

Hammgebäude





*Hannibal*

AULIS J. ALANEN

HANNES  
GEBHARD

KIRJAYHTYMÄ • HELSINKI

*Yhteiskirjapaino Oy*  
*Helsinki 1964*

*Kannanpää*



## ALKUSANAT

Hannes Gebhardissa heräsi jo varhain vakaumus, että hänen tärkein tehtävänsä on kansamme eheyttäminen ja vähäväkisten elinmahdollisuuksien parantaminen. Maanhankinta tilattomille, torpparikysymys, osuustoiminta ja pienviljelijöiden asian hoitaminen olivat vain osa Hannes Gebhardin mittavasta elämäntyöstä. Hänen monisäikeistä toimintaansa selvitetessä on jouduttu poikkeamaan kronologisesta järjestyksestä ja ottamaan sen sijaan lähtökohdaksi tiettyjen kysymysten muodostamat kokonaisuudet; esim. suuri maakysymys, torpparikysymys, osuustoiminnan synty Suomessa jne. Yhteiskuntataloudellisen toimintansa ohella Gebhard on osallistunut myös politiikkaan, jopa merkittävämmiin kuin yleensä on otaksuttu, ja tässä kirjan anti on ehkä tuoreinta.

Hannes Gebhardin elämäkerran kirjoittaminen pantiin vireille jo 1951, jolloin valmistelevaan toimikuntaan valittiin prof. Kyösti Haataja (puh. joht.), toim.joht. Sampsa Mantere (varapuh.joht.), os.pääll. Maiju Gebhard, prof. Eino Jutikkala, joht. Kaarlo I. Tuominen ja maist. Ilmari Rahola (siht.). Suuren työn kirjan aineiston keräämisessä on tehnyt maisteri Eva Wallén. Paitsi tätä keräystä, jonka turvin on mm. tallennettu Gebhardin kirjeenvaihtoa ja haastatteluja, on erityisen arvokas lähde ollut 1934 julkaistu Hannes Gebhardin muisto. Tähän julkaisuun ovat Gebhardin kanssa eri aloilla yhteistyössä olleet tai hänelle muuten läheiset henkilöt kirjoittaneet hänestä. Edelleen olen saanut aineksia muistakin merkkipäiviksi laadituista julkaisuista, osuustoiminnan historiasta, Pellervon vuosikerroista ja sanomalehdistä. Myös ulkomaisessa kirjallisuudessa ja lehdistössä on kirjoitettu Gebhardista, ja hän itse on avustanut myös näitä tuotteillaan. Jo Hannes Gebhardin muistossa on mainittu yli 130 hänen kirjoittamaansa teosta tai artikkelia, mutta tutkimukseni on osoittanut, että luettelo ei ole läheskään täydellinen.

Gebhardin kirjallinen tuotanto onkin ollut keskeisenä tutkimusaineksenani, varsinkin hänen persoonalliset kirjeensä. Valitettavasti niitä ei kuitenkaan ole säilynyt läheskään niin paljon kuin Gebhardille kirjoitettuja kirjeitä, joita on satamäärin tallessa. Käyty kirjeenvaihto on antanut tilaisuuden tarkastella Gebhardia hänen aikalaistensa ja hyvien ystäviensä, mutta myös hänen vastustajiensa silmin. Erittäin antoisa on ollut mainittu Gebhardin rahaston 1952 järjestämä haastattelu, jota tietenkin olen joutunut täydentämään kerätessäni materiaalia. Kuitenkin haastattelu on suoritettu kriittisesti ja taitavasti, sillä siinä on mm. kiinnitetty huomiota kertojien luotettavuuteen ja annettu tietoja haastatelluista henkilöistä ja heidän suhteestaan Gebhardiin.

Kaikki edellä mainittu lähdeaineisto on ollut minulle suureksi avuksi tutkimuksessani. Haluaisin kuitenkin korostaa, miten tärkeää on ollut henkilökohtainen tutustumiseni Gebhardin perheeseen, nimenomaan Hedvig ja Maiju Gebhardiin. Hedvig Gebhard ehti vielä täsmentää eräitä tietoja miehestään. Osastopäällikkö Maiju Gebhard taas onertonut lämpimästi mm. isänsä viimeisistä elinvuosista. Samoin hän on antanut käytettäväksi arvokasta kuvamateriaalia, jota myös olen saanut rouva Elisabet Lappi-Seppälältä, Gebhard-suvun perinteiden uskolliselta vaalijalta.

Pellervo-Seuran toimitusjohtajalle, tohtori Harri Rautavaaralle ja Kirjayhtymän toimitusjohtajalle, tuomari Pentti Nurmiolle haluan lausua kiitokseni »tien tasoittamisesta» tutkimukselle. Maisteri Marketta Ruoppila-Martinsen on lukenut kustantajan puolesta käsikirjoituksen ja huolehtinut teoksen taitosta.

Gebhardin monipuoliseen toimintaan tutustumistani on helpottanut mm. se, että kun Viljo Rasila laati johdollani väitöskirjansa torppari-kysymyksestä, jouduin itsekin syventymään ajan maakysymyksiin. Niitä, samoin kuin maalaisliiton syntyä ja kulutusosuustoimintaa, on viime vuosina käsitelty muutamissa YKK:n seminaareissakin.

Elämäkerran kirjoittaminen Hannes Gebhardista on ollut vaikeimpia mutta myös antoisimpia töitäni. Lopuksi haluan vielä kiittää maanviljelysneuvos E. M. Tarkkasta ja opetusneuvos I. Raholaa sekä kaikkia muita Hannes Gebhardin entisiä apulaisia, kasvatteja ja hengenheimolaisia, joiden avulla olen pyrkinyt löytämään Hannes Gebhardin.

Helsingissä helmikuussa 1964

*Aulis J. Alanen*



## SISÄLLYS

Alkusanat . . . . .	7
Sisällys . . . . .	9
<b>SUKUPERINTEET</b> . . . . .	13
<b>VANHEMMAT</b>	
Persoonallinen isä . . . . .	20
Äiti . . . . .	25
<b>LAPSUUS JA KOTIPIIRI</b>	
Kemijärvellä . . . . .	28
Kajaanissa . . . . .	29
Aurala . . . . .	31
Toimekas isä ja kotona pysyttelevä äiti . . . . .	32
<b>KOULUAIKA</b>	
Oulu koulukaupunkina . . . . .	38
Pieni kajaanilainen . . . . .	39
Kansalliset tuulet puhaltavat . . . . .	41
Kypsymistä yhteiskunnalliseen ajatteluun . . . . .	43
<b>OPISKELUVUODET</b>	
Ylioppilaaksi . . . . .	45
Yksitoinen opiskelija . . . . .	48
Elämäni hanteita etsimässä . . . . .	50
Henki on altis, mutta — — . . . . .	58
Koulualalleko? . . . . .	63
Nuori Hannes Gebhard ja julkiset riennot . . . . .	65
Opiskelu kehittää sosiaalista mieltä . . . . .	66

## HANNES GEBHARD HISTORIAN OPISKELIJANA JA TUTKIJANA

Historiankirjoituksen murros 1800-luvulla . . . . .	69
Miten Gebhardista tuli historiantutkija? . . . . .	71
Gebhardin tutkimusaiheet . . . . .	72
Gebhardin historiantutkimus . . . . .	73

## KYPSYTTÄVÄ VALVOJAN KAUSI

Historian dosenttina — ja irti historiasta . . . . .	78
Lehtimiehenä ja Valvojan toimitussihteerinä . . . . .	81
Hannes Gebhard ja vapaamielisyys . . . . .	88
Gebhard opetusoloja reformoimassa . . . . .	95

## AVIOLIITTO

Hannes Gebhard ja naiset . . . . .	98
Elämänkumppani . . . . .	102
Naimisiinmeno . . . . .	106
Perheen pää ja isä . . . . .	112

## OTAVAN TOIMITUSJOHTAJANA JA TUTKIJANA SAKSASSA

Otavan toimitusjohtajana . . . . .	125
Saksan matka 1893—94 . . . . .	135
Toinen Saksan matka ja Gebhardin terveys . . . . .	140

## HANNES GEBHARD JA »SUURI MAAKYSYMYKS»

Suomen maakysymys Gebhardin näkökulmasta . . . . .	143
Sosiaalinen pääkysymys kirkastuu Gebhardille . . . . .	154
Työväenvaltuuskunnan kautta ratkaisevalle ulkomaanmatkalle . . . . .	157
»Kahden miljoonan komitea» ja Gebhardin vastalause . . . . .	159
Tilattoman väestön alakomitea . . . . .	163
Agraarikomitea . . . . .	169
Alakomitean suuret saavutukset . . . . .	171

## HANNES GEBHARD JA TORPPARIKYSYMYKS

Torpparikysymys Gebhardille aluksi toisarvoinen . . . . .	176
Gebhard ja »torpan poika» . . . . .	178
Gebhard, ensimmäinen torppariohjelman laatija . . . . .	181
Torppareita turvautumassa Gebhardiin . . . . .	185
Torpparikysymys valtiopäivillä . . . . .	187
Torppariasetuksen toteuttaminen . . . . .	190
Yhtiöiden maanhankintakysymys . . . . .	192
Gebhardin panos ratkaisevan tärkeä . . . . .	197



## SUOMEN OSUUSTOIMINTALIIKKEEN ISÄ

Miksi Suomi tarvitsi osuustoimintaliikettä? . . . . .	199
Osuustoiminnan edellytykset . . . . .	203
Muuan edelläkävijä . . . . .	205
Gebhard kiinnostuu aktiivisesti osuustoiminnasta . . . . .	209
Osuustoiminta kansan pelastus . . . . .	213
Osuustoimintalakia kysytellään . . . . .	217
Pellervon perustaminen . . . . .	219
Gebhardista professori? . . . . .	232
Gebhard ja professorit vastakkain . . . . .	238

## PELLERVON PÄÄNÄ

Suotuisat tuulet puhaltavat . . . . .	244
Gebhard ja Pellervon päivät . . . . .	253
Kulissien takana . . . . .	257
Pellervoa toimittamassa ja toimistotyössä . . . . .	266
Arvovaltaisia auttajia . . . . .	271
Tuloksellista toimintaa . . . . .	276
Gebhard ja kulutusosuuskunnat (osuuskaupat) . . . . .	280
Gebhard ja Suomen osuustoiminnan ulkomaiset suhteet . . . . .	287
Tunnustusta . . . . .	293
Ero Pellervosta . . . . .	297
Maaseudun Tulevaisuus . . . . .	306

## GEBHARD, HANKKIJÄ JA VALIO

Labor . . . . .	314
Gebhard ja Pellervon välitystoimisto . . . . .	318
Hankkijan perustaminen . . . . .	320
Gebhard ja siemensota . . . . .	323
Valion perustaminen . . . . .	326
Oman juttu . . . . .	334
Gebhard ja tantiemi-asia . . . . .	337
Gebhardin ja Pitkäniemen välit kiristyvät . . . . .	339
Gebhardin ja Valion oikeusjuttu . . . . .	341

## OSUUSKASSOJEN ISÄ

Hannes Gebhard ja Raiffeisen . . . . .	350
Keskuslainarahasto . . . . .	354
Osuuskassojen uudistus . . . . .	365

Gebhard osuuskassaa perustamassa . . . . .	369
Loppuun asti raiffeisenilainen . . . . .	372

#### HANNES GEBHARD JA POLITIIKKA

Sortovuosien paino Gebhardinkin harteilla . . . . .	375
Hannes Gebhard kiinnostuu politiikasta . . . . .	381
Pienviljelijät kokoon . . . . .	382
Oliko perustettava maalaispuolue? . . . . .	387
Eteläpohjalaiset Gebhardin linjoilla . . . . .	394
Oululaisten maalaisliitto . . . . .	395
Jättivätkö maalaiset Gebhardin yksin? . . . . .	398
Hannes Gebhard eduskunnassa . . . . .	401
Hannes Gebhardin avoin kirje . . . . .	409
Maalaisväestöä valveuttamassa . . . . .	415
Osuustoiminta ja kansallisuuskysymys . . . . .	419

#### HANNES GEBHARD SUOMEN KOHTALONVUOSINA

Vapaussota yllättää Gebhardin ulkomailla . . . . .	428
Vapaudesta kamppaillaan . . . . .	430
Oliko kysymyksessä luokkasota? . . . . .	433
Terveitä kannanottoja ulkopoliitikassa . . . . .	435
Gebhardistako diplomaatti? . . . . .	438

#### PIENVILJELIJÄT

Torpparivapautus . . . . .	441
Maanhankinta tilattomille itsenäisyysajan alussa . . . . .	445
Miksi Gebhard ryhtyi perustamaan uutta pienviljelysjärjestöä? . . . . .	447
Pienviljelijäin keskusliiton perustaminen . . . . .	450
Gebhard ja pienviljelijät . . . . .	455

#### VIIMEISET VUODET

Pulavuosien probleemat . . . . .	463
Julkista tunnustusta . . . . .	469
Gebhard ja Lapuan liike . . . . .	472
Hannes Gebhardin luonne . . . . .	473
Taistelija kaatuu . . . . .	475
Viimeinen matka — kansallinen surujuhla . . . . .	478
Lähteet . . . . .	483



## SUKUPERINTEET

Hämmästyttävän monella Suomen sivistyssuvulla on juurensa Saksassa. Yhteinen kulttuuripohja, nimenomaan evankelisluterilainen uskonto, jonka ensimmäiset suomalaiset julistajat saivat virikkeensä suoraan Lutherilta Saksasta, Ruotsinvallan aikoihin pohjautuva valtioyhteys, jolloin osa Saksaa kuului saman kruunun alle kuin Suomikin, ovat vuosisatojen aikana lähentäneet maiden suhteita. Tieteellisessä elämässämme on Saksalla ollut ratkaiseva merkitys. Ei edes kustavilaisella ajalla, jolloin Suomi sai Ranskasta runsaasti kulttuurivirikkeitä, Saksan merkitys olennaisesti pienentynyt, sillä Suomen kansallisten tieteiden harrastus ja tutkimus saivat alkusysäyksensä pääasiallisesti Saksasta mm. Herderin, Schlözerin, Arndtin ja Rühnin välityksellä. Onpa arkielämäämmekin tullut juhlanvietto-, käytös-, ruokailu- ym. tapoja suoraan Saksasta. Nämä erilaiset kulttuurivaikutteet ovat kulkeutuneet nimenomaan saksalaisperäisten, Suomeen muuttaneiden sukujen välityksellä.

Tärkeänä siltana saksalaiseen kulttuuriin toimi Baltia, jonka sivistyneistö vuosisadat oli suurelta, ellei suurimmalta osaltaan, saksalaisperäistä. Monet sivistyssukumme, mm. Bremer-, Cleve-, Crohns-, Karsten-, Krogerus-, Pfaler-, Schroderus-, Rancken- ja Wichmansuvut ovat tulleet Lyypekin, Tallinnan ja Tarton kautta, mutta muitakin teitä Suomeen Ruotsin suurvalta-aikana tai myöhemmin, vaikka Baltia 1700-luvulta lähtien kuuluikin Venäjään. Näihin kulttuurisukuihin lukeutuu myös Gebhard-suku, jonka perinteet tosin ovat hiukan nuoremmat.

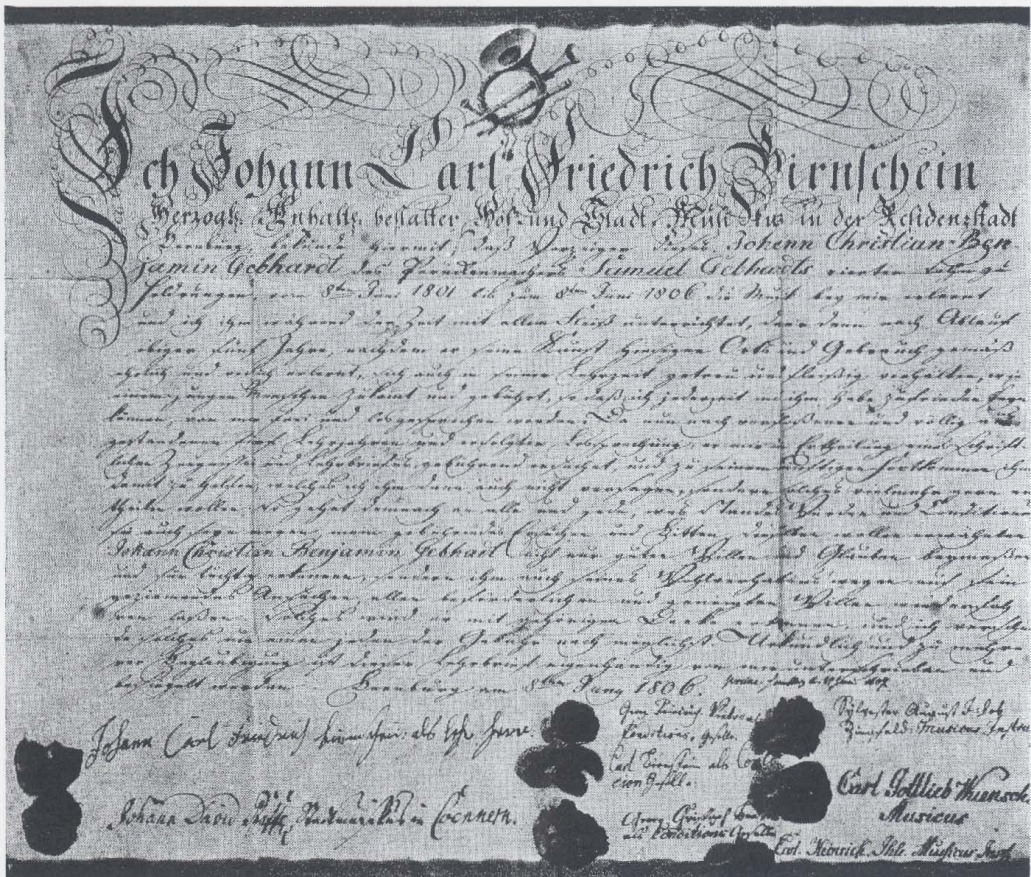
Suomen Gebhard-suvun kantaisä on papinkirjan mukaan »musiikkirehtööri» Johann Christian Benjamin Gebhard. Hän syntyi Saksissa Schlossheldungen-nimisessä kylässä lähellä Eislebeniä, Lutherin syntymäkaupunkia. Benjamin Gebhard oli peruukintekijä Samuel Gebhardtin

neljäs poika, kuten hänen kisällikirjastaan ilmenee. Muistiinpanoissa, jotka aikoinaan löydettiin erään Gebhardin rintaperillisen haalistuneista papereista, mainitaan että Benjamin Gebhard jo 12 vuoden ikäisenä muutti kotikylästään Schlossheldungenista Bernburgiin matkaten sinne jalkaisin, mikä taival kesti kaksi päivää. Bernburg on pieni kaupunki Anhaltin herttuakunnassa Magdeburgin ja Hallen välissä. Bernburgissa nuori Gebhard oleskeli 14 vuotta musiikkia opiskellen. Hovi- ja kaupunginmuusikko Carl Friedrich Hirnschein oli hänen opettajanaan viiden vuoden aikana (1801—06). Benjamin Gebhard »osoittautuen uskolliseksi ja ahkeraksi ja käyttäytyen kuin kunnan nuorukaiselle kuuluu» sai Hirnscheinin ja Bernburgin muusikkojen antaman kisällikirjan kesäkuun 8. päivänä 1806. Ilmeisesti Samuel Gebhardt oli vanhaa käsityöläissukua; hänen neljästä pojastaankin yksi valitsi isän ammattia lähellä olevan parturin työn, yksi suutarin, yksi sorvarin ammatin. Mutta veljeksillä oli myös taiteellisia taipumuksia. Vanhin heistä oli saksankielisen keisarillisen teatterin näyttelijä Pietarissa, toinen oli teatterinjohtaja Tallinnassa, kolmas aluksi suutari Pietarissa, mutta hänestäkin tuli myöhemmin näyttelijä. Neljännestä sisaruksesta tuli suomalaisen Gebhard-suvun kantaisä.<sup>1</sup>

Gebhard-veljekset lähtivät etsimään onneaan Baltiasta ja Venäjältä monien saksalaisien virka- ja liikemiehien, käsityöläisien ja taiteilijoiden tavoin. Mahdollisesti myös historialliset tekijät myötävaikuttivat tällaiseen joukkomuuttoon juuri 1800-luvun alkuvaiheessa. Vallankumouksen ja Napoleonin aika pani Euroopan liikekannalle, Venäjän ja Preussin liittoutuminen Napoleonin vastaan vilkastutti yhteyksiä saksalaisten ja venäläisten välillä. Jo Katarina II:n aikana alkanut kulttuurivaihto Venäjän ja muiden maiden välillä jatkui voimakkaana Aleksanteri I:n hallituskaudella. Niinpä Benjamin Gebhardkin oleskeli Kronstadtissa ja Pietarissa kahdeksan vuotta aina vuoteen 1821. Mikä lienee aiheuttanut hänen lähtönsä Pietarista, ei ole selvillä. Mahdollisesti siihen vaikutti Aleksanterin loppuhallituksen muuttunut luonne — tsaarista oli tullut yhä uskovaisempi ja konservatiivisempi, mistä juuri hovin huvielämä joutui kärsimään. Gebhard jätti paikkansa Pietarin hovioopperan soittokunnassa ja siirtyi kreivi Heidenin palvelukseen Viaporiin, nähtävästi perheen lasten kotiopettajan vaatimattomaan tehtävään.<sup>2</sup>

Vuoden 1821 lopussa Gebhard kuitenkin muutti Hämeenlinnaan, missä hän seitsemän vuoden ajan oli Hämeenlinnan ja Heinolan sotilassoittokuntien »musiikkirehtöörinä». Nämä soittokunnat kuuluivat maamme sijoitettuihin venäläisiin sotilasosastoihin, joissa oli 20 000—30 000 miestä Itämaiseen sotaan asti. Tällöin alkoi uusi vaihe





Johann Christian Benjamin Gebhardin kisällikirja.

Benjamin Gebhardin elämässä. 42-vuotias saksalainen musiikkimies, joka lienee osannut varsin puutteellisesti — jos lainkaan — suomea, ei tietenkään ymmärtänyt maataloudesta juuri mitään. Kuitenkin hän muutti toukokuussa 1829 Koskelle H.I. ryhtyäkseen viljelemään siellä maata. Mikä saattoi aiheuttaa tällaisen käänteen hänen elämässään? Gebhard oli Hämeenlinnassa asuessaan tutustunut suomalaiseen neitoseen, joka oli kotoisin kaupungista itään sijaitsevan Lammin pitäjän Kosken kappelista. Margaretha Sofia Ljungman oli syntynyt huhtikuun 28. päivänä 1795 varatuomari Nils Ljungmanin ja tämän Ruotsista kotoisin olevan puolison Petronella Nordanwehrin tyttärenä. Morsiankin oli siis jo kypsyydessä iässä, mikä selittänee tämän säätyläisperheen tyttären avioliiton ilmeisesti vaatimattomassa taloudellisessa asemassa olevan, vähän tunnetun ulkomaalaisen muusikon kanssa. Vaimo toi





*Hannes Gebhardin isänsä Johann Christian Benjamin Gebhard.*



*Hannes Gebhardin äidinäiti Clara Elisabeth Wegelius. (o.s. Möller).*

jonkin verran omaisuutta mukanaan, joten aviopari saattoi ostaa maatilan. Gebhardit omistivatkin ensin Kehä-nimisen talon seitsemän kilometrin päässä Kosken kirkolta. Myöhemmin he muuttivat Palomaanimiselle tilalleen, joka sijaitsi kauniilla, mutta syrjäisellä paikalla lähellä Hollolan pitäjän rajaa. Siellä Benjamin Gebhard joutui aivan suomenkieliseen ympäristöön, joskin paikkakunnan herraskartanoissa ajan tavan mukaan puhuttiin ruotsia. Tätäkään kieltä hän ei koskaan oppinut täydellisesti. Kerrotaan, että kun hän vihastui lapsilleen, hän saattoi huutaa: »Dum födt och illa uppfostrat» (Tyhmänä syntynyt ja huonosti kasvatettu). Puutteellisen kielitaitonsa takia Benjamin Gebhard ei luultavastikaan seurustellut paljon pitäjäläisten, ei edes herrasväen kanssa. Kerrotaan hänen usein kävelleen edestakaisin ja varoitelleen ketään vaihtamasta isänmaataan, minkä hän itse oli tehnyt kahdesti. Suomen Gebhardien esi-isä viljeli Palomaataan ja kuoli siellä vain 66-vuotiaana. Hänen vaimonsa ei elänyt kuin vuotta vanhemmaksi poistuen tästä elämästä 1862. Molemmat on haudattu Kosken hautausmaalle.<sup>3</sup>

Missä määrin Gebhardeilla oli kosketusta suomalaisen kansaan, ei ole selvillä. Todennäköiseltä tuntuu, että heidän oli pakko käyttää maatalouteensa paikkakunnalta hankittua palveluskuntaa ja opetella jonkin

verran »alkuasukkaiden» kieltäkin. Lapset ainakin lienevät sitä oppineet. Heitä oli kolme.

Vanhin lapsi, Albert Fredrik syntyi vanhempiensa ensimmäisenä avioliittovuonna lokakuun 1. päivänä 1829. Päätettyään koulunkäyntinsä Hämeenlinnassa ja Porvoossa hän suoritti ylioppilastutkinnon syyskuussa 1853 ja ns. kameraalitutkinnon yliopistossa puolitoista vuotta myöhemmin. Palveltuaan Hämeen läänin lääninhallituksessa ja lyhyen ajan Koskella ylimääräisenä nimismiehenä hän toimi jonkin aikaa kauppiaina Porvoossa. Krimin sodan aikana hän solmi laajoja liikesuhteita maamme tulleiden venäläisten joukkojen kanssa. Porvoossa hän näyttää Albert Edelfeltin äidin kirjeiden mukaan mm. seurustelleen tämän kodissa. Taiteilijaveri ilmeisesti veti puoleensa samoin ajattelevia perheitä.

Albert Gebhard vanhempi ei kuitenkaan kauan viihtynyt kauppiaan ammatissa, vaan hän valmistui, kuten nuorempi veljensäkin, metsänhoitajaksi. Tähän lienee suurelta osalta vaikuttanut se, että metsätalouden järjestämiskysymys tuli 1850-luvun lopulla ajankohtaiseksi. Perustettiin Evon metsäopisto, joka kuitenkin aloitti toimintansa vasta 1862. Tätä ei Albert ehtinyt odottaa, sillä hän halusi saada toimen vastaperustetussa valtion metsänhoitajakunnassa. Niinpä hän opiskeli v. 1861 Tharandin metsäakatemiassa Saksassa. Siellä ollessaan hän yritti päästä yhteyteen isävainajansa vielä elävien sisarusten kanssa. Hän tapasikin vanhan setänsä, lapsettoman suutarin Samuel Gebhardtin ja tätinsä, joka naimisiin mentyään oli saanut sukunimen Liwtholdt.

Metsänhoitajaksi valmistuttuaan Albert Gebhard palveli ensin yksityisiä viipurilaisia metsänomistajia ja ostajia, mutta v. 1867 hän siirtyi Keski-Pohjanmaalle Toholammille ja toimi siellä Lestijärven hoitoalueen metsänhoitajana kuolemaansa saakka v. 1905. Hän oli luonteeltaan uskonnollismielinen ja kuului mm. Suomen Evankeliumiyhdistykseen. Mutta hän oli myös reippaan mielenlaatunsa vuoksi suvussa varsin suosittu ja tervetullut vieras Hanneksenkin lapsuudenkotiin. Albert Gebhard vanhempi, joka harrasti myös ruotsin-, saksan- ja suomenkielistäkin runoutta, oli taidemaalari Albert Gebhardin isä.

Toiseksi vanhin Benjamin Gebhardin lapsista oli Fredrika Wilhelmina eli Frida-täti, joka oli syntynyt v. 1832. Hän eli koko ikänsä naimattomana Palomaan tilan pienessä sivurakennuksessa. Palomaassa Frida-täti omien sanojensa mukaan »istui iltalamppunsa ääressä miettien mitä voisi tehdä sisälähetyksensä hyväksi». Frida ei näet suinkaan ollut varaton; Hannes Gebhardin isän tietämän mukaan hänellä oli kolmisen tuhatta kultamarkkaa pankissa. Frida saattoikin lainata mm. aina tarpeessa olevalle »Kasselle» (Kasimir Lönnbohm, myöh. Leino) muu-





*Hannes Gebhardin setä Albert Fredrik Gebhard.*



*Hannes Gebhardin täti Fredrika Wilhelmina Gebhard (Frida-täti).*

taman sata markkaa, jotka hän myöhemmin kehotti Hannesta perimään ja pitämään.

Frida-tädin luona Hannes Gebhard kävi mm. 1888 ja lepuutti siellä kuukauden hermojaan. Hänelle luvattiin etukäteen hänen erikoisherkujaan — wienerleipää ja kuppijuustoa. Hannes Gebhardin isä tuntien sisarensa hyvin, evästeli poikaansa Palomaahan toteamalla: »Uskon että hän kertoo sinulle niin paljon juttuja, että väitöskirjasi jälkeen voit kirjoittaa sukurekisterin Suomen säätyläisistä.»

Hannes tuntuukin olleen Frida-tädin lempipoika. Tämä oli jatkuvasti kiinnostunut »vanhan herran» voinnista, jopa harrastuksistakin, pyrkien omalla puolihumoristisella tavallaan kohentamaan Hanneksen »humööriä». Niinpä hän saattoi v. 1892, jolloin kärsittiin kadosta ja kiisteltiin kansakoulusta, kirjoittaa: »Näyttää menevän kesä aivan pilalle. Vanhempasi ovat kylpemässä ja tuntuvat saavan vettä ylhäältäkin. Kansalta taitaa leipä loppua syksyllä, mutta mitä sillä väliä, kunhan vain saavat oppia.»

Yleisistä asioista Frida-täti oli vähintään yhtä innostunut kuin veljensä. Kun Pellervo perustettiin, hän halusi kirjoittautua sen jäseneksi, lahjoitti sata markkaa ja pani 83-vuotiaan ystävänsäkin osuustoiminnan asialle. Yksikamarista eduskuntaa ja politiikkaa Frida-täti seurasi tar-



koin kahdeksaakymmentä vuotta lähestyessäänkin. Valittipa hän Hannekselle vuoden 1910 synkkiä poliittisia aikoja: »Loppukoon sisäinen riitaisuus; eripurainen kansa ei kukoista eikä edisty.» Frida-täti ehti vielä nähdä sisällissodan ennen kuolemaansa v. 1920.

Toinenkin Hannes Gebhardin täti, hänen äitinsä sisar Selma Wege-lius, oli läheisesti liittynyt Gebhardien perheeseen. Hän oli luonteeltaan suurenmoinen, sosiaalisesti ajatteleva, lähimmäisiään rakastava ihminen. Hän hoiti uhrautuvasti Hanneksen mielisairasta sisarta Sigridiä, oli valmis muuttamaan »jonnekin etelään» tai ostamaan Auralan veljeltään asuakseen siellä Sigridin kanssa ja omistautuakseen tämän hoitamiseen. Kun Selma-täti kuoli yllättäen v. 1910, Hannes kirjoitti hyvin kauniisti tädistään, jonka hautajaisiin hän ei itse päässyt huhtikuisena kevätpäivänä, mutta hän toivoi että »Heddi [Hedvig Gebhard] olisi ymmärtänyt edes hankkia Orakselle [pojalleen] lupaa osallistumaan harvalukaiseen saattoväkeen 'meidän talon puolesta'.» Hannes Gebhard ilmaisi ilonsa kirjeessään kotiväelleen 13. 4. 1910 siitä että täti oli kivuttomasti päässyt erkanemaan elämästä — ja hän jatkaa näin: »Kyllä hän on ollut valmis siihen jo kauan. Selman kanssa oli merkillistä, että vaikkei hän tarvinnut valtiokirkkoa eikä uskonlahkoja, ei pappeja eikä saarnaajia välittäjiksi itsensä ja Jumalan välille, hän eli syvällistä uskonnollista elämää yhtä hyvin kuin jokin toinenkin. Hän seurusteli Jumalan kanssa yksinkertaisella, suorasukaisella tavallaan ja harjoitti oikeata kanssakäymistä.»

Hannes, joka puhui harvoin uskonasioista, totesi, että juuri tällainen seurustelu Jumalan kanssa teki Selma-tädin niin kärsivälliseksi, vaatimattomaksi ja tyytyväiseksi, »että useimmat meistä joutuvat tunnustamaan pienuutensa hänen rinnallaan. Muita kohtaan hän osoitti sellaista hyväntahtoisuutta, uhrautuvaisuutta, ymmärtäväisyyttä ja avuliaisuutta niin kauan kuin hänen voimansa riittivät, että monen oli hyvin vaikeata ymmärtää tällaista menettelyä. Maailman silmissä hänen elämänsä saattaa tuntua käsittämättömältä, mutta jos lähemmin tuntee sen, täytyy tunnustaa, ettei hän ole elänyt turhaan, vaikka hän koko elämänsä oli heikko ja väsynyt.»

Hanneksen nuoruuteen kuuluivat erottamattomasti Frida-täti ja Selma-täti, molemmat omalla tavallaan selväpiirteisiä ja positiivisia ihmisiä, joiden vaikutus — Selma-tädin tapauksessa suorastaan esikuva — ei ilmeisesti voinut olla jättämättä jälkeä.

Nuorin Benjamin Gebhardin lapsista oli joulukuun 15. päivänä 1834 syntynyt Johan Ferdinand, josta tuli Hannes Gebhardin isä.<sup>4</sup>

## VANHEMMAT

### *Persoonallinen isä*

Johan Ferdinand Gebhard lähetettiin Kosken Palomaasta opintielle kuuluisaan Porvoon lukioon 1840-luvun puolimaissa. Tosin tämä vanha oppilaitos oli kauan ollut jonkin verran rappiolla, jopa tunnettu oppilaidensa omavaltaisuudesta. Onneksi juuri vähäistä aikaisemmin oli kansallisrunoilijamme Johan Ludvig Runeberg saapunut lehtoriksi Porvooseen. Vähemmän tunnettu on Runebergin opettajapersoonallisuus, mutta sekin ansaitsee kunniamaininnan. Hän palautti mahdollisuuksiensa mukaan järjestyksen Porvooseen ja oli ehdottomasti vakuuttunut lainalaisuuden tärkeydestä: »Nuoriso kunnioittaa lakia, kun sitä pidetään voimassa» ja »Poika ei näe opettajassa henkilöä, jota voidaan johtaa, lepyttää tai paeta — — vaan lain, joka pysyy järkkymättömän lujana», olivat mm. eräitä miehekkään runoilija-opettajan vaalilauseita.

Runeberg ei toimiessaan rehtorina Gebhardin opiskeluaikana kutsunut kernaasti koolle opettajaneuvostoa kurinpitoasioissaan, vaan hän pyrki vaikuttamaan omalla persoonallisuudellaan niin hyvin opettajiin kuin oppilaisiinkin. Puhutellen poikia luottamuksellisesti tai tuimasti — aina tarpeen mukaan — hän lannisti uhmamielisetkin. Kukapa saattoi olla lämpenemättä Vänrikki Stoolin säkeiden laulajan tuodessa vaikkapa välähdyksittäin kansallisromanttisen näkemyksensä nuorukaisiässä oleville oppilailleen. Ferdinand Gebhard oli »vänrikkien» ilmestyessä v. 1848 juuri herkimässä poikaiässä. Varmaan häneen Porvoossa tarttui runebergiläistä henkeä, ehkäpä myös viehtymystä kuuluisaan menneisyyteen, Ruotsinvallan aikaan ja ruotsin kieleenkin, jolla kansallisrunoilijamme kirjoitti suurimmat teoksensa.

Porvoo oli ruotsinkielinen kaupunki historiallisine muistoineen. Mutta kaupunki ei suinkaan nukkunut muistoissa, vaan kuohui parhailaan toimeliaisuutta, huomispäivään tähtäävää porvarillista tarmoa, joka ei ollut täysin vierasta idealisti-realisti Runebergillekään. Ilmeisesti silloinen

taloudellisestikin vireä Saimaan kanavan rakennusaika herätti oppilaisissa vapaudenaikaan verrattavaa utilitaristis-isänmaallista henkeä.

On vaikea tarkalleen arvioida runebergiläis-porvarillisen hengen vaikutusta Gebhard-veljeksiin. Mutta kaiken sen perusteella, mitä tiedämme Ferdinand Gebhardista, otaksuisi kouluajan kokemusten ja vaikuttimien olleen monessa suhteessa ratkaisevan tärkeitä. Molemmille Porvoon lukiota käyneille Gebhard-veljeksille, vasta toisen polven suomalaisille, kirkastuivat ehkä juuri Porvoossa »isänmaan kasvot» aivan toisella tavalla kuin Palomaassa. Varmaan lienee luonnonpalvojakansallisrunoilijamme istuttanut oppilaisiinsa osan hehkuvasta rakkaudestaan synnyinmaan luontoon. Olihan Runebergille kallisarvoisin näky »meri majan äärellä, maja, metsä, vuoret». Todennäköisesti Runebergin persoonallisuus ja hänen sanansakin auttoivat niin Albert kuin Ferdinand Gebhardiakin jopa elämänuran valinnassa. Ainakin herätteitä he molemmat lienevät saaneet häneltä.<sup>1</sup>

Veljekset olivat toveripiirissä pidettyjä ja tämä ominaisuus periytyi sitten Hanneksellekin. Koulumuistojen armoitettu kertoja Arthur Sieberg sanoo eräässä kirjeessään Hannes Gebhardille isänsä usein lämmöllä puhuneen Ferdinand ja Albert Gebhardista, joiden huonetoverina hän oli ollut kymnaasissa. Hän jatkaa kirjeessään:

»Mieleni lämpimää joka kerta kun tapaan Teidät, heidän jälkeläisensä, vaikka emme paljon ole yksissä olleet. Erityisesti muistuu mieleeni se ainoa kerta, jolloin — muistaakseni v. 1900 — olin isäni kanssa Sinun isääsi tervehtimässä. Muistan ukkojen lämpimät kädenlyönnit ja kirkastuneet katseet. — Vielä jokin vuosi sitten kun Runebergin nimi oli isältäni häipynyt, oli hän tyttäreltäni kysynyt, tunsiko tämä Gebhardit. Se näkyy olleen hänen rakkaimpia muistojansa. — Toinen nimi, jonka ukko välistä muistaa on Neppenström, joka näkyy olleen sen ajan 'lustig kurre' (velikulta) lukiolaisten piirissä.»

Ferdinand Gebhard ei suinkaan heti Porvoon koulusta päästyään kiirehtinyt aloittamaan opintojaan. Hän ryhtyi ensin kotiopettajaksi Juvan kirkkoherran, rovasti K. F. Alopaeuksen perheeseen. Alopaeus oli ansioitunut sekä koulumiehenä, mm. Viipurin lukion rehtorina, että pappina. Hän edusti myöhemmin säätyään kolmilla valtiopäivillä ja oli ehdolla piispaksikin. Runsaan vuoden oleskelu tällaisen merkittävän pappismiehen perheessä oli ilmeisesti kehittävää Ferdinand Gebhardille, sillä juuri orvoksi jääneellä Johan Ferdinandilla ei ollut äidistään eikä Palomaasta kovinkaan paljon tukea, koskapa Juvan rovasti kirjoitti yliopiston rehtorille Gabriel Reinille lokakuun 31. päivänä 1854:





*Hannes Gebhardin isä Ferdinand Gebhard (noin 1890).*

»Kunnon Veli. Saan Sinulle ilmoittaa, että ylioppilas Joh. Ferd. Gebhard, joka viime keväänä pääsi Porvoon lukiosta ja syyskuussa suoritti ylioppilastutkinnon sekä on ottanut kotiopettajan paikan luonani ensi kevääseen asti, ei voi univormun hankkimiseksi tarvittavien varojen puutteessa aikaisemmin tulla lunastamaan ylioppilaskirjaansa ja kirjoittuttaa itseään tiedekuntaan.»

Univormun hankkiminen saattaa tuntua lapselliselta, mutta elettiin vielä Nikolai I:n aikaa, tosin viimeistä vuotta, ja silloin univormuista pidettiin tiukasti kiinni — niillä saatiin vallanpitäjien mielestä kapinamieleen taipuvaiset ylioppilaat paremmin pysymään aisoissa.

Ferdinand Gebhard tuli muodollisesti ylioppilaaksi vasta lokakuun alussa 1855, mutta lienee kohta tämän jälkeen alkanut opiskella metsänhoitajaksi. Tilaisuus päästä uuteen, silloin suhteellisen hyvätuloiseen

virkakuntaan, houkutteli maalaisoloihin tottunutta nuorukaista, joka varsin pian lähti Ruotsiin. Siellä hän opiskeli Noran metsäkoulussa, mistä sai päästötodistuksen toukokuun 3. päivänä 1858. Tämän jälkeen hän lienee harjoitellut tai täydentänyt opintojaan Suomessa, sillä vasta kesäkuun 22. päivänä 1859 hän suoritti metsäkonduktöörin tutkinnon maanmittaushallituksessa, jonka alainen metsänhoito siihen aikaan oli. Saman vuoden jouluaattona hänet määrättiin vt. kruununmetsänhoitajaksi Kemijärvelle. Nimityksen tämän viran vakinaiseksi hoitajaksi Gebhard sai huhtikuun 14. päivänä 1863.

Ferdinand Gebhard tuntuu olleen vanhan ajan tunnollinen virkamies, uskollinen valtion palvelija, hiukan byrokraattinen, mutta älykäs ja huumorintajuinenkin, joskin usein kipenöivän kiukkuinen. Kerrotaan, että hän saattoi ainakin Auralassa paiskata ruokapöydässä koko voilautasen menemään, jos voi oli »härskiä». Hänen vaimonsa sitten söi sekä härskit voit että puolipilaantuneet kananmunat, jottei mitään olisi mennyt hukkaan.

Tuimimmillaan Ferdinand Gebhard kuitenkin oli huolimattomille alaisilleen ja virkaveljilleen. Itse tarkan työn tekijänä — mitä Hannes-pojasta ei aina voitu sanoa — kiehui isä kiukusta, kun joku virkatoveri viivytti hänen tarvitsemiaan karttoja viikkokausia tai teki huolimattontia työtä. Suorapuheisuutensa vuoksi hän ilmeisesti sai vihamiehiäkin, joskaan niitä ei liene ollut monia. Ainakin virkatoverit ja alaiset näyttivät kovasti pitäneen Ferdinand Gebhardista. Yhtä mittaa kävi Kajaanissakin virkaveljiä vieraisilla. Kun Gebhardin muutosta Ähtäriin tuli tieto, kertoo hän itse seuraavaa: »Kolme metsänvartijaa rupesi ääneen itkemään, kun he kuulivat että lähden, joten ainakin siltä taholta kohtasin todellista kaipausta ja kiintymystä.»

On ymmärrettävää, että Ferdinand Gebhard dominoi alun alkaen perhettäänkin, sillä hänen otteensa olivat määrätietoisia, tarmokkaita, jopa toisinaan häikäilemättömiä. Käytännölliset asiat, nimenomaan raha-asiat, kulkivat yksinomaan hänen kauttaan. Lähellä on ajatus, että isän »saksalaisuus» saattoi äidin vanhaan, tunnettuun »Kinder, Küche, Kirche» (lapset, keittiö, kirkko) asemaan.

Ferdinand Gebhard oli terävä ja kipakka, jos sikseen tuli. Tämä ilmeni varsinkin hänen asenteessaan »fennomaaneihin». Luultavasti ruotsalaisuus oli Ferdinand Gebhardissa äidinperintöä ja Porvoon aikojen vaikutusta — vaikea on ajatella, että supisuomalainen ympäristö Koskella tai saksalainen isä olisivat kasvattaneet tätä henkeä. Kiintoisaa on, että Gebhardin kiivaus suomalaisuusintoilijoita kohtaan näkyi nimenomaan hänen asenteessaan maanmittari Antti Lönnbohmiin (Mustonen), Eino



ja Kasimir Leinon isään, ja tämän perheeseenkin. Mustokset asuivat virkamieskeskuksessa Paltamon kirkonkylässä. Heidän tilallaan Hövelössä elämä kulki kovin boheemimaisia ratoja. Lapsia oli kodissa toista-kymmentä ja väittämän mukaan ei suinkaan aina tiedetty, mistä olisi saatu suuhunpantavaa. Varsinkin isän kulkiessa maanmittausmatkoillaan ruoka-ajat ja elämänmeno saattoivat olla hyvinkin sattumanvaraisia — läheisistä vesistä pyydettiin kalaa särpimeksi, mutta usein kai jouduttiin käyttämään naapuriapua hyväksi.

Ferdinand Gebhard saattoi kirjoittaa hyvinkin kiukkuisesti lapsilleen Hannekselle ja Ainalle Helsinkiin (1887—88) Antti Mustosen yrityksestä saada hänet takaamaan »Kassea». Kertoen kiireellisistä kirjoitustöistään hän mainitsee:

»Kesken kaiken tuli Hövelöstä eräs tavallista hölmömpi renki sisään [tuoden Lönnbohm in kirjeen] ja vaati pikaista vastausta, jopa käski minun mennä pormestarin luo saadakseen nimikirjoitukseni todistetuksi. Tällaiseen ei minulla ollut aikaa, vaan pidin häpeämättömänä, että sellaista kehdattiin vaatia takuumieheltä. — Siksi Lönnbohm saa tietää huutia, ellei ennen ole tiennyt. Minä asetun hänen häpeämättömyytensä yläpuolelle ja hän voi opastaa poikaansa Kassea pyytämään takuita [J. F.] Kivekkäältä, jonka kirjeenvaihtaja hän on. Innokkaina fennomaaneinahan heidän pitäisi auttaa toisiaan, mutta kun on kysymys rahoista ovat herrat fennomaanit kyllin hävyttömiä pyytääkseen apua ja takauksia vastapuolelta, jota he sillä välin haukkuvat kuin koirat. Lönnbohm on kyllä pannut parastaan siinä.»

Huolimatta kovista sanoistaan Ferdinand Gebhard oli pohjaltaan kuitenkin hyväsydäminen ja menf kuin menikin takaamaan Kasimir Leinon. Tosin Ferdinand kyllä kimmastui uudestaan, kun joutui maksamaan korot »Kassen» ollessa ulkomailla. Tämä lähetti kyllä puolen vuoden kuluttua rahat Hannekselle tunnustaen suuresti häpeävänsä kunnian miehelle [Ferdinand Gebhardille] tuottamaansa vaivaa ja harmia.

Isä ja poika eivät kuitenkaan läheskään kaikissa asioissa vetäneet yhtä köyttä. Paitsi kielikysymyksestä syntyi riitaa myös yhteiskunnallisista asioista isän ollessa »vanhan hyvän ajan» virkamiehenä kovin innokas valtion puolenpitäjä. Tämä johti jopa polemiikkiin molempien välillä, kun kruununmetsien asuttamiskysymys tuli ajankohtaiseksi 1890-luvulla. Isän vaikutus Hannekseen ei ilmeisesti ollut lainkaan vähäinen, ja myöhemmin tämä toikin julki erityisen ilonsa, milloin isä katsoi hänen tehneen oikean ratkaisun.

Eräässä suhteessa isä ja poika olivat hyvin samankaltaisia. He eivät hyväksyneet vääryyttä missään muodossa. Kaiken piti Ferdinand Gebhardin mielestä tapahtua »lain ja parakraafien mukaan». Jos Ferdinand Gebhard kiivailikin oikeuden puolesta, hän suhtautui sen sijaan poliitti-



seen taisteluun varsin tyynesti. Päinvastoin kuin Hanneksella Ferdinand Gebhardilla oli melko selvä perustuslaillinen kanta, mutta silti hän saattoi moittia perustuslaillisiakin. Pitipä hän vuosisadan vaihteessa näitä tyhminä, kun he itsepintaisesti vain olivat »puskusilla Bobbanin [Bobrikovin] kanssa».

Isää olisi Hanneksen takia kiinnostanut myös osuustoiminta ja hän valittikin vuosisadan vaihteen tienoilla, että poika kovin vähän kertoi hänelle osuustoiminnasta ja Pellervosta. Noihin aikoihin Hannes Gebhard syystä tai toisesta ärtyi isänsä huomautuksista ja kirjoitti hänelle harmistuneen kirjeen. Isä ihmetteli sitä kovin, kun hänen mielestään hänen kirjeissään ei ollut mitään, minkä olisi pitänyt aiheuttaa katkeruutta. »Se on vain Sinun sairaalloyen mielesi, joka saa Sinut katsomaan kaikkea mustien silmälasien läpi», isä kirjoitti pojalleen. Henkisesti isä tuntuikin toisinaan nuorekkaammalta kuin »vanha herra» Hannes. Toisaalta Ferdinand Gebhardia rupesi jo varhain vaivaamaan vanhuudenheikkous eikä hän enää jaksanut lukea eikä kiinnostua muusta kuin pojastaan ja tämän perheestä, joista hän aina malttamattomana odotti tietoja.

### *Äiti*

Kemijärvellä nuori metsänhoitaja Johan Ferdinand Gebhard tutustui pappilan väkeen. Seurakunnan kirkkoherrana oli siihen aikaan rovasti Johan Wegelius, jonka isä ja isoisä olivat jo olleet samassa virassa. Muutenkin tämä Wegelius-suvun haara oli ansioitunut Lapin sivistyselämässä. Hannes Gebhardin äidin, Laura Wegeliuksen, isoisän isä Henrik Wegelius oli 30 vuotta toiminut Sodankylän ensimmäisenä kirkkoherrana ja hän oli tullut tunnetuksi Lapin henkisen elämän ansiokkaana kohottajana. Henrik Wegeliuksen vaimo, Maria, kuului Fellmanien sukuun, tunnettuihin Lapin paimeniin ja tutkijoihin. Maria Fellmanin isä Esaias Fellman oli Kemijärven kappalainen, minne myös Henrik ja Maria Wegeliuksen poika, Ferdinand, siirtyi äidinisänsä työtä jatkamaan.

Minkälainen oli Hannes Gebhardin äiti, Laura Gebhard? Eräiden aikalaisten kertoman mukaan nuorena tyttönä »kaunis, lahjakas, leikkilinen ja harvinaisen herttainen». Tuntuu siltä, että sanonta on ehkä liiankin ylistelevä, nimenomaan verratessamme sitä niihin tietoihin, joita Laura Gebhardista annettiin hänen Kajaanin ajoiltaan, samoin hänen tuolta ajalta säilyneistä kirjeistään päätellen. Laura Gebhard oli



*Hannes Gebhardin äiti Laura Gebhard (noin 1890).*

ilmeisesti hyvä, herkkä ja vakavasti uskonnollinen ihminen. Varsinkin Siirin, Hanneksen sisaren, pitkäaikainen sairaus näyttää vaikuttaneen äitiin, sillä huumorintajuisesta äidistä alkaa tulla levoton ja aika ajoin raskasmielinenkin. »Äiti on jälleen ollut levoton ja uneton», saattoi isä kirjoittaa v. 1889. Laura Gebhardin kirjeissä kuvastuu tuska tyttärensä henkisestä sairaudesta. Tämä näyttää näet joutuneen 18-vuotiaana mielisairauden rajoille. Parannusta koetettiin hakea Ruotsistakin, mutta ilmeisesti turhaan. Kaikki tämä vaikutti rouva Gebhardiin lamauttavasti. Kajaanissa ollessaan häntä eräiden muistelmien mukaan moitittiin hiukan saamattomaksi. Liioittelua lienee kuitenkin niissä väitteissä, jotka selittivät hänen olleen suorastaan avuton useissa arkiaskareissa, esimerkiksi neulomisessa. Laura Gebhard kirjoittaa itse eräässä kirjeessään

mm.: »— — parhaillaan neulon kamparöijyä». Äidin kutomat lahjat lienevät silti olleet enemmän rakkauden kuin taidonnäytteitä.

Käytännön asioissa näyttää hyvä ja herkkä äiti kirjeistä päätellen olleen Gebhardien kodissa alistetussa asemassa. Hänellä oli kuitenkin hyvin herttainen ja välitön suhde lapsiinsa. Sen sijaan äidin uskonnolliset mielipiteet muuttuivat hiukan jyrkemmiksi myöhemmin; eräiden tietojen mukaan hän oli hyvin lähellä lestadiolaisia. Voimakas lestadiolainen herätysliike vei Kajaanissa 1880-luvulla jopa nuoret tytötkin mukaansa. Gebhardin perheessä sillä oli suurin vaikutus äitiin, jonka kirjeissä 1880-luvun jälkipuoliskolla saattoi olla yli puolet Jumalan sanaa. Hän kehotti turvaamaan ainoaan auttajaan, Jumalaan, ja jättämään kaikki surut ja murheet Hänen huostaansa.

Laura Gebhardilla lienee ollut uskonsisaria, kuten Kinnus-Kreetta, joiden kanssa hän seurusteli läheisesti. Mutta kotonaan hän ei näytä halunneen eikä ehkä jaksaneenkaan luoda viihtyisyyttä. Gebhardin talo pysyi sen takia yleensä suljettuna paikkakuntalaisilta. Kuitenkin kaukaa tulleet vieraat olivat tervetulleita taloon, sillä Laura Gebhard kaipasi vaihtelua elämäänsä.



# LAPSUUS JA KOTIPIIRI

## *Kemijärvellä*

Hannes Gebhard syntyi Kemijärvellä huhtikuun 8. päivänä 1864. Kun hän oli ensimmäisellä ikävuodellaan, valmistui Kemijärven kruununmetsänhoitajan virkatalo, jonka Johan Ferdinand Gebhard rakennutti valtion varoilla kirkonkylään. Täällä syntyivät Hanneksen molemmat sisaret, Sigrid 11. 11. 1866 ja Aina Elisabet 16. 6. 1868. Metsänhoitajan puustelli Kemijärvellä oli Hanneksen ensimmäinen koti, sen piha ja tantereet hänen ja hänen sisarustensa ensimmäiset leikkikentät. Kun perhe jo 1870 muutti pois, luulisi muistojen jääneen melko hämäräksi. Näin ei kuitenkaan näy olle on asianlaita. Kun Hannes Gebhard kesällä 1930 kävi Kemijärvellä järjestetyillä osuustoimintapäivillä, hän kuvaili eräässä puheessa tarkoin sukunsa vaihteita ja oloja Kemijärvellä.

»Ensimmäinen kemijärveläinen äitimme Maria Fellman syntyi täällä jo v. 1709 ja ensimmäinen kemijärveläinen kantaisämme Johan Wegelius tuli tänne papiksi v. 1765, joten kuudessa polvessa meillä täällä on ollut kotimme. Kysytte ehkä, mitä minä täältä olen muistissani säilyttänyt? Olen muistanut syntymäkotini Särkelän paikan. Olen säilyttänyt muistissani lapsuuteni kodin, valtion metsänhoitajan virkatalon eli puustellin, kuten sitä silloin sanottiin. Olen muistanut sen kaikkine huoneineen ja koirankoppeineen ja muine ulkohuoneineen sekä siitä maantielle vievän isäni teettämän tien ja isäni raivaaman perunamaan tämän tien varrella. Olen selvästi muistanut myös pappilan ja sen eri huoneet, kirkon, tornin ja kirkkomaan sekä eräiden vanhempieni tuttavien asunnot pappilasta puustelliin menevän talvitien varrella. Silloin oli tämä kirkonkylä kaunis komean, tiheän metsänsä kautta, nyt muuttuneena kaupungiksi on se minulle hyvin vieras.

Juhlallisin ja selvin muisto minulla on siitä, kun jätettiin täkäläinen kotimme kaikiksi ajoiksi ja lähdettiin usealla hevosella taivaltamaan etelää kohti. Etumaisina ajoimme me kahden isäni kanssa, joka itse ajoi omaa hevosta ja omia nelipyöräisiä rattaitamme ja oli erittäin hilpeällä mielellä. Perässämme tuli kyytihevosella äitini hyvin murheellisena, kun hänen piti jättää kotiseutunsa. Hän piti itse sylissään toista pikkusiskoani ja vieressään tuli lastenhoitajamme Brita Maija Ojala, Isonkylän Ojalan talosta, sillä tästä hyvästä ystävästänsä äitini ei suostunut eroamaan. Hän

Brita Maija piti sylissään toista siskoani. Tämä Brita Maija oli harvinaisen kunnollinen ihminen ja äitini uskollinen toveri. He olivat molemmat uskonnollisia ja se liitti vielä enemmän heidät toisiinsa.

Toivon saavani teidät ymmärtämään, että olen juhlatunnelman vallassa täällä syntymäkotiani uudelleen näkemässä, ihailmassa Kemijärven harvinaisen kaunista luontoa täällä Särkelän kankaalla, sekä uudelleen tutustumassa syntymätalooni, lapsuuteni kotiin, äitini syntymätaloon, pappilaan, ensimmäiseen kirkkoon, jonka elämässäni olen nähnyt ja jonka kelloja olen kuunnellut, ja siihen hautausmaahan, joka säilyttää minun samoin kuin teidänkin esivanhempia.»

Hannes Gebhardin muistot varhaisimmasta lapsuudesta ovat harvinaisen elävät. Näyttää suorastaan siltä, että siirtyminen kauniilta Kemijärveltä Kajaanin pieneen kaupunkiin on ainakin aluksi tuntunut tuskalliselta sellaisesta 'introvertista', jollainen pikku Hannes näkyy olleen lapsuudessaan ja varhaisimpina nuoruusvuosinaan.<sup>1</sup>

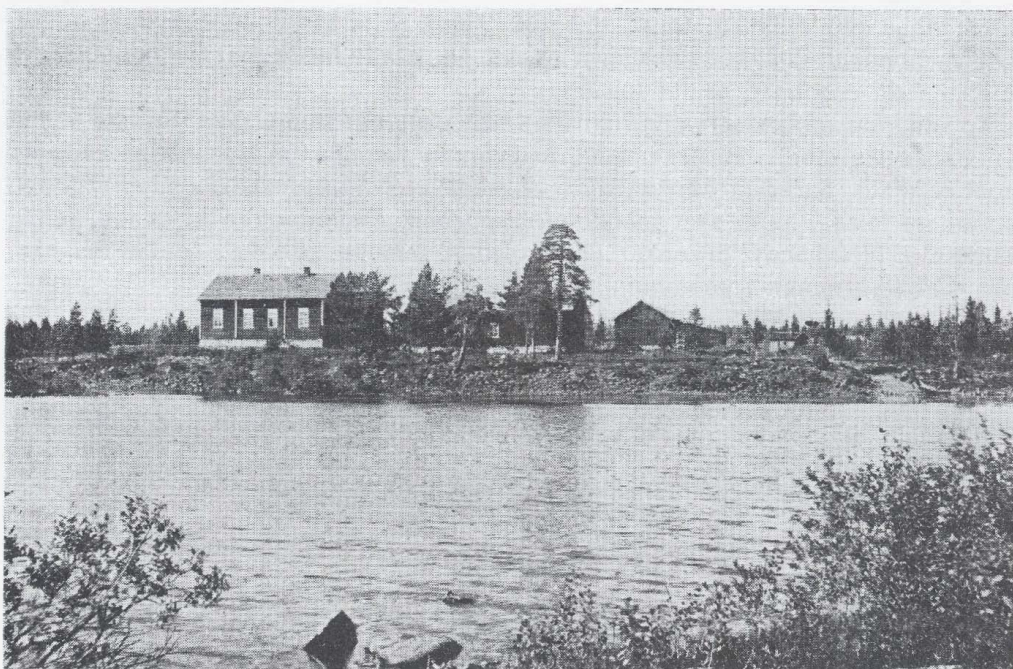
### *Kajaanissa*

»Ei pidä Lapista leipää hakea eikä Luodolta [Hailuodolta] ja Kajaanista vielä kukaan ole palannut», oli jo puolitoista vuosisataa sitten yleinen sananparsi pohjoisessa, kuten näkyy mm. Jaakko Fellmanin tunnetusta Lapin kuvauksesta.

»Kajaani oli yhdeksänkymmentä—sata vuotta sitten oikea korprien kaupunki, joka puolelta suunnattomien sydänmaiden saartama. Metsiä ja metsien ympäröimiä järviä oli kaikkialla ja — — — vaaroja vain siellä täällä järvien rannoilla, vaarojen vierillä pieniä viljeltyjä tilkkuja.» Tähän tapaan Samuli Paulaharju kuvailee Kajaania jatkaen: »Komea Koivukoski kohisee kaupungin äärillä ja mahtava Ämmä pauhaa valkovahtoisenä. Kaukaisten erämaiden hetteistä hirsyneet vedet ovat tässä myllertäneet kautta maailman aikojen ja sitten taas tyhjentyneenä lähteneet virtaamaan avaraan maailmaan.»

Kuusivuotias Hannes, hänen äitinsä ja sisarensa matkustivat metsänhoitaja Gebhardin omalla hevosella ja trilloilla ensin Ouluun ja sieltä Vaalaan. Matkaa kertyi täten kaikkiaan 420 kilometriä. Vaalasta Hannes pääsi Kajaaniin ensimmäisellä Oulunjärvellä liikennöineellä höyryaluksella.

Kajaaniin, jonne Gebhardit saapuivat 1870, he jäivät 19 vuodeksi. Näytti jo siltä kuin vanha sananparsi »Kajaanista ei kukaan ole palannut» olisi pitänyt paikkansa Ferdinand Gebhardiinkin nähden. Hänestä tuli pian keskeinen henkilö pienen kaupungin julkisessa elämässä.



*Hannes Gebhardin syntymäkoti Särkelä Kemijärvellä.*

Kajaani oli vuosikymmeniä ollut »Kajaanin tohtorin», Elias Lönnrotin virkapaikka. Kerrotaanhan kaskuja hänen tulostaan kaupunkiin, miten hän ajoi katajapensaitten ja mökkien ohi kysellen vastaan-tulevalta paljasjalkaiselta lantakuorman ajajalta, että »koska se kaupunki tuleekaan». »Johan sen läpi ajoitte», vastasi ajaja — Kajaanin pormestari.

Gebhardin perhe majoittui ensi ajoiksi kauniilla paikalla sijainneeseen kaupungille kansakouluksi lahjoitettuun taloon, jota ei vielä silloin käytetty kouluna. Kerrotaan Hanneksen ensimmäisinä leikkitovereina täällä olleen Kajaanin katupoikia. Myöhemmin metsänhoitaja Gebhard hankki oman sievän talon kauppatorin laidasta, nykyiseltä Kauppakadulta. Mitään puutarhaa tai edes pihaa talossa ei ollut, tuskin edes tilaa kukkapenkille ikkunan alla. Gebhardien kaupunkitalo poikkesi monessa suhteessa tavallisesta kajaanilaisesta talosta, johon kuului ehdottomasti sauna ja navetta, sillä jokaisella asukkaalla oli karjaa. Tavallisesti navetta sijaitsi kartanon perällä, mutta joskus se oli asuinrakennuksen päässä kadun puolella. Samoin sauna saattoi olla vanhan tavan mukaan tuvan perällä.<sup>2</sup>



## *Aurala*

Kun Gebhardeilta puuttuivat kajaanilaistaloon kuuluvat lisärakennukset muuten viehättävästä kaupunkiasunnostaan, oli luonnollista että he pian tähyilivät kesäasuntoa maalta. Metsänhoitaja Gebhard, joka oli lapsuudestaan asti tottunut vanhempiensa tilalla Koskella kaikenlaisiin maataloustöihin, hankki itselleen oman pienehkön tilan. Tämän Auralan hän lienee osittain ostanut, osittain vuokrannut Kajaanin kaupungilta, jolla oli kauan »maailman suurin» tonttialue. Ainakin tilan talouskeskus oli kaupungin maalla kolmen kilometrin päässä Kajaanista. Auralan tonttimaa rakennuksineen sijaitsi luonnonihanalla paikalla joen rannalla, vastapäätä Tukki-laisten lauluissa ylistettyä Likolammea.

Auralan päärakennus, jossa Gebhardin koko perhe kesäisin asusti, ei näytä olleen aivan pieni. Talossa oli sali ja siinä nähtävästi piano, koska Hannes joskus kesällä pyörähteli Auralassa valssin tahdissa. Aurala tuli ilmeisesti erittäin rakkaaksi hänelle joka soppeaan ja elikkooan myöten. Tilalla pidettiin näet yhtä hevosta ja viittä lehmää. Viljelyksiäkin oli, mutta pääpaino pantiin Ferdinand Gebhardin kirjeistäkin päätellen karja- ja heinätalouteen. Hannes joutui pikkupojasta lähtien olemaan mukana kaikenlaisissa maataloustöissä, varsinkin heinätoissa. Aina, Hanneksen sisar, kertoo näistä ajoista seuraavasti:

»Raikasta juomavettä saimme lähteestä, joka sijaitsi kauniissa koivumetsässä, jonka Hannes raivasi puistoksi ja laittoi sinne istumasijoja, jonne vieraat vietiin kahvipannun kanssa. Illalla kun oli tyyni järvellä, mentiin kahvipuita kokoamaan pitkin rantoja niin että vene oli kukkuroillaan.»

Mutta Hanneksen viljelysinnostus ei rajoittunut tällaiseen tyypilliseen herrasväen heinänteko-romantiikkaan. Hän raivasi ja muokkasi Auralassa pelloksi kaksi pienehköä sarkaa, kaivoi ojia, istutti keväisin perunoita ja äesti peltosarkoja. Kesäisin hän puuhasi väen mukana heinätoissa sekä koti- että ulkoniityillä. Elonkorjuussa hän myös avusti minkä kykeni. Kuitenkin Anneberg kertoo, että Hannes hänelle myöhemmin valitti, miten hänen piti lapsena kitkeä niin paljon rikkaruohoja, että hän — vaikka pitikin puutarhanviljelystä suuressa arvossa — ainai-seksi menetti halun puutarhatöihin.

Jos olivat perkaustyöt vastenmielisiä, sitä mieluisammin Hannes kulki talon asioilla ratsain. Hän haki näin mm. kaupungista tulevan postin, mutta ratsasteli kernaasti muutenkin. Samoin hän mielellään souteli kauniilla Kajaaninjoella tai haki polttopuita kaupungin laajalta metsäalueelta, mistä kukin sai vapaasti niitä tarpeikseen koota. Sanalla sanoen, Aurala oli Hannekselle maailman mieluisin paikka.

Auralaan keskittyivätkin monella tavalla Gebhardien perhe-elämän valoisimmat puolet. Elettiin siellä pohjolan kaunista kesäaikaa, keskellä sen jylhää luontoa avarissa ja viihtyisissä oloissa. Täällä myös Gebhardin koti saattoi joskus avautua kajaanilaisnuorisolle. Elin Melart (o.s. Bergh), Kajaanin ainoan valtaporvarin »ukko Berghin» tytär, kertoo mm.: »Kaksi kertaa kävin Auralassa. Toisen kerran oli eräs maisteri Oulusta meillä vieraana ja silloin oli meitäkin Kajaanin nuorisoa sinne kutsuttu. Paljon leikittiin piirileikkiä ja leskistä ja volangirenkaita nakattiin.» — Kaikessa tässä oli Hannes innokkaana päämiehenä.<sup>3</sup>

### *Toimekas isä ja kotona pysyttelevä äiti*

Tuntuu siltä, että Gebhardit olivat suuressa määrin »kesäihmisiä». Kesällä he vapautuivat iloitsemaan, syksyn tullen alkoivat taas virka- ja koulutehtävät, jotka vakavuudellaan tempasivat perheenjäsenet työteliääseen ja hiukan »saksalaisen» yksitotiseen vireeseensä.

Metsänhoitajan virkaa pidettiin noihin aikoihin hyvin palkattuna, sillä palkkaa kartuttivat matka- ja päivärahat. Kovin suuritoinen ei virka liene ollut, koska Hanneksen isä otti hoitaakseen myös Maalaisien Paloapuyhdistyksen tarkastajan tehtävät ja ehti vielä huolehtia Auralastakin. Lisäksi Gebhard oli kaupunkinsa keskeisimpiä kunnallismiehiä, mm. pariin otteeseen kaupunginvaltuuston puheenjohtaja. Kajaanin kaupungin ensimmäinen valtuuston puheenjohtaja Fr. Thesleff erosi v. 1879, jolloin puheenjohtajaksi valittiin Ferdinand Gebhard. Tämä pääsi kuitenkin jo seuraavana vuonna eroamaan virasta vedottuaan kuvernööriin. Kajaanilaiset yrittivät kyllä pitää Gebhardista kiinni aikoen jopa vedota kuvernöörin vapautuspäätöksestä senaattiin, mutta he menettivät »fataljit». Gebhardia seurasi kyllä toinen toimen mies, tehtäjä Herman Renfors.

Gebhard joutui myös palvelemaan Kajaanin kaupunkia sekä köyhäin-  
hoitolautakunnassa että tärkeän rahatoimikamarin puheenjohtajana sen perustamisvaiheessa 1879 ja vuosina 1883—85. Rahatoimikamarin alkua ajoista, jolloin Gebhard hoiti sitä pääasiallisesti ja jolloin sen toiminta vakiintui, kerrotaan kaupungin historiassa seuraavasti: »Ajettiinpa kesäaikana teille soraa, aurattiinpa lumi pois talvella, toimitettiin halkoja kaupungin laitoksille tai huolehdittiin kaupungin kaivoista, hankittiin jauhot köyhäinhuoitolaisille tai pohdiskeltiin paloturvallisuutta, näissä ja

monissa muissa asioissa oli rahanmeno kysymyksessä ja tarvittiin rahatoimikamarin toimenpiteitä.» Luonnollisesti nuori Hannes Gebhard joutui seuraamaan isänsä johtaman keskeisen laitoksen sosiaaliavustusym. toimintaa.

Ferdinand Gebhardin jälkeen oli rahatoimikamarin asiamiehenä mm. hänen läheinen perhetuttavansa, puutavaraliikemies Edvin Riecki. Emme erehtyne, jos katsomme kaupungin historioitsijan lailla Gebhardin, Renforsin ja Riekin erityisesti ansioituneen Kajaanin taloudellisessa edistymisessä. Kaupunki, joka ennen noita aikoja oli pahainen pesä savisine katuineen, jäi nyt vähitellen muistoihin, niin kuin sekin, miten kirkon taakse roskakentälle »hoidettiin kaikki joutava roju, ulospalvelut Kajaani: pöydät, tuolit, kaappirähjät, loppuunkulutetut vaatteet, kuolinvuoteetkin sänkyineen ja olkineen». Kaupunki pääsi myös tieverkoston jatkuvasti laajentuessa yhä paremmin suurmailman yhteyteen. Mutta kinosten takana elettiin Kajaanissa vielä sittenkin, kun teitä ruvettiin saamaan. Talvet pyrkivät tavallisilta kaupunkilaisilta kulumaan polttopuiden noutoon, naisilta ahkeraan »ketruu»- ja kutomistouhuun. Ei herrasväkikään kovin paljon seurustellut, Gebhardit ehkä vähiten. Heidän parhaita tuttaviaan olivat Riekit. Berghin sisarukset — Elin Melart ja hänen veljensä, lehtori Isidor Wuori — väittävät Gebhardien eläneen hyvinkin eristäytyneinä. Nimenomaan Laura Gebhard ja tyttäret tuskin liikkuivat muiden kuin joskus harvoin Riekkien ja Komulaisten, opettaja Elias Komulaisen perheen luona. Myös metsänhoitaja Wulffin kanssa seurusteltiin. Seurustelukielenä lie nee ainakin osittain ollut ruotsi, jota Gebhardien kotona yksinomaan käytettiin puhekielenä.

Hiukan epäselväksi on jäänyt Gebhardien ja Renforsien suhde. Renforsien koti kuului kaupungin hienoimpiin ja tehtailija Herman Renfors »oli sellainen, joka kaikkea uutta kokeili». Renforsilla oli paljon ulkomaalaisia tuttavvia, mm. englantilaisia, joita hän vei Vaalaan onkimaan. Hannes Gebhard piti Renforsin perhettä suuressa arvossa. Hän vieraili tämän perheen ja rehtori H. A. Ticcanderin luona Annebergin kertoman mukaan. Elin Melart ei muista Gebhardien ja Renforsien seurustelleen, mutta arvelee: »Eihän niistä kummastakaan perheestä paljon tiennyt, kun olivat niin eristettyjä.» Kuitenkin hän otaksuu, että he seurustelivat toistensa kanssa, »sillä Gebhardit seurustelivat enemmän ruotsalaisten kanssa ja Renforsit olivat ruotsalaisia». Mutta Hanneksen kirjeissa Volter Högmanille (Rihtniemelle) paljastuu mitalin toinen puoli. Volterkin oli moittinut Hannesta eristäytymisestä. Tämä vastasi hänelle Kajaanista huhtikuussa 1885.



»Ettäkö minä en koettaisi lähestyä kajaanilaisia? Minä olen yrittänyt monella eri tavalla ja tullut löytämäänkin monta hauskaa ja oikeatuumaista. Ukko Wahlgren ja koko Renforsin perhe ovat parhaita kajaanilaisia, heidän luonaan käyn hyvin usein muka asiallakin väliin. Kun Renforsin kanssa hommaamme yhtä ja toista yhteiskunnan ja isänmaamme parhaaksi ja nyt olen saanut koko perheen seurustelemaan kotini kanssa, vaikka sitä ei ole tapahtunut 3 vuoteen ennen.

Sitten täällä on pari vanhaa ukkoa — opettaja Ticcander, joka ei seurustele meillä, vaan jonka luokse olen mennyt muka asialle, hänellä on paljon yhteishyvää hommaa, vaan tahtoo vähän vehkeillä jne. Kun olen kävelemässä niin lähestyn aina niitä kajaanilaisia, jotka eivät kule meillä ja koetan puhella heidän kanssaan. Useat ovat vastenmielisiä minulle.»

Vikaa oli niin sysissä kuin sepissäkin. Myös kajaanilaiset olivat pikku-kaupunkilaisen ennakkoluuloisia eikä heidän kanssaan ollut helppo päästä läheiseen kosketukseen.

Kiintoisaa on todeta, miten varhain Hannes Gebhard arvosti »yhteishyvää hommaa». Näissä yleisissä asioissa Gebhardit ja Renforsitkin ilmeisesti lähentyivät perheenpäiden puuhatessa keskeisissä kunnallisissa tehtävissä. Sairaus heitti kuitenkin pian varjonsa Gebhardien perheeseen, jonka naisväki sulkeutui Kajaanissa-olon loppuaikoina entistä tiukemmin neljän seinän sisälle. Riekkien muutto Kajaanista 1880-luvun lopulla oli suuri suru varsinkin Laura Gebhardille. Hänen useista, päiväämättömistä kirjeistään näkee Riekkien lähdön suorastaan järkyttäneen häntä. Kuitenkin Laura Gebhard ennen pitkää kirjoittaa: »Nyt on vähitellen päästy siihen, etten enää niin kaipaa Riekkejä. Kyllä heidät muistaa, mutta tulee aikaan muutenkin.»

Kun nuoriso oli poissa ja mies jatkuvasti matkoilla, pyrki äiti löytämään lohtua kauniista huoneistaan ja käsityöstä. Toisinaan hän saattoi viettää päiväkausia Wulffeilla, jotka nyt olivat tulleet hänelle läheisemmiksi.<sup>4</sup>

Riekkien muutto lienee kuitenkin kiirehtinyt Gebhardienkin lähtöä. Metsänhoitajaa alkoi jo ikä painaa ja mieli paloi etelään — kenties lapsuuden ja nuoruuden kodin muistot vetivät vehmaille maille. Ehkäpä myös Kainuun pitkät pimeät talvet alkoivat raskauttaa liiaksi Laura Gebhardia. Niinpä Ferdinand Gebhard haki ja toukokuun 28. päivänä 1889 saikin siirron Multian hoitoalueen kruununmetsänhoitajaksi.

Nämä ajat tuntuvat olleen jännittäviä ja huolentäyteisiä Gebhardien kodissa. Nimitys ei näet ollut aivan varma ja sitten oli vielä luovuttava rakkaaksi käyneestä Auralasta, karjasta ja suuresta osasta irtaimistoa. Lisäksi oli hankittava uusi asunto, sillä Multian hoitoalueella ei ollut virkataloa. Muutamaa kuukautta ennen lopullista muuttoa helmikuun 14. päivänä 1889 isä kuitenkin saattoi kirjoittaa Hannekselle ja Ainalle,

että muuan Palm, joka omisti kauniin rakennuksen aivan Kolhon aseman vieressä, tarjosi sitä vuokralle. Itse senaattori Sohlman oli asunut aikaisemmin tässä rakennuksessa, josta vesitse oli Keuruun kirkolle lyhyt matka ja päivittäinen höyrylaivayhteys. Kolhoon muuttoa suunniteltiin innokkaasti, varsinkin perheenäiti tuntuu olleen ihastunut »komeaan rakennukseen aivan aseman vieressä». Kuitenkin metsänhoitaja halusi kokeilla tätä asuntoa vain väliaikaisratkaisuna, ja niinpä se lopulta lienee jäänytkin suunnitelmista.

Samanaikaisesti kiertelivät ostajat Auralaa, karjaa ja pianoa arvioiden. »Ukko Tervo» jo tarjosi Auralasta 3 000 markkaa ja pianosta 800 markkaa, mutta Gebhard itse näyttää pitäneen 5 000:n ja 900:n markan hintoja kohtuullisina. Saksalaista taloudellisuutta paljastuu Ferdinandissa aimo annos tässä kaupankäynnissä. Pianolle hän mm. odotti parempia ostajia. Se oli korjattukin, etteivät halkeamat jaloissa olisi näkyneet. Myymättä piano kuitenkin jäi ja se oli suurella vaivalla kuljettava Ähtäriin.

Auralaa Gebhard tarjosi myös kaupungille köyhäinkodiksi. Kauppaa ei kuitenkaan syntynyt, koska matkaa pidettiin liian pitkänä. Mutta myöhemmin rakennettiin kunnalliskoti Auralan paikalle — jonkinlainen kauppa Gebhardin kanssa lienee sittenkin jossain vaiheessa tehty.

Laura Gebhardille muutto merkitsi monenlaisia järkytyksiä. Ensin hän tosin oli uutisesta niin innostunut, että »kohta Lotan kanssa ryntäsi Wulffille pasuneeratakseen juorusakille Ähtäristä, kun en ehtinyt varoittaa», Ferdinand Gebhard kertoo. Sitten seurasi sentimentaalisuuden vuoro. »Äiti tulee kohta alakuloiseksi, kun jokin mummu tulee puhumaan, miten hän jää kaipaamaan. Joka kerta kun joku tulee kysymään jonkin huonekalun hintaa, äiti tulee raskaalle mielelle ja 'marteeraa' sitten minua», Ferdinand Gebhard valitteli keväällä 1889. »Viimeksi hän halusi, että Kinnus-Kreeta [innokkain uskonsisar] tulisi mukaan. Minä lupasin ottaa ja kunnan palkankin maksaa, mutta ei sekään häntä pitkän aikaa lohduttanut. Hän aprikoi vaan, miten siellä viihtyy, onko siellä 'uskovaisia' jne. Sellaista hän nyt aamusta iltaan paasaa», harmitteli Ferdinand Gebhard. Vihdoin kuitenkin oltiin niin pitkällä, että muutettiin, mutta ei Kolhoon, vaan Ähtärin kirkonkylään Haikolan taloon.

Kinnus-Kreeta taisi lopulta jäädä Kajaaniin, mutta Gebhardeja seurasi Ähtäriin Laura Gebhardin sisar Selma Wegelius, joka oli hoitanut Siiriä. Ennen pitkää osti Ferdinand Gebhard pitäjän kirkonkylästä kauniin puistomaisen palstan ja rakennutti sinne oman huvilan. Hedvig Gebhard kertoo tästä: »Hanneksen kihlattuna kävin siellä ja ikuisiksi

muistoksi on minulle jäänyt ennen muita sen peninkulmien laaja näköala yli järvien, sinertävien harjujen ja loppumattomien metsien, joka silmille avautui kodin ikkunoista.»

Ferdinand Gebhard oli Ähtäriin muuttaessaan jo puolivälissä kuuttakymmentä. Hänen virkauransa alkoi jo olla lopullaan, sillä metsänhoitajan virka kävi kuitenkin paljon työtä tehneen miehen voimille. Hoidettuaan seitsemän ja puoli vuotta virkaansa Gebhard omasta pyynnöstään sai lokakuun 10. päivänä 1896 eron ja eläkkeen. Seuraavan heinäkuun 28. päivänä hänelle myönnettiin tunnustukseksi pitkäaikaisesta ja tunnollisesta valtion palveluksesta kollegiasessorin arvonimi.

Gebhard näyttää säilyttäneen jonkin vuoden huvilansa Ähtärissä, jopa asuneen siellä ainakin kesät vuosisadan vaihteen ylikin. Hän järjesti myös veljenpoikansa Albert Gebhardin maalaamaan Inhan ruukin omistajan, patruuna Keirknerin kuvan. Ferdinand Gebhard näyttää olleen tuttavallisissa suhteissa Keirknerien kanssa; hän oli ainakin hyvin ihastunut, kun patruuna lähetti hevosella hakemaan häntä komeaan taloonsa, jossa Gebhard viipyi parin päivän ajat.

Seuraa ei Ähtärissä muutenkaan tunnu puuttuneen, mutta Hannes oleskeli siellä varsin vähän — hänellä oli opintomatkinsa, oma perheensä ja huvilansa. Ferdinand Gebhardkin kaipasi etelään ja möi ennen pitkää huvilansa seuraajalleen Raafdelinille. Täten talo joutui vuosikautia olemaan valtion metsänhoitajan puustellina Ähtärissä, jonne myös Tuomarniemen metsäkoulu pian nousi Gebhardin ja muiden alan uranuurtajien työsarkaa kohentamaan.

Ferdinand Gebhard muutti sitten Helsinkiin, missä hän asusti talvet kaupungissa ja kesät Oulunkylässä pienessä huvilassaan. Sieltä saivat myös hänen molemmat kälynsä, herttaiset kemijärveläiset sisarukset Selma ja Charlotte Wegelius vanhuudenpäivien kodin.

»Johan Ferdinand Gebhardille ja hänen vaimolleen Lauralle suotiin se harvinainen onni, että he verraten hyvissä voimissa saivat viettää kultahäänsä v. 1911. He olivat toisillensa uskollisen, sopusointuisen avio-parin esikuva. Kuolema nouti heidät pitkän ja kauniisti eletyn elämän jälkeen säästäen heidät tuskista ja kärsimyksistä», kertoo Hedvig Gebhard. Hanneksen isä kuoli lokakuun 23. päivänä 1920 ja hänen äitinsä melkein tarkalleen neljä vuotta myöhemmin, lokakuun 26. päivänä 1924.

Hannes Gebhardilla — vaikka hän olikin »hyvä poika» — saattoi joskus olla yhteenottoja kiivasluontoisen isänsä kanssa, mutta äitiinsä hän oli loppuun saakka sydämestään kiintynyt ja kohteli tätä aina hellyydellä ja huomaavaisuudella. Niinpä hän kerran eräänä äitinsä merkkipäivänä kirjoitti tälle: »Kiitos elämästä, jonka minulle annoit.»



Hannes Gebhard joutui monen maaseutuvirkamiehen pojan tavoin jo varhain erkanemaan kodistaan koulutielle. Se vei hänet ensin Oulun »skouluun», sitten Helsingin yliopistoon. Tällä opintiellä muotoutuivat Gebhardin elämän suuntaviivat.<sup>5</sup>

## KOULUAIKA

### *Oulu koulukaupunkina*

Hannes Gebhard aloitti koulunkäyntinsä Oulun ruotsalaisessa lyseossa vuoden 1874 syksyllä, siis 10-vuotiaana. Oulu oli ollut Runebergin, Snellmanin ja Topeliuksenkin koulukaupunki, Runeberg kävi siellä vain pari triviaalikoulun alinta luokkaa, mutta Snellman ja Topelius pääsivät Oulun triviaalikoulusta ylioppilaiksi. He ovat molemmat kuvanneet koulukaupunkinsa mahtavia näkymiä suunnilleen samaan tapaan. »Oli pauhaava Merikoski, joka silmiemme edessä luovutti Oulunjoen ehtymättömät vedet merelle. Kun kosken juoksua seurasimme vasemmalle, näimme miten joensuisto laajenemistaan laajeni ensin salmeksi ja tuossa tuokiossa mereksi, ja kun yhä käänsimme katseemme länteen oli siellä jo Pohjanlahti silmäkantamattomine ulappoineen, jotka häipyivät taivaanrannalle. — Raikkaan luonnon mukana nuori mieli hengitti syvään myös kotiseudun ja koulukaupungin luonnon suurenmoisuuutta. Näitä kukkuraisten pöytien antimia nautittiin ehkä huolettomasti ja vaistomaisesti, mutta kuitenkin henkisiä pääomia varastoitui myös ulkoapäin, ei ainoastaan luokkahuoneiden seinien sisäpuolelle.»

Hannes oli yksitotinen ja vakava lapsi. Hän selvisi pääsytkinnosta hyvin, vaikka hänen piti vastata kysymykseen, onko Suomessa enemmän järvi- vai kaivovettä. — Muuan tovereista arveli, että kaivovettä on enemmän. — Hanneksen »koulukortteeri» oli hänen tätiensä Selma ja Lotta (Charlotte) Wegeliuksen luona merikapteeni J. Grönholmin talossa Isonuudenkadun varrella. Tätien kodissa vallitsi harras uskonnollisuus, mikä kehitti Hanneksessa jo kodista perittyä vakavaa aatteellista mieltä.

Hanneksen lähimmät luokka- ja koulutoverit olivat Volter Rihtniemi, maanmittarin poika Haukiputaalta, sittemmin Kajaanin seminaarin johtaja; Matti Heikel (Heikinheimo), Kemijärven rovastin poika, joka kuoli v. 1918 mainitun pitäjän kirkkoherrana; Edvin Hedman, pankinjohtajan poika Oulusta, filosofian maisteri, joka kuoli perustamansa Perttulan

vajaamielisten kasvatuslaitoksen johtajana v. 1915, ja Kalle Pekka Lönnbohm, maanmittarin poika Paltamosta — Eino ja Kasimir Leinon veli —, joka kuoli maanmittausinsinöörinä Kajaanissa vuonna 1928.

Monet Hanneksen lähimmistä koulutovereista olivat aatteen miehiä kuten hän itsekin. Mikään sattuma ei ollut, että juuri siitä vuosiluokasta, johon Hannes Gebhard kuului, nousi huomattavia sivistystyöntekijöitä ja sosiaalisia uudistajia. Kansan herättäminen ja suomalaisuuden asia olivat saaneet vastakaikua juuri Oulussa, Pohjois-Suomen sivistyskeskuksessa. Suomalaisuuden harrastus oli noussut reaktiona kouluhallituksen ja senaatin päätöstä vastaan, sillä 1872 oli Oulun valtionlyseon opetuskieli, joka siihen asti oli ollut ruotsi ja suomi, muutettu kokonaan ruotsiksi. Tämä nostatti Oulun suomenkielisen, pedagogien johtaman sivistyneistön ja myös maaseutuväestön toimintaan. Vaikeudet yksityisen suomenkielisen oppikoulun perustamisessa olivat tietenkin suuret, mutta Oulun lyseon suomenkielisen opettajiston tarjous opettaa koulussa eri aineita kaksi vuotta ilman palkkaa sekä väestön rahalliset uhraukset tekivät mahdolliseksi Oulun suomalaisen yksityislyseon ovien avaamisen v. 1874 — juuri sinä vuonna, jolloin Hannes Gebhard astui opintielle, tosin ruotsinkielisen valtionlyseon oppilaana.<sup>1</sup>

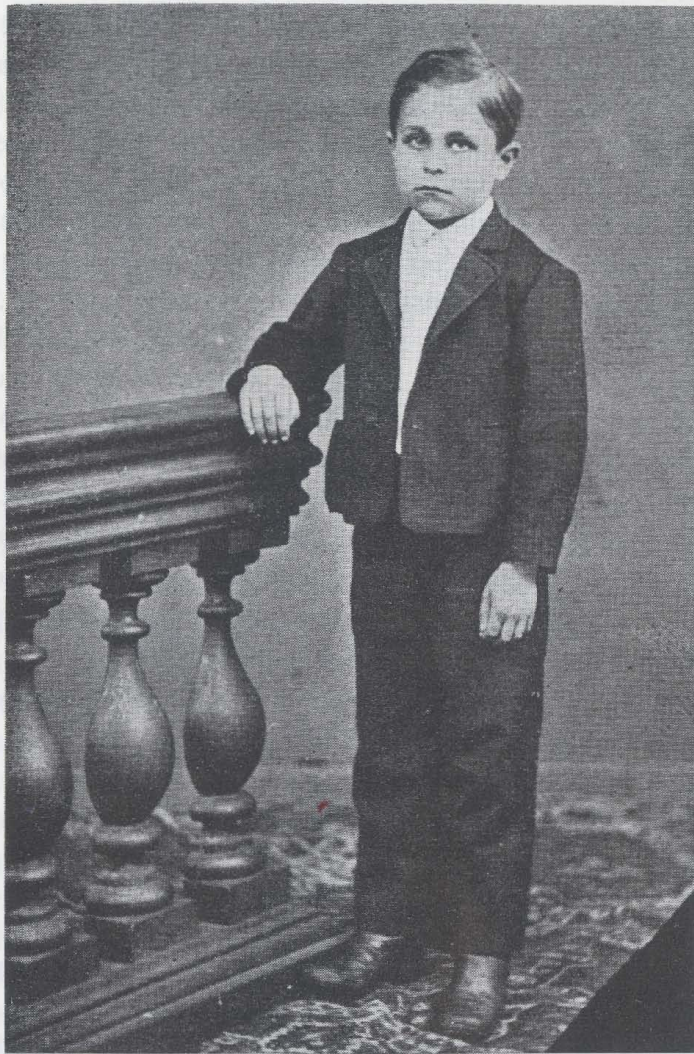
### *Pieni kajaanilainen*

Tämä tausta on välttämätön ymmärtääksemme Hannes Gebhardin kehityksen kansalliseksi herättäjäksi omilla aloillaan. Tosin hän kävi ruotsalaista koulua, mutta senkin opettajista monet työskentelivät uhrautuvasti suomalaisen kulttuurin ja sen tärkeimmän välineen, suomalaisen oppikoulun, hyväksi. Pieni poika, joka lähti ruotsalaisesta kodista, ei tietysti ensi vuosinaan vielä ymmärtänyt tämän heräämisilmiön merkitystä — toisenlaiset asiat olivat alaluokkalaisen mielessä.

Volter Rihtniemi on elävästi kuvannut pienikokoista, totista kajaanilaispoikaa Hannes Gebhardia kolmannen luokan oppilaana: »Muitan vieläkin hänet luokallaan ensi näkemältä tavattoman avuttomana isokokoisten luokkatoveriensä keskuudessa. Tunsin myötätuntoa häntä kohtaan ja niin syntyi molemminpuolinen toveruus ja ystävyysuhde, joka jatkui läpi elämämme.»

Rihtniemi oli jonkin verran Hannesta vanhempi, mutta heikon terveytensä vuoksi Rihtniemi oli poissa puolitoista vuotta, jolloin Hannes Gebhard saavutti hänet opinnoissa. Molemmat jatkoivat yhdessä koulun-





*»Vanha herra». Hannes Gebhard noin 9-vuotiaana.*

käyntiä kolmannelta luokalta syksyllä 1876. Tämän jälkeen toverusten koulutyö keskittyi samojen oppimäärien suorittamiseen aina ylioppilastutkintoon saakka.

Eräs Hanneksen luokkatoveri on kertonut Hanneksen jo varhain olleen luokkansa parhaita. Näin ei ilmeisesti kuitenkaan ollut. Alimmilla luokilla Hannes ei Annebergin kertoman mukaan ollut mikään koulunero. Hänen oli mm. miltei mahdoton oppia mitään ulkoa, varsinkaan vuorisaarnaa ja Vänrikki Stoolin tarinoita. Itse on Hannes Gebhard rehellisesti myöhemmin myöntänyt, ettei hän tahtonut oppia ulkoa

edes »Isä meidän»-rukousta. Kun tietää, mikä merkitys ulkoluvulla »vanhassa koulussa» oli, ymmärtää, etteivät Hanneksen numerot olleet kovin loistavat. Mutta ilmeisesti jo alemmilla keskiluokilla, Rihtniemen luokkatoveriksi tultuaan, Hannes alkoi selvitä paremmin. Hän »siirtyi luokalta toiselle säännöllisesti, vaikkakin oli alkutaipaleella keskitason oppilaita. Ylemmillä luokilla hän sensijaan oli koulutiedoiltaan luokan ensimmäisiä», kertoo hänen luokkatoverinsa.

Hannes Gebhardin suhteellisen hidasta kehittymistä osoittaa se kolhaisu, minkä hän sai omilta tovereiltaan viidennellä luokalla. Tämän aiheutti toverikuntaelämä. Silloinen koulun rehtori G. Marelius oli myötämielinen oppilaiden konventtiharrastukselle suoden konventille laajan itsehallinnon kurinpito- ym. kysymyksissä. Tämän itsehallinto-oikeuden nojalla konventti sai mm. valita jäsenensä viidennestä luokasta alkaen. Hannesta ei kuitenkaan valittu toverikuntaan hänen tultuaan viidennelle luokalle, koska hän muka oli liian nuori ja kehittymätön.

Tämä oli varmaan suuri pettymys nuorelle koululaiselle, koska konventti oli ylempien luokkien oppilaille sangen tärkeä. Se kokoontui joka lauantai-ilta sitä varten vuokratassa huoneessa. Lukuvuoden alussa valittiin virkailijat: puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja, rahastonhoitaja, kirjaston- ja arkistonhoitaja sekä »ekonoomit», joiden tehtävänä oli pitää huoli teetarjoilusta. Tietenkin valittiin myös suomen- ja ruotsinkielisten konventtilehtien toimittajat.

Kun Hannes Gebhard kuudennella luokalla ollessaan kutsuttiin konventtiin, hän tapansa mukaan lienee ensimmäisen vuoden pääasiassa kuunnellut muiden keskusteluja. Mutta seitsemännellä luokalla hänessä luultavasti tapahtui huomattava sisäinen muutos. Hän vilkastui, ryhtyi ottamaan osaa »diskussioihin» ja ennen pitkää pystyi vaikuttamaankin näihin keskusteluihin, vaikkei millään tavalla intoillutkaan. Anneberg muistelee myös Hanneksen, joka toimitti toista konventin lehteä, kirjoittaneen siihen yhteiskunnallista elämää kuvaavan jatkokertomuksen. Tämän mukaan Hannes Gebhardin sosiaaliset harrastukset olisivat virinneet hyvin varhain. Ilmeistä on myös, että hän jo tuohon aikaan tempautui mukaan suomalaiskansalliseen liikkeeseen.<sup>2</sup>

### *Kansalliset tuulet puhaltavat*

Suomalaisuuden harrastus tunkeutui niin voimakkaasti ruotsalaiseen lyseoon, että sen oppilaskunta toimitti jopa suomenkielistä lehteä. Ilmeistä onkin, että miltei kaikki tämän lyseon oppilaat osasivat suomea aina-

kin yhtä hyvin kuin ruotsia; olihan suomi vallitseva kieli Pohjois-Suomessa — kenties säätyläisten ylintä kerrosta, määrättyjä virkamiesperheitä, »isopappiloita» ja tervaporvareita lukuun ottamatta. Mutta koulun suomalaiskansallisia harrastuksia virittivät paitsi opettajat myös v. 1875 toimintansa aloittaneen yksityislyseon innokkaat »fennomaani»-opettajat. Näistä tulivat pian tunnetuimmiksi maisteri K. F. Kivekäs — nuoremman suomalaisen ylioppilaspolven johtajan Lauri Kivekkään veli — ja tämän virkatoveri O. A. Forsman, innokas suomalaisuusmies hänkin. Kun asiaa oli pohdiskeltu jokin vuosi, perusti Kivekäs 1881 Kaiku-lehden, joka aloitti kiivaan taistelun ruotsalaisuutta ja virkavaltaisuutta vastaan. Ennen pitkää tämän taistelun laineet kantautuivat ruotsalaiseen lyseoonkin. Rihtniemi kirjoittaa:

»Kansallisuus- ja kielikysymys orastivat jo meidän alaluokilla ollessamme. Käsi-tykseni mukaan Hanneksen koti oli ruotsinvoittoinen, muttei suinkaan kansallisia aatteita vierova. Mutta suomalaisuuden harrastus oli kuitenkin elinvoimainen ainakin Hannesta lähinnä olevassa toveripiirissä. Sitä oli kyllä osittain välittämässä ruotsinkieli, mutta suomenkieli ei suinkaan ollut syrjäytetty, vaan se tuli vuosi vuodelta yhä elinvoimaisemmaksi.»

Suomalaiskansallisten kysymyksien esiintuojina Oulussa toimivat ennen muita oppikoulun opettajat, sillä juuri Hanneksen koulussa oli uskonnon ja suomen kielen opettajana itse Mauno Rosendal. Hänestä Hannes Gebhard ei kuitenkaan anna kovin positiivista kuvaa, mm. hän on sanonut myöhemmin, että Rosendal vei häneltä lapsenuskon. Herkkävaistoinen oppilas lienee tajunnut opettajansa epäilykset, sillä Rosendal ei vielä tuolloin ollut saanut voimakasta uskonnollista herätystä. Hänelle oli noihin aikoihin suomalaisuuden asia niin läheinen, että se hallitsi hänen harrastuksiaan ja määräsi hänen seuransakin. Ouluun oli suomalaisen lyseon lisäksi suunnitteilla suomenkielinen tyttökoulukin. Sen perustamista ajoivat Rosendal, hänen opettajatoverinsa Anders Forsnäs (V. A. Koskenniemen isä) ja suomalaisen lyseon opettajat Kivekäs sekä Forsman. Varsinkin Kaiku-lehden perustamisesta lähtien 1880-luvulla heijastuivat isänmaalliset ja kansalliset kysymykset heidän opetuksessaankin.

Hannes Gebhard ei itse erityisesti ole kiitellyt opettajiaan. Sen sijaan puhuessaan saamistaan herätteistä hän on sanonut Annebergille, että Antti Mustonen teki hänestä suomenmielisen.

»Kukapa olisi tahtonut kieltää, etteikö Antti Mustonen olisi vaikuttanut kansallistunnon herättämiseen nuorisossa, jonka kanssa joutui kosketukseen. Mutta kyllä Gebhardista muutenkin olisi tullut suomenmielinen. Hänen luonteensa laatu ja olot joissa hän nuoruutensa eli ja liikkui olivat sellaisia, että ne ylivoimaisesti vetivät hänet suomalaisuuteen. Muuten ei voinut käydä. Isänmaallisuus oli jo aikai-



sin kehittynyt Gebhardissa erittäin voimakkaaksi tunteeksi. Sitä olivat mm. olleet omansa kehittämään koulussa lehtori Mauno Rosendalin äidinkielen opetustunnit, Isänmaata tai sen parhaasta hän, Hannes usein johtui puhumaan, oli hän sitten ikäistensä tai vanhempien henkilöiden seurassa. Tähän aineeseen hän palasi niin usein, että jotkut häntä siitä pilkkasivat, mutta Hannes ei pilkasta ja pistopuheista välittänyt.»

Hannes Gebhard osoitti muutenkin jo varsin nuorena huomattavaa itsenäisyyttä, mitä todistaa mm. hänen kannanottonsa ns. Kivekkään jutussa. Kun Hannes oli kahdeksannella luokalla koulussa, sattui Oulussa laajaa huomiota herättänyt tapahtuma. Maisteri Kivekäs oli useita vuosia toimittanut Kaiku-lehteään ja käynyt siinä kiivasta sanasotaa ruotsalaisia ja virkavaltaa vastaan. Hän tuli 1881 ottaneeksi lehteensä kirjoituksen »Ei korppi korpin silmää puhkaise», joka oli tähdätty viranomaisia, lähinnä eräitä metsäherroja vastaan. Artikkelit aiheutti painokannejutun ja Kivekäs tuomittiin kolmen kuukauden vapausrangaistukseen. Kun hän alkoi heinäkuussa 1881 kärsiä rangaistustaan, osoittivat varsinkin koululaiset voimakasta suosiota hänelle ja samoin tapahtui hänen päästessään vankilasta. Tässä kuuluisassa mielenosoituksessa lienee Hanneskin ollut mukana, ainakin hänen sympatiansa olivat kokonaan Kivekkään puolella. Metsänhoitaja Ferdinand Gebhard oli taas — virkakuntansa puolestakin — jyrkästi vastustavalla kannalla.

### *Kypsymistä yhteiskunnalliseen ajatteluun*

Kaikki kouluopetus ei suinkaan ollut yhtä innostavaa kuin Rosendalin ja varmaan Forsnäsinkin. Juuri historiassa, jonka olisi pitänyt olla aatteellisesti herättävintä, lienee ollut paljon toivomisen varaa. Hanneksen opettajina olivat lehtori Gustaf Marelius ja Johan Schliiter. Silloisen opetusohjelman mukaisesti oli oppilaan historian tunneilla tutustuttava sankaritaruihin, joita hänen sitten piti luokalla itse kertoa. Opettaja vaati edelleen, että oppilas tiesi hallitsijat ja paavit oikeassa järjestyksessä, muisti sotien alkamis- ja päättymisvuodet jne. Sen sijaan se, mitä kukin hallitsija oli saanut aikaan ja mitä seurauksia minkin sodan päättymisellä oli, lienee ollut vähemmän tärkeää. Muutamista hallitsijoista oli kuitenkin tiedettävä, että he olivat edistäneet kauppaa ja teollisuutta. »Mutta hyödyimmekö me tuosta tiedosta kun emme tietäneet millainen kauppa oli ollut ennen heitä ja miten se edistyi heidän aikanaan?» kirjoitti Hannes Gebhard myöhemmin arvostellessaan historianopetusta. Hannesta lienee eniten pahoittanut, että Suomen historia luettiin viimeiseksi ja

että sen tunteminen jäi perin pintapuoliseksi. Kansallisten suurmiestemme — nimenomaan Snellmanin — vaiheisiin varattiin kovin vähän aikaa.

On ilmeistä, etteivät rehtori Mareliuksen ja muiden historian opettajien pitämät tunnit kiinnostaneet Oulun koulupoikia vähääkään. Mutta mahdollista on, että Hannes Gebhardille alkoi jo koulunpenkillä kirkastua historian opetuksen tärkeä tehtävä: opettaa sen avulla tuntemaan ja ymmärtämään myös nyky-yhteiskuntaa ja sen probleemeja. Tätä Hannes ainakin pyrki korostamaan jo varhaisessa Valvojan artikkelissaan. Tämä lehti oli Hannekselle ja hänen tovereilleen ylimmillä luokilla jo hyvin tuttu ja rakas. Hannes Gebhard kertoo itse:

»Liityin niihin konventin jäseniin, jotka lukeutuivat Suomen suomalaisiin. Meitä oli niin paljon, että konventtiin tilattiin mm. Valvoja ja ne olivat juhlapäiviä meille ne, jolloin Valvojan uusi numero saapui. Meitä innostuttivat ja meissä herättivät syvää kunnioitusta ne kirjoitukset, joita julkaisivat Danielson, Palmén, Rein, Vasenius ja Tudeer. Erityisesti tekivät Tudeerin kirjoitukset sympaattisen vaikutuksen.»<sup>4</sup>

# OPISKELUVUODET

## *Ylioppilaaksi*

Hannes Gebhard tuli ylioppilaaksi keväällä 1882. Jo vuosikymmeniä tätä ennen oli Oulussa ollut tapana, että ennen kuin ylioppilaskokelaat lähtivät Helsinkiin, he kokoontuivat jonkun kokelaan kotiin, minne oli kutsuttu myös konventtiluokkalaiset. »Tänne oli järjestetty tovereille yksinkertaiset pidot, joissa tarjottiin kahvia. Miedompia alkoholijuomiakaan ei puuttunut. Muutaman tunnin yhdessäolon jälkeen, riemun vallitessa, lähdettiin juhlakulkuessa, toverien ja tuttavien saattamana, laulujen kajahtaessa läpi kaupungin Limingantulliin asti, mistä eläköönhuutojen kaikuessa lähdettiin kestikievarikyydillä taivaltamaan lähimmälle rautatieasemalle, joka silloin oli Tampere», kertoo Hannes Gebhardin luokkatoveri S. A. Granberg.

Hanneksen ylioppilaaksitulovuosi oli kuitenkin aikaisempiin vuosiin verrattuna poikkeuksellinen. Varhaisen kevään takia oli jokin höyrylaiva päässyt pujahtamaan jäiden läpi Ouluunkin. Yhteistä matkaa muistelee Granberg seuraavasti:

»Näinmuodoin me vuoden 1882 kokelaat pääsimme laivalla matkustamaan etelään. Toukokuun 28 päivänä kokoontuimme juhlimaan tohtori Granbergin kotiin, joka sijaitsi nykyisen Ainolan puutarhan alueella ja josta omaisten, tuttavien, toverien ja yleisön saattamana juhlakulkuessa kuljimme Heikolanniemen laivarantaan ja sieltä höyryveneellä Toppilansalmeen. Tänne oli vaikeiden jääesteiden läpi muutamaa päivää aikaisemmin tullut höyrylaiva 'Uleåborg', millä laivalla sitten ilta-myöhäsellä lähdimme matkalle Helsinkiä kohti. Kovien länsituulien vallitessa oli jäitä ajautunut Suomen puolelle. Näistä sai Uleåborg-laiva kokea jo alkutaipaleellaan kiusaa. Emme ehtineet olla montakaan tuntia matkalla kun laivamme Ruotsin lähistöllä tarttui jäihin. Jäissä sai laiva taistella lähes vuorokauden ajan, ennenkuin se pääsi irti matkaa jatkamaan.

Matka kului erittäin rattoisasti, vaikka kulku oli hidasta, kun oli pysähdyttävä monissa reitin varrelle osuvissa rantakaupungeissa. Vasta kuuden vuorokauden jälkeen päästiin Helsinkiin. Matkalla saatiin kokea sekä tuiskua että tuulta ja tuntea



myös merikivun vaikeuksia. Terveinä ja reippaina kuitenkin kaikki saapuivat Helsinkiin. Yksi joukostamme oli tehnyt matkan vanhaan tapaan maanteitse.»

Kokeet Helsingissä kestivät kuusi päivää ja kesäkuun 14. päivänä nuoret ylioppilaat saivat lakkinsa. Kesäkuun 23. päivänä 1882 oli Kaiku-lehdessä seuraava uutinen:

»Ylioppilastutkinnon ovat suorittaneet Oulun suomalaisesta lyseosta Th. O. Frosterus (Teuvo Pakkala); Oulun ruotsalaisesta lyseosta: S. W. Liljebloom, O. Nordqvist, J. E. Timgren, U. E. J. Stenlund, K. J. P. Lönnbohm, S. A. Granberg, V. Högman (Rihtniemi), M. E. Castren, P. R. Heikel, K. G. Mustonen, J. Björkman ja H. Gebhard.»

Kun katselee Hannes Gebhardin ylioppilasluokan kuvaa, toteaa että Hannes Gebhard oli pieni, laiha ja teräväpiirteinen, suorastaan lapsellisen näköinen »aikuisten» tovereidensa rinnalla. Hänessä oli vielä aimon »vanhan herran» totisuutta. Kuitenkaan ei pidä paikkaansa Hanneksen luokkatoverin Rihtniemen ilmoitus: »Urheilu ei vielä siihen aikaan kiinnostanut, joten Hanneskaan ei omistanut sille huomiota.» Kyllä Hannes Gebhard oli reipas poika, vaikkei hänen terveytensä ollutkaan hyvä. Isän täytyikin varoitella poikaansa uimasta liian kylmässä vedessä, jottei tämä olisi sairastunut. Reippautta ja toimekkuutta todistaa sekin, mitä hänen sisarensa Aina kertoo: »Ylioppilaaksi tultuaan hän palasi takaisin Helsingistä sisäreittiä kaikki luokkatoverit mukanaan ja koska koti oli vieraanvarainen, otettiin heidät mielellään vastaan ja vietiin huviretkelle mm. luonnonihanaan Sotkamoon ja historiallisesti tunnettuun Paltamoon.»<sup>1</sup>

Hannes »muuttui ylioppilaaksi tultuaan aivan ja otettiin hänet mielellään vastaan kaikkiin seuroihin», Aina kertoo edelleen. Ensimmäisenä ylioppilaskesänään Hannes vieraili Muhoksen Koivikon maanviljelysnäyttelyssä yhdessä Teuvo Pakkalan kanssa. Mutta tansseihin Muhoksen Halolassa Hannes ei ottanut osaa, vaikka suosittelikin ihailemaansa Elin Melartia tanssikumppaniksi tovereilleen. Tämä Hannes Gebhardin huomion kohde ei näytä tunteneen ainakaan syvempää kiintymystä Hannesta kohtaan, sillä hän itse väittää pelänneensä, että Hannes voisi vaikkapa kosia häntä. Silloiset nuorison huviretket ja seuraleikit olivat hauskoja ja harmittomia tilaisuuksia, joista etsittiin virkistystä mielelle eikä otettu pieniä ihastuksia mitenkään vakavasti. »Nuoret menivät toisinaan kestiekievariin ja tyytyivät siellä niin vähään, että söivät 'plättyjä' ja joivat kahvia ja tanssivat», kertoo Elin Melart.<sup>2</sup>

Tietenkin oli loma-aikoina myös aatteellisia tilaisuuksia, joissa Hannes Gebhardilla — aikanaan Kajaanin ainoalla ylioppilaalla — ilmei-



*Hannes Gebhardin ylioppilastoverit Oulusta (H. G. ylärivissä keskellä).*

sesti oli osuutensa. Niinpä esitettiin kerran kuvaelma Väinämöinen itsensä ukko Waenerbergin istuessa muhkeine partoineen Väinämöisenä, joka puhui kannel kädessä kansallispukuiselle yleisölle »sivistyksestä». Lemminkäinen Tuonelan joella taidettiin myös esittää. Paltamossa taas Lönnbohmit 1880-luvun puolivälissä harjoittelivat ahkerasti mm. Kiven Kihlausta, jonka sitten näyttelivät ainakin paikkakunnan ja Kajaanin nuorille.

Hanneksen vastaiselle aatteentäyteiselle elämänuralle antoi varmaan voimaa se kodikas ympäristö hyvine harrastuksineen, jossa hän sai viettää loma-aikansa. Hänestä sanotaan, että hän oli »aina liikkeessä». Tuntuukin siltä, että hän haki vastapainoa kodissa ainakin aika ajoin ilmenneelle raskasmielisyydelle — niin kiintynyt kuin hän olikin omaisiinsa, varsinkin äitiinsä.<sup>3</sup>

Helsingin yliopistossa Hannes Gebhard oli varsin toisenlainen kuin kotioloissaan Kajaanissa. Pääkaupungissa kuohui aatteiden murros, joka lienee aluksi saattanut ymmälle vaatimattoman kainuulaisen ylioppilaan.<sup>4</sup>

## *Yksitötinen opiskelija*

Hannes Gebhardin ylioppilaaksituloaika sattui suuren murroksen aikaan. Pirkko Rommi on kuvannut tätä seuraavasti.

»Idealistinen filosofia oli 1870-luvulta lähtien menettänyt valta-asemansa, ja mullistavasti vaikuttanut Charles Darwinin Lajien synty oli kehittynyt luonnontieteellisestä teoriasta naturalistiseksi maailmanselitykseksi niin, että sen vaikutukset näkyivät kaikkien humanististen tieteidenkin, jopa yleisten katsomusten piirissä. Auguste Comten positivismi sai näin aivan uuden painotuksen, ja huomio kiintyi havainnon ulottuvilla olevien ilmiöiden selvittämiseen ja erityisesti Darwinin selvittämän luonnontieteellisen kehityslinjan löytämiseen myös inhimillisessä elämässä. Jo tämä suuntasi huomion yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin oloihin ja sitä tuki kukoistuskauttaan elävä poliittinen liberalismi, jossa taas yksilön vapaus ja yksilön sosiaalinen ja oikeudellinen turvallisuus olivat keskeisiä tavoitteita.

Kun nämä uudet virtaukset monina eri vivahteina saapuivat Suomeen, oli selvää, että ne piankin joutuivat ristiriitaan vanhan kansallisuusideologian kanssa: idealismista siirryttiin realismiin, olipa sitten kysymys kirjallisuudesta tai poliittisesta toiminnasta. Vaikka huomio edelleen suuntautui jo 'fennomaanien' vanhojen johtajien J. V. Snellmanin, Yrjö-Koskisen, Agathon Meurmanin ym. painottamiin reformivaatimuksiin, perusteltiin nämä vaatimukset nyt sosiaalisen oikeudenmukaisuuden nimissä ja toiminta eri aloilla aivan kuin irtosi itsetarkoitukseksi, jolloin vallitsevia epäkohtia voitiin mitata niiden suuruuden ja kiireellisyyden mukaan.»

Tämä ajattelutapa syrjäytti jossakin määrin sen kansanvalistusinnostuksenkin, joka erityisesti Savo-Karjalaisessa osakunnassa oli johtanut luentojen pitoon maaseudulla. Vielä kesällä 1883 maaseudulla pidettyjen luentojen lukumäärä kohosi lähes 30:een. Kansan innostus oli suuri, tultiinpa monessa pitäjässä pyytämään, että »maisteri» jonakin pyhänä saarnaisi kirkossa. Mutta »maisterit» saivat pian uusia aatteita, jotka eivät aina soveltuneet saarnastuoliin. Materialismi ja utilitarismi, rakkaus ihmisyyteen, usko ihmiskunnan kehityskykyyn ja toivo ihmiskunnan edistyksestä alkoivat työntää tieltään kansallisuusaatetta ja uskonnollisuutta. Nämä yleiseurooppalaiselta pohjalta nousseet yhteiskunnalliset uudistusvirtaukset vetivät 1880-luvun keskivaiheilla ylioppilaiden huomion siinä määrin puoleensa, että niiden rinnalla kansallisetkin harrastukset jäivät syrjään.

Kansainväliset aatteet eivät juuri kuohuttaneet vanhoilliseksi tunnetua Pohjalaista osakuntaa, jonka johtajistoon Runeberg, Snellman ja Yrjö-Koskinen olivat kuuluneet, vaan siellä säilyivät kansalliset traditiot kauemmin kuin »modernimmin» ajattelevissa ylioppilasyhteisöissä. PaaVo Virkkunen mainitsee, että kesällä 1885 »leimahti valistusharrastus ja isänmaallinen mieli palavana läpi Pohjois-Pohjanmaan» ja muuallakin Kalevala-juhlien ansiosta, joita ylioppilaat järjestivät kotiseuduillaan



Kalevalan ilmestymisen 50-vuotisjuhlan kunniaksi. Tästä huolimatta Pohjalaisessakin osakunnassa akateemiset keskustelut kuuluivat päiväjärjestykseen.<sup>3</sup>

Syksyllä 1882 Hannes Gebhard aloitti opintonsa Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisessä osastossa. Pohjalaiseen osakuntaan otettiin samanaikaisesti kuin Gebhard noin 25 nuorukaista, joista kokonaista kymmenen Oulusta. Hanneksen koulusta oli yhdeksän, mikä osoittaa tämän koulun keskeistä asemaa noihin aikoihin. Gebhardin opiskeluaajoista kertoo presidentti K. J. Ståhlberg seuraavasti.

»Mutta molemmat olimme Oulun poikia, s.o. Oulun koulusta tulleita eikä paljon erottanut sekään, että Gebhard oli toisesta koulusta, sillä myös hän, samaten kuin moni muukin koulutoverestamme, oli koulun opetuskielestä huolimatta suomenmielisiä pohjalaisia. Tulimme sentähden ylioppilasaikana olemaan paljon yksissä Helsingissä sekä ennen että jälkeen kandidaattitutkintomme 1887, kunnes muutin pariaksi vuodeksi käräjille samoihin aikoihin kuin Gebhard väitteli tohtoriksi 1889.»

Vakavalta kannalta Gebhard otti sekä elämän että opintonsa. Terveydeltään heikkona hän ei juuri ottanut osaa toverien ravintoloissa istumisiin, ei epäviralliseen suomenmielisten pohjalaisten yhdistykseen eikä myöskään sanottavasti viralliseen ylioppilaselämään osakunnassa ja ylioppilaskunnassa. Häntä kuitenkin huvittivat ne kiihkeät keskustelut, joita osakunnassa käytiin suomalaisuudesta ja kielikysymyksestä. Hannes ei itse todennäköisestikään kiihkoillut kieliasiaissa. Hänen osakuntatoverinsa eivät oikein olleet selvillä hänen kannastaan suomalaisuuskysymykseen päätellen siitä, että mm. Volter Rihtniemi kirjoitti Hannekselle: »Kyllä pidän Sinua vakuutuksesta [vakaumuksessa] Suomenmielisenä, mutta luulen myös, että yhtä ja toista yksipuolista imet Dagbladista ja Kaikusta.»

Rihtniemen tapaisia intoilijoita oli erityisesti pohjalaisten joukossa, mutta ylimalkaan oli harrastus ylioppilasmaailmassa kääntymässä edellisen vuosikymmenen kieli- ja puoluetaistelujen loistokaudesta sekä kerskailevasta pohjalaisuudesta hiljaiseen opiskeluun ja suurempaan sovinollisuuteen. Hannes Gebhardin lähimmästä toveripiiristä Kasimir Leino, Niilo Liakka ja K. J. Ståhlberg toimivat mm. perättäin osakunnan sihteereinä 1887—89. Ståhlberg osoitti tässä virassa »oivallista ja harvinaista taitoa ja intoa».

Paremminkin yleisessä ylioppilaselämässä Hannes Gebhard viihtyikin tuttavallisessa toveripiirissä. Milloin oltiin kävelyllä Alppilan takana tai Tähtitornin mäellä, Kaivopuiston valleilla tai Espiksellä — nimittäin Pohjois-Esplanaadinkadulla — kun taas Etelä-Esplanaadi eli »finnspongi» oli suomenmielisten johtomiesten jokapäiväinen kävelypaikka.

Usein käytiin myös väittelemään elämänkysymyksistä ja »kaiken maailman asioista». Tätä harrastettiin erityisen innokkaasti silloin, kun Gebhard asui yhdessä Niilo Liakan, Ossi Relanderin ja Onni Tarjanteen kanssa, jolloin heidän »boksinsa» oli suosittu keskustelupaikka. Tällaiseen toverielämään otti Hannes Gebhardkin innokkaasti osaa »sanavalmiina ja nopealiikkeisenä». Ståhlbergin kertoman mukaan Hannes yleensäkin saavutti suosiota nuorten seurassa »enemmän nerokkaalla sukkeluudellaan kuin ulkonaisilla seurustelutavoillaan».

Hannes Gebhard oli sulkeutunut, joten hän ei kovin helposti ystävystynyt. Hänen luonteensa oli jyrkkäpiirteinen, tekisi mieli sanoa sekä herkkä että karu. Voimakkaat antipatian ja sympatian tunteet hallitsivat häntä jo nuorena eikä hän yleensä salannut vastenmielisyyttä<sup>11</sup>. Mutta niihin, joihin Hannes kiintyi, hän ystävystyi läheisesti, Rihtniemi kertoo. Ståhlberg puolestaan sanoo:

»Toverina Hannes Gebhard oli uskollinen, avulias ja sydämellinen, mutta osasi olla purevakin, erittäinkin jos kohtasi itserakkautta tai muuta narrimaisuutta. Niinpä kerran oli joitakin pohjalaisia espiksellä keväisessä päivänpaisteessa kävelemässä, kun heitä vastaan tuli kaikessa komeudessaan eräs tutkintonsa suorittanut virkamieheksi hovioikeuskaupunkiin muuttanut vanhempi pohjalainen, joka oli tunnettu mahtailemisestaan ja keikailemisestaan.

Pysähdyttiin tervehtimään ja Gebhard, joka oli jo kouluajoilta hyvä tuttu, aloitti keskustelun sanoilla: 'hitto kuinka sinä ole maalaisen näköinen!'

Gebhard tuomitsi »wikneriläisenä» erityisen jyrkästi epäsiiveellisuuden, joka alkoi hänen aikanaan aatteellisen pohjan höltyessä huolestuttavasti nostaa päätään ylioppilaspireissä. Gebhard oli tässä yhtä ankara itseään kuin tovereitaankin kohtaan. Milloin hän jotakin epäkohtaa tai tekoa moitti, »teki hän sen niin ylen repäisevästi ja käytti niin voimakkaita sanoja, että ne joihin moite sattui, sanoivat häntä pahasuiseksi».<sup>6</sup>

### *Elämäinhanteita etsimässä*

Läheisin toveripiiri tunsikin kuitenkin toisenkin Hanneksen — sen joka paljasti itsensä parhaiten kirjeissään tovereilleen. Hanneksen kirjeitä — lukuun ottamatta Volter Rihtniemelle kirjoitettuja — ei ole paljontaan säilynyt, mutta sitä tarkemmin hän itse säilytti lähimpien koulu- ja opiskeluaikojen ystäviensä kirjeet, jotka valaisevat varsin kiintoisasti sekä Hannes Gebhardin että hänen toveripiirinsä henkisiä tavoitteita ja pyrkimyksiä, nimenomaan hänen kantaansa uskontoon.

Ensimmäisiltä opiskeluvuosilta on säilynyt muutamia asuin- ja osakuntatoveri Matti Heikelin kirjeitä. Matti oli Hanneksen päästessä ylioppilaaksi opiskellut jo jonkin vuoden teologiaa. Olipa hän jo pitänyt Kemijärvellä rippikouluakin. Mutta Matti ei kertaakaan puhunut »iankaikkisesta kadotuksesta eikä kolmikoksi jaetusta Jumalasta». Hän oli ainakin hienokseltaan rationalisti. »Järjen pitää saada tutkia, sydämen uskoa ja rakastaa», hän kirjoitti Hannekselle. Kesällä hän lausui ilonsa siitä, että pääsisi huonetoveriksi Hanneksen kanssa, »sillä kuten sanoit, ajatteleimme monessa kohdin samoin».

Matti jäi kuitenkin talveksi Kemijärvelle, mutta Hannes sai Kaivo-  
puiston »boksiinsa» muita pohjalaisia ylioppilaita: Volter Rihtniemen, Musto-Kallen eli K. Mustosen ja 'Muhoksen pojan', Artturi H. Snellmanin. Matti puolestaan piti kiinteää yhteyttä ystäväänsä. Kirjeissään he keskustelivat uskonasioista, jotka noihin aikoihin näyttivät varsin yleisesti askarruttaneen pohjalaisten ylioppilaiden mieliä, keskusteltiinpa niistä keväällä 1885 osakunnassa julkisestikin.

Hannes Gebhard ja hänen toverinsa Matti Heikel kokivat molemmat vakavan uskonnollisen kriisin. Hannes sääli Mattia, joka vain vanhempiensa pakotuksesta oli ruvennut papiksi. Kummankin nuoren mielessä heräsi kapinahenki nimenomaan kirkon virallista oppia vastaan — kotipuolensa »hihulilaisuuttakin» he arvostivat enemmän, »se seisoo korkeammalla kannalla kuin kirkon oppi», kirjoittaa nuori pastori Matti Heikel ystävälleen. Kesällä 1884 Hanneksen uskonnollinen kriisi kärjistyi, mikä käy ilmi hänen kirjeistään Volter Rihtniemelle:

»Tahdon vain sanoa muutamia sanoja itsestäni, jota tietenkään en ole puhunut kenellekään, Matille vain. Koko viime kesän mietin asiaa ja tulin siihen päätökseen etten voinut uskoa Jumalan ja iankaikkisen elämän olemista, tuo teki olemukseni kamalaksi ja hirveäksi, kun läksin purjehtimaan yksin aavalle merelle, en tahtonut enää palata, vaan silloin muistin vanhempiani ja velvollisuuteni heitä kohtaan, ellei heitä olisi ollut, en olisi palannut koskaan, niin tuntui raskaalta elämä, joutavalta ja hirveältä minun elää ja taistella hyvän edestä. Nyt kun ruumiini vahvistui ja aloin taas saada halua uusiin toimiin, on minulta tuo miettiminen jäänyt, vaan tuntuu siltä kun en saattaisi olla uskomatta Jumalan ja tulevaisen elämän olemista (vaikka se on minusta yhtä mahdollista), sillä en voi muuten rakentaa itselleni minkäänlaista uskoa enkä maailmankatsomusta, ja ilman sitä en näy voivan elää. Tämä elämäkatsomukseni ei tietysti ole hetikään valmis, vaan vähitellen kai se vapaupi ja laajenee joka alalle.»

Ilmeisen suuri vaikutus käsitteiden selkiytymisessä näyttää olleen jalolla ja ymmärtäväisellä julistajalla Pontus Wiknerillä, johon Rosendal lienee tutustuttanut oppilaansa. Hanneksen kriisin ollessa pahimmillaan Matti Heikel kirjoitti: »Nyky aika vaatii luullakseni vapaampaa käsi-



tystä, niin ahdas kuin vanha on, ei saa enää olla. — Sinäkin tunnet Wiknerin ainakin vähäsen. Hän ei hylkää kaikkea, mutta väärän. Olen nykyään lukenut kirjoittamansa kirjan Tankar och frågor inför människones son. Kierkegaard osoittaa toisaalta kuinka kirkko harhailee, ja hänen katsantokantansa on hihhulilaisuus suureksi osaksi omaksunut. Johansson [Gustaf Johansson] seisoo monessa kohdassa hänen kannallaan. — Kaikki hekin ovat osaltaan puhdistajia.»

Hannes Gebhard oli ilmeisesti paljon kiinnostuneempi Pontus Wikneristä kuin Matti tiesikään. Tämän näemme mm. Hanneksen varhaisen ruotsalaisen ystävän, silloisen upsalalaisen ylioppilaan Fredrik Palmgrenin kirjeistä. Palmgren näyttää olleen koko perheen tuttava. Hanneksen äiti mm. toivotti eräässä kirjeessään hänelle — kuten usein pojalleenkin — »ikuista onnea», jonka Palmgren ensin luuli tarkoittaneen onnellista avioliittoa. Ikuisuusasiat näyttävät askarruttaneen sekä Hannesta että Fredrikiä. Syksyllä 1884 Hannes Gebhard, joka ahkerasti lueskeli Wikneriä, kirjoitti ystävälleen Upsalaan pyytäen tätä toimittamaan sieltä Pontus Wiknerin kuvan. »Hän näyttää oikeastaan tilanomistajalta», Fredrik Palmgren kirjoitti joulukuussa 1884. Tammikuussa hän kertoi Wiknerin juhlallisesta lähdöstä Upsalasta — Wikner siirtyi pappillisiin tehtäviin laajojen ylioppilaspiirien jäädessä kaipaamaan häntä. Saman vuoden lopulla Fredrik saattoi ilmoittaa Hannekselle, että työskenneltiin innokkaasti Wiknerin saamiseksi takaisin Upsalaan.

Kuten Hanneksen ystävä Matti Heikel sanoi, ei Wikner vaatinut nuorisoa hyväksymään kaikkia kirkon dogmeja, eikä edes tunnustuskirjojen yksityiskohtia. »Minä näen tulevaisuudessa miten toinen toisensa jälkeen näistä nuorista, jotka asetetaan Athanasiuksen jyrkän 'kaikki tai ei mitään' eteen, mykässä epätoivossaan valitsee 'ei mitään', kun heistä tuntuu mahdottomalta valita kaiken; ja niin he menevät maailmaan ilman sinua [Kristusta]», totesi Wikner.

Wiknerin loogisuus, avaramielinen, ymmärtäväinen ja samalla voimakkaasti eettinen ajattelu vaikutti selvästi Hannes Gebhardiin. Wiknerin dogmeihin nähden hän omaksui vapaamielisen kannan. Vastustaessaan liiallista uskonnon opetusta kouluissa hän mm. totesi siitä seuraavaa: »Sen uskon, että jos sitä perusteellisesti rupeaa lukemaan, niin tuo lukeminen on enemmän haitaksi kuin hyödyksi.» Ajatus on aivan sama kuin Wiknerillä — jos pitää omaksua kaikki [dogmit], ei voi hyväksyä mitään.

Hannes Gebhard kävi noihin aikoihin itsensä kanssa oikeaa Jaakobin painia. Nuorukaisen kumousmiehellä hän luki August Strindbergiä, joka tuolloin oli niin jyrkkä kristinuskon vastustaja, että Suomessa kiel-

lettiin levittämästä hänen teostaan, jossa puhuttiin »kansankiihoittaja Jeesuksesta», jonka »lihaa ja verta ihmiset pappien uskottelun mukaan luulevat nauttivansa ehtoollisessa». Tämän karkean väitteen Heikel sinkoaa ystävälleen, kun hän toteaa, että »näyt omaksuneen kaikki uusimmat aatteet ja käsitykset. Strindbergii suosin, olet mieltynyt häneen?»

Myös Teuvo Pakkala otti osaa näihin uskonnollisiin keskusteluihin ja väittelyihin. Vakavasti pohdittiin oliko Raamatun mukaan elämistapamme maailmassa yhdentekevää. Sanottiin, että Jumala palkitsee kutakin hänen töidensä mukaan. Tästä jouduttiin pohtimaan predestinaatio-oppia. »Kyllä se oppi voi olla hyvä sille, joka tahtoo elää miten tahansa ajatellen kohtalonsa olevan jo etukäteen sinetöity», Heikel kirjoitti Hannekselle.

Kiintoisaa on todeta, että Hannes Gebhard noihin aikoihin vakavissaan tutki Raamattua, nimenomaan Paavalin kirjeitä, jotka käsittelevät Gebhardille ilmeisen vaikeaa synti- ja armo-oppia. Mutta hän huomautti myös kirjeessään Matti Heikelille, ettei Paavalilla ollut mitään siteitä yhteiskuntaan, minkä johdosta Matti kirjoitti: »Luu- len Sinun kuitenkin liikoja lasketelleen — —. Niitä [siteitä] voi olla olemassa vaikka onkin naimaton — —. Minähän juuri parast'aikaa luen hänen kirjeitään ja toisinaan ihmettelen hänen [Paava]lin neroansa.»

Hannekselle oli ominaista, että hän saattoi yhtä aikaa ihaila Wikneriä ja August Strindbergiä, kirjoittaa pitkään tovereilleen elämännälästään ja samalla suunnitella »siveellisyysklubin» perustamista. Ankara valistusajan ihanteiden mukainen siveellisyys näyttää ainakin aika ajoin työntyneen uskonnollisuuden edelle. Kuitenkin Hannes omaksui erittäin suvaitsevaisen kannan uskonasioissa ja elämänkatsomuskysymyksissä. Hannes saattoi, kuten Matti Heikel sanoo, kuulua mihin uskonlahkoon hyvänsä. Hän jatkaa: »Opetti meitä kai jo Rosendal, että puhdas seurakunta maan päällä on toteutumaton ihanne, vaikkapa siihen usein pyritään. Sinä et tuomitse. Kiität enemmän ja selvemmin kuin kukaan muu.»

Kaikesta särmikkyystään huolimatta lienee Hannes Gebhard periaatteessa suhtautunut suvaitsevaisesti vilpittömään vakaumukseen — sekä uskonnolliseen että valtiolliseen. Ehkä voidaan sanoa hänen pitäneen kotipuolensa valtaliikettä, lestadiolaisuutta, jota lähellä hänen äitinsäkin oli, hiukan muita oikeampana. Myötätunto »hihhuleita» kohtaan kuvastuu erityisesti parissa Hanneksen kirjoituksessa Valvojaan vuosina 1890 ja 1891. Nämä artikkelit osoittavat myös vakuuttavasti, miten Gebhard edelleen askarteli ajalleen ja ikäkaudelleen ominaisten uskontoa

ja sen suhdetta tieteeseen ja taiteeseen käsittelevien kysymysten parissa. Kirjoituksessaan »Laestadiolaiset eli n.k. hihhulit» Gebhard arvosteli pääasiassa myönteisesti Jac. Ahrenbergin kirjaa Hihhuliter sekä se-  
losti lestadiolaisten uskonnollisuutta hyvin myötämielisesti ja puo-  
lusti heitä syytöksiä vastaan. Hän ymmärsi »hihhulien» kääntymyk-  
sen merkityksen ja käsittelee sielun uskonnollista hätää sekä yleensä  
sisäistä uskonnollista elämää tavalla, joka osoitti, ettei tällainen ajattelu  
ollut hänelle vierasta.

Valvojan kirjallisessa katsauksessa v. 1891 Gebhard taas esitteli ruotsa-  
laisen Lundellin teosta Stå kristendom och kultur i strid med varandra.  
Kirjanen oli alustus siihen keskusteluun, jota oli käyty Upsalassa kirjan  
aiheesta, kristinuskon ja kulttuurin suhteista. Gebhard kertoo, että  
paikalla oli ollut 800 kaikenlaista ja kaikenmielistä ihmistä, mutta kui-  
tenkin kokouksen puheenjohtaja saattoi vakuuttaa, että hänen mieles-  
tään keskustelua oli, yhtä puheenvuoroa lukuun ottamatta, käyty tavalla,  
joka oli paikan ja aiheen arvon mukainen.

Tämän johdosta Hannes Gebhard, aina avoin taistelija, ei voinut  
olla vertaamatta toisiinsa Helsingin ja Upsalan oloja. »Miltei joka-  
päiväinen kokemushan todistaa, ettei meillä voi tärkeistä kysymyksistä  
lausua mielipiteitään ilman että toiselta tai toiselta saadaan kuulla joko  
katkeria syytöksiä tai tuomionsanoja, joita suuri meluava yleisö monin  
tuhansin äänin kaiuttaa, lisääpä vielä 'ristiinnaulitse, ristiinnaulitse'.»

Gebhardin kirjoitukset kuvastavat hänen pelotonta ja suoraa kantaansa  
uskonkysymyksiin — olipa hänen oma vakaumuksensa mikä hyvänsä.  
Yhtä pelottomasti hän suomii myös eettisiä harha-askelaita kirjallisuus-  
den poluilla. Hän mm. teilaa armottomasti v. 1890 Valvojassa nimi-  
merkki »Eivaron» kirjoittaman romaanin Naapuri, koska siinä oli  
vääristelty Gebhardin ihaileman Björnsonin moraalikäsitteitä. »Tah-  
don heti kysyä, oletteko itse lukenut Björnsonia? Sitä en voi Teistä  
uskoa, niin keho ette liene, että julkenisitte tuolla tavoin vääristellä  
toisen ajatuksia. — Mutta kuka on se konna, joka Teille on noin vääristel-  
lyt Björnsonin siveysopin?»

Näyttää siltä, että yhä enemmän sosiaalisiiin kysymyksiin kiinnostu-  
van Hannes Gebhardin mielipide uskonnosta alkaa vuosien varrella  
kiteytyä arvostamaan uskontoa yhteiskuntaa eheyttävänä tekijänä.  
Deterministisen historiankäsitteensä mukaisesti hän jo v. 1888 kirjoitti  
Valvojassa: »Historiaa johtaa läpeensä järjellinen tahto ihmiskunnalle  
määrättyä päämaalia kohti. Tämä järjellinen tahto eli Jumala on aina  
läsnä kansakunnan elämässä.» Tuntuu siltä, että Gebhardin uskon-  
käsitys oli sangen lähellä deismiä: Jumala oli olemassa, jopa valtion ja



yhteiskunnan säilymisen vuoksi välttämätön, mutta dogmit olivat sivuseikka.

Saksan matkallaan v. 1894 Gebhard pyrki tutkimaan Egidyn ja Lehman-Hohenbergin hengellisiä liikkeitä, kertoo Zachris Castrén, josta tuolla vuosikymmenellä tuli Hanneksen keskustelukumppani — ehkäpä auktoriteettikin — näissä kysymyksissä. Osoittipa Hannes joskus kiinnostusta dogmeihinkin tiedustellessaan mm. vuoden 1894 alussa Castrénin käsitystä Pyhästä ehtoollisesta. Castrénin kanta oli kiintoisa.

»En hyväksy niitä, jotka tahtovat uskonnon rajoittaa ainoastaan sydämeen. On lyhytnäköistäkin minusta, jos annetaan kirkollisten asiain mennä vain pappien ja konservatiivien hoidettaviksi. Uskonnollinen elämä on yhteiskuntaa muodostavaa laatua, jos se on tervettä. Että seurakunnallinen juhla kristinuskon perustajan muistoksi vaikuttaa puhdistavasti niihin, jotka ottavat siihen osaa, sen uskon. Yhteisyys on uskonnollisella alalla luonnollisempi kuin monella muulla.»

Kumpikin Gebhardin keskustelutovereista, sekä Heikel että Castrén, lähti sitten kulkemaan omaa tietään. Vuosisadan lopussa Matti Heikel tuli herätykseen, mikä käy ilmi hänen vuoden 1899 alussa Hannekselle kirjoittamastaan kirjeestä: »Pitkällisen taistelun kautta olen vihdoin löytänyt persoonallisen yhteyden Jumalan kanssa. Sinä olit ajatuksissani, kun purimme entiset ja uutta rakensimme. — — Sinä olet suorana seisonut, se on vakaumukseni ja Sinulle, johon kaikista läheisemmistä tovereistani olen läheisimmin kiintynyt ja vieläkin olen sidottuna nuoruuden ystävyyden siteillä, soisin osallisuutta siinä, mitä itse tunnen voittaneeni.»

Matti Heikel kertoo myös, miten Hanneksen äiti olisi halunnut Hanneksen tavatessaan puhua uskonasioista tämän kanssa, »mutta tunsin, että jokainen sana siitä olisi puuttunut sisäistä todellisuutta». Edelleen Matti päätteli Hanneksesta: »Paljon Sinulla on tointa ja toimitat. Se todella on voinut, kuten sanotkin — olla korvauksena uskonnollisesta elämästä, mutta jos tyytyväisyys ja vakuutus toimesi hyödyistä maaillemme on voinut saattaa sinut uhraamaan kaikki sen eteen, niin uskon, että sisäinen elämä Jumalan kanssa voisi antaa enemmän.»

Toinen ystävä, Z. Castrén, kulki niin ikään omaa uskontofilosofista linjaansa. Agathon Meurman väitti eräässä polemiikissa, että »Castrén on löytänyt totuuden ensin Straussista, sitten Renanista, sitten Rydbergistä ja vihdoin Harnackista. Ainakin on kaikilla näillä, kullakin ajallansa ollut ihastuneita tunnustajia. Lieneekö tri Castrén käynyt kaikkien näiden asteiden läpi, vai ovatko hänen käsityksensä suo-

raan siirtyneet Harnackiin?»\* Meurman moitti nimenomaan sitä, että Castrén oli sekoittanut käsitteitä tuomalla esiin uuden periaatteen, jota ei suinkaan ollut helppo soveltaa historialliseen elämään. »Jos näin on niin täytyy kristillisen seurakunnan jäsenen kysyä, miksi ja missä tarkoituksessa tri Castrén on ottanut populariserautukseen Harnackin oppia yksinkertaisille. Nehän juuri kaipaavat opin soveltamista elämään. Pelkät teoriat ovat heille arvottomia», jatkoi Meurman.

Tuntuu ilmeiseltä, että Hannes Gebhard, joka perusluonteeltaan ei ollut mikään filosofi vaan toiminnan mies, omistautui mieluummin tärkeämmille sosiaalisille probleemoille. Näyttää siltä, että hän myöhemmin varsin tarkoin vältti uskonnollisten kysymysten käsittelyä, koska hänen ystävänsäkään eivät varmasti tienneet hänen kantaansa. Missään tapauksessa Hannes Gebhardin suhtautuminen kirkkoon ei ollut kielteinen. Kirkon sosiaalisen merkityksen tajuten Hannes Gebhard ei ainakaan koskaan esiintynyt sitä vastaan — ellei puolestakaan.<sup>7</sup>

Hannes Gebhard oli suosittu toveripiirissä. Hän näyttää laajahkosta kirjeenvaihdosta päätellen olleen uskottu, jolle toverit purkivat vaikeuksiaan ja jolta he pyrkivät saamaan neuvoja. Tämä näkyy erittäin hyvin niistä kiitollisuuden sävyttämistä runoista, joita Matti Heikel sepitteli Hanneksen syntymäpäivien kunniaksi. Niinpä Matti riimitteli huhtikuun 8. päivänä 1883:

»Jo yhdeksän-toista täytit sä vuotta  
Kevät nuoruuden kylvää tiellesi kukkasiaan  
Et riemuitse veikkoni nyt sä suotta  
Kun sulla on riemun armahan aikakin vaan.

— — — — —  
Ma toivon, ett matkasi riemuinen ois  
Että nauttia ystävyuden ja rakkauden  
Ain almuja Luoja Hannes sun soisi  
Tää toivotus on mun antama veikollen.»

---

\* Strauss väitti historiallisiin tutkimuksiinsa vedoten, että Jeesus-nimistä henkilöä ei ole ollut olemassa »enempää kuin Väinämöistä tai Ilmarista». Jonkun jollakin tavoin merkillisen henkilön ympärille kansa oli muka luonut tarinoita korottaen hänet kreikkalaiseen tapaan jumalalliseen arvoon. Niinikään Rydberg pyrki historiallisten asiakirjojen nojalla todistelemaan, että Kristus oli ideaali-ihminen, joka on asetettu esikuvaksi totuuden etsijöille. Renan oli nimenomaan filosofi, joka tältä pohjalta käsitteli uskon asioitakin, Harnack taas eksegeetti (raamatuntukija), joka kuuluen ns. ritschiläiseen koulukuntaan pyrki ainakin aikoinaan etevinä pidetyillä historiallisilla tutkimuksillaan todistamaan Uuden Testamentin tapahtumia oikeiksi. Hänen jumaluusoppinsa oli varsin vaikeatajuista.

Volter Rihtniemen, Kasimir Leinon, K. J. Ståhlbergin ja muiden ystävien kirjeet antavat kuvan iloisesta ylioppilaselämästä, jossa kuitenkin vakavat elämänkysymykset vaihtelivat leikinlaskun, jopa kepposten kanssa. Hanneksen asunto Kaivopuistossa näkyy olleen mieluisa paikka monelle opiskelutoverille. Kuten Matti Heikel sanoi, oli Hannes ystäviensä neuvonantaja ja tuki. Kasimir Leino saikin olla sekä Hannekselle että muillekin Gebhardeille kiitollinen, sillä kerran toisensa jälkeen nämä auttoivat häntä hänen alituisessa rahapulassaan. Niinpä Kassen oleskellessa ulkomailla 1889—90 Hannes eli Jeppe kiikuteli tämän runoja kustantajalta toiselle. »Vai Edlundilla ovat nyt runoni, kelle muille vielä aiot niitä tarjota», Kasse kirjoitti mm. maaliskuussa 1893 Berliinistä ja kiitti samalla Jeppeä hyvästä arvostelusta: »Tuo Juhani Ahon jälkeläisyys kajahtaa erittäin kauniilta.» Sitä toverukset vain pohtivat, mistä summasta Kasse runonsa möisi. »Vaikea sanoa. Söderströmiltä saan noista 'sapelipäistä' 300 markkaa», Kasse itse arveli huhtikuussa 1889. »Se tenki, se tenki» [djenki, ven. = raha], Kasse toistuvasti huokasi syyskuussa 1889. »Se rahakipuni kun on aina kintereilläni — sehän se pakottaa keskinkertaista julkaisemaan.»<sup>8</sup>

Kassea eivät pikkurahat kuitenkaan auttaneet, joten hänen täytyi vuoden 1889 lopussa hakea kanslerin stipendiä. Hartaasti hän pyysi Hannesta käymään kumarruskäynneillä puolestaan — ja Hannesta onnistikin. Kun Kasse joulun aikoihin 1889 sai rahat käsiinsä, hän kirjoitti Hannekselle: »Kyllä olen kielevyydestäsi kiitollinen ja prestiisisi [vaikutusvaltasi] tunnustan myös.» Mutta pian Kassen rahat olivat taas lopussa ja Hannes joutui auttamaan häntä. Huhtikuussa 1890 Kasse kirjoitti: »Olisi yliopiston korkoja maksettava kokonaista 210 markkaa enkä tiedä muuta kuin kääntyä Sinun puoleesi. — — Täältä ulkomailta on niin työlästä tällaisen epäkäytännöllisen ja täytyy myöntää nahjusmaisen luonteen hankkia ja hoitaa asioitaan, niin ettet usko Sinä, joka olet niin käytännölliseksi järjestyksen mieheksi kasvanut ja kehittynyt.»

Ilmeistä on, että Kasse tarkoituksellisesti kehuu Hannesta saadakseen tämän taas liikkeelle. Mutta epäilemättä Hannes Gebhard osoitti suurta tarmoa auttaessaan Kasimir Leinoa, joka saattoi unohtaa hienostelevan käytöksensäkin, kun Päivälehdessä kirjoituspalkkiot viipyivät samaisena keväänä. Kerrankin hän sähkötti: »Piruako rahoillani? Lbhm.» [Lönnbohm]

Hannes Gebhardin mukaan Kasimir Leino tuli kalliiksi varsinkin hänen tädilleen Fridalle. Niinpä Hannes kirjoitti Volter Rihtniemelle 1896: »Fasterin rahat ovat perillä ja tästä lähtien 4 %:n korolla



pankissa, kun hän Kasimir Leinon vuoksi sai niin paljon harmia ja tappiota, että hän on pyhästi luvannut, ettei kukaan muu housuja kantava kuin Voltteri saa hänen rahojaan.» — Myös Hanneksen ja Kasimir Leinon välit tuntuvat kirjeenvaihdon katkeamisesta päätellen ratkaisevasti viilenneen.<sup>8</sup>

### *Henki on altis, mutta — —*

Ilmeisesti Hannes Gebhard oli luonteeltaan hyvin auttavainen — Kasimir Leino ei ollut ainoa hänen tovereistaan, joka sai aineellista tukea Hanneksen välityksellä. Vielä enemmän hän kuitenkin pyrki antamaan henkistä tukea tovereilleen, sillä hän ymmärsi ruumiin ja sielun hädän.

Hannes Gebhardissa yhtyi voimakas henki heikossa ruumiissa. Tämän takia hän elämänuraansa kaavaillessaankin kiinnitti paljon huomiota sen terveellisyyteen. Kun hän ei lähtenyt erään varhaisen aikomuksensa mukaan Evoon, suunnitteli hän ylioppilaaksi tultuaan aluksi kasvitieteen opiskelua, jolloin hän olisi myös joutunut ihailemansa luonnon pariin. Niinpä hän kirjoitti Volter Rihtniemelle kesällä 1882:

»Kävimme yhdessä Oulun järven pohjoisella rannalla olevia kyliä ja saaria katselemassa, saimmekin sieltä monta harvinaista kasvia. Se matka oli sangen hupaisaa, Samota synkkiä saloja, kuljeksia tyynissä metsissä, joissa ei muu kuin korvassa laulava sääski ja rastaan yksitoikkoinen laulu häiritse hiljaisuutta. Väliin nousimme korkealla vaaralla puuhun ihailemaan suloisen Suomemme luontoa, josta ei asutuissa paikoissa voi saada minkäänlaista käsitystä. Vasta siellä kun korkeudesta innostuneina katselimme noita monilukuisia saaria, lahtia, niemiä, jotka sieltä ja täältä pistivät silmiemme eteen, kun näimme noita siintäviä vaaroja joka puolelta järvien ja lahtien takaa, silloin vasta ymmärsimme vähänkään runoilijoittemme monia ylistyksiä isänmaamme kauneudesta, suloisuudesta.»

Peräpohjolassa kasvaneesta Hannes Gebhardista oli tullut suuri luonnon palvoja ja hän ihannoit vilpittömästi erämaita: »Kyllä siellä ei aika tulisi pitkäksi, vaikka välistä saa syödä parkin sekaista leipääkin», hän sanoi Volterille. Hannes jatkoi kasviopillisia harrastuksiaan vielä kesällä 1883 koettaen myös lueskella tätä ainetta, jossa hän suunnitteli arvosananakin suorittamista. Syystä tai toisesta hänen terveytensä alkoi kuitenkin jälleen horjua talvisesta luistelusta ja kesäisestä retkeilystä huolimatta.

Hanneksen tauti luonnehdittiin »aivoanemiaksi», joka tuntuu olleen sen ajan muotitauti. Matti Heikel ei kuitenkaan löytänyt tätä tautia

lääkärinkirjastaan ja siksi hän kirjoitti Hannekselle rohkaisevasti, että »samaa tautia minäkin lienen sairastanut jo kauan».

Todennäköistä onkin, että molempien toverusten hermot olivat kireällä. Osittain tähän olivat syynä vanhemmat: Matin vanhemmat olivat pakkaneet poikansa lukemaan papiksi, Hannes Gebhardin vanhemmat pyrkivät painostamaan poikaansa jollekin käytännön alalle. Yksi mahdollisuus oli ns. kameraalitutkinto [myöh. alempi hallintotutkinto], jolla Hanneksen serkku Kalle Nyman oli hankkinut itselleen varman leivän varsin kohtuullisessa ajassa. Niinpä Hannes loppusyksyllä 1884 kirjoitti tälle serkulleen suunnitelmistaan arvellen kolmessa lukukaudessa selvittävänsä kameraalitutkinnon. Mutta hän sai hyvin jyrkän kirjeen vastaukseksi.

»Sinun suunnitelmasi eivät ole onnistuneita, sairautesi ei ole pysyvää laatua. Päinvastoin tulet muutaman vuoden päästä, kun olet lakannut kasvamasta saamaan vankan terveyden. Tähän mennessä pitäisi kaikki lukutyö Sinulta kieltää. — Luuletko todella suorittavasi kolmessa lukukaudessa kameraalitutkinnon? — Paljon suuremmalla syyllä voit jatkaa kandidaattilukujasi. Ellet sitä kestä, et kykene kameraalitutkintoonkaan. Niin häälyväinen et saa olla, että ensimmäinen tuulenpuuska Sinut kaataa. Jos niin vähistä motiivista muuttaa alaa saa kyllä yritellä kaikkia aloja saavuttamatta mitään.

Sinulla on hyvä koti, joka Sinun on otettava huomioon suunnitelmia tehdessäsi. Annat vuosien vierä Kajaanissa, kunnes olet kunnossa. Kun täten pidän pessimisimiä ja haihattelujasi viime kirjeessäsi aiheettomina johtuu se siitä, että minulla itselläni on ollut paljon suurempia vastoinkäymisiä enkä ole peräytynyt.

Jos Sinä ajattelet, että kun kerran Kalle Nyman on ottanut kameraalitutkinnon, voin minäkin sen tehdä, muista että jokainen on oman onnensa seppä. Jos minulle kameraalitutkinto oli sopivin, saattaa se sinulle olla suuri tyhmyys. — En käsitä sellaista viran perään hosumista. Voisi luulla, että aiot mennä naimisiin ja kuitenkin olet lapsi.»

Kesti vuoden, ennen kuin Hannes kykeni serkulleen vastaamaan. Tämä kirjoittikin marraskuussa 1885, että oli arvellut Hanneksen pitäneen hänen kirjettään ylimielisenä, mutta hänen tarkoituksensa oli ollut pelkästään hyvä. Kalle ei kyllä yksin pystynyt auttamaan Hannesta, mutta tämä sai ojennusta ja rohkaisua muilta, mm. ruotsalaiselta toveriltaan Palmgrenilta. Hannesta kehoitettiin harrastamaan urheilua. »Telmi varsinkin siellä [luistin]radallasi miten parhaiten voit, hommaa Auralasasi jotakin, joka vaatii liikettä ja joka vaatii ajatuksiasi ja toimintaasi puoleensa, niin olet aivan toisella mielellä ja virkistyt», Volter Rihtniemi kirjoitti marraskuun lopussa 1884. Hannes näyttää noudattaneen neuvoa, sillä kuukautta myöhemmin Palmgren kirjoitti Upsalasta: »Minua ilahduttaa, että olet innokas urheilumies ja yhdyskuntasi nervus rerum» [liikkeellepaneva voima].<sup>9</sup>

Hiihdosta ja luistelusta tuntuukin tulleen Hanneksen terveyden pelastus. Hän kirjoitti kevättalvella 1885 ystävälleen Volterille:

»Luistinradalla tapaamme joka päivä toisemme; sinne on hankittu mukava luistintuoli, jossa työnnetään toisiaan. Kun minä istahdan siihen, niin kihisee tyttöjä ympärilläni, jotka työntävät minua hiiden kyyttä. Hupi-iltoina on paitsi nuot 80 lyhtyä, radalla bengalista tulta, pieniä raketteja, restauratsioni [ravintola] laulua y.m. Silloin luistelee tyttöjä ja poikia parittain, vaan eipä tuo parittautuminen oikein näy minua huvittavan, vaikka tytötkin tulevat välistä minua pyytämään.»

— — —

»Hiihtäminen on meidän maamme kaikkein parhain sportti. Ruumiin kaikkiin osiin — — se vaikuttaa yhtä paljon (Ei luisteleminen). Se ei täällä ylimaalla tule mak samaan mitään niinkuin luistinradat, vaan voi kiittää yhtä hyvin yli kukkuloiden ja laaksojen, vesien ja metsien. — — Ja sitä paitsi se ei ole tuotu ulkomailta, vaan on kotimainen, sillä on oma historiansa.»

Osuutensa Hanneksen tervehtymiseen oli ruumiillisella työlläkin, johon hän heittäytyi myös hankkiakseen varoja Valvojan tilaamiseen ym. Huhtikuussa 1885 hän kirjoitti Volterille:

»Olen nyt — — ollut sydänmailla kolmatta viikkoa ja tulin vasta toissa päivänä kotiini. Kävin isäni kanssa tukkia mittaamassa, minä tein 'jätkän' työtä ja sain niinkuin muutkin 2 mk päivässä ja niillä rahoilla tilaan Valvojan. Emme koko aikana tienneet muusta maailmasta mitään, sillä ympärillämme 16 000 tukkia, metsäsaunoja, savupirtejä, raakoja, kauhean sivistymättömiä ihmisiä ja ihana keväinen luonto. Aamulla varhain kun läksimme taloista metsään, oli sulosta ajella eli hiihtää läpi metsien ja kumpujen yli purojen ja lampien, kun kevätaurinko kuultavaa valoa levitti yli lumihankien, kimalteli kuurottuneissa puun oksissa, kulkuset helisivät raikkaassa ilmassa ja suksi lensi eteenpäin.

Minä söin mahdollottoman paljon ja voimistuin ja mieleni raikastui. Tunnen itseni nyt tynnemältä ja tyytyväisemmältä, vaikka liekö tuota nytkään siihen syytä enemmän kuin ennen.»

Hannes Gebhard todella koetti kaikkea tuona kriisikautenaan. Niinpä hän joululoman aikana ryhtyi piirtämään puutarhahuonekaluja, joita sitten talven kuluessa yritti nikkaroida. »Tuo kotiteollisuus on tullut minulle hyvin arvokkaaksi. Sitä pitäisi jokaisen aivoillaan työskentelevän välttämättä harrastaa aina jokin tiima päivässä. Täällä Renfors on istuttanut minuun suurta mielihalua käsitöihin ja 15/3 pidän tšekäläisten käsityöläisten iltahuveissa esitelmän 'Kotiteollisuuden arvosta', jonka olen suureksi osaksi kääntänyt eräästä erinomaisesti kirjoitetusta ruotsalaisesta sanomalehtikirjoituksesta», Hannes kirjoitti huhtikuussa Kajaanista Volter Rihtniemelle Helsinkiin.

Tällaiset käännöstyöt, myös saksasta suomeen, näyttävät olleen hänen pääasiallisimpia henkisiä harrastuksiaan alkutalvesta 1885. Sitten hän



yrityksi ryhtyä lukemaan sekä kameraalitutkintoa että kandidaattia. Kesäkuussa 1885 hän kirjoitti: »Nyt olen päättänyt, että luen 5 tuntia päivstä kameraalia, toisen osan päiväistä olen ulkona ja ihmisten seurassa, josta olen ollut poissa melkein vuoden — —.» Mutta samanaikaisesti Hannes aikoi valmistaa toista osaa Kajaanin historiaan, jolla hän kilpailisi osakunnassa palkinnosta. »Aion myös käydä Palménin luona ja kysyä, miten voin vastaisuudessa jatkaa historian tutkimista. Tuo on ainoa niistä nuoruuden unelmista, jotka vielä on vireillä minussa», kirjoitti 21-vuotias »vanha herra» pessimistisesti.

»Minähän olen herjauksia vastaan, sitä minä olen koko ihminen. koko minun kasvatukseni on luonnoton, koska yhteiskunta on luonnoton — — jos ollakseni konsekventti [johdonmukainen] tulee kaikki minun käytökseni ja tuumani kulkea samaan suuntaan», saattoi Hannes äärimmäisessä kiihtymyksen tilassa kirjoittaa ystävälleen.

Tässä oli jo henkinen sairaus hyvin lähellä, ja erityiseen kriisiin Hannes joutui, kun hänen jo terveenä pidetty sisarensa Siiri sairastui elokuussa 1885 uudelleen, »niin että piti kuljettaa Kuopion hullujenhuoneeseen. Kauhea muisto!»

Toverit koettivat auttaa Hannesta parhaansa mukaan. Niinpä Matti Heikel, jonka oma hermosto ei suinkaan ollut parhaassa kunnossa, kirjoitti Hannekselle kesäkuussa 1885: »Kunhan pääsisit irti ruumiillisesta heikkoudestasi olisi Sinun paljon helpompi elää. Mutta työhön, toimintaan on mieli, heikkous unohtuu.» Heinäkuussa Matti tuumaili Hanneksesta: »Kovin näkyy yksinäisyys Sinua vaivaavan, eikä kummakaan. — — Aina joudat liikaa miettimään.»

Saattaa ymmärtää minkä varjon erityisesti Siirin tapaus heitti koko Gebhardin perheen elämään, varsinkin herkkään Hannekseen. »Itse en kestä paljon mitään ja vanhukset pelkäävät, että jos minäkin vaivaudun lukemisella niin tulen menemään samaa tietä. Isä jo kerran päätti, että tänä syksynä menisin Helsinkiin huvittelemaan ja seuraavana vuonna Evoisiin [metsänhoito-opistoon]. Silloin olisi kaikki koko minun nykyinen persoonallisuuteni kuollut, ehkäpä se olisi terveellistäkin», Hannes kirjoitti elokuussa 1885 Volter Rihtniemelle.

Vanhemmat tietenkin masentuivat tyttärensä kovasta kohtalosta ja poikansa tasapainottomuudesta. Varsinkin tarmokas isä olisi tahtonut Hanneksen ryhtyvän johonkin konkreettiseen, josta lähtisi varma leipä. »Kandidaattihommani ovat vanhemmilleni rikka silmässä. Aina kun vaan voivat he pistelevät ja pilkkaavat. Väliin kuuluu, että menee paljon rahaa ja että kohta saan ruveta lainaamaan, aina kysyvät: mitä teet kandidaattitiedoillasi, mitä ne hyödyttävät sinua, kun sattuu niin



*Fredrik Palmgren (1916).*

olet taas väsynyt suoritettuasi tutkinnon yms. Luuletko tuon tekevän hyvää. Ei siinä auta vastusteleminen.»

Fredrik Palmgren sai myös tietää tästä ankarasti salassa pidetystä painostuksesta. Fredrik ihmetteli, »miten on laita Sinun ja isäsi välien, kun isäsi kieltää Sinulta opintorahat ja tahtoo, että heti valmistuttuasi tekisit jotakin hyödyllistä?» Myös Volter Rihtniemi tuki Hannesta tämän etsiessä elämäntehtävää. Vuoden 1885 alussa hän kirjoitti Hannekselle seuraavasti.

»Koulualakin Sinulle luullakseni paremmin sopisi kuin olo henkikirjoittajana tai fourina [kruununvoutina]. Tuomiokunnan tuomariksi kyllä luulen Sinun varsin hyvin sopivan, joten sekin on päämaali, jota aivan hyvin voit tavoitella; moisena miehenä on kyllin varoja muilla kirjoituttaa pöytäkirjoja, joten et tarvitsisi henkeäsi kuolettaa niillä, pitäisit vain 'en allmän öfverblick öfver det hela' [yleissilmäyksen kaikkeen]. Jos et virkamieheksi halua, mitä on jäljellä? Maanvilljelijä, käsityöläinen (tehtailija), kauppiamies ja hambuusi.

Käsityöläiseksi sinä et sovi, etkä myöskään kauppamieheksi, hambuusista ei puhuttakaan, maanviljelys jälellä — etkä sinä siihenkään oikein sovellu, siis koulu- miehen tai lakimiehen hommat. — Äläkä luule, tahi Sinun tulee muistaa, ettei kukaan voi ajatella astelevansa ruusuilla aloilla, joille antautuu. — Miniatyirit [sivuseikat] vastuksesi. Kyllä niistä selviät kun olet reippaalla mielellä.»<sup>10</sup>

### *Koulualalleko?*

Hannes Gebhard pohti elämäntehtävänsä koko kevätlukukauden 1885. Saatuaan Volterin kirjeen hän vakavasti punnitsi kaikkia tämän ehdotuksia seuraavaan tapaan.

»Päämaalini. Miksi ei minusta olisi käsityöläiseksi? Ehkä ei ole tarpeeksi 'handlag' [kätevyyttä]. Miksi ei maanviljelijäksi? Kun ei ole tarpeeksi suurta kapitaalia, jotta saisin semmoisen tilan, joka elättäisi. — Kihlakunnantuomarina olisi kaikkein paras olla, sillä semmoisena saattaisin työskennellä millä alalla tahtoisin. Mainitsit koulunopettajanviran. Sitä minä hyvin harrastan, vaan siihen ei minulla ole tarpeeksi kärsivällisyyttä eikä mitään erityistä halua eikä taipumusta mihinkään opetusaineeseen. Muutoin on opetus- ja kouluasia minusta hausکمپia ja niitä olen miettinyt paljon. Koetan tässä sinulle, opettajaksi aikovalle 'pitemmässä lausunnossa' — esitellä mitä olen miettinyt.

Lue kaikin mokomin Spencerin kasvatusoppi ruotsiksi. Siitä minulla on pääjuonteeni. Puhun ainoastaan 'Om lärda skolan' [oppikoulusta]. Oppiaika ennenkuin pääsee ylioppilaaksi tulee olla korkeintaan kuusi vuotta, niin että siten vähän pikemmin pääsee naimisiin. Pojat ja työt yhdessä. Siinä oppivat toistensa seurasta paljon hyvää. Poika on kasvatettava samalla lailla kuin tyttö, ei päinvastoin. Koulusta pitää erota muille urille niin pian kuin halu ja taipumus sen vaativat . . . Perusaineet:

a) *Teologiaa* ei vähääkään. Alimmilla luokilla sen verran kristinuskoa kuin rippikouluun tarvitaan, 'mitä siihen lisäksi se on pahasta'. Sen sijaan yleisillä luokilla yleistä siveysoppia ja viimeisillä luokilla tietoja valtakunnanlaitoksestamme ja laeistamme. Kun yhteiskunta vaatii kansalaiselta lakien seuraamista niin sen tulee neuvoa häntä niiden tuntemiseen.

b) *Historiassa*, yleisestä historiasta pois suurin osa joutavia vuosilukuja, nimiä (mätressien y.m.) ja valtiomiesten vehkeilemistä y.m., tulee siellä ainoastaan yleistä kehittymis- eli varttumishistoriaa kaikilla ihmiselämään kuuluvilla aloilla, ei diplomaattian alalla. Tarkkaan Suomen kansan historia, yleinen lyhyt, ainoastaan pääpiirteet.

c) *Suomen ja ruotsinkielen* täydellinen tunteminen sekä saksan kieli, ei muita kieliä ollenkaan. Äitinkielellä suurempi harjoitus ainekirjoituksessa ylimmillä luokilla.

d) *Matematiikka ja Geometria*: Paljon lyhyemmät kurssit. Ainoastaan mitä joka päiväisessä elämässä tarvitaan. Laskentaa sen verran kuin nykyisissä tyttökouluissa. Mittausopissa ainoastaan 'geometrisk formlära' [geometrian muoto-oppi] ja oppia todistamaan selvästi muutamia väitteitä. Kaikki muu kuuluu tieteeseen ja ei siitä ei ole hyötyä muille kuin niille jotka jatkavat sillä alalla.



e) *Ihmisruumiin osat*, sen vaatimukset, sen hoito, rakennus sekä terveyden hoito-oppia.

f) *Eläinoppia*, ulkomaan tavallisimmat eläimet sekä kotimaan eläimet, siis paljon lyhyempi kuin nyt.

g) *Kasvioppi* kotimaan tavallisimmat kasvit, sekin lyhyempi eikä tieteellinen.

h) *Fysiikka*: paljon lyhyempi ja helppotajuisempi osoittaen kaikki semmoiset seikat, joita tarvitaan ihmiselämässä lyhyesti, ja ainoastaan tieteen tulokset eikä miten fysiikillinen laki todistetaan y.m.

i) *Kemia*, samaten kuin edellinen tulee opettaa enemmän osoitusten ja koetusten kuin kirjan nojalla.

k) *Käsitöitä* tulee opettaa joka luokassa vähintään 2—3 tuntia joka viikossa joka luokassa (näistä minulla olisi erityinen pitempi lausunto).

l) *Voimistelua*  $\frac{1}{2}$  tuntia joka päivä kun ilma vaatii huoneessa oloa. Muutoin kouluun kuuluvassa mässä laskemista, hiihtämistä, luistelemista y.m.. opettajat etupäässä.

m) *Maantiedossa* oma maa tarkemmin, ulkomaat lyhyemmin kuin nyt.

n) *Kasvatusoppia* (samassa myös psykologia ja logiikka). Jokaisella ihmisellä tulee tavalla tai toisella olemaan tekemistä lasten kanssa, sen vuoksi tarpeellista vähän tietää, miten tulee kasvattaa lapsia. En voi ymmärtää miten tätä ei ennen ole huomattu.

o) *piirustusta*

Opettajien tulee enemmän kuin nykyään oppia persoonallisesti tuntemaan oppilaitaan, varsinkin kun he tulevat vanhemmiksi, kutsua heitä luokseen, käydä heidän luonaan, puhua enemmän muista asioista kuin koulusta, harrastaa konsertteja y.m.s.

Niinpien kuin jokin vanhempi oppilas on törkeämmästä siveettömyydestä kiinni, on hänet erotettava.»

Hannes Gebhardin, 21-vuotiaan ylioppilaan laatima kouluohjelma on huomiota herättävän moderni. Useat hänen vaatimuksistaan tuntuvat meistä nyt aivan luonnollisilta ja ne on yritettykin toteuttaa — onpa lyhennettyä kuusiluokkaista oppikouluakin kokeiltu. Mutta erityisesti opetuksen suuntaamista enemmän käytännön linjoille, opettajan ja oppilaan läheisempää suhdetta ja muitakin Gebhardin »ponsia» on yhä enemmän ruvettu korostamaan nimenomaan meidän päivinämme.

Opettajan ura näyttää epäilyksistä huolimatta väikkyneen kauan Hannes Gebhardin mielessä, koskapa Matti Heikel vielä v. 1887 kirjoitti hänelle: »Koulunopettajaksiko on yhä aikeesi?» Samoihin aikoihin paneutui Hannes Gebhard perusteellisesti nimenomaan historian opetuksen uudistamiseen. Vähitellen alkoi hänen terveytensäkin vahvistua ja kandidaatinluvut menestyä. Sairauden puuskat keskeyttivät ne kyllä lyhyehköksi ajaksi, mutta vuoden 1887 lopulla hän sai kuitenkin opinnot päätökseen ja kandidaatintutkinnon suoritetuksi.

Ilmeisen rohkaisevasti vaikuttivat Hannes Gebhardin opintoihin tunnustukset, joita hän sai tovereiltaan ja opettajiltaan, jotka yllyttivät häntä jatkamaan lukujaan, antoivatpa toiveita väitöskirjan painatta-

misesta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuissa. Osakuntansa vuosijuhlassa marraskuussa 1885 Gebhard sai niin ikään odottamansa ensimmäisen palkinnon (150 markkaa) kilpakirjoituksestaan *Silmäys Kajaanin kaupungin oloihin* vuodesta 1723—1809. Toinen palkinto annettiin Kasimir Leinolle kirjoituksesta *Yhteiskunnan hylkyjä*. Julkiset tunnustukset ja tempautuminen ajan kirjallis-poliittisiin kiistoihin johtivat Hannes Gebhardin avarammille toimintakentille.<sup>11</sup>

### *Nuori Hannes Gebhard ja julkiset riennot*

Huolimatta toistuvista masennuskausistaan seurasi Hannes Gebhard kuitenkin kiinnostuneena poliittista elämää sekä valtiollisella kentällä että ylioppilaskunnassa. Niinpä hän — vaikka lukeutuikin suomenmielisiin ja oli kouluaikanaan saanut herätteitä juuri *Kaiku*-lehdestä ja sen toimittajalta Kivekkäältä — suhtautui jyrkän tuomitsevasti »fennomaanien» liialliseen propagandaan. Hannes Gebhard kirjoittikin Volter Rihtniemelle keväällä 1885:

»En ole lukenut juuri enemmän kuin sanomalehtiä kaksi kertaa viikossa. Niistä olen imenyt yhä enemmän inhoa ultrafennomaaneja kohtaan. — Kaikussa on suurilla kirjaimilla kehoitus: Kaupungin valtuusmieheksi valitkaa K. F. Kivekäs. Tuomoinen on vähintään epähienoa. Kaikua edellisessä numerossa on kirje »Jussilta», jossa hän on pahoillaan v. Bornin [maamarsalkan] ehdotuksesta, koska hän [v. Born] tahtoo kenraalikuvernööriäkin vastuunalaiseksi. Miten kehtaavat tuoda esiin tuommoisia mielipiteitä? Jos kohta K[enraalikuvernööri] onkin suosinut suomenkielen asiaa, niin emme suinkaan saa luottaa siltä vähemmän omiin senaattoreihimme kuin ryssään. Nyt ovat useat talonpoikaissäädyssä anoneet, että H.K. M. [keisari] itsekseen ratkaisisi suomenkielen asian, vaikka senaatti juuri on tehnyt esityksen valtiopäiville. Vaarallista, ylimielistä politiikkaa pitkin matkaa.»

Kiinnostuneena Hannes Gebhard seurasi myös Pohjalaisen osakuntansa kieli- ym. kiistoja. Kiivaimmat suomalaiset olivat perustaneet syksyllä 1884 S. P.:n eli Suomenmieliset pohjalaiset -seuran, jossa valmisteltiin asioita osakuntakokouksia varten ja keskusteltiin yleishyödyllisistä ja poliittisista kysymyksistä. Seura joutui pian maisteri J. A. Lylyn johtoon, joka oli vuosina 1882—83 avustanut Kaikua ja oli Lauri Kivekkään kiivaimpia kannattajia ja taipumaton mihinkään soviteluun. Volter Rihtniemi kirjoittikin Hannekselle, että S. P. joutui siinä määrin Lylyn ja oululaisten diktatuurin alaiseksi, että suurin osa jäsenistä erkani koko seurasta. Ruotsinkielisten asennetta seuraan kuvaa se, että heidän mielestään S. P. merkitsi s-an p-leet.

Suhtautuminen hiljattain perustettuun Valvojaan tuli vedenjakajaksi kiihkeiden S. P.:läisten ja maltillisempien suomenmielisten ylioppilaiden välille. Ehdottoman luonteensa mukaisesti Lyly kannattajineen piti Valvojaa liian kulttuuriliberaalisena ja »tunnustaen uuden aikakauskirjan kirjallisen arvon S. P:n enemmistö yhtyi Lylyn vaatimukseen, että Valvoja piti tappaa, koska muissa asioissa sotii suomalaisuuden kardinaliprinsippejä vastaan». Liakka, Ståhlberg ja jotkut muutkin halusivat tietää, mitä nämä kardinaaliprinsipit oikeastaan olivat. He eivät kuitenkaan saaneet vastausta tiedusteluihinsa. Niinpä he — varsinkin Liakka — huomauttelivat tästä terävästi Lylylle.

Volter Rihtniemi, Ståhlberg ja Liakka tuntuvat innolla ajaneen Valvojan asiaa ja ilmaisivat ilonsa sen johdosta, että Hannes Gebhardilla oli aikakauskirjasta samat ajatukset. »Muista vaan tilata Valvoja. Jos et halua pyytää isältäsi rahoja niin hio itsellesi Renforsin tehtaalla tilausrahat.»

Hannes Gebhard uurastikin tukkityömaalla kovasti saadakseen kooksi Valvojan tilaushinnan, mutta luontecnomaista Gebhardille oli, ettei hän hyväksynyt Volterin käskevää sävyä eikä sitä, että hänet pakotettiin tilaamaan Valvoja. Jos »tuhlaan rahoja vastoin tahtonsa niin hän [isä] on oikeutettu sanomaan minulle: hanki ensin rahoja leiväksi, sitten joutaviin. Ja jos eroaisin kerrassa hänestä ja rupeaisin velaksi elämään, niin pitäisin velvollisuutenani välttää liikanaisia menoja, olkoonpa ne kuinka hyödyllisiä. — — Tämä on teoria. Käytännössä onkin erotus, koska tilasin Valvojan. — — En ole usein Kajaanissa niin hyvilläni kun silloin, kun oli oma tienaanani Valvojan tilauslappu kädessä», hän päätti kirjensä.

Vähitellen Hannes alkoi löytää itsensä. Vuosia kestänyt Jaakobin paini kääntyi voitoksi opintojen päättyessä ja elämänkumppaninkin löytyessä vuosikymmenen lopulla. Epätoivo näyttää hävinneen, koska Hannes kirjeessään opiskelutoverilleen Oskar Relanderille vuoden 1890 alussa kehui itseään optimistiksi ja idealistiksi. Myös varsinaisen elämäntehtävän selkeytyminen auttoi Hannesta pääsemään pessimismistä.<sup>12</sup>

### *Opiskelu kehittää sosiaalista mieltä*

Hannes Gebhardin elämänura ei suinkaan ollut valmiiksi viitoitettu hänen aloittaessaan opintonsa, eipä edes hänen tehtyä ratkaisunsa v. 1885. Ilmeisesti maaseudun vähittäinen herääminen vaikutti jo varhain

voimakkaasti häneen. Kansaa lähellä oleva sivistyneistö, jopa valistunein osa kansanmiehistäkin, huomasi sosiaalisten uudistusten tarpeellisuuden. Herättiin näkemään, että niin kuin luonto niin myös yhteiskuntaelämä voidaan muovailla sellaiseksi, että se entistä paremmin vastaa yksityisen ihmisen vaatimuksia. Tällainen herääminen vei tietoiseen valtiollis-yhteiskunnalliseen toimintaan, joka alkoi Suomessa 1800-luvun lopulla ja on täällä vuosisadalla päässyt täyteen voimaansa.

Hannes Gebhard joutui jo varhain näkemään ja kokemaan elämää sekä metsäsaunoissa että savupirteissä ja muissa Kainuun maakansan karuissa asumuksissa. Hannes itse muistelee, miten maanviljelijöiden, etenkin pientilallisten ja muun maanviljelyksestä elävän väestön toimeentulo kaikkialla oli »kauhistuttavan ahdasta ja puutteellista». Väestön tietämättömyys, taikausko ja valistumattomuus oli »mieltä masentava». Näin Hannes Gebhardin silmät alkoivat avautua sosiaalisille kysymyksille. Tuskin missään muualla tässä maassa olisi voinutkaan saada niin järkyttäviä vaikutelmia kuin Kainuun »näilkämaassa». Gebhard ei luultavastikaan tullut ajatelleeksi, että olot vuosikymmenien vieressä olivat muuttuneet ja ettei muualla Suomessa ollut eletty niin alkuperäisesti kuin Kainuussa, muuan matkoilla mukana ollut arveli.<sup>13</sup>

Jo nuorena ylioppilaana Hannes harkitsi, miten puutteenalaisen Kainuun kansan oloja voisi parantaa. Hänestä kansan kätevyuden edistäminen oli tärkeää, ja sitä tähdentääkseen hän mm. kerran piti Kajaanissa esitelmän kotiteollisuuden arvosta. Uskalsipa hän korottaa äänensä yksityiskauppioiden harjoittamaa liiallista voitonpyyntiäkin vastaan nimittäen sitä jyrkkäsanaiseen tapaansa nykkemiseksi. Gebhard esitti tämän mielipiteensä Kajaanin arvossapidetyimmälle ja varakkaimmalle kauppiaille [ilmeisesti Peter Berghille]. Ymmärrettävää on, että mahtimies suuttui tästä perin pohjin Hannekselle.

Hanneksen rakkaus kotiseutuunsa ja sen kansaan ei suinkaan ollut mitään runebergiläistä idealismia, vaan hän tunsikin myös kotimaakuntansa väestön heikkoudet. Tällainen realistisempi näkemys oli muutamilla muillakin ajan maailmanparantajilla. Niinpä Valvoja-ryhmän tunnettu jäsen Walfrid Wasenius kirjoitti juuri Hanneksen opiskeluaikoina v. 1884: »Yhteiskunnan pelastus ei riipu siitä, että heitetään pois, mitä on voitettu, että siis kaikki tulevat talonpojiksi, vaan siitä, että ylhäisiin säätyihin vuotaa niin paljon kuin mahdollista sitä raitista voimaa, joka löytyy alhaisissa. Ei enää luulla jokaista sivistynyttä turmeluksi, jokaista virkamiestä tiranniksi — eikä liioin jokaista talonpoikaa kunnan mieheksi.»

Hannes Gebhardin suhteellisen pitkä opiskelu tuntuu huolestuttaneen



eräitä hänen ystäviään. Niinpä Edvin Hedman, joka oli päättänyt antautua tylsämielisten kasvatustoimeen, tiedusteli kerran Helsingissä Hanneksen tavattuaan, mitä tämä oikein ajatteli ottaa tehtäväkseen. Tämä vastasi: »En tiedä vielä itsekään, tahdon vain jollakin tavoin parantaa maailmaa.» Ihastuneena tästä vastauksesta Hedman huudahti: »Mutta sittenhän sinä tuletkin minun kanssani yhdessä toimimaan tylsämielisten kasvattamiseksi». »En, se on liian ahdasta minulle», Hannes Gebhard vastasi.

Kerran taas Hanneksen ollessa matkalla kotoaan Helsinkiin opiskelemaan kysyi häneltä kyytimies, joka tiesi Hanneksen olevan lukualalla: »Mihin toimeen herra oikein aikoo?» Hannes vastasi hänelle: »Tahdon opettaa tätä kansaa.» Tämän kuultuaan kyytimies tynesti totesi: »Vai niin, vai aikoo herra kansakoulunopettajaksi.»

Monet ajatukset risteilivät nuoren opiskelijan päässä tuona valtiollisestikin kiristyvänä aikana. Hannes Gebhardia eivät tosin poliittiset kysymykset tunnu kiinnostaneen lainkaan siinä määrin kuin sosiaaliset probleemat, mutta v. 1885 hän tuli lausuneeksi merkillisen ennustuksen. Hannes keskusteli erään ystävänsä kanssa kysymyksestä, oliko suomalaisen ylioppilaan tarpeellista oppia puhumaan venäjän kieltä. Gebhardin vastaus oli kielteinen. »En suinkaan luule, että Suomi ajat kaiket tulee kuulumaan Venäjälle», hän vastasi.

Suomen valtiollisetkin, vuosisatojen takaiset probleemit joutuivat kyllä Hannes Gebhardin puntaroitavaksi hänen opiskellessaan pääainettaan historiaa etevien ja avarakatseisten opettajiensa johdolla.<sup>14</sup>

# HANNES GEBHARD HISTORIAN OPISKELIJANA JA TUTKIJANA

## *Historiankirjoituksen murros 1800-luvulla*

Hannes Gebhard valitsi pääaineekseen historian, jossa hän suoritti korkeinta oppiarvoa edellyttävät tutkintonsa ja opinnäytteensä. Vaikkei hän lopullisesti antautunutkaan historiantutkijaksi, vaan teki pääelämäntyönsä kansantalouden ja käytännön kentillä, oli historian opiskelu hänelle hyödyllistä koko hänen myöhempää toimintaansa varten. Gebhardin opiskeluvuodet sattuivat otolliseen aikaan, sillä historia oli ensimmäisiä henkیتieteitä, joka omaksui uuden ajan vaatimuksia vastaavat tutkimusmenetelmät.

Historiankirjoituksessa merkitsi 1800-luvun alkupuoli eittämätöntä murrosta, jolloin luotiin ns. historismin käsite. Yksinkertaistettuna sen pääperiaatteita olivat lähdetutkimuksen merkityksen korostaminen, kehitys- käsitteen asettaminen valistuksen edistys- uskontunnuksen sijaan ja historiallisten arviointien suorittaminen tutkimusobjektina olevasta ajankohdasta eikä nykyajasta käsin.

Historismi oli harvinaisen läheisessä yhteydessä ajan filosofiseen ajatteluun, joka vuorostaan nojasi historiaan suurissa selitysyrityksissään. Saksalaisesta idealismista, joka Napoleonin ajoista alkaen yhä voitokkaammin valloitti Keski- ja Pohjois-Euroopan yliopistot, sai historianfilosofinen ajattelu lähtökohtansa. Tietenkään tämä ajattelu ei ollut yhdenmukaista, mutta mikäli saksalainen idealismi kartoitetaan lähtökohtanaan Kant ja kulminaationaan Hegel, voidaan siitä kuitenkin löytää aivan kuin yhteinen musikaalinen teema, jota sovelletaan eri muunnoksina. Tämä teema olisi silloin historianfilosofinen ajattelu, joka kulkee ihmiskunnan kehityksessä yhtäjaksoisena lakina ja johtaa sen tiettyä päämäärää kohti.

Käytännöllisessä historiankirjoituksessa tätä ajattelua sovellettiin seuraavasti. Historiallisista ilmiöistä etsittiin »kansallishengen» tai jonkin määrätyn aatteen vaikutuksia, kansakunnat käsitettiin elimelliseksi

yksilöksi ja yksilön ja tahdonvapauden merkitys historiallisia syy-yhteyssarjoja luotaessa väheni. Samaan aikaan kun nämä periaatteet hallitsivat saksalaista historiantutkimusta, kehittivät Ranska ja Englanti omia valistuksen aikaisia menetelmiään edelleen. Vaikka näissäkin maissa historismista tuli ajan tunnussana, ei saksalainen idealismi niissä koskaan päässyt samassa määrin vaikuttamaan kuin Keski- ja Pohjois-Euroopassa. Niinpä Ranskan ja Englannin historiantutkimukseen jäi valistuksesta perinnöksi rationalistinen, ulkoisiin olosuhteisiin päähuomionsa kiinnittävä piirre, jossa yksilöllisyys korostui huomattavasti voimakkaammin kuin Saksassa.

Kun Saksassa historismin periaatteiden mukaisesti alettiin yhä enemmän painottaa alkuperäislähteiden merkitystä ja toisaalta varottiin kaikkea pohdiskeluun vivahtavaa päättelyä, oli usein seurauksena, että tutkimuksista tuli aineskokoelmia, joissa eri arkistoista löydettyjä lähteitä oli koottu yhteen ja saatettu aikajärjestykseen. Tämä johti ennen pitkää tyytymättömyyteen ja terävään kritiikkiin. Varsinkin August Comte, jonka ansiosta sosiologia sai alkunsa, suhtautui jyrkästi historismiin. Kiista, joka näin oli puhjennut, kosketteli kysymyksiä, jotka sitten askarruttivat historiatiedettä 1900-luvulle saakka. Ennen kaikkea pohdittiin, missä määrin historian tehtävänä on hakea lainalaisuuksia ihmiskunnan menneisyydestä, vai onko historia luonteeltaan yksityistapauksien selittämistä, koska jokainen tapaus on ainutlaatuinen.

Englannissa syntyi 1800-luvun puolivälissä voimakas koulukunta, joka vastasi kysymyksen ensi osaan myöntävästi. Aivan ilmeisesti tähän vaikutti v. 1859 ilmestynyt Darwinin Lajien synty, joka puolestaan kiihotti löytämään biologisessa tieteessä keksityn kehityslain myös ihmiskunnan historiasta. Innokkaimmin tätä suuntausta edustivat Th. Buckle ja H. Spencer, joista edellinen loi aineellisista tekijöistä johtuvan Englannin kulttuurikehityksen lainalaisuuden ja jälkimmäinen sangen paljon Marxin ajatuksia muistuttavan (eskatologisen) käsityksen ihmisen muuttumisesta hyväksi demokratian toteutuessa täydellisenä.

Oli selvää, että saksalaisen idealismin sävyttämä historiankirjoitus ja uusi luonnontieteellinen katsomustapa törmäsivät yhteen, mutta vastakohtien jyrkkyys havaittiin vasta myöhemmin. Vuosisadan jälkipuoliskolla molemmat pääsuuntaukset vähitellen laajensivat näkökulmaansa. Hegelin merkitys Saksassa alkoi pienentyä. Entistä enemmän ruvettiin kiinnittämään huomiota sosiaali- ja taloushistoriaan. Suotta ei 1800-luvun jälkipuoliskoa ole sekä tieteissä että taiteissa luonnehdittu materialistisen ajattelun nousuksi. Hegelin filosofiaa ei pantu päälaelleen vain marxilaisessa ajattelussa. vaan kaikkialla ilmeni, että aikaisemman

johtajatuksen — henki luo ulkoisen, konkreettisen tilanteen — sijaan alkoi yhä selvemmin muotoutua teesi ulkoisten, aineellisten olosuhteiden merkityksestä historian syy-yhteyssarjaa kartoitettaessa.<sup>1</sup>

### *Miten Gebhardista tuli historiantutkija?*

Gebhardin kiinnostus historiaan heräsi todennäköisesti vasta opiskeluaikana. Näyttääkin siltä, että opettajan vaikutus oli aivan ratkaiseva. Yhtä kuolettavia kuin rehtori Mareliuksen historian tunnit olivat olleet koulussa, yhtä innostavia olivat ne uudet tuulet, jotka silloin puhalsivat Helsingin yliopiston historian opetuksessa.

Gebhard syventyi perusteellisesti opintoihinsa. Hänen läheisimmät ystävänsä, N. Liakka, O. Relander, K. J. Ståhlberg ja O. Tarjanne olivat kiinnostuneita nyky-yhteiskunnan probleemoista, joten keskustelun saattoi ainakin olettaa liikkuneen sosiaalipolitiikan alaan kuuluvissa kysymyksissä. Ilmeisesti nämä kysymykset askarruttivat Gebhardia silloinkin, kun hän tarttui ensimmäiseen tutkimukseensa Kuvaelmia Kajaanin kaupungista 1651—1700 ja 1723—1809. Jo tutkimuksen motto »Joka ei tunne entisyyttään, se ei käsitä nykyisyyttäänkään», osoittaa, miten Gebhard odotti historiasta löytävänsä vastauksen myös kajaanilaisten vaikeuksiin. Kun Gebhard vertasi toisiinsa Kajaanin kaupungin hallintoa 1600-luvulla ja 1800-luvulla, hän totesi: »Meidän täytyy kummastuksella myöntää, että ne verrattain ovat olleet erinomaisen hyvälle kannalle järjestettyjä.» Opettajan vaikutusta on näkevinään siinä, miten Gebhard esimerkiksi puhuu Kajaanin oikeusoloista: »Me tulemme jo niistäkin huomaamaan, kuinka paljon mielipiteet ja olot ovat muuttuneet, kuinka erilaisella tavalla arvostellaan ja punnitaan sitä, mitä pidetään arvokkaana, suurena ja kuinka oikeuden käsitteet voivat muuttua paljon aikojen kuluessa.»

Gebhardin suhteet opettajaansa E. G. Palméniin olivat erittäin läheiset ja lämpimät, mikä näkyy hänen kirjeestään Volter Rihtniemelle v. 1885: »Kyllä P[almén] on kaikin puolin kunnan mies, varsinkin minä pidän hänestä, kun hän tahtoo niin mielellään neuvoa uusikoita ja tutustua kaikkiin ylioppilaisiin, joiden kanssa on tekemisissä. Hän uhraa paljon aikaansa ylioppilaiden neuvomiseen ja opettamiseen, josta ei saa mitään palkkiota. — Hän on tulevaisuuden miehiä niinkuin D[anielson]kin.»





*E. G. Palmén (noin 1890).*



*K. J. Ståhlberg (noin 1890).*

Palmén puolestaan piti Hannesta yhtenä lahjakkaimpana oppilaanaan. Niinpä hän Ruotsista käsin v. 1886 antoi Gebhardille yksityiskohtaisia neuvoja arkistoaineksen keruussa, järjesti sitten tälle apurahan jne. Todennäköisesti Gebhardin historiankäsitys sai eniten vaikutteita E. G. Palménilta ja ainakin osaksi muotoutui tämän historiankäsityksen mukaan.<sup>2</sup>

### *Gebhardin tutkimusaiheet*

Gebhardin harvalukuiset puhtaat historiantutkimukset liittyvät melkein poikkeuksetta paikallisluonteiseen sosiaali- ja taloushistoriaan. Tosin hänen Kyläkirjaston Kuvalehteen v. 1887 ja 1888 kirjoittamansa artikkelisarjat koskettelivat mitä erilaisimpia aiheita, mutta niihin kätkeytyi selvä kasvatuksellinen tendenssi. Ainoat itsenäiset teokset historiantutkimuksen alalta ovat v. 1885 ilmestynyt Kuvaelmia Kajaanin kaupungista, v. 1887 painettu tutkimus Kajaanin linnasta ja v. 1889 ilmestynyt Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571, jolla Gebhard väitteli tohtoriksi. Väitöskirja oli luonteeltaan taloushistoriallinen ja se käsitteli perusteellisesti maatalousoloja. Kuvaavaa ajalle oli, että toverit yleisesti kutsuivat Hannes Gebhardia »lehmätohtoriksi». Suurempaa innostusta aihe ei liene tutkijassaan herättänyt. Ainakin hän väitös-

kirjansa viimeistelyvaiheessa keväällä 1889 tuntuu olleen varsin kyllästynyt historiallisiin kysymyksiin, kun Kasimir Leino, joka suunnitteli suurta historiallista draamaa, halusi neuvotella hänen kanssaan. Kasimirin täytyi kirjoittaa huhtikuun 8. päivänä 1889:

»Sinäpä siellä kaikkeen kerkiät, kirjoitat väitöskirjaa, toimitat kirjoituksia Kuva-lehteen, kalenteriin ja luet kaikki arkkiveisumaiset sotakertomukset, niin että otsakirjoitukset koko sivua täyttävät. — Sanot saaneesi kylliksi rajariidoista. Sen kyllä uskonkin, mutta en mitään tuollaista tarkoittanut.

Niin Sprengtporten ja Anjalan miehet ne ainakin hyvin intreseeraavat kun kotiin jälleen palajan ja aikanani aion oikein tosipuhalla jotakin yrittää (yrittänyttäähän ei laiteta sanotaan).»

Hannes Gebhard ei ollut tutkijana pitkäjänteinen; hän ei jaksanut tilastoida tapahtunutta kehitystä, niin kuin tiivis taloushistoriantutkimus vaati. Noihin aikoihin hän kirjoitteli myös Valvojan historiallisaiheisia artikkeleita, joista huomattavimmat olivat Miten Norjan valtiollinen ja henkinen voipumistila 14:llä—18:lla vuosisadalla on selitettävä (v. 1887), edellä mainittu artikkeli oppikoulujen historianopetuksesta (v. 1888) ja Katsaus Suomen Talousseuran toimintaan (v. 1892). Hannes Gebhardin kirjoittamaa historiantutkimusta kertyi kaikkiaan noin 350 sivua.

Kuten Harmaja toteaa, tuli vuosista 1893 ja 1894 Gebhardin tieteellisellä uralla käännekohta, jonka jälkeen hän kiinnostui sosiaalipoliittisista kysymyksistä. Kaikki tämän jälkeen julkaistu tuskin on enää tarkoitettukaan historiantutkimukseksi, vaan pikemminkin historiikiksi, kuten esim. Gebhardin myöhemmin kirjoittamat kolme suppeaa elämäkertaa: Isä Raiffeisen (1912), Johan Skjoldborg (1928) ja Charles Gide (1933).<sup>3</sup>

### *Gebhardin historiankäsitys*

Kun siis Gebhardin työ jätti näin niukan aineiston historiantutkimukselle, on melko vaikeaa luoda kuvaa hänen historiankäsityksestään. Joitakin hedelmälliseltä näyttäviä lähtökohtia on kuitenkin olemassa. Lähinnä voi silloin tarttua hänen artikkeleihinsa historian opetuksesta oppikouluissa, jossa hän kaiken puhtaan kasvatustieteellisen puntaroinnin ohessa myös pohtii historian olemusta. Tällöin hän määrittelee historian niin, että se »on yhtämittainen elimistön kehittyminen siten, että jokaisella historiallisella tapahtumalla on vaikuttavat edellytyksensä, sekä että ne muodostuvat toimivien henkilöiden omien tekojen kautta, eli toisin sanoen, että historiaa johtaa läpeensä järjellinen tahto koko ihmis-

kunnalle määrättyä päämaalia kohti, että tämä järjellinen tahto eli Jumala on aina läsnä kansan ja ihmiskunnan elämässä.»

Jos nyt analysoi tätä määritelmää, huomaa jo terminologiasta, että biologisten käsitysten soveltaminen historiaan ei ollut Gebhardille vierasta. Muuten määritelmä on epäselvä. On vaikea ratkaista, mikä on hänen käsityksensä tahdonvapaudesta, kun hän toisaalta sanoo tapahtumien edellytysten muodostuvan ihmisten vapaasta toiminnasta, mutta toisaalta katsoo Jumalan aina olevan läsnä kansan ja ihmiskunnan elämässä. Lähinnä tässä on kai kysymyksessä hegeliläinen näkemys: yksilön toiminta on näennäisesti vapaa, koska ihmiskuntaa ohjaava ylin tahto viekkaasti pystyy alistamaan inhimillisen kehityksen käyttövoimana olevan egoismin ja intohimot palvelemaan maailmanhistorian suuria tarkoituksia. Tällaista tulkintaa tukee vielä se, että Gebhard määritelmässään vastustaa sitä, että sormella osoittaen todetaan jokaisessa historiallisessa tapahtumisessa Jumalan rangaistus tai Jumalan siunaus. Hän sanoo tällaisen opetuksen antavan oppilaalle kuvan Jumalasta kostonhaluisena ja sadistisena ihmiskunnan tuomarina.

Mikäli edellinen tulkinta on oikea, päädytään siihen, että Gebhardin historianfilosofian ydin kyllä vastasi snellmanilaisen ideologian mukaista historiankäsitystä. Toisaalta voi samasta artikkelista huomata, kuinka tavattoman tärkeänä Gebhard pitää sosiaalisten ja taloudellisten tekijöiden selvittelyä kouluopetuksessa. Missään kohdassa hän ei painottanut kansallisuuden ja kansallishengen merkitystä kehityksen liikkeellepanevana voimana. Voisi ehkä sanoa, että Gebhard snellmanilaisen perusnäkemyksensä ohessa korosti voimakkaasti materialististen tekijöiden ja yhteiskuntarakenteen merkitystä. Saman piirteen voi myös nähdä Gebhardin Norjan historiaa käsittelevässä artikkelissa. Se oli kirjoitettu norjalaisen historioitsijan Sarsin inspiroimana. Gebhard yhtyy siinä varauksetta Sarsiin, joka väitti, että taloudelliset tekijät, musta surma ja Hansan ylivalta eivät ratkaisevasti vaikuttaneet Norjan kansalliseen lamautumiseen. Nyt voi ensi näkemältä sanoa, että jo tämä sotii täysin edellistä väitettä vastaan, ja vielä selvemmin näyttää edellä esitetyn kanssa olevan ristiriidassa artikkelin loppu, jossa hengenheimolaisuus Yrjö-Koskiseen näyttää aivan ilmeiseltä. Gebhard toteaa tässä artikkelinsa lopussa, kuinka sekä Norjan että Suomen kansat voivat turvallisesti katsoa tulevaisuuteen, koska »kummassakin kansassa löytyy kansanmielinen sivistynyt sääty, joka työskentelee kansan hyväksi, elää kansan tähden ja toiselta puolen tuntee kansa sitä omaksi lihakseen pitäen sitä kunniaa ja rakastaen sitä. Ja siinä on hyvä tulevaisuuden turva pienille kansoille».

Itse asiassa tämä sitaatti osoitti juuri samaa, mitä esimerkiksi Yrjö-Koskinen tarkoitti tilanteella, jossa kansallishengen on mahdollista elää. Jos siis Gebhard loppujen lopuksi näki historiallisen kehityksen ensiarvoisena tekijänä kansallishengen olemassaolon, onko silloin syytä nähdä hänen mielipiteissään mitään suurista auktoriteeteista poikkeavaa?

Nyt on kuitenkin muistettava, etteivät Palmén ja Gebhard suinkaan pitäneet fennomanian ohjelmaa tarpeettomana. Molemmat liittyivät suomalaiseen puolueeseen ja pitivät kielitaistelua välttämättömänä. Ero oli vain siinä, että vanhoille johtajille, Snellmanille ja Yrjö-Koskiselle, tämä taistelu oli puhtaasti historianfilosofinen kysymys, kun taas nuorelle polvelle se oli sosiaalinen oikeuskysymys.

Mikäli kysymys kansallisesta sivistyneistöstä aikaisemmin mainitussa Gebhardin artikkelissa käsitetään sosiaalisen yhtenäisyyden tarpeesta johtuneeksi, sopii ajatusrakennelma moitteettomasti hegeliläisten ja anglosaksisten vaikutteiden yhteensulautumiseen. Artikkelissa painotetaan kansainvälisyyden merkitystä ja liian omalaatuista kulttuuria pidetään suorastaan vaarana. Edelleen siinä viitataan yhteiskunnallisten olojen vaikutukseen yksinvaltiuden toteutumiseen.<sup>4</sup>

Gebhardin itsenäiset paikallishistorialliset tutkimukset Kajaanista ja Savonlinnasta ovat vaikeasti analysoitavia. Ne ovat molemmat tarkasti lähteisiin ja tilastoihin nojautuvia selvityksiä, joiden problematiikka on vähäinen ja perustuu oikeastaan vain lähdekritiikkiin sekä — erikoisesti Savonlinnan asutusselvitysten yhteydessä — paikannimitutkimuksen ongelmiin. Aivan ilmeisesti molemmat tutkimukset ovat Palménin inspiroimia, joka puolestaan oli saanut vaikutteita Ruotsista mm. Hans Forsellin 1870- ja 1880-luvulla julkaistuista taloustilastollisista tutkimuksista. Jo Yrjö-Koskinen oli kehoitellut oppilaitaan laatimaan pro gradu-tutkimuksia vuoden 1571 hopeaveroluettelon pohjalta, mutta nimenomaan E. G. Palménin mielenkiinto alkoi 1880-luvulla suuntautua Suomen eri paikkakuntien tilastollishistorialliseen kartoittamiseen. Tarkoituksena oli saada aikaan suurisuuntainen kokoomateos Tutkimuksia Suomen taloudellisista oloista Vaasan hallitsijain aikana, jonka valmistamiseksi Palménin oppilaat tutkivat — pääasiassa hopeaveroluettelojen ja maakirjojen avulla — Suomen eri paikkakuntien oloja 1500-luvulta alkaen.

Vaikka suunnitelma kaatuikin osaksi historiallis-kielitieteellisen osaston taholta esitettyyn arvosteluun, jossa oppilaiden aiheet todettiin liian yksipuolisiksi, osaksi Palménin omiin havaintoihin liian vaativista tutkimusobjekteista, on selvää, että Gebhardin paikallishistorialliset tutki-



mukset liittyivät tähän suunnitelmaan. Näistä tutkimuksista näkyy ehkä selvimmin se tavattoman suuri merkitys, jonka Gebhard antaa taloudellisten tekijöiden vaikutukselle yleiseen kehitykseen. Toteaahan hän jo Kajaanin historian alussa, että Kajaanin heikko kehittyminen ei johtunut kajaanilaisten velttoudesta, vaan »vaikein syy taisi olla heidän varattomuutensa — syy, joka aina vaikuttaa lannistavasti edistymiselle joka alalla». Englantilaisen historioitsijan Bucklen vaikutus näkyy Gebhardissa silloin, kun hän toteaa, kuinka suuren nälänhädän ja köyhyyden vuoksi rikokset kasvavat. Palménin käsitysten omaksumiseen viittaa molempien teoksien jäsentely, jossa on melkein kokonaan keskitytty sosiaalisten ja taloudellis-hallinnollisten tekijäin selvittämiseen henkisen kulttuurin jäädessä pikemminkin kansatieteellisen kuin kulttuurihistoriallisen kuvauksen varaan.

Mikäli siis voidaan sanoa, että Gebhardissa alkoi voimistua sosiologisvoittoinen historiankuvaus, tuntuu myös luonnolliselta se varaukseton ihailu, jonka hän myöhemmin soi Suomen Talousseuralle kirjoittaessaan sen toiminnasta laajan katsauksen Valvojaan. Tietenkin historiikin kirjoittaja aina joutuu korostamaan objektinsa merkitystä, mutta Gebhard sanoo varauksettomasti: »Kun pidämme mielessämme kaiken sen, minkä Talousseura vv. 1797—1856 on saanut aikaan, niin täytyy meidän tunnustaa, että ei millään yksityisellä laitoksella ole loistavampaa menneisyyttä eikä mikään ole suuremmassa määrässä ansainnut kansansa kiitollisuutta kuin Talousseura.» Artikkelin oli kirjoitettu v. 1892, jonka jälkeen Gebhard pian luopui historiantutkimuksesta.

Voitaneenkin ehkä väittää, että Gebhardin kehitys historiantutkijana kulkee aluksi hyvinkin hegeliläisesti väritetystä historiankäsityksestä sosiaalipoliittisten ja taloudellisten tekijöiden yhä voimakkaampaan korostamiseen suurelta osalta Palménin vaikutuksesta. Tietenkin on vaikeaa, miltei mahdotonta ratkaista, kumpi Hannes Gebhardissa oli ensisijaista, kiinnostus sosiaalipoliittikkaan, jota sovellettiin historiaan, vai kiinnostus historiaan, joka vähitellen auttoi tajuamaan sosiaalipoliittikan merkityksen Suomen silloisessa yhteiskunnassa. Todennäköisesti hän ensin kiinnostui sosiaalipoliittikasta, sillä Gebhardin innostus yhteiskunnallisiin reformeihin syntyi jo kouluajanaan, kun taas historian harrastus on peräisin vasta myöhemmältä ajankohdalta. Gebhard ei koskaan asennoitunut tutkimuksissaan puhtaasti historiallisesti. Nykyaika merkitsi hänelle liian paljon, jotta hän olisi voinut täyttää historismin vaatimuksen tutkimusobjektin omasta ajasta lähtevien arvostusten luomisesta. Gebhard samastaa vielä kehitys-käsitteen edistymisen kanssa, ja edistystä tapahtui nimenomaan aikana, jolloin taloudel-

liset ja sosiaaliset olosuhteet kehittyivät mahdollisimman paljon nyky-aikaa vastaaviksi. Hän ei arkaillut käyttää voimakkaita moraalisia arvostuksia ja pitää niitä täysin oikeutettuina, mikäli ne hänen omana aikanaan olivat yleisesti hyväksytyjä.

Teoriassa Gebhard kyllä saattoi esimerkiksi Kajaanin historiassaan noitavainojen yhteydessä todeta, kuinka paljon arvostukset eri aikoina ovat vaihdelleet, mutta se ei estänyt häntä jo seuraavassa hetkessä kauhistumasta ajan »raakoja» tapoja. Luultavasti hän ei koskaan pystynyt noudattamaan ohjetta »eläytyen ymmärtämisestä», vaan hän oli liian paljon reformaattori voidakseen vain »tyynejä tarkastella» kulloistakin historiallista aikakautta.<sup>5</sup>

# KYPSYTTÄVÄ VALVOJAN KAUSI

## *Historian dosenttina — ja irti historiasta*

Gebhard joutui julkisuuden näyttämölle ankarassa taisteluvaiheessa. Eri aatesuunnat iskivät yhteen vähän joka alalla, mutta etenkin kirkkoon ja kristinuskoon kohdistettiin kirpeää kritiikkiä. Tiede ja taidekaan eivät säilyneet arvostelulta. Ne, jotka itse edustivat jyrkintä aatesuuntaa, vaativat yhteiskunnan kaiken henkisen perustan uusimista.

Maltillisemman liberalistisen suunnan arvovaltaiseksi edustajaksi tuli aikakauslehti Valvoja. Tämän lehden ympärille ryhmittyi useita tunnettuja yliopistomiehiä, kuten E. G. Palmén, Th. Rein, Danielson-Kalmari ja O. E. Tudeer. Valvoja käsitteli myönteisesti kaikkia ajan virtauksia darwinismista naisasiaan saakka, mutta se ei kuitenkaan suhtautunut kielteisesti uskontoon, vaan pyrki siinäkin omaksumaan maltillisen, sovittelevan asenteen.

Ennen pitkää Hannes Gebhardkin joutui Valvojan piiriin, jopa sen sisärenkaaseen. Ruotsin matkallaan kesällä 1883 Hannes tutustui satumoisin myös Helsingin yliopiston kreikan kielen professoriin O. E. Tudeeriin. Gebhard arkaili puhutella tätä jo koulupoikana ihailemaansa tiedemiestä, mutta teki sen kuitenkin. Tällöin Tudeer kertoi, että kyllä hän jo tunsi nuoren maanmiehensä. Hän oli samana vuonna lukenut Gebhardin laudatur-kirjoituksen, josta tämä saikin 1. palkinnon.

Tästä alkoi elinikäinen tuttavuus, joka aukaisi Hannes Gebhardille sekä Tudeerin kodin että sydämen. Näin Gebhard kertoo: »Kun 1885 syksyllä tulin jatkamaan opintojani, avautui Tudeerin koti ja perhe minulle sellaiseksi paikaksi, jonne vähä väliä menin suruineni ja iloineni — useimmiten suruineni, olin näet yleensä pessimisti — ja josta yleensä palasin virkistyneenä.»

Tudeer oli tästä lähtien Hanneksen isällinen ystävä ja toveri ja vaikutti paljon hänen kehitykseensä ihmisenä ja hänen julkiseen toimintaansaakin, kirjoittaa Anneberg. Toisen läheisen ystävän ja avustajan Geb-



*J. R. Danielson-Kalmari.*



*O. E. Tudeer.*

hard sai opettajastaan professori Palménista. Nuori Hannes kaipasikin tukea sekä opinnoissaan että taloudessaan. Kun hän v. 1887 oli suorittanut kandidaatintutkintonsa, hän ei enää saanut kotoaan taloudellista apua, mutta kyllä isällisen neuvon välttää velkaantumista. Niinpä Hannes pyrki hankkimaan pieniä tuloja mm. kirjoittelemalla lehtiin ja kääntämällä. Yliopistossa hänet määrättiin v. 1889 antamaan opetusta lakitieteen ylioppilaille vanhojen käsialojen tuntemisessa, mihin hän oli perehtynyt arkistotutkimuksissaan.

Gebhard jätti keväällä 1889 väitöskirjansa Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571 julkisesti tarkastettavaksi. Väitöstilaisuuksien perinteellisessä esiluennossa I. lectio praecursoriassa Hannes Gebhard selvitti Suomen historian asemaa sanoen mm.:

»Historiamme on, niinkuin historia ylipäänsä, ollut sotien ja hallitusten historiaa. Siihen saakka kun Yrjö Koskinen kirjoitti Suomen kansan historian oli etupäässä tutkittu niitä puolia historiastamme, jotka koskivat valtiollista ja sotaista elämää.

Hän oli huomannut, että hänen aikansa tarvitsi ensiksi oppia, että Suomen kansalla on historia. Parikymmentä vuotta sitten kohdeltiin näet pilkalla ja vihastuksella niitä, jotka uskalsivat puhuakaan Suomen kansan historiasta. Muistellemme hämmästyksellä sitä tosiasiaa, että Suomen hallitus v. 1875 Suomen yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston antaman lausunnon nojalla ei katsonut Suomen historian tutkimuksen ansaitsevan mitään apua ja kannatusta.

— Ajat ovat muuttuneet. Kukaan ei enää kieltäne, että kansallamme on historia



vaan päinvastoin työskennellään useissa tieteellisissä seuroissa sekä yleisillä että yksityisillä varoilla vilkkaasti historiamme tutkimuksen alalla.

Aikamme on demokraattinen. Sellainen on aikamme historian tutkimuskin. — Aikoinaan ei kansojen elämästä pantu muuta muistiin kuin semmoisia tapauksia, jotka kipeimmin koskivat heitä ja häiritsivät heidän tavallista kotielämäänsä — siis sotia.

Nykyajan historialla on aivan toinen päämaali. Se on ottanut päätarkoitukseksi kuvata kansojen historiaa, kansojen muodostamia yhteiskuntia ja niiden kehittymistä. Ja se historia ei ole niinkään helposti kyhätty. Se vaatii miespolvien työtä varsinkin meillä.»

Väitöskirjassaan Gebhard sovelsi ensimmäistä kertaa järjestelmällistä paikannimitutkimusta ja osoitti sen avulla, miltä seuduilta ja mihin uudisasutus hänen tutkimusalueellaan oli siirtynyt. Taloushistoriallisesti arvokkaita olivat rajoittuneisuudessaankin hänen tilastotietonsa väestön veroista, varallisuussuhteista, vilja- ja heinäsadoista, kotieläimien määrästä jne. Vastaväittäjän dosentti Kustavi Grotenfeltin mukaan väitöskirjan aihe oli »intressantti» ja »tutkimus oli taitavalla tavalla suoritettu». Väitöskirja hyväksyttiin laudatur-arvosanalla, mutta kesti vielä vuoden, ennen kuin Gebhard suoritti lisensiaatintutkinnon. Hänen piti tätä varten korottaa arvosana kandidaatintutkinnon filosofiassa. Tätä ainetta opetti arvossapidetty professori Th. Rein. Kenties juuri kunnioituksesta tentaattoria kohtaan, mutta ehkä vielä enemmän luonteensa ehdottomuuden takia Gebhard pitkitti tutkintoaan filosofiassa kauan. Huhtikuun 25. päivänä 1890 Gebhardin lisensiaatintutkinto kuitenkin oli selvä ja heti valmistuttuaan hän haki yliopiston Pohjoismaiden historian dosentin tointa. Palmén puolsi hakemusta historiallis-kielitieteellisen osaston kokouksessa ja mainitsi, että Gebhard oli väitöskirjansa lisäksi suorittanut tutkimuksia mm. 1500-luvun sakkoluetteloiden perusteella ja että hän aikoi toimittaa selvityksen Suomen silloisesta »moraalitulasta», edelleen hän oli julkaissut pitkän artikkelisarjan Kyläkirjaston Kuvalehden palstoilla. Palménin mielestä hakija oli todistanut pätevyytensä dosentin toimeen. Gebhard nimitettiin Pohjoismaiden historian dosentiksi elokuun 8. päivänä 1890. Tätä tointaan hän hoiti vuoteen 1899 saakka, jolloin hänet nimitettiin maanviljelyksen talous- ja tilastotieteen dosentiksi. Joulukuun 6. päivänä 1890 hän toimi historiallis-kielitieteellisen osaston puolesta Santeri Ingmanin (Ivalon) väitöskirjan Tutkimuksia Pohjois-Suomen historiassa vuosilta 1595—1635 virallisena vastaväittäjänä. Samoin hän oli K. J. Jalkasen väitöskirjan Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620 vastaväittäjänä toukokuun 4. päivänä 1892. Nämä tutkimukset olivat sekä ajallisesti että aiheeltaan varsin lähellä Gebhardin väitöskirjaa.

Epäilemättä Hannes Gebhard näki tietyn vaivan läpikäydessään mainitut väitöskirjat. Kun tämä vielä tapahtui yliopiston vaatimattomilla palkkioilla ja aikana, jolloin vastaperustettu perhe vaati aktiivista toimintaa, ei voi aliarvioida Gebhardin työtä yliopiston hyväksi. Näin ollen Hedvig Gebhard hiukan liioittelee sanoessaan: »Gebhardin yliopistourasta ei tullut oikein mitään. Hänellä ei ollut sille aikaa, kun hän useinkaan ei saanut luentoja etukäteen kirjoitetuksi, niin sitten kun piti mennä luennolle hän minulle sanoi: 'Mitäs minä nyt teen?' Hänen opetustoimensa kuihtui pois. Mutta yliopistossakin hän herätti, stimuloi, antoi henkeä, ja se henkevyys oli suuri asia, moni nuori mies sai Gebhardilta yliopistossa innostuksen kipinän.»

Gebhardilla oli jo 1890-luvulla osittainen luennoimisvapaus — ensin ulkomaanmatkan takia 1893—94, sitten tieteellisten töiden ja vihdoin terveydellistenkin syiden takia. Kun senaatti v. 1901 määräsi Gebhardin tilattoman väestön alakomitean jäseneksi ja sihteeriksi, hän pääsi kokonaan luennoimisvelvollisuudestaan »ja se oli hänelle suuri helpoitus», vakuutti Hedvig Gebhard.

Jo paljon tätä ennen Gebhard oli jättänyt kokonaan historian — osuustoiminnan historiaa lukuun ottamatta. Suomalaisen yhteiskunnan yhä pulmallisemmaksi käyneiden ongelmien tutkiminen ja selvittely tempasivat mukaansa tämän energisen ja impulsiivisen toiminnanmiehen. Historiantutkijana ja omaksumaansa realiteettien sävyttämää idealismia hän ei kuitenkaan koskaan kadottanut. Tämä aika kasvatti hänessä myös sitä loogisuutta, joka on selvästi havaittavissa hänen toiminnassaan agraaripoliitikkona ja talousmiehenä.<sup>1</sup>

### *Lehtimiehenä ja Valvojan toimitussihteerinä*

Hannes Gebhardin nuoruuden päätaisteluase oli kynä. Hedvig Gebhard tosin väittää, ettei Hannes ollut mikään synnynnäinen kynämies — ei ainakaan tiedemies. »Gebhard ei ollut lainkaan perusteellinen, saatuaan jonkin idean kynä vain juoksi paperilla, ja minulle hän sitten tavallisesti sanoi: 'Katso Sinä nyt näitä'. Kyllä hän ymmärsi, että hänen kirjoituksiaan piti kritisoida ennen niiden julkaisemista. Mieliala vei hänet aina niin mukaansa, ettei hän ollut kriitillinen. Kriitillisuus häneltä todellakin puuttui, mutta sensijasta oli suurenmoinen intuitio.»

Kirjoitusharjoitteluna voimme pitää Gebhardin toimintaa Kyläkirjaston Kuvalehden aputoimittajana. Tämä yhteistoiminta näyttää

alkaneen vuoden 1888 alussa, jolloin Gebhard kirjoitti K. J. Gummerukselle Jyväskylään tarjoutuen tämän julkaiseman Kyläkirjaston Kuvalehden avustajaksi. Kuvalehden levikki oli jo v. 1885 noin 10 000 kappaletta ja se ilmestyi sekä A- että B-painoksena. »Olen monta kertaa ollut pahemmassa kuin pulassa, vakituista apua kun minulla ei ole ollut yhä laajenevien lehtieni toimittamisessa. Olen sentähden varsin hyvilläni, jos Teistä saisin semmoisen», K. J. Gummerus kirjoitti Hannes Gebhardille helmikuussa 1888.

Juuri Hannes Gebhard ehdotti Gummerukselle, että julkaistaisiin sarja kertomuksia Suomen historiasta, jota kyllä Gummerus itsekin sanoi suunnitelleensa ja hyväksyi siksi heti ehdotuksen. Niinpä Gebhard alkoi kirjoitella historiallisia kuvauksia Kyläkirjaston Kuvalehden B-sarjaan. Neljän vuoden aikana hän täten julkaisi parisenkymmentä piirrelmää historiamme erilaisista aiheista. Gebhardin kynästä lähti kuvauksia kansamme muinaisuudesta, henkilökuvauksia Suomen historian suurmiehistä (Messeniuksesta, Terseruksesta, Caloniuksesta, Tengströmistä, K. F. Mennanderista, Henrik Hasselistä ja Kustaa Hornista), kuvaus suomalaisten elämästä 1500-luvulla, taikauskosta Pohjanmaalla 1600-luvulla, kertomus Keisari Aleksanterin käynnistä Kajaanissa ja Porvoon valtiopäivien juhlallisista avajaisista. Vaikka nämä kirjoitukset ovatkin kansanomaistettua historiaa, niihin sisältyy kuitenkin kiintoisaa ainesta Gebhardin ajatusmaailman vastaisen kehityksen kannalta. Niinpä Gebhard lainasi sanatarkasti sen, mitä Messenius oli piirtänyt Oulun kirkossa säilytettävään kuvaansa »Mors sine musis vita» (elämä ilman neronluomuksia on kuolemaa) sekä jälkimaailman näihin liittämät sanat »Musae post funera florent» (neroutta ymmärretään vasta kuoleman jälkeen).

Varhaisimpia merkkejä kiinnostuksesta kansansivistystyötä, erityisesti kansakoulua, kohtaan ilmensi kirjoitus »Miten valistus itää ja verso kansassamme» Kyläkirjaston Kuvalehden A-sarjassa v. 1888. Gebhard käsitteli Kajaanin myös Suomen linnoja kuvailevassa artikkelissaan Kajaanin linna. A-sarjassa ilmestyi 1888 numerossa 11 pirteä kuvaus suomussalmelaisen käynnistä Ateneumissa, johon Gummerus oli erittäin tyytyväinen, kuten muuhunkin Gebhardin työhön. Gebhard huolehti myös tarpeen vaatiessa kuvamateriaalin hankinnasta ja lehden kuvituksesta.

Monien tehtäviensä ja terveydellisten syiden takia Gebhardin oli kuitenkin vähennettävä työtään Kuvalehdessä ja syksyllä 1891 jätettävä se kokonaan. K. J. Gummerus, jonka kanssa Gebhard tällä välin oli ystäväystynyt, ymmärsi asian, vaikka valitti menetystään. Kyläkirjaston

Kuvalehdessä Gebhard oppi mm. tärkein taidon kirjoittaa suurelle yleisölle.<sup>2</sup>

Gebhardin toiminta Valvojassa oli ratkaiseva hänen kehitykselleen. Valvojan päätoimittajana oli professori E. G. Palmén, johon Gebhard tutustui paremmin Savon asutushistoriaa pohdittaessa. Palmén oli itsekin vilkas, iskuvalmis ja toimelias. Palmén ja Gebhard olivat molemmat vapaamielisiä ja kriittisellä kannalla suomalaisen puolueen johtoon. Valvojan päätoimittajana Palmén oli vuodesta 1888 alkaen. Tämä kulttuurilehti, joka siihen aikaan levisi satoihin sivistyneisiin suomalaisiin koteihin, merkitsi, kuten Väinö Voionmaa eräässä kirjoituksessaan on sanonut, »suomenmielisen kulttuurin kehityksessä käännettä yksipuolisesta kielikysymyksen harrastuksesta laajempiin ja vapaampiin yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin päin».

Ensimmäisen kerran Gebhard esittäytyi Valvojan lukijoille vuonna 1887 kahdella kirjoituksellaan, joista toisessa kuvasi asutuksen leviämistä ja sen vaiheita Oulunjärven pitäjässä ja toisessa käsitteli kysymystä »Miten on Norjan valtiollinen ja henkinen voipumistila 14:nneeltä — 18:nnele vuosisadalle selvitettävä». Ajallisesti etäisissäkin historiallisissa tutkimuksissaan Gebhard ei voinut unohtaa nykyisyyttä. Niinpä hän päätti kirjoituksensa seuraaviin sanoihin: »Aloitin kirjoitukseni osoittamalla kuinka Norjan ja Suomen kansain historiassa ja nykyisyydessä on paljon yhtäläisyyttä. Voin lopettaa lisäämällä, että molemmat kansat voivat luottamuksella ja raittiilla mielin katsoa tulevaisuuteen — —», sillä niissä on »kansanmielinen», sivistynyt sääty, joka työskentelee kansan hyväksi, elää kansan tähden, ja toisaalta taas kansa tuntee sivistyneistön omaksi lihakseen, pitää sitä kunniaa ja rakastaa sitä. Siinä on hyvä tulevaisuuden turva pienille kansoille.<sup>3</sup>

Gebhardin omintakeinen ajattelu tuli ensimmäisen kerran selvästi näkyviin hänen kirjoituksessaan »Historian opetus kouluissamme» vuoden 1888 Valvojassa. Eräät saksalaiset kirjoitukset olivat Gebhardin mielestä liiaksi painottaneet tietoaikaisen merkitystä ja poliittista historiaa, mikä inspiroi Gebhardin tarttumaan kynään. Mutta ennen sitä hän kääntyi ruotsalaisen ystävänsä Fredrik Palmgrenin puoleen ja sai tältä laajan selonteon historian opetuksesta Ruotsissa. Sikäläiset aatetoverit yllyttivät Hannesta »taisteluun historian opetuksen puolesta Suomessa».

Hannes hyökkäsi artikkelissaan erityisesti niitä konservatiivisia piirejä vastaan, jotka puolustivat vanhaa menetelmää sen tähden, että se opetti kunnioittamaan esivaltaa. »Tällainen väite on niin pontta ja perää vailla, että siitä ei kannata puhua», Gebhard sanoi.

Kerrottuaan oman koulunsa historian opetuksen vanhoillisuudesta ja



kaavamaisuudesta Gebhard siirtyi selvittelemään, miten historiaa oli opetettava ja minkälaisia tietoja oli annettava.

»On perin kuvaavaa Gebhardin myöhemmälle elämäkatsomukselle, että hän jo tässä pienessä tutkielmassa, itse vielä ollessaan maisterina, vaati että yleisen historian opetuksen pitää silloin vasta loppua, kun on antanut esityksen valtakuntien nykyisestä tilasta, ja valtiomuodosta sekä niistä aatteista, jotka nykyaikana jännittävät eri kansoja, edelleen että olisi luettava enemmän isänmaan historiaa, johon liittyy esitys maamme hallituksesta ja muista laitoksista, ja siten, että tulisi kasvattaa koululaisia ymmärtämään, että he kuuluvat yhteiskuntaan sekä mitä velvollisuuksia kaikilla kansalaisilla on yhteiskuntaa kohtaan.»

Historian opetuksen merkitys askarrutti vuosia Hannes Gebhardia. Niinpä hän ei näytä olleen tyytyväinen historian oppikirjoihin, jotka oli kirjoitettu vanhentuneella ja kankealla tyyllillä. Ainakin kansakoulun historian oppikirjan kirjoittamiseen häntä yllyttivät opettajat itse. Augusta Domander, joka lienee Kyläkirjaston Kuvalehdestä lukenut Gebhardin kiintoisia historiallisia kuvauksia, näyttää tehneen aloitteen. Ainakin hän huhtikuussa 1890 kirjoitti Gebhardille: »Suuresti olen iloinen arvokkaasta lupauksestanne, että toimittaa historiaa kansakouluille, josta lupauksesta innokkaasti kiitän sekä omani että muittenkin [opettaja]toverieni puolesta.»

Ajatus tällaisen oppikirjan kirjoittamisesta oli historian kansanomais-  
tamiseen tottuneelle Gebhardille sitäkin luonnollisempi, kun hän kiinnostuneena otti osaa silloiseen julkiseen keskusteluun päivänpolttavasta kansakoulukysymyksestä. Kuitenkin vasta v. 1892 häneltä liikenä aikaa tälle asialle. Hän tiedusteli juuri Tanskasta palanneelta Niilo Liakalta sikäläisiä oppikirjoja. Tällöin Liakka suositteli — ja myöhemmin toimittikin — Gebhardille R. J. Holmin julkaisemia oppikirjoja, joista toinen, varhaisnuorisolle kirjoitettu, olisi Liakan mielestä sopinut esikuvaksi. Kuitenkin suunnitelma näyttää jääneen Gebhardilta, vaikka se pyöri hänen mielessään koko vuoden ajan.<sup>4</sup>

Tämä kysymys liittyi läheisesti »koulupakkoon» eli oppivelvollisuu-  
teen, joka näyttää kiinnostaneen Valvojan miehiä; laativathan J. R. Danielson ja E. G. Palmén asiasta ehdotuksen vuoden 1891 valtiopäiville ja O. E. Tudcerkin oli »koulupakosta» hyvin kiinnostunut. Myös Hannes Gebhard kirjoitti tästä Uuteen Suomettaren purevan ivallisesti 1893: »Viime aikoina on yhä useammalle alkanut selvitä, että kansamme sivistämiselle ja sen pystyssä pysymiselle, on välttämätöntä saada kansakoulu joka kylään. Mutta tällä vaatimuksella on vielä vastustajansakin, vaikka nämä eivät vielä ainakaan itse ole voineet keksiä parempiakaan ehdotuksia sivistyksen levittämiseksi kansaan.»

Tässä Gebhard oli valmis neuvomaan. Hän oli tutkiessaan Suomen Talousseuralle jätettyjä ehdotuksia todennut, että v. 1817 oli seuralle tehty ehdotus »viinapannu joka taloon, niin kansa sivistyy», v. 1857 oli taas esitetty »hautausmaa joka kylään niin kansa sivistyy». Samana vuonna oli kyllä esitetty seuraavakin mielipide »lapsenpäästölaitos joka kylään, niin kansa sivistyy!» Gebhardin suorasukaiselle kirjoitustyyliille antoi hänen osakuntatoverinsa Niilo Liakka täyden tunnustuksen:

»Suorapuheisuutesi ilahduttaa minua suuresti. Samaa harrastan itsekkin, mihin matala ja käheä ääneni kuuluu. Olet väärässä Suomettaren suhteen. Niin vanha lehti ei enää viitsi kirjoitella kansakouluasiassa, jota on niin paljon käsitelty. Entäs kansakoulupakko — silläkin uhalla, että Sinäkin rupeat lukemaan minut valon vihaajaksi tunnustan suoraan, että minä puolestani käyn yhä vastenmielisemmäksi sekä koulu- että opetuspaktoon. — Minusta menevät rehevän elämän toiveet sitä mukaa kun valtiotyrannius pääsee voimaan ja yksityisen itsemääräämisvalta supistuu niin pieneksi kuin suinkin. Olen täysin vakuutettu siitä, että kunnissa on tätä nykyä varsin yleisesti tunnettu tarvetta perustaa kansakouluja; vaan monessa kunnassa täytyy ensin katsella mitä jaksetaan. — Mutta teidän henkilökohtaisesti pitäisi myös enemmän tarkastella oman maan elinehtoja kuin ulkomaiden koulutilastoja.»

Tähän näyttää Liakka saaneen kipakan vastauksen Gebhardilta, joka huomautti Liakalle, että kansalla oli ollut jo ennestään rokotuspakko, jonka se oli hyvin käsittänyt, mutta mitään sellaista ei kansakoululaitoksella vielä ole. Liakka puolestaan vastasi tähän, että »eikö kansakoululla, nykyisellä virallisella ole jo pakottaja siinä, että sen antamaan todistuksen on liitetty niin monta etua yhteiskunnallisessa elämässä eteenpäin pyrkimisessä. Ja oppimista taasen pakottaa eli vaatii nykyään jokapäiväinen elämä niin paljon, että minä puolestani en ensinkään epäile sekä kuntain että vanhempain käsittävän velvollisuutensa».

Yrjö-Koskinen ja erityisesti O. E. Tudeer näyttävät olleen »koulupakon» kannalla. Tudeer otti vuoden 1894 aikana useita kertoja asian esille kirjeissään Gebhardille. Toisinaan hän valitti, miten »svemukannit» vastustavat näin tärkeää asiaa, toisinaan kertoi, miten hän Viipurilaisen osakunnan inspehtorina oli osakuntansa vuosijuhlassa ottanut esille sekä tämän että toisen tärkeän kysymyksen, yleisen äänioikeuden laajentamisen »sopivissa tapauksissa».

Yksistään se, että Tudeer monet kerrat kirjeissään koetti vakuuttaa Gebhardille »koulupakon» tarpeellisuutta, osoittaa, että Gebhard tässä asiassa oli epäilevä Tuomas — ilmeisesti hän jätti kansakouluasiat ystävänsä Mikael Soinisen huostaan, kun hän itse sai muita visaisia probleemoja pohdittavakseen.<sup>5</sup>

E. G. Palmén järjesti Gebhardin jo vuonna 1888 Valvojan toimitus-sihteeriksi. Näitä tehtäviä Hannes Gebhard sitten hoiti lukuun otta-

# VALVOJA.

N:o 0.

Helsingissä, 1 p. Joulukuuta

1880.

Toimitus: J. R. Danielson. E. G. Palmén. V. Porkka. O. E. Tudeer. V. Vasenius.

## Lukijalle.

Uusi äänenkannattaja, jonka näytenu-  
mero täten ilmautuu, aikoo puhua val-  
tiollisista, yhteiskunnallisista, kirjallisista  
ja tieteellisistä aineista. Se tunnustaa  
ensimmäiseksi velvollisuudekseen tarkem-  
min ilmoittaa miten se tehtävänsä on  
käsittänyt.

Tuskin kukaan kieltänee, että pienen  
kansan edistys ja oleminenkin helposti  
kyllä sisällisten ja ulkonaisten epäkohtien  
kautta saattaa joutua todelliseen vaaraan.  
Tällaisena vaaraa tuottavana epäkohtana  
ovat nykyiset kieliolot maassamme, ja  
täytyykin sentähden saada meillä kielikysymys mitä pikemmin tyydyttävään päätökseen. Isänmaan tulevaisuus, todellisen sivistyksen vartturninen, herrassäädyn ja rahvaan pysyminen yhtenä kansana vaatii ehdottomasti, että suuren enemmistön kieli meidänkin maassamme kohoaa täysiin oikeuksiinsa kaikilla valtiollisen, yhteiskunnallisen ja kirjallisen elämän aloilla. Suomeksi puhuu Valvoja lukijoilleen, suomen kielen arvo, sen hoito ja edistyminen ovat sille mitä tärkeimpänä silmämääränä. Valvoa suomenkielisen kirjallisuuden kuntoa sekä sisällyksen että nuodonkin puolesta, siinä on sillä tähdellinen tehtävä. Sitä täyttäessään se on kuitenkin muistava velvollisuutensa maamme ruotsinkielistäkin kirjallisuutta kohtaan, kun-

han vaan tämä ansaitsee kannatusta, käyden Runeberg'in, Snellman'in, Castrén'in, Cygnaeus'en ja Topelius'en hiihtämää latua, vahvistaen kansallistunnetta ja rakkautta isänmaahan.

Jos kohta Valvoja katsóokin kielikysymyksen tyydyttävän ratkaisemisen elämän ehdoksi kansallemme, se ei kuitenkaan ai'o unohtaa suorastaan valtiollista harrastusta. Parin vuoden kuluttua, v. 1884, täytyy pahimpien kielellisten epäkohtien olla poistetut, ja vaikka kyllä silloinkin Suomen kielen oikeuksia tarkasti on pitäminen silmällä, pääsee työ ja harrastus suuremmassa määrin kuin tähän asti muillekin aloille kääntymään. Epäilemättä ryhtyy suomenmielinen puolue silloin yhä enenevällä innolla valtiollisia olojamme kehittämään. Mutta jo sitäkin ennen on tällä puolueella ja koko kansallamme mitä tärkeimpiä valtiollisia ja yhteiskunnallisia etuja valvottavina. Asevelvollisuus on toimeen pantava, kouluolot ovat vihdoinkin saatavat vakavammalle pohjalle, ja valtiopäivävuosi lähestyy, tuoden muassaan uusia kysymyksiä, jotka ajoissa ovat keskusteltaviksi otettavat. Tässä työssä aikoo Valvojakin olla osallisna, ajaen sitä mielipidettä, että kansan edustuskunnan osanotto ja päätösvalta hallituksen rinnalla on laajennettava.

matta v. 1894 suorittamaansa ulkomaanmatkaa, jolloin tohtori Zachris Castrén toimi hänen viransijaisenaan, vuoteen 1895 asti. Sen aikaisten olojen vaatimattomuutta ja henkisen työn aliarvioimista todistaa, että Gebhard, jolle myös kuului koko Valvojan taloudenhoito, oikovedosten lukeminen — vieläpä juoksupojankin tehtävät — sai kaikesta tästä 400 kultamarkan vuosipalkan. Tämäkin palkka jäi lehden jatkuvasti huonontuvan taloudellisen tilan takia joko osaksi tai kokonaan nostamatta. Samoin kävi molempien päätoimittajien E. G. Palménin ja O. E. Tudeerin sekä useiden avustajienkin palkkioiden.

E. G. Palménille, Z. Castrénille ja Gebhardille lienee Valvojan toimittaminen ollut lähinnä »rakkaudentyötä». Hannes Gebhardille toimi samalla merkitsi läheistä kosketusta opettajaansa Palméniin ja O. E. Tudeeriin, jonka hienostunut kulttuuripersoonallisuus valloitti Hanneksen mielen oppineisuudellaan, arvostelukyvyllään, ihanteellisella elämäntarkastuksellaan, vapaamielisyydellään ja laajasydämisyydellään. Rydbergin kirjaan viitaten Gebhardilla oli tapana kutsua Tudeeria 'viimeiseksi ateenalaiseksi'.

Kuvaavaa suhteiden lähentymiselle oli se, että Hannes Gebhard jo 1888 kutsuttiin Tudeerin tyttären Ketyn kummiksi. Tästä lähtien näyttää ystävysten kesken jatkuneen säännöllinen kirjeenvaihto, joka käsiteli Valvojan toimittamista, lukuisia elämäntarkastuksia, poliittisia kiistoja ja miltei kaikkea problemaattista, mikä näitä älyllisesti vireitä miehiä askarrutti. Tudeerin kanssa Gebhard neuvotteli terveydenhoidostaan ja tämän kehotuksesta oleskeli kesällä 1889 Hangon kylpylässä »henkisten ponnistusten tuottamaa idiotiaa poistamassa». Tudeer oli kuten Hedvig Gebhard sanoo:

» — läpi elämänsä Hannes Gebhardin isällinen ohjaaja ja opastaja, luotettava arvostelija ja neuvonantaja ja uskollinen ystävä myötä- ja vastoinkäymisissä, tappioissa ja voitoissa. Tudeerin asiallisuuteen, objektiivisuuteen ja arvostelukykyyn Hannes Gebhard luotti täydellisesti, samoinkuin hänen aikanaan toimituksen pienemmässä 'juntassa' työskentelevä Palménkin. Myöhäisempinä vuosina kun esitin vastaväitteitä jotakin Hanneksen kirjoittamaa vastaan, oli hänen tapana katkaista arvosteluni sanoilla: 'no, saapi sitten kuulla, mitä Tudeer sanoo'. En usko Hannes Gebhardin koko elämässään siinä määrin kuunnelleen kenenkään muun sanoja eikä niin nöyrästi alistuneen kenenkään muun neuvoihin kuin Tudeerin.»

Kun Tudeerin muihin ominaisuuksiin vielä liittyi harvinainen oikeamielisyys, maltillisuus ja tunnollisuus, on ymmärrettävää, että Gebhard myöhemmin hyvin tuntien omat heikkoutensa tahtoi tämän kreikan kielen professorin mukaan Suomen osuustoimintaa järjestävän Pellervo-Seuran johtoon. Yhteisymmärrys Gebhardin ja Tudeerin kesken, joilla oli viitisentoista vuotta ikäeroa, kehittyi ja kasvoi varsinkin sinä aikana,



jolloin Tudeer Palménin jälkeen oli Valvojan päätoimittajana ja Gebhard hänen toimitussihteerinään. Toimituksen oli tapana kokoontua vuorotellen toimituskunnan jäsenten kodeissa suunnittelemaan lehden seuraavan vihkon sisältöä. Mutta selvää on, että keskustelut koskivat myös päivänkysymyksiä ja ajan virtauksia. Tässä vanhempien yliopistomiesten piirissä — toimituskuntaan kuuluivat mm. myös Th. Rein, Edv. Hjelt ja Arvid Genetz (Jännes) — avartui nuoren Hannes Gebhardin näköpiiri.

»Nämä tilaisuudet olivat erinomaisen sekä hauskoja että kehittäviä», on Gebhard itse kirjoittanut. »Syrjästäkatsojana sanoisin vielä enemmän. Ne vaikuttivat häneen [Hannekseen] sangen hedelmöittävästi. Hänen varmuutensa lisääntyi, hänen itsenäisyystuntonsa kasvoi ja hänen voimakas pyrkimyksensä kääntää asiat oikealle tolalle, kuten hän sanoi, sai tässä uusia virtauksia suosivassa, riippumattomassa lehdessä silloin tällöin tilaisuuden päästä ilmoille», jatkoi Hedvig Gebhard.

Gebhardin kirjeenvaihto Palménin ja Tudeerin kanssa antaa hyvän kuvan niistä luottamuksellisista suhteista ja siitä kasvattavasta otteesta, joka kummallakin päätoimittajalla oli nuoreen toimitussihteerinsä. Eriytisesti tämä näkyy kirjeistä, joita Hannes sai Saksan matkallaan v. 1894. Palmén kirjoitti 23. 2. 1894:

»Prozit, Mahlzeit, että olet saanut tutustua oikein kulttuurimaan byrokraatiaan, niin ettet liian ankarasti arvostele meikäläisiä.

Politiikassa ei mitään erityistä. — Jonas Castrénista on sanottu, että hän on se akseli, jonka ympäri politiikka pyörii, mutta kun hän vihdoin Agaton Meurmanin hyväntahtoisuutta tuli tarkastusvaliokuntaan, ei sen ihmeellisempää tapahtunut. Enemmän melua tekivät ritarihuonerettelöt, mutta kun YSYK [Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen] nyt on jättänyt polettinsa takaisin, niin ainoa seuraus oli, että yleisesti ritarihuoneella sanottiin: 'Mauri on tehnyt tehtävänsä, Mauri saa mennä'.»<sup>6</sup>

### *Hannes Gebhard ja vapaamielisyys*

Vielä v. 1892 Gebhard oli vankan vapaamielisellä kannalla, kuten käy ilmi hänen Valvojan artikkelistaan Palanen nuoren Suomen historiaa. Tässä artikkelissaan Gebhard seuraili vuosien varrella eri kirjoituksista poimittujen lainausten perusteella mielipiteiden kehitystä ja jakautumista suomalaisessa puolueessa. Hänen mielestään kehitys oli vähitellen johtamassa siihen, että suomalaisella taholla ennen pitkää syntyisi vapaamielinen keskipuolue. Tätä kehitystä joutui kannattamaan Nuoren Suomen ryhmä. Gebhard kirjoittaa mm.:

»Oltuaan etupäässä tyytymättömien puolue (jos semmoisesta voi puhua) on Nuori Suomi aikojen kuluessa erottanut itsestään useita aineksia, jotka olivat vieraat vapauden ja humanisuuden aatteille, mutta jotka toisesta tai toisesta syystä liittyivät siihen, sekä toiselta puolen mikä sille on vielä tärkeämpää — sulattanut itseensä tosi vapaamielisiä aineksia eri taholta ja näyttää täten vähitellen selviävän vapaamieliseksi lahkokunnaksi suomalaisessa puolueessa. Ja kuta enemmän sen kanta tähän suuntaan selviää ja varmistuu, sitä taatumpi on Nuoren Suomen tulevaisuus.»

Rohkea Gebhard ei häikäillyt nostaa vapaamielisyyttä taistelulipukseen maan mahtajiakin vastaan. Vuoden 1892 Valvojassa oli ilmestynyt laajan ja myötämielisen Suomen Talousseuran historiikin sekä albumien, kalenterien, matkakirjallisuuden ja historian oppikirjojen esittelyn lisäksi Gebhardin Helsingin kirjeeseen sisältyvä Takatalven oireita suomalaisuuden kehityksessä. Tässä kirjoituksessaan Gebhard käsitteli silloisen kirjallisuus- ja teatterimaailman kriisiä. Gebhard selitti, että kun suomalaisuus on suureksi osaksi voittanut, ei sen aate enää voi ilahduttaa mieliä kuten ennen. »Ja luonnollista on, että voittajissa, varsinkin nuorissa, joissa ei ole taistelun arpia, elää jonkunmoinen epäselvä tunne siitä, ettei heidän nyt pidä vuorostaan sortaa voitettuja. — Tätä emme pidä takatalvena. Mutta toista on kun luulee huo- maavansa itsekkäisyyden tavallista enemmän pääsevän vallalle suomalaisuusaatteen kannattajissa sen sijaan, että ennen vaan nähtiin oman itsensä unohtamista jalon asian vuoksi.» Sitten Gebhard mainitsee Suomi-yhtiön ja Kansallispankin kiistat sekä Gustaf v. Numersin, Minna Canthin, Adolf Lindforsin ja Ida Aalbergin luopumisen Suomalaisesta teatterista. Nämä kirjailijat ja taiteilijat olivat aikeissa siirtyä Ruotsalaiseen teatteriin, mistä tietenkin nousi suuri jupakka. Gebhard arveli, että sivullisen oli mahdoton tietää, oliko syy teatterin johdossa.

Vain Minna Canthin Gebhard asetti poikkeusasemaan. Ollessaan noihin aikoihin Otavan johtajana Gebhard otti yhteyden Minna Canthiin, jota ihaili suuresti. Mutta Gebhard ei salannut, että hänellä »olisi paljon sanottavaa Minna Canthille». Tämä puolestaan vastasi hänelle Kuopiosta syyskuun 2. päivänä 1892:

»— Olen miettinyt mitä tuo olisi. Ja arvelen, että se mahdollisesti koskee sitä, että kirjoitan näytelmää ruotsinkielellä. Niin — sehän siitä lopuksi piti tuleman. Seitsemän vuotta kestin suomalaisen puolueen johtajien vainoa. V. 1883 se oli kun Meurman minua vertasi Ranskan petrolööseihin ja Louise Micheliin. [Petrolöösit ruiskuttivat kommunardikapinan (v. 1871) kukistuessa Pariisissa kaupungin julkisiin rakennuksiin paloöljyä (petrolia) sytyttäen täten palamaan mm. kuuluisan Tuileries'n linnan. Louise Michel oli heidän johtajansa.] 'Kovan onnen lapsia' kun näyteltiin hän oli mennyt kesken toisen näytöksen teatterista pois ja suoraa päätä Yrjö-Koskisen luo, joka ei teatterissa ollut.

Yrjö Koskinen kielsi sitten valtioavun Suomalaiselta teatterilta, jos se näyttelisi 'Kovan onnen lapsia'. Sitten tuli Meurmanin ankara tuomio 'Papin perheestä'. Se painettiin ilman vastalauseita pääkirjoituksena Uuteen Suomettareen, jonka kaksi toimittajaa silloin kuului teatterin johtokuntaan.

Kun niin maltillinen kappale niin häilyvälle partaalle asetetaan ja siitä siihen, ettei tykkäänään käynyt samoin kuin edellisen kappaleen — on minun mahdoton Suomalaisesta teatteria varten enää mitään kirjoittaa. Ne riippuvat molemmat valtioavusta ja valtioapu on mielivaltaisten johtajien käsissä. Niiden johtajien, jotka ovat leimanneet minut 'turmiolliseksi kirjailijaksi', josta Suomen kansaa ja Suomen nuorisoa tulee varjella, ja jotka systemaattisesti ovat minua vainonnet nyt jo seitsemän vuotta. Muistaakseni mainitsin Teille jo viime talvena erään asian. Nimittäin sen, että Koskinen katsoi sopivaksi antaa hallituksen asettamalle kirjailijapalkkio-lautakunnalle salaisen varoituksen, että jos he minulle sen ehdottavat, sitä ei siinä tapauksessa tulisi annettavaksikaan.

Jos olisin ollut mies, olisin tarttunut aseisiin ja lyönyt takaisin ne iskut, jotka olivat minulle antaneet. Naisena ei luontoni sitä salli. Mutta henkisesti en anna itseäni tukehuttaa liioin. Se olisi synti pyhää henkeä vastaan. Minä lähden, mutta lähden hankkimaan itselleni tunnustusta laajemmissa piireissä kotimaassa ensin, sitten ulompana. Sitten nuo suomalaisen puolueen matadoorit eivät enää pysty sulkemaan minulta Suomalaisen teatterin ovia.»

Minna Canthin perustelut, joihin Gebhard vielä sai toisissa kirjeissä lisävalaistusta, vaikuttivat sen verran, että Gebhard myönsi:

»Yhdellä näistä yllämainituista, Minna Canthilla on ehkä ollut näennäistä syytä veroittumiseensa. Ei voi kummastella, että kirjailijattaren mieli on katkeroitunut nähdessään, miten A. Meurman asetoverieen on väärin käsittänyt ja tavallisella voimallaan tuominnut hänen työtään vuosien kuluessa, ensin Finlandissa, sitten U.S:ssa. Ja lisäksi tuli vielä kivi taakan päälle, kun — niinkuin yleisesti kerrotaan — senaattori Yrjö-Koskinen asettui sensoriksi lausumalla toivomuksen, että Kovan onnen lapsien näyttelemine Suomalaisessa teatterissa lakkautettaisiin.

Mutta mitä huolia yhden Meurmanin ja hänen asetoverinsa F. Ahlmanin esityksistä Kauppa-Lovosta [Uudessa Suomettaressa oli 18. 9. 1889 F. Ahlmanin laaja kirjoitus, jossa suorastaan häpäistiin tämä Canthin novelli.] kun ne vaikuttivat, että 12 työmiestä kustansi novellin levittääksensä sitä tovereittensa kesken, ja mitä huolia yhden senaattorin kiellosta, kun kansa teki tämän kiellon mitättömäksi, astumalla itse näyttelijälavalle esittämään kappaletta täysille huoneille rakkaudella ja vakuutuksella, jota useimmat näytelmäkirjoittajat ja näyttelijätkin saavat kadehtia. Oikeuttaako siis parin jos mahtavankin, ahdas arvostelu kirjailijaa, joka on saanut tänkältaista suosiota kansalta osakseen, kääntämään selkensä sille ja jättämään työnsä tämän kansan pienen, mutta juuri sen vuoksi uskollista työtä kampaavan kirjallisuuden eteen? Miten kävisi koko sivistystyömme, jos jokainen, joka joskus on tuntenut mahtavien sortoa, olisi heti valmis luopumaan riveistään.»

Hannes Gebhardin mielestä politiikassakin elettiin takatalvea, kuten hän Niilo Liakalle kirjoitti. Tästä hän sepitti vuoden 1893 Valvojan sangen suorasukaisen kirjoituksen Suomenmielinen puolue kansanvaltaiseksi. Saman vuoden Valvojassa oli vähän aikaisemmin ollut kirjoj-

tus Vanhat ja nuoret ensi valtiopäivillä, jossa Gebhardilla saattoi olla osuutta, niin samansisältöiset molemmat artikkelit olivat. Jälkimmäisessä kirjoituksessa hahmoteltiin suomalaisten ohjelma, mm. horjumaton suhtautuminen perustuslakeihimme, vaalitavan muuttaminen kansanvaltaisemmaksi, koulu- ja opetusvelvollisuus sekä kuntien täydellinen itsemääräämisoikeus alkoholikysymyksessä.

Viitaten tähän kirjoitukseen Gebhard artikkelissaan suomalaisen puolueen kansanvaltaistamisesta vaati, että Suomalainen puolue alkaisi toteuttaa kansanvaltaisuuden vaatimuksia ja rupeaisi työskentelemään vähäväkisten hyväksi rahavaltaa vastaan. Näin menettelemällä voitiin kyllä ensin kadottaa kannattajia, mutta heidän tilalleen voitettiin nuorisoa ja innostusta. On selvä, että tällaisesta kumouksellisuudesta seurasi polemiikka. Kun Gebhard kuitenkin puhui hyvätarkoittavan nuorukaisen innolla eikä osoittanut halua erota puolueesta, yllytti puoluejohto vain Uuden Suomettaren Matin hänen kimppuunsa.

Liakka, joka totesi vuoden 1893 alussa kirjeessään Gebhardille, että »U. Suomettaren Matias on antanut Sinulle vähän kuka käski», pyrki myös rauhoittamaan Gebhardia. »Olet tietysti monesti havainnut kuinka hajanaiset programmit U. Suomettarella on monessa suhteessa. Suomenmielisyys sillä on yksi vakava ohje, siinä se on aina luja ja kaikki jotka sen työssä ovat. Vaan useimmissa muissa asioissa on keskustelun vapaus sallittu. — — Jos minulla olisi aikaa niin kirjoittaisin äänestysoikeuden laajentamisesta talonpoikaissäädyn vaaleissa ja vakuutettu olisin, että kirjoitus pantaisiin lehteen», jatkoi Liakka.

Kun Liakka toukokuussa 1894 onnitteli Gebhardeja Oraksen syntymän johdosta, toivotti hän »onnea äidille ja sille nuorelle poikamiehelle, joka on korottanut äänensä perheneuvotteluissanne. Omasta puolestani toivon, että tämä nuori mies liittyy kanssani *vanhaan puolueeseen*».<sup>7</sup>

Nuorsuomalainen ryhmä, joka silloin oli muodostumassa, alkoi pitää Gebhardia omana miehenään. Pääsipä »Jeppe» Nuoren Suomen joulualbumiin 1893 Uuden Suomettaren »Matin» vastustajana. Näin riimiteltiin Gebhardista ensimmäisen kerran julkisuudessa:

»Jeppe jousen jännitteli,  
Varusti sanaisen viinen,  
Toki läksi, ei totellut,  
Astui päivän helkytteli,  
Naisten neulojen neniä,  
Astui toisen tipsutteli  
Miesten miekan tutkaimia,  
Kolmannenkin koikutteli  
Otavaisen olkapäitä.

Syösti rautaisen vasaman  
Suuhun Antero Vipusen:  
»Nouse pois inehmon orja,  
Mada Matti maan povesta  
Viikon unta ottamatta!»  
Tuossa Jepen jousiniekan  
Suun ovella seistessänsä  
Jalka toinen torakahtavi  
Suuhun Antero Vipusen.

Tuop' on virsikäs Vipunen  
Tunsi koskevan kovasti,  
Itse tuon sanoiksi virkki,  
Kakistellen kurkkuansa:  
'Jo olen jotakin syönyt,  
Syönyt uuhta, syönyt vuohta  
Syönyt lehmeä mahoa  
Syönyt karjoa sikoa  
En ole ennen mointa syönyt  
En tämän palan makuista'.»

Gebhardin vuosina 1892—93 Valvojassa purkautunut radikalismi tai rabulismi, joksi sitä jo toiset nimittivät, aiheutti tietenkin aikakauskirjan lukijoissa sekavia tunteita. Niinpä muuan »Valvojan ystävä» kirjoitti toimitukselle marraskuussa 1893:

»Ikävä on Valvojan kohtalo kun se kituu tilaajain puutteessa, mutta arv. lehti on siihen itse syypää, sillä tuon tuostakin päästää se maailmaan semmoisia 'pässinlaukauksia', että niitten johdosta kuka hyvänsä lakkaa lehteä tilauksilla kannattamasta. Tosin eräs herra Gebhard laski valttinsa pöytään ja sai sen aikaan, että vähätkin tilaajat aivan varmaan vuoden vaihteessa vähenevät. Miksi pitääkin ryhtyä asioihin, joitten käsittelemiseksi ei ällää pääkopassa riitä? Ei siinä kylliksi, että on tavalla tai toisella saanut tohtorihatun päähänsä. Vaaditaan sitä muutakin, vaaditaan paljonkin. Parasta olisi, että komuasi vanhoja vuosilukuja päähänsä, koska nykyaika on miehelle vieras.»

Syytös mahtoi pahasti koskea Gebhardiin, joka pyrki siirtymään juuri oman aikansa problematiikkaan. Gebhardin lähdettyä seuraavan vuoden alussa Saksan matkalleen hänen vt. toimitussihteerinsä Castrén antoi Gebhardille kirjeissään vähemmän valoisan kuvan aikakauskirjan tilanteesta. Ensinnäkin oli Gebhard laskuttanut liikaa Otavaa, Fenniaa ja Patriaa ilmoituksista, mistä oli seurauksena, että kaksi ensiksi mainittua lopettivat ilmoittamisen lehdessä. Tämän lisäksi oli ryhmässä ilmennyt selvää eriseuraisuutta. Eliel Aspelin ja Werner Söderhjelm suunnittelivat vakavissaan uuden aikakauskirjan perustamista. Pahinta oli, että sisärengaskin poti henkistä tyhjyyttä, mitä Palmén erityisesti valitti. Tudeerin mielestä oli vielä eetillinen rintama käytettävissä. Niinpä sovittiin Gebhardin poissa ollessa, että »otettaisiin selville erityisiä haaroja, ekonoomisia ym. kansamme elämässä ja vaaditaan uudistuksia». Valvojan ohjelmaa päätettiin täten kiteyttää aikaisempien »enemmän ylimalkaisten lausuntojen sijaan». Päätettiin myös »tähdentää eetillisyyttä sekä ekonomisissa että muissakin asioissa». Toimituskin muuttui vähitellen yksimieliseksi.

»Puhuttiin siellä Gebhardinkin artikkeleista ihmisiä suututtavina», Castrén jatkoi helmikuussa 1894 kirjeessään Hannekselle. »Levander



on erityisesti nuorten puolesta vihassa toimituksen artikkeleista. Joku rahapohatta on päättänyt jättiä Valvojan tilaamisen, koska se tahtoo näinä aikoina eripuraisuutta.»

Tällaisessa tilanteessa tapahtui Gebhardissa melko jyrkkä mielenmuutos. Ilmeisesti häntä suututtivat »kulturellinen kurittomuus» ja keskinäiset riidat, joita hän uskontokysymystä käsitellessään jo oli valittanut. Joka tapauksessa hän ensimmäisellä Saksan matkallaan nähtyään Bismarckin Saksan loistavat tieteelliset tulokset, voimakkaan kansallishengen ja sosiaaliset saavutukset siirtyi joksikin aikaa melko jäykän konservatismiin kannalle.

Valitettavasti ei ole säilynyt Gebhardin kirjeitä Tudeerille, mutta jo hänen kirjeensä omaisilleen osoittavat ihailua saksalaista järjestelmää kohtaan — huolimatta sen byrokratiasta. Tudeer puolestaan ilmaisi Hannekselle, mitä tämä nyt ajatteli.

»Vai niin, Sinä et enää koskaan halua olla vapaamielinen, koska vapaamielisyys vie egoismiin ja alhaisuuteen, ja vielä vähemmän haluat kuulla puhuttavan individualismista. Mutta valistunut yksinvaltius, joka tekee kaiken kansan hyväksi jne., ei halua kuulla puhuttavan mitään yksilöllisyydestä.

Jollei pyritä tekemään ihmisistä yksilöitä, jotka vastaavat vakaumuksestaan, tulee kansasta tasainen, erottamaton massa, joka totisesti ei kykene hoitamaan mitään kansanvaltaa. Sellaista massaa hallitsee aina despootti, kutsutaan häntä sitten Bismarckiksi tai Meurmaniksi tai Jonakseksi.

Ibsenin individualismi on nähdäkseni ainoa mahdollinen pohja kansanvallalle. Mikä meidän rappeutuneessa nuorisossamme oikein on vikana. Että se on liian vapaamielistä ja individualistista. Ei, päinvastoin se, että se on tottunut ajattelemaan — massallahan on voima, kunnia ja valta taivaassa ja maan päällä?

On joko oltava massaa ja toteltava johtajia tai johtaja ja kuljetettava ketjusta kansaa. Mitä Sinä itse olet moittinut näissä nuorissa, jopa kunnan Järvisessä [Kyösti Järvinen]. Niin juuri, sitä että heillä ei ole henkilökohtaista vakaumusta, vaan että he haistelevat, mistä tuuli (s.o. massa) puhaltaa.

Ei, heitä, voimakkaasti kehittyneitä persoonallisuuksia meillä pitää olla. Siksi meillä pitää olla koulupakko!

Ovatko konservatiivit koskaan työskennelleet oppivelvollisuuden hyväksi, ei minun tietämäni mukaan, edistysmieliset sitä aina ovat ajaneet. — Että Wrede y.m. kutsuvat itseään vapaamielisiksi ei paljon merkitse. Moskovskija (Vjedomosti) hän kutsuu itseään myös rehelliseksi ja oikeamieliseksi.

Jos vapaamielisyys vie ihmiset egoismiin ja alhaisuuteen, niin mihin sitten johtaa kansanvalta ilman yksilöllisyyttä ja liberalismia?»

Näin nuorta miestä opetettiin. Oppi lankesi hyvään maahan, kuten Gebhardin rohkeat kirjoitukset Valvojassa osoittavat. Hän ei pettänyt lippuaan eikä ystäviensä odotuksia. Gebhard piti kuitenkin kiinni muuttuneesta kannastaan liberalismiin nähden ainakin pari vuotta. Niinpä Tudeer saikin aiheen kirjoittaa elokuussa 1895:

»Näyt tervehtyvän kun hakkaat oikealle ja vasemmalle, Kustavia, Järnefeltiä ja erityisesti onnetonta vapaamielisyyttä. Jos taistelu jokaisen yksilön oikeudesta ja velvollisuudesta ajatella itsenäisesti on väärää, olet pahoin häikäisty. Sejohtuu siitä, että näet vain mustan = vapaamielisyys ja valkean = kaikki muu.

En ole kiinnostunut poliittisista puolueista niin että minulle on yhdentekevää voittavatko nyt Englannissa konservatiivit vai liberaalit, mutta jos joku ystäväni näkee kaiken mustavalkoisena mielestäni niin epäoikeudenmukaisesti kuin Sinä kirjeessäsi — täytyy minun huomauttaa, että liberaalisen puolueen häviö Englannissa johtuu siitä, ettei Englannin kansan enemmistö ole vielä kypsynyt siihen oikeudenmukaisuuteen, joka innoittaa Gladstonea Irlannin kysymyksessä.

Tässä asiassa eivät vanhemmat tahdo myöntää heikommille heidän oikeuksiaan. Liberaalit ovat hävinneet hyvän ja oikean asian puolesta. Meidän elinaikanammehan on yhä enemmän tultu siihen käsitykseen, että *sosiaaliset reformit ovat tärkeämpiä kuin poliittiset*.

Vielä yksi asia, meidän maassamme on niin paljon taipumusta kaikkinaiseen byrokratismiin, ettei tätä taipumusta ole syytä ylyttää.»

Tudeerin kirjeistä näkyy kypsyys, mikä tällä jaloluonteisella, vanhemmalla miehellä on kiistakysymyksissä. Mutta Hannes Gebhardkaan ei suinkaan suhtautunut kevytmielisesti näihin suuriin kysymyksiin.

Mikä oli Gebhardin kanta — tai miksi se ennen pitkää kypsyi — tulee ehkä parhaiten esiin hänen teoksessaan Maanviljelijäin yhteistoiminta ulkomailla, joka perustui tekijänsä v. 1896 pitämiin luentoihin. Näissä Gebhard mm. tilitti kantaansa taloudelliseen liberalismiin. Hän huomautti, että vapaan kilpailun vallitessa oli menestys monella alalla ollut suuri. Tuotanto oli kehittynyt ennalta aavistamattomasti ja tullut paljon huokeammaksi sen jälkeen kun yksilöille myönnettiin mahdollisimman suuri toimintavapaus.

»Siinä tämän vapaamielisyyden opettajat vain erehtyvät, kun he luulevat löytävänsä absoluuttisen, kaikille talouden haaroille sopivan, kaikkina aikoina, kaikissa oloissa pysyvän totuuden. Sillä kokemus on jo niinkään viime aikoina osoittanut, että ihmiset, päästyään kaikista siteistä vapaiksi voivat useinkin samalla vapautua kaikista yhteistunteista. — Vapaus vaikuttaa räjähdysten tavoin rikkoen vanhan yhteiskuntarakenteen ja maailma ei ole vieläkään päässyt esiin sen mainingeista. Päinvastoin, tuo vapaus itse valita työnsä, itse vastata tästä, itse lähettää sen markkinoille — on samalla tuonut vapautuksen vastuunalaisuuden ja kaikkiihteyden tunteesta.

Vapaa kilpailu on kehittänyt taloudellista individualismia, joka ei ole mitään muuta kuin itsekkyyttä. Tämä juuri on vapauden varjopuoli. — Ihmiset eivät olleetkaan niin hyviä kuin viime vuosisadan lopulla filosofit ja talouselämän tutkijat ovat olettaneet.»

Näin selvitti Gebhard itselleen ja kuulijoilleen liberalismiin vaikutuksia talous- ja yhteiskuntaelämäään. Hän ei liioin hyväksynyt niitä patenttiratkaisuja, joita sosialismi ja valtiososialismi tarjosivat. Rajoituksillaan

ne olivat panneet vapauden siunauksetkin alttiiksi, kahlehtineet oikeutetun individualismin tahtoessaan asettaa rajoja itsekkäälle individualismille.

Gebhard oli täten itse asiassa joutunut umpikujaan pohtiessaan talous- ja sosiaalipoliittisia ongelmia. Teoriat eivät antaneetkaan hänelle ratkaisua. Mutta, kuten Gebhard itse sanoi, sillä aikaa kun oppisuunnat taistelivat teorioista, oli vähitellen kasvanut »eräs suunta joka sekkin on vapausaatteiden ikävien seurausten synnyttämä. Se on vähäväkisten, suurten — — rajattomasta kilpailusta kärsivien rauhallinen pyrkiminen omin voimin, mutta yhdistyneinä parantaa asemaansa».

Näin Gebhard oli päätyvässä sille linjalle, jolla hän elämäntyönsä suoritti — osuustoiminnan tielle. Tätä ennen hänellä kuitenkin oli monia kypsymissvaiheita, kuten mm. Valvojan artikkelit osoittavat.<sup>8</sup>

### *Gebhard opetusoloja reformoimassa*

Hannes Gebhardista ei suinkaan tullut konservatiivia, mutta hän asetui varsin kriittiselle kannalle myös äärimmäiseen liberalismiin, tarkemmin sanottuna kulttuuriliberalismiin, nähden. Voidaankin sanoa, että Gebhardin julkisessa toiminnassa alkoi 1890-luvulla ajanjakso, jota voidaan kutsua näköalojen selkiytymisen ajaksi. Siihen asti hän oli liikkunut mitä erilaisimmilla aloilla ilmaisten niissä taistelijan ja reformaattorin luonteensa, mutta nyt hänen pääohjelmakseen tuli maaseudun sosiaalisten probleemien ratkominen.

Gebhardin toiminta suuntautui tällöin kahtaalle: maakysymyksen selvittämiseen ja osuustoimintaan. Mutta hänen Valvojan artikkelinsa koskettelivat muitakin kysymyksiä murrosvuoden 1894 aikana. Niinpä Gebhard Saksasta palattuaan ei voinut olla vertaamatta toisiinsa opetusoloja Saksassa ja meillä. Hän kirjoitti Valvojaan kaksikin artikkelia, joista ensimmäisessä käsitteli Maanviljelysopetusta meillä ja muualla. Kirjoituksessaan Gebhard terävällä tavalla perusteli pääelinkeinomme korkeimman opetuksen siirtämistä yliopistoon, keskikouluopetuksen järjestämistä tälle alalle ja alemman maanviljelysopetuksen eri muotojen kehittämistä. Gebhardin mielestä alemmat maanviljelyskoulut olivat vanhastaan vain »voutikouluja», eikä suurilukuisten, itsenäisten pienviljelijöiden ammattiopetuksesta ollut millään tavalla huolehdittu.

Aina valpas Liakka kiinnitti kohta huomiota tähän artikkeliin. Liakka oli pari vuotta toiminut opettajana Ilmajoen vireässä pitäjässä, joka

satavuotiaan maamiesseuransa johdosta oli edistysrientojen kärjessä Etelä-Pohjanmaalla.

Liakka kertoo toukokuussa 1894 ottaneensa maanviljelysopetuskeskityksen esille Ilmajoen isäntäyhdistyksessä. »Asia herätti melkoista huomiota, talonpojat olivat kaikki yhtä mieltä Sinun ja minun kanssani. Herrasmiehet taas kannattivat nykyistä regiimiä. Yhdistys antoi minulle tehtäväksi ottaa asian esille Vaasan läänin yleisessä isäntäyhdistyksessä. Siinä on esimiehenä maanviljelysneuvos Edv. Björkenheim, Orismalan maanviljelyskoulun johtaja. Kyllä siellä väittely tulee. On hauska havaita, mitä tiedoistasi siellä sanotaan. Minä näet aijon siellä niihin nojata.»

Liakan mielestä olisi Valvojan kirjoituksessa kuitenkin pitänyt vielä enemmän ottaa huomioon Tanskan oloja, jotka hän tunsii oltuaan siellä Grundtvigin jäljillä. »Esikuvaa ei olisi minun ymmärtääkseni otettava Saksasta vaan Tanskasta. Yksi kohta kirjoituksessasi etenkin oli mieleeni. Se näet, että terotit niin voimakkaasti henkisen puolen merkitystä ammattiopetuksessa.» Tämä olikin Gebhardin suuria ansioita. Hänen varhainen tutustumisensa Vikneriin sekä hengen ja materian välisen ristiriidan ankara pohtiminen lienee antanut Gebhardille tämän sysäyksen, joka sitten hedelmöitti hänen toimintaansa, vaikka se olisi näennäisesti suuntautunut puhtaasti taloudelliselle alalle.<sup>9</sup>

Gebhard oli vaatinut korkeimman maatalousopetuksen siirtämistä yliopistoon, kuitenkin hän ei pitänyt Keisarillista Aleksanterin yliopistoamme minään mallilaitoksena. Tämän hän osoitti Valvojan vuoden 1894 kaksiosaisessa artikkelissa »Yliopistokysymyksiä». Ensimmäisessä kirjoituksessaan »Maisterioppimme» Gebhard arvosteli hyvin purevasti tämän opin muodollisuutta ja opiskelijoiden tyhjänpäiväisiä kielitieteellisiä harrastuksia. Rohkeasti tämä nuori tohtori, jolla ei ollut vielä vakiintunutta asemaa yhteiskunnassa, moitti yliopisto-olojen teoretisoivaa ja todelliselle elämälle vierasta suuntaa, minkä tyypillisimpänä ilmenemismuotona hän piti sen aikaisia latinankielisiä *De usu* — — -väitöskirjoja. Jälkimmäisessä kirjoituksessaan Taloustieteen asema yliopistossamme Gebhard ensimmäisen kerran taisteli taloustieteen puolesta. Hän lopetti kirjoituksensa Adolf Törneröön sanoihin: »Korkeimman sivistyksen summa ei ole missään tapauksessa tieteellinen kontemplatio, niinkuin muutamat filosoofit näkyvät ajattelevan, vaan Jumalan valtakunnan toteuttaminen, johon spekulatiivinen miettiminen kyllä antaa ohjeet, mutta jossa tämä miettiminen ei suinkaan ole korkein ja lopullinen aste.»

Gebhardin kirjoitukset aiheuttivat jälleen vastalauseita Valvojaan,

jossa suomalaisen tieteen tunnetut edustajat, Danielson-Kalmari, E. N. Setälä ja Eliel Aspelin sanoivat suoraan sanottavansa. Liakka totesikin, että »olit sotapäällä kun haastoit kaikki filologit, filosofit, esteetikot ym. niskaasi. En ole lukenut kuin E[liel] A[spelinin] kirjoituksen. Siitä voin päätätä, että löylyä olet saanut».

Positiivisin oli Danielson-Kalmarin vastine — pitihän tämä tunnettu historioitsijamme myöhemmin talouselämämme kehityksen perusteellista selvittelyä historiatietecemme tärkeimpänä tehtävänä. Kirjoituksensa lopussa hän totesi, että taloustieteeseen saadaan kyllä vakituinen opettajanpaikka, kun vain joku nuori mies raivaa tälle tieteelle alaa yliopistossamme. Tässä oli selvä viittaus Gebhardille eikä hän jättänytään sitä huomioon ottamatta.<sup>10</sup>



# AVIOLIITTO

## *Hannes Gebhard ja naiset*

Hannes Gebhard ilmaisi jo kouluaikanaan aikomuksensa mennä varhain naimisiin. Hän ei nähtävästi tuntenut suurtakaan alemmuuskompleksia pienestä koostaan ja lapsellisesta ulkonäöstään — olihan hänen henkinen minänsä jo yläluokilla kehittyneempi kuin toveriensa.

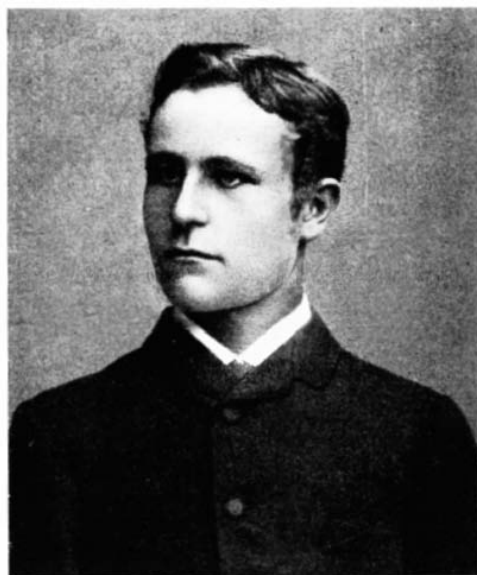
Ylioppilaaksi tullessaan »vanha herra» muuttui luonteeltaan, hän alkoi tulla seuralliseksi. Kesällä 1882 hän kirjoitti luokkatoverilleen Volter Rihtniemelle mm.: »Kajaanin tytöt slooaavat [hakkailevat] minua oikein että olen pääsemättömissä. Hommaavat pikku pirakoita [kestejä], utfärdejä [huvimatkoja] ja käyvät useimmin täällä [Auralassa] kuin muina kesinä. (Tytöjen seura onkin hyvin hupainen, en ole ennen uskonutkaan sitä niin hupaiseksi). — Kuulin kun eräs piikoistamme sanoi huonemiehen vaimolle: 'Mitä nuo tytöt täällä juoksevat?' 'No ne riiaavat talon nuorta herraa, kyllä se kelpaisi niille jokaiselle'.»

Kertoopa Hannes erään Kajaanin entisen »hurmurin» [Elsbrandtin] vihastuneen tästä Hanneksen yllättävästä suosiosta tyttöjen parissa niin, ettei hän enää tervehtinytkään tyttöjä. »Voi kun sentään olen paha ihminen, kun häiritsen kajaanilaisten rauhallista elämää eikä siitä kumminkaan taida tulla sen parempaa kellekään», Hannes tuumi. Samanlainen kohtalo nuorella ylioppilaalla oli Helsingissäkin, missä hän asuntolassaan oli vähällä joutua vuokraemäntänsä sukulaisneidon pau-loihin. Mutta tuskin mikään näistä yrityksistä kumminkaan oli niin vakava kuin tutustuminen Elin Berghiin 1884—85, jolloin Hannes terveydellisistä syistä oli jäänyt Kajaaniin. Hannes Gebhardin kirjeenvaihto Volter Rihtniemen kanssa valaisee tätä nuoruudenrakkautta. Rihtniemi kirjoitti syksyllä 1884 Hannekselle: »Luulen Sinun rakastuneen johonkin olentoon, koska naimisiinmeno niin pyörii mielessäsi.»

Kun tytöt olivat ruvenneet askarruttamaan Hannes Gebhardia, oli hän myös ruvennut tähyilemään sopivaa ihastuksen kohdetta, joka



*Hedvig Silén (noin 1890).*



*Hannes Gebhard (noin 1890).*

löytyikin aivan vierestä. Näin Hannes kirjoitti Volterille: »Näillä meidän jouluhuvituksillamme ovat daamejani olleet Elin Bergh (joka ei näy miellyttävän minua, vaikka monta hyvää puolta), Hilja Melart hulivili y.m. nippertippoja, vaan monet rouvat ovat kumminkin miellyttävämpiä ja hauskempia.» Mutta jo saman kuun lopussa olivat Hanneksen mielipiteet muuttuneet.

»Täällä oli joulun aikana Elin Bergh, pulska, hauska, rikas, prima daami täällä. Hänen vanhempi sisarensa Jenny oli sanonut mammalleni: 'Hannes ja Elin taitavat tykätä toisistaan'. Eilen kävi Jenny meillä ja kehoitti minua suoraan kosimaan. Sanoi että hän mielellään tahtoi tulla sukulaiseksi. Sanoi mammalle: 'käyttä päälle, että tullaan sukulaisiksi'.

Eikö ihmiset ole hulluja, yhdenlaisia Kajaanissa kuin Kaivopuistossakin. Tietysti minä tanssin ja luistelin usein hänen kanssaan, vaan siinä kaikki. Vaikka hällä on noin paljon hyviä avuja ei siitä näy tulevan enempää. Juuri tänään Matti [Heikel] ja minä kummastelimme, että minä en näy osaavan rakastua, vaikka niin vilkkaasti ja förtroligt [luottavaisesti] seurustelen tyttöjen kanssa. Oikeinpa olisin itekin tahtonut rakastua, vaan ei siitä näy tulevan mitään. Luultavasti se [kihlautuminen] tapahtuu vasta tultuani virkamieheksi ja silloin minä luultavasti otan muitakin periaatteita päättämään maalissa kuin minulla on nyt. Silloin on jo kaikki kylmempää kuin nyt. Katson rikkauksia ja muita etuja, nehän tietysti rakentavat ONNEA.»

Volter kihlautui kevättälvella 1885 ja kehotti Hannesta seuraamaan itseään. Mutta tämä kirjoitti maaliskuussa 1885: »Minulla ei ole ollenkaan sama ajatus rakastumisen eli kihlautumisen hyödyttä

kuin Sinulla. Kun minä en pidä pitkiä kihloissa olemisia hyödyllisinä, niin kiiruhtaisin naimisiin heti ja mitenkä se menisi lukkoon. Hän köyhä, minä köyhä, kumpi meistä elättää?»

Tässä oli nähtävästi kysymyksessä toinen tyttö, sillä Elin Bergh ei enää ollut paikkakunnalla. Hannes kirjoittikin pian:

»Elin Bergh on Raahen kauppakoulussa. Hänen isänsä on juutalainen kauppias ja suuri konna ja egoisti. (Minähän vähän suosin perinnöllisyysprinciipiä). Sitäpaitsi hän Elin ei ole hienotunteinen, eikä hänellä ole naisen käytös. Muutoin hän on kaunis, vilkas, terve ja väkevä ruumis, hyvänlainen pää ym. (30 000: —). Elin Tstä myös pitäisin vaan kaikkien Tn tyttöjen isä on huononluonteinen, kavala, ahdasmielinen mies. Äiti kyllä on erinomainen ihminen. Kun minä tällä lailla seulonon, niin varmaan jään yksin 'elämän tiellä'.»

Kesän ollessa kauneimmillaan ja Elinin palattua Kajaaniin Hanneksen tunteet taas lämpenivät. Hän kirjoitti ystävälleen kesäkuun 12. päivänä 1885:

»Pekan päivillä oltiin Berghissä — koko kaupunki — tanssit — paljon tyttöjä. Elin Bergh kaikista somin ja paras. Sanottiin jälestäpäin, että Hannes G. oli slooannut häntä. Ukko B[ergh]in kanssa käyn nyt joka päivä duschaamassa [suihkussa] ja hän käskee minua usein kahville, puolisille y.m.

Elin on hyvä tyttö, terve ja raitis, ei tule koskaan synnyttämään heikkohermoisia, unettomia, hypokondrisia, hyvä pää, sievä, lapsellinen, s.o. järkeä ei ole kehitetty mielestäni tarpeeksi. Kaikki olisi hyvä kunhan ukko antaisi 500 mk kuussa underhälliksi [ylläpidoksi] niinkuin Revelli Aspelinille. Muuten koko hommasta ei tule mitään, sillä minä en pysty naimaan, eikä hän odottamaan. Se on epävarmaa tuleeko minusta koskaan sen verosta miestä, että akkani elättäisin.»

Niin asiassa ilmeisesti kävi, ettei Hannes tehnyt aloitetta eikä Elin Bergh jaksanut odottaa, vaikka nuorikot jo vaihtoivat kuviakin keskenään. Elin Bergh sanoi koko ajan pelänneensä Hanneksen kosivan, kun hän oli jo antanut sydämensä toiselle, komealle Aksel Melartille. Elin Berghin menettelyn ymmärtää, kun hiukan tutustuu hänen luonteeseensa, joka ei koskaan liene ollut kovin syvälinen. Nähtävästi oli vain eduksi Hannes Gebhardille, että hän joutui odottamaan elämäntoveriaan, koska hän ei tuntenut itseään vielä vakiintuneeksi. »Olen luonnostani niin kauhean vilkas ja hännääväinen ja usein tulen sanooneeksi paljon, jota en ollenkaan ajattele», hän ensimmäisenä ylioppilasvuotenaan kirjoitti Oulun tädeilleen ja sisarilleen.

Pikkukaupunkimiljöölle kuvaavaa on, että sekä Hanneksen oma äiti että lähiseurapiiri Kajaanissa olivat naittamassa häntä. Äiti Laura oli erityisesti ystäväystynyt Wulffien kanssa ja olisi ilmeisesti nähnyt poikansa valinnan osuvan sydänystävänsä tyttäreen Fannyyn. Tämä järjestyikin tavan takaa kuin itsestään Hanneksen »daamiksi», mikä lienee häntä

harmittanut. Erätällä huviretkellä taas osanottajat tekivät mautonta piilaa »nuoresta parista». Tämän jälkeen Hannes suorastaan vältteli Fanny Wulffia.

Ei ole ihme, että Hannes Gebhard jo kirjoitti ystävälleen Matti Heikelille Kemijärvelle »Kajaanin tyttöjen hulluudesta». Tapansa mukaan korpifilosofi Matti rupesi erittelemään asiaa tarkoin: »Syy miksi pidät samanaikuisia tyttöjä lapsellisina on nähdäkseni kypsyyssasteessasi. Olet samanikäisiä poikia — useimpia ainakin — paljon kehityksessä edellä. Kummallista kuinka me molemmat, sekä Sinä että minä olemme joutuneet sille kannalle, että kummankin on tunnustettava, ettemme kykene rakastamaan.»

Vähitellen alkoivat muutkin toverit ajatella, ettei Hanneksesta hevillä tule aviomiestä. Niinpä kun hän joutui v. 1888 »sulhasrengiksi» Elin Berghin häihin ja sai jälleen parikseen Fanny Wulffin, odottivat toverit ehkä jotakin tapahtuvan. Mutta kun ei mitään kuulunut, lienee Artturi H. Snellmankin (Virkkunen) pudistellut päätään ja tuumaillut, että vanhaksipojaksi näyttää Hannes jäävän.

Samana kesänä, ilmeisesti mainittujen häiden jälkeen, kertoo äiti pojalleen hiukan pettyneessä äänensävyssä, että Fanny Wulff oli matkustanut Pielisjärvelle Riekeille erään farmaseutti Nylanderin kanssa. »Luullaan, että hyvä tulee», Laura-mamma arveli pisteeksi Fannyn asiassa.<sup>1</sup>

Ne jotka kuvittelivat Hanneksen nyt jättäneen kokonaan mielestään kauniimman sukupuolen, erehtyivät kyllä. Hannes kuului, kuten mm. Alli Haataja on sanonut, niihin miehiin, joilla aina piti olla joku uskottunaan. Hän lisää, että Hannes Gebhardilla oli niin pursuva elinvoima, että kaikki ideatkin tahtoivat olla kaaoksena. Siksi hän tarvitsi rinnalleen jonkun, joka seului, neuvoi ja tuki. Tällaisia kannustajia olivat aluksi O. E. Tudeer ja hänen vaimonsa, sittemmin Alli Haataja ja hänen miehensä sekä E. Nevanlinna ja tämän vaimo Ines Nevanlinna. »Oli myös muita naisia, joihin Gebhardilla oli samantapainen suhde kuin minuun», Alli Haataja sanoo, »esimerkiksi Toini Jännes oli sellainen».

On esitetty toisenlaisiakin mielipiteitä Hannes Gebhardin suhtautumisesta naisiin. Niinpä Wäinö Wuolijoen puoliso, rouva Sylvi Wuolijoki on kertonut, miten Hannes Gebhard »oli heikko kauniiden naisten suhteen. Nähdessään mielestään kauniin naisen hän saattoi vain istua ja katsella tätä ja sanoa toisillekin: 'Katso, eikö olekin kaunis?' Hän pysyi kyllä tietyissä rajoissa, vaikka ne rajat joskus olivat vähän erikoiset. Niinpä hän saattoi suudella naisia keskelle suuta. Kun minä

siitä pahastuin niin hän rupesi vain selittämään, miten siinä ei pitäisi olla pahastumisen aihetta».

Yhtä hyvällä syyllä voinee kai sanoa, että naiset pyrkivät — Maila Talviota myöten — ihastumaan Hannes Gebhardiin. Rakastuipa Norjassa tietävästi muuan Hannes Gebhardin ystävän tytär Gebhardiin niin, että olisi tahtonut mennä naimisiin tämän kanssa. Hannes Gebhard harkitsi niihin aikoihin, jolloin monet toverit pitivät häntä vanhanpojankandidaattina, jälleen vakavasti avioliittoasioita lueskellen kiinnostuneena mm. Strindbergin vasta ilmestynyttä Giftas -teosta.

Annebergin mukaan Gebhardilla oli rakastumis- ja naimisiinmeno-ohjelma, jota hän ei tovereiltaan salannut. »Jos rakastun menen heti naimisiin, tai jos tulen siihen taloudelliseen asemaan, että voin mennä naimisiin, niin minä rakastun.» Näin kävikin ennen pitkää.<sup>2</sup>

### *Elämäkumppani*

Kesällä 1888 Hedvig Silén ja eräät muut neitokset tekivät Etelä-Suomesta retken Kajaaniin. »Hannes kun oli joutilas ja liikkuvainen kuljetti heitä mm. Sotkamossa», Elin Melart kertoo. Siitä seurustelu vähitellen virisi, vaikka mm. Artturi H. Virkkunen vain naureskeli arvellen, ettei tästäkään mitään tulisi. Varsinainen nuorten tutustumisen tapahtuikin vasta, kuten Hedvig Gebhard itse kertoo, »suomalaisuuden nimissä».

Hedvig Maria Silén oli syntynyt Turussa joulukuun 14. päivänä 1867 turkulaisen kauppiaan August Silénin ja tämän vaimon Hedvig Josefina Palmbergin tyttärenä. Gebhardin nuorikko on esitellyt omia vaiheitaan seuraavasti: »Käytyäni syntymäkaupungissani Turussa sen ainoastaan 5 luokkaa käsittävän tyttökoulun, sain kaipaamani mieluisan tilaisuuden jatkaa lukujani eräissä erinomaisen hyvässä 'Lyseo tyttöjä varten' -nimisessä koulussa Tukholmassa. Siihen aikaan ei näet ollut yliopistoon johtavia tyttökouluja Suomessa. — Tulin siis muutamien vuosien jälkeen ylioppilaaksi Ruotsissa (1889) ja minut kirjoitettiin Upsalan yliopiston kirjoihin.»

Suomen ensimmäiset naisylioppilaat olivat jo erivapausteitse päässeet Helsingin yliopistoon — ensimmäisenä Emma Irene Åström, joka sepelöitiin maisteriksi 1882, jolloin Hannes Gebhard suoritti ylioppilastutkintonsa. Virallisen oikeuden opiskella yliopistossa saivat naiset vasta 1901, jolloin Åström, Hedvig Gebhard ym. olivat uranuurtajina käyneet





*Hedvig Silén ja Jenny Edlund Ruotsissa tyttölyseolaisina (1888).*

taistelun ennakkoluuloja vastaan. Helppoa tämä ei ollut, sen Hedvig Gebhardin joutui kokemaan.

»Minun piti, tullakseni yhdenvertaiseksi heidän [privatistien] kanssa täydentää muuten hyvää lyseokurssiani suorittamalla tutkinto suomen kielessä, joskin jo sitä ennen sain opiskella yliopistossa. Hain opettajaa ja tuttavien välityksellä satuin saamaan siksi maisteri Gebhardin, johon olin ohimennen tutustunut jo useita vuosia aikaisemmin, ollessani tyttöystävieni kanssa 'turistimatalla' Kajaanissa, jossa Hannes siihen aikaan oppaana auliisti avusti sen ajan harvoja turisteja.

Hän oli siihen aikaan pieni, laiha, teräväpiirteinen mies. Suu oli kuin viivana hänen kasvoissaan, mutta silmät olivat syvät ja kauniit. Hän oli vilkas, ripeä, impulsiivinen ja jo siihen aikaan iskuvalmis ja omintakeinen. Opiskelin ahkeraan suomea, mikä johti siihen, että menimme kihloihin, mutta myös siihen, että minä silti tulin hyväksytyksi tutkinnossa. Opettajillani oli kuitenkin monta kertaa täysi syy valittaa, että minulla oli ollut perin huono suomen kielen opettaja.

Parastansa opettajani kuitenkin pani. Hän avasi minun silmäni näkemään, mitä taistelu suomen- ja ruotsinmielisten välillä oikeastaan merkitsi, hän taivutti minut lukemaan Yrjö-Koskisen Suomen kansan historiaa, mikä vielä siihen aikaan vaati ainaista sanakirjan käyttöä, ja vähitellen hän teki ruotsinkielisestä työstä suomenmielisen.»<sup>3</sup>

Useimmat Hannes Gebhardin toverit näyttävät yllättyneen hänen kihlauksestaan toukokuussa 1890. Ainoa, joka etukäteen tiesi asian, oli ulkomailta oleskeleva Kasimir Leino, jolle Hannes nähtävästi eniten uskoi salaisuuksiaan. Näin ainakin Kasse kirjoitti Pariisista helmikuun 2. päivänä 1890:

»Tuo salaperäinen viittauksesi intressistäsi Heddi S:n suhteen, merkitseekö se nyt sitä, että menet (hänen k.) promotsiooniin, vai mitä? En usko Sinua, että ilman päteviä syitä menet sotkemaan toisen kalaveden: taisit jo kerran tehdä sen, kun Kustavin ja Siirin välin pilasit eikä siitä tainnut sittenkään tulla mitään.»

Vähän varhaisemmin kuin muut ystävät näyttää asiasta myös olleen selvillä Kokkolassa tuomiokunnan notaarina toiminut opiskelutoveri K. J. Ståhlberg, joka toukokuun 11. päivänä 1890 kirjoitti:

»Silénska [Heddi] on ruvennut vesimestariksi, miten vaan nyt käy sen tuutingin kallistamisen Jeppe vesimestarin luona, jolle suuni jo edeltäpäin on mennyt messingille, jos 'förståelse' [ymmärtämys] panee viinikaapin väärään paikkaan.

Jeppe on kihloissa muutaman naisylioppilaan kanssa ja että hän pääsiäisen aikaan joka ikinen päivä kirjoitti hentulleen ja samaten joka Jumalan päivä juoksi asemalle noutamaan kirjeitä, joita hän ei malttanut odottaa kotiin tuleviksi. Minä ajattelin, että nyt siellä vasta humiseekin.»

Ståhlbergin »käräjähuumorilla» esitetyt onnittelut poikkesivat toisten toverien onnitteluista. Kasimir Leino, jota Hannes yleensä piti päivän tasalla, kirjoitti Pariisista Hannekselle suorasukaisesti mutta kuitenkin

kin lämpimästi: »Sinä kai olet siellä nyt laakereillasi ja kultasi kumpareilla lepäillyt. Ja kohta on teillä promotio ja sinne menette yksissä ja sitten julkaisette vai? En ole uskaltanut hiiskua asiasta vielä kenellekään. Kovastihan olet työskennellyt ja siveellistä elämää aina viettänyt, että kyllä olet onnesi ansainnut.» Tätä lienevät Hanneksen kihlautumisesta muutkin toverit ajatelleet. Kemijärvellä Matti Heikel oikein hieroi silmiään ja kirjoitti: »Kihloissa. En osannut aavistaa semmoista uutista kirjeessäsi ja toistamiseen täytyi katsoa sitä, etten olisi väärin lukenut.»

Hanneksen kihlautuminen merkitsi jokaiselle hänen naimattomalle toverilleen suhteiden muuttumista heihin. Välittömien toveruus ei ollut enää sama kuin ennen, kun Hanneksen lähimmäksi ystäväksi tuli nyt vaimo, joka miehensä kanssa jakoi ne huolet ja probleemat, joita siihen asti oli toveripiirissä pohdittu.

Miten sitten suhtautuivat lähimmät omaiset Hanneksen avioliittoon, nimenomaan tulevaan miniään ja kälyyn? Tämä kävi kesällä 1890 Auralassa tulevien appivanhempiensä luona näytteillä. Varsinkin äidillä, jonka välit Hannekseen pysyivät mitä läheisimpinä, näyttää olleen risti-riittäisiä tunteita. Näin kirjoitti Hedvig Silén käyntinsä jälkeen tulevalle kälylleen Aina Gebhardille:

»On hyvin selvää minulle, että kultapoika Hanneksen mamma on asettanut suuria vaatimuksia minulle ja kun minun harrastukseni ja pyrkimykseni ovat kulkeneet niin kovin eri raiteita, tiedän hyvin, että hänen kuvansa siitä, jonka paikalle kohtalo minut haluaa asettaa on kovin kaukana todellisuudesta. Mutta elämäpä ei otakaan unelmia huomioon. — Itse opin sinä lyhyenä aikana, jonka teillä viivähdin, pitämään teistä kaikista, isästä, äidistä ja sisaresta. — Valoisia ja hyviä muistoja minulla on niistä päivistä — niin iloisia ja hyviä. Ja me tulimme niin erinomaisesti toimeen.»

Saamme välähdyksen nuoren Hedvig Silénin päättäväisestä ja reaalisesta luonteesta. Piti ollakin vastuksia säikkymätön, jotta uskaltautui perin vieraasta ympäristöstä lähteneen, teräväsärmäisen Hanneksen puolisoksi. Erinomaisella tahdikkueudellaan Hedvig Silén kuitenkin onnistui pian hävittämään anoppinsa epäilykset. Heddin kirjeet Laura Gebhardille ovat todellisia diplomaattitaidon näytteitä. Niissä kehuaan tulevan anopin vähäisimpiäkin lahjoja ja varsinkin tämän poikaa. Näin kirjoitti Hedvig vuoden 1890 alussa: »Se joka on hyvä poika, siitä tulee hyvä aviomieskin, sanoi tuonaan muuan perhetuttavamme. Minäkin luotan siihen. Tätihän luovuttaa hänet [Hanneksen] niin erinomaisena.»

Häät suunniteltiin vietettäväksi laskiaisena aikoihin 1890. Niin tapahtuikin, vaikka »mamma» Silén ei ollut varma, saisiko hän kaikki kapiot valmiiksi siihen mennessä — varakkaiden morsiamen vanhempien tapana kun oli noihin aikoihin hankkia jopa suurin osa kalustosta uuteen kotiin.<sup>4</sup>

## *Naimisiinmeno*

Hääkellot soivat 10. päivänä helmikuuta 1891 Hedvig Silénille ja Hannes Gebhardille. Laura Gebhardin kertoman mukaan tultiin sulhasta omaisineen hakemaan Silénien hevosella ja reellä Turun asemalta. Hääit kestivät kolme päivää silloisen tavan mukaan. Ensimmäisenä päivänä oli kutsut »oikein suurelle joukolle» kauppatuttavia ja muita ystäviä, toisena päivänä kokoontui pienempi, läheisten tuttavien piiri ja kolmantena päivänä olivat koolla vain sukulaiset ja vasta silloin nuori pari vihittiin.

J. J. Mikkola sattui olemaan pääkaupungissa, kun vastaviihityt Hannes ja Hedvig saapuivat junalla Helsinkiin. Näin hän kertoo: »Olin ottamassa vastaan nuorta paria kun he saapuivat Turusta. Nuorella rouvalla oli kovin pirteät silmät ja hän puhui reippaasti ja viisaasti. Kylläpä onkin henkisesti likeistä sukua Jepelle arvelin, ja oppinut jo suomea, vaikka on ihan ruotsinkielisestä kodista. Gebhard oli kovin lempeä vaikka lausuikin jonkin terävyyden, ja niin onnellinen, että ihan säteili.»

Kuvaavaa Hannes Gebhardille on, ettei hän kohta häiden jälkeen vanhemmilleen kirjoittamassaan kirjeessä puhu muusta kuin kiireistään — toki sentään mainitsee, että isän pitäisi tulla heti kaupunkiin, niin näkisi nuorikkojen »tosi sievän kodin», ennen kuin he muuttavat uuteen asuntoon. Avioliiton alkuaikoina Silénit avustivat nuorta paria sen taloudellisissa vaikeuksissa. Mutta innokkaasti tuntuu mamma Gebhardin seuranneen nyt suosioon päässeensä miniänsä puuhia ja iloinnensa siitä, että Hannes oli saanut »käytännöllisen vaimon». Käytännöllinen ja säästäväinen pitikin olla taloudenhoidossa, sillä nuorilla ei ollut liikoja rahoja käytettävissä. Hanneksen tärkein tulolähde oli Kyläkirjaston Kuukausilehti, johon lähetetyistä kirjoituksista Gummerus maksoi 50 kultamarkkaa Hannekselle. Mutta kun Hannes samalla oli Valvojan toimitussihteri ja Otavan »isännöitsijä», dosentti, valiokuntasihteri jne., kävi työtaakka Hanneksen terveydelle liian ankaraksi. Niinpä hän tavoittelikin vakinaista tointa, joka takaisi perheelle vakavamman taloudellisen aseman. Kun hän oli heittänyt mielestään opettajan viran, täytyi hänen hakea muuta tointa. Yliopistossa avautui 1892 vaatimaton kassanhoitajan virka. Sen Gebhard sai, mutta hän joutui jättämään muut sivutoimet paitsi Valvojan toimitussihterin tehtävät.

Hedvig Gebhard sanoikin, ettei kassanhoitajan virka lainkaan sopinut Hannekselle, eikä tämä siinä monta vuotta viihtynytkään. »Kassa ei usein lyönyt yhteen. Siinä oli joko liian paljon tai liian vähän rahaa, useimmiten valitettavasti liian vähän. Se aiheutti ylimääräistä työtä, huolestumista, hermostumista. Näihin aikoihin alkoi senvuoksi se unet-



*Hedvig ja Hannes Gebhard häämatkallaan Kööpenhaminassa (1891).*



tomuus vaivata Gebhardia, josta hän koko elämänsä sai niin paljon kärsiä, ja sen lisäksi ilmaantuivat niiden arvaamattomien ja tuskallisten vatsahäiriöiden ensimmäiset oireet, jotka myöhemmin kehittyivät hänen elämänsä suurimmaksi vaivaksi.» Näin Hedvig Gebhard kuvaa avioliiton alkuaikojen vaikeuksia, jotka tietenkin vaikuttivat perhe-elämäänkin.

Gebhard oli heti avioliittonsa alkuvuosina terveytensä takia kesäloman tarpessa. Sitä varten nuoripari rakensi itselleen Helsingin lähelle Degerön saaristoon Birka-nimisen huvilan. Mutta sielläkään ei monta kesää asuttu, sillä Hannes Gebhard, joka oli ilmeisesti hiukan luulosairaskin, sai pian päähänsä, että merenrannikko oli hänelle epäterveellinen. Niinpä huvila myytiin anopille, rouva Silénille, ja nuoripari vuokrasi kesäksi itselleen asunnon sisämaasta, milloin Pälkäneeltä, milloin Järvenpäästä, Kalvolasta, Asikkalasta, Lopelta tai Lohjalta. Tähän levottomaan elämäntapaan oli syynä Hannes Gebhardin synnynnäinen hermostuneisuus ja yliherkkyys. Jo varhain hänen oli vaikea sietää määrättyjä ihmisiä, jopa epämiellyttäviä maisemiakin. Tällainen yliherkkyys tuotti tietenkin hankaluutta avioliitossakin, joka alun alkaenkaan ei liene ollut särötön. Kuitenkin aviopuolisoja sitoi toisiinsa läheinen ja lämmin kiintymys, yhteiset harrastukset, yhteistyö — ja usein yhteinen puutekin. Taistelu Otavan puolesta, Saksan matka, kamppailu vähäosaisten puolesta osuustoiminnan aamunkoitossa — kaikki tämä yhdisti liittoa, kuten lapsetkin. »Avioliitto oli alkuaikoina erittäin onnellinen. Silloin he olivat yhdessä eläneet perhe-elämää ja tehneet työtä», kertoo Alli Haatajakin.<sup>5</sup>

Myös Gebhardien kirjeenvaihto viittasi molemminpuoliseen kiintymykseen. Sitä paitsi Hannes Gebhard tarvitsi Heddiään, joka oli hajamielistä miestä paljon kätevämpi yksinkertaisissa käytännön asioissa. Tämä kävi ilmi nimenomaan ulkomaanmatkalla 1894, jolloin Hannes oli mm. vähällä kadottaa passinsa ja matkalippunsa. Kun Hedvigin oli pakko palata aikaisemmin kotimaahan, hänen oli järjestettävä kaikki Hanneksen paluun yksityiskohdat, matkaliput, hotellit, juna- ja laivamatkojen aikataulut, mistä kaikesta Hannes sai kirjeessä »minuutti-ohjelman» — vieläpä ohjeet, mistä paluumatkaa varten oli ostettava ylimääräistä vaatetta.

Heddi ei kuitenkaan ollut vain Hanneksen huoltaja, vaan nimenomaan hänen työtoverinsa, jota parempaa hän tuskin olisi voinut saada. Esimerkiksi Berliinissä Hannes istui arkistossa käyden läpi asiakirjoja, Heddi puolestaan selvitti pariskunnan asunnossa muistiinpanoja ja tilastoi Hanneksen tietoja. Keskipäivällä tavattiin »puolimatkan krouvissa»,

ravintolassa, joka oli keskikaupungilla suunnilleen yhtäläisen matkan päässä molemmista. Näin organisoitu aviopuolisoiden yhteistyö kiinnitti ennen pitkää ystävien huomiota. Niinpä Ellen Tudeer, O. E. Tudeerin puoliso, kirjoitti alkuvuodesta 1894: »Olette energistä herrasväkeä nyt kuten aina, viette perille mitä olette päättäneet. Kuitenkin täytyy minun sanoa, että Sinä rakas Heddi olet melkein liian ihailtava tilastotyössäsi. En minä ainakaan pystyisi auttamaan miestäni sellaisessa työssä, varsinkin jos minun pitäisi tehdä kotona ja mieheni kirjastossa. Minä ihailen Sinua niin! Voitko samanaikaisesti säilyttää hyvän tuulesi. Jos niin on, on Hanneksella todellinen aarre. — Olen äidiltäsi kuullut, että tulet jo maaliskuussa kotiin. Mutta miten sitten käy Hanneksen?»

Noihin aikoihin Hedvig Gebhard ilmeisesti todella oli »se, joka päätti käänsi» perheessä. Hän olikin naiseksi harvinaisen reipas ja asiallinen. Aviopuolisoiden kirjeidenkin lopussa oli enintään »Sinun» tai »Sinua rakastava». Keväällä 1894, jolloin Hedvig Gebhard odotti ensimmäistä lastaan, hän Helsingistä käsin osittain ohjasi miehensä tekemiä tutkimuksia Saksassa ja Itävallassa. Kun Hannes jo maaliskuussa alkoi tuntea ikävää ja halusi palata, Heddi osoitti miten turhaa ja sopimatontakin oli jättää tehtävä kesken. Omasta puolestaan Heddi Helsingissäkin koetti olla miehelleen hyödyllinen tehden ahkerasti muistiinpanoja yliopiston kirjastossa, jossa oli jo silloin varsin hyvät kokoelmat ja rekisterit.

Ilmeiseltä tuntuu, että Hedvig Gebhardilla oli erittäin suuri vaikutusvalta mieheensä avioliiton alkuvuosina. Saattoipa O. E. Tudeer heinäkuussa 1892 suorastaan varoittaa Heddiä, ettei tämä käyttäisi liian paljon suggestiokykyään Hannekseen. »Voi tulla takaisku», O. E. Tudeer arveli nähtävästi Hanneksen heikkoa terveyttä ajatellen — ehkäpä myös tämän luonteen tuntien.

Epäilemättä Hedvig Gebhardin osa avioliitossa oli yhtä paljon äidin ja holhoojan kuin puolison. Hannes Gebhardin itsepäisyyden tuntien täytyy olettaa hänen kiintymyksensä ja arvonantonsa vaimoaan kohtaan olleen varsin suuri. Vaimon osa ei liene ollut varsin helppo. Usein epätoivon puuskia saaneen miehen alituinen rohkaiseminen oli varmaan vaivalloista Heddille. »Ole reipas ja hyvätuulinen», päätti Hedvig Gebhard usein kirjeensä.

Hannes Gebhard oli sängen avomielen ja estoton puheissaan, mistä syystä on ollut helppo selvittää eräitä ilmeisiä väärinkäsityksiä perheen vakavammista ristiriidoista. Saattoihan Hannes toisinaan tahallisesti kiusata Heddiään miltei itkun partaalle. Niin ikään hän joskus sanoi vaimostaan hiukan harkitsemattomasti: »Ilman minua hän ei olisi mitään!» Tämä ei tietenkään ollut totta, sillä esimerkiksi muutamat

osuustoiminnan tuntijat pitävät Hedvig Gebhardia yhtä pätevänä alan asiantuntijana kuin Hannesta. Voi olla, että Hannes Gebhardin kärsimättömyys vaimoaan kohtaan, jopa muutamat halventavat lausunnot Heddistä, lienevät osittain johtuneet eräänlaisesta »ammattikateudesta». Gebhard saattoi joskus moittia vaimonsa juoksentelemista komiteasta toiseen, jolloin perhe-elämä kärsi. Saattoipa hän myöhemmin, kun Heddi ei enää todella ehtinyt hoitaa miestänsä, sanoa, että olisi toivonut vaimokseen naisellisempaa naista, »joka olisi pitänyt hänestä huolta».

On ilmeistä, ettei Hannes Gebhard varsinkaan myöhemmällä iällään ollut ihanneaviomies sanan täydessä merkityksessä. Åke Lönnberg kertoo, että, kun hän kerran avioparin oleskellessa hänen huvilatilallaan, rohkeni aika selväsanaisesti väittää tällaista, suuttui Hannes pahanpäiväisesti. Julkisuudessa Hannes Gebhard epäilemättä useammin kiitti kuin moitti Heddiään. Niinpä hän saattoi jollakin luennollaan toivoa nuorille kuulijoilleen yhtä hyvää aviovaimoa kuin hänellä itsellään oli. »Mutta sellaista ette saa», Gebhard lisäsi. Ilmeistä on, että Hannes Gebhard loppuun asti ihaili vaimonsa monia avuja. Paitsi Heddin reippautta, joka alusta lähtien oli viehättänyt Hannesta, ihaili Hannes vaimonsa järjestysaistia. Niinpä hän saattoi kehua tätä niin järjestelmälliseksi, että »jos hän ottaa sakset naulasta, panee hän ne siihen myös aina takaisin». Tämä osoittaa vain, ettei Hannes Gebhard itse ollut suinkaan niin tiukan järjestelmällinen kuin usein luullaan. Hänessä oli hyvinkin paljon esi-isiltä perittyä boheemivirta — kuten taiteilija-serkussaan, jonka oli vaikea mukautua tiukkoihin kahleisiin. Siinä myös syy, miksi Hannes Gebhard, joka ei ollut pitkäjänteinen luonteeltaan, saattoi joskus kylläistyä koko avioliittoonsa — kuten hän sitten kyllästyi moneen muuhun »valmiiseen» asiaan.

Tuttavat, jopa O. E. Tudeer, joka oli molempien aviopuolisoiden ystävä, kertovat varsin yksimielisesti, että oli aikoja, jolloin Hedvig ja Hannes eivät tahtoneet tulla toimeen keskenään. Syynä oli suureksi osaksi se, että Hannes Gebhard oli huumorintajuinen, mutta Hedvig Gebhard sen sijaan hiukan tosikko. Kun Hannes Gebhard loppuun saakka oli »kurillinen», saattoi hän varsin harmittomilla kujeillaan vihastuttaa vaimonsa. Hanneshan oli houkutellut tämän politiikkaan, mutta kun aviomies työstä kotiin palatessaan näki vaimonsa olevan menossa jälleen jonnekin, ei hän malttanut olla kiusoittelematta tätä. Niinpä Hannes Gebhard, vaikkei ollutkaan musikaalinen, saattoi lauleskella tunnettua kuplettia: »Jag går ut när gumman min är inne, och jag är inne när gumman min går ut» (minä menen ulos, kun eukkoni on kotona ja minä olen kotona,

kun eukkoni menee ulos). Heddi suuttui tästä joka kerta. Ruokapöydässä sattui niin ikään usein pientä kinastelua, jossa Maiju-tytär sai toimia välittäjänä. Myös Hanneksen vähäiset tavanomaisuudesta poikkeamiset kiusasivat Heddiä. Niinpä Hannes poti usein unettomuutta ja pani tällöin yöllä pasianssia. Kun Heddi heräsi tähän, saattoi hän kivahtaa: »Tämähän on pelihelveti.»

Ulkonaiset aiheet olivat täten varsin mitättömiä, eivätkä ne johtaneetkaan koskaan vakavaan väliriksoon. Mutta toisaalta on ilmeistä, että Hannes Gebhardin levottomuuteen ja moniin matkoihin — ainakin v. 1918 alkaneeseen parisen vuotta kestäneeseen Skandinavian kierrokseen, oli osittain syynä vaimon ja kotihuolien pakoileminen. Mutta juuri samana vuonna Hannes Gebhardin piti välttämättä tavata Heddi jouluna, ja kun tämä ei katsonut voivansa olla poissa oman kotinsa perinteellisestä joulunvietosta, tuli Hannes itse käymään kotona.

Hedvig Gebhard on vuosisadan vaihteessa — kun Hannes oli kehoittanut vaimoaan hoitamaan hermojaan — antanut mielestäni parhaan selityksen asemastaan Hanneksen aviovaimona. Näin hän kirjoitti:

»Tiedätkö, kyllä minun hermoni paranevat, kun vain Sinä paranet. Minä en ole koskaan hermostunut kun Sinä olet reipas ja kiltti. Mutta minä kuljeskelen hädän ja ahdistuksen vallassa, kun Sinä olet huonokuntoinen, ja kun Sinä puhuttelet minua vihaisesti, tunnen minä muuttuvani sekä fyysisesti että henkisesti. Minä en voi antaa sitä anteeksi, en sulattaa sitä. Ja nyt Sinä sanot, että juuri siinä hermostuneisuus osoittautuu. Pitäisi hillitä itsensä.

Niin voisipa sen. Mutta jopa itse Tudéer saattaa heittää särveltinsä menemään, kun puhelin hänen mielestään on epäoikeudenmukainen hänen mielen tasapainolleen.

Ei minä näen liian selvästi, että siinä on minun suurin virheeni, etten tiedä kuinka olisin kun Sinä olet huonokuntoinen. Tosin olen suuressa määrin luopunut entisyydestäni ja antanut Sinun persoonallisuutesi vaikuttaa minuun, mutta tässä kohti on jäänyt puutos. Minä olen kuitenkin ehkä kaikessa mukautumiskyvyssäni niin paljon omalaatuinen, itsenäinen, sanonpa kernaasti, jos niin haluat, karkea persoonallisuus, että tarvitaan 10 vuotta lisää oppiakseni sen.

Minä olen toiminnan ihminen. Se on veressä. Se tekee ihmisestä ihmisen. En minä ole luotu makaamaan koivun alla ja tuijottamaan taivasta, ja siten lepuuttamaan ajatuksiani ja jäseniäni. Ei minulla liioin ole ideoita kuten Sinulla, aloitekykyä kuten Sinulla. Minä olen työläinen, joka kokoon korret siihen rakennukseen, johon Sinä olet aatteen keksinyt. Minun täytyy saada tehdä sitä, minun täytyy saada olla mukana. En minä voi täyttää Brunon ihannetta kodin naisesta. Se menee liian pitkälle toiseen suuntaan. Ehkä. Kuka voineekaan täyttää kaikki [toiveet]. Kuka pystyykään kulkemaan sitä oikeata, sitä tarkalleen oikeata keskitietä.»

Mutta Hedvig Gebhard ei kieltänyt miehensä luonteen vaikeutta. »Hannes oli niin riitaisa, että rikkoi välinsä parhaiten ystäviensäkin

kanssa», hän sanoi, mutta lisäsi samalla hymyillen: »Hän oli aina täynnä uusia aatteita, jotka kohta olisi toisen pitänyt omaksua. Hän saattoi herättää minut kello neljä aamulla ja huutaa korvaani: 'Heddi, Heddi, minulla on aate'.»<sup>6</sup>

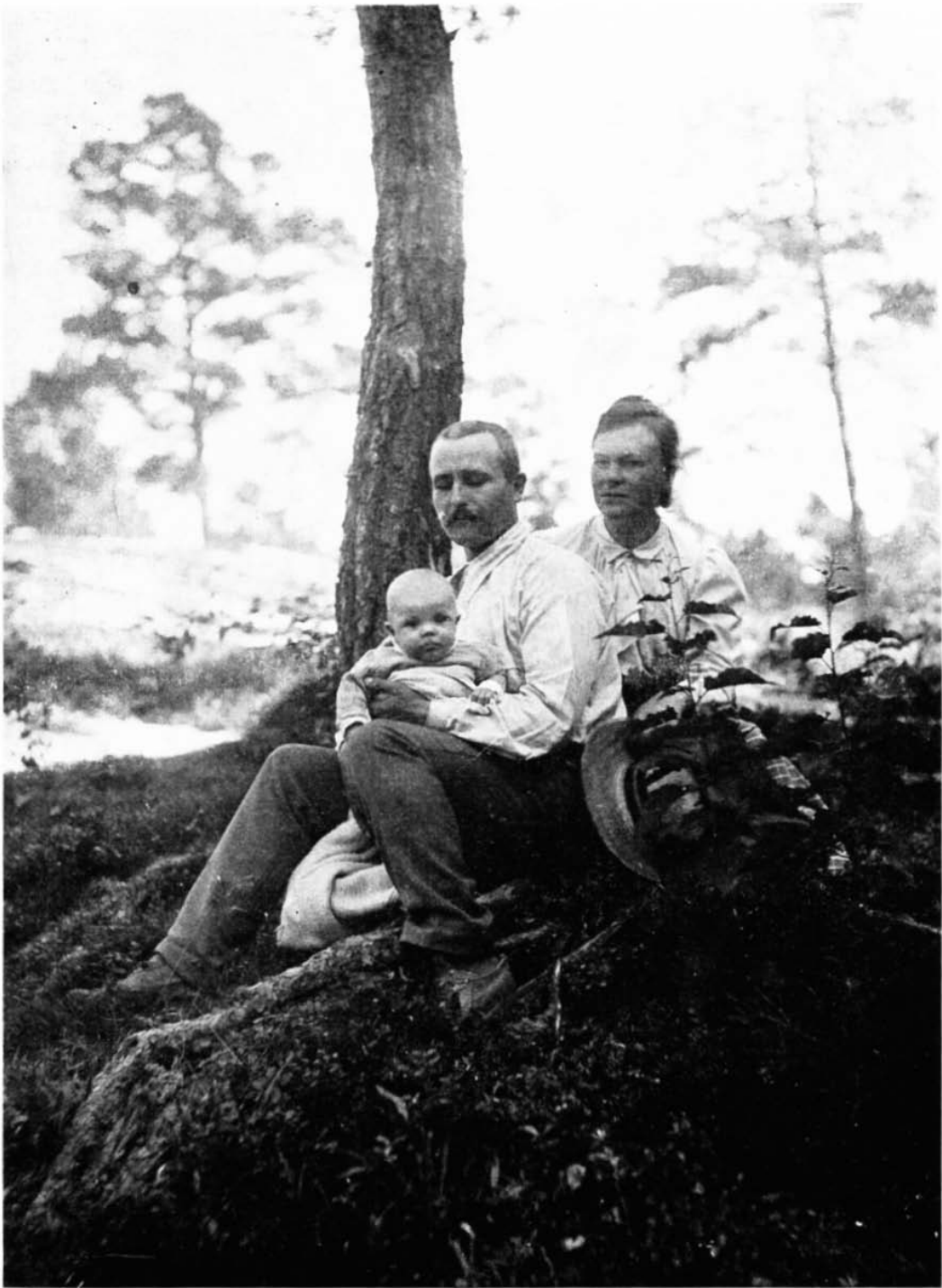
### *Perheen pää ja isä*

Aatteen tuli leimusi Hannes Gebhardissa niin voimakkaasti, että saattaa kysyä, miten häneltä yleensä jäi aikaa lähimmillekään omaisilleen? Kuitenkin hän oli rakastettu aviomies, jonka seurassa ei ainakaan tullut ikävä. Sitä paitsi hän oli aatteelliselle naiselle ihanteellinen työtoveri. Hannes Gebhard oli niin ikään erinomainen poika vanhemmilleen, joista hän näiden viimeisinä elinvuosina joutui huolehtimaan kuin isä lapsistaan. Tosin myös vanherramat, niin kauan kuin jaksoivat, pitivät sydämensianaan Hanneksen ja tämän perheen menestymistä. Isä Ferdinand teki suoranaisia uhrauksia Hanneksen hyväksi; pani nimensä tämän 1 000 kultamarkan vekseliin 1894, tarjosi kustannuksellaan Hannekselle v. 1900 tilaisuuden lepuuttaa hermoja Heinolan kylpylaitoksessa jne. Eläkkeellä olevalla isällä ei muita intressejä sanottavasti ollutkaan kuin poikansa, josta hän tuntui olleen ylpeä, vaikka toisinaan moitti »tämän sairaalloista mieltä, joka näkee kaiken mustien silmälasien läpi». Äiti puolestaan arveli v. 1904: »Et Sinä Hannes tarvitse muuta kuin lepoa sekä ruumiillesi että sielullesi.»

Pitkälle tämän vuosisadan puolelle vanhempien pirteys säilyi, mutta sitten heidän voimansa alkoivat heikentyä. Molemmat elivät kuitenkin kauan vaivoistaan huolimatta. Erittäin ikävä oli isän vaikea jalkataapaturma pian vapaussodan jälkeen. Jalka oli jo vähän parantumassa, kun siihen tuli uusi murtuma, joka ei sitten enää parantunut. Niinpä Hanneksen isä joutuikin liikkumaan rullatuolissa tämän jälkeen. Hanneksella oli varsinkin sota- ja pula-aikoina paljon huolta vanhemmistaan, joille hän mm. vapaussodan jälkeen pyrki toimittamaan elintarvikkeita kaikkia mahdollisia teitä.

Vanhempien tuki ja turva oli kuitenkin Hannes Gebhardin mukaan Aina-sisko, joka asuikin koko ajan näiden kanssa joitakin lyhyehköjä väliaikoja lukuun ottamatta. Hannes Gebhard ei tosin aina ollut tyytyväinen sisarensa toimiin. Niinpä ensimmäisen maailmansodan puhjetessa v. 1914 Aina oli niin »lapsellinen», että aikoi lähettää »Papan, mamman, Siirin ja Iidan [uskottu palvelija] hevosella Keravalle. Etkö usko että jos Suomessa syttyy sota, Keravakin on täysin asuinkelvoton. Mutta en





*Hedvig ja Hannes Gebhard sekä heidän esikoispoikansa Oras (1894).*

usko, että siellä tulee mitään hätää ja siksi Mamman on viisainta tois-  
taiseksi jäädä asuntoonsa [Oulunkylään] — —. Ei teidän tarvitse luov-  
uttaa huvilaanne venäläisille, jos vain osaatte esittää, miten vaikeata  
sairaitten vanhusten on muuttaa.»

Hanneksen kirjeet vanhemmilleen osoittavat loppuun saakka säily-  
neen mitä sydämellisimmän suhteen vanhempien ja pojan välillä Han-  
neksen holhoavasta asenteesta huolimatta. Tuntuu ehkä ristiriitaiselta,  
että Hannes Gebhard saattoi myöhemmin sanoa vanhemmistaan, että  
nämä »elivät liian kauan». Tällä hän tarkoitti näiden vitaalisten ihmis-  
ten muuttumista vanhuudenheikoiksi. Näin käsitettynä tämäkin lausunto  
vain todistaa Gebhardin sydämellistä kiintymystä vanhempiinsa.<sup>7</sup>

E erityisen kiintynyt Gebhard oli lapsiinsa. Hän kirjoitti ystävälleen  
Volter Rihtniemelle huhtikuussa 1894: »Olimme molemmat Saksassa.  
Minä tutkin maanviljelystilastoa y.m. mitä maanviljelysloihin kuuluu.  
Maaliskuun alussa lähti Heddi kotiin, sillä odotimme pienokaista touko-  
kuussa. Sillä välin olen matkustanut Wienissä, Münchenissä, Dresde-  
nissä, Leipzigissä tutkimuksiani varten ja osaksi myöskin turistina.  
Eilen (21. 4.) tulin Köpenhaminan kautta kotiin, jossa oli vastassa  
Heddi vuoteella iloisen ja terveen näköisenä ja 4 vuorokauden vanha,  
lihava ja asiantuntijajainkin mielestä hyvin ymmärtäväisen näköinen poika.  
Olimme näet erehtyneet laskuissamme. Ymmärrät iloni. Unhotan maail-  
man, mutten ystäviäni!» Tämä esikoinen sai nimen Oras — kuvaavaa  
kummankin vanhemman kylvötyölle.

Jouluna 1896 syntyi Maiju. Jälleen kirjoitti Hannes Gebhard joulu-  
iltana 1897 Rihtniemelle: »Meillä on pieni tyttö Maiju toisena, rupesi  
käymään toista ikävuottaan jouluiltana ja iloitsi suuresti kuusesta. Oras  
neljännellä on väliin ollut heikko, mutta viime aikoina hän on alkanut  
aika lailla miehistyä. Heddi on aina terveenä, minä sitä vastoin sairastelen  
silloin tällöin.»

Hannes Gebhardia kiusasi jatkuvasti hänen herkkä hermostonsa. Mut-  
ta kun tammikuun lopulla 1903 syntyi perheen kolmas lapsi, pikku Tapio,  
kirjoitti perheystävä Ellen Tudeer onnitellen ensin »Oras kakkosesta»:  
»Hannes, älä koskaan puhu huonoista hermoistasi. Nyt minä tiedän,  
että Hanneksella on rautaiset hermot, kun hän voi kirjoittaa murhaavia  
artikkeleita [maatalousprofessoreita vastaan] samaan aikaan kun hän-  
nen vaimonsa kamppailee elämän ja kuoleman kanssa.»

Pikku Tapio oli alun alkaen heiveröinen lapsi, Oras ja Maiju sitä  
vastoin vankistuivat vuosi vuodelta. Maiju oli tosin pienenä monen  
muun tyttölapsen tavoin ylen herkkä, mutta karaistui vähitellen. Niinpä  
vuosisadan vaihteessa Hedvig saattoi tiedottaa Pellervon töissä olevalle



*Maiju ja Oras Gebhard.*

miehelleen perheen lomapaikasta Karjalohjalta, että molemmat lapset olivat terveitä ja vankkoja.

Hannes Gebhard näyttää usein olleen huolestunut siitä, että monitoimiset vanhemmat — vallankin hän, isä — laiminlöivät lapsiaan. Kun hän 1901 hoiteli hermojaan Heinolassa, Hedvig rauhoitti miestänsä kertomalla lasten hilpeästä kesän vietosta:

»Eräänä iltana kun Oras veti sukkia jalastaan kysyi hän: 'Mitä isä nyt tekee'. Kun kerroin hänelle Sinun vaeltelustasi asunnostasi yli siltojen — — — hän oli hyvin huvitettu. — Sinä olet levoton lasten joutumisesta laiminlyödyiksi. Ei, ellei heillä ole Dagmaria tai kanttorin Yrjöä tiiällä roikumme me yhdessä. — Eräänä päivänä annoin lapsille (ja näiden tovereille) veneenavaimen ja he soutelivat saarten ympäri.»

Kun lapsista puhutaan Gebhard-puolisoiden kirjeenvaihdossa, tapahtuu se aina mitä herttaisimmassa sävyssä. Hannes Gebhard tahtoi itse kirjoittaa heille mm. viettäessään tervehtymislomaa St. Blasienissa Boden-järven rannoilla kesällä 1904. Niinpä hän kirjoitti sieltä kesäkuun 18. päivänä 1904:

»Rakas Oras ja Maiju

Berliinissä näki isä, että issikan ja fuurmanin hevoset juoksentelivat hattu päässä, ajatelkaas oikea olkihattu, samanlainen kuin Maijun jokapäiväinen, mutta isompi. Hatussa oli kaksi niin suurta reikää, että korvat mahtuivat niistä läpi. Berliinissä on välistä niin kuuma, että hevoset ovat tulleet kipeiksi ja sen vuoksi pidetään hatuja.»

— — —  
»Aamulla isä ajoi postivaunuissa, joita veti 4 hevosta. — — Kuski ja postiljooni istuivat katolla, jonne he kiipesivät tikapuita myöten. Sisällä oli täynnä matkustajia ja vaunut olivat ihan kuin omnibusvaunut, mutta pienemmät. Aina kun me tulimme johonkin kylään, niin postiljooni puhalsi torveen.

— — Teidän pitää koettaa muistaa syödä se mellanmooli, maitoa, korppuja tai voileipää 12—1 ja että kaikkien pitää olla kiltejä kaikille.»

Tarkkaan isä muisti perheen merkkipäivätkin. Kesäkuun 22. päivänä 1904 hän kirjoitti St. Blasienista:

»Huomenna on Tapion syntymäpäivä. Sitten isä aikoo mennä korkealle vuorelle ja hurrata Tapiolle niin että se kuuluu Metsolaan saakka. Teidän pitää kirjoittaa isälle ja kertoa kuinka se kuului ja poltitteko kokkoa ja missä te poltitte?

Eilen isä tapasi maantiellä yhden muijan, joka ajoi kahdella lehmällä ja suuri valkoinen sika istui kärryissä. Sika tuotiin tänne myytäväksi. Täällä — ei ole ollenkaan hevosia vaan täällä ajetaan, kynnetään ja karhitaan aina vaan lehmillä.»

Parin viikon kuluttua isä jälleen kirjoitti Orakselle ja Maijulle St. Blasienin Luiseheimista:

»Se on virkistänyt isää kun on nähnyt, että te olette kaikki siellä terveitä ja että teillä on hauskaa siellä ja että Tapio poika kasvaa ja on kiltti.

Maiju kysyy, mitä isä tekee? Siihen en voi kun vastata, että isä ei tee juuri mitään. Viime päivinä on vaan maannut pitkällään mahallaan sellaisen ison puun alla ja syönyt 5 kertaa — muutoin isä käy ilmakylypyjä ottamassa kaukana metsässä. Sinne on rakennettu korkea seinä ympärille ja siellä — on keilapeli ja pieni kauppapuoti, josta yksi mies myypi maitoa ja nisuleipää ja hedelmiä. Siellä on aika paljon herroja, ne leikkivät ja voimistelevat ja heittävät keilaa tai syövät hedelmiä. Ja on siellä pikkukamarikin, muttei ampiaisia.»

Näin kertoi Hannes Gebhard lapsilleen olostaan ja elämästään tavalla, joka näitä varmaan viehätti. Lapset vuorostaan vastasivat hänelle itse

kyhäämillään pikku kirjeillä. Niinpä Maiju kirjoitti heinäkuun 7. päivänä 1904 isälle St. Blasieniin:

»Rakas Isä

Kuinka iisä voi. Äiti juuri lähti Helsinkiin. Täällä on niin kovin kylmä, vaan nyt aurinko paista. Tällä on tyyni järvi. Lähettäkö Isä jotain. Terveisiä Isälle Maijulta ja Ainolta.

Hyvästi Isä. Meillä on Isän oma lipu ulkona.

Maiju.»

Kahden vuoden kuluttua lasten kirjeet ovat jo huomattavasti kehittyneempiä, mutta sama sydämellinen suhde on säilynyt, mikä käy ilmi Maijun kirjeestä kesäkuun 20. päivältä 1906.

»Rakas isä

Kiitos kirjeestä. Minä huomasin heti päälekirjoituksesta, josa oli isän käsiala. Juhannusiltana saimme ensimmäiset marjat se oli Lustikullan poika, hän toi yhden litran, nyt tuodaan joka päivä jo niitä neljä litraa kerralla. Täältä tulee niin paljon ettemme voi ottaa vastaanakaan vaan sanoa, että vietäisiin Näppiselle ja heille on myös tuotu niin paljon, että heidänkin on monesti täytynyt lähettää pois vaikka heillä on niin paljon ihmisiä. Eikö Lustikulla ole hullu nimi?

Me olimme Äiti, Oras ja Minä Vaanilaan (ilman kuskia) Aina tättä hakemaan juhannukseksi tänne, mutta satoi niin että me emme voineet polttaa kokkoa. me olimme kuitenkin soutelemassa.

— — Kun me menimme hakemaan Aino tättä niin minä ajoin sinne ja Oras takaisin. Täällä ei ole yhtä kuuma kuin siellä. Täällä on illalla klo kahdeksan 14 °, kyllä teillä on lämpimämpi.

Terveisiä kaikilta isälle Maiju»

Sanoihin aikoihin myös Oras tarttui ensi kertoja kynän varteen ja piirteli:

»Rakas Isäni. Kiitos kortista. Me olimme kerran Äitin kanssa liesaarella. Maiju on ruvennut kovasti rumasti nauramaan. Me olimme Paasikivellä Aina-tätin kanssa. Eeva tädillä on saanut pieni tyttö. Me lähdemme jollakseen. Hyvästi ja terveisiä Paasikiven tädiltä minulta ja Äitiltä. Oras.»

Maiju piti samana kesänä huolta siitä, että myös nuorimmaisesta, Tapiosta, annettiin isälle tietoja. Vähän juhannuksen jälkeen 1906 hän kirjoitti:

»Rakas isä

Kiitos kortista. Tapio on terve. Hän söi yhtenä päivänä 10:nen plättyä mesimarjojen kanssa. Sluski! Tapio on niin terve, että hän saa käydä paljain jaloin ja äiti aikoo topata hänet veteen kun ensi kerran on tyyni, sillä äiti ei uskaltanut mennä uimaan. Ei Tapio paljon sano, kun hän on paljain jaloin, että se »pippaa». — — Mutta eikö niin isä, että Tapion hyvästä voinnista sanomme peppar. Peppar.





*Maiju Gebhard noin 10-vuotiaana.*

Yhtenä päivänä me soudimme, me Äiti, Oras, minä ja Tapio jokea alas päin ja soudimme sen paikan yli jossa se laajenee Suittilanseläksi. Jos isä ei tiedä mikä Suittilanselkä on niin minä selitän. Se on se paikka, jonka rannalla Kutsilan ja Jakkarlan kartanot ovat. Ja soudimme taas vähän matkaa kapenevaa jokea ja alaspäin, sitte me seisahduimme, joimme sitten appelsiinimehua, käveltiin ja sitte me uimme Oras ja minä ja Tapio ja Äiti katselivat. Kun äiti kysyi: 'Onko Tapio nähnyt kun Oras ja Maiju uivat'. Niin Tapio sanoi: 'En'. Hän ei muistanut viime kesää. —

Terveisiä kaikilta Isälle Maiju.»

Lasten herttaiset kirjeet antavat elävän kuvan Gebhardien kesänvietosta isän poissa ollessakin. Erittäin valaiseva on Hedvig Gebhardin kirje Suittilasta kesäkuun 13. päivältä 1906. Siinä vahvistetaan Tapiion tervehdyminen, mutta samalla Hedvig Gebhard kertoo, miten pahoillaan hän oli, kun oli unohtanut kaupunkiin ruiskun, jolla Tapiolle annettiin injek-

tioita. Onneksi eräällä naapurilla oli ruisku, ja pieni toipilas sai ruiskeensa.

»Minä matkustin sitten kaupunkiin, menin suoraan [tri] Lindholmin luo — mutta kun tiistaina tulin takaisin, kohtasin mitä yksimielisimmän ja innostuneimman vakuuttelun [Oraksen ja Maijun] hänen [Tapion] hyvästä vatsastaan ja ruokahalustaan, hauskuudestaan ja 'fiksiuudestaan'. Ja tosiaankin olen nyt voinut todeta, että hän syö ja leikkii — —. Lindholm on kuitenkin kaiken varalta antanut tarkat määräykset miten menetellä jos se [tauti] uusii.

Kaupallisuus näyttää muuten istuvan Maijun ja Tapion veressä. Mutta kaikeksi onneksi kohdistuu se osuuskauppalinjoille. Koko tämä päivä on näet leikitty kauppa. Laatikoita on kiskottu ulos, 'tavaroita' on asetettu näytteille. Selma ja minä olemme saaneet ostaa loppumattomiin. Maijulla on omansa ja Tapiolla tietenkä omansa, missä kaikki maksaa 'kolmekymmentä' tai 'kolmekymmentäneljä'.

Maiju pyysi paperia maalatakseen kylttejä, ja kun seuraavan kerran tulin ulos seisoi hänen kauppansa yläpuolella olevassa puunrungossa koreasti maalattuna 'Osuuskauppa'. Ehdottomasti oma-aloitteista touhua, kuten kaikki, mitä tämä toden totta 'fiksi' tyttö tekee. Tapiolla oli kyltti: 'T. Gebhardin maitokauppa' — — Sitten päivemmällä heräsivät Oraksen kaupalliset vaistot. Hän pystytti apteekin kaikkine kellarin pienine hillopurkkeineen ja selitti minulle sittemmin, että hän luultavasti tulevaisuudessa valitseekin apteekkiuran.»

Vaikka Hannes Gebhardilla oli huolena, ettei häneltä jäänyt riittävästi aikaa lapsilleen, niin silti lapset jumaloivat isäänsä, ei vain tuliaisten, vaan isän leikkillisyyden ja sydämellisyyden takia. Maiju Gebhardin kertoman mukaan isällä oli aina päivällisen jälkeen aikaa — äidillä harvoin — ruokalepoa ottaessaan leikkiä lastensa kanssa, jotka telmivät hänen päällään. Parasta oli kuitenkin, kun isä sunnuntaisin ja kesällä muulloinkin vei lapset pitkille kävelyretkille. Tällöin hän täysin sopeutui lasten mielikuvitusmaailmaan, kuunteli miten Maiju kertoili ikiomasta »puu-Esteristään» ja itsekin jatkoi näitä seikkailuja.<sup>8</sup>

Hedvig Gebhardin tehtäväksi jäi lasten kasvatus. Uskotuilleen Hannes Gebhard myönsi, että »Hedvig oli kasvattanut lapset, dresseerannut heidät ja opettanut hyvälle tavoille, ja että hän oli siinä ollut kova äiti, varmaankin liiankin kova ainakin Orakselle, jonka arveli siitä kärsineen».

Perheystävän tytär Lilli Almqvist (Tudeer) on vuorostaan kertonut Tapiosta: »Gebhardin nuorempi poika Tapio oli erikoisen kaunis ja erikoisen teräväpäinen lapsi, niin että vanhemmilla oli paljon iloa hänen kanssaan ollessaan. Mutta Tapio oli alun alkaen heiveröinen ja hän sairasti ennen kuolemaansa kauan keuhkotautia. Häntä yritettiin tietysti hoitaa parhaalla tavalla; hän oli parantoloissa kotimaassa ja Tanskassa, jonne Hannes Gebhard vei poikansa elokuussa 1911, mutta mikään ei auttanut. Tuberkuloosi vain siirtyi keuhkosta kurkunpähän,



*Hedvig Gebhard ja Tapio Tanskassa (1911).*

niin että kurkkuun oli laitettava kanyyli, ja myöhemmin lonkkaankin, mikä teki kävelyn mahdottomaksi.»

Kun Tapio nimenomaan viimeksi mainitun vamman vuoksi vietti pitkät ajat vuoteessa, hänen sairasvuoteensa oli talon keskus. Sen ääreen muut lapset keräytyivät leikkimään ja Tapio oli innokkaasti mukana, jos vain jaksoi. Tämän vuoteen ääreen Hannes Gebhardkin usein istahti. Hän saattoi esimerkiksi pelata lautaa Tapion kanssa. »Pikku-Tapion sairautta seurasin vuosikaudet ja huomasin silloin, ettei ulospäin suunnattu työ suinkaan vähentänyt professori-isän hellyyttä», Åke Lönnberg kertoo.

Enimmäkseen Hedvig Gebhardin vastuulle jäi kuitenkin Tapion hoitaminen, joskin vakituista hoitajaakin oli loppuaikoina pidettävä. Aluksi ei tiedetty edes, mitä tautia poika oikein sairasti. »Infektio-tautina» tapausta pidettiin, epäiltiinpä paratyfustakin. Vähitellen selvisi, että Tapio oli joutunut tuberkuloosin uhriksi. Omaiset ja ystävät seurasivat jännittyneinä Gebhardien kamppailua poikansa hengestä. Tudeer kyseli yhtä mittaa kirjeissään vuosina 1910—12 Tapion vointia, pääseekö tämä ylös kesän tullen jne. Tapion kohtalo oli kuitenkin yhtä väistämätön kuin noihin aikoihin lukuisien muidenkin saman taudin uhrien. Kymmenvuotias vaipui vanhempiensa käsiin syksyllä 1913 Koivuniemen huvilalla.

Kun Hannes Gebhard seuraavana kesänä jälleen oli Koivuniemessä, missä pojan poissaolo tuntui erityisen kipeältä, hän kirjoitti: »Näinä päivinä on ollut oikein mukava makaila niemellä kahvitarjotin vieressäin kaiken reparatsioni-rähjäyksen jälkeen. Mutta sekin bråk [rähinä] on jonkin verran lievittänyt kaipausta Tapion perään.»

Vuodet tietenkin tasoittivat ja panivat ajattelemaan entistä enemmän asiaa pojan kannalta. Niinpä saatuaan kesäkuussa 1921 viestin vanhan ystävänsä Fredrik Palmgrenin kuolemasta Ruotsissa Hannes Gebhard kirjoitti hänen leskelleen, ensin valitettuaan tapausta ja kiiteltyään ystävänsä valoisaa ja antavaa luonnetta: »Kuolema tuli vapauttajana, kuten meidän nuorimmalle poika paralle, joka niin kauan sairasti tuberkuloosia.»<sup>9</sup>

Isku seurasi ennen pitkää toista. Gebhardin vanhempi poika Oras oli isän ja muidenkin omaisten sekä ystävien mielestä erityisen hieno poika, niin että vanhemmat peräti loukkautuivat, kun miniä joskus sanoi häntä huonosti kasvatetuksi.

Oras Gebhard suoritti diplomi-insinöörin tutkinnon Teknisessä korkeakoulussa v. 1917. Samana vuonna hän valitsi itselleen myös aviopuolison — Kaisan — joka uskonnoltaan oli ortodoksi. Ennen häiden viettoa kesällä 1917 nuorikko kääntyi luterilaiseksi, minkä venäläisen piispan ystävällisyys oli tehnyt mahdolliseksi.

Näistä häävalmistuksista Hannes Gebhard kirjoitti vanhemmilleen kesäkuun puolivälissä. Koko sukua odotettiin Koivuniemeen, jossa häät oli tarkoitus pitää. »Kaikki touhussa, Fannykin hyvällä tuulella ja kutsutaan aina neuvottelemaan häävalmistuksista.»

Häät vietettiin ja nuoripari siirtyi Kajaaniin, missä Oras sai paikan Kajaani-yhtiön palveluksessa. Mutta sota keskeytti tämän avio-onnen äkkiä. Oras liittyi rintamajoukkoihin ja otti osaa Vilppulan vaiheeseen ja Tampereen piiritykseen haavoittuen lievästi huhtikuun 1. päivänä 1918

Tampereen edustalla. Kun poika, jonka vaiheita isä ja omaiset mitä suurimmalla jännityksellä seurasivat, selvisi näin hyvin sodan kovista kohluista, oli riipaisevaa, että hän sai tapaturmaisesti surmansa koneen ääressä Kajaanissa syyskuun 10. päivänä 1919.

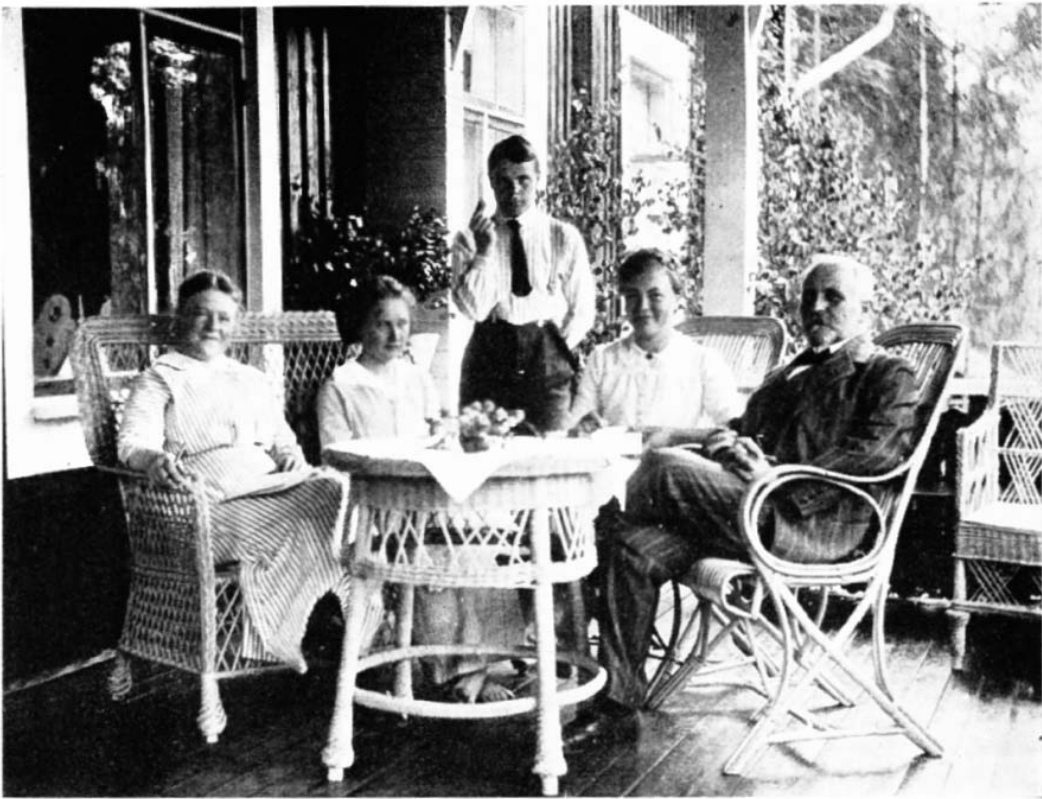
Nämä kuolemantapaukset vaivuttivat Hannes Gebhardin pohjattoomaan suruun, vaikkei hän sitä ulospäin näyttänytkään. »Minua ei ole koskaan nähty itkemässä poikien haudoilla, mutta välistä minä voin yöllä herätä ja huutaa, kun minun on niin ikävä poikia», hän myönsi ystävilleen. Hannes Gebhardin työtoverit tiesivät varsin hyvin, että he tekivät parhaan palveluksen olemalla puhumatta sanaakaan kuolemantapauksista. Niinpä Lönnbergkin vasta kuukausien kuluttua kirjoitti Hannekselle Oraksesta: »Viimeksi ajoin kirjoittaa insinööri Gebhardin tapaturmaisen poismenon johdosta, sillä tiesin sen koskeneen ja olisin tahtonut lohduttaa.»

Gebhardin syvä murhe poikiensa varhaisesta poismenosta ei tietenkään estänyt hänen lämmintä kiintymystään tyttärensä Maijuun, josta hän aina puhui suuresti ihailien. Myös Gebhardin kirjeet osoittivat, että Maiju oli hänelle läheisin, halusipa hän myöhemmin tämän mukaansa ulkomaillekin.

Oraksen tytär Anna-Liisa otettiin isän kuoltua isovanhempiansa koitiin, jossa hän 7-vuotiaasta saakka sitten oleili pientä väliaikaa lukuun ottamatta. Tytöstä oli Gebhardeille hyvin paljon iloa. Hannes Gebhard kertoi usein tuttavilleen, mitä Anna-Liisa oli sanonut ja valitteli joskus sitä, että tytöllä oli liian monta kasvattajaa. Vaikkei Gebhard pitänyt siitä, että Oraksen leski kovin pian avioitui uudestaan, niin kuitenkin tämän lapset olivat aina tervetulleita kesäisin Koivuniemeen. Hannes Gebhard saattoikin sanoa: »Hankkikoon vaan lapsia maailmaan, kyllä me Fannyn kanssa ne hoidamme.»

Hannes Gebhard piti paljon lapsista ja lapset hänestä. Parhaiten tämän osoittaa O. E. Tudeerin Maija-tytär, joka kertoo »Sedästä»: »Vilkas suorapuheinen setä, jonka valpas katse huomaa kaiken, yksinpä lasten leikitkin, jonka kädenpuristus on niin lämmin ja jota isä ja äiti aina ilolla tervehtivät. Setä ei ole kuin muut vanhemmat ystävät, joille me lapset vain olemme vanhempiemme lapsia. Sedälle me olemme ihmisiä mekin, joille hänen suuri sydämensä jaksaa jakaa lämpöä. Kuinka helppoa onkaan puhua hänen kanssaan, kuinka herkästi hän nauraa meille, itselleen ja koko maailmalle, eivätkä hänen suorasukaiset, joskus odottamattoman jyrkät huomautuksensa pelota meitä.»

Vietettyään useita kesii eri puolilla Suomea Gebhardin perhe vihdoin löysi oman »Kesäkotinsa» Sajaniemen kylästä. Siellä oli myytävänä



*Koivuniemen verannalla juhannuksena 1916. Vasemmalta Hedvig Gebhard, Kaisu Siitoin (Oraksen morsian), Oras, Maiju ja Hannes Gebhard.*

kaunis niemi huvilarakennuksineen ja sen Hannes ja Hedvig Gebhard ostivat v. 1911 huolimatta siitä, että huvila oli niin rappiolla, että perheessä leikillä kutsuttiin sitä homepesäksi. Tämän Lopen Sajaniemen kylän Koivuniemen »tilan» pinta-alaa lisättiin ajan mittaan niin, että todellinen pienviljelys sai alkunsa, josta Gebhardeilla oli paljon iloa ja hyötyäkin — joskaan tila ei taloudellisesti tietenkään kannattanut enempää kuin muidenkaan vastaavien »herrojen» tilat. Gebhardeja auttoi Koivuniemessä Alina Rantaniemi, monilapsinen naapurinemäntä, joka toimi ainakin alkuvaiheessa jonkinlaisena talonmiehenä. Niinpä Alina marraskuussa 1914 kirjoitti, että mansikkamaat on peitetty ja »niitten ruusujen peitossa hän tekee korjauksia sen mukaan kuin professuriska pyysi». Ilmoittipa Alina, että »kanat ja kukko myös kasvavat hyvin ja nee on lapsille hauskuus, niitä nee ruokkii ja askaroittaa niitten kanssa». Gebhardit puolestaan tekivät Alinalle palveluksia; Hannes Gebhard jopa toimi »asioitsijanakin» esimerkiksi perintöjutuissa, niin



että Alina noin vuotta myöhemmin kiitti »kunnian arvoisaa Herrasväkeä, että taas siitäkin huolta piditte».

»Kuinka paljon riemua ja onnea, uudelle alalle suuntautuvaa alotekykyä ja tarmoa saattaakaan ilmetä kaupunkilaisperheessä, kun se vihdoin pitkän kaipauksen jälkeen saa palasen omaa maata», totesi Maiju Gebhard eräässä kirjeessään. Vasta »Kesäkodissa», joksi Koivuniemeä yleisesti ainakin kirjeissä kutsuttiin, Hannes Gebhard löysi itsensä: siellä hän saattoi rentoutua ja vapautua. »Kun kirjallinen työ vinttikamarissa rupesi väsyttämään, teki niin hyvää heittää se kesken ja lähteä katsomaan, miten toiset perheenjäsenet tai kulloinkin mahdollisesti palkatut työmiehet työskentelivät ja keskustella heidän kanssaan — ei ainoastaan työstä vaan heidän kotoisistakin asioistaan.»

Maiju Gebhard on erityisesti näitä Koivuniemen aikoja muistellen kertonut isästään ja äidistään: » — — kun hän [isä] syksyn tultua palasi Helsinkiin ja yleiset asiat täyttivät hänen ajatuksensa, jäi häneltä Koivuniemen hoito sivuun. Silloin äiti oli isäntänä. Ja niinkuin äiti isän ensimmäisistä ulkomaanmatkoista ja tutkimustöistä alkaen, kautta Otavan ja Pellervon aikojen isän viimeisiin aikoihin asti oli hänen oikea kätensä, hänen hiljainen työmyyränsä ja rohkea arvostelijansa, niin hän myös jakoi Koivuniemen isännyyden hänen kanssaan.»<sup>10</sup>

# OTAVAN TOIMITUSJOHTAJANA JA TUTKIJANA SAKSASSA

## *Otavan toimitusjohtajana*

»Jo ennen tuttavuuttani maisteri Hannes Gebhardin kanssa oli hän, joka jo silloin, kuten myöhemminkin läpi elämänsä oli aloitteiden mies, tehnyt aloitteen sen uuden kustannusyhtiön perustamiseksi, joka sai nimen 'Otava', ja hänet valittiin sittemmin sen ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi. Syksyllä 1890 hän asui Ratakadun 1:ssä, yhteistaloudessa muutamien tovereiden kanssa; nämä olivat nykyinen professori Onni Tarjanne, nykyinen seminaarinjohtaja, tohtori Oskari Relander ja maisteri Niilo Liakka. Jokaisella yhtiömiehellä oli oma huoneensa ja ruokasali ja taloutta hoiti yhteinen huushollerska.»

Näin kertoo Hedvig Gebhard Otavan alkuajoista. Vastikään tohtoriksi tulleen Hannes Gebhardin huoneessa oli kirjoituspöytä — vanhanaikainen, korkea, keltaiseksi petsattu 'klaffipulpetti' — sohva ja lisäksi sänkykin. Tämä huone oli samalla Otavan ensimmäisenä konttorina ja varastuhuoneena. Keltainen pulpetti oli myös Otavan ensimmäinen yhdistetty asiapaperi- ja kassakaappi.

Miten Hannes Gebhard joutui kustannusalalle? Varattomuus oli yhtenä syynä tähänkin Gebhardin joutuessa monen muun toverinsa lailla jo ensimmäisinä opiskeluvuosinaan hankkimaan taskurahoja isänsä säästeliäästi lähettämien opiskeluavustuksien lisäksi. Mutta hätä neuvon keksi. »Nuorina ylioppilaina päätimme, että toverini ja minä, tarjoutua jollekin kustantajalle suomentajiksi siten, että kääntäisimme vuoroarkit ja tarkastaisimme toinen toisemme käännökset. Vaikka toverini oli minua etevämpi sekä kieli- että kynämiehenä, joutui asian ajaminen kuitenkin minun tehtäväkseni. — Niinpä eräänä päivänä astuin Suomen suurimman kustantajan G. W. Edlundin konttoriin työtä kysymään.»

Toveruksia oli kolme, kuten Matti Heikelin kirjeistä voi päätellä, nimittäin Gebhard, Heikel ja muuan Hiivala. He kaikki olivat tuntemattomia suuruuksia, joten Edlund kohteli heitä sen mukaisesti.

»Hän esiintyi hyvin välinpitämättömän näköisenä, kuten ostaja ainakin, mutta sanoi kuitenkin itsellään olevan erään suurehkon suomennustyön. Tahtoi vain saada

meiltä käännösnäytteen, jotta näkisi mihin pystymme. Jonkin päivän kuluttua vein hänelle muutamia suomentamiamme sivuja Viktor Bergin Romerska dagar -nimisestä teoksesta, jonka me siihen aikaan olimme ihastuksella lukeneet, mutta joka meistä oli oikein visainen pala käännettäväksi. Näyte kelpasi ja sen perusteella hra Edlund tarjosi meille suomennettavaksi — ruotsalaisen tohtori Uhrströmin vasta ilmestyneen lääkärinkirjan. Minä kyllä panin vastaan, mutta hän oli vakuutettu meidän kykeneväisyydestämme, ja niin me sitten päätimme yrittää.

Vähän ajan kuluttua vein kuitenkin kirjan takaisin ja selitin ettemme siihen pystyneet, sekä pyysin jotakin kaunokirjallista teosta suomennettavaksi. Tähän hra Edlund vastasi, että semmoiseen muka kelpaisi huonompikin ja että hän oli meistä saanut erittäin kiittävän lausunnon. Ja kun me selitimme, että lääkärinkirjan suomentajan täytyi olla lääkäri, niin hän lupautui omalla kustannuksellaan hankkimaan lääkärin, joka tarkastaisi ja korjaisi käännöksemme. Suomennospalkaksi hän lupasi muistaakseni 20 tai 25 markkaa painoarkilta, mikä, kuten me sitten huomasimme, muodostui nälkäpalkaksi. Mutta senkin loppuosaa herra Edlund kieltäytyi maksamasta, ja me jäimme alakynteen, kun ei ollut kirjallista välipuhetta. Jälkeenpäin huomasimme, että tähän kustantajamme menettelyyn oli syynä se, että sama teos alkoi ilmestyä toisen kustannuksella.»

Näin Gebhard sai »omassa nahassaan» tuntea Suomen silloisten kustannusolojen kehittymättömyyden, jopa kelvottomuuden. Samoista syistä myös tämän ajan suomenmielisten johtava kriitikko, dosentti Eliel Aspelin sai aiheen lokakuun 15. päivänä 1889 Uudessa Suomettaressa ruotia kustantaja Edlundia, kun tämä oli käännettänyt kirjasen Lyhykäinen silmäys Suomen kirjallisuus- ja taidehistoriaan. Kirja oli herättänyt Aspelinin uteliaisuuden, koska sillä ensimmäisenä laatuaan saattoi olla arvoa. Aspelin kuitenkin havaitsi pian, että tekele oli käännetty ruotsin kielestä mitä kelvottomimpaan suomen kieleen. »Totta on, että herra Edlundin toimittamia suomenkielisiä teoksia on usein ennenkin huonosta kielestä moitittu, mutta tämä kirja se siinä suhteessa voittaa kaikki mitä on nähty ja kuultu», Eliel Aspelin myrtyneenä kirjoitti.

Gebhardin herättivät siis toimimaan omat katkerat kokemukset, Aspelinin kirpeä kritiikki ja lisäksi samanaikaiset kansalliset tuulahdukset liike-elämässä. Keväällä vuonna 1890 perustettiin Kansallis-Osake-Pankki ja syksyllä oltiin hankkeissa perustaa Henkivakuutusosakeyhtiö Suomi. Kun oli havahduttu näkemään, että suomenkielinen kansan osa oli taloudellisessakin kehityksessään jäänyt lapsipuolen asemaan ruotsinkielisiimme verrattuna, ruvettiin harkitsemaan keinoja, millä suomalais-kansallinen aatesuunta voitaisiin viedä läpi myös talouselämässä.

Tämä tehtävä tuli suomalaiselle puolueelle. Niinpä Uusi Suometar kirjoitti näistä tapahtumista helmikuun 8. päivänä 1891 : »Tuli vihdoin sekin aika, jolloin kansallinen puolue maassamme havaitsi itsellään olevan muutakin tehtävää, kuin Kalevalan toisintojen tutkiminen.» Näitä

tehtäviä haudottiin monessa piirissä, mm. vasta perustetussa Suomalaisessa klubissa. Siellä lausuttiin, paitsi mainittujen yhtiöiden, myös Palovakuutusyhtiö Pohjolan samoin kuin sen sisaryhtiöiden Kullervon ja Osmonkin syntysanat.<sup>1</sup>

Luonnollista oli, että aikana, jolloin kansallinen taistelu rohjettiin ulottaa kauas alkuperäiseltä puhtaan sivistyselämän kentältä liike-elämään, lähdettiin kansalliselta kannalta ensiarvoisen tärkeän, mutta pääomia vaativan suomalaisen kustannusyhtiön perustamiseen. Tosin oli nuori ylioppilas Werner Söderström jo v. 1878 ryhtynyt harjoittamaan Porvoossa kustannusliikettä arvokkaalla ja tarmokkaalla tavalla, mutta hän lienee toiminut liian rohkeasti, niin että hänen liikkeensä juuri noihin aikoihin joutui asettumaan varovaisemmalle kannalle.

Tällainen oli tausta, kun Hannes Gebhard luettuaan Eliel Aspelinin kirjoituksen tarttui kynään. Niin nähtiin Uuden Suomettaren vuoden 1889 lokakuun 24. päivän numerossa kirjoitus, jossa esimerkein osoitettiin, kuinka heikkotasoista ja kelvotonta kirjallisuutta kustantajat toistaiseksi olivat suomenkielisenä julkaisseet. Hyvänkin kirjallisuuden käännöstyö oli perin huonosti suoritettua, kuten osoitti mm. Edlundin kustantama Edw. Berghin kirjoittama Suomen valtio-oikeudellinen kehitys 1808:n jälkeen. Tämän arvokkaan teoksen teki kirjan suomennostyö miltei käsittämättömäksi. »Näin peräti kelvottomien käännösten tarjoaminen yleisölle on mielestämme samanlaista, kuin jos margariinia myisi oikean voin nimellä», kirjoitti Gebhard. Kustantajat pelkäsivät hänen mielestään, että etevät suomentajat vaatisivat liian paljon palkkaa, sillä muutenhan ei voinut selittää sitä, että monia hyviä käsikirjoituksia »odottelee pöytälaatikossa kustantajaa». Gebhard totesi syytä olleen myös heikossa kritiikissä, sillä kun suomenkielistä kirjallisuutta ryhdyttiin hankkimaan, täytyi arvostelun olla tyytyväinen kaikkeen, mitä vain suomeksi julkaistiin. Nyt oli aika muuttunut, mutta sen mukanaan tuomia uusia vaatimuksia ei ollut otettu huomioon.

Gebhardin mielestä asia oli parannettavissa vain perustamalla uusi kustannusosakeyhtiö, johon kuuluisi »kirjallisesti sivistyneitä miehiä». He voisivat nimittäin paremmin arvostella, minkälaisia kirjoja pitäisi kustantaa, jotta todella kelvollista suomenkielistä kirjallisuutta olisi saatavissa, ja he osaisivat antaa oikean arvon kykenevien miesten työlle. Edelleen Gebhard tähdensi hintojen kohtuullisuutta. Yhtiön olisi tyydyttävä kuuden prosentin nettovoittoon »eikä pyrkiä juutalaisten tavoin nylkemään työssään olevia henkilöitä eikä yleisöäkään». Hän uskoi, että uusi kustannusyhtiö olisi se »korkea moraalinen ideaali», joka saisi toisetkin asettamaan tavoitteensa korkeammalle.

Tämä aloite sai pian vastakaikua, sillä eräät asianharrastajat Eliel Aspelinin johdolla ja yllyttäminä kehottivat Gebhardia kutsumaan kokoon neuvottelukokouksen yhtiön perustamiseksi. Gebhard suostui — aluksi vastusteltuaan — heidän pyyntöönsä. Ennen pitkää julkaistiin osakemerkintälistat sääntöehdotuksineen, ja toukokuun 22. päivänä 1890 pidettiin perustava kokous. Hannes Gebhardista tuli yhtiön ensimmäinen toimitusjohtaja ja johtokunnan muiksi jäseniksi saatiin eräitä tunnettuja kulttuurielämän edustajia, mm. Eliel Aspelin, tri Valfrid Wasenius ja lehtori B. F. Godenhjelm; siis kaikki kirjallisesti sivistyneitä, kuten Gebhard oli toivonutkin. Mutta joukossa oli myös käytännön miehiä, kuten kamreeri J. Edlund ja pankinjohtaja F. Borenus sekä julkisuuden henkilöitä, mm. Lucina Hagman ja Ivar Wilskman. Hedvig Gebhard on kiintoisasti kuvannut Otavan ensimmäisiä vuosia aluksi Ratakatu 1:n huoneistossa, missä Gebhard tovereineen oli asunut, sitten Gebhard-puolisoiden ensimmäisessä kodissa Mikonkatu 8:ssa. Siellä Gebhardien asuinhuone sai toimia Otavan ensimmäisenä konttorina, jopa varastona ja kirjojen lähetyshuononenakin. Millainen oli tämä Gebhardien ensimmäinen koti ja Otavan ensimmäinen varsinainen »toimitalo»? Hedvig Gebhard kuvasi v. 1915 asiaa näin.

»Ne nuoret, jotka meidän päivinäimme perustavat kodin, voivat tuskin kuvitella, miten yksinkertaisesti vain 25 vuotta sitten aloitettiin. Vastikään naimisiin menneen nuoren virkamiehen, tiedemiehen, opettajan tai liikemiehen uuden kodin tyyli ja muoto on yleisesti tunnettu. Useimmissa tapauksissa pitää olla mahonkia salissa, nahkalla päällystetyt huonekalut herran huoneessa, ruokasalin kalusto tammesta tai ainakin lakeeratusta koivusta ja makuuhuoneessa kiillotettua vaahteraa tai saarnia tai jotakin muuta kaunista puuta.

Meillä oli yksinkertaiset huonekalut kahteen huoneeseen: kolmannessa huoneessa oli vähäpätöinen ruokapöytä tuoleineen, jotka kuuluivat huoneiston vakinaiselle haltijalle, sekä pitkin seiniä hyllyihin pantuna — Otavan varasto.

Yhtä vaatimattomat olivat tosin ne mieheni Otavasta nauttimat tulot. Hänellä oli 200 markan kuukausipalkka. Sanon toistamiseen 200 markan palkka. Korkeintaan 500 nykymarkkaa ja kumminkin hän oli filosofian tohtori sekä — ainakin minun silmissäni — kelpo ja kyvykäs mies. Meidän päivinäimme tuskin on sitä konttoristia, jolla ei olisi vähintään tällainen palkka ja tahtoisinpa nähdä sen filosofiantohtorinkin tai maisterin, joka antautuisi johtamaan liikeyritystä tai hoitamaan 'toimistoa', minkälaatuista tahansa, vähemmästä kuin kaksi kertaa niin suuresta palkasta.

Mikonkadulla Otava tosin suoritti meille lisäksi yhden huoneen vuokran, lieneekö se ollut mieheni huoneen [= konttorin] vai ruokasalin [= varastohuoneen], mutta sitävastoin kului kokonainen vuosi, ennenkuin katsoimme voivamme vaatia, että Otava kustantaisi telefonimaksut. Palvelijamme, Ratakadun ylioppilaspuulaakin entinen huushollerska, suoritti juoksupojan virkaa, sillaikaa kun nuori tohtorinna laati kirjakaketit ruokapöydällään, kirjoitti laskut ja rahtisetelit, hoiti yksinkertaisia



*Hannes Gebhard vaimonsa sisarusten parissa. Alarivissä Hedvigin sisaret Gerty, Eva ja Anna. Keskirivissä Hedvigin veljet John ja Mauritz sekä Hedvig itse. Ylärivissä Henrik Silén, Hannes Gebhard, Julia Silén ja hänen miehensä August Silén.*



kirjanpitokirjoja ja hommasi teetä kustannusyhtiön johtokunnalle, joka verrattain usein kokoontui hänen miehensä huoneeseen — lukien sillä välin ahkerasti latinan approbaturia.»

Gebhardin toverit suhtautuivat suurella kiinnostuksella Otava-hankkeeseen. Kirjailevan Kasimir Leinonkin huomio kiintyi kohta asiaan ja hän kirjoitti Hannekselle Berliinistä huhtikuussa 1890: »No kyllä Sinä vain toimesta taidat olla, olethan taas tuon uuden Otavan synnytyspuuhissa. — — Hauska on, että se kaikista vastuksista huolimatta syntyy, kunpahan vain onnistuisi hyvin ja kylliksi kelvollista alkajaisiksi saisi. Mitähän kustantajamme, Söderström olletikin, tuosta tuumasta arvelee. Taitavat sanoa 'saata-peatä' itsekseen.»

Mitä sitten Otava kustansi Gebhardien aikana? Joulumarkkinoille 1890 ilmestyivät ensimmäiset tuotteet. Niitä oli tosin vain viisi, mutta joukossa Eliel Aspelinin Werner Holmbergin elämäkerta, josta tuli sesongin myydyin kirja. Se oli jo aiheensa ja esitystapansa vuoksi huomiota herättävä, mutta myös kuvitukseltaan ja typografiselta asultaan arvokas, silloisiin oloihin nähden jopa loistoteos.

Muuten oltiin yhtä vaatimattomia kuin »toimitaloonkin» nähden. Emil Lassisen Köyhät ja rikkaat, Santeri Ivalon Hellaassa, Pierre Lotin Islannin kalastajat ja Tean (Toini Topelius) nuorisokirja Kehitysaikana ilmestyivät kaikki yhdenmukaisissa sinisissä paperikansissa pieni Otavan merkki kansi- ja nimiösivullaan.

Seuraavana keväänä ruvettiin jo kiinnittämään huomiota myös oppikirjoihin. Merkittävää on — ja varmaan Hannes Gebhardin vaikutusta —, että tehtiin myös sopimuksia uudenaikaisen maatalouskirjasarjan suomentamisesta ja Suomen oloihin soveltamisesta. Ainakin Buusin Lypsylehmien hoito ja Cramerin sianhoitokirja ilmestyivät vuoden 1891 aikana.

Minna Canth esiintyi tunnetulla Papin perheellään ja v. Numers riemastuttavalla Kuopion takana-näytelmällään kumpikin ratkoen ajankohtaisia kysymyksiä. Hämmästyttä herätti, kun poliittinen antologia Isien ääni, johon Emil Nervander oli koonnut aineiston, sai suhteellisen vähäisen menekin.

Gebhardit, ainakin Hedvig, pitivät tärkeimpänä Minna Canthin tunnetuksi tekemistä. Minna Canth tuli keväällä 1891 Helsinkiin Papin perhettä näyteltäessä. Otavan johtaja, joka oli ollut hänen kanssaan kirjeenvaihdossa, sai lupauksen nähdä hänet luonaan jonakin iltana — 200 markan palkalla ei kutsuttu päivällisvieraita, Hedvig Gebhard toteaa. Mutta Gebhardien iltakutsut valmistettiin huolellisesti — jopa pelolla ja vavistuksella.

»Kun mieheni monta vuotta oli ollut Valvojan toimitussihteerinä ja ahkerana avustajana, oli hän likeisessä kosketuksessa Valvojan-ryhmän kanssa. Jolla nimellä siihen aikaan ymmärrettiin vapaamielisempää, väliin suoraan kapinallistakin suuntaa suomalaisen puolueen keskuudessa. Tästä piiristä, etupäässä Valvojan kirjallista arvostelijoista rouvineen, saimme sinä iltana arvokkaan seurustelupiirin suurelle kirjailijattarelle. Muistan että keskustelu kauan viipyi Ibsenissä ja varsinkin hänen Hedda Gablerissaan, jossa Ida Aalberg silloin hurmasi Suomalaisen teatterin yleisön. Minna Canth teki minuun syvän vaikutuksen, kun hän selvästi ja pontevasti puolusti eriäviä mielipiteitään läsnäolevien professorien ja dosenttien edessä.»

Minna Canthista ja Hannes Gebhardista tuli hyvät ystävät ja taistelutoveritkin, vaikkei Gebhard hyväksynyt kirjailijan reaktioita; suomettarelaisten takia ruotsalaisten leiriin siirtyminen oli väärin, Minna Canthin ei pitänyt jättää työtään »tämän kansan pienen, mutta juuri sen vuoksi kaikkien uskollisten palveluksia kaipaavan kirjallisuuden eteen».

Syksyllä 1892 ja keväällä 1893 suunniteltiin Minna Canthin uuden näytelmän *Sylvin* julkaisemista suomeksi joko Valvojassa tai Otavassa. Siitä oli vain ruotsinkielinen laitos ja siksi Gebhard ehdotti, että Canthin tytär suomentaisi sen ja se painettaisiin alkuperäisenä. Tästä leimahti kirjailija, joka tuntuu olleen vielä periaatteellisempi kuin Gebhard: »En ole tottunut valheen kengillä liikkumaan, enkä aio vastaisuudessakaan niitä käyttää», kiukustunut Minna Canth kirjoitti Gebhardille marraskuun alussa 1892.

Hannes Gebhardin vastaiselle kehitykselle ei suinkaan ollut yhden-tekevää, että hän joutui kosketuksiin aikansa etevimmän kirjallistateellisen maailman kanssa. Hänen siirtymisensä historiasta sosiaalipoliitiikkaan sai sopivan sillan pohdittaessa niitä yhteiskunnallisia ja inhimillisiä ristiriitoja, joita Ibsen, Canth, Alkio ja muut ajan taistelevat kirjailijat vyöryttivät yleiseen keskusteluun.

Gebhardit muuttivat yhdessä Otavan kanssa kesäkuun 1. päivänä 1891 Mikonkadun tilapäisestä talvikodistaan uuteen asuntoon Eerikinkatu 14:ään. Siellä Otava sai jo oman varastuhuoneensa, mutta konttori oli edelleen sijoitettu Hannes ja Hedvig Gebhardin kirjoituspöydälle. Kasvava liike toi vähitellen muutoksia sekä Gebhardien että Otavan elämään. Johtaja sai pienen palkankorotuksen eikä hänen enää tarvinnut kustantaa yhtiön puhelinta. Otettiinpa syksyllä 1891 Otavalle konttoristikin. Otavan vaatimattomalle alulle kuvaavaa oli, että talon naisväki jatkuvasti hoiti pakettien laitton ja postituksen — oppipa »huushollerska» siinä määrin tuntemaan Otavan kirjat, että toimitti kirjakaupoista tulleet tilaukset kuin konttoristi ikään.

Eerikinkadun ajan suurin tapahtuma oli, kun talvella 1892 saatiin

aikaan tärkeä sopimus J. V. Snellmanin perillisten kanssa Snellmanin koottujen teosten julkaisemisesta ja Th. Reinin kanssa toinen sopimus Snellmanin elämäkerran kirjoittamisesta ja julkaisemisesta Otavan kustannuksella. Snellmanin koottujen teosten julkaiseminen oli nuorelle yhtiölle uhkarohkea yritys — sitäkin uhkarohkeampi, kun se ei voinut toivoa ostajia kuin ruotsia taitavien suomenmielisten siitä piiristä, joka pystyi käsittämään tätä varsin korkeaa sivistystasoa edellyttävää kulttuuriteosta ja joka oli riittävän varakas ostaakseen kalliin kirjan. Koko 12-osainen teos maksoi näet 125 markkaa. Siitä uskallettiin kuitenkin ottaa 500 kappaleen painos ja kaikille mahdollisille ostajille lähetettiin tilauskehotukset seuraavan tapaisine esittelyineen.

»Jos tarkastaa, mitä tämä teos tulee sisältämään, ollen suurin mikä tähän asti on julkaistu Suomessa, täytyy myöntää, että siitä tulee verraton aarre jokaiselle, joka haluaa oppia tuntemaan merkillistä Suomen kansan elämää. Tuskin löytyy ainoatakaan kysymystä isänmaallisen valtio- tai yhteiskunta tai kirjallisuuden alalla, jota Snellman ei olisi käsitellyt, ja on hän sen aina tehnyt tavalla, joka viehättää, opettaa, herättää ja kehoittaa isänmaalliseen toimintaan, silloinkin kun asialla on joku antanut aihetta kyhäilemään tai kirjoitukseen, ei enää ole päivän merkitystä.»

Tämä tilaustarjous saattoi olla lähtöisin Gebhardin kynästä; joka tapauksessa se on sikäli mielenkiintoinen, että siihen ilmeisesti sisältyi hänenkin kannanottonsa kansalliseen herättäjäämme, josta muuten on hyvin vähän mainintoja Gebhardin tuotannossa. Kuitenkin molemmille miehille on yhteistä sekä aatteellisuus että hyökkäävä tyyli, jyrkkäotteisuus niin kirjoitetun kuin puhutunkin sanan käytössä.

Snellman-sarjan toimitustyö oli uskottu Emil Nervanderille, joka aikaisemmin oli julkaissut Fredrik Cygnaeuksen kootut teokset ja siten osoittautunut »kykeneväksi tunnollisesti suorittamaan näin tähdellistä ja arkaluontoista työtä». Gebhardin toverit täytti tämä Otavan rohkea yritys ilolla ja ylpeydellä. Ainakin Oskar Relander ja Liakka tilasivat heti Snellmanin kootut. Ehdottipa Liakka, että Otava painattaisi myös Runebergin teokset, jos mahdollista suomeksi käännettynä. Käännöstyöhön olisi käytettävä monta miestä. »Sillä suomenkielen nykyisessä kehitystilassa ollessa ei kukaan kääntäjä vielä yksin voi saada esiin kieleemme kaikkia varoja», Liakka kirjoitti huhtikuussa 1892. Hän toimi Otavan asiamiehenä Ilmajoella myyden Isien ääntä, Suomalaisuuden herätystä sekä Seitsemää veljestä. Isien ääntä Gebhard toimitti Ilmajoen kansanopistolle suurehkon määrän saaden Liakalta ylitsevuotavat kiitokset. »Ja sitten, suurenmoinen lahjasi. Valmistelen niin paljon kuin kerkeän esitelmäsarjaa tämän vuosisadan historiasta. Oppilaat pitävät 'Isien äänen' aina mukana ja se avataan ja selitetään paikka toisensa perään.»

Snellmanin kootut teokset täyttivät painoksen pienuudesta huolimatta suuren osan Gebhardien kodista. Ei auttanut muu kuin luovuttaa vielä toinenkin perheen neljästä huoneesta Otavan varastoksi. Toiseen saatiin työpöytä konttoristille, jonka piti tulla työhönsä ja poistua »konttoristaan» Gebhardien salin läpi. Onneksi sali oli niin suuri, että sinnekin voitiin järjestää Snellmanin koottuja varten hyllyjä, jotka ulottuivat lattiasta kattoon. Karkeatekoisina, »pelottavan rumasti» keltaisiksi maalattuina ne eivät suinkaan olleet koristeellisia.

Hedvig Gebhard kuitenkin sanoi, että he pitivät »vain luonnollisena asiana, että näin piti olla, olihan tämä vain todistus Otavan kasvusta ja me iloitsimme nähdessämme, miten Snellman-teosten vilkas kysyntä vähensi niitä sataakunta kappaletta, mitkä ennakkotilausten ja kirja-kauppalähetysten jälkeen olivat jäljellä tästä suuresta ja kalliista kustannustuotteesta, jota moni oli ennustanut Otavan komeaksi hautapatsaaksi». Hedvig Gebhardin silmissä »Otava nopeasti voitti korkealla olevien, etevien teosten julkaisemisella kunnioitetun ja arvossapidetyn nimen sekä kirjailijain että kirjanostajain keskuudessa».

Gebhardeilla oli todennäköisesti hyvin vähän yksityiselämää tuohon aikaan.

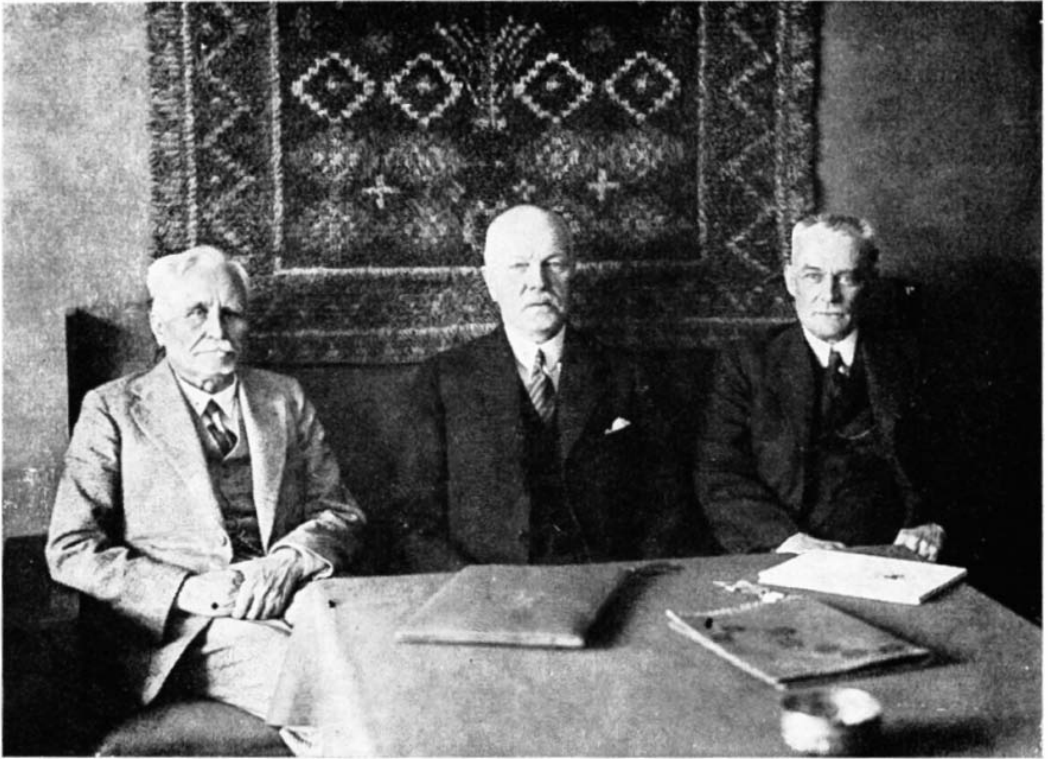
»Mieheni työhuoneessa, jossa hänen myös piti hoitaa omaa kirjallista toimintaansa, kävi näin ollen yhä useammin kirjailijoita, suomentajia, työtä etsivien kirjapainojen edustajia, korehtuurin lukua hakevia ylioppilaita ym. — eikä vähimmän noita lukemattomia runoilijan alkuja, jotka arvattavasti ovat jokaisen kustannusliikkeen vitsauksena ja jotka saattoivat alottaa asiansa esittelyn kysymyksellä, mitä Otava nykyään maksaa runoista?»

Vähitellen Otava oli myös yhä enemmän valloittanut Gebhardien lattia- ja seinäalaakin, niin että sitä mukaa kuin Otava kasvoi, Gebhardien henkilökohtainen mukavuus vastaavasti supistui.

»Mieheni sai tietysti niinkään yhä vähemmän aikaa ja rauhaa omiin kirjallisiin ja tieteellisiin harrastuksiinsa. Hän näki nyt että hänen edessään oli eräänlainen vaihtoehto — joko tahi. Näin ollen hän tarttui kiinni tilaisuuteen, jonka sattuma toi hänen tielleen ja haki avoinna olevaa virkaa yliopiston rahalaitoksessa toivoen että sen ohessa voisi saada aikaa ja tilaisuutta tieteelliseen työhön. Viran saatuaan hän ilmoitti Otavan johtokunnalle haluavansa tammikuun 1 päivästä 1893 erota oltuaan siis Otavan toimitusjohtajana yhteensä puolenkolmatta vuotta.»

Tämä on Hedvig Gebhardin kertomus tapahtumien kulusta. Hannes antoi tapansa mukaan kaunistelemattoman rehellisen kuvan itsestään liikemiehenä.

»Mitä minun toimintaani Otavassa tulee, en jäänyt siihen pitemmäksi aikaa kuin vuoden 1892 loppuun. Kannettu vesi ei kauan kaivossa pysynyt. En ollut näet omasta



*Otavian johtajia: Hannes Gebhard, Alvar Renqvist ja V. A. Lavonius (noin 1930).*

sisäisestä kutsumuksesta, vielä vähemmän sisäisestä pakosta, tähän toimeen ryhtynyt, vaan toisten kehotuksesta. Paitsi että työn laatu ei minua tyydyttänyt, vaivasi minua mitä suurimmassa määrin se, etten pystynyt riittävällä tarkkuudella hoitamaan käytännöllisiä pikkuseikkoja, jota kuitenkin liikkeenhoidossa täytyy tehdä, jos mieli menestyä. Sanalla sanoen: tunsin itseni epäonnistuneeksi tällä alalla ja kiirehdin siitä sen vuoksi ensimmäisen tilaisuuden auetessa pois.

Mutta sitä en suinkaan kadu, että olen senkin koulun käynyt. Sillä se kokemus, minkä tällä lyhyellä ajalla ehdin saavuttaa, tuli erinomaisesti hyödyksi, kun myöhemmin jouduin järjestämään Pellervo-seuran töitä, niiden joukossa myöskin kustannusliikettä. Ja vieläkin enemmän on merkinnyt Suomen maataloudellisen osuustoimintaliikkeen järjestämiselle se vakaumus, minkä minä omista kokemuksistani Otavassa sain ehdottoman täsmällisyyden ja tarkkuuden välttämättömyydestä liikelämän menestymiselle. Sillä sen jälkiä on ollut varhaisimmilta ajoilta saakka huolenpiti kunnollisesta kirjanpidosta ja tilintarkastuksesta. — —

Kiitollisuudella, sekä omasta että osuustoimintaliikkeen puolesta muistelen siis Otavan perustamiselle ja sen liikkeen alkuunpanolle omistamaani aikaa.»

Eräät Hannes Gebhardin ystävät ja asiakkaat lausuvat välittömästi mielipahansa kuultuaan hänen erostaan. Niinpä Minna Canth valitti vuoden 1893 alussa, että »kovin tuntuu ikävältä tuo eronne», samalla

kun kirjailija lausui »sulimmat kiitokset siitä ystävällisyydestä ja hyvän-  
tahtoisuudesta», jota Gebhard oli hänelle osoittanut.

Niilo Liakka kirjoitti eroaikeista kuultuaan marraskuussa 1892 Geb-  
hardille: »Jätät Otavan? Kun sain toissa päivänä Snellmanin koottujen  
teosten ensi vihon, niin oikein olin tulla juhlatuulelle yhtiötäkin koh-  
taan, joka sitä ulosantaa. — — Vaan kauan mietin mitä vaivoja siitä on  
Sinullekin ollut. Ajattelin jo silloin ilmoittaa suruni eroamisesi johdosta.  
— — Renqvist ei voi täyttää sijaasi; peljättävä minusta on Otavan koh-  
talo. Tietysti en tarkoita, että Sinun olisi oltava paikassa, jonka olet sopi-  
mattomaksi katsellut, mutta intresserattuna Otavan hommista lausun  
valitukseni kun niitä näyttää hämärä peittävän.»

Liakka ei kuitenkaan näy olleen täysin selvillä tilanteesta. Hannes  
Gebhard oli kyllä innokas aatteen mies, mutta hän ei ollut vähääkään  
liikemies. Hänen sijaisekseen ajateltu — sitten Otavan pitkäaikaisena  
toimitusjohtajana kustannusyhtiön suuruuteen nostanut — Alvar Ren-  
qvist oli nimenomaan myös liikemies. Jo syksyllä 1892 hän valmistui  
uuteen tehtävänsä tutustumalla perusteellisesti suuriin skandinaavisiin  
kustannusyhtiöihin, Bonniersiin ym. ja suunnittelemalla Otavaan sovel-  
lettavia uutuuksia. Näistä hän neuvotteli Hannes Gebhardin kanssa, jota  
voitaneenkin pitää yhtenä Otavan tunnettujen nuorisokirjojen »isänä». Näillähän Renqvist teki pian Otavan tunnetuksi ja sai ainakin sen nu-  
orisokirjat ja halvat sarjakirjat kulumaan koko kansan käsissä. Mutta  
varmaa on, että Otavallekin oli hyötyä siitä, että juuri Gebhardin tapai-  
nen aatteen mies pani alulle sen kustannustoimen.<sup>2</sup>

### *Saksan matka 1893—94*

Hannes Gebhard vetäytyi Otavasta parantaakseen taloudellista ase-  
maansa ja jatkaakseen opintojaan. Hän hakeutui yliopiston kassanhoita-  
jan vaatimattomaan leipätoimeen. Kun viran edellinen haltija oli hoita-  
nut yliopiston kassaa leipätyönään, mikä salli hänen harjoittaa tieteellisiä  
ja kirjallisia töitä, toivoi myös Hannes Gebhard saavansa tästä toimesta  
leipänsä sekä samalla aikaa ja tilaisuuden tieteelliseen työhön.

Tätäkään vaatimatonta virkaa Gebhard ei aivan mutkattomasti  
saanut, sillä myös historian dosentilla, sittemmin professori Carl v.  
Bonsdorffilla oli samat ajatukset mielessään. Vanhempana dosenttina  
v. Bonsdorff saikin viran Gebhardin sanomattomaksi pettymykseksi ja  
masennukseksi. Mutta tuskin v. Bonsdorff oli hoitanut virkaa jonkin



kuukauden, kun hän jo ilmoitti Gebhardille eroavansa tästä toimesta niin pian kuin mahdollista, koska se ei sopinut hänelle lainkaan. Gebhard sai täten viran, jonka haltijaksi hän tuli syyskuun 1. päivänä 1892. Mutta Gebhardkin huomasi pian, ettei virka sopinut hänellekään. Siksi hän tähyili kohta uutta tointa, mutta vielä keväällä 1893 hän ei ollut onnistunut pääsemään irti tästä hermoja rasittavasta työstä.

Gebhard oli kuitenkin vakaasti päättänyt jatkaa tieteellistä työskentelyään, mihin hänen vaimonsakin häntä kannusti. Niinpä hän mahdollisuuksien mukaan hoidatti kassanhoitajan virkaa sijaisilla pyrkien itse saamaan apurahoja erityisesti ulkomaanmatkaa varten. Tämä pyöri Hannes Gebhardin mielessä jo monta vuotta ennen toteutumistaan. »Luuletteko etten minäkin olisi mieluummin menetellyt kuten toverini, ottanut velkaa ja matkustellut ulkomailla kernaammin kuin pakannut ja lähetellyt paketteja», hän toteaa keskustellessaan tästä asiasta vanhempiensa kanssa.

Kun Hannes Gebhard jo varhain kiinnostui sosiaalisista kysymyksistä, nimenomaan maakysymyksestä, ja kun hän oli saanut tilastotoimistossa ja taloushistoriaa harrastaessaan jonkin verran tilastoimiskoulutustakin, hän halusi kartuttaa tietojaan näissä aineissa. Niinpä hän haki ja sai osaksi kanslerinvaroista, osaksi senaatilta matka-apurahan lähteäkseen Saksaan ja Itävaltaan tutkimaan maanviljelyksen kansantaloutta ja erityisesti maanviljelystilastoa.

Hannes Gebhardin ulkomaanmatkat olivat siihen mennessä olleet vain lyhyitä pistäytymisiä Ruotsissa. Suunnitellessaan nyt yhdessä vaimonsa kanssa Saksan matkaa talvikaudeksi 1893—94 hän valmistautui siihen hyvin perusteellisesti. Aviopuolisot pyrkivät täydentämään saksan kielen taitoaan ja Aina Gebhard toteaakin joulun aikoihin 1893, että »Heddi on ahkerasti opiskellut saksaa ja puhuu jo oikein hyvin».

Saksassa Hannes Gebhard kuunteli tunnettujen Berliinin yliopiston professorien Wagnerin ja Schmollerin luentoja. Erityisesti hän kuitenkin seurasi professori Max Seringin ja vapaaherra von der Goltzin luentoja maanviljelyksen kansantaloustieteestä. Varsinkin Seringin luennot temposivat hänet mukaansa antaen hänelle pysyvät virikkeet mm. osuustoimintaa varten. Salaneuvos Sering lausui Hannes Gebhardista tämän kuoleman jälkeen: »Minulla oli ilo tulla tuntemaan Hannes Gebhard 40 vuotta sitten, kun hän kuunteli luentojani maatalousoloista ja maatalouspolitiikasta. Myöhemmin hän kertoi minulle, että hänessä näiden luentojen nojalla syntyi vakaumus, että Suomessa ei ole tehokkaampaa keinoa Suomen talonpoikain ja pienviljelijäin taloudellisen ja sivistyksellisen tason kohottamiseksi kuin osuustoiminta.»



*Hannes Gebhardin sisar Aina Gebhard.*

Hannes Gebhardin tieteelliset tavoitteet eivät kuitenkaan rajoittuneet näiden arvokkaiden luentojen seuraamiseen. Hän tutki myös varsin tiiviisti arkistoja, teki muistiinpanoja, joita hänen vaimonsa sitten järjesti. Tämä erinomainen yhteistoiminta jatkui vielä senkin jälkeen, kun lasta odottavan Hedvig Gebhardin oli palattava kotimaahan. Jo tällä matkalla Hannes Gebhard pääsi syventymään uusiin tieteenhaaroihin, niin että historiantutkimus ja humanistiset harrastukset — lukuun ottamatta käytännön humanismia — jäivät syrjään.<sup>3</sup>

Saksan matka ei ollut sentään pelkkää työtä ja raatamista, vaan Gebhardien tapaiset vilkkaat ihmiset katselivat myös ympärilleen. Niinpä kertoo Gebhard helmikuun alussa 1894 suurista juhlallisuuksista, joilla Bismarck vastaanotettiin, kun hän saapui Berliiniin tekemään sovintoa keisarin kanssa. Unter den Lindenillä pariskunta seurasi seremonioita — reipas Heddi jopa kiipesi rauta-aidalle nähdäkseen vilauksen Bismarckista. Hannes Gebhard sen sijaan suhtautui varsin kristillisesti koko menoon kirjoittaen mm.: »Meille, joilla ei ole mitään ulkonaista mahtia eikä loistoa kotimaassamme tuntuu käsittämättömältä, jopa naurettavalta tämä keskiaikainen koreilu ja keisaripalvonta. Saimme mm. nähdä kymmenkunta vaunua, joissa ruhtinaallisia henkilöitä kuljetettiin linnaan. Nämä olivat perin vanhanaikaisia, jopa Ludvig XIV ajoilta ja vain museoissa nähtäviä.»

Suomalaisia ihmetyttivät myös koreapukuiset kuskit ja vaunujen takalaudalla seisovat kamaripalvelijat sekä kaikki muu koreus, jota vielä juhlavalaistus korosti. »Ja väkeä melkein enemmän kuin Kajaanin markkinoilla ja kaiken keskellä Heddi me seuranaan», kirjoitti Hannes Gebhard omaisilleen. Keitä *me* olivat? Kirjeistä päättäen Eliel Aspelin rouvineen, maisteri Kyösti Järvinen ja Mustialan opettaja, agronomi Savela. Kaksi viimeksi mainittua työskenteli jonkin aikaa samassa tilastotoimistossa kuin Gebhard.

Berliinin suomalaiset pitivät jonkin verran yhteyttä keskenään, ainakin ruokaillessaan ja huvitellessaan. He koettivat tähyillä yhteistä, sopivaa, halpaa ja kodikasta ruokapaikkaa. Sellainen löytyikin Lina Morgensternin keittokoulusta, »joka on yhtä pedagoginen ja tieteellinen kuin Olsonin». Ruoka oli »yksinkertaista, vaatimatonta ja halpaa eikä ole juomapakkoa, kuten majataloissa», Gebhard kirjoitti.

Hiukan huvittuneena hän myös kuvaa, mitä tapahtui kun hän ilmestyi tutkimaan tilastoja. »Suuressa tilastotoimiston salissa selitettiin, että oli tullut suomalainen professori, joka halusi tutkia työtapoja. Herrat juoksivat ja pokkuroivat vietävästi, minä olin tyyriin näköinen.»

Kohtelussa ei ollut moittimista, mutta »likaa, likaa niin vietävästi. Ei Suomessa koskaan nähdä sellaisia rappukäytäviä. Näyttävät kasar-meilta, pimeitä, kuluneita, harmaita, kun meillä ovat valoisia ja ilma-  
via, kauniisti maalein koristettuja sisäänkäyntejä.»

Gebhardin ensimmäisen Saksan matkan tovereista on voitu haastatella professori Kyösti Järvistä.

»Tutustuimme v. 1894 talvella, kun Gebhard rouvineen ja minä olimme Berliinissä opiskelemassa. Emme käyneet samoilla luennoilla, sillä minä en kuunnellut Seringiä, jota taas Gebhard kai yksinomaan kuunteli, hän harrasti vain agraaripolitiikkaa. Luulen, että rouva G. oli mukana luennoillakin. Joka tapauksessa hänellä oli rouvastaan tavaton apu. Emme asuneet kovin lähekkäin, mutta söimme päivällistä samassa paikassa. Siellä olikin hyviä ja halpoja ruokapaikkoja. Berliinissä ei silloin ollut monta suomalaista, joiden kanssa olisimme olleet. En muista että olisimme yhdessä käyneet teatterissa tai retkillä.»

Ilmeisesti Gebhardit huvittelivat kernaammin yksin — mikäli huvittelivat.<sup>4</sup> Ei ole epäilystäkään siitä, että Saksan matka ja Seringin antamat virikkeet tulivat aivan ratkaiseviksi Gebhardin vastaiselle toiminnalle. Välittömin seuraus tutkimuksista Berliinissä lienee ollut hänen v. 1895 julkaisemansa teos Maanviljelystilasto meillä ja muualla. Gebhard oli jo 1888 toiminut puolisen vuotta tilastollisen keskusvirastomme aktuaarinviran väliaikaisena hoitajana ja tällöin hän oli tutustunut nimenomaan

Suomen maanviljelystilastoon. Täydennettyään nyt tietojaan hän saattoi verrata tilasto-olojamme Saksassa ja Itävallassa tekemiinsä havaintoihin ja muidenkin suurten sivistysmaiden tasoon tällä alalla. Esittipä Gebhard uudistuksia, jotka maamme tilastoimislaitoksessa olivat tarpeen.

Gebhard oli näet vakuuttunut siitä, että jos mieli saada aikaan maatalousolojen parannuksia, tarvittiin luotettavia tietoja maataloutemme tilasta. Tässä yhteydessä hän mm. viittasi »erään valtiomiehen» sanoihin: »Antakaa meille hyvä tilasto, niin me teemme hyvää politiikka.» Selostamatta pitemmälle Gebhardin tilastoteoksen sisältöä mainittakoon vain näytteenä hänen käyttämästään voimallisesta sanonnasta, miten hän luonnehti silloista tilastoimistamme: » — — voimme saada tietää numerolleen, montako äpärälästä on kuolleena syntynyt kunakin kuu-kautena, montako henkilöä on vuosittain tuomittu näpistelemisestä, montako ensi luokan matkustajaa on vuosittain kultakin rautatieasemaltamme ostanut piljetin Udelnajan asemalle jne. Mutta sellaiset isänmaamme edistymiselle tärkeät kysymykset kuin esimerkiksi viljellyn maan ala, käyttäminen ja kasvaminen, torpparien ja irtolaisten asema, tilallistemme velkaantuminen, ne virallinen tilastomme jättää joko tykänään, tai suureksi osaksi selvittämättä».

Gebhardin esiintyminen tässä asiassa ei jäänytkään tuloksia vaille. Niinpä asetettiin erityinen valtionkomitea v. 1898 maanviljelystilaston uudestaan järjestelyä varten. Sen tuloksena olikin — tosin toistakymmentä vuotta myöhemmin — tämän tilastohaaran siirtäminen tilastollisesta päätoimistosta asianomaiseen keskusvirastoon, kuten Gebhard oli vaatinut Maanviljelystilasto -teoksessaan. Komitean toimintaan Hannes Gebhard otti tehokkaasti osaa sen jäsenenä ja sihteerinä.

Noihin aikoihin Gebhard yhä selvemmin siirtyi maatalouspolitiikan alalle. Kun hän oli Berliinissä kuunnellut professori Seringin — Gebhardin omien sanojen mukaan »viehättäviä luentoja» — maanviljelyksen kansantaloustieteestä, hän oli huomannut, miten suuri merkitys maanviljelijöiden yhteistoiminnalla oli ollut heidän elinkeinonsa kohottamiseen monessa maassa. Kun Gebhard sitten teki selkoa tästä liikkeestä yliopistollisilla lomakursseilla, hän sai kuulijakunnaltaan erittäin suosiollisen vastaanoton ja kehotuksen laatia laajempi esitys tältä alalta.

Näin Hannes Gebhard kuin itsestään kääntyi sille tielle, jota hän sitten kulki vastustajia väistämättä ja säikkymättä. Suomen vähäväkisen väestön asia tuli hänen omaksi asiakseen, oli sitten kysymys suurista maareformeista tai maatalousväestön yhteistoiminnasta.<sup>5</sup>

## *Toinen Saksan matka ja Gebhardin terveys*

Kun Gebhard oli ryhtynyt tutkimaan maanviljelijöiden yhteistoimintaa, alkoi hän tuntea olonsa jälleen levottomaksi. Hän oli tietoinen niistä mahdollisuuksista, mitä varsinkin Saksassa oli tarjolla tämän kysymyksen selvittämiseksi. Niinpä hän hankki tutkimustaan varten virkavapautta yliopiston kassan hoidosta ensin vuodeksi, sitten pitemmäksikin aikaa.

Gebhard matkusti kesällä 1898 Ruotsiin, mutta lähti lokakuun alussa 1898 jälleen Berliiniin, tällä kertaa yksin. Matkavaikutelmistaan hän kertoo kirjeessään vanhemmilleen lokakuun 5. päivänä 1898:

»Taas täällä — — en tiedä olenko unohtanut sen edelliskerrasta, mutta hirveän suurelta se vain nyt vaikutti. Kaikki se välikin esikaupungin [jossa Gebhard edellisellä kerralla oli asunut] ja pää-Berliinin välillä on nyt rakennettu umpeen.»

Berliinissä Gebhard asui täysihoidolassa, jossa oli 30 vierasta ja neljä sisäkköä. Ketään ei esitelty toisilleen, mutta pöytänaapurinsa kanssa sai vapaasti keskustella, mikä Gebhardia vähän ihmetytti.

»Minulla on kaksi-ikkunainen, hyvin kalustettu, pihanpuoleinen huone, maksan 50 Saksanmarkkaa [kuukaudessa]. Gong-gong kumahtaa kello 9 teelle tai kahville voileipien kera, kello 1 tarjotaan lämmin liharuoka ja hedelmiä, kello 6 (ip) vahva päivällinen, soppa ja kaksi ruokalajia, jälkiruokana kahvi, kello 9 (ip) tarjotaan teetä ja keksiä.»

Matkastaan Gebhard kertoi, että hän matkusti »useitten tiedonjanoisten [maanmiestensä] seurassa». Yksi näistä lähti Zürichiin fysiikkaa opiskelemaan, yksi Wieniin pankkilaitoksiin tutustumaan, muuan Müncheniin kansantaloutta oppimaan, muuan Dresdeniin konerakennusta opettelemaan, Leipzigiin meni kaksikin, toinen historiaa tutkiin, toinen kauppatieteitä opiskelemaan. Gebhardin seuraksi Berliiniin jäi ainakin muuan lääketieteen opiskelija v. Numers. Vain Lyypekissä suomalaisjoukko oli yhdessä muutaman tunnin »katsellen merkkillistä kaupunkia ja syömässä paremman juhla-aterian, joka maksoi rahaa, sitten hajaannuttiin eri tahoille. Minä kun en kertaakaan ollut käynyt Hampurissa kävin siellä ja totesin, että kaupunki on kiintoisa, varsinkin satama keinotekoisine saarineen, suurine makasiineineen ja jättimäisine Atlannin kävijöineen». Liikenne satamassa oli »kuin vilkkaalla kadulla ja muuan appelsiinimakasiini suurempi kuin koko Katajanokka», Gebhard kuvaili edelleen Hampurin nähtävyyksiä.

Gebhard aloitti varovaisesti opintonsa Berliinissä ja tutki aluksi kirjastoja, »kunnes saan riittävän latauksen alottaakseni käyntini. Lukuosalissa istuu 500 ihmistä kaikkialta maailmasta (Japan, USA ym.)

vain 5 naista — v. 94 näin vain 2. Monilla on suunnaton työkyky, istuvat 8—9 tuntia syöden vain välillä muutaman voileivän eteisessä. Muuten on täällä paljon ikävämpää kuin Ruotsi-Norjassa», Gebhard lopetti ensimmäisen kirjeensä. Ilmeisesti Heddin kotiin jääminen toi myös orpouden tunteen. Yksi suuri tekijä huonoon viihtymiseen oli sekin, että Hannes Gebhardin terveys oli jälleen alkanut horjua. Hän pyrki tosissaan ottamaan selvää, mikä häntä oikein vaivasi ja miten sairaus voitaisiin parantaa. Näin hän kertoo kirjeessään lokakuun 22. päivänä 1898 tuntia ennen lähtöään Berliinistä:

»Täällä Berliinissäkin iskeytyi minuun sama selittämätön heikkouden tunne ja kykenemättömyys, joka on minua vaivannut monet muut kerrat samaan vuodenaikaan, ja joka on [Helsingissä] ajanut minut Westerlundille. Täällä lääkärit selittävät, että olisin saanut saman vaivan muutenkin, mutta Berliinissä-olo kiirehti tätä kriisiä. Vaivani johtuu täkäläisten lääkärien mukaan siitä, ettei ruumiini kykene polttamaan tai karkoittamaan niitä myrkkyaaineita, joita ihmisruumiissa on. Kun niitä sitten on koossa suurempi määrä, iskeytyvät ne hermostooni, missä aiheuttavat kihtiä tai reumatismia jms. Syy miksi ruumiini ei kykene a.o. toimintaan johtuu osittain elintavoistani.

Täällä minä nyt elän perin omituisesti. Nukun avoimen ikkunan ääressä. Jo [lääkärillä käyntiäni] seuraavana päivänä ajettiin minut alastomana ulos ottamaan Vaanilassa tavallisia ilmakylpyjä. Sellaisia minun pitää ottaa useita päivässä. Onneksi oli ensimmäisenä päivinä aurinko, mutta tänään on 11 astetta Celsiusta, sateista, tuulista. Kuitenkin olin katoksen alla, etten tullut märäksi. On juostava ja viuhdottava kaikin mahdollisin tavoin. Jälkeenpäin tuntuu hyvältä. Jotta tekisin vielä ihoni tehokkaammaksi myrkkyaaineitten haihduttajaksi, saan päivittäin kylpyjä ja minua hierotaan kovalla harjalla, kun taas Westerlund ei määrää harjaa lainkaan.

Ensi viikolla menen höyrykaappiin samassa tarkoituksessa. Lisäksi otan käyttöön Lahmannin pumpulialusvaatteet, jotta ilma läpäisisi paremmin kuin pellava- tai särtinkivaatteen läpi. Samasta syystä otetaan liivistä vuori pois.

Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, että minulla aina on kylmät ja kosteat jalat. Siksi saan vuoroin kuumia, vuoroin kylmiä jalkakylpyjä, ja määrättiin etten saa käyttää korkeavartisia, ilmatiiviitä jalkineita, vaan kernaammin sandaaleja ja pumpulisukkia. Kiinnitettiin myös huomiota siihen, että minä usein normaalitilassakin palelen olkapäitten välistä. Tämänkin selitettiin johtuvan samasta syystä ja siksi saan joka aamu 18° vesisuihkuja pitkin selkäranka ja päivisin monenlaista hierontaa. Myös nenäni, joka aina on kuuma ja kuiva ja jossa on polyyppeja, sairaudet johtuvat samasta syystä.

Ruokavalioon kiinnitettiin suurta huomiota, mutta se muistuttaa suuresti meillä kotona jo käytössä olevaa, vaikka se poikkeaaakin saksalaisten liha- ja olutdieetistä. Paljon vihanneksia, puuroja, putinkeja, hedelmiä monesti päivässä, ei kahvia eikä teetä lainkaan. Joka ilta korkea lasi *piimää*»

Gebhardilla oli tämän »diagnoosin» mukaan monia vaivoja. Tosi-asiallisesti kaikki johtui enemmän tai vähemmän hermostosta, joka reagoi eri paikoissa ja eri vuodenaikoina eri tavoin aiheuttaen epäile-



mättä todellisia vaivoja. Niitä Hannes Gebhard sai kestää koko elämänsä, mikä ehkä osaltaan selittää hänen jossakin määrin tuittupäisen luonteensa. Mutta yhtä vähän hermot kuin vaivatkaan estivät häntä heittäytymästä siihen suureen sosiaaliseen taisteluun, jonka hän jo varhain asetti elämänsä päämääräksi.<sup>6</sup>

# HANNES GEBHARD JA »SUURI MAAKYSYMYKS»

## *Suomen maakysymys Gebhardin näkökulmasta*

»Gebhardin joutuminen suuria maakysymyksiä ajamaan johtui jo niistä vaikutelmista, joita hän oli varhaisimmassa nuoruudessaan saanut. Hänen retkensä isänsä kanssa Pohjois-Suomen erämaapitäjiin ja hänen perehtymisensä siellä asuvan vähävaraisen väestön tarpeisiin sekä samalla niihin maa- ja metsätaloudellisiin kysymyksiin, jotka siellä sekä virkamiehistön että väestön keskuudessa olivat polttavia, antoivat hänelle jo aikaisin asiantuntemusta sekä oikeaa silmää tällaisia kysymyksiä näkemään. Kun hän lisäksi väitöskirjatöissään joutui tekemisiin maakysymyksen kanssa sekä lisäksi ensimmäisellä ulkomaanmatkallaan perehtymään maatalouspoliittisiin kysymyksiin, oli luonnollista, että kun hän yhteiskunnalliseen toimintaan ryhtyessään näki tällaisia kysymyksiä silloisissa määrävissä piireissä käsiteltävän ja julkisuudessaakin pohdinnan alaisina, hän tunnetulla impulsiivisuudellaan puuttui niihin.»

Näin selittää Gebhardin työtoveri ja perheystävä, itse elämäntyönsä suurten maakysymysten ratkaisemiseen omistanut Kyösti Haataja Hannes Gebhardin varhaista kiinnostusta maakysymyksiin, eritoten vähäväkisen maalaisväestön elinehtoihin ja niiden parantamiseen.

Samoin Hedvig Gebhard kertoo Hanneksen usein puhuneen noista nuoruusvuosiensa herätteistä. Jo tuolloin Gebhard ohjautui elämäntehdäväänsä »Suomen maata viljelevän väestön nostamiseen ja tekemiseen voimakkaaksi». Siitä tuli hänen elämänsä tarkoitus, ja kaikki muu, osuustoimintakin, oli vain välikappale hänelle. Mikä oli tämä suuri sosiaalinen probleemimme, Suomen maakysymys?

Historiantutkijana Hannes Gebhard valaisee itse varsin laajastikin tämän kysymyksen historiallista taustaa julkaisussaan *Suuret maakysymyksemme*. Hän kiinnittää huomiota siihen, miten Ruotsi valloitettuaan Suomen rupesi määrätietoisesti harjoittamaan ns. ulkoista asutuspolitiikkaa sekä itää että pohjoista kohti. Ulkoisen asutuspolitiikan tar-

koituksena oli, valtakunnan itärajan epämääräisyyden tähden, vallata lisämaata asuttamalla se. Täten Kustaa Vaasa houkutteli suomalaisia, etenkin savolaisia, levittämään asutusta metsäseutuihin molemmin puolin rajaa. Sitten hän vaati uutta rajankäyntiä asutusolojen perusteella. Tätä politiikkaa harjoitettiin, kunnes Ruotsi Stolbovan rauhassa 1617 sai sellaisen mahtiaseman, että saattoi sanella rauhanehdot, jolloin Suomi sai viime sotia edeltäneen rajansa. Gebhard kirjoittaa:

»Tähän päättyi Ruotsin ulkoinen asutuspolitiikka maamme laajentamiseksi ja siitä lähtien on tiällä eri muodoissa harjoitettu yksinomaan n.s. *sisäistä asutuspolitiikkaa*, jota edelleenkin jatketaan.

Tämä — — oli aluksi vain entisen ulkoisen jatkoa, siten että se tarkoitti laajojen erämaiden, jotka oli julistettu kruunun omiksi, luovuttamista uudisasukkaille viljeltäviksi. Myöhemmin se jakaantui kahteen haaraan, nimittäin: 1. maan hankintaan tilattomalle väestölle, ja 2. torpparien ja muiden vuokratilajelijöiden itsenäistämiseen. *Maan hankinta tilattomalle väestöllekin* jakaantui vuorostaan kahteen osaan, nimittäin kysymyksiin: a) kruununmaiden asuttamisesta, sekä b) maan hankkimisesta yksityisten omistamista tiloista valtiolle tai kunnille luovutettavaksi tilattomien asuttaviksi.»

Myös valtion harjoittama sisäinen uudisasutus hidastui Stolbovan rauhankäytön jälkeen. Ruvettiin näet pelkäämään, että uudisasutus hävittäisi metsiä, joita valtakunnan tuottavin elinkeino, vuoriteollisuus tarvitsi. Vielä vuoden 1734 metsälaki lähti tästä näkökannasta, vaikka suunta vapaudenajalla ennen pitkää muuttuikin. Kun suurten aluemenetysten jälkeen oli pyrittävä valtaamaan maamme rajojen sisäpuolella takaisin sitä mitä niiden ulkopuolella oli menetetty, alettiin jälleen harrastaa erämaiden asuttamista ja maatalouden elvyttämistä. Viimeksi mainittuun pakotti myös — vaikkei Gebhard sitä mainitse — nimenomaan valtakunnan vilja-aitan, Liivinmaan, menettäminen.

Seurauksena suunnanmuutoksesta oli mm. v. 1739 uudisasutusta suosiva selitys vuoden 1734 metsälakiin sekä vuosien 1775 ja 1777 ns. liikamaa-asetukset, jotka poistivat uudisasutuksen esteet, niin että alkoi todellinen asutuksen valtavyöry — Kustaa Vaasan mallin mukaan näet oli julistettu isossajaossa muodostuneet laajat »liikamaat» kruunun omaisuudeksi. Vuosina 1775—86 sanotaan Suomeen perustetun kerrassaan 2 000 uudistilaa kruununmaille.

Selvitettyään tähän tapaan asutusprobleemin historiallista taustaa Gebhard totesi, että tämä »maahenki» pysyi Suomessa vallalla 1840-luvulle saakka. Silloin oli saateollisuus alkanut edistyä ja maan hallitus — etunenässä »hänen hirmuisuutensa» L. G. v. Haartman — rupesi sitä suosimaan. Perustettiin valtion metsänhoitolaitos ja yhdeksi sen tärkeimmäksi tehtäväksi tuli asutusolojen järjestäminen kruunun met-

sissä. »Tämä 'järjestäminen' v:n 1851 julistuksen mukaan tiesi sitä, että valtion metsämaat olivat niin paljon kuin mahdollista julistettavat kruununpuistoiksi, joita yleensä ei saisi asuttaa, ja että vain mitä siitä yli jäi, oli käytettävä asutukseen. Täten syntyi kruununmetsämaista erotettuja ns. uudistaloja vuosien 1868—1907 välillä koko maassa ainoastaan 577», Gebhard kirjoittaa.

Hallituksemme politiikka kulki todella Gebhardin väittämiä uria. Vuoden 1865 asutuskomissio mm. ehdotti, että valtion mailla oleva viljelyskelpoinen maa olisi annettava viljeltäväksi uudistaloina, joilla olisi sama oikeudellinen asema kuin perintötiloillakin. Komission ehdotukset johtivat vain kruununmetsätorppien oikeudellisen aseman parantamiseen. Valtion asutustoiminta kruunun mailla rajoittui siis edelleenkin vain kruununmetsätorppien perustamiseen.

Kun hallituksen kantaa arvosteltiin vuoden 1872 valtiopäivillä, se jälleen asetti komitean tarkastamaan uudistalojen perustamista ja kruununmetsätorppia koskevia asetuksia. Komitea julkaisi mietintönsä v. 1875 kannattaen vuoden 1865 komission ehdotuksia. Se asetti kuitenkin ehdoksi uudistilojen perustamiselle kruunun maille, ettei niistä ollut valtion metsätaloudelle haittaa.

Tämän mukaisesti senaatti antoi 1877 julistuksen, jonka nojalla asutus valtion metsissä jäi pääasiallisesti valtion metsäviranomaisten käsiin. Valtion metsänhoidolle tarpeelliset liikamaat oli erotettava kruununpuistoiksi ja uudistiloja sai perustaa vain sinne, missä niistä ei ollut valtion metsätaloudelle haittaa. Tällainen jyrkkä kanta johtui siitä, että elettiin parhaillaan puunjalostusteollisuuden voimakasta nousukautta, joka oli omiaan antamaan metsille entistä suuremman merkityksen. Lisäksi valtion uudisasutus oli erityisen läheinen suomalaiselle puolueelle, mutta tällä puolueella ei vielä ollut sanottavaa vaikutusvaltaa. Tilanne muuttui, kun v. 1882 suomalaisen puolueen johtaja Y. S. Yrjö-Koskinen ja v. 1885 K. E. F. Ignatius, puolueen johtomiehiä hänkin, tulivat senaattoreiksi ja kun Ignatiuksesta tuli 1888 metsähallituksen johtaja. Seuraukset näkyivät pian. Senaatti asetti jo 1886 ns. Järnefeltin komitean tarkastamaan valtion yhteis- ja liikamaiden käytämisestä voimassa olevia asetuksia, »jolloin oli etupäässä katsottava viljelyksen etua». Komitean mietintö, joka valmistui 1888, oli asutukselle suopea, mutta kohdisti ankaraa arvostelua vuoden 1877 julistukseen, koska siinä katsottiin yksinomaan metsänhoidon etua. Kuitenkin komitean mielestä »pääasiallisimpana ehtona vakavamman taloudellisen perustuksen laskemiseen korkeammalle viljelykselle Suomessa on pidettävä maan mahdollisimman yleistä viljeltäväksi antamista».

Komitean ehdotus aiheutti laajaa keskustelua metsäinhoitopiireissä, joissa sitä arvosteltiin ankarasti ja lausuttiin mm. se ajatus, että kruununmetsissä oli aina pienehköjä viljelyskelpoisia maa-aloja, joita ei kuitenkaan niiden luonnostaan metsämaahan liittymisen takia voitu asuttamista varten erottaa. Toisaalta puhuttiin metsäkeinottelun vaarasta, jonka komitea tosin oli ottanut huomioon määräten asutukseen erotettavistakin metsämaista järeimmän tukkipuun valtiolle. Myös kruununtorppia puollettiin sillä perusteella, että ne säilyttivät paremmin metsän kuin uudisasutukset.

Pitkät keskustelut ja väittelyt kruununmetsien käytöstä uudisasutukseen johtivat v. 1892 asetukseen, jossa lähdettiin siitä, että asutusmahdollisuudet oli ensin perin pohjin tutkittava, ja sitten tällaisen tutkimuksen perusteella erityisten komissioiden oli ratkaistava, mitkä maat voitiin käyttää asutukseen ja mitkä maat oli pysyvästi jätettävä valtion metsätalouden käyttöön.

Samana vuonna Hannes Gebhardkin ensimmäisen kerran puuttui julkisesti tähän kysymykseen, jonka hän tunsu hyvin. Varsinaisen aiheen Gebhard kuitenkin sai nimimerkki »Kyöstin» (Juhani Kokon) julkaisemasta Kruununmetsissä -nimisestä kertomuksesta, jota hän joutui Valvojassa arvostelevaan 1892. Tosin Oulun Kaiku-lehti oli jo 1887 julkaissut valtionmetsien asuttamiskysymyksiä käsitteleviä keskusteluja ja väittelyjä, joista kävi ilmi räikeitä epäkohtia kruununtorpparien oloissa juuri niillä seuduilla, missä Kruununmetsissä -kirjasein tapaukset liikkuvat. Pian huomasivat laajemmatkin piirit tämän epäkohdan, varsinkin sen jälkeen kun Hannes Gebhard oli puuttunut siihen.

Arvostellessaan Valvojassa »Kyöstin» kirjasta Gebhard näet käytti tilaisuutta hyväkseen esittääkseen omat ajatuksensa valtion metsä- ja asutuspolitiikasta. Hän selitti, että metsäinhoitajat vaativat uudisasutuksen rajoittamista, »yleisö taas vaatii mitä suurinta vapautta, jotta irtomainen väestö saataisiin maahan kiinnitetyksi». »Kyöstin» kirjassa estää juoppo metsäinhoitaja torpan synnyn. Mutta Gebhard sanoo: »Kyöstin kirja on meissä vahvistanut entisen vakaumuksen, että pahin vika ei ole virkamiehissä vaan itse järjestelmässä. — — Nuo kuvaukset ovat voimakkaita hätähuutoja, joille hallituksemme ei voi ummistaa korviaan vaan sen täytyy ryhtyä parannuksiin.» Erityisen vaikuttavana Gebhard piti »Kyöstin» kirjan loppulukua, jossa »kuihtuneet Valtimon asukkaat ovat lähdössä Amerikkaan samalla kun herrat mässäävät Oulun rautatiejuhlassa».

»Kyöstin» kirjan esittelystä kehkeytyi Gebhardin ensimmäinen polemiikki Valvojassa. Iin piiriin metsätarkastaja Ernfred Forsström katsoi,

että hänen virkakuntaansa oli loukattu, ja ryhtyi selittämään sekä puolustelemaan silloista metsänhoitojärjestelmää moittien Gebhardia siitä, että tämä oli puhunut asiasta, jota ei tuntenut. Gebhard puolestaan oikoi Forsströmin väitteitä ja pysyi kannassaan. »Kun siis nykyiset olot itse asiassa eivät edistä asutusta Pohjanmaalla, niin hallituksen täytyy muuttaa järjestelmänsä, ja maallemme onneksi se on, kuta pikemmin se tapahtuu», päättää Gebhard polemiikkinsa.

Kirjailija Juhani Kokolta Gebhard sai varauksetonta tunnustusta. Kokko kirjoitti hänelle listä syksyllä 1892 ja totesi, ettei kukaan ole häntä niin hyvin ymmärtänyt kuin Gebhard. Asian ydin oli nimittäin Pohjois-Pohjanmaan asutuksen taantuminen ja maaltapaon lisääntyminen. »Metsähallitus riippuu kiinni metsänhoitoperiaatteesta sysäten syrjään asutuksen. Missä vielä on tyyli ja juoppo metsäherra, siellä uudisasutus on kerrassaan mahdoton.»<sup>1</sup>

Hannes Gebhard totesi 1907, että valtion asutuspolitiikka oli joutunut väärille teille 1880- ja 1890-luvuilla. Suuri osa uudisasutustiloista, jotka oli ilmaiseksi luovutettu talonpojille, joutui näet puutavarayhtiöiden halluun. Palatessaan uudestaan tähän kysymykseen 1923 Gebhard kuitenkin myönsi jonkinlaista edistystäkin tapahtuneen.

»Mutta kuta enemmän sahaliike oli edistynyt ja metsien arvo sen mukana kohonnut, sitä arveluttavammalta alkoi näyttää tuo vapaamielisen suunnan vaatimus, että kruunun metsämaat jaettaisiin yksityisille. Erityisesti alkoi herättää huomiota se, että useat talolliset, jotka olivat myyneet metsänsä putipuhtaiksi, rupesivat hallitukselta anelemaan ja saamaankin lisää metsiä, jotka he taas olivat valmiit myymään tukkiyhtiöille. Lisäksi sahayhtiöt eivät enää tyytyneetkään tukkipuiden ostamiseen tilallisilta, vaan rupesivat ostamaan kokonaisia taloja tarumaisen halpaan hintaan; saatuaan talot, jättivät he usein pellotkin ja rakennukset rappeutumaan. Nämä talojenostot Pohjois-, Itä- ja Keski-Suomessa olivat sitä halutumpia kun ne käsittivät laajoja metsämaita, sillä uudistaloille oli annettu tavallisesti 400, mutta usein 600—800 jopa 1 000 hehtaaria maata, ja kun niiden viljelykset ja rakennuksetkin olivat tavallisesti aivan vähäarvoiset.

Näin laajojen alueiden luovuttaminen uudisasukkaille oli aikoinaan ollut luonnollista, kun maita näytti olevan yllin kyllin ja halukkaita suhteellisen vähin ja kun uudisasukkaat olivat siihen aikaan enemmän nomadeja kuin maanviljelijöitä, sellaisina tarviten laajoja alueita metsästykseseen ja kalastukseen sekä laitumia ja kaskenpoltoa varten.

Mutta tällainen laajojen erämaitten jakeleminen kehittymättömien uudisasukkaiden omaisuudeksi ei enää ollut järkiperaistä, kun sahaliike oli antanut arvoa puutavaralle. Uusi kapitalistinen aikakausi tunkeutui erämaihimme, saaden siellä aikaan viljelysten ja asumusten hävittämistä, kun valtion uudisasutuspolitiikka oli tarkoittanut maitten viljelykseen saattamista.»

Näin Hannes Gebhard selvitteli sitä taustaa, jota vastaan hän aloitti taistelunsa. Gebhardin poleemiset väitteet ovat usein, niin tässäkin





*Hannes Gebhard ja Juho Rissanen (1918).*

tapauksessa, hiukan tarkistuksen tarpeessa. Metsiä jactaessa 1700-luvulla eivät alkukantaiset eli nomadiset elinkeinot, metsästys ja kalastus, enää näytelleet millään tavoin merkittävää osaa talonpoikaistaloudessa, mutta tervanpolto sen sijaan kyllä.

Gebhardin kanta kruununuudistiloihin ei suinkaan ollut alkuaan niin jyrkkä kuin miksi se muuttui hänen saatuaan selville useiden uudistilallisten menettelyn. Tässä kysymyksessä oli yhtenä pääselvittäjänä hänen oma isänsä Ferdinand Gebhard, joka noihin aikoihin toimi Multian piirin aluemetsänhoitajana. Isän ja pojan välille kehkeytyi 1890-luvun puolivälissä asiasta kirjeenvaihto, jossa Gebhard aluksi joutui puolustamaan Ignatiuksen ja yleensä suomettarelaisen hallituksen metsäpolitiikkaa isäänsä vastaan.

Isä huomautti, että Ignatius oli luovuttanut uudisasukkaille metsää, jonka olisi pitänyt jäädä kruunulle, moittipa hän poikaansakin, joka ihaili Ignatiuksen »laittomuuksia». Ferdinand Gebhard totesi vielä: »Monet kruununorpparit ovat minulle tunnustaneet, etteivät ne vaihtaisi torppiansa läheisiin taloihin, sitten kun nämä ovat haaskanneet metsänsä niin, että se tuskin riittää polttopuiksi.»

Kun Hannes näytti uskovan enemmän senaattoreita kuin isäänsä metsäpolitiikkakysymyksessä, isä esitti useita kouriintuntuvia esimerkkejä omalta hoitoalueeltaan uudistiloista, joista metsät oli hakattu loppuun. Kun maapohja oli lisäksi huono, muuttuivat nämä uudistilat elinkelvottomiksi. On aivan ilmeistä, että juuri isän vakuuttavat esimerkit ja Hanneksen tekemät matkat isänsä metsänhoitoalueille muuttivat lopullisesti hänen kantansa silloisen hallituksen metsäpolitiikkaa arvostelevaksi. Olipa isällä ilmeinen vaikutus siihen vastenmielisyyteen, jota Hannes Gebhard — voimmehan häntä sanoa miltei fysiokraatiksi mieliteiltään — kauan tunsii puutavarakapitalismia kohtaan. Täten ei näet ollut alun perin. Kun Ferdinand Gebhard ilmaisi 1894 pojalleen tyytyväisyytensä siitä, että »hänen metsänsä» olivat säästyneet tukinhakkuilta, valitti Hannes puolestaan, että tällä tavoin oli työtä tarvitsevilta mennyt hukkaan työtilaisuuksia — tukinhakkuiden muodossa.

Samoihin aikoihin Hannes Gebhard kuitenkin sai muilta tahoilta tietoja, jopa pöyristyttäviä esimerkkejä, siitä hävityksestä ja huijauksesta, mikä noihin aikoihin kulki puunjalostusteollisuuden kintereillä. Itse hän totesi, että tämä »kapitalismin hävitysretki» oli jo aikaisemmin tullut Pohjois-Ruotsiin, ja 1896 »tehtiin täällä tunnetuksi se surkeus, minkä tukkiyhtiöt olivat saaneet aikaan tällä alalla Pohjois-Ruotsissa, sekä ne toimenpiteet, joihin siellä oli ryhdytty sen ehkäisemiseksi». Gebhard toteaa, että kun nämä asiat tulivat tietoon »varemmin niin innokkaat

vaatimukset kruununmetsämaiden runsaskätisestä luovuttamisesta yksityiselle omistajalle laimenivat». Niinpä seurauksena vuoden 1892 asetuksesta, johon aluksi kiinnitettiin suuria toiveita, oli vain noin 600 uudistalon erottaminen kruununmetsistä koko autonomiamme loppuajankana.

Gebhard myönsi kuitenkin, etteivät metsähallitus enempää kuin nekään, jotka »verrattain menestyksellisesti ovat vastustaneet kruunun metsämaiden luovuttamista suuremmisa määrissä täydellä omistusoikeudella, ole tahtoneet kokonaan vastustaa valtion erämaiden asutusta». Olihan näet jo varhain ruvettu suosimaan ja kehittämään kruununmetsätorppari -järjestelmää. Jo v. 1864 oli tällaisia asumuksia kruununmetsissä 1 700, v. 1884 1 960 ja v. 1894 peräti 2 450.<sup>2</sup>

Gebhardin huomion kohdistuminen kruununmetsäkysymykseen oli sangen ymmärrettävä. Tämä ajankohtainen probleemi aiheutti mm. Pohjois-Ruotsissa v. 1896 suorastaan kansanliikkeen. Kysymyksen selvittämiseksi tehtiin aloitteita valtiopäivillä ja sitä käsiteltiin innokkaasti päivälehdissäkin. Luonnollista on, että kaiku kuului lahden tällekin puolelle.

Hannes Gebhard, joka Saksan matkansa jälkeen oli taistelutuulella, kuten Tudeer 1895 leikillisesti sanoi, aloitti hyökkäyksen vuoden 1896 maaliskuun Valvojassa kirjoituksessaan Muutamia mietteitä metsäpolitiikkimme alalta. Kirjoituksessaan hän totesi, että kysymys valtion metsämaiden asuttamisesta näytti kehittyneen pikemmin puolue- kuin asiakysymykseksi. Ruotsinmieliset suhtautuivat asuttamiseen epäsuopeasti ja suomenmielisillä taas »oli perittynä uskonkappaleena se, että uutisviljelys paremmin käy päinsä uutistalojen, kuin torppien kautta». Heidän mielestään eivät kruununmetsätorpat kelvanneet asutuksen edistämiseen, vaan oli perustettava taloja, joilla oli oma hyvä metsä. Gebhard taas ajatteli, että oli edullisempaa perustaa torppia, joiden haltijoille kruununmetsävirasto antaisi varmemmat välikirjat kuin siihen saakka ja mahdollisuuden päästä tilallisiksi, kun he olivat osoittaneet »todellista viljelysharrastusta eivätkä vain metsäharrastusta».

Gebhardin kirjoitus herätti varsin suurta huomiota. Ruotsinmieliset vähät välittivät saamastaan piiskanheilautuksesta, kun näkivät suometarelaiten saavan kyytiä omasta nuorten leiristään. Svenska Pressenin mielestä oli nyt täysin todistettu, miten perikatoa tuottava oli ollut »se metsäpolitiikka, jota suomalainen puolue ja sen edustajat hallituksessa ovat ajaneet».

Uusi Suometar puolestaan huhtikuun 4. päivän numerossaan 1896 moitti Gebhardia, joka oli kaatanut »vettä viikinkien myllyyn», kuten lehden kirjoitus oli otsikoitu. Myönnettiin tosin, että Gebhardin

mietteet eivät menneet ihan samaan suuntaan kuin ruotsinmielisten »takaperäinen politiikki kruununmetsäasiassa, mutta niillä on se yhteistä, että ne ovat rakennetut yhtä löyhälle perustukselle».

Sanottiin, että Gebhard oli siinä oikeassa, että suomenmieliset puolustivat itsenäistä maanviljelystä »sillä itsenäisinä, vapaina maanviljelijöinä ovat esi-isämme hamasta muinaisuudesta viljelleet tätä maata, ja heitä saamme kiittää niistä verraten onnellisista oloista, joissa nyt elämme; torpparilaitos on onneksi meille vieras ja vasta myöhemmin maahamme perehtynyt».

»Mutta hra Gebhard laskee liikoja väittäessään, että viljelykseen kelpaaviin paikkoihin kruunun liikamaille perustettaville uudistiloille on erotettava kullekin oma 'suuri' metsä. Emme ole vaatineet, emmekä nähneet muittenkaan vaativan muuta kuin että uudistilalle on annettava sen verran omaa metsäalaa kuin sen omistaja, huolellisesti sitä käyttäen tarvitsee välttämättömiin vuotuisiin puutarpeisiinsa. — Hra G. mainitsee todistukseksi torpparijärjestelmän edullisuudesta sen, että on olemassa kruunun metsätorppareja, jotka ovat oloihinsa niin tyytyväisiä, että vastustavat torppiensa muuttamista perintöaloiksi. — Mekin tunnemme sellaisia kruununmetsätorppareja, mutta niiden olemassaolo mielestämme juuri selvästi todistaa torpparijärjestelmän haitallisuutta.»

Uusi Suometar piti tätä haluttomuutta itsenäistymiseen todistuksena siitä, että torpparilla silloisessa asemassaan oli »luonnottomia etuja, joiden alla itää yhteiskunnallinen turmelus». Lehti väitti, että useimmat kulovalkeat olivat yhteydessä kruununmetsätorppareihin. Näillä ei ollut mitään etua metsien säilymisestä — päinvastoin, kun tuo tulenarka kruununmaa syttyy palamaan, »se lisää hänen puuvarojansa ja parantaa laidunta kruununmaalla, jota hän yksin saa käyttää laajoilla aloilla. Kruununmetsätorppari kuluttaa metsää — kielloista huolimatta — yhtä paljon ja usein enemmän kuin perintötilallinen omaansa».

Uusi Suometar kysyi sitten Gebhardilta, voisiko hän sanoa, miksi hyvin yleisesti metsä oli kruununtorpparin ympäristössä perin kehnossa kunnossa, paljon kehnommassa kuin perintötilan lähellä, tai miksi metsät kruununtiloilla Itä-Suomessa olivat tavallisesti vielä huonommassa kunnossa kuin perintötiloilla, vaikkei kruunun talon asukas saanut myydä puita. Se oli yhteiskunnallinen arvoitus lehden mielestä. Erityisesti arvosteltiin Gebhardin tekemiä laskelmia. Tämä näet oli väittänyt — numeroita käyttäen — että »kruunu uudistalojen perustamisen kautta lahjoittaa pois kallisarvoista omaisuutta». Uuden Suomettaren mielestä Gebhard oli tässä hairahtunut samanlaisiin virheellisiin laskelmiin kuin ruotsinmieliset.

Polemiikkaa hoiti Uuden Suomettaren puolesta lehden palstoilla aluksi metsänhoitaja P. W. Hannikainen, joka toista vuosikymmentä oli avus-

tanut Uutta Suometarta metsäasioissa. Vasta Valvojan palstoilla Hannikainen käytti omaa nimeään polemiikin jatkuessa seuraavankin vuoden puolelle. Gebhard joutui täten vastakkain suuren asiantuntemuksen ja arvovallankin kanssa, sillä olihan hallitus Uuden Suomettaren takana. Gebhard ei kuitenkaan vähäistä säikähtänyt, vaan vastasi Suomettaren artikkeliin Valvojan seuraavassa numerossa kirjoituksellaan Puoluepolitiikki ja kruununmetsien asutus. Siinä hän uudelleen tähdensi kruununmetsätorppari-laitoksen välttämättömyyttä. Hän kysyi: »Kuka on itsenäinen ja vapaa? Eikö se maanviljelijä, joka tulee hyvästi toimeen, ei ole velkaantunut, omistaa viljelyksensä ja voi niiden hallintaoikeuden myydä ja jättää perillisilleen, mutta ei se tilanomistaja, joka on korviaan myöten velassa, muodollisesti itsenäinen, mutta asiallisesti lampuodin veroinen. Kruununmetsätorpparit eivät ole sytyttäneet metsävalkeita eivätkä harjoittaneet metsänvarkautta ja tulevat useinkin hyvin toimeen ja metsä on säästynyt.»

Gebhard ei kuitenkaan tyytynyt pelkkään lehtikirjoitteluun. Syksyllä 1896 hän piti Kansantaloudellisessa yhdistyksessä esitelmän aiheesta Uusimmat ehdotukset ja toimet kruununmetsien asuttamiseksi Pohjois-Ruotsissa. Siinä hän käsitteli edellä mainittuja probleemoja Ruotsissa ja teki selkoa erityisesti Norrlannin kruununmetsien vaiheista. Gebhard päätyi siihen tulokseen, että Ruotsista saadut kokemukset kehottivat meilläkin erityiseen varovaisuuteen annettaessa metsiä täydellä omistuksella uudistaloille. Esitelmä aiheutti vilkkaan keskustelun. Toiset kuulijoista asettuivat puolustamaan vuoden 1892 asetusta ja sen perusteella metsämaan luovuttamista täydellä omistusoikeudella uudistilallisille. Toiset sen sijaan epäilivät, että noudatettu järjestelmä voisi meillä johtaa samoihin vaaroihin kuin Ruotsissakin. Vielä seuraavana vuonna Gebhard julkaisi Valvojassa artikkelin Metsäpolitiikkimme pääkysymyksiä jatkaen siinä mielipiteidensä kehittelyä.

Mikä sitten oli Gebhardin kanta torpparilaitokseen? Hän ei ihailut sitä erityisesti, sen näkee hänen vuoden 1896 Valvojan syyskuun numeron kirjoituksestaan Pappilain torpparit, jossa hän asettuu varsin säälivälle kannalle tämän virkakunnan torppareita kohtaan. Kieltämättä hieman heikoin perustein hän pyrki osoittamaan, että nämä torpparit olivat erityisen avuttomassa asemassa viranhaltijoiden vaihtuessa ja näiden lisätessä mielivaltaisesti kontrahteja.<sup>3</sup>

Vaikkakaan Gebhard ei pitänyt torpparien asemaa kadehdittavana, hän asetti kuitenkin torpparikysymyksen edelle irtaimen väestön asuttamiskysymyksen. Tämän ratkaisemisessa oli juuri valtion metsämaiden asuttamisella hänen mielestään huomattava, ellei tärkein osuus. Gebhard



*Torppariperhe Pohjois-Karjalasta.*

oli näet sitä mieltä, että irtaimen väestön kasvu ei merkinnyt ongelmaa vain maaseudulla, vaan sen seuraukset tuntuivat koko talouselämässämme mm. siten, että maaseudun irtain väestö suurin joukoin siirtyi kaupunkeihin ja asutuskeskuksiin, jopa maasta pois. Tämä aiheutti maaseudun autioitumisen, kaupunkien kurjaliston synnyn ja usein parhaan työvoiman siirtymisen pois maasta, Gebhard totesi. Hänen kantansa oli, että juuri kruununmetsätorppia perustamalla irtainta väkeä voitiin sitoa maaseudulle ja siten totuttaa heitä itsenäisiksi pienviljelijöiksi.

Gebhardin ehdoton vaatimus oli kuitenkin, ettei uudistiloja saanut missään nimessä heti luovuttaa haltijoille täydellä omistusoikeudella, vaan viljelijän oli ensin osoitettava, että hän todella pystyi tilaansa hoitamaan. Yhtä välttämätöntä oli, että tiloista tehtäisiin riittävän suuria, niin että ne pystyisivät turvaamaan viljelijälleen itsenäisen toimeentulon. Myöhemmin hän korosti erityisesti sitä, että tällainen pienviljelijän kypsyttäminen itsenäisyyteen — jopa keksittyjen rajoitusten avulla — oli välttämätöntä, jotta tämä kestäisi uudenaikaisen taloudellisen kehityksen paineen. Gebhardin kaksi pääperiaatetta — viljelijän kyvykkyys ja tilan riittävä koko ja tuotantokyky — säilyivätkin hänen tavoitteinaan koko sen pitkän ajan, minkä hän työskenteli maakäsyyksensä parissa.

Kirjoituksissaan ja muissa esityksissään Gebhard arvosteli varsin ankarasti silloisia metsämaiden asuttamistoimenpiteitä pitäen niitä van-



hanaikaisina ja muutenkin epäonnistuneina. Hän ehdotti laadittavaksi uuden asetuksen, jolla turvattaisiin kruunun torpparien oikeudellinen asema, poistettaisiin uusien torppien perustamista rajoittavia esteitä sekä velvoitettaisiin hallitus antamaan uusien torppien perustamiselle »positiivista tukea».

Tämä »positiivinen tuki» edellytti myös sitä, että autettiin sellaisia torppia vähitellen itsenäisiksi, jotka olivat osoittaneet »todellista viljelys- eikä vain metsäharrastusta». Edelleen Gebhard kirjoituksessaan vuoden 1897 Valvojassa kiinnitti huomiota siihen, miten yksityiset metsänomistajat hoitivat huonosti leiviskäänsä. Esimerkiksi Turun ja Porin läänissä tiettävästi vain valtiolla oli kunnollista metsää.

Gebhardin voimakas esiintyminen vaikutti osaltaan siihen, että se naatti tammikuun 8. päivänä 1897 vahvasti uuden sopimuskaavan kruununmetsätorppareita varten. Siinä näiden torpparien asema tehtiin huomattavasti siedettävämmäksi ja turvallisemmaksi kuin aikaisemmin. Gebhardin toiminta vaikutti ilmeisesti myös siihen, että valtion metsäkomitea 1899 julkaisemassaan mietinnössä ehdotti mm., että valtion metsämailla perustetuilla tiloilla olisi oikeus myydä metsää ainoastaan niin paljon kuin metsän kestävä tuotto sallisi, mitä varten metsänhoitomiehen oli tarkastettava ja leimattava myytävät puut. Gebhard itse oli tässä vaiheessa jyrkällä kannalla vastustaen kokonaan uudistilojen perustamista »suoralta kädeltä». Tämän mukaisesti myös professori A. Osw. Kairamo — Gebhardin hyvä ystävä ja aatetoveri — kirjoitti komitean jäsenenä mietintöön vastalauseensa, jossa hän ehdotti, että uudistilojen perustaminen kruununmetsiin lakkautettaisiin kokonaan. Niiden tilalle olisi perustettava torppia ja hankittava selvyys siitä, miten parhaiten voitaisiin järjestää torppareille täysi omistusoikeus.

Vaikka metsäkomitea asettuikin mietinnössään vuoden 1892 asetuksen kannalle, ei tämä enää tapahtunut varauksettomasti. Selvää Gebhardin vaikutusta oli myös siinä, että komitean jäsen tri Blomqvist kyllä hyväksyi uudistilojen perustamisen, mutta oli valmis myöntämään näille vain kotitarvemetsän, koska hän epäili, että suurempi metsäala vain joutuisi metsäkeinottelijoiden hävityksen kohteeksi.<sup>4</sup>

### *Sosiaalinen pääkysymys kirkastuu Gebhardille*

Gebhardille kipeää tilattoman väestön probleemia oli kyllä koetettu ratkaista muitakin teitä. Gebhard itse totesi, miten eräät tekijät, mm. se että valtion asutuspolitiikka oli joutunut seisauksiin ja että maamme

oli saanut nauttia pitkää rauhan kautta, aiheuttivat tilattoman väestön kasvun maassamme huimaa vauhtia. Kun teollisuutemme ei näyttänyt pääsevän sellaiseen kukoistukseen, että se olisi kyennyt elättämään tätä väestöä, oli tähän huolestuttavaan yhteiskunnalliseen ilmiöön pakko kiinnittää huomiota.

Tämän kysymyksen suuren isänmaallisen merkityksen havaitsi ennen muita Y. S. Yrjö-Koskinen. Hän perusti Kansantaloudellisen yhdistyksen pääasiassa agrariikysymyksiä pohtimaan, hän sai aikaan agrariitutkimuksia eri puolilla maata, lähetti stipendiaatin, Alekski Liliuksen, tutkimaan tilattoman väestön oloja Kuopion läänissä, missä »loisten» luku oli suuri. Tultuaan maan hallitukseen aluksi kamaritoimituskunnan päälliköksi Yrjö-Koskinen sai aikaan tärkeän lainsäädännöllisen uudistuksen, nimittäin asetuksen maatilojen osittamisesta kesäkuun 12. päivänä 1895, joka salli rälssi- ja perintötilojen halkomisen aina viiteen hehtaariin veronkannattavaa maata sekä niiden palstoittamisen tätäkin pienempiin osiin.

Lisäksi juuri Yrjö-Koskisen aloitteesta ja myötävaikutuksella ryhdyttiin valtionvaroillakin avustamaan pikkutilojen syntymistä. Täten käytettiin 150 000 markkaa Kuopion läänin talollisille 200—300 markan erissä torppien perustamista varten talollisten maalle. Jos torppa syntyi, annettiin laina lahjaksi. Edelleen ryhdyttiin valtionvaroilla ostamaan yksityisiä tiloja eri puolilta maata palstoitettavaksi tilattomille. Tällaisia tiloja ostettiin vuosina 1892—95 vähän yli 60, pinta-alaltaan yhteensä noin 44 420 ha. Ostetuista tiloista muodostettiin 1 964 pientilaa, joissa oli maata keskimäärin vähän yli 30 ha. Kuitenkin Gebhard myöhemmin totesi, että Vaasan läänissä oli 91 tilasta jäljellä v. 1908 vain 70, jotka kaikki olivat hankkineet lisämaata itselleen.

Uusia asutustiloja oli syntynyt myös siten, että kunnat olivat valtiolta saamallaan lainoilla ostaneet suurempia tiloja palstoittaakseen ne pientiloiksi. Täten oli mainittuina vuosina vuoteen 1895 mennessä syntynyt 362 viljelys- ja 77 asuntotilaa, keskimäärin 44 ha:n laajuisia. Maanosto-osuuskunnat palstoittivat valtionlainoilla 267 tilaa, joissa maata oli keskimäärin 22 ha.

Perustettiinpa vihdoinkin v. 1898 Yrjö-Koskisen aloitteesta Tilattoman väestön lainarahasto, joka sittemmin sai Asutusrahaston nimen. Tämän rahaston varoja käytettiin suurehkojen maatilojen ostamiseen asutustarkoituksiin, mutta pääasiallisesti lainattaviksi tilattoman väestön kunnallisille lainakassoille — myöhemmille asutuskassoille. Ensimmäinen tällainen kassa perustettiin 1897. Vuonna 1901 niitä oli 22, v. 1905 102 ja v. 1923 jo noin 400.

Yrjö-Koskisen aloitteesta hallitus oli siis jo ennättänyt jonkin verran parantaa tilattoman väestön asemaa vuosisadan vaihteeseen mennessä. Toimenpiteet olivat lähteneet, kuten Gebhard sanoo, »suuren isänmaanystävän selvänäköisestä maamme tarpeen havainnoista», mutta silti Yrjö-Koskinen oli vain asianharrastaja eikä ammattimies. Siksi näillä hapuilevilla toimilla ei saavutettu läheskään tyydyttäviä tuloksia. Hannes Gebhard selvitteli tätä ainakin osittaista epäonnistumista vuoden 1897 Uudessa Suomettaressa. Hän totesi, että nimenomaan Etelä-Pohjanmaalla oli hyvinvoipia tiloja pirstottu elinkelvottomiksi. Ilmeistä on, ettei Gebhard vielä noihin aikoihin erityisesti suosinutkaan pienviljelystä. Mutta hänen mielestään olivat muutkin paikkakunnat, missä palstoitusta oli harjoitettu, sikäli huonosti valittu, ettei niissä ollut muita ansiomahdollisuuksia. Nimenomaan Kuopion lääniin osoitetut asutuslainat olivat menneet harhaan, koska ne oli annettu tilallisille torppien perustamista varten eikä uusille torppareille alkupääomaksi, niin kuin olisi pitänyt tehdä.

Myös tilattoman väestön lainarahoja käytettiin Gebhardin mielestä väärin, koska niitä annettiin maatyöväen asuntoihin maanomistajien mailla, torppien raivausten parantamiseen ja torppien käsirahamaksuiksi, siis itse asiassa pelkästään maanomistajien hyväiksi.

Näiden ajatuksien taakse kätkeytyi aste asteelta muotoutuva ohjelma maaseutumme pelastamiseksi. Gebhard totesi yliopistoluennoissaan vuosisadan vaihteessa maaseudun yhteiskunnallista kysymystä käsitellessään, että maanviljelykseen käytetyn maan jako on aina yhteiskunnan tärkeimpiä tehtäviä, sillä se ei määrää ainoastaan maaseutuväestön tyytyväisyyttä, vaan aiheuttaa myös kaupunkien yhteiskunnallisen kysymyksen, koska tyytymätön väestö pyrkii siirtymään kaupunkiin. Gebhard tunnusti suoraan, etteivät hänen luentonsa olleet tendenssitömiä: »Suomen maalaisolot kaipaavat jäänlähtöä, vanhentuneiden dogmien ja egoismin jäänlähtöä. Sitä on tähän saakka laulettu heikosti, yksiaanisesti siellä täällä, mutta meidän tulee saada sillekin mahtava islosninkikööri», Gebhard selitti aito peräpohjalaiseen tyyliinsä.

Näissä perin itsenäisissä mietteissä Gebhard tunsikin yksinäisyytensä. Niinpä hän v. 1897 kirjoitti ystävälleen Volter Rihtniemelle, ettei hän tilannut Uutta Suometarta, joka oli tullut »liian hävittömäksi työväkeä kohtaan», muttei myöskään mitään ruotsinkielisiä, eikä edes Ruotsissa ilmestyviä lehtiä.

Gebhardin itsenäinen ajattelu ja nimenomaan se, että hän ymmärsi maalais- ja kaupunkilaistyöväen etukysymysten kytkeytyvän toisiinsa, vei hänet lähelle työväenliikettä.<sup>5</sup>

## *Työväenvaltuuskunnan kautta ratkaisevalle ulkomaanmatkalle*

Kun tilattomien ja vähäväkisten asia oli tullut lähelle Hannes Gebhardin sydäntä, ei ole kovinkaan oudoksuttavaa, että löydämme hänet työväenliikkeenkin leiristä. Kuitenkin Gebhard joutui 'sosialistien' pariin pikemminkin sattumanvaraisesti kuin harkitusti. Tampereella pidettiin työväenkokous 1896, jolloin Gebhard erityisen innokkaasti taittoi peistä tilattomien puolesta. Pian tapahtui ratkaiseva käänne, joka ennen pitkää muutti kokonaan suunnan. Liikkeen perustajan Wrightin mielestä oli näet af Ursinin radikaalisempi kanta saanut työväenliikkeessä aivan liian suuren vallan, minkä takia hän kieltäytyi työväenvaltuuskunnan jäsenyydestä. Tällöin olisi tilalle valittu Matti Helenius-Seppälä, mutta hänkin kieltäytyi, ja niin päädyttiin Hannes Gebhardiin, joka suostui. Gebhardin julkisesti esittämät uudistusvaatimukset olivat näet saaneet myönteisen vastaanoton työväestön keskuudessa.

Valtuuskunnan tehtäväksi tuli nyt toimittaa valtiopäiville ehdotus tilattoman väestön kysymystä käsittelevän komitean asettamisesta. Anomuksen laati Gebhard, ja sen esitti valtiopäivillä pappissäädyn jäsen A. Osw. Kairamo, joka oli innokas sosiaalisten uudistusten kannattaja ja vielä siinä vaiheessa työväenliikkeelle myötämielinen. Ehdotuksessa todettiin, että tilattoman väestön asema maaseudulla oli vielä huonompi kuin torpparien ja ettei ongelma rajoittunut yksinomaan maaseudulle, vaan että sen vaikutus tuntui myös kaupungeissa. Näin siitä oli tullut kansantaloudellinen kysymys, jonka eräänä ratkaisuna valtuuskunta piti pikkutilojen hankkimista tilattomille. Esityksessään valtuuskunta ehdotikin, että hallitukselle tehtäisiin anomus, jossa korostettaisiin neljää kohtaa. Maamme maataloustilastoja tulisi parantaa niin, että niistä selviäisi maalaistyöväestön määrä vuosittain ja kunnittain. Edelleen oli kerättävä tietoja ulkomaiden toimenpiteistä maalaistyöväestön hyväksi. Vielä ehdotettiin, että olisi laadittava lakiesitys maan hankkimisesta tilattomille kuntien välityksellä ja että näitä asioita käsittelevään komiteaan otettaisiin mukaan myös maataloustyöväen edustaja.

Tämä pääasiassa Gebhardin kädestä lähtenyt ehdotus sai valtiopäivillä suosiollisen vastaanoton. Laki- ja talousvaliokunta tosin muutti jonkin verran ehdotuksen ponsia esittäen, että hallitus asettaisi komitean tutkimaan 1) irtaimen väestön asuttamista ulkomailla, 2) tästä saatuja kokemuksia omassa maassamme, 3) uudistalojen metsien väärinkäyttöä ja 4) olisiko valtion helpotettava tilattoman väestön maansaantia.

Asiasta käytiin tämän jälkeen vielä keskustelu, jossa säädyt totesivat

— nimenomaan talonpoikais- ja pappissäädyt osoittivat kysymystä kohtaan suurinta kiinnostusta — että tärkeintä on asian tutkiminen; esittivät ne hallitukselle tutkimuskomission nimeämistäkin. Tämä tosin viivästyi vähän, vaikka hallitsijan suostumus saatiin jo 1898. Anomus johti kuitenkin välittömästi siihen, että joulukuussa 1897 myönnettiin apuraha, jonka turvin voitiin lähettää stipendiaatti tutustumaan maakysymykseen ulkomailla. Senaattori W. Eneberg esitti matkarahan myöntämistä Hannes Gebhardille, koska hän oli anomusehdotuksensa laatimisessa osoittanut asiantuntemusta.

Hannes Gebhard ei kuitenkaan muiden töidensä vuoksi joutanut matkustamaan ennen kuin kesällä 1898 ensin Skandinaviaan ja sitten seuraavana kesänä Saksaan, Ranskaan ja Englantiin. Näissä maissa hän pyrki tarkoin perehtymään sekä maataloudellisiin että myös osuustoiminnallisiin kysymyksiin.

Epäilemättä antoisinta oli Gebhardin oleskelu Englannissa, suurten maakysymysten maassa. Siellä hän mm. tutustui pakkoperiaatteen käyttämiseen maan hankinnassa tilattomalle väestölle. Tämä periaate oli toteutettu Englannissa vuoden 1887 peltopalstaloilla. Gebhard tutustui Englannissa myös epäkohtiin, joita aiheutui vuokramiesten suuresta lukumäärästä sekä vuokrasopimusten epämääräisyydestä ja vuokramiesten jäämisestä vuokranantajien mielivallan varaan. Englannissa oli pyritty järjestämään vuokramiehelle vuokrasuhteen päättyessä korvausta sen lisäarvon mukaan, minkä vuokra-alue oli vuokramiehen työn johdosta saanut, ja korvausta koskevat säännökset oli sovellettu taannehtivasti. Oli järjestetty erityinen katselmusmenettely vuokra-alueen kunnan toteamiseksi, vuokramiehelle oli annettu oikeus vapaasti viljellä aluettaan tarkoituksenmukaisimmalla tavalla ja myös vapaasti siirtää vuokraoikeutensa toiselle. Lisäksi periaate, että vuokranmaksun tuli olla kohutuullinen ja puolueettoman viranomaisen määräämä, oli toteutettu Englannissa.

Nämä havaintonsa Gebhard esitti laajassa, nimenomaan Englannin matkansa perusteella laatimassaan teoksessa Maaseudun yhteiskuntalojen parantamisesta muutamissa Euroopan maissa. Erityisesti silmällä pitäen kysymystä maan hankkimisesta tilattomalle väestölle. Teos ilmestyi v. 1901 noin 350-sivuisena.

Laajan esityksensä lopussa Gebhard toteaa, että nimenomaan Englannissa oli maalainsäädännön alalla päästy pitkälle yksityisten sopimusvapautta rajoittavaan suuntaan. Tarkoitus oli täten suojella vähäväkimmäisen sopimuskumppanin oikeutta ja vapautta. Englannissa oli näet oivallettu, että vuokramiesten yksityisetuihin kytkeytyi Englannin maan-

viljelyksen tulevaisuus ja samalla Englannin yhteiskunnallinen kehitys terveeseen suuntaan. Lisääpä Gebhard, että vanhaan ajatuskantaan pitäytynyt saattaisi kysyä, miten taloudelliselle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle voisi olla terveellistä, että asetettaisiin valtion elimiä maanomistajan ja hänen vuokramiestensä välejä määräämään. Gebhard vastaa itse, että muutamia vuosikymmeniä aikaisemmin oli kysytty, kuinka voitiin asettaa ammattitarkastajia, joiden toiminta kuitenkin nyt tunnustettiin siunausta tuottavaksi.

»Joka meidän maakysymyksemme myöhempiä vaiheita tarkastaa, huomaa selvästi, että nämä Englannissa saadut opit ovat oleellisella tavalla myöhemmin painaneet leimansa meidän maakysymyksemme käsittelyyn ja melkoisessa mitassa tulleet siinä toteutetuiksi», Haataja toteaa Gebhardin esityksistä.<sup>6</sup>

### *»Kahden miljoonan komitea» ja Gebhardin vastalause*

Gebhard joutuikin pian soveltamaan saamiaan oppeja sekä torppari-kysymyksessä että vielä tärkeämpänä pitämässään tilattoman väestön probleemissa, joka oli tullut entistä polttavammaksi. Kesällä 1899 tämä kysymys kytkettiin sortopolitiikkaan. Bobrikovin ja häntä tukevien mielestä voitiin suomalaisten rintama hajottaa ja käyttää tilattoman väestön ongelmaa propagandan tekoon. Miten varhain venäläisellä taholla tähän asiaan kiinnitettiin huomiota, sitä osoittaa, että Nikolai I1 jo v. 1896 oli erääseen asiakirjaan merkinnyt huolestumisensa Suomen tilattoman väestön suuresta lukumäärästä. Olipa Leo Tolstoikin saatu siihen uskoon, että Suomen maakysymys oli erityisen takapajuisella kannalla. »Bobrikovilainen» Novoje Vremja -lehti, joka kiinnitti erityistä huomiota Suomessa virinneisiin kansanvalistuspyrintöihin ja ymmärsi niiden tarkoituksena olevan venäläistämisen torjumisen, väitti niin ikään v. 1899, että Suomen maanomistajat koettivat kätkeä maan todellisen ongelman kansanvalistusvaatimuksiin.

Venäläisten yllytyksestä alkoivat pian ns. maanjakohuhut levitä tilattoman ja torppariväestön keskuuteen. Nimenomaan laukkurysät levittivät tietoa, että kun tulee »Venäjän laki», kaikki saisivat maata. Yksinkertaisimmat uskoivatkin näitä huhuja.

Tätä taustaa vasten käsitämme Gebhardin toiminnan tärkeyden. Suomen maanomistusolot eivät tosin olleet läheskään niin nurinkuriset kuin venäläiset ja sitten äärimmäinen vasemmistomme selittivät,



mutta epäkohtia oli tarpeeksi ja niiden korjaamista vaati nimenomaan kansallinen eheytemme.

Kenraalikuvernööri Bobrikov oli kesällä 1899 keksivinänsä hyvän propagandakeinon, kun senaatti oli esittänyt valtion ylijäämävaroista siirrettäväksi yhteensä 10 miljoonaa markkaa kulkulaitosrahastoon. Bobrikovin ehdotuksesta keisari Nikolai määräsi, että näistä rahoista oli 2 miljoonaa markkaa erotettava ja jaettava maanhankintaa varten tilattomille. Tämän piti olla konkreettinen todistus siitä, että keisari huolehti kansastaan — sen omilla varoilla — paremmin kuin hallitusmiehet.

Keisarilliseen käskyyn oli joka tapauksessa mukauduttava ja syksyllä 1899 asetettiin erityinen »kahden miljoonan komitea» valmistamaan ehdotusta rahojen käytöstä. Tässä komiteassa oli Gebhardkin jäsenenä. Komiteassa syntyi ennen pitkää erimielisyyttä siitä, oliko ehdotus kahden miljoonan markan käyttämisestä tehtävä ensin ja vasta sitten ryhdyttävä koko tilattoman väestön kysymyksen perinpohjaiseen selvittämiseen, vai tuliko käsittelyjärjestyksen olla päinvastainen.

Komiteassa ne, jotka kannattivat tällaista tutkimusta — heidän joukossaan mm. Gebhard — jäivät vähemmistöksi, ja komitea laati ehdotuksen, jonka mukaan kyseisistä varoista muodostettaisiin erityinen »Rahasto maan hankkimiseksi tilattomalle väestölle». Rahastoa voitaisiin käyttää maaseudun tilattomien (ei kuitenkaan torpparien) hyväksi helpottamalla tilattomien maan ostoa tonttipaikoiksi ja omien asuntojen rakentamista näille tonteille, pienien maanviljelystilojen ostamista sekä sellaisen maan raivaamista ja viljelemistä, johon viljelijä oli saanut pitkän hallintaoikeuden joko kruunulta tai kunnalta. Varoja senaatin harkinnan mukaan voitaisiin jakaa kunnille, maatalous- ja maanviljelysseuroille sekä yhdistyksille, jotka saisivat ne korottomina 22 vuoden maksuajalla. Mainitut instanssit puolestaan voisivat jakaa saamiaan varoja tarvitseville enintään tuhannen markan erissä ja 3 % korkoa vastaan. Komitean jäsenenä ollut Gebhard ei kuitenkaan voinut »yhtyä siihen tapaan, jolla komitea on katsonut voivansa käsitellä tehtäväänsä», eikä hän myöskään yhtynyt kaikkiin komitean tekemiin ehdotuksiin, vaan esitti eriävän kantansa vastalauseessa, joka ilmestyi kirjaseksi vuonna 1900.

Vastalauseessaan Gebhard käytti hyväkseen opintomatkoillaan saamia tietoja ja kokemuksia ulkomaiden olosuhteista sekä myös Suomen asutuskokeiluista saatuja tuloksia. Ulkomaiden esimerkin mukaan Gebhard jakoi järkipärisen asutuspolitiikan päätehtävät kolmeen ryhmään: 1) yritetään yhtäältä pysyttää jo olemassa olevia pientiloja, toisaalta koe-

tetaan helpottaa uusien syntymistä, 2) vain poikkeustapauksissa voidaan seuduille, missä ei ennestään ole lainkaan pienviljelyä, muodostaa valtion toimesta maalaistyöväen palstatiloja, 3) valtion varoja käytetään uuden viljelysmaan hankkimiseksi tai huonosti viljellyn maan parantamiseksi.

Pelkästään ulkomaiden esimerkin mukaan ei Suomen asutuskysymyksiä voitu Gebhardin mukaan kuitenkaan järjestää, sillä hän totesi, että vaikka Suomessa esimerkiksi lahjoitusmaiden itsenäistäminen oli koetettu suorittaa edellä mainittujen päämäärien mukaisesti, tuloksena oli, että entiset maaorjuuden rajalla olleet olivat joutumassa koronkiskurien orjuuteen. Myös kruununmaiden asutuskysymys oli hänen mielestään hoidettu maassamme huonosti, mitä osoitti pelkästään jo se, että torppia perustettiin vähän ja että monet perustetuista torpista siirtyivät nopeasti sahayhtiöiden hallintaan.

Muista hallituksen toimeenpanemista asutuskokeiluista Gebhard piti Kuopion läänin kokeilua epäonnistuneena sikäläisen maanviljelyksen heikon tason vuoksi, eikä hän myöskään pitänyt onnistuneina Laihian, Ilmajoen ja Jurvan kokeiluja, sillä sielläkin tilat vaihtoivat nopeasti omistajia. Syyksi tähän Gebhard arveli tilojen liian pienen koon. »Tilattoman väestön lainarahaston» toimintakaan ei saanut Gebhardin hyväksymistä, koska näitä varoja pyydettiin innokkaimmin sellaisiin kuntiin, missä esiintyi puutetta maataloustyöväestä. Täten rahoja käytettiin pikemmin tilallisten kuin tilattomien hyväksi.

Näitä sekä Suomesta että ulkomailta saatuja kokemuksia ei komitea Gebhardin mielestä ollut käyttänyt riittävästi hyväkseen. Vastalauseessaan hän totesi, että ei ole syytä ryhtyä jakamaan kahden miljoonan summaa komitean ehdottamalla tavalla ilman perinpohjaista tutkimusta. Vain sen avulla saataisiin selville sekä tilattoman väestön määrä maaseudullamme että sen suhde tilallisiin eri kunnissa. Myös olisi tärkeää saada selville suurten, keskikokoisten ja pienten maanviljelystilojen suhteet toisiinsa kunnittain, samoin eri paikkakuntien työmahdollisuudet. Lopuksi olisi tiedusteltava tilattoman väestön omia toivomuksia eri paikkakunnilla.

Edellä esitetyistä vaatimuksista päätellen Gebhard oli hyvin selvillä siitä, että maaseudun olot vaihtelivat huomattavasti, ja niinpä hän arvelikin, ettei yhteinen ohjelma koko maan asutuskysymyksessä varmaankaan ollut paikallaan. Jo komiteassa ollessaan hän oli esittänyt, että mikäli kahden miljoonan rahasummaa ryhdytään jakamaan, täytyisi siitä suurin osa käyttää sellaisten seutujen olojen parantamiseen, missä reformintarve oli suurin.

Komitean laatimista ehdotuksista Gebhard nousi jyrkästi vastusta-

maan niitä tarkoitusperiä, joiden mukaan varoja voitaisiin myöntää lähinnä maanviljelystyöväen tonttipaikkojen ja asuntojen hankkimiseen. Hän katsoi, että komitean tarkoituksena lienee ollut auttaa maanomistajia saamaan pysyvää työvoimaa järjestämällä työläisille asuntoja, mikä ei suinkaan ollut rahaston tarkoitus. Torpparien pois sulkemista rahaston piiristä Gebhard myös piti virheellisenä, sillä tilattoman väestön asutuksen jälkeen oli Gebhardin mielestä tärkeintä itsenäistää sellaiset torpat, jotka kokonsa puolesta olivat elinkelpoisia ja joiden omistajat jo olivat osoittaneet kykenevänsä niitä hoitamaan. Rahojen käyttöä maalaistyöväestön asuntotontteihin Gebhard piti huonona ratkaisuna varsinaisella maaseudulla jo senkin takia, että pienistä asuntotonteista ei olisi omistajilleen vastaavaa hyötyä, vaan pelkästään lohkomiskustannukset nousisivat niin suuriksi, että maanviljelystyöläisten olisi niistä vaikea selvitä. Liian pienet maatilkut eivät olisi kannattavia, vaan niiden omistajat joutuisivat lainan saatuaan koronkiskurien käsiin ja menettäisivät pian omistusoikeutensa tilaan. Valtion ei Gebhardin mielestä kannattanut käyttää varoja tällaiseen asutustoimintaan, mutta esim. Englannissa asia oli ratkaistu säättämällä »ankaria lakeja, joitten tarkoituksena on hankkia maataloustyöväelle oikeutta pakottamaan kuntansa tilanomistajilta pakkoluovutuksen kautta ostamaan maapalstoja kohtuullista vuokraa vastaan vuokrattaviksi työväelle». Viittaus Englannin oloihin saattoi merkitä sitä, että pakkolunastus asutuskysymyksen ratkaisuna väikkyi jo Gebhardin mielessä, vaikkei hän sitä vielä selvin sanoin ilmaissutkaan.

Komitean ehdotuksen mukaan oli varoja annettava niille, joiden olot olivat kaikkein heikoimmat. Tätäkin kohtaa vastaan Gebhard protestoi esittämällä, että tarkoitus ei varmaankaan liene se, että rahastosta tehtäisiin köyhäinhoidon apukassa. Hän ehdotti, että niillä, joille varoja lainattaisiin, pitäisi olla jonkin verran omia varoja, sillä tällä tavoin oltaisiin varmempia tilan pysymisestä samalla omistajalla.

Pohtiessaan mikä elin olisi paras hoitamaan asutuskysymystä Gebhard totesi, että sekä kunnat että yhdistykset saattoivat tilattoman väestön lainarahastosta saatujen kokemusten perusteella keinotellaasutustoiminnalla eikä valtionkaan ollut helppo hoitaa työtä tasapuolisesti. Siksi Gebhardin mielestä olisi Suomessa muiden maiden esimerkin mukaan syytä keskittää asutustoiminta muutamien asioiden perehtyneiden henkilöiden organisoitavaksi.

Tärkeintä oli — siihen Gebhard nimenomaan vastalauseellaan pyrki — että ensimmäiseksi suoritettaisiin perusteellinen tutkimus olosuhteista eri paikkakunnilla ja vasta sen jälkeen ryhdyttäisiin määrätietoiseen asutustoimintaan, jonka yhtenä perusvaatimuksena oli asutustilojen elin-

kelpoisuus. Tällä tavoin saataisiin maaseudulle syntymään laaja pien-  
viljelijöiden luokka, joka hankittuaan riittävän ammattisivistyksen ja  
omaksuttuaan osuustoiminnan tulisi Gebhardin mielestä tärkeäksi ja  
kansantaloudellisesti merkittäväksi ryhmäksi maaseudulla.<sup>7</sup>

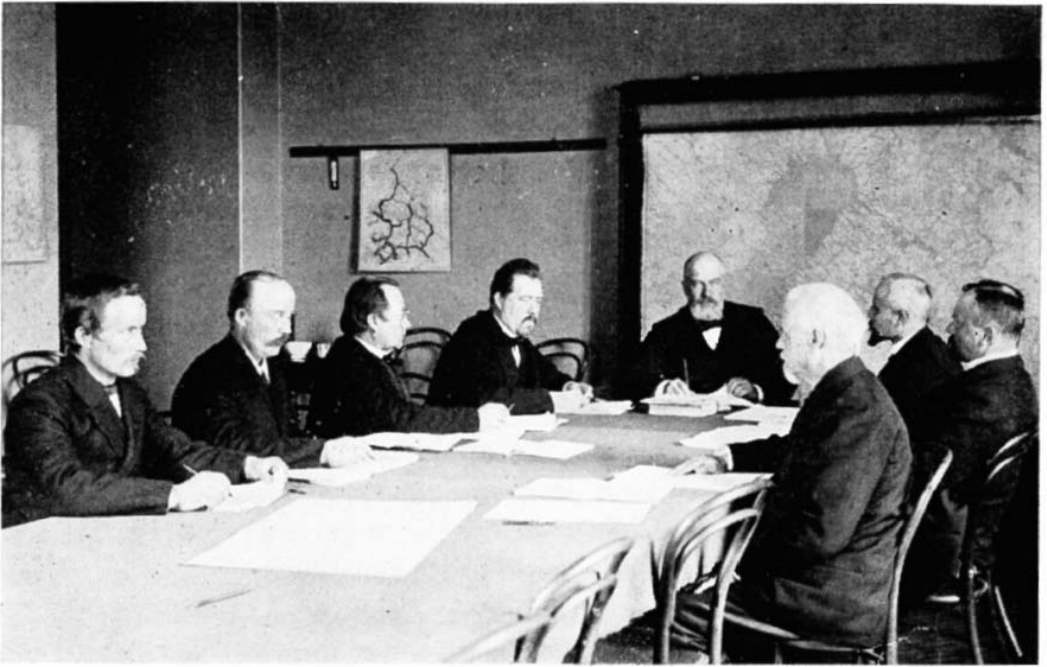
### *Tilattoman väestön alakomitea*

»Kahden miljoonan komitean» enemmistö oli sitä mieltä, että ehdotus  
summan käyttämisestä tehtäisiin ensin ja vasta sitten ryhdyttäisiin koko  
tilattoman väestön kysymyksen perinpohjaiseen selvittelyyn. Senaatti  
päätyi sellaiseen kompromissiin, että myönnetystä rahamäärästä käytet-  
täisiin 500 000 komitean ehdotuksen mukaan ja muu osa varattaisiin  
siksi, kunnes asiasta olisi saatu kaikinpuolinen selvitys.

Nyt sai Bobrikov jälleen hyvän tekosyyin esiintyä »sosiaalisena refor-  
maattorina». Hän käytti hyväkseen Gebhardin ja Kairamon ajatuksia,  
sillä he olivat jo vuoden 1897 valtiopäiville toimittaneet anomuksen  
komitean asettamisesta tutkimaan tilattoman väestön asemaa ja asutta-  
mista.

Marraskuussa 1900 Bobrikov esitti omissa nimissään keisarille tällai-  
sen komitean asettamista, minkä vuoksi Gebhard kirjoitti Kairamolle  
joulukuun alussa: »Bobrikoff näyttää nyt laittavan agraarikomissionia,  
johon tulee ryssiä. Joko minä pääsen siitä nyt kerrassaan vapaaksi, taikka  
tulee minulle kauhean tukala asema ja kova työ eteen.»

Gebhard oli arvannut sikäli oikein, että kun tsaari Nikolai seuraavassa  
helmikuussa antoi käskykirjeen tällaisen komitean asettamisesta, siihen  
todella tuli pääasiassa venäläisiä, nimittäin kenraalikuvernöörin apulai-  
nen Shipov ja Viipurin läänin kuvernööri v. Rechenberg sekä suomalai-  
suutta edustamaan vain »suomettarelainen» senaattori W. Eneberg.  
Komitean kokoonpano jo osoitti, miten vähän loppujen lopuksi ajatel-  
tiin tilattoman väestön probleemin ratkaisua. Koska alkuperäisessä ko-  
koonpanossaan komitean oli mahdotonta saada mitään asiallista aikaan,  
päätettiin jo ensimmäisessä kokouksessa kutsua kuultavaksi joukko  
asiantuntijoita: laamanni Werner Hjelmman, maanviljelysneuvos Edv.  
Björkenheim, professori A. Osw. Kairamo, dosentti Hannes Gebhard  
sekä maanviljelijät Antti Tuomikoski, W. I. Alhainen ja Joonas Laitinen  
— vähän myöhemmin vielä rovasti B. I. Söderman. Asiantuntijoilta tie-  
dusteltiin toukokuun 20. päivänä 1901, olivatko kunnat hoitaneet hyvin  
Tilattoman väestön lainarahastosta saamia lainavaroja. Seuraavassa



*Tilattoman väestön alakomitea. Vasemmalta oikealle: W. I. Alhainen, J. Laitinen, B. J. Söderman, A. Osw. Kairamo, pj. W. Hjelmmann, H. Gebhard, Edv. Björkenheim ja A. Tuomikoski.*

viisi päivää myöhemmin pidetyssä istunnossa asiantuntijat katsoivat, että kysymykseen oli vaikea vastata ilman tarkempaa tutkimusta ja että asiasta olisi suoritettava perusteellinen kysely. Komitea hyväksyi ehdotuksen ja antoi kunnissa tehtävän tiedustelun mainittujen asiantuntijoiden huoleksi. Näin syntyi sittemmin varsin kuuluisaksi tullut Tilattoman väestön alakomitea.

Alakomitean tehtäväksi tuli maaseudun olojen tutkiminen komitean hyväksymän ehdotuksen mukaisesti sekä saatujen tutkimustulosten pohjalta parannusehdotusten laatiminen pääkomitealle. Tehtävä ei ollut kovinkaan kiitollinen, sillä virallisesti alakomitea oli vain varsinaisen komitean asiantuntijaelin, mistä sen toiminnalle myöhemmin aiheutui paljon haittaa. Komitean sihteerinä Gebhardille kuitenkin avautui mahdollisuus päästä toteuttamaan niitä periaatteita, joita hän oli mm. edellä esitettyssä vastalauseessaan tuonut julki. Gebhardin johdolla suoritettiin niin perusteellinen tutkimus, että sen tulokset Haatajan sanojen mukaan »ovat olleet ja yhä ovat perustekijöitä meidän yhteiskunnallisten ja taloudellisten olojemme selvittelyssä».

Ensimmäisenä työnä oli tutkimussuunnitelman laatiminen, jonka Gebhard teki. Ehdotuksen mukaan jokaisesta maaseudun ruokakunnasta oli erikseen tutkittava seuraavat asiat: 1) ruokakunnan päämiehen asema (oliko tämä maanomistaja, vuokraaja tai maaton), 2) ruokakunnan päämiehen ammatti, 3) ruokakunnan jäsenluku, 4) ruokakunnan asunto-olot, 5) ruokakunnan hallussa olevan pellon ja luonnonniityn ala sekä 6) täysikasvuisen karjan lukumäärä. Lisäksi yritettiin saada tietoja ruokakuntien 15 vuotta täyttäneiden jäsenten työpaikoista kodin ulkopuolella, mutta saadut tiedot olivat niin epämääräisiä, että tästä suunnitelmasta luovuttiin.

Tällaista perinpohjaista tutkimusta Gebhard oli esittänyt jo kirjasesaan Omaa maata tilattomalle väestölle, mutta tutkimuksen valtava työ määrä yllätti hänetkin. Maassamme oli vuosisadan alussa jo 471 maalaiskuntaa ja niissä — kuten tutkimustulokset sittemmin osoittivat — yli 478 000 ruokakuntaa. Sihteerinä Gebhard joutui alusta lähtien toimimaan tutkimuksen johtajana. Hänen ensimmäisiä tehtäviään olikin järjestää Helsingissä ylioppilaille kurssit, joissa näitä valmennettiin suorittamaan tiedustelut omalla paikkakunnallaan. Työntekijöitä ei tietenkään saatu riittävästi, vaan paljon oli turvauduttava pelkkään kirjeenvaihtoon kunnalliselimien kanssa.

Kun eri puolilta maata kertynyttä aineistoa ryhdyttiin käsittelemään, perusti alakomitea erityisen tilastollisen toimiston, jonka johtajaksi nimitettiin Gebhard. Lähimpinä apulaisina toimistossa työskentelivät H. Paavilainen ja J. H. Vennola, ja huolimatta siitä, että töitä tehtiin innokkaasti koko ajan, tämän valtavan urakan suorittaminen vei yli viisi vuotta. Näin pitkään aikaan vaikutti tosin sekin, että Gebhard, joka useissa yhteyksissä oli aikaisemmin korostanut tilastojemme epäluotettavuutta, halusi nyt tehdä perinpohjaista työtä. Tarkkoja tietoja Gebhard piti välttämättöminä myös tilattoman väestön kysymyksen ratkaisemiseksi, ja niinpä kaikki tiedot, mikäli vain mahdollista, tarkistettiin.

Tutkimustyön monenlaisista vaiheista ja vaikeuksista saamme käsityksen Gebhardin apulaisten kuvauksista. Niinpä W. I. Alhainen eli »torpan poika», jonka Gebhard oli tämän lukeneisuuden ja valistuneen näkemys takia pyytänyt alakomitean jäseneksi, tuo kirjeissään esiin, miten tilaston kokoamistyötä jarrutettiin. Luonnollista oli, että tällainen työ kävi tavallisilta talonpojilta hitaasti, mutta herroillakin oli »herrojen kiireet». Maisteri H. Paavilainen, joka näyttää toimineen Gebhardin »oikeana kätenä» marraskuusta 1901 lähtien varta vasten perustetussa Alakomitean tilastollisessa toimistossa, kuvaa tutkimustyötä näin:



»Koska tiedustelu oli laatuaan ensimmäinen Suomessa, oli saadut tiedot huolellisesti tarkistettava käyttämällä siinä hyväksi maarekisteriä ja henkikirjoja, sekä käymällä aineisto ruokakunta ruokakunnalta läpi tarkastaen, että kaikkiin kysymyksiin oli vastattu ja etteivät vastaukset olleet ristiriidassa keskenään. Tämä aineiston sisäinen kontrolli aiheutti laajan kirjeenvaihdon kunnallislautakuntien ja erinäisten muidenkin viranomaisten kanssa. Sitä mukaa kun aineiston tarkistus oli edistynyt niin pitkälle, että sitä voitiin ryhtyä merkitsemään kunta kunnalta tilastokortteihin, oli nämä verrattava, että niihin merkityt tiedot olivat tarkistetun aineiston kanssa yhtäpitävät. Vasta sen jälkeen voitiin aloittaa varsinainen tilaston teko ja kun se oli valmis, sen kirjallinen käsittely.

Tämä kaikki olkoon tässä sanottu ikäänkuin taustaksi sille laajasuuntaiselle työlle, jonka Hannes Gebhard suoritti maaseudun yhteiskuntataloudellisten olojen selvittämiseksi, jotta siten olisi käytettävissä luotettava pohja toimenpiteille — maatalousväestön oloissa vallitsevien epäkohtien poistamiseksi, varsinkin tilatonta väestöä silmälläpitäen.»

Paavilainen toteaa, miten hän joutui olemaan koko ajan työssä mukana. Hänen tehtävänään oli mm. toimistohenkilökunnan valvonta ja tilastomateriaalin tarkistus. Tästä oli seurauksena läheinen yhteistyö Gebhardin kanssa, jonka Paavilainen nyt oppi tuntemaan »ei ainoastaan päällikkönä, vaan myöskin ihmisenä». Kun alinomaa sukelsi esille kysymyksiä, jotka vaativat Gebhardin ratkaisua, saattoi tämä välillä olla hyvinkin kärsimätön, »mutta se oli varsin ymmärrettävää, kun ottaa huomioon sen suunnattoman työtaakan, ja henkisen paineen, joka hänellä oli kannettavanaan, erityisesti noina aikoina, jolloin osuustoiminta vielä oli aivan alkutaipaleellaan ja vaati alkuunpanijaltaan ja henkiseltä johtajaltaan suurta alotekykyä ja tarmokkaita otteita sekä kiinteää ajatusten kohdistamista ennenkaikkea sille taholle».

Kaikki tämä vaikutti myös siihen, että Gebhardin muisti, joka alun perinkään ei ollut hyvä, pyrki pettämään nimenomaan siinä, miten ja missä vaiheessa jokin tätä työtä koskeva asia oli ratkaistu. Paavilainen ottikin käyttöön mustakantisen vihon, jonka toiselle puolelle oli merkitty asia ja toiselle puolelle tuli Gebhardin merkintä päätöksestä, »Mitään sanomatta asetin vihkon avattuna Gebhardin eteen hänen työpöydälleen. Kun Gebhard oli silmäillyt ratkaisua odottavat asiat, katsoi hän ymmärtävästi hymyillen minuun ja sanoi, että tämä oli hyvä kirja». Mikäli sitten joskus tuli erimielisyyttä siitä, oliko jokin asia ratkaistu jo vai ei, tarvitsi Paavilaisen vain vetää »mustakantisensa» esille. Sen jälkeen ei enää syntynyt keskustelua. »Tämä seikka sekä se, että olin työstäni kiinnostunut ja parhaan kyyni mukaan koetin täyttää velvollisuuteni, loi pohjan luottamukselle, jota Gebhard osoitti aina minua kohtaan», Paavilainen kertoo edelleen.

»Gebhardin oikeamielisyyttä en koskaan pannut epäilyksen alaiseksi



*A. O. Kairamo.*



*H. Paavilainen.*

(kuten eräät muut). Gebhardilla oli tehtävänänsä suuren aatteen voittoon vieminen ja sen puolesta hän oli valmis tekemään työtä ja taistelemaan työnsä tärkeydestä. Tässä taistelussa hän joutui antamaan vastustajilleen kovia iskuja, mutta täytyi (silloin) olla valmis ottamaan niitä myös vastaan. Taistelu merkitsi Gebhardille elämää, joka oli elämisen arvoista ja josta hän nautti», toteaa pitkäaikainen alainen ja työtoveri.<sup>8</sup>

Kaiken edellä mainitun lisäksi pääkomitea antoi muutakin työtä alakomitealle — ilmeisesti senaattori Enebergin aloitteesta. Niinpä alakomitea ehti valmistaa kaksi mietintöä pääkomitealle. Ensimmäinen mietintö käsitteli tilattoman väestön lainarahaston käyttöä, missä komitea suoritti tutkimuksia välittömästi toimintansa aloittamisen jälkeen. Mietintö ilmestyi jo syksyllä 1901 ja siitä ilmeni, että komitean tutkimusten mukaan kohteina olleista 24 maalaiskunnasta vain harvat kunnat olivat voineet käyttää varoja tarkoituksenmukaisesti. Syyksi tähän alakomitea katsoi ennen kaikkea sen, että rahaston säännöt olivat niin epämääräiset, ettei niistä edes kunnolla selvinnyt, kutka olivat oikeutettuja rahastoa käyttämään. Myös rahaston tarkoituserästä alakomitea halusi selvyyttä, sillä tutkimuksen mukaan useissa kunnissa rahastoa käytettiin eräänlaisena vaivaiskassana.

Vaikka rahasto oli tavallaan vasta kokeiluasteella, arveli alakomitea sen myöhemmin osoittautuvan tarpeelliseksi ja esitti siksi täydennyksiä rahaston sääntöihin. Tärkeimmät näistä lisäsäännöksistä sisälsivät määri-

telmän, jonka mukaan varoja voitiin lainata torppareille, mäkitupalaisille, maataloustyöväelle, käsityöläisille sekä muulle irtaimelle väelle. Edelleen rahaston tarkoituksena olisi puheenaolevan väestöosan yhteiskunnallisten ja taloudellisten olojen parantaminen edistämällä itsenäisten maanviljelysten ja omien asuntojen lisääntymistä maalaiskunnissa.

Toisen mietintönsä alakomitea valmisti valtion metsämaiden asuttamiskysymyksestä. Mietinnön laatimista varten valittiin alakomitean keskuudesta toimikunta, johon tulivat Hjelmman, Kairamo ja Gebhard. Kesällä 1902 tutustuivat jäsenet matkustelemalla eri paikkakuntien oloihin ja tämän lisäksi käyttivät hyväkseen tietoja, joita tilastolliseen toimistoon jo oli kertynyt tutkimuksen yhteydessä. Alakomitea jätti mietintönsä tilattoman väestön komitealle v. 1904. Siinä alakomitea totesi, että vuoden 1892 kruununmaiden vuokraamista koskeva asetus ei enää ollut tarkoituksenmukainen, ja siksi se esitti uuden asetusehdotuksen, jossa oli peräti 106 pykälää. Uuden ehdotuksen tärkeimpänä sisältönä oli, että kruununmetsien viljelyskelpoisilla mailla oli asutusta tehostettava entisestään koettamalla muodostaa ryhmäasutusta. Maanviljelystilalle oli annettava 5:stä 20:een, erikoistapauksissa 30 hehtaariin saakka viljelyskelpoista maata. Tiloja ei saanut luovuttaa omistusoikeudella, vaan ne oli vuokrattava ensin 10 vuodeksi. Mikäli vuokramies tänä aikana osoittautui kykeneväksi tilaa viljelemään, pidennettäisiin aika vuokraajan elinikäksi. Vuokramiehelle voitiin valtion varoista myöntää 500—2 000 markkaa perustamislainaa. Asutustoimintaa varten piti perustaa erityinen keskusvirasto, asutushallitus, joka yhdessä paikallisten lautakuntien kanssa hoitaisi asutustoimintaa. Myös tilojen metsänkäyttöoikeutta tuli rajoittaa.

On vaikea tarkoin arvioida, kuinka suuri oli Gebhardin henkilökohtainen panos näissä mietinnöissä ja yleensä tilattoman väestön alakomiteassa, koska kyseessä oli joka tapauksessa ryhmätyöskentely. Kuitenkin hänen työnsä varsinkin tutkimuksen suorittamisessa oli niin suuri, että tilattoman väestön alakomitea ja Gebhard tavallaan samastuivat. Myös kruununmaiden asutusmietinnön ehdotukset mm. Haatajan mielestä vastasivat täysin Gebhardin henkilökohtaisia mielipiteitä, ja samaa voi päätellä jo Gebhardin aikaisemmin esittämien ajatusten perusteella. Lisäksi Gebhard itse myöhemmin yhtyy eräässä kirjoituksessaan alakomitean tärkeimpiin ehdotuksiin. Sen sijaan tilattoman väestön lainarahastoa koskevassa mietinnössä Gebhard ei hyväksynyt kohtaa, jossa ehdotettiin rahoja käytettäväksi uusien itsenäisten pikkutilojen perustamiseen. Tässä hän piti kiinni periaatteestaan, että uusia tiloja ei saisi heti antaa täydellä omistusoikeudella.

Gebhard joutui toimimaan Tilattoman väestön alakomitean sihteerinä siinä historiamme vaiheessa, jolloin tämä kysymys sai voimakasta poliittista lisäväriä sekä Venäjän taholta että omien rajojemme sisäpuolellakin. Heti ensimmäisten alakomitean suorittamien tutkimustiedustelujen yhteydessä alettiin jälleen huhuilla tulevasta maanjaosta ja tätä seikkaa käytettiin poliittisena aseena jopa komitean toimintaa vastaan. Gebhard käsitteli asiaa, tosin hieman peitellen, useaan otteeseen mm. Uudessa Suomettaressa vuoden 1901 aikana sekä omissa nimissään että Tilattoman väestön alakomitean sihteerinä. Näissä kirjoituksissaan hän korosti tutkimuksen ja uudistustoimenpiteiden välttämättömyyttä, mutta kaiken tämän tuli tapahtua täysin lainmukaisesti ulkopuolisten siihen sekaantumatta. Näin hoidettuna asia saataisiin tyydyttävään ratkaisuun, millä olisi Gebhardin mielestä isänmaallinen ja kansantaloudellinen merkitys.

### *Agraarikomitea*

Kun sitten poliittinen vahdinvaihto tapahtui v. 1906, uusi perustuslaillinen hallitus lakkautti alakomiteankin vanhaan järjestelmään kuuluneena laitoksena. Kun komitean työ oli vielä aivan kesken mutta kuitenkin hyvässä vauhdissa tilastojen ruvetessa vähitellen syntymään, ryhtyivät vanhasuomalaiset Gebhardin johdolla puuhaamaan uutta komiteaa. Gebhard kutsui koolle talonpoikaissäädyn useimmat suomalaiset edustajat, kaikki valtiopäivien maalaispapit ja lisäksi Uuden Suomettaren edustajana tri E. Neoviuksen (Nevanlinnan) ja Helsingin Sanomista Santeri Ingmanin (Ivalon). Tässä kokouksessa, joka pidettiin helmikuun 20. päivän tienoilla 1906 säätytalolla, pyrittiin muodostamaan uusi, epävirallinen komitea tilattoman väestön ja torpparien asiaa selvittämään. Mutta perustuslailliset tyrmäsivät kohta komitean »suomettarelaisena» ja asiasta syntyi kiistaa sanomalehdistössä. Muutaman päivän kuluttua nuorsuomalaiset ottivat asian esille klubissaan ja maaliskuun viimeisenä päivänä 1906 kaikkiaan 160 perustuslaillista valtiopäivämiestä anoi senaatilta, että asetettaisiin komitea laatimaan ehdotusta maalaisolojen uudistamiseksi.

Tämän ns. agraarikomitean jäseniksi esitettiin agronomi U. Brander, H. Gebhard ja professori Gösta Grotenfelt maatalousasioiden tuntijoina, Jonas Castrén ja J. Serlachius lakiasioiden tuntijoina; kansantalousmiehenä tohtori E. Schybergson ja maanositusasioiden tuntijana maanmittausinsinööri F. L. Mahlberg.

Uuteen komiteaan olisi vanhan alakomitean jäsenistä täten tullut vain Gebhard, joten sen asiantuntemus olisi jäänyt varsin suppea-alaiseksi. Kun Gebhard ja hänen puoluetoverinsa Serlachius lisäksi havaitsivat joutuvansa pelkkien poliittisten vastustajien leiriin — erityisesti Jonas Castrén oli heille vastenmielinen — asettuivat he alun perin kielteiselle kannalle. Tässä he saivat tukea Uudelta Suomettarelta ja koko puolueeltaan. Lehti mm. kirjoitti erittäin närkästyneenä uuden komitean asettamista vastaan, kun vanhan, ansioituneen alakomitean työ oli vielä kesken. »Pitäisikö siis ruveta viivyttämään tärkeitä reformityötä loputtomilla komiteatoilla — sen vuoksi, että muutamat tietämättömät asiansharrastajat — ettemme sanoisi suoraan tilattomien kalastajat — muuttamalla hetkellä yllyttivät valtiopäivämiehiä hassunkurisia anomuksia tekemään.»

Perustuslaillinen senaatti otti kuitenkin puoluelaistensa ehdotuksen vakavasti ja asetti ensin valiokunnan käsittelemään komitea-asiaa. Valiokunta puolestaan päätti, että »koska tilattoman väestön komitea itse asiassa oli lakannut — Eneberg kuollut ja muut jäsenet siirtyneet toisenlaisiin tehtäviin — ja koska alakomitea oli sen eikä senaatin asettama, ei alakomitea voinut olla uuden komitean esteenä». Perusteltuaan täten päätöstään valiokunta edelleen selitti, että koska alakomitean yksimielisesti tekemää ehdotusta kruununmetsien asuttamisesta oli arvosteltu, ei valiokunnan mielestä ollut oikein hylätä lukuisten arvossapidettyjen valtiopäivämiesten tekemää anomusta. Valiokunta päätteli kuitenkin, että vaikka tilattoman väestön maanhankinta jätettäisiinkin edelleen alakomitean valmisteltavaksi, olisi kuitenkin asetettava erityinen maanvuokralakikomitea.

Valiokunnan jäsen — tällä välillä jo senaattoriksi valittu — K. J. Ståhlberg kannatti vastalauseessaan työnjakoa: senaatin oli käsiteltävä alakomitean ehdotus kruununmetsien asuttamisesta loppuun ja alakomitea oli määrättävä käsittelemään sen toimialaan kuuluvia maatalojen ostamista ja palstoittamista. Sen sijaan maanvuokraolojen järjestämistä varten oli järjestettävä eri komitea, sillä torppariasian esille ottamista ei enää voitu viivyttää, Ståhlberg arveli vedoten mm. siihen, että torpparit olivat itse jo alkaneet liikehtiä ja suomalainen puoluekin oli jo jättänyt senaatille torppariohjelmansa.

Asiaa senaatissa käsiteltäessä sosiaalidemokraattinen senaattori Kari kannatti Ståhlbergia, mutta muut asettuivat valiokunnan enemmistön puolelle. Niinpä senaatti asetti uuden komitean, jonka ratkaistavaksi piti tulla tilattoman väestön kysymys koko laajuudessaan. Siihen valittiin puheenjohtajaksi P. E. Svinhufvud ja jäseniksi Jonas Castrén, J. Ser-

lachius, Gösta Grotenfelt, E. Schybergson, rovasti G. Arokallio, maanviljelysneuvos Edv. Björkenheim, metsänhoitaja T. A. Heikel, maanviljelijä Pekka Ahmavaara sekä tilalliset J. Snellman ja W. I. Alhainen, palstatilallinen M. Lähti, torpparit Juho Koivisto, Armas Tujunen ja Manu Löytty sekä tietenkin Gebhard, joka heti kieltäytyi jäsenyydestä, kuten Serlachiuskin.

Gebhard perusteli kieltäytymistään sillä, että »säätäjien yksimielisen päätöksen nojalla asetettu alakomitea on osoittautunut kykeneväksi täyttämään sille annetut tehtävät», mutta koska senaatti kuitenkin asetti uuden komitean, osoitti se, ettei senaatti voinut hyväksyä »alakomitean perinpohjaisen, tunnollisen ja sivuvaikutteista vapaan työskentelyn kautta asiassa omaksumaa periaatteellista kantaa», eikä Gebhard puolestaan voinut osallistua toisille periaatteille nojautuvan komitean työhön.

Gebhardin kieltäytyminen herätti tietenkin suurta huomiota. Niinpä »Pressen» kirjoitti, että kun tämä pitkäaikainen valtion elätti nyt olisi voinut tehdä valtiolle pienen vastapalveluksen hyväksymällä komitean jäsenyyden, niin hän tietenkin kieltäytyi.<sup>9</sup>

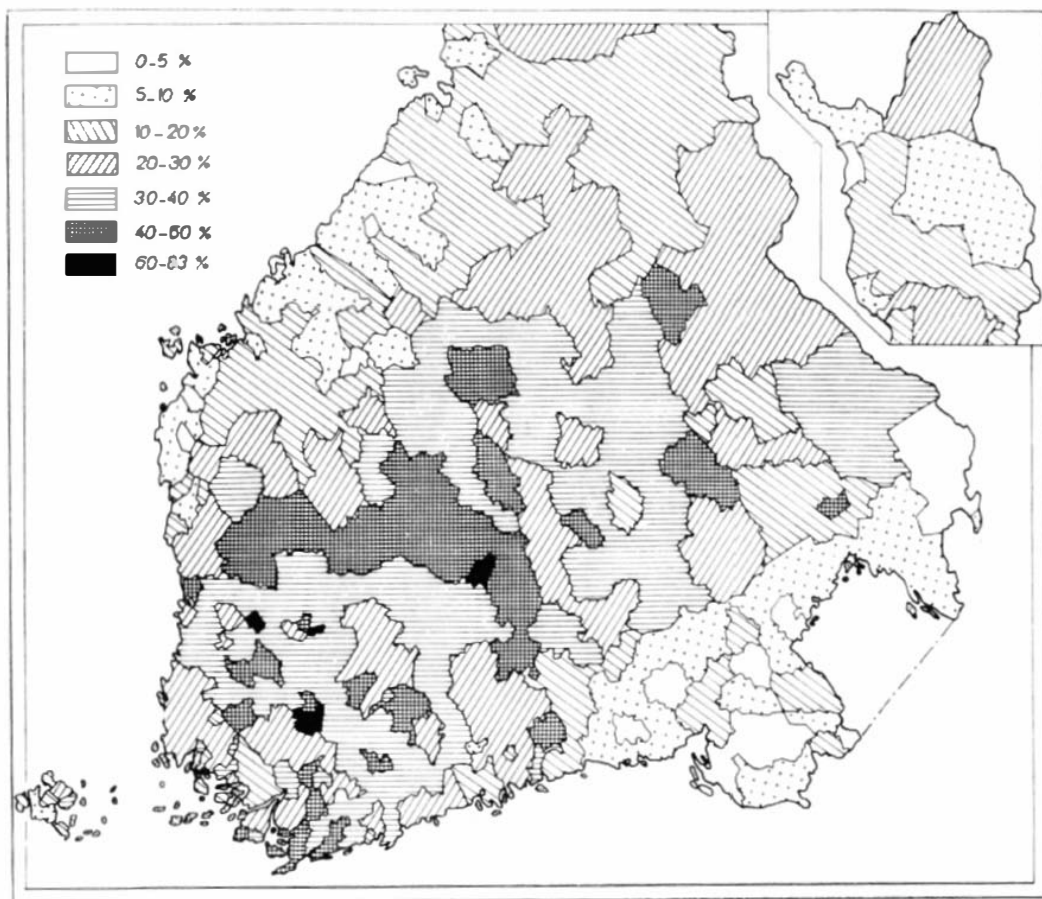
### *Alakomitean suuret saavutukset*

Kuten Haataja on todennut, ei agraarikomitea saanut juuri mitään aikaan, koska siitä olivat »Gebhard ja muut alakomitean jäsenet poissa ja samalla myös heidän näissä asioissa edustamansa asiantuntemus». Pitipä Gebhardin syksyllä 1907 ankarasti kehottaa »todellisten parannusten harrastajia» avaamaan silmänsä, kun hän havaitsi agraarikomitean Jonas Castrénin ohjaksissa toimivan yhä propagandistisempaan ja epärealistisempaan suuntaan.

Sen sijaan tilattoman väestön alakomitea oli jo piirtänyt nimensä aikakirjoihin omilla mietinnöillään. Sen vaikutuksesta oli asetettu tilattoman väestön lainarahaston tarkastaja, ja kruununmetsämaiden asutusta koskeva esitys sisälsi puolestaan, kuten Haataja sanoo, »muutamia oleellisimpia ehdotuksia niistä suuntaviivoista, joita seuraten meillä on asutustoiminnan järjestelyssä myöhemmin kuljettu. Erityisesti on huomattava ehdotus uuden keskusviraston, asutushallituksen, perustamisesta».

Alakomitean suuren tutkimustyön loppuunsaattaminen jäi alakomitean lakkauttamisenkin jälkeen Gebhardin johtaman tilastollisen toimiston suoritettavaksi. Nämä tulokset ilmestyivät aikanaan 6-osaisena





*Vuokraviljelmien ala prosenteissa koko viljellystä alasta 1901. Hannes Gebhardin Yhteiskuntatilastollinen kartasto Suomen maalaiskunnista -teoksen mukaan.*

sarjajulkaisuna, jonka yhteisenä nimenä oli Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Ensimmäinen osa käsitteli maanviljelysväestöä, sen suhdetta muihin elinkeinoryhmiin sekä sen yhteiskunnallista kokoonpanoa, toinen maalaiskuntien asunto-oloja, kolmas viljellyn maan alaa ja sen jakautumista, neljäs osa karjan omistusta, viides työväenperheiden asunto- ja maataloudellisia oloja sekä kuudes osa maanomistusoloja. Julkaisuihin tuli tekstiä ja taulukoita yli 2 000 sivua. Hannes Gebhard laati tekstit osiin I, II, III ja V.

Kun Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. III. Viljellyn maan jakautuminen ilmestyi ensimmäisenä sarjassa vuoden 1908 alkupuolella, päätti Gebhard sen tekstiosan seuraavaan vetoomukseen:

»Meillä on ensinnä suhteellisesti liian suuri määrä (160 000) maanvuokraajia. Näiden hallinto-oikeus on niin turvattava, että he täydellä varmuudella voivat käyttää varoja työvoimiansa, kykyjensä ja harrastuksiansa maanviljelyksensä laajentamiseen ja parantamiseen. Sen lisäksi meillä on lähes yhtä suuri määrä (150 000) perhettä ilman maata ja ilman omaa kotia, joilla myös on oikeus odottaa, että yhteiskunta tekee kaiken voitavansa valmistaa heille paremman toimeentulon mahdollisuuksia. Toiselta puolen me olemme tästä tilastosta huomanneet, että Suomella on äärettömiä aloja viljelemätöntä maata, joka, kuten yleensä tunnettua, on verrattain suurelta osalta viljelyskelpoista, mutta keskittynyttä liian harvojen omistajien haltuun. Onneksi tämä maa ei kuitenkaan ole suurissa osissa Suomea vielä saavuttanut niin korkeata arvoa, että tästä voisi johtua sanottavia vaikeuksia valtion ryhtyessä suurempiin asuttamistoimiin. On siis tarve hankkia rahavaroja, jotta niiden avulla voitaisiin viedä yhteen nuo kaksi tekijää, *ihminen ja maa*, meidän sadattuhannet tilattomat perheemme ja meidän äärettömät, asumattomat erämaamme, silloin meidän kansallemme voi kasvaa uusia tähän asti aavistamattomia voimia ja rikkauksia, jotka osaltaan tekevät meidän kansamme taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti voimakkaammaksi entisestensä, sen tulevaisuuden valoisammaksi.»<sup>10</sup>

Gebhardin johtama työ sai vielä miespolvea myöhemmin tunnustusta mahdollisimman pätevältä mieheltä, Haatajalta. Mutta Gebhardin herätyshuuto havahdutti jo hänen oman aikansakin. Ensimmäisen kerran historiassamme oli päästy siihen, mitä jo 1700-luvulla tavoiteltiin, kun Ruotsi-Suomessa ensimmäisenä koko maailmassa perustettiin taulustolaitos. Siinä lähdettiin periaatteesta, että »koska yhteiskunta koostuu ihmisistä ja aineellinen hyvinvointi perustuu yksinomaan heidän työhönsä, tulisi kaikkien järjestystä tai talouselämää koskevien lakien perustua tietoihin väestöstä, sen tilasta, luokista ja muutoksista. — Jos halutaan tietää syyt elinkeinojen kukoistukseen tai voimattomuuteen, päästään siitä selville eri elinkeinoissa työskentelevien lukumäärän perusteella».

Gebhardin johdolla oli nyt suoritettu tällainen työ suuremmalla tarkkuudella ja perusteellisuudella kuin 1700-luvulla pappien luokitellessa silloin paljon vähälukuisempaa väestöämme. Pätevä asiantuntija, tohtori U. L. Lehtonen totesikin arvostellessaan Gebhardin Yhteiskuntatilastollista kartastoa v. 1909 Aamulehdessä, että ratkaisevaa työn menestykselle oli ollut, että alakomitean sihteeriksi kiinnitettiin Gebhardin kaltainen asiantuntija, kiistattomasti parhain maassamme. Hänen johdolla työ edistyi »oivallisen suunnitelmansa mukaisesti» hyvin sekä tarkkuudessaan että asiallisissa tuloksissaan.

Lehtonenkin kiinnitti huomiota siihen, että Gebhardilla oli ollut ulkomaisia esikuvia johtotähtinään, »mutta meikäläinen tutkimus esiintyy monessa kohdin aivan itsenäisenä ja paremmin käytännölliseen elämään soveltuvana kuin ulkomaiset esikuvat. Tämä johtui ennen kaik-

kea siitä, että omintakeisesti ja sattuvan hyvin on valittu tutkimuksen tilastollinen yksikkö». <sup>11</sup> Kun muualla yleensä oli tutkittu asuntoja, maanviljelystä, karjaa tai maanomistussuhteita kutakin erikseen, oli alakomitean työssä otettu yksiköksi ruokakunta ja koetettu sen avulla saada selville, miten siinä elävä ihminen asuu, viljelee, hoitaa karjaa tai omistaa maata eri tavoin eri paikoissa. Sitten pyrittiin selvittämään, miten tämä vaikuttaa yhteiskunnan elinehtoihin ja miten yhteiskunta puolestaan vaikuttaa ihmisen elinehtoihin.

»Täten ei siis ainoastaan ole koottu — — maaseutuelämän ilmiöt yhteiseen, vertailevaan ja arvostelevaan tutkimukseen, vaan myös suoraan ohjattu tutkimus yhteiskunnallisen elämän pääasiaan ihmiseen ja kansaan, etsimällä selville, miten maalla asuvan kansan tarpeet tulevat Suomessa tyydytetyiksi», Lehtonen mm. totesi. Hän saattoi myös yleisen historian tutkijana osoittaa, ettei vastaavaa työtä ollut suoritettu missään muualla yhtä pätevästi kuin meillä.

Niin ikään oli »Gebhardin ohjelmassa» pidetty huolta siitä, että yksityiset tiedonantajat, joita oli satoja eri kunnista kautta maan, olivat huolellisesti ja tarkasti suorittaneet tehtävänsä, koska heille oli annettu neuvoja »alituiseen kiertokirjeiden kautta ynnä yksityisiä teitä». Olipa jälkeensä varsin usein pantu toimeen tarkastuksiakin eri kunnissa, jotta nähtäisiin, oliko annetut ohjeet käsitetty oikein ja missä määrin niitä oli noudatettu. Tämä olikin välttämätöntä, sillä Gebhard mainitsi vielä eduskunnassakin, miten esimerkiksi Luhangasta oli syystä tai toisesta annettu tietoja, joiden mukaan viljelysmaat olivat keskimäärin vain 50 % todellisesta koostaan. Myös Lehtonen huomauttaa, ettei tietenkään voi »Gebhardin joka numeroa pitää paikkansa pitävänä ja että kaikki olisi muuten vailla inhimillisiä erehdyksiä, mutta tulee myös ottaa huomioon työn suunnaton vaikeus meidän oloissamme, ja silloin saamme iloita, että nähtävästi sittenkin on saavutettu varsin tyydyttäviä tuloksia».

Gebhardin kartat, joita oli yhteensä 55, kuvasivat väestöoloja, maanviljelysväestöä, asunto-oloja, viljelyn maan jakautumista ruokakuntien kesken, viljelmien lukua, vuokrajärjestelmää, karjanomistusta ja maanomistusoloja Suomen maalaiskunnissa syyskuun 1. päivänä 1901. Sanallisessa esityksessä »vedetään niistä sekä kokonaisesitykset että johtopäätökset».

Gebhardin asiantuntemusta maaseudun yhteiskunnallisissa kysymyksissä ei sanottavasti mainitun tutkimuksen julkaisemisen jälkeen kiistettykään edes vastustajien leirissä. Ruskija Vjedomosti-lehtikin myönsi vuoden 1908 lopussa Gebhardin olevan parhaan agraariasioiden tuntijan Suomessa.

Alakomitean tutkimustulokset ovat aivan äskettäin joutuneet uuden tieteellisen tarkastelun kohteeksi. Kun näet Gebhardin lukuja sitten käytettiin kaikissa v. 1908 annetuissa maanvuokra-asiaa koskevissa valiokuntamietinnöissä ja sen jälkeenkin monissa yhteyksissä, on mm. torpparikysymyksen tutkijan ollut tarkistettava uudestaan alakomitean suorittaman tutkimuksen tilastot. On todettu, että v. 1908 ilmestyneen III osan tilastot antavat hiukan harhaanjohtavan kuvan tilanteesta, sillä niiden »varsinaisiin tilattomiin» kuului huomattava määrä sellaisia, jotka saivat toimeentulonsa maatalouden ulkopuolelta ja joille maanomistuskysymys täten ei ainakaan ollut mikään elinehto. Tämä korjautui sarjan I osassa (1913), jossa annettiin tiedot »pääasiallisesti maanviljelyksestä elävästä väestöstä». Varsinaisesta virheestä tässäkin ei siis ollut kysymys, vaan epätäsmällisyydestä. Puutteellisuuksineenkin alakomitean moniosainen »tilastomietintö» oli täten ainutlaatuinen saavutus, jonka tulokset merkittävästi vaikuttivat mm. torpparikysymyseen.<sup>12</sup>

# HANNES GEBHARD JA TORPPARIKYSYMYS

## *Torpparikysymys Gebhardille aluksi toisarvoinen*

Torppariväestön asemassa tapahtui 1800-luvun jälkipuolella suuri muutos. Aikanaan patriarkaalinen suhde isännän ja torpparin välillä muuttui suuresti, kun metsiä 1870-luvulta lähtien alettiin arvostaa. Isännät rupesivat yleisesti syyttämään torppareitaan, pyrkivätpä häätämään niitä ja saattamaan siten torpparien aseman epävakaaksi. Sanomalehdetkin puuttuivat torpparikysymykseen ja tämä keskustelu sai lisää vauhtia Venäjältä maahamme tahallisesti levitetyistä maanjakohuhuista. Tulipa torpparikysymys ennen pitkää esille valtiopäivilläkin, joilla vuonna 1882 hyväksyttiin uusi maanositusasetus, johon tuli mukaan myös torpanvuokraa koskeva säädös. Asia oli jälleen esillä vuoden 1885 valtiopäivillä, mutta vasta vuoden 1891 valtiopäivillä saatiin eräänlainen torpparilakiehdotus, johon kuitenkin oltiin yleisesti tyytymättömiä. Lopulta esitys hyväksyttiin, mutta siitä tuli vain suppea kuusipykäläinen laki, joka ei paljontakaan eronnut aikaisemmista säädöksistä eikä vakauttanut torpparien asemaa.

Asia oli nyt joka tapauksessa tullut niin ponnekkaasti esille, että säädöt anoivat komitean asettamista torppariasioita tutkimaan. Tähän suostuttiinkin ja komitea muodostettiin helmikuussa 1893. Se työskenteli lähes neljä vuotta ja sen mietintö valmistui vasta 1897. Valtiopäivät olivat silloin jo alkaneet, joten uusi vuokralakiehdotus siirtyi vuoden 1900 valtiopäiville.

Hannes Gebhard joutui puuttumaan torpparikysymykseen vasta 1890-luvun puolivälissä. Tämä ei ollut hänelle kovinkaan aktuek kysymys siitäkään syystä, ettei hän ollut kotoisin varsinaiselta torppariseudulta; Kainuun ja Peräpohjolan vähäväkisethän olivat pääasiallisesti tilattomia. Torpparien asema ei muutenkaan Gebhardin mielestä ollut niin pikaisia toimenpiteitä vaativa kuin irtaimen väen kysymys. Torpparit olivat sentään maassa kiinni, mutta irtain väestö ansiomahdollisuuksia

etsiessään lisäsi kaupunkien työttömien määrää ja siten uhkasi rauhallista kehitystä.

Lähentyessään näin sosiaalidemokraatteja ja tullessaan työväenvaltuuskunnan jäseneksi Gebhard ilmeisesti vaikutti valtuuskunnan v. 1896 laatimaan anomusehdotukseen. Siinä nimittäin korostettiin, ettei torpparikysymys — vaikka se oli herättänytkin runsaasti huomiota — ollut lainkaan polttava, »koskapa olot olivat niin hyvät, että hyväpalkkaiset rengitkin mielellään menivät torppareiksi».

Koska Gebhard ajoi tilattoman väestön asuttamista siksi, että se saisi taloudellisen itsenäisyyden, hän hyväksyi myös torpparien auttamisen itsenäisiksi sikäli kuin itsenäistettävät torpat olivat kyllin suuria turvaamaan riippumattoman toimeentulon viljelijälleen. Aluksi Gebhard ajatteli torppien itsenäistämisen tapahtuvan vapaaehtoisesti ja ilman valtion välitystä.

Hallitus oli myös omaksunut tämän kannan torpparikysymyksessä, olipa se evännyt torpparikomitean aikomuksen suorittua tutkimus torpparien oloista. Yksityistä tietä rahoitettiin kuitenkin tällainen työ, jonka suoritti maisteri Aksel Warén. Vuonna 1898 ilmestyi hänen perusteellinen tutkimuksensa Torpparioloista Suomessa. Se kuvasi torpparien todellista tilaa paremmin kuin komiteamietintö ja sisälsi huomattavasti radikaalisempia ehdotuksia kuin se. Kun Warén kohta tämän jälkeen kuoli, tuli hänen työnsä jatkajaksi — aluksi vastahakoisesti — Hannes Gebhard.

Warénin tutkimus herätti Gebhardin näkemään torpparikysymyksen vakavuuden. Sitä osoittaa, että hän 1899 julkaisi kirjoituksen Tutkimuksia ja ehdotuksia torpparikysymyksessä. Siinä hän ei esittänyt varsinaista omaa ohjelmaansa, vaan vertaili torpparikomitean mietintöä ja Warénin tutkimusta. Komitean esitystä hän piti monin paikoin puutteellisenä, varsinkaan hän ei hyväksynyt sitä, että komitea, jonka jäseninä oli ainoastaan suurtilanomistajia ja yksi tuomari, määritteli torpan tarkoituksen olevan »hankkia maanomistajalle alati saatavilla olevaa työvoimaa maanviljelyksen harjoittamista varten päättilalla». Sen sijaan hän piti oikeampana Warénin käsitystä, jonka mukaan torppari on pieni maanviljelijä, oman tilan hoitaja, vaikkakin tämä tila on vain vuokratila. Oma käsityksensä Gebhard esitti, että lainlaatijan tulisi pitää torpparia pienen maanviljelystilan vuokramiehenä ja toisaalta myös eräänlaisena maataloustyömiehenä. Ennen kaikkea olisi Gebhardin mielestä pitänyt saada sekä maanomistajat että torpparit käsittämään yhteinen etunsa. Lisäksi Gebhard vielä korosti silloisten maataloustilastojen heikkoutta ja piti välttämättömänä tämän epäkohdan korjaamista

uuden tilastoinnin avulla. Gebhardin kirjanen herätti huomiota, julistipa Matti Kurikka Työmiehessä Gebhardin torpparien todelliseksi puoltajaksi. Gebhardista tulikin muutamaksi vuodeksi näkyvin hahmo torpparikysymyksessä.

Gebhard, joka oli katkaissut kaikki välinsä sosiaalidemokraattien kanssa näiden siirryttyä v. 1899 äärimmäisyyslinjalle, sai kuitenkin agaaripolitiikastaan tunnustusta virallisemmaltakin sosialistiselta taholta. Sosialistien puoluekokouksessa 1901 olivat Kössi Koskinen ja Taavi Tainio julistaneet, että torpparijärjestelmä oli poistettava ja tilalle saatava itsenäinen pienviljelys. Tällöin puoluepaavi Valpas-Hänninen syytti »tovereita» siitä, että nämä olivat porvarillisuudessa menneet jopa pitemmälle kuin Hannes Gebhard, jonka mielestä kääpiömaanviljelys oli vain edistymisen este. Koskisen täytyi ryhtyä puolustelemaan itseään sillä, etteivät ulkomaisetkaan sosialistit olleet yksimielisiä pienviljelyksestä, vaikka Kautsky pitikin sosialisoitua suurviljelystä parhaana järjestelmänä. Niinpä puoluekokouksessa tehtiinkin hyvin »gebhardmaisia» päätöksiä: valtiolta piti saada vuosittain kaksi miljoonaa markkaa torppareille palstojen ostamista ja työvälineiden hankkimista varten. oli toimitettava torppareille mallikontrahtien kaavoja ja hankittava pienviljelyksen edistämistä tarkoittavaa kirjallisuutta, edelleen oli kehotettava pientilallisia liittymään osuustoiminnallisiin yrityksiin. Gebhard tuli täten vaikuttaneeksi sosialistienkin reformivaatimuksiin.<sup>1</sup>

### *Gebhard ja »torpan poika»*

Lopullisen kiinnostuksensa torpparikysymykseen Gebhard lienee kuitenkin saanut Kalvolassa tutustuessaan »torpan poikaan» W. I. Alhaiseen ja hänen kotioloihinsa. Tutustumisen tapahtui kesällä 1899, jolloin Gebhard perheineen oleskeli Kalvolassa ja teki vaimonsa kanssa pitkän kiertomatkan pitäjän laajalle torpparialueelle ja haastatteli siellä alustalaisia. »Emme mitenkään esiintymisestäänne päättäen voineet luulla Teitä tohtoriksi. Luulimme joksikin korkeintaan kansakoulunopettajaksi, joka vain huvikseen kuljeskelee ja kyselee kaikenlaista», W. I. Alhainen kirjoitti Gebhardille tämän palattua Helsinkiin.

Alhaisen torpan haltija oli umpimielinen ja herroja kaihtava, sillä häntä oli uhkailtu hädöllä, mutta torpparin 30-vuotias aikamiespoika, joka oli itsekseen lueskellut kirjallisuutta, lähti Gebhardia saattelemaan ja oli hyvinkin avomielinen. Tätä tapaamista seurasi pitkä kirjeenvaihto,



jonka Gebhard osittain julkaisi Valvojan huhtikuun numerossa 1900. Nämä kirjoitukset kuvasivat torppariolojen niitä puolia, joita siihen mennessä ei ollut julkisuudessa tuotu esille.

W. I. Alhainen kertoo näissä kirjeissään torpparien oloista, ylipäivistä, tinkitöistä ja vuokrankorotuksista. Hän mainitsee, kuinka oli parantanut kotitorppaansa, ostanut rauta-auran, raivannut korpea, kylvänyt heinää — ja kaiken tuloksena oli ollut vain veronkorotus.<sup>2</sup> Hän antoi miltei karmaisevan kuvan torpparin talvisesta taksvärkkipäivästä; kun etumiehen perässä jouduttiin ajamaan savea, hänellä oli apumies, mutta muilla ei. Vielä ankarampi kiire oli kerättäessä »käsikoppelossa» tukkeja lumen seasta öisessä metsässä, sananmukaisesti öisessä, sillä urakka-työn takia eivät viimeiset vielä olleet päättäneet edellistä päivää, kun toisia jo tuli aloittamaan uutta.

Alhainen kertoi myös torpparien ihmisarvon alennuksesta, kun he saivat maata yönsä taksvärkkipirttien lattialla paksussa liassa, jopa kadehtien eläimiä, jotka sentään saivat paremman makuusijan. Antoipa Gebhard Alhaiselle tilaisuuden lausua mielipiteensä valtiopäivillä käsiteltävästä maanvuokralakiehdotuksestakin. Tätä yksipuolisesti syntynyttä lakiehdotusta Alhainen arvosteli ankarasti. »Missä siis uudessa lakiehdotuksessa on pykälä ja momentti, joka rajoittaa työpäivän pituutta. — — Missä se momentti, joka hankkii kaukana asuville torppareille edes niin hyvän yönsijan kuin kartanon eläimille? Missä se momentti, joka kieltää torpparin hevosta räykkäämistä liiallisilla kuormilla ja juosten ajolla?» Tunnollisia isäntiä tällaiset kysymykset saattoivat loukata, mutta lakia tarvittiin tunnottomia varten, Alhainen arveli. Toisaalta hän tiesi, että mikään laki ei koskaan voisi parantaa torpparien oloja, sen voi tehdä ainoastaan oma maa ja juuri siksi »Venäjän laki» oli saanut niin paljon kannatusta.

Hän mainitsee myös Gebhardille, miten mm. Kalvolassa aivan järjestelmällisesti kiihotettiin torppareita. Bobrikovin kätyriksi oli antautunut pitäjän vanha kanttori, »joka siellä pääpomon [Bobrikovin] luona oli tulijaisiksi saanut Suomen Sanomat-nimistä lehteä, jonka etusivu kohta oli aivan täynnä valeita ja perustuslakimme häpäisyä». Alhainen lisäsi, että tämä kätyri oli omien sanojensa mukaan esittänyt »Suomen tilattomien aseman niin mainiosti, että kenraalikuvernööri oli luvannut toimittaa hänelle keisarin kiitokset». Kanttori oli tunnettu herravihastaan ja kun hän oli juuri hävinnyt oikeusjutun, jonka oli nostonut torpparien hevosten räykkäämisestä, pidettiin häntä »täällä metsäkulmalla älykkäänä miehenä».

Alhainen tuntuu olleen erittäin huolestunut juuri näistä tapahtu-

mista. Toisessa kirjeessään hän valittaa, miten »ajat ovat ennenkuulumattomat. Helsingistä saapuu viestejä toinen toistaan kummempia. Herrat iloitsevat, että torpparilaista tehtiin nolla, torpparit, että herroilla on ikävät ajat — eivät ymmärrä, että sama sattuu Mattiin kuin takkiinkin». Kertoopa Alhainen santarmienkin käyneen Kalvolassa. »Olen jostakin lukenut, että ns. panslavistit ovat niin kauheasti ihastuneet näihin pitkäpartaisiin, punamekkoisiin, sinihousuisiin, molottaviin ryssiin, etteivät sallisi muiden maan päällistä tallata».

Huolimatta huumorista, joka hersyi silloin tällöin Alhaisen kirjeistä, täytyi Gebhardin todeta, että torpparikysymyksestä oli tulossa erittäin vakava kansallinen vaara. Venäläisten hajoitustyö sai torpparien parissa vastakaikua, mihin lähinnä olivat syynä ne räikeät epäkohdat, joita Gebhard itse oli nähnyt ja joista hän oli varsinkin kuullut.

Nimenomaan maanjakohuhujen takia Bobrikovin propaganda oli saanut kannatusta torpparien keskuudessa, kuten Alhaisenkin Gebdille kertoi. Siksi oli torppariasiassa heti tehtävä jotakin. Mutta koska Alhainen tiesi, että »yleisten varojen puutteen takia ainakaan lähimässä tulevaisuudessa eivät maamme kaikki torpparit pääse maanomistajiksi», hän piti maanvuokralakia toistaiseksi välttämättömänä. Oman maan hankkimista torppareille hän piti mahdollisena vain tilatoman väestön lainarahastosta annettavien lainojen turvin.

Alhainen tiesi, että hänen kirjoituksensa saattoivat aiheuttaa heille häädön heidän kotitorpastaan, mutta hän sanoi antavansa mielellään oman onnensa alttiiksi asiassa, jossa tuhansien osaveljien onni oli vaakalaudalla. Häätö tulikin sitten, mutta myös herätystyö oli suoritettu, toteaa torpparilaitoksen tutkija Rasila.

Gebhard ryhtyi nyt toimiin kahdella linjalla. Hän kertoi lakit. tri, hovioik. neuvos J. Serlachiukselle kartanonomistaja Lönnholzin suorittamasta häädöstä, jota sekä hän että Alhainen pitivät vääryytenä. »Ja vaikka Serlachius ei siihen aikaan enää ollut mikään käytännön juristi vaan virkamies, hän tuli asiasta niin otetuksi, että sanoi lähtevänsä vapaaehtoisesti ajamaan Alhaisen asiaa oikeudessa. Serlachius matkustikin Kalvolan käräjille, mutta kun Lönnholtz sai tästä kuulla, niin hän häpesi — — ja pyysi Serlachiusta luokseen hienoille päivällisille ja sanoi, että asia saa hänen puolestaan olla, Alhainen saa jäädä torppaansa», Hedvig Gebhard kertoo.

Mutta ei tässä kyllin. Omaisten jäätyä torppaan »torpan pojalle» järjestettiin oma tila Kiteeltä, missä Gebhardin tuttava maanviljelysneuvos U. Brander oli halukas saamaan pitäjään parempaa maanviljelysväestöä. Sikäläiset talonpojat olivat näet niin vanhoillisia, että

käyttivät miltei yksinomaan puisia muokkausvälineitä. Kun Brander ilmoitti, että maatakin oli helposti saatavissa, järjesti Gebhard Alhaiselle lainan, josta meni itse takuuseen. Näin Alhainen sai edullisesti suuren tilan haltuunsa. Hän kirjoittikin Gebhardille maaliskuussa 1901 Kiteeltä: »Olen nyt siis tilallinen, mutta jos joka torpparin tilalliseksi toimittaminen tuottaa teille yhtä paljon puuhaa luulen että pian väsytte.»

Alhainen tunsi Gebhardia kohtaan syvää kiitollisuutta ja kunnioitusta — ei suinkaan vain itsensä, vaan koko vähäväkisten asian vuoksi, jolle hän katsoi Gebhardin »antaneen sydämensä», kuten hän kirjoitti. Alhainen työskenteli sekä komiteoissa että yksityisesti torpparien ja tilattomien hyväksi — kutsuttiinhan hänet paitsi Tilattoman väestön alakomitean myös agraarikomiteankin jäseneksi.

Alhainen ei suinkaan ollut pelkkä Gebhardin äänitorvi, kuten saataisi luulla Gebhardin vedettyä hänet melkein kirjaimellisesti suosta. Epäilemättä Alhainen oli osittain Gebhardin kasvatti, mutta Gebhard toimi kuitenkin, kuten hän itse sanoo Torpan pojan kirjeiden esipuheessa, vain herätteenantajana, valikoi julkaistavat kirjeet ja korjasi niiden kieliasua. Alhaisen itsenäisyyttä osoittaa sekin, että hänen ja Gebhardin mielipiteet tilattoman väestön kysymyksen ja torpparikysymyksen merkittävyydestä samoin kuin Yrjö-Koskisesta, jolle Alhainen Gebhardin mielestä teki vääryyttä, poikkesivat huomattavasti toisistaan.

Mutta todennäköisesti juuri Alhaisen itsenäisyys pani Gebhardin arvostamaan hänen mielipiteitään. Ja varmaa on, että tämä episodi säilytti torpparikysymyksen Gebhardin mielessä koko senkin ajan, minkä hän työskenteli Tilattoman väestön alakomitean mietintöjen ja tilastojen parissa.<sup>2</sup>

### *Gebhard, ensimmäinen torppariohjelman laatija*

Gebhard ei silti luopunut periaatteistaan, vaikka tarkistikin kantaansa torpparikysymyksessä. Tämä tuli näkyviin mm. keskustelussa, joka koski valtion rahoittamaa yksityisen maalla olevien torppien itsenäistämistä. Keskustelu käytiin Kansantaloudellisessa yhdistyksessä v. 1904 ja Gebhard edusti alustuksessaan Pellervo-Seuran kantaa. Perustettavissa ns. maanosto-osuuskunnissa oli torppareille jaettavat tilat kiinnitettävä valtiolta saatavan lainan vakuudeksi. Tiloihin saisivat viljelijät täyden omistusoikeuden vasta sitten, kun velka valtiolle olisi kokonaan suoritettu. Kun eräs puhuja tiedusteli, mitä syytä oli evätä viljelijältä



*Kytäjän kartanon torpparialuetta. Isokylä.*

täydellinen omistusoikeus, kun se kuitenkin oli menestyksellisen maanviljelyksen tärkein ehto. Gebhard ja Paasikivi selittivät, että maan omaksi antaminen olisi koko valtion auttamistarkoitusta vastaan, koska lainaosa oli niin suuri, että sillä hankitun tilan myyminen olisi valtion varoilla keinottelemista.

Hannes Gebhardin näkemys torppien itsenäistämisestä ei ollut vielä noihin aikoihin vakiintunut. Eipä hän huolimatta Alhaisen saamista ja yleensä maaseudulla saaduista kokemuksista näytä pitäneen kysymystä niin tärkeänä kuin sitten myöhemmin. Tätä osoittaa, että kun suomalainen puolue keväällä 1905 järjestyi ja suunnitteli tulevaa puoluekokousta, Gebhard asennoitui kielteisesti torpparikysymyksen esille ottamiseen siellä. Ensin hän kyllä lupautui jopa alustamaan asian, mutta katsoi sitten »olevan epäviisasta kerätä nyt paljon yhteiskunnallisia riitakysymyksiä, jotka eivät voi muuta kuin hajottaa meidän heterogenista puoluettamme juuri silloin, kun sitä on koottava». Gebhard ehdotti, että yhteiskunnalliset kysymykset säästettäisiin siksi,

kunnes päivänpolttava äänioikeuskysymys olisi ratkaistu ja eduskuntaan saatu torppariasiaa paremmin ymmärtävät miehet.

Gebhardin myöhemmistä puheista käy ilmi, että suurlakko avasi hänen — kuten monen muunkin — silmät toteamaan torpparikysymyksen ja muiden sosiaalisten reformien kiireisyyden. Kun yksikamarisesta eduskunnasta näytti tulevan tosiasia, oli luonnollista, että päivänpolttavat yhteiskunnalliset ja taloudelliset kysymykset tulivat puolue-elämässä voimakkaasti esille. Koska Gebhardilla ja muilla alakomitean jäsenillä ei enää ollut mahdollisuutta ajaa asiaansa valtionkomiteassa, oli heidän pakko ajaa sitä puolue-elämän piirissä.

Niinpä suomalainen puolue asetti heti suurlakon jälkeen joulukuussa 1905 torppariasiaa pohtimaan erityisen komitean, jossa alakomitean miehet ja eräät muut henkilöt, mm. J. K. Paasikivi, H. G. Paloheimo, Juho Torppa ja J. R. Danielson, ryhtyivät valmistelemaan torpparilakiehdotusta samanaikaisesti kuin hallituksen asettama agrarikomiteakin. Suomalaisen puolueen torpparikomitean työn tulokset annettiin julkisuuteen Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa maaliskuun 26. päivänä 1906. Eesityksen runkona oli »tasapuolinen vuokralautakunta», jonka tuli valvoa, ettei mitään lainvastaista eikä kohtuuttomuutta esiinny maanomistajan ja vuokramiesten keskinäisissä suhteissa. Vuokralautakunnan tuli tarkistaa ja vahvistaa jokainen uusi vuokrasopimus, toimia sovintotuomioistuimena riidoissa, määrätä vuokran suuruus, työpäivän pituus ja sen rahallinen arvo jne. Vuokra-ajaksi ehdotettiin 50 vuotta, kuitenkin niin, että 25 vuoden kuluttua kummallakin osapuolella oli oikeus vaatia veron tarkistusta.

Komitean ehdotus julkaistiin kokonaisuudessaan juuri ennen Tampereen suurta torpparikokousta huhtikuun 9. päivänä, jolloin torppari-ohjelma jaettiin kokouksen osanottajille. Suomalaisen puolueen puoluekokouksessa ja muissa elimissä syntyi kuitenkin pian erimielisyyksiä mm. torpparien eläkekysymyksestä, vuokralautakuntien kokoonpanosta ym. asioista. Täten ohjelma jätti enemmän tai vähemmän epämääräisen vaikutuksen, ja vastustajat selittivät, että se ainakin osittain oli vaalikalastusta.

Nuorsuomalainen puolue lähti vaaleihin ja eduskuntaan kuitenkin vielä paljon epämääräisemmin lupausin, vaikka Jonas Castrén sanoi, että jollei perinnöllistä vuokrasuhdetta voida lainsäädännöllä saada pakolliseksi, »olisi pyrittävä siihen, että koko torpparilaitos yksityisillä tiloilla saataisiin vähitellen rajoitetuksi ja supistetuksi sekä vihdoin tykkänään lakkautetuksi». Myös Castrénin johtama agrarikomitea viittoi tietä tämäntapaiseen ratkaisuun. Komitean lakiehdotuk-

seen, joka annettiin senaatille, liitti sen jäsen W. I. Alhainen vastalauseen, jossa hän mainitsi, että komitea ei ollut ottanut huomioon suomalaisen puolueen senaatille jo aikaisemmin jättämää suunnitelmaa. Siinä Alhaisen sanojen mukaan kehiteltiin niitä ajatuksia, joita hän jo Torpan pojan kirjeissä oli esittänyt.<sup>3</sup>

Hannes Gebhard oli tyytymättömänä katsellut, kun suuret maakysymykset tuntuivat hautautuvan hedelmättömien puoluekiistojen jalkoihin. Niinpä hän yritti saada aikaan sovintoa näissä kysymyksissä puolueiden kesken, mutta sovintokokouksesta Lapualla helmikuussa 1906 tuli riitakokous. Kun Gebhard piti välttämättömänä, että suuria maakysymyksiä ratkomaan saataisiin uusi »maalaispuolue», hän sai kaikkien puolueiden vihat niskoilleen. Gebhard kulki kuitenkin omia teitään — niinpä hän hyvissä ajoin laati oman torppariohjelmansa, jossa pyrki mahdollisimman realistisiin ratkaisuihin esittämättä sellaista propagandaa, jota puolueiden vaaliohjelmiin sisältyi ääntenkalastuksen toivossa.

Gebhardin ohjelma ilmestyi jo helmi—maaliskuun vaihteessa v. 1906 Pienviljelijät kokoon -nimisenä. Siinä oli monia omaperäisiä ajatuksia, niinpä lyhimmäksi vuokra-ajaksi Gebhard ehdotti 16 vuotta sen tähden, että vuokrasopimus sitten uudistettaisiin ja vuokralautakunta tarkistaisi aina tämän määräajan kuluttua vuokran suuruuden. Torpparilla tulisi olla oikeus valita, suorittiko hän vuokransa työllä vai rahalla. Gebhard esitti myös pakkolunastusmahdollisuutta sellaisessa tapauksessa, jossa torpan maat sijaitsivat siten, ettei niiden palstoittaminen turmellut emätilan viljelystä. Kuitenkin Gebhard ehdotti pakkolunastettaviksi vain sellaiset erityisiksi viljelystiloiksi soveltuvat maa-alueet, joita niiden omistajat eivät määrääajan kuluessa rupeaisi viljelemään. Gebhard oli saanut ehdotuksiinsa selviä ulkomaisia vaikutteita, vuokra-aikaan Irlannista, pakkolunastukseen, jonka välttäminen edellytti eräänlaista viljelyspakkoa, taas Englannista.

Gebhard itse totesi ehdotuksensa jopa sosiaalidemokraattien ns. Forsan ohjelmaa radikaalisemmaksi. Myös pakkolunastuksessa hän meni Tampereen torpparikokousta pitemmälle, mutta maanomistajan häätöoikeutta hän ei tahtonut kokonaan kieltää eikä hän muutenkaan päätenyt niin yksityiskohtaisiin vaatimuksiin kuin Tampereen kokous. Sulo Wuolijoki kiittikin Gebhardia siitä, että tämä oli ohjelmassaan asettunut sosialistisen kehitysteorian kannalle, mutta valitti, että Gebhard oli puolue-elämässä joutunut kannattamaan suomalaisen puolueen hataraa ohjelmaa.

Käsitys, että Gebhard oli »melkein sosialisti», näyttää olleen varsin

yleinen Pienviljelijät kokoon-teoksen ilmestymisen jälkeen. Niinpä Niilo Liakka kirjoitti heti maaliskuun alussa 1906 Alatorniolta:

»Me olemme täällä kenties vielä enemmän sosialisteja kuin Sinä. Arvelemme, että vastaiseksi saisi valtio parhaiten pientilallisia lunastamalla paikallisten arviolautakuntien määräämillä hinnoilla taloja ja jakamalla niitä pieniin osiin vuokrattaviksi kenties 50 vuodeksi. Yksityinen maanomistus on kerrassaan tarpeeton viljelyksen kohoamisen kannalta. Mutta kauas erotettuna muista pikkutilallinen ei koskaan saa oikeaa voimaa. Kaikkiallahan on taloista vaan joku pieni osa viljeltynä. Eikä juuri voi ajatellakaan nykyisten talollisten voivan järkiperaisesti viljellä talojaan. Ne ovat liian suuria heidän varoihinsa.»

Epäilemättä tällainen »sivustatuki» pani Gebhardin ajattelemaan. Mutta hän ei suinkaan ollut sellainen »sosialisti», että olisi kieltänyt kaiken yksityisen maanomistuksen, vaikka olikin monissa kysymyksissä valtiojohtoisuuden kannalla. Nimenomaan Gebhard ei hyväksynyt työväenliikkeen vuosisadan vaihteessa omaksumaa marxilaisuutta. Kerran pesäeron tehtyään hän ei enää pyrkinyt kosketuksiin sosialistien kanssa. Näin kertoo Väinö Tanner, joka Gebhardin tavoin oli mukana kaksilla ensimmäisillä yksikamarisilla valtiopäivillämme. Gebhard ei näillä ottanut yhteyttä häneen enempää kuin tiettävästi kehenkään muuhun sosiaalidemokraattiin.

Mutta Gebhardin torppariohjelma kohtasi vastarintaa sekä perustuslaillisen että suomalaisen puolueen taholta. Viimeksi mainitun mielestä Gebhardin pääponnet jo sisältyivät sen puolueohjelmaan, jota Gebhard itse oli ollut muokkaamassa. Niinpä Gebhard peräytyi. Vaikkei hän ollutkaan läheskään kaikissa kysymyksissä tyytyväinen suomalaiseen puolueeseen, hän kuitenkin uskoi, että sen torppari- ja maalaisohjelman toteuttaminen loisi taloudellisesti vauraan ja henkisesti itsenäisen maalaisväestön, joka sitten toteuttaisi muut yhteiskunnalliset reformit.<sup>4</sup>

### *Torppareita turvautumassa Gebhardiin*

Torppariväestö itsekkin totesi pian, että Gebhard oli sen paras tuki. Hänen käydessään vaalipiirissään Etelä-Pohjanmaalla Ylihärmässä talvella 1907 mm. Vöyrin suomalaiset torpparit kääntyivät hänen puoleensa. Sitten kesällä 1907 »Edusmies Herra ja Cephaartti» sai vastaanottaa näiltä vetoomuksen, jossa pyydettiin neuvoa torppien itsenäistämiseksi. Kun Gebhard kehotti torppareita kääntymään Tilattoman väestön lainarahaston puoleen, hän sai uuden kirjeen torppari A. Kalliopäältä Ylihärmästä.



Kirje kuvastaa sitä lapsellista luottamusta, jota nämä torpparit tunsivat »Herra Tohturi Hannes Gebhartia» kohtaan. Siinä sanottiin mm.:

»Jos saan vielä kirjeelläni tohturi Gebhartia vaivata. Meidän Torpparien hallussa on (15) manttalin suuruinen pinta-ala, maat kaikki yhdessä palassa ja kukin Torppari asuu erityisessä Sadassa [sarassa] ulko Sadoilla kahden penin kulman pääs mantalin omistajista. Toiseksi meillä on aikomus ostaa torpat ikuisiksi tiloiksi jos vaan isäntien kanssa kaupassa soviitaan. Saan luvan kysyä mistä oli saatavissa halvinta rahaa kuoletus maksua vastaan. — Kirjeessänne kylläin neuvoitte kääntymään tilattoman lainarahaston tarkastajan puoleen, vaan uskan pyytää tohturia nyt puolestamme Herra Akronoomi Ö. Elfvingin puhumaan Asiaamme.»

Mutta Gebhardin puoleen käännettiin myös joukkovetoomuksella vuoden 1908 alussa eduskunnan parhaillaan käsitellessä torpparikysymystä. Kansalaiskokous, jossa ilmeisesti oli etupäässä torppareita Vöyriin, Isonkyrön. Ylistaron ja Ylihärmän kunnista — Gebhardin vaalipiirin alueelta — ehdotti uudelle eduskunnalle seuraavaa:

»Ensiksi mitä tulee vanhoihin kontrahteihin nähden, pyydämme saara täydellisen korvauksen eli asumuspalkinnon, kaiken sen mitä he on päävoimansa ja työvoimansa kautta tilusta parantaneet. Ja myös ne huoneet ja aidat, jotka hän on nimitetystä metsästä asunut ja johon taloo on kielletty tulemasta jäämään vuokraajalle ikuisiksi.

Koska ainakin täällä Pohjanmaalla on vuokraaja saanut asumattomat maat, märtjät rahka rämeet ja kankaat muokataksensa, on kymmeniä vuosia että ei ole saanut näistä juuri mitään. Eikä ole voinut kaikkia tehdä kun vuokra-ajan lopussa syystä että on alussa pitänyt ansaita leipänsä muualta koska vuokra-ajan loppuajalla on peres [perhe] kasvanut eikä isä ja äiti ole voineet laskia lapsiansa maan kulkiameksi, niin on täytynt asua sellaisiakin maita, josta ei ole paljon hyötynyt ja nyt kun maa alkais olla vastaavas kunnos, niin pitäis sen jättää ilmaiseksi taloohin on mielestämme suurinta vääryyttä mitä ajatella taitaa, joutuu vanhalla ijällä yhteiskunnan rasitukseksi vaivaishoitoon ja lapsensa maan kulkijameksi siellä haaskattavaksi. Koska ihmisten tekemä on sekin laki, että taloissa on veroa vastaan maat ikuisena omaisuutena ja mitä he ovat sen arvoa parantanut työllä ja pääomalla niin hinta on noussut jälkeen eikä mene koskaan ilmaiseksi. Koska se on aivan tavallista ollut kun kontrahti on loppunut niin torppari on saanut ostaa oman työnsä hankkia rahat mistä on saanut ja maksaa taloon uusiaista tuhansia markkoja ja vieläpä on korotettu arentiakin että menee moninkerroin veroa siitä maan palasta itse taloohin nähden. Ja usein on vuokra tehtävä työssä silloin kun taloo vaatii kesällä ja talvella paraalla työ ajalla ja tätä oikeutta käyttää taloo sitten hyväkseen, tulee illalla myöhään taikka aamulla varhain sanomaan että nyt pitää tänäpäivänä taksivärkkiin siitä huolimatta kuinka torppari on työnsä järjestänyt. Mielestämme on se oikein ja kohtuullista, että saada täyden asumispalkinnon ja pääoman takaisin mitä hän on siihen kuluttanut vanhoihin kontrahteihin nähden. Koska hän on koko ajan rehellisesti siitä vuokran suorittanut. Ja ehdotamme että vuokralautakunnalla on oikeus kontrahdin loputtua syynätä torpparin kartanotilus. Ja joku hehtaarin ala maata, joka sopimuksella taikka pakkolunastuksella torpparille ikuisiksi veroa vastaan jotta hänelle jäis eres muisto vanhasta asuinpaikasta. Johon sais uudestaan lisää hankkimaan.

Koska kartanon purkaminen ja uurestaa rakentaminen tulee vähä varaiselle liian kalliiksi.

Tätä toivotamme uudelta eruskunnalta. Te olette sitten sen kansan kurjuudesta pelastanut Joka totuudes meidän maata on elättänyt. Kaikki taloollisten ulkosarat ja rämeet muokanneet viljamaiksi ja vanhan totutun tavan mukaan saanut ne jättää taloohin ilmaiseksi. Eikä taloolla ole ollut mitään sanomista millasena se on takasin langennut — —.»

On aivan varmaa että tällaiset välittömät vetoomukset tehosivat »her-raan ja Cephaartiin». Torpparien asia tuli yhä enemmän Gebhardille sydäimenasiaksi.<sup>5</sup>

### *Torpparikysymys valtiopäivillä*

Torpparikysymys olikin kaikkein keskeisimpiä uudessa yksikamarisessa eduskunnassamme, joka kokoontui syksyllä 1907. Kysymyksen valmistelu jätettiin erityisen maatalousvaliokunnan huoleksi. Siihen valittiin Gebhard, Kairamo ja Paasikivi, josta tuli valiokunnan puheenjohtaja. Aineistosta ei ollut pulaa, sillä eduskunnalle oli jätetty kaikkiaan neljä torppariohjelmaa, vanha- ja nuorsuomalaisen, sosialistien ja Gebhardin. Valiokunta laati kuitenkin kokonaan uuden, pääasiassa suomalaisen puolueen ja Gebhardin ohjelmiin pohjautuvan torpparilakiesityksen, jonka Paasikivi ja Jonas Castrén hyvässä sovussa viimeistelivät.

Asian tullessa ensimmäiseen käsittelyyn eduskunnassa lokakuun 23. päivänä 1907 Gebhard, joka näyttää olleen »henkeä täynnä», lausui epäilijöille: »Onko se todellakin epäoikeutettua maanomistuksen rajoitusta, jos me rajoitamme maanomistajain nykyistä oikeutta riistää itselleen torpparin omaisuutta?» Gebhard piti vuokralakiuudistusta äärimmäisen tärkeänä — koskihan se 160 000 vuokramiesperhettä. Vaikkei näillä valtiopäivillä saataisi mitään muuta aikaan, voisimme erota hyvällä omallatunnolla saatuaamme tämän lain syntymään, Gebhard totesi.

Lakiehdotusta viivyttivät kuitenkin erilaiset välikysymykset ja muut verukkeet siinä määrin, ettei sitä ehditty käsitellä loppuun näillä eikä edes seuraavan vuoden alussa alkaneilla uusilla valtiopäivillä. Sosialistit toivat mm. propagandamielessä esille Laukon torppariasian syyttäen hallitusta siitä, ettei se pyynnöstä huolimatta ollut ryhtynyt tukemaan Laukon torppien lunastushanketta. Gebhard, joka oli tietoinen, että mainituissa torpissa saattoi olla jopa 3 hevosta ja 15 lehmää, totesi, että niin suuria viljelyksiä ja karjamääriä omistavia torppia oli pidettävä hyvävaraisina, ellei niitä muuten rasi-tettu kohtuuttomasti. Tästä huoli-



*J. K. Paasikivi.*

matta ei Gebhardkaan antanut päänsilitystä hallitukselle, jonka toimintaa maatalousvaliokunta ei Laukon torppariasiassa hyväksynyt. Gebhard totesi, että hallitus oli päässyt vähällä, sillä jokaisessa muussa »kansanvaltaisella eduskunnalla varustetussa maassa niin valtava oppositioni kuin täällä olisi käyttänyt toisia sanoja hallituksesta, joka yleensä ei ole kyennyt näkemään, että suurlakkoviikko ja sen pakottama eduskuntamme merkitsee meille täydellistä järjestelmän muutosta, jonka olisi pitänyt pakottaa hallitusta tuomaan enemmän asioita eduskuntaan kuin se on tehnyt».

Kun oltiin jo tietoisia eduskunnan hajotuksesta, Gebhard lausui: »Hallituksen pehmeystä ja toimettomuudesta on seurauksena että eduskunta nyt eroaa murtuneella mielellä — sen johdosta, ettei se edes ole kyennyt saamaan aikaan uutta torpparilakia.»

Eduskunnan hajotus huhtikuun alussa 1908 lopettikin torpparilain käsitteilyn. Mutta uusi heinäkuun alussa valittu eduskunta, jonka jäseneksi Gebhardkin jälleen tuli, otti viipymättä torpparikysymyksen käsiteltäväkseen ja uskoi vakaasti, että kysymys nyt selvitettäisiin. Siksi se jälleen valitsi maatalousvaliokunnan asiaa valmistelemaan. Tästä puutuivat nyt sekä Gebhard että Paasikivi, mutta »gebhardilaista» kantaa edustivat Kairamo ja Paloheimo.

Gebhard itse esiintyi eduskunnassa asian tullessa siellä esille. Hänen pääpöntensä oli, että torpparien aseman vakaaksi saattaminen oli välttämätöntä sekä maanviljelyksen menestymiselle että maan tuotantokyvyn kasvulle. Hän totesi edelleen, että silloinen oikeisto (perustuslailliset) yhdessä vasemmiston kanssa pyrki maanvuokraajien ja samalla myös maanviljelyksen uuvuttamiseen ja maan jatkuvan tuotantokyvyn vähentämiseen. Sosialistit olivat ehdotuksissaan joutuneet ajamaan maanomistaja- ja teollisuuskapitalismin etuja, kun taas suomalainen puolue ajoi torppariluokan etuja. Gebhard vastusti myös torppareilta vaaditun työpäivän säätämistä lailla, koska hänen mielestään ei ollut oikein säätää työpäivän pituutta ainoastaan yhdelle väestöryhmälle. Sen sijaan hän piti torppareille myönnettävää oikeutta siirtyä päivätyöjärjestelmästä rahanmaksukannalle yhtenä lainsäädännön »radikaalisimpana» ja tärkeimpänä uudistuksena, vaatipa hän, että tällainen siirtyminen saisi tapahtua ilman vuokralautakunnan suostumusta.

Kaikesta vastarinnastakin huolimatta syntyi valtiopäivillä v. 1908 »mitä vaikeimpien yhteensovitus- ja suurimpien ponnistusten jälkeen asetettiin torpan, lampuotitilan ja mäkitupa-alueen vuokrauksesta, joka vahvistettiin maaliskuun 12:nä 1909 ja astui heti voimaan». Gebhard toteaa itse:

»Tämä oli ensimmäinen suuri voitto maanvuokraajien vapauttamiseksi siitä epä-vakaasta asemasta, jossa heitä jo liiaksi kauan oli pidetty. Uusi laki määräsi vuokra-ajan vähintään 50, poikkeustapauksessa 25 vuodeksi; se myönsi vuokramiehelle täyden korvauksen kaikista hänen tekemistään parannuksista lyhentämättä; se määräsi, että viranomaisten oli pyytämättä kiinnitettävä vuokrasopimukset; se sääsi, että vuokralautakunnan tulee katsoa että vuokranmaksu on kohtuullinen ja että sekä vuokramies että vuokranantaja voivat päästä päivätyöverosta muuttamalla sen vuokralautakunnan arvion mukaan rahaveroksi. Mutta tärkeintä kaikesta oli kuitenkin se, että uusi laki saattoi kaikki ne silloiset vuokramiehet, jotka laki käsitti, heti lain voimaanastuttua nauttimaan tärkeimpiä lain myöntämiä etuja.

Torppariasetus ei kuitenkaan tiennyt niin suurta *oikeusturvaa* torppareille ja mäkitupalaisille kuin suomalaisen puolueen esitysehdotus oli tarkoittanut. Sen mukaan olisi lain pitänyt julistaa heidät kerta kaikkiaan irtisanomattomiksi. Mutta siihen ei ruotsalainen eikä nuorsuomalainen puolue suostunut, vaan ne uhkasivat äänestää lain yli vaalien lepäämään, jos suomalainen puolue yhdessä sosiaalidemokraattisen puolueen kanssa tekisi sellaisen valtiopäiväpäätöksen. Samalla olivat [nämä] vanhoilliset puolueet jatkuvasti harjoittaneet agitatsionia ympäri maata sitä vastaan. Seurauksena oli, että puheenaoleva ehdotus jäi laista pois ja sen sijaan säädettiin ns. *taannehtiva laki*, joka sääsi vuokramiehet 7 vuodeksi irtisanomattomiksi siinä mielessä, että tämän ajan kuluessa saataisiin aikaan torppien lunastaminen vapaaehtoisista tietä.»

### *Torppariasetuksen toteuttaminen*

Gebhard, joka oli tottunut katselemaan asioita käytännön kannalta, viittasikin jo eduskuntakeskusteluissa siihen, että vuokramiesten tulisi kyetä lunastamaan vuokra-alueensa omikseen ja että valtion tulisi heitä auttaa siinä tavalla tai toisella. Lisäksi Gebhard piti tarpeellisena torpparilain hyväksymisen jälkeen huolehtia myös siitä, että »tämä tärkeä ja uusille periaatteille rakentuva laki tulisi heti alusta alkaen oikein tunnetuksi ja astuisi voimaan todellisuudessakin eikä vain paperilla». Hän mainitsi kansanedustajille esimerkkejä jälkimmäisistä tapauksista, mutta huomautti myös, että osuustoimintalakiin oli Pellervo-Seura alusta lähtien puhaltanut hengen ja antanut sille elävän voiman. Gebhardin mielestä valtion oli asetettava sopiva viranomainen tekemään torpparilakia tunnetuksi, seuraamaan sen vaikutuksia, esittämään hallitukselle siinä mahdollisesti ilmeneviä puutteita ja tarpeellisia lisätoimia lain tarkoituksen saavuttamiseksi. Tähän tehtävään asetetun henkilön tuli Gebhardin mielestä olla kokenut lakimies, jonka pitäisi »valtion antamalla auktoriteetilla sekä sillä lojaalisuudella ja objektiivisuudella, mihin virka-asema hänet velvoitti» tehdä laki tunnetuksi kansalle. Hänen tuli sitä selittää oikealla tavalla ja auttaa erityisesti vuokralautakuntia ja tuomio-

istuimia käsittämään ja käyttämään sitä oikein. Lisäksi hänen pitäisi kerätä tilastoa lain vaikutuksista ja vuokralautakuntien toiminnasta — olihan kysymys noin 160 000 vuokramiesperheen eli noin 800 000 ihmisen oikeuksista.

Tämä Gebhardin viimeksi esittämä toivomus antoi maan hallitukselle aiheutta asettaa pieni komitea Gebhardin puheenjohdolla harkitsemaan lain toimeenpanon järjestelyä. Komitean ehdotuksen mukaan asetettiin senaatin oikeustoimituskuntaan esittelijä, Kyösti Haataja, joka sai hoidaakseen Gebhardin suunnitelmat.

Haataja kertoo, että hän oli saatuaan juridiset opintonsa päätökseen ollut Saksassa tutkimassa apurahan turvin jakolainsäädäntöä. Palattuaan sieltä hän oli ruvennut seuraamaan käräjiä, mutta eräänä aamuna hänet kutsuttiin Gebhardin luo. Gebhard kertoi ehdotuksestaan ja sanoi, että senaatti olisi valmis järjestämään asian, jos vain löytyisi sopiva mies. »Oli tultu siihen tulokseen, että minun se on otettava, ja G. siis tarjosi virkaa minulle. Tämä ei käynyt yhteen omien suunnitelmieni kanssa, joten suh-  
taudin asiaan epäilevästi, sanoin, että se oli minulle outo, enkä olisi halukas. Mutta Gebhard reippaaseen tapaansa sanoi: 'Kyllä se nyt pitää ottaa vastaan'. Hän myönsi vaikeuksia olevan, mutta sanoi, että hankittaisiin tarpeellista apua. Otin sitten kahden viikon miettimisajan, jonka kuluessa neuvottelin mm. J. H. Vennolan ja K. J. Ståhlbergin kanssa, ja suostuin lopulta ainakin yrittämään. Siitä alkoi Gebhardin ja minun yhteistyö.»

Haataja mainitsee, että tässä työssä oli heti alkuvaiheista lähtien vaikeuksia. Haatajan esimies, oikeustoimituskunnan päällikkö, senaattori Saarikoski ei ollut asiasta kiinnostunut »ja koko vanha byrokratia tunsin sen, ettei se oikein sopinut heidän järjestelmänsä». Kuvaava tapaus oli Haatajan mielestä v. 1911 Uudessa Suomettaressa nimimerkillä K. H. ilmestynyt kirjoitus, jossa moitittiin ns. taannehtivan lain säätämistä. Tällöin Paasikivi, joka oli tavallaan lain isä,

»— — puhelimessa haukkui minut ihan silmittömästi, että olin sen kirjoittanut antamatta hänelle suunvuoroa. Menin tämän johdosta Gebhardin luo, jolla silloin oli toimistonsa Nikolainkadulla [Snellmaninkadulla] säätytalon lähellä, kerroin jutun ja sanoin, etten viitsi sellaisessa virassa olla, kun siinä niin haukutaan. Mutta G[ebhard] lohdutti minua, sanoi, että haukkuu se heidät kaikki vähintään kerran kuussa, ja kyllä hän asian selvittää, ei siitä tarvitse välittää. Ja niin Gebhard selvitti-  
kin asian Paasikiven kanssa — heidän ollessaan aamukävelyllä.

Kesällä 1911 matkustelin maaseudulla vuokralautakuntien puheenjohtajien luona, perehdyin vuokra-asiaan, kävin myös Ruotsissa Örebron maatalousnäyttelyssä ja sain siellä valmistuneen komitean mietinnön. Sen johdosta kirjoitin »Aika»-lehteen kolme kirjoitusta torppariasiassa. Ne herättivät suomettarelaiten poliitikkojen huo-

miota ja keskustelua heidän keskuudessaan ja pyrkimystä saada aikaan yhteinen neuvottelu, miten asiaa edelleen hoidettaisiin. Sitä neuvottelua ryhtyivät valmistelemaan Gebhard toisaalta ja Paasikivi toisaalta. Ja ilmeisesti oli heidän välillään hie-man kilpailua kumpi sen järjestää, kun kumpikin tahtoi olla alotteentekijänä. Asia järjestyi siten, että H. G. Paloheimo kutsui kokouksen Santamäen kartanoon joulukuussa 1911. Siinä olivat saapuvilla Gebhard, Paloheimo, Paasikivi, Kairamo, Y. S. Yrjö-Koskinen, Aleksi Käpy ja Kyösti Haataja. Siellä käytiin koko torpparikysymys läpeensä, ja tuloksena oli Kairamon ja Paloheimon lähettäminen Saarikosken luosittämään, että pitäisi kerätä torpparitulasto ja asettaa pätevä komitea harkitsemaan torppariasian edelleen käsittelyä.»

Gebhard ei kuulunut komiteaan, mutta seurasi kuitenkin sen työtä. Komitea vaikuttikin sitten olennaisesti torpparikysymyksen lopulliseen ratkaisuun ja koko »maanvuokra-asian käsittely kiertyi mainitun viranomaisen [Haatajan] ympärille». Gebhard on antanut Haatajasta erittäin kiittävän lausunnon:

»Hän ryhtyi harvinaisella tarmolla ja kyvyllä toimeen, suorittaen siinä vuosina 1910—1917 työn, joka ansaitsee mitä suurinta tunnustusta ja jota ilman on vallan tietämätöntä, mitä koko torpparireformistamme olisi tullut. Ensiksikin hän kasvatti vuokralautakuntien puheenjohtajat — niin että ne yleensä ovat suoriutuneet tehtävistään moitteettomasti. Toiseksi hän toimitti vuotuista tilastoa, joka seurasi vuokraolojen kehitystä. Kolmanneksi hänen alotteestaan pantiin toimeen se laaja ja yksityiskohtainen tilastollinen tutkimus vuokraoloista maassamme (1912).»

Kiistatonta lienee kuitenkin, että Gebhard vuosikaudet oli torpparikysymyksen keskushenkilö. Juuri hänen vaikutuksestaan tämä kysymys, kuten eduskunnan pöytäkirjoista ja Haatajan lausunnoista käy ilmi, joutui siihen käsittelyyn ja kypsyttelyyn, joka sitten kriittisessä vaiheessa mahdollisti tämän kipeän probleeman pikaisen ratkaisun.<sup>6</sup>

### *Yhtiöiden maanhankintakysymys*

On ymmärrettävää, että suomalainen puolue käsitteli muitakin ajan-kohtaisia maakysymyksiä ensimmäisillä valtiopäivillämme. Jo vuoden 1907 valtiopäivillä tekivät Gebhard, Kairamo ja Paloheimo suuren määrän aloitteita. Kaksi ensiksi mainittua allekirjoitti anomusehdotukset valtion asutustoiminnan järjestämiseksi, tilan haltijan hallinto-oikeuden järjestämiseksi kruunun uudisasutukseen luovuttamalla tiloilla sekä Tilatoman väestön lainarahaston uudelleen järjestämiseksi. Torpparilakiehdotus kulki Paloheimon nimellä.

Hannes Gebhard teki puolestaan eduskuntaesityksen siihen liittyvine yksityiskohtaisine lakiehdotuksineen maanviljelyksen kunnossa pitämi-



sestä yhtiöiden ja yksityisten omistamilla tiloilla, joita käytettiin pääasiassa metsäntuotantoa varten. Kairamokin yhtyi tähän esitykseen. Se koski yhtiöiden maanhankintakysymystä, nimenomaan metsäyhtiöiden maanhuijausta vastaan suoritettavia toimenpiteitä.

On hyvin mahdollista, että Gebhardiin vaikuttivat yllyttävästi ne tiedot, joita hän sai synnyinseudultaan. Niinpä Liakka kirjoitti Tornioista helmi-kuun lopulla 1906 Gebhardille: »Nyt katkeroittaa mieltäni, kun tukkiyhtiöt saavat nylkeä koko tämän peräpohjolan. — Kemijärvellä on yhtä ainutta kyläkuntaa petetty 7 miljoonan markan edestä.»

Kun tällaista kuului Gebhardin syntymäpitäjältä, ei ole ihme, että hän kysymykseen paneutuneena teki ensimmäiselle eduskunnallemme esityksen, jossa ei annettu »yhtiölle, osuuskunnalle tai yksityiselle henkilölle, joka harjoitti puuta raaka-aineenaan kuluttavaa teollisuutta tai puutavaranoitoa ja myyntiä», oikeutta omistaa — muulloin kuin poikkeustapauksissa — maalla olevaa kiinteää omaisuutta.

Näiden aloitteiden lisäksi Gebhard teki eduskuntaesityksen laiksi, joka koski eräitä toimenpiteitä maan hankkimiseksi tilattomille, erikoistapauksissa pakkolunastusteitse. Yhtiöiden maanhankintalaki tuli ajankohtaiseksi siitakin syystä, että Suomessa annettiin rahapääomalle, joka vain nimellisesti oli kotimaista, maanomistusoikeus, joka »suuresti poikkesi siitä, mikä vanhastaan kuului talonpojalle. Edellisen takana oli useimmissa tapauksissa kylmä tunteeton pääoma, jälkimmäisen henkilökohtainen ja perinteellinen kiintymys», kuten Heikki Renvall sanoo. Ruotsissa oli myös todettu, että persoonattomien yhtiöiden takana saattoi olla ulkomaista pääomaa, jonka omistukseen ei haluttu antaa maata. Koska teollisuuspääomakin oli valtaosaltaan ruotsinkielisten käsissä, tulivat maakysymykset läheisiksi »sosiaaliradikaalisesti» ajattelevalle suomalaiselle puolueelle. Kysymyksien valmisteluun osallistuivat Gebhardin, Kairamon ja Paloheimon lisäksi muutkin suomalaisen puolueen johtavat miehet, Paasikivi, Danielson-Kalmari, Listo, Nevanlinna jne. Kokonaisuudessaan nämä aloitteet perustuivat suureen asiantuntemukseen ja perinpohjaiseen työhön, jossa juuri Gebhard alakomiteoineen oli erityisen ansioitunut. Hän lukikin eduskunnassa tilastoistaan numeroita, joihin muilla ei ollut mitään sanomista. Sosialisteilla oli vain viljelyspakkolainsa ja hallituksella maanvuokralainsa, mutta molemmista huomattiin, ettei niiden valmistajilla ollut riittävää maaseutuolojen tuntemusta, minkä lisäksi heidän näkemyksensä oli olennaisesti kaupunki-intressien määräämä. Niinpä voidaan sanoa, että Gebhardin ja hänen ystäviensä tekemät aloitteet lisäsivät huomattavasti suomalaisen puolueen saamaa kannatusta.

Yhtenä, eikä suinkaan vähäisimpänä tekijänä, oli Hannes Gebhardin suuri asiantuntemus ja kiistattomat tilastot. Niihin kohdistuikin vastapuolen viha, varsinkin sen jälkeen kun Gebhard kieltäytyi osallistumasta agraarikomiteaan. Nimenomaan Jonas Castrén käyttäytyi suorastaan solvaavasti Gebhardia kohtaan eduskunnassa. Gebhard taas syytti Castrénia siitä, että tämä oli ulkomaalaisillekin selittänyt hänen »kantaneen lahjoja Bobrikoville» ja moittinut perustuslaillisia siitä, että nämä »iänikuisesti syyttelevät niitä henkilöitä, jotka routavuosina vapaaehtoisesti ottivat päällensä kärsimyksiä ja suunnattoman työtaakan vakauksensa mukaan isänmaataan pelastaakseen».

Castrén puolestaan huomautti Gebhardille, että tämän »alacomitea oli istunut vuodesta 1901 ja laatinut 1 ohuen ja 1 lihavan mietinnön tilastojensa lisäksi; valtiolle se komitea oli maksanut parisataatuhatta markkaa». Kun sitten lokakuussa 1906 perustettiin agraarikomitea, tekivät suomettarelaiset kaikkensa sabotoidakseen sitä kehottamalla mm. maa-laisia olemaan vastaamatta komitean tiedusteluihin. Gebhard ja Serlachius olivat kaiken lisäksi kieltäytyneet agraarikomitean jäsenyydestä.

Paasikivi ja Danielson-Kalmari taas todistelivat eduskunnalle, miten pätevistä syistä poisjääminen oli tapahtunut. Gebhard ja Serlachius eivät yksinkertaisesti voineet osallistua komiteaan kaikkien nuorsuomalaisten juonittelujen jälkeen.<sup>7</sup>

Puolueet iskivät siis lujasti yhteen, mutta Gebhard ei jäänyt vastausta vaille. Mikkelin Sanomien kirjeenvaihtaja iloitsee hänen sanavalmiudessaan kirjoittaen mm. maaliskuun 3. päivänä 1908:

»Jeppe-tohtori, hän osuustoiminnan ja maahengen isä oli viime perjantain istunnossa oikeassa elementissään. Antoi armolliselle hallitukselle oikein isän kädestä. Nuhteli sen hitautta ja saamattomuutta. Ja olisitte kuullut, millä voimalla hän näytti talousvaliokunnan metsäyhtiöiden kieltolain päteväksi ja tarpeen vaatimaksi. Ja miten nuorsuomalaisten taholta samassa asiassa esitetty vastalause sen miehen käsissä hajosi tuhkaksi ja yritykseksi, jota vain tukkipomot kiittivät. Siitä oli leikki poissa.

Oli aivan kuin itse maahenki olisi puhallellut yli avaran salin ja koettanut haihduttaa oikeistonuorsuomalaisten ja ruotsalaisten ummehtunutta ilmaa. Teki mieleni parvelta huutaa. Kiitos Jeppe!»

Gebhardin ja suomalaisen puolueen lakiesitysten käsittelyä häirtasivat tietenkin paitsi keskinäiset riidat, se perustuslakitaistelu, jota samaan aikaan käytiin Venäjän valtiomahdin kanssa ja joka aiheutti eduskunnan hajottamisen. Niinpä yhtiöiden maanhankintakysymyksen tuli ratkaista vaan vaiheeseen uudessa eduskunnassa vuoden 1908 toisilla valtiopäivillä. Gebhard uudisti näet aloitteensa näillä valtiopäivillä entistä jyrkemmässä muodossa. Hän esitti asteettain ylenevää maaveroa, joka kos-

kisi sekä viljelyskelpoista maata että metsämaata. On mahdollista, että Gebhardin innostukseen progressiivista verotusta kohtaan jonkin verran vaikuttivat ne vetoamukset, joita mm. etelä-pohjalainen torpparikokous Gebhardin omassa vaalipiirissä helmikuussa 1908 oli esittänyt hänelle.

Tämä »kansalaiskokous» ehdotti mm., että maaveroa muutettaisiin progressiiviseksi siten, että se viljelyn maan osalta olisi 1—5 ha:n viljelmiltä 1 markka, 5—10 ha:n mailta 2 markkaa ja 10—15 ha:n viljelyksiltä 3 markkaa »ja niin asteettaisin nousevaksi aina eteenpäin». Torpparit arvelivat, että »tämä estäisi suurtilojen muodostumista. Koska maa pienihin tiloihin jaettuna tulis tyynemmä [tarkemmin] asutuksi ja monin verroin tuottavammaksi, ja vielä maamme kansa rauhoitetuksi. Ei mielestämme mikään muu Suomen tilattoman väestön asemaa paranna kuin se, että manttaalis maaveroa asteettain nostetaan, jottei yksityisten kannata hamuta liikaa maata ja pyydämme, että näyttäisitte tämän muillekin suomalaisen puolueen johtomiehille, joilta toivotte apua saavanne».

Tämäkin anomus viittaa siihen, että monet torpparit pitivät Gebhardia varsinaisena asioidensa hoitajana. Sosialistit sen sijaan eivät suhtautuneet suopeasti torppien itsenäistämiseen eivätkä maanhankinta-kysymykseen — sosialisointi ja oman maan hankinta soveltuivat huonosti yhteen. Tämä ilmeni mm., kun kysymys maanhankinnasta yhtiöiltä tuli kahtena aloitteena esille vuoden 1908 valtiopäivillä.

Jo vuoden 1908 ensimmäisillä valtiopäivillä joutui Gebhardin aloite kilpailemaan nuorsuomalaisen edustaja Branderin aloitteen kanssa. Gebhardin aloite pyrki ulottamaan rajoittavat säädökset kaikkiin yhtiöihin ja halusi estää ne hankkimasta minkäänlaista maata, Branderin aloite taas kohdistui vain puutavarayhtiöihin ja pyrki estämään niitä saamasta viljelykseen sopivaa metsää tai kotitarvemetsää. Näillä valtiopäivillä sosiaalidemokraatit asettuivatkin tukemaan Gebhardin ehdotusta, mutta vaikka sillä täten oli eduskunnan enemmistö takanaan, se ei ehtinyt laiksi ennen eduskunnan hajotusta.

Saman vuoden toisilla valtiopäivillä sosialistien kanta muuttui kuitenkin ja he asettuivat nyt kannattamaan Branderin lievempää ehdotusta. Mikä tähän mielenmuutokseen oli syynä, sitä on vaikea arvata. mutta mahdollisesti »heidän keskuudessaan silloin vallalla ollut suurten maaomaisuuksien suosiminen siinä mielessä, että ne on helpompi aikanaan tapahtuvassa sosialistisessa vallankumouksessa ottaa valtion omiksi kuin jos maaomaisuudet ovat jakautuneet useihin käsiin ja pieniin yksiköihin», Haataja arvelee. Hannes Gebhard sanoikin yhtiölakia käsitellessä, ettei hän ollenkaan ihmettelisi, vaikka vasemmistotaho vaatisi, että tukkiyhtiöiden maat ilman muuta olisi otettava valtion haltuun.



*Gebhardit ja Vennolat Wuolijokien huvilalla (toukok. 1922).*

Mutta kun sosialistit v. 1908 menivät Branderin taakse, antoi tämä Gebhardille aiheen hyökkäykseen. Vastapuoli, jota edustivat ensi sijassa Sulo Wuolijoki, Kuusinen ja Tokoi, olikin hyvin kiusallisessa asemassa, Haataja toteaa. Sosialistit esittivät vähän myöhemmin eduskunnassa aivan sen tapaisen ehdotuksen kuin Gebhard oli ennustanut, tosin sellaisin varauksin, että yhtiömaasta suoritettaisiin lunastushinta, mutta maan voisi saada lunastuksetkin, jos oli kulunut 50 vuotta siitä, kun yhtiö oli saanut sen omakseen. Tämä aloite oli varmasti osaltaan Gebhardin toimenpiteiden inspiroima.

Gebhardin v. 1908 eduskunnassa esittämät lausunnot osoittavat, että hän piti yhtiöiden maanhankintakysymystä maan taloudellisen, yhteiskunnallisen ja valtiollisenkin elämän kehitykselle erinomaisen tärkeänä. Väittipä hän, että jos Branderin ehdotus tulisi laiksi, se itse asiassa lisäisi puutavarayhtiöiden maanostokykyä ja halua. Kun huomautettiin, että Gebhardin ehdotusta voitaisiin kiertää, hän sanoi, että Branderin ehdotusta ei edes tarvinnut kiertää. Edelleen kun Gebhardille sanottiin, että lainsäädännön tulee tällaisissa asioissa kulkea pienin askelin eikä pitkien harppauksin, hän totesi, että lainsäädäntö oli seissyt pitkiä aikoja paikallaan silloin kun yhteiskunnallinen ja taloudellinen kehitys oli kulkenut harppoen eteenpäin. Niinpä ei lainsäädännölläkään voinut saada tuloksia aikaan, ellei ryhdytty astumaan »vallan suuria askeleita».

Metsistä saaduista tuloista keskusteltaessa Gebhard arveli, että yhteiseltä kannalta oli parempi, etteivät ne tule suurina summina yhtiöille, vaan että »ne putoisivat hienona, hedelmöittäväni sateena yli koko yhteiskunnan». Kaikista Gebhardin voimanponnistuksista huolimatta ruotsalaiset ja nuorsuomalaiset yhdessä sosialistien kanssa painoivat vaa'an Branderin ehdotuksen eduksi. Kun näin näytti käyvän, Gebhard arveli, että pian puututtaisiin metsäyhtiöiden toimintaan toisia teitä, nimittäin pakkolunastuksen, rappeutumislainsäädännön sekä progressiivisen verotuksen avulla. Nämä kysymykset sukelsivatkin aikanaan esille, kun lakiehdotus yhtiöiden maanhankinnasta vihdoin vahvistettiin v. 1915. Kuten Gebhard oli ennustanut, lakia ruvettiin kohta kiertämään perustamalla ns. tytäryhtiöitä, jotka »eivät harjoita teollisuutta vaan ovat puhtaita metsänhoitoyhtiöitä». Tämän epäkohdan korjaaminen vaati erityisiä toimenpiteitä vielä myöhemminkin, mutta silloin Gebhardin käsitykset yhtiöiden maanhankinnasta olivat jo muuttuneet.<sup>8</sup>

### *Gebhardin panos ratkaisevan tärkeä*

Haataja, jota voidaan pitää oman toimintansa vuoksi mahdollisimman pätevänä asiantuntijana, on avoimesti antanut tunnustuksen »kilpailjalleen» Hannes Gebhardille maakysymyksissä:

»Gebhardin toiminta suurten maakysymysten ratkaisemiseksi on siis ollut varsin voimakas. Hän toi meille varsinaisesti ensimmäisenä ulkomailta tiedot niistä sosiaalipoliittisella pohjalla tapahtuvista lainsäädäntötoimista, joita siellä oli tällä alalla suoritettu, sekä hankki itselleen sen asiantuntemuksen, jonka tähän lainsäädäntöön perehtyminen mukansa toi. Hän oli myös mukana johtavana sieluna tilattoman väestön alakomitean aikaansaamisessa sekä sen suorittaman suuren tutkimustyön johdossa, joka on ollut meidän suurten maakysymystemme ratkaisulle ensiluokkaisen tärkeä. Lisäksi hän oli henkilökohtaisesti, osaksi muita avustaen mukana laatimassa niitä suuntaviivoja, joita edellä esitetyt suomalaisen puolueen aloitteet yksikamarisen eduskunnan alkua ajoilta osoittavat ja jotka ovat muodostaneet koko maakysymystemme järjestelyn perustan.»

Haataja ei ollut suinkaan ainoa, joka arvosti Gebhardin työtä. E. G. Palmén, Gebhardin opettaja, eduskunnan ensimmäinen varapuhemies, joka myös toimi Oman Maan innokkaana päätoimittajana, piti Gebhardia parhaana maakysymysten tuntijana. Palménin kirjeet osoittavat, että hän näyttää täydellisesti hyväksyneen Gebhardin kannanotot. Niinpä hän jo vuoden 1907 alussa myöntää, että »on vedettävä raja torpparien ja tilattoman väestön välillä». Palmén olisi pannut Gebhardin kirjoit-

tamaan torpparikysymyksestä ja vielä osuustoiminnastakin, mutta Gebhard hätäpäissään houkutteli Fagerströmin kirjoittamaan osuuskassoista ja Vitikan meijeriliikkeestä. Palménia tämä ratkaisu ei tyydyttänyt:

»Kaikkia hyviä asioita on kyllä kolme, eikä osuusaatteen isä pääse kuin Abraham uhraamalla lähimpiään päästäkseen itse vaivasta. — Lyhyt tai pitkä artikkeli taulukoineen maanomistusoloista Suomessa ja niiden puutoksista verrattuina muihin maihin. — Emme kirjoita artikkelia heti vanhentumaan, vaan tilanne, sen synty ja sen puutteet ja niin objektiivisesti, että se vakuuttaa 7 000 tilaajaamme ja kuten luulen 70 000 lukijaamme.

Minusta tuntuu kuin sellainen kvintessenssi [tiivistelmä] Sinun vuosikautisista opiskeluistasi ja mietiskelyistäsi olisi mahdollinen saada. Sinähän voit yhdistää samoja asioita, joita parhaillaan viimeistelet edellytettynä, että ne tulevat painosta samoihin aikoihin. — Esitelmäsi tosiasiat tuntuvat kovin sopivilta Omaan Maahan edellytettynä, ettei niihin sisälly hyökkäyksiä puolueita vastaan, vaan tosiseikkoja.»

Esitelmän, johon Palmén viittasi, oli Gebhard pitänyt III:ssa pohjoismaisessa maanviljelyskongressissa Osllossa heinäkuun 7. päivänä 1907. Sen otsikko oli »Maakysymys Suomessa. Näkökohtia Suomen maatalous- ja erityisesti asutuspolitiikassa.» Esitelmään sisältyivät melkein kaikki Gebhardin tärkeimmät periaatteet ja kannanotot tässä päivänpolttavassa asiassa. Palmén, joka tarkoin valitsi kirjoittajansa, ei sallinut kenenkään muun käsitellä maakysymystä kuin Gebhardin.

Sillä »isä Gebhard», kuten osuustoimintaväiki häntä kutsui, osoitti maakysymyksestä puhuessaan Haatajan mielestä »asiallisuutta, edusti suurta tietomäärää sekä samalla kauaskatseista suunnittelukykyä. — Hän panoksensa onkin ollut suurimpia, ehkä suurin niistä, mitä näiden asiain käsittely osoittaa. Kansamme kokonaisuudessaan, mutta varsinkin meidän maaseutuväestömme ja siitä ennen kaikkea pienviljelijäväestö asetukoon kunnia-asentoon, kun Gebhardin toiminta näissä sille tärkeissä kysymyksissä mainitaan».<sup>9</sup>

# SUOMEN OSUUSTOIMINTALIIKKEEN ISÄ

## *Miksi Suomi tarvitsi osuustoimintaliikettä?*

Millaista oli Suomessa osuustoimintaliikkeen alkuaikoina? Hannes Gebhard on kertonut tilanteesta seuraavasti: »Maatalousalalla Suomessa elettiin tällöin väsymyksen, miltei toivottomuuden aikaa. Suomen meijeriliike, joka suurten nälkävuosien aikana oli maassamme syntynyt ja jota kauan kauppiaat, kauppamatkustajat, maakauppiaat, muutamat suurtilalliset ja yksityiset voinvientiliikkeet suureksi osaksi tällöin johtivat oli lamautumassa. Suomen voinvientitilasto kohosi vuoteen 1898, mutta oli siitä lähtien laskussa.

Sama oli maanviljelyksemme laita. Vanhat luonnonniityt olivat lakanneet antamasta riittävää satoa, edellisellä vuosikymmenellä otetut suo- maatkin alkoivat uupua pelkästä antamisesta. Mutta sen sijaan kunnan- verot ja työpalkat kohosivat kohoamistaan. Tosin oli juuri valtionavuin saatu aikaan maatalousseuroja, jotka olivat saaneet palvelukseensa in- nostuneita virkailijoita. Mutta innokas kokeilu oli yksityisille osoittautu- nut sangen epävarmaksi ja rasittavaksi.»

Maaseudun taloudellinen tila oli ymmärrettävistä syistä tullut ajan- kohtaiseksi julkisessa elämässä. Keskustelulle, jota mm. lehdistössä käy- tiin vilkkaasti, antoi pohjan tri Aug. Hjeltin v. 1892 Kansantaloudelli- sessa yhdistyksessä pitämä esitelmä, jossa hän teki selkoa Itä-Suomen luotto-oloista. Hjelt oli yhdistyksen kustannuksella tehnyt tutkimus- matkan lähinnä Viipurin läänin sille alueelle, jota rajoittivat Saimaan vesistö, Vuoksi ja Laatokka. Hänen eteläisin tutkimuskohteensa oli Uusikirkko ja pohjoisin Savonlinna. Alue oli verraten mielivaltaisesti valittu, kuitenkin niin, että siellä velkakauppa erityisesti kurjisti oloja. Hjelt syytti tästä maakauppiaita.

Hjeltin ensimmäisen esitelmän aihe oli »Krediittiloista Itä-Suomessa». Hjelt lausui aluksi ilonsa siitä kehityksestä, joka oli tapahtunut miespol- ven aikana : se oli ollut »nopeampi, rikkaampi ja monipuolisempi kuin mi-





*Hannes Gebhard (noir 1910).*

kään muu ajanjakso Suomen kansan elämässä sitä ennen. Sitä voi verrata tuollaiseen melkein käsittämättömään kesävihreyteen, joka joskus kylmässä ilmanalassamme välittömästi seuraa kevättalvea», Hjelt sanoi viitaten kuitenkin heti epäkohtiin, jotka loivat varjon tähän Suomen kevääseen. »Jälleen oli osoittautunut, ettei kehitys — — koskaan tapahdu tasaisesti eikä kaikkialla yhdenmukaisesti.» Tästä huolimatta hän yleisti Karjalasta löytämänsä epäkohdat koko maahan ja syytti v. 1859 vapautettua maakauppaa siitä, ettei se ollut täyttänyt tärkeitä tehtäviään: tavaran hankintaa ja maalaistuotteiden markkinoinnin edistämistä. Tavaran hankkimisen maakauppa käsitti liiankin sanatarkasti pitäen toiminnassaan miltei yksinomaan silmällä rahvaan kulutustarpeiden täyttämistä — jopa niiden lisäämistä kohtuuttomuuteen ja ylellisyyteen. Luomatta suuria tulolähteitä maakauppa tyhjensi rahvaan varat vaikuttaen siten vahingollisesti ostajapiiriinsä varsinkin velkakauppaa suosimalla. Sen sijaan maakauppiat olivat kokonaan unohtaneet edistää rahvaan tuotantoa ostamalla sen tuotteita ja siten hankkimalla sille rahaa. Edelleen maakauppiaan pääomanpuute johti hänet keinotteluun tukkukauppiaiden kanssa, joille hän oli yhtä huono maksaja kuin talonpojat hänelle. Hjelt kertoo, että asiakkaat kävivät miltei yksinomaan velkakauppaa, eivät maksaneet muuten kuin käräjäteitse — tai aikaisintaan käräjätuvan eteisessä — tavallisesti lisäämällä velkaansa ja suorittamalla runsaita »hyväntekijäisiä». Hjelt väitti todenneensa, että eräässä pitäjässä asui maakauppias, joka oli haastanut käräjille 1 200 velallista, toinen 800 samoille käräjille jne.

Erityisesti tärkeässä viljakaupassa oli paljon epäkohtia. Hjelt väitti, että syksyllä kauppiat ostivat velallisiltaan ja muiltakin huokealla viljaa, jota sitten keväällä möivät samoille miehille kaksinkertaisesta hinnasta. Tällainen kaupankäynti johti tietenkin rahavaikeuksiin ja koronkiskojien kukoistusaikaan. Yleiseen varattomuuteen vaikutti vielä maanviljelyksen huono tila ja alkeelliset viljelystavat. Näiden epäkohtien parantamiseksi tarvittiin kansantajuista opetusta maanviljelyksessä ja maatalouslainoja, jotka kunnat omalla vastuullaan jakaisivat kuntalaisten kesken. Samoin oli kehitettävä meijerinhoitoa, joka tarjoaisi hyvät ansiot. Paikalliset lainauslaitokset, vaikka aluksi vähävaraisemmatkin, tyydyttäisivät maakansan luotontarpeita ja vapauttaisivat sen koronkiskurien käsistä. Samaa suuntaa saattaisivat vaikuttaa ns. kauppayhtiöt, jos niitä voitaisiin perustaa maaseudulle ja hoitaa ne kunnollisesti.

Hjeltillä oli esitelmässään huomionarvoisia näkökohtia, nimenomaan viittaukset kauppayhtiöihin ja paikallisiin lainauslaitoksiin enteilivät vastaista osuustoimintaa. Mutta alkuvaiheessa oli Hjeltin mielestä tär-

keintä, että käytiin pääsyllisiin käsiksi. Maakauppiaiden lukua olisi rajoitettava. heille olisi asetettava määrättyt ammatilliset ja siveelliset vaatimukset ja maakauppiaksi pääsy oli tehtävä kuvernööristä riippuvaksi.

Hjelt sai paljon kannatusta mm. suomalaisen puolueen johtomiehiltä Yrjö-Koskiselta ja Meurmanilta. Tietysti virisi polemiikkiakin ja siihen otti osaa asiasta kiinnostunut Hannes Gebhard julkaisemalla Valvojassa kirjoituksen Todellakinko kansan parasta. Siinä hän esitti, että koronkiskontaa eivät harjoittaneet niinkään maakauppiaat, vaan keinottelijat ja kaupunkien kauppiaat joissakin osissa maata sekä paikoin varakkaat talonpojat. Talonpojat saivat vähävaraiset naapurinsa velkaantumaan etenkin myymällä näille siemenviljaa. Ehdotuksia tilanteen parantamiseksi ei Gebhard vielä tehnyt. Hän viittasi vain ohimennen niihin »krediittilaitoksiin», joiden puolesta varsinkin Yrjö-Koskinen oli puhunut ja joille Kansantaloudellinen yhdistyskin oli antanut tukensa. Lakimuutos-ehdotuksen johdosta Gebhard totesi, että olisi tehtävä laajempia ja tarkempia tutkimuksia oman maan oloista ja otettava oppia ulkomaiden lainsäädännöstä, ennen kuin ryhdyttäisiin koko maata tarkoittavaan lainsäädäntään.

Saksan matkalta palattuaan Gebhard käsitteli Valvojassa aihetta uudelleen laajemmin ja syvemmin. Hjeltin esitelmään hän syventyi nyt perusteellisesti ja esitti siitä useita vastaväitteitä, jotka pohjautuivat lähinnä hänen kotimaasta saamiinsa kokemuksiin, osaksi myös hänen ulkomaisiin vaikutteisiinsa. Hjeltin väitteen maakauppiaiden harjoittamasta velkakaupasta ja sen haitallisista seurauksista Gebhard myönsi olevan oikeutettu, mutta hän lisäsi, että siitä ei ollut syytettävä yksinomaan maakauppiaita — tukkukauppiaatkin myivät velaksi maakauppiailleen. Gebhard totesi myös maan luotto-olojen olevan täysin sekaisin; pankitkin myönsivät kilpailun vuoksi liian helposti lainoja. Hjeltin väitteeseen maakauppiaiden haluttomuudesta edistää rahvaan tuotantoa Gebhard vastasi, että kunhan maalaisväestö vain oppisi valmistamaan jotakin myytäväiksi, niin kyllä maakauppiaat sitä ostaisivat. »Miten saada voikauppa äkkipikaa suurempaan merkitykseen esimerkiksi semmoisella paikkakunnalla, missä vielä 1870-paikoilla pidettiin talon häpeänä myydä voita», hän kysyi kirjoituksessaan ja jatkoi, että kehitys parempaan vaatisi aikaa ja kasvatusta. Gebhard torjui myös Hjeltin väitteen, että maakauppiaat houkuttelivat rahvasta turhamaisuuteen ja tuhlailuun. Hän totesi, että tämä »pahe» oli yleinen, ohimenevä ajan ilmiö. Maaseudun väestölle olivat raha ja rihkamatavara uusia asioita eikä se vielä osannut suhtautua oikein kumpaankaan.

Gebhardin kirjoituksen päätarkoituksena ei liene ollut maa kauppiaiden puolustaminen heitä vastaan tehdyiltä syytöksiltä, vaan niiden syiden paljastaminen, jotka hänen mielestään vaikuttivat ehkäisevästi maaseudun taloudelliseen kehitykseen. Pahimpana syynä hän piti huonoa taloudellista sivistystä kaikissa yhteiskuntaluokissa. Pian hän tekikin varsin laajakantoisia ehdotuksia taloudellisen sivistyksen kohottamiseksi, mm. hän ehdotti yliopistokoulutuksen uusimista. »Maisteriviisauden» sijasta olisi annettava käytäntöä palvelevaa opetusta, nimenomaan olisi saatettava taloustieteet niille kuuluvaan asemaan, vaati Gebhard »hyödyn aikakauden» kärkimiesten tapaan.

Toisena maaseudun taloudellista kehitystä jarruttavana tekijänä Gebhard piti virkamiesten heikkoutta. Hän esitti toivomuksen, että hallitus lopettaisi »pahan tapansa» lähettää heikkoja virkamiehiä syrjäseuduille, sillä juuri näillä seuduilla kaivattiin kipeimmin etevä miehiä. Kirjoitelmansa loppuksi Gebhard vetosi koko kansaan: »Positiivinen työ, kansan oma positiivinen työ, sehän on kuitenkin tehokkain keino epäkohtien poistamiseksi.»<sup>1</sup>

### *Osuustoiminnan edellytykset*

Vaikka Gebhard saattoikin todeta Hjeltin väitteet liiotelluiksi ja hänen näkökulmansa yksipuoliseksi, paljastivat nekin osaltaan, että maalaiselämässä, nimenomaan tuotannon markkinoimisessa ja kulutustavaroiden jakelussa oli epäkohtia, joihin oli puututtava. Parannuskeinoksi osoittautui osuustoiminta, jonka alkamisvuotena Suomessa pidetään vuotta 1899, jolloin Pellervo perustettiin. Tällaisen suuren organisaation synty edellytti kuitenkin muokattua maaperää.

Suomessa yhteistoiminnalla on juuret varsin kaukaisessa menneisyydessä. Erilaisista talkoista on kirjallisia tietoja 1500-luvulta saakka. On ollut myös ns. työliittoja, joita muodostettiin naapurusten kesken auttamistarkoituksessa kiireisimpinä työaikoina. Sarkajakoisessa kyläkunnassa ns. vainiopakko vuosisadat suorastaan pakotti kyläyhteiskunnan suorittamaan kaikki tärkeimmät muokkaus- ja korjuutyöt yhteisesti, ja tämä jatkui monin paikoin vielä senkin jälkeen, kun uusijako hajotti kyläyhteisöt tehden lopun vainiopakosta.

Myös kansanomaista osuustoimintaa on harjoitettu Suomessa vuosisatojen ajan. Etelä- ja Länsi-Suomessa on toiminut varsin kiintoisa lahkolaitos, jossa erityisesti myllylahkot, paattilahkot ja osuussahat olivat puhtaita osuuskuntia. Suurimmissa lahkoissa saattoi olla jäseniä

40:stä 50:een ja jäsenyyden hinnan muodosti se työpanos, jolla osuuskuntaan oli osallistuttava. Erittäin vanhoja osuustoimintamuotoja ovat kalapadot ja nuottakunnat.

Osuustoiminta-aatteella oli siis hyvä maaperä Suomessa. On sanottu, että osuustoiminta nykyaikaisessa mielessä liittyy teollistumiseen. Totta onkin, että se sai alkunsa Englannissa, jossa industrialisointi oli puoli vuosisataa vanhempi kuin muualla. Jakeluosuuskuntia syntyi Englantiin jo 1760-luvulla. Varsinaisen osuustoiminnan alku lasketaan kuitenkin vasta vuodesta 1844, jolloin Rochdalen kankurit perustivat kuuluisan myymälänsä. Myös Euroopan mannermaalla osuustoiminta sai ennen pitkää jalansijaa.

Pohjoismaihin osuustoiminta-aatteet sen sijaan levisivät vasta myöhemmin. Jo 1850-luvulla oli tosin Upsalan lääniin perustettu tavarainhankintayhtymä, joka toimi muutamia vuosikymmeniä. Läänin vanhin kauppayhdistys on vuodelta 1858, mutta kului vielä 10 vuotta, ennen kuin Taalainmaahan ja Norlantiin alkoi ilmestyä kulutusyhdistyksiä ja osuuskauppoja, joita v. 1869 Ruotsissa oli jo yli 100. Samana vuonna lähetti Ruotsin osuustoimintaväki edustajansa Englannin osuustoimintamiesten yhteiskokoukseen. Vuonna 1865 Englannissa oli jo 460 osuuskuntaa, joissa jäseniä yhteensä 109 000. Tanskaan perustettiin ensimmäinen kulutusyhdistys v. 1866.

Jo viime vuosisadan keskivaiheilla Suomenkin lehdistö alkoi kiinnittää huomiota osuustoimintaan. Ensimmäisiä kertoja siitä lienee mainittu 1860, jolloin tunnettu kieli- ja sanomalehtimies, tri Rietrikki Polén Mehiläisen palstoilla kertoi ulkomaisista »osuuksille perustetuista kaupakunnista» ja »osuuskunnista». Polénin ajatukset herättivät vähän vastakaikua. Maalaispitäjissämme ja kylissämme, joihin osuustoiminta lähinnä olisi kuulunut, elettiin vielä uneliasta elämää. Oltiin tosin hiljalleen havahtumassa, ja kieltämättä juuri moititut maakaupat tyydyttivät kasvavia tarpeita ja uutuuksillaan herättivät uusia tarpeita. Sattuvasti on niin ikään sanottu, että kyläyhteiskunnan muuttuessa vähitellen dynaamiseksi sen jäsenet myös loivat uuden käsityksen ajasta ja nopeudesta. Luonnonvaraisessa elämässä olivat riittäneet tähdistä katsominen ja kukonlaulun kuuleminen, kun työsuoritusten alkaminen ja lopettaminenkin katsottiin auringosta. Uudistunut yhteiskunta taas vaati uusien tarpeiden ripeämpää tyydyttämistä.

Ensimmäisiä osuustoimintayrityksiä oli muuan osuusliikkeen kaltainen yhtiökauppa, joka perustettiin Viipuriin 1870-luvun lopulla. Tämä tapahtui erään teollisuusyhtiön johtajan, insinööri Törnrothin toimesta, joka oli Englannin matkallaan tutustunut sikäläiseen teollisuusyhtiön osuus-

toimintaan. Seuraavan vuosikymmenen aikana perustettiin useita kuluttajien, lähinnä juuri työläisten, kaupallisia yhteisyrityksiä, joiden tarkoituksena oli hankkia jäsenilleen yhteisostojen avulla mahdollisimman edullisesti ravintoaineita ja muita kulutushyödykkeitä. Yritykset oli kuitenkin perustettava joko yhdistyksen tai osakeyhtiön muotoon, koska laki ei tuntenut osuuskunta -käsitettä.

Maataloudellisen osuustoiminnan alalla lienee uranuurtajana esiintynyt Kauvatsan yhtiömeijeri, joka perustettiin vuonna 1887. Meijereistä ilmestyi myös ensimmäinen osuustoimintakirjanen. Agronomi Arthur Granström ja tohtori Gösta Grotenfelt julkaisivat v. 1893 kirjan Osuusmeijereistä. Tekijät totesivat, että Tanskassa osuusmeijerit olivat voineet parantaa huomattavasti pienviljelijöiden taloudellista asemaa. »Köyhät maanviljelijät, joilla on vain 1 tai 2 lehmää, saavat tällä tavalla maitonsa varmasti myydyksi kohtuullisesta hinnasta, joka on laskettu tavarankäytön ja rasvavoiman mukaan. He lakkaavat tuhlaten käyttämästä maidosta koodissaan ja ponnistelevat tarmonsaa takaa antaakseen lehmilleen mitä huolellisinta hoitoa.» Samana vuonna Valvojassa julkaisemassaan kirjoituksessa tohtori K. E. F. Ignatius käsitteli Englannin »kooperatiivista liikettä».

Tällaiset yksinäiset kirjaset eivät johtaneet suuriin tuloksiin — tärkeimpänä syynä tähän oli asian outous ja kansamme vaistomainen vastenmielisyys organisaatiouutuuksia kohtaan. Tästä huolimatta eräät henkilöt muokkasivat tehokkaasti maaperää osuustoiminnalle.<sup>2</sup>

### *Muuan edelläkävijä*

Johan Artur Granström oli Gebhardin pyynnöstä kirjoittanut osuustoiminnan alkuaikoina em. teoksen osuusmeijereistä. Tätä ennen hän oli suorittanut Mustialassa agronomitutkinnon ja toimi sen jälkeen maa-mieskoulun opettajana ja johtajana. Myöhemmin Granström lähti Amerikkaan ja jätti Suomen osuustoimintaliikkeen. Hänen manttelinsa perijäksi tuli hänen vanhempi veljensä Aksel Wilhelm Granström, joka syntyi Raumalla 1856. Granström toimi aluksi kamarikirjurina senaatin talousosastossa, siirtyi sitten senaatin prokuraattorinvirastoon v. 1883, kohosi senaatissa kanslistiksi ja tuli v. 1891 teollisuushallituksen sihteeriksi. Tässä virassa hän joutui veljensä tavoin kiinnittämään huomiota kooperatiiviseen l. osuustoimintaliikkeeseen. Teollisuushallitus lähetti hänet v. 1895 Saksaan, Sveitsiin, Tanskaan ja Ruotsiin tutustumaan

osuustoimintaan erityisesti käsityöläisten kannalta — nämähän olivat olleet liikkeen uranuurtajia Englannissa.

Granström kertoo, että matka alkoi marraskuun 2. päivänä 1895 ja päättyi kesäkuun 29. päivänä 1896. Tuloksena matkasta oli Granströmin v. 1896 teollisuushallitukselle jättämä laaja selonteko. Suurin piirtein samansisältöinen kirja *Om kooperativa sjelfhjälpsföreningar* (osuustoiminnallisista oma-apuyhdistyksistä) ilmestyi v. 1898 tekijän kustantamana. Yli 300-sivuisen teoksensa alkulauseessa Granström selitti, miten uudet, työtä säästävät koneet eivät olleet tasoittaneet luokkaeroja, vaan päinvastoin olivat niitä kärjistäneet. Suomessakaan ei pitänyt uskoa, »ettei meilläkin kasvava yritteliäisyys herätä toisaalta kasvavaa välinpitämättömyyttä ihmisarvoa ja ihmisoikeuksia kohtaan, toisaalta sitä tyytymättömyyttä ja kaikkea muuta, joka aina seuraa suurkapitalismia. On koetettava säännöstellä vallitsevaa kilpailujärjestelmää yhteistoimintajärjestelmällä, joka vakuuttaisi kansat siitä, että kaikkien ihmisten edut pohjaltaan ovat yhteisiä eivätkä toisten kanssa ristiriidassa». Tähän olisi Granströmin mukaan päästy juuri osuustoiminnalla.

Granströmin teoksen pääsisältönä ovat laajat kuvaukset yhteistoimintaliikkeen historiallisesta kehityksestä Englannissa, Ranskassa ja Saksassa. Tämä ei tosin ollut kovinkaan uutta; ruotsinkielisillä oli kyllä ollut tilaisuus tutustua näihin asioihin lukemalla skandinaavista osuustoimintakirjallisuutta. Merkityksellisin tämän käytännön probleeman kannalta olikin Granströmin teoksen viimeinen luku *Något angående en lag för Finland om kooperativa associationer* (lainsuunnittelun tapaista Suomen osuustoiminnallisia yrityksiä varten). Siinä Granström — tosin vain muutamalla sivulla — käsitteli eräitä osuustoiminnan pääongelmia, kuten maksutonta tai maksullista jäsenyyttä, oliko osuuskunnan palveltava vain jäseniään vai myös ulkopuolisia jne. Kirjan liitteenä oli mallisääntöjä osto-, tuotanto-, luotto- ja rakennusosuuskuntia varten. Hannes Gebhard näyttää varsin hyvin tunteneen Granströmin saavutukset ja antaneen niille arvoakin. Sen sijaan hän kursailemattomaan tapansa arvosteli maamme sivistyneistöä, joka ei ymmärtänyt Granströmin teoksen eikä osuustoiminta-aatteen merkitystä. Näin Gebhard mm. kirjoitti *Valvojassa* 1899:

»Kansantaloudellinen sivistys on maassamme vielä uskomattoman alhainen niissäkin kansankerroksissa, jotka käyvät sivistyneistöstä. Sen todistaa osaltaan myöskin tämän kirjan vastaanotto yleisön puolelta. Sen tekijä on ollut kokonaisen vuoden tutkimassa tätä yhtä aikamme viehättävimpiä ilmiöitä taloudellisen ja yhteiskunnallisen elämän alalla, etenkin sen lainsäädäntöä ja on tässä teoksessaan esittänyt tutkimustensa tuloksia erittäin miellyttävällä tavalla, selvästi, helppotajuisesti ja lämpimästi, vaikka samalla objektiivisesti.



Ensinnäkään hän ei ole saanut kustantajaa vaan on täytynyt kustantaa se itse, siis, paitsi palkatonta työtä vielä tehdä melkoisia suoranaisia uhrauksiakin. Toiseksi on sanomalehdistö esiintynyt lievimmin sanoen omituisesti sitä kohtaan. Useimmat eivät ole olleet siitä tietävinäänkään. Yksi on lähettä mainitsematta painattanut johdannon omanaan, pari isompaa pääkaupungin lehteä on epätarkasti painattanut otteita esipuheesta, jonka kautta yleisön halua tutustua kirjaan ei ole lisätty. — Seurauksena tästä on ollut, että Suomen yleisö on jäänyt vieraaksi tälle monessa suhteessa viehättävälle kirjalle.

— — Suuriarvoinen pitäisi siis tämän teoksen olla niille, jotka tahtovat ryhtyä työskentelemään meidän kaupunkityöväestömme hyväksi.

Tämä teos on sen vuoksi katsottava erittäin sopivaksi täydennykseksi allekirjoittaneen teokseen 'Maanviljelijäin yhteistyöstä ulkomailla', jossa historiallinen puoli on supistunut mahdollisimman ahtaaksi. Sitäpaitsi on huomattava, että hra Granströmin teos käsittelee melkein yksinomaan *teollisuustyöväestön osuustoimintaa*, osoittaen kuinka se on ollut omiaan pelastamaan monen käsityöläisen samaten kuin muitakin kaupungissa asuvia vähäväkisiä joutumasta aikamme suurteollisuuden ja suurkapitalismin raskaan pyörän alle.»

— Aivan huomaamatta ei Granströmin teos silti jäänyt. Sitä selosti mm. Päivälehti vuoden 1898 lokakuun 1. päivän numerossaan varsin laveasti. Arvostelussa mainittiin, että kirja tosin perustuu pääasiallisesti ulkomaiseen kirjallisuuteen eikä käytännölliseen kokemukseen, mutta »sen merkitys ei siitä vähene». Tekijä oli näet käyttänyt lähteinään »itsetoiminta»-spesialisteja Schulze-Delitzchiä, Sydney-Webbiä ja Huberia. Lehti totesi, että »itsetoiminta» [osustoiminta] yhdistykset eivät ainoastaan yritä hankkia jäsenilleen hyviä tavaroita, vaan pyrkivät myös kehittämään ja kasvattamaan jäseniään yksityistä ja kansalaiselämää varten mm. tutustuttamalla vähäväkisiä taloudellisiin ilmiöihin ja »syttyttämällä heissä itseluottamusta».

Suomenkielisistä lehdistä Päivälehdessä lisäksi vain Rauman Lehti — nähtävästi Granströmin raumalaisen syntyperän takia — omisti parisenkymmentä palstasenttimetriä teokselle todeten mm.: »Hämärä on kuitenkin meillä tämä asia vielä suuren yleisön silmissä. Koko hommaa, joka perustuu yli puolenvuosisadan vanhoihin ulkomaisiin yrityksiin, on meillä pidetty miltei vaarallisena tuulentupana. Synnä tähän on yksinkertaisesti ollut aatteen uutuus ja sen edustajien heikko kyky raijata tietä tälle virkeälle tuulahdukselle taloudellisella alalla.»

Ruotsinkielisistä lehdistä Åbo Underrättelser ja Vårt Land antoivat Granströmin teokselle tilaa, ensiksi mainittu jopa kahdessakin numerossa valittaen, ettei ollut aikaisemmin huomannut teosta. Työ oli näet »ansioikas ja hyvinkin sen arvoinen, että sosiaalisesta kysymyksestä kiinnostunut henkilö sitä tutkisi, koska se ei vain anna valaisevaa yhteen-vetoa siitä, mitä suurissa kulttuurimaissa on osuustoiminnan alalla

suoritettu vaan myös viitteitä siitä, mitä meillä voidaan tehdä». Sekä Åbo Underrättelser että Vårt Land kiittivät tekijää, joka oli »kiinnostuksesta sosiaalisen kysymyksemme ratkaisuun ottanut kantaakseen ne suuret kustannukset, joita tämän kokoinen kirja nielee».

Muista ruotsalaisista lehdistä kiinnitti Granströmin kirjaan huomiota vain naapurimaan Aftonbladet. Lehti totesi, ettei osuustoiminta Ruotsissaakaan ollut vielä vanha eikä kovinkaan pitkälle päässyt verrattuna manner-Euroopan maihin. Granströmin teos oli sisällöltään monipuolinen ja havainnollinen, mutta ehkä liiaksi osuustoiminnan merkitystä yliarvioiva, koska se ei ottanut huomioon kansanluonteen vaikutusta taloudellisiin ilmiöihin eri maissa.

Granström oli lähettänyt kirjojaan myös eräille skandinaavisille osuustoimintamiehille, mm. Ruotsin kooperatiivisen yhdistyksen sihteerille C. H. v. Kochille, joka lupasi levittää niitä osuustoiminnasta kiinnostuneille maanmiehilleen. Samoin hän ilmoitti toimittavansa Granströmille ruotsalaista osuustoimintakirjallisuutta, mm. näytenumeron Social Tidskriftistä.

Myös Norjan osuustoiminnan eräs keskushenkilö, asianajaja H. Dehli, oli kiinnostunut yhteistyöstä. Toinen osuustoimintamies, Brynjulf Theaker, kiitti siitä rohkaisusta, minkä kirja antoi Norjan osuustoiminnalle. Julius E. Eskilden Kööpenhaminasta kirjoitti innostuneesti, kuinka »suuri asia oli saada olla mukana tässä [osuustoiminta] työssä, tehdä lähimmäiselleen hyvää, auttaa hänet jaloilleen, jos hän kaatuu, se on suurin onni mitä löytyy».

Osuustoiminta-aate levisi siis alkuaikoina hitaasti Suomessa. Kuten lehdissä mainittiin, aatteen uutuuksien ja sen edustajien heikko kyky mainostaa asiaansa — Granström esimerkiksi toimitti kirjansa Skandinavian maihin vasta vuoden 1900 jälkeen — jättivät mielet toistaiseksi melko kylmiksi osuustoiminta-aatteelle. Granströmillä ei myöskään ollut liiemmästi aikaa osuustoiminnalle, vaan hän harrasti sitä joutesaan. Kirjansakin hän kirjoitti muiden töiden lomassa, eikä sillä tavalla saada aikaan mitään läpimurtoa. Viktor Fagerström, uranuurtaja osuustoiminnan vainioilla hänkin, on sanonut, että Granström on esimerkki sellaisesta osuustoiminnan harrastelijasta, joka ei pohjimmiltaan oikein hallinnut asiaa. Hedvig Gebhard on maininnut kirjoittajalle, ettei Granström ollut tietävästi lainkaan kosketuksissa varsinaiseen kansaan.

Mutta osuustoiminta oli puhtaasti käytännön asia. Se sai tuulta purjeisiinsa vasta kun peräsimeen tarttui mies, jonka sydän jo varhain oli lämmennyt vähäväkisten asialle.<sup>3</sup>

## *Gebhard kiinnostuu aktiivisesti osuustoiminnasta*

Hannes Gebhard on itse korostanut, miten jo kauan ennen vuotta 1899 osuustoiminta-asia oli vireillä. Aikaisemmin mainittuja aloitteita lukuun ottamatta tuli osuustoimintaharrastus esille valtiopäivilläkin; 1891 ja 1894 tehtiin anomus lainsäädännön aikaansaamiseksi osuustoimintayrityksiä varten. Anomukset eivät kuitenkaan saaneet vastakaikua. Suurin tekijä siihen, että poljettiin paikalla, oli epäilemättä aloitteiden hajanaisuus. Kuitenkin Suomen talouselämä oli jo kehittynyt niin pitkälle ja ulkomaiden osuustoiminta tullut niin huomatuksi, että yksityiset henkilöt alkoivat nähdä osuustoiminnan tarpeellisuuden kukin alallaan. »Mutta osuustoimintaa ei vielä tajuttu yhdeksi kokonaiseksi periaatteeksi, joka olisi ollut päämäärästään selvillä, ja jolla olisi ollut ohjelma valmiina sen toteuttamista varten. Tämän kaiken sai liike vasta v. 1899 ja sen vuoksi on oikeutettua laskea Suomen osuustoiminnan alkavan tästä vuodesta», toteaa Gebhard.

Tämän jälkeen Gebhard kirjoituksessaan Liikkeemme syntymäajoilta kertoo, kuinka hän itse sai ensimmäisen herätteen ryhtyä tutkimaan osuustoimintaa:

»Talvella v. 1893—1894 oleskelin Berliinissä erästä maataloudellista tutkimusta varten. Kuuntelin silloin mm. professori Scringin luentoja maanviljelyksen kansantalouden alalta. Olin kotimaassani oppinut lapsuudestani asti tuntemaan pikkuviljelijän vaikeata taistelua olemassaolonsa puolesta ja halunnut tehdä jotain hänen hyväkseen. Olin kyllä siellä kotimaassa lukenut — — äskettäin ilmestyneet julkaisut eri osuustoimintahaaroista, mutta en ollut tullut ollenkaan vielä käsittämään, minkä suuren avun osuustoiminta voi pienviljelykselle tarjota. Mainitsemaani valtiopäiväänomusta en silloin tuntenut ollenkaan enkä siitä ole kuullut puhuttavankaan ennenkuin aivan äsken. Vasta professori Sering sai minut puhutun sanansa kautta ymmärtämään osuustoiminnan merkityksen, hänen voimakas vakaumuksensa pikkuviljelyksen tulevaisuudenmahdollisuuksista juuri osuustoiminnan avulla herätti minussa halun ryhtyä osuustoimintaliikettä lähemmin tutkimaan voidakseni Suomen maanviljelijöille tarjota siitä hyvän vipusimen taloudellisen tilansa kohottamiseksi.

Kului kumminkin paljon aikaa ennenkuin pääsin tätä aiettani toteuttamaan. Vähitellen kokoelin tietoja eri maista, mutta siihen aikaan oli vielä tätä alaa käsittelevä kirjallisuus niukka. Niinpä ei esimerkiksi Saksan maanviljelijäin osuustoiminnasta silloin vielä ollut olemassa mitään yhtenäistä esitystä, vaan oli aineisto koottava osuuskuntaliittojen vuosikirjoista ja aikakauskirjoista. Näitä tietoja kootessani pyydettiin minua esittämään aatetta yliopistollisilla lomakursseilla kesällä v. 1896. Vaikka silloin en vielä koskaan ollut esiintynyt julkisena puhujana, ei minua kuitenkaan arveluttanut lupautua siihen tehtävään; niin tärkeänä pidin aatettani ja niin lajasti luotin sen voimaan. Enkä siinä suinkaan erehtynyt. Olin luultavasti näillä lomakursseilla kaikkein huonoimpia esitelmänpitäjiä; minunhan piti lukea esitelmät paperista kuin sisälukua harjoitteleva kansakoululainen. Kun joskus uskalsin vil-

kaista kuulijoihin, huomasin ainakin muutamien väsyneinä uinahtelevan, toisia sanomalehtiä lukemassa. Mutta siitä huolimatta innostus uuteen aatteeseen kasvoi päivä päivältä. Ja mieltäni rohkaisi se, että kuulijoitteni joukkoon ilmestyi pian miehiä sellaisia kuin Yrjö-Koskinen ja Meurman y.m.

Kun lopetin luentosarjani, sain mieltymyksen osoituksia yhtä hyvin kuin harjaantuneemminkin luennoitsijat. Ja monen monet ovat ne maalaiset, jotka jälestäpäin ovat joko kirjeellisesti tai suullisesti minulle ilmoittaneet, että he näiltä luennoilta saivat herätyksen ja toimintahalun, joka ei ole jäänyt jälkiä jättämättä. Varsinkin perustettiin senjälkeen useita maamiesseuroja — — — ja osuusmeijercitä.»

Lomakurssit innostivat Gebhardia itseäänkin; hän näet ryhtyi entistä tarmokkaammin ja luottavamemmin kirjoittamaan kirjaansa. Tämä valtava tutkimustyö vaati kuitenkin vielä ulkomaanmatkan, mihin Gebhard saikin tilaisuuden vuosina 1898—99. Tällä matkalla, jonka aikana hän varsinaisesti tutki maataloustyöväenkysymystä ja agraaripolitiikkaa, hän sai todennäköisesti voimakkaimmat vaikutteensa Irlannin osuustoimintaliikkeestä. Siellä toimeenpantiin 1890-luvulla laaja maanvuokraajien vapautus, mistä kuitenkin oli seurauksena, että alhaisella kehityskannalla olleet ja yhtäkkiä itsenäisiksi tulleet pienviljelijät joutuivat useassa tapauksessa rahamiesten velkaorjuuteen. Joukko irlantilaisia isänmaanystäviä näki nyt ainoan pelastuksen osuustoiminnassa. Perustettiin aatteellinen seura, jonka tehtävänä oli saada järjestetyn oman avun periaatteet tunkeutumaan kaikkiin yhteiskuntakerroksiin ja saada kansalaiset itse harrastamaan elinehtojensa parantamista. Niin ikään seuran tehtävänä oli hoitaa tiedotustoimintaa osuuskunnille ja julkaista viikkolehteä sekä järjestää suuria keskustelutilaisuuksia. Tämä seura oli Pellervo-Seuran ilmeinen esikuva.

Irlannista saamiensa vaikutteiden ansiosta Gebhardin mielestä holhousasemassa olevan kansan pelastustyö oli aloitettava alhaalta päin, ja siten maanviljelijöiden yhteistoiminta oli se kallio, jolle suuret sosiaaliset parannukset ja tulevaisuudessa ehkä myös valtiollinen itsehallinto oli mahdollista perustaa. Irlanti oli tuolloin vielä Englannista riippuvainen, joten sillä oli jokseenkin sama asema kuin Suomella.

Vuonna 1899 Gebhard saattoi julkaista monivuotisten tutkimustensa tulokset 500-sivuisena kirjana Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla. Teos ei ole syvällisen, ankaran tutkimustyön tuote, vaan se on voimallisen näkemyksen aikaansaannos: selkeäkatseinen toiminnanmies on siinä vetänyt kauaskantoisen ohjelmansa suuntaviivat. Gebhardin huomattavana avustajana kirjan laatimisessa oli hänen puolisonsa. Gebhard itse kirjoitti vuonna 1909 näin: »Vaimoni Hedvig Gebhard otti mitä tehokkaimmalla tavalla osaa tämän teoksen valmistamiseen. Vuosikausia minun kanssani siinä työskennellessään hänestä täten valmis-

tui minun ensimmäinen, monta vuotta eteenpäin suurimmalla ja yhä edelleenkin hyvin suurella asiantuntemuksella varustettu työtoverini Suomen osuustoimintaliikkeen palveluksessa.» Niilo Liakka puolestaan kuvaa yhteistyötä seuraavasti:

»Suomessakin on toteutunut se aviopuolisoiden henkinen yhteistyö osuustoimintaliikkeessä, mikä Engiannissa liittyi Sidney ja Beatrice Webb-Porterin nimiin. Rouva Hedvig Gebhard perehtyi yhtä rintaa miehensä kanssa osuustoiminta-aatteeseen. Hänen osuutensa 'Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla'-teoksen syntymiseen on suurempi kuin moni arvaakaan. Tämän kirjoittaja joutui likeltä seuraamaan teoksen syntyä, sillä toimiessani Helsingissä Gebhardin viransijaisena yliopiston rahastonhoitajana, oli minun hoidettavanani teoksen painatus ja oikoluku 7. :stä arkista alkaen.

On todella vahinko, ettei käsikirjoitus ole säilynyt, sillä se olisi perin kiintoisa todistuskappale edellä kosketellusta harvinaisesta yhteistyöstä. Kirjan aineistoon oli melkoinen määrä kerätty kirjastojen aikakauskirjoista. Tämän keräilytyön oli — suureksi osaksi rouva Gebhard suorittanut. Kun hän ei vielä luottanut suomen taitoonsa, hän oli muistiinpanonsa tehnyt toisinaan ruotsiksi, mutta usein käyttänyt alkuperäisen kirjoituksen kieltä. Hän oli liimaellut näitä, usein kapeita liuskoja useampia, toisinaan 5—6 samalle sivulle, liittäen ne taidokkaasti yhteen. Saattoi siis käsikirjoituksessa olla samalla 4-taitteisella arkin sivulla Gebhardin oman suomalaisen tekstin välissä ruotsia, tanskaa, saksaa, ranskaa ja englantia. Kaikkia näitä kieliä teoksen käsikirjoituksessa käytettiin. Minun tehtäväni oli oikoluvun ohessa myös suomennostyö.»

Gebhard itse oli selvillä tämän suuren uurastuksen tuloksen merkityksestä. »Tämä teos oli aikanaan ensimmäinen laatuaan osuustoiminnallisessa kirjallisuudessa. Saksassa eräs kustantaja tarjoutui v. 1898 julkaisemaan siitä saksankielisen painoksen, mutta asia jäi sikseen, koska työ käytännöllisen osuustoiminnan alalla esti minua saksannosta toimittamasta. Jäilestöpäin on norjalainen professori Ebbe Hertzberg laatinut samansuuntaisen teoksen erityisen tutkimusmatkan tuloksena, mutta muita sellaisia ei liene vielä ilmestynyt», Hannes Gebhard totesi.

Liakka mainitsee Gebhardin suunnitelleen teostaan eräänlaiseksi yhteistoimintaopiksi. Maanviljelijäin yhteistoiminta onkin hyvin selkeästi ja taitavasti suunniteltu. Runsaan aineiston jäsenitys on suoritettu erittäin huolellisesti, sisällysluettelo käsittää 12 sivua. Hannes Gebhardilla oli hyvät kirjailijan lahjat. Hänen kirjallinen ja suullinen esityksensä oli selkeää, sujuvaa, värikästä ja sattuvaa, usein iskevää ja myös pistelevää. Sellaiseen esitykseen ei hevillä kyllästynyt, Liakka sanoo ja lisää:

»Suuren yhteistoimintaopin viehätystenä oli aineksen jaoittelun ja esitystavan lisäksi myös sisällyksen uutuus ja kiinnostavuus. Kirja käsitteli vuosien, jopa vuosikymmenien vanhoja asioita, jos kohta niinkään aivan uusia, edellisen ja samankin vuoden tapahtumia ja tietoja. Mutta melkein kaikki mitä kirjassa puhuttiin, vanha ja



*Koivuniemi.*



*Hannes, Hedvig ja Maiju Gebhard Koivuniemessä.*

uusi, oli suomalaiselle lukijakunnalle entisestään tuntematonta. Yhteistoiminta ja sen valtaisa kehitys ei ollut kiinnittänyt ulkomailla liikkuvien suomalaisten huomiota. Sitä ei ollut sanomalehtien matkakirjeissä selostettu eikä siitä ollut suomalaisessa kirjallisuudessa esityksiä.»

Kun vertaa aivan lyhyin väliajoin ilmestyneitä Granströmin ja Gebhardin julkaisuja toisiinsa, on ero selvä. Granströmin »muun työn ohessa» valtion komitea-tyyliin laatima kirjanen sisälsi kyllä tärkeitäkin tietoja, mutta hajanaisesti ja ulkokohtaisesti esitettynä, siksi se jäi huomiota vaille. Gebhardin tutkimus sen sijaan oli alusta lähtien merkki-teos suomalaisessa yhteiskunnallisessa kirjallisuudessa, siksi Kansantaloudellinen yhdistyskin palkitsi sen. Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla lienee ollut yhtenäisin ja täydellisin selonteko maataloudellisesta yhteis- ja osuustoiminnasta, mitä siihen mennessä oli julkaistu. »Ei ainakaan liene missään muualla ollut niin tarkoin viimeisimpiin aikoihin asti eri maiden osuustoimintaa seuraavaa yhteisteosta kuin me olimme yhtäkkiä saaneet suomalaisen kirjallisuuteen», toteaa Liakka.

Gebhard itse sanoo teoksensa alkulauseessa: »Työtäni on elähyttänyt se varma vakaumus, että yhteistoiminta-aatteelle on meilläkin varma maaperä jo valmis, kunhan aate vaan tulee enemmän tunnetuksi.» Tekijän toivomus täyttyi pian, sillä teoksen 1 500 kappaleen painos myytiin nopeasti loppuun. Osittain tähän oli syynä myös ilmestymisajan poliittisesti kärjistynyt tilanne, joka teki suomalaisten mielet joksin aikaa suopeiksi yhteistoiminta-aatteelle.<sup>4</sup>

### *Osuustoiminta kansan pelastus*

Maanviljelijäin yhteistoiminta -teokseen olivat suuresti vaikuttaneet Gebhardin Irlannissa tekemät havainnot. Siellä hän myös varmistui käsityksestä, että juuri osuustoiminta oli ainoa tapa taistella myös venäläistämistä vastaan. Gebhardin ulkomaanmatkan aikana oli Bobrikov aloittanut venäläistämistoimenpiteensä, jotka huipentuivat helmikuun manifestin julkaisemiseen 15. 2. 1899. Suomen autonomia oli nyt vaakalaudalla, uhkaava sulautuminen Venäjään näytti ilmeiseltä. Tässä vakavassa tilanteessa unohdettiin toviksi pienet riidat. Erityisesti poliittisesti valveutunut sivistyneistömme havahtui.

Kansanvalistus tuli isänmaanystävien tunnussanaksi. Ylioppilaat päättivät lähteä suurin joukoin maaseudulle kesän ajaksi edistääkseen siellä



kansan sivistystä. Tämän vuoksi he olivat kääntyneet yliopistonopettajien puoleen ja pyytäneet, että nämä luentosarjojen avulla valmistaisivat heitä tehtäväänsä. Ylioppilaiden kesätoimintaa suunnittelemaan oli asetettu erityinen toimikunta, johon kuuluivat mm. silloinen kansakouluntarkastaja Mikael Soininen sekä Etelä-Pohjanmaan kansanopiston johtaja Niilo Liakka. Hän oli Ilmajoella tutustunut yhtiökauppoihin ja yhtiömeijereihin, joita siellä oli perustettu jo ennen osuustoimintalakia — jopa varsinaisia osuuskauppoja oli Jurvassa ja Ilmajoen Nopanja Huissinkylässä. Liakka sanoikin Gebhardille, kun tämä oli lähdössä Saksaan osuustoimintaan perehtymään: »Mikset tule Ilmajolle sitä oppimaan?» Liakka selvitteli Gebhardille niin ikään Vaasan läänin isäntäyhdistyksiä, joiden tarkoituksena oli »antaa tilaisuutta yhteisasioiden käsittelyyn kaikille ihmisille».

Liakka, joka täten oli jossakin määrin perehtynyt osuustoiminnan alkeisiin käytännössä, ehdotti nyt ao. toimikunnalle, että ylioppilaat pantaisiin puhumaan kansalle osuustoiminnasta. Kun Gebhard oli luennoinut jo kesäkurseilla tästä asiasta, Liakasta tuntui luonnolliselta, että juuri hän tutustuttaisi ylioppilaita tähän aatteeseen. Soinisen tehtäväksi jätettiin sopia asiasta Gebhardin kanssa.

Hannes Gebhard ja Mikael Soininen olivat tutustuneet toisiinsa jo ylioppilaina, mutta entistä paremmin he perehtyivät toistensa näkemuksiin yliopiston opettajina ja dosentteina ollessaan. Vasta v. 1899 ystävyys muuttui niin läheiseksi, että kun Soiniset muuttivat Hattulaan, niin Gebharditkin vuokrasivat sieltä asunnon, tosin vain lyhyehköksi ajaksi. »Muistan hyvin kuinka Gebhardit Hattulassa (1899) tulivat ensikerran luoksemme visiitille ja kuinka hapuilevaa se tuttavuus oli», kertoo Elma Voipio (o.s. Soininen).

Kun Hannes Gebhard ulkomaanmatkaltaan palattuaan asettui Hattulaan, hänen aikomuksensa oli siellä rauhassa viedä päätökseen eräitä kirjallisia töitään, lähinnä esityksensä maan hankkimisesta tilattomille. Mikael Soinisen tullessa Gebhardin puheille pyytämään tätä selittämään osuustoimintaliikettä ylioppilaille Gebhard aluksi jyrkästi kieltäytyi. Hän vetosi osuustoimintalain puutteeseen ja viittasi monessa maassa saatuihin ikäviin kokemuksiin puutteellisesti organisoidusta osuustoiminnasta. Mutta Gebhard kertoo itse, miten Soininen kuitenkin sai hänet vakuuttuneeksi asiasta:

»Kerran tuli Soininen eräänä sunnuntaina uudelleen vaatimaan minua esitelmänpitäjien joukkoon. Mutta pysyin yhä kiellossani. Lähdin sitten saattamaan häntä pyryn tukkimaa maantietä pitkin aika navakassa pakkasessa. Puhuttiin tuosta mielessä yhä olevasta asiasta: venäläisten pahoista aikeista. Soininen tuli silloin sano-



*Gehhardin ja Soinisen keskustelu Lehijärven rannalla Hattulassa (1899).*



*Osuustoiminnan muistopatsaan paljastustilaisuus Lehijärvellä (1959).*

neeksi, että meidän kansamme ei voisi säilyttää edes nykyistä sivistyskantaansa, vielä vähemmän sitä kehittää, jos venäläiset niinkuin näytti, valtaisivat valtiollisen ja mahdollisesti myös kunnallisen järjestöme (organisatsioonimme), sillä mikään kulttuuri ei ole mahdollinen ilman järjestöä. Ja hän lisäsi siihen, että sen vuoksi pitäisi keksiä joku yksityistä luontoa oleva kulttuuriorganisatsioni, jolla olisi elimiä kaikissa kunnissa ja yhteinen keskusta Helsingissä. Muistaakseni hän sellaiseksi ensi aluksi suunnitteli ns. kotikoulujärjestöä, joka silloin luotiin ja jota aiottiin kehittää monipuoliseksi.

— — Siitä ei tule lujaa — minä heti arvostelemaan — sillä sen voi hallitusvalta helposti kieltää; sitä paitsi sillä ei tulisi olemaan tarpeeksi elinvoimaisia juuria kansassa itsessään. Toista olisi *osuustoiminnallinen* järjestö. — — Soininen vaati minua siinä paikassa selittämään ajatustani lähemmin. Mutta pyry oli niin kiiwas, ettemme voineet edes seisahtua puhumaankaan. Siksiä lupasin vatedes sen hänelle lähemmin esittää.

Mutta itsepintaisena kuten tavallisesti, hän ei hellittänyt, vaan vaati minua tulemaan erään matalan mökin taakse tuulensuojaan. Siellä lyhyessä ajassa esitin hänelle ajatukseni: osuustoimintajärjestö on juuri sitä laatua, jota hänen mielestään tarvittaisiin kulttuurin kehitykselle. Se liittää ensiksi yksilöt toisiinsa paikkakunnittain. Sitten täytyy paikallisuususkuntien voidakseen menestyä, luoda koko maata käsittäviä yhteisiä keskusliikkeitä, jotka vuorostaan voimakkaina taloudellisina laitoksina vaikuttavat takaisin paikallisuususkuntiin. Osuustoiminta on sitäpaitsi taloudellinen järjestö, jota mikään valtiomahti ei voi hajottaa ja joka saa juurensa kasvamaan kansaan niin lujasti, ettei se siitä voi irtautua, vaan kiintyy siihen alituisesti aina lujemmin. Ja se saa varmasti mukaansa vähitellen suurimman osan väestöä. Vihdoin on osuustoiminta osoittautunut liikkeeksi, joka siitä huolimatta, että se on puhtaasti taloudellinen, on omansa odottamattoman voimakkaasti kohottamaan kansan vähävaraisten kerrosten siveellistä ja henkistäkin tasoa. Se on siis sekä taloudellisesti että yhteiskunnallisesti uudestiluova liike, vaikka tämä uudestiluominen tapahtuu hiljaisesti ja vähitellen.

— Mutta kun sinulla on tällainen suurenmoinen aate, niin sinulla ei ole enää oikeutta pitää sitä omanasi, vaan sinun täytyy tulla Helsinkiin sitä ajamaan, sanoi itsepintainen naapuri.

Siihen taas uudistin väitteeni, ettei voida saada mitään kelvollista ja pysyväistä aikaan, kun ei ole osuustoimintalakia, ja että se pintapuolinen innostus, minkä ylioppilaat voisivat herättää yli maan, olisi suureksi osaksi hukkaanmennyttä voimaa, kun ei olisi johtavaa organisatsionia, joka sen voisi koota pysyväiseksi, sitä järjestää ja kehittää.

— Mutta meidän pitää ne molemmat saada, sanoi hän vain itsepäisesti. — Jätä nyt tieteellinen työsi ja tule Helsinkiin ajamaan tätä asiaa!

Siinä pyryssä ja pakkasessa, erään pienoisen mökin seinän suojassa, Lehijärven rannalla Hattulassa, syntyi siis helmikuussa v. 1899 ajatus osuustoimintajärjestön luomisesta.»

Soinisen itsepintaisuus vaikutti siis Gebhardiin ratkaisevasti. Mutta hänen mieltään kalvoi myös voimakkaasti isänmaan kohtalo, »ollako vai eikö olla?» Hän poti samaa mielenmasennusta kuin ystävänsä Tudeer, joka heti helmikuun manifestin jälkeen kirjoitti Gebhardille

mm.: »Influenssa ja se suuri onnettomuus [manifesti] ovat totisesti omiansa viemään elämän paremmat puolet».

Noihin aikoihin Gebhard liittyi myös kiinteästi suomalaiseen puolueeseen, käyttipä sen kokouksessa joulukuussa 1899 puheenvuoron, josta ilmenee, kuinka paljon valtiollinen asema vaikutti hänen toimintansa kiihtymiseen. Gebhard piti osuustoimintaa tärkeimpänä keinona kansan eheyttämiseksi ja ryhdistämiseksi, mistä Saksa oli hyvänä esimerkkinä.<sup>5</sup>

### *Osuustoimintalakiä kypsytellään*

Lehijärvellä sattuneen tapauksen jälkeen oli Gebhardissa herännyt tavaton vitaliteetti, sillä v. 1899 hän julkaisi myös »tutkimuksensa ja ehdotuksensa» torpparikysymyksestä. Eniten häntä alkoi kuitenkin kiinnostaa, mitä mahdollisuuksia olisi lähitulevaisuudessa saada aikaan osuustoimintalaki. Helsingissä hän pyrki neuvotteluun osuustoimintaaatteen ystävän senaattori Vald. Enebergin kanssa, jota tämä kysymys kiinnosti.

Osuustoimintalaki ei ollut mikään uusi asia. Jo vuoden 1891 valtiopäivillä se oli ollut esillä valtiopäivämies M. E. Niemelän aloitteesta, olipa se saanut kannatusta valiokuntakäsittelyssäkin. Laki- ja talousvaliokunta myönsi, että »nyky aika väsymättömässä pyrkimyksessään ja kilvoituksessaan toimeentulon ja itsensä elättämisen puolesta tarjoaa niille yhteistyömuodoille, joita ylipäänsä kutsutaan taloudellisiksi yhdistyksiksi, yhä enemmän mahdollisuuksia» — ei niin paljon välittömän voiton hankkimiseksi kuin yleensä vähäväkisten taloudellisen aseman kohottamiseksi.

Erityisen tähdelliseksi kävi »taloudellisten yhdistysten» lainsäädännöllinen vakauttaminen, »kun osakeyhtiömuoto nyt säätyjen hyväksymän lain mukaan tulee tarkemmin rajoitetuksi ja määritellyksi, niin ettei sitä mitenkään voitu soveltaa taloudellisiin yhdistyksiin [osuuskuntiin]». Niinpä säädyt yksimielisesti anoivat, että keisari tuleville valtiopäiville valmistuttaisi esityksen laiksi osuuskuntien »sisäisten ja ulkonaisten olosuhteiden järjestämiseksi». Kun keisari ei kuitenkaan hyväksynyt osakeyhtiölakiakaan, jäi säätyjen aloite »hurskaaksi toivomukseksi», mutta aloite uudistettiin vuoden 1894 valtiopäivillä. Laki- ja talousvaliokunta piti sitä nyt entistä tärkeämpänä, sillä uusia, oikeudellisesti epävarmassa asemassa olevia taloudellisia yhdistyksiä oli perustettu kuluneena kolmivuotiskautena. Jälleen säädyt anoivat turhaan osuuskuntalakiesitystä.<sup>6</sup>



*J. Serlachius.*

Kun Gebhard helmikuussa 1899 saapui Hattulasta Helsinkiin ja ryhtyi tiedustelemaan, mitä mahdollisuuksia oli saada osuustoimintalaki-aloitteet toteutetuksi, ei hän enää ollutkaan yksin asiaansa ajamassa. Opettaja Kalle Oittinen Lappeelta oli lähetetty valtiopäiville hakemaan vahvistusta kotipitäjässään perustetun »osuuslainarahaston» säännöille. Kun Oittinen ei voinut saada sitä osuustoimintalain puuttumisen takia, hän ryhtyi puuhaamaan kolmatta esitystä osuustoimintalaksi. Oittisen hanke oli tullut Enebergin tietoon, ja kun myös Gebhard ajoi samaa asiaa, pyrki senaattori tekemään voitavansa lain säätämisen hyväksi. Aikaa oli niukalti, sillä valtiopäivien kokoontumista odotettiin vuoden 1900 alussa.

Niinpä asetettiin tuota pikaa komitea osuustoimintalakia valmistelemaan. Puheenjohtajaksi saatiin etevä lakimies, hovioikeudenneuvos Julian Serlachius. Hänellä oli kokemusta lainsäädännössä ja harrastusta osuustoiminta-asiaan — hän tulikin sitten Pellervo-Seuran pitkäaikaiseksi varapuheenjohtajaksi ja osallistui keskeisellä tavalla muuhunkin osuustoimintaan. Serlachiuksen mukaan saaminen oli täten suuri voitto osuustoiminta-aatteelle. Gebhard puolestaan ehdotti jäseneksi komiteaan tuomari Aksel Granströmiä, joka oli jo hankkinut itselleen asiantuntemusta osuustoiminnassa. Gebhard oli suositellut Granströmin teosta kansanvalistusseuralle ja tämä julkaisikin sekä suo-

meksi että ruotsiksi siitä lyhennetyn laitoksen nimellä Osuustoiminta keinona vaurastumiseen ja jalostumiseen. Kolmanneksi komitean jäseneksi tuli Gebhard vastahakoisesti, sillä hän olisi ehdottomasti tahtonut siihen maanviljelijää. Keskustelut talonpoikaissäädyn jäsenten kanssa jäivät kuitenkin tuloksettomiksi — siksi uusi ja outo koko aate vielä oli. Niinpä Eneberg ilman muuta määräsi Gebhardin komitean jäseneksi. »Kun moittimalla tiedustelin, miksei ketään maanviljelijää komiteaan pantu, niin vastattiin, etteiväthän ne näkyne osuustoimintalakia halua-vankaan», Gebhard kertoo muistelmissaan.

Komitealle, joka asetettiin maaliskuun 23. päivänä 1899, oli annettu määräys, että sen piti saada työnsä valmiiksi juhannukseksi — ainutlaatuksen lyhyessä ajassa siis. Mutta mietintö, jota vuoroin muokattiin Serlachiuksen kotikaupungissa Viipurissa, vuoroin Ahvenanmaalla Granströmin luona, valmistui jo kesäkuun 10. päivänä. Asiaa joudutti tietenkin se, että Serlachius oli ensimmäistä istuntoa odottamatta tehnyt täydellisen luonnoksen laiksi. Sitä tarkastelemalla komiteatyö aloitettiin, mutta on selvää, että myös Gebhardin erinomainen asiantuntemus — hänhän oli ainoa, joka oli ulkomailla monipuolisesti perehtynyt osuustoimintaan käytännössään — oli tarpeen asian onnistumiseksi.

Osuustoimintalaki sai valtiopäivien yksimielisen kannatuksen. Niinpä vuoden 1900 valtiopäivien laki- ja talousvaliokunta tehtyään vain pienen muutoksen lakiin lausui siitä mm.: »Osaksi säästämällä, osaksi toisiansa tukemalla vähävaraisetkin siten voivat päästä nauttimaan suuremman pääoman etuja, ostaa tarpeensa huokeammalla, myydä tuotteensa paremmista hinnoista ja saada tarpeellista luottoa käytettäväkseen. Sen ohessa osuustoiminta on omiansa edistämään säästäväisyyttä, toimeliaisuutta ja yhteishenkeä, ja sen kautta sillä on tärkeä taloudellisesti ja siveellisesti kasvattava merkitys.»

Säätyjen yksimielisesti hyväksymän lain keisari vahvisti Pietarissa heinäkuun 10. päivänä 1901, ja laki astui voimaan seuraavan syyskuun 1. päivänä. Täten Hannes Gebhard oli keskeisiä henkilöitä osuustoimintalain laatimisessa. Mutta jo paljon ennen tätä, »manifestimieli-aloissa», oli syntynyt liikkeen tärkein keskusjärjestö.<sup>7</sup>

### *Pellervon perustaminen*

Ymmärtääksemme, miten oli mahdollista, että osuustoiminta-aate, johon niin kauan oli suhtauduttu kylmäkiskoisesti, äkkiä sai siivet alleen,

on muistettava, että koko kansaamme helmikuun manifesti ravisti varsin kovakouraisesti. O. E. Tudeer, joka emien sanojensa mukaan oli jäänyt suuren adressipuuhan ulkopuolelle, kirjoitti siitä huolimatta Gebhardille maaliskuun 18. päivänä 1899, miten suurenmoista tämä liikehtiminen oli. Erityisesti häneen vaikuttivat suuren lähetyskunnan jäsenet, jotka kutsuttiin kukin omaan osakuntaansa.

»Oli järkyttävää nähdä nämä vakavat tehtävästään tietoiset kansan eri kerrosten edustajat. Puhetta pidettiin. Minäkin puhuin kansanopetuksen kohottamisesta ja vähäväkisten ja vähäosaisten hyväksi tehtävästä työstä tähdentäen erityisesti viimeksi mainittua. On toimittava niin, että tilattomat ja työväki todellakin tuntevat olevansa veljiä ja sisaria veljien ja sisarten parissa. Puhettani kuultiin myötätunnolla ja sille osoitettiin innokkaasti suosiota, vaikka suuren osan yleisöstä muodostivat tilalliset. — — Ylipäänsä oli tuo täydellinen yhteenkuuluvaisuuden tunne tänä iltana jotakin järkyttävää; vaikuttavinta oli kun Maamme-laulu laulettiin suuressa salissa pohjalaisten parissa ja kaikki ovet avattiin, jotta kaikki kuulivat.»

Gebhard puolestaan puhui Helsingissä ylioppilaille osuustoiminnasta. Hänen ensimmäinen esitelmänsä käsitteli maanviljelijäin yhteistoiminnan merkitystä lähinnä Irlannista saatujen kokemusten valossa. Irlanti sopi hyvin esikuvaksi, sillä juuri osuustoiminta oli lyhyessä ajassa kohottanut saaren alhaisen elintason. Toinen esitelmä, jonka laati Hedvig Gebhard miehensä tutkimuksiin nojaten, kuvasi maanviljelijäin yhteistoimintamuotoja ulkomailla. Vaikein oli kolmannen esitelmän aihe »Kuinka oli saatava aikaan vilkkaampaa yhteistoimintaa Suomen maanviljelijöitten kesken?» Tätä esitelmänsä Gebhard kertoo suunnitelleensa »levätessään, kävelyillään, matkoillaan», ja tästä hän neuvotteli Heddin sekä Mikael ja Elin Soinisen kanssa. Esitelmässään Gebhard näet jo suunnitteli koko osuustoimintaliikkeen ajamista maassamme, mitä varten Helsinkiin oli perustettava erityinen seura, jonka tehtävänä olisi:

1. yhteistoiminta-aatteen tunnetuksi tekeminen ja selvittäminen kaikille kansankerroksille sekä
2. yhteistoiminnan järjestäminen.

Aatteen tunnetuksi tekemiseksi piti tämän seuran lähettää esitelmänpitäjiä maan eri osiin, toimittaa kirjoituksia sanomalehtiin, levittää kirjasia asiasta sekä julkaista erityistä viikkolehteä. Lehden piti käsitellä yhteistoiminta-aatetta koti- ja ulkomailla, maanviljelijäin yhteisostoa ja yhteismyyntiä, luottolaitoksia, vakuutuslaitoksia; myös maaseudun kunnallisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joihin ei ollut kajottu sanomalehdissä eikä maanviljelijöiden ammattilehdissä, oli kiinnitettävä huomiota. Edelleen piti käsitellä maanviljelysteknillisiä kysymyksiä ja levittää yleistä sivistystä.





*Pellervo-Seuran jäsenkirja.*

Lehteä, jolle Gebhard alusta lähtien antoi suuren merkityksen, piti ainakin ensi aikoina levittää ilmaiseksi kaikkiin syrjäkyliin sekä tulevaisuudessa kaikille järjestöön liittyneille. Seuran tulisi myös joko maamiessuurojen tai valtion tuella lähettää kiertäviä opettajia talosta taloon selvittämään pienviljelijöille yhteistoiminnan käytännöllistä merkitystä sekä samalla antamaan käytännöllistä opetusta maanviljelyksessä ja muussakin taloudenpidossa. Yhteistoiminnan järjestämiseksi seuran oli laadittava mallisääntöjä ja käsikirjoja erilaisia osuustoimintayrityksiä varten, kuten Granström oli ehdottanut. Sen sijaan seuran ei itse pitänyt ryhtyä minkäänlaisiin liikeyrityksiin. Sen oli vain oltava kaiken taloudellisen yhteistoiminnan herättäjänä ja ohjaajana sekä ylläpidettävä osuustoimintaliikkeen aatteellista puolta. Siihen asti kunnes valtiovalta käsittäisi uuden liikkeen merkityksen, olisi seuran talous perustettava yksityisten kansalaisten uhrimielen varaan. Muista maista saadut kokemukset osoittivat, että suurta tehtävää suorittamaan ilmautuu aina suuria miehiä, ja näin tulee Suomessakin varmaan tapahtumaan, Gebhard lopuksi arveli.

Hannes Gebhard ennusti tässäkin oikein. Kymmenen vuotta myöhemmin hän saattoi sanoa: »Minkään maan osuustoimintaliike ei ole siinä määrin saanut apua eteviltä miehiltä kuin meidän.» Tudeer, Ser-

lachius, Wrede, Nybergh, Paasikivi, jopa E. G. Palmén, omistautuivat ainakin jonkin verran tälle aatteelle.

Gebhardin ohjelma sai siis vastakaikua erityisesti sen takia, että helmi-kuun manifestin jälkeen pyrittiin kokoamaan kansaa ja yleisesti uskottiin juuri osuustoiminnan vahvistavan kansallista rintamaamme pakko-toimenpiteitä vastaan. Intoutuivatpa jotkut, kuten K. N. Rantakari, toteamaan, että »osuustoiminta opetti taloudellisesti ja siveellisesti kaikessa, mikä kansallisen puolustuksen kannalta oli välttämätöntä. Ylioppilaista hamaan säätyläisten arvovaltaisimpiin edustajiin saakka kaikki ajoivat silloin osuustoiminnan asiaa». Vastustavia ääniä ei kuulunut mistään, sen sijaan haluttiin aktiivisimmassa. Gebhardia lähellä olevassa piirissä, toimia tehokkaammin. Tähän yllyttivät tietenkin Gebhardin esitelmät, jotka Otavan toimesta koottiin kirjaseksi Maanviljelijät yhteistoimintaan, josta otettiin pian kaksi 10 000 kappaleen suuruista painosta. Ylioppilaiden kansanvalistusmatkoilla kirjaset pian levisivät ympäri maata. Kun nimenomaan oli pyrkimyksenä koota maalaiset, syntyi kesällä 1899 kokonaista 140 uutta maamiesseuraa, mikä huomattavalta osalta oli Gebhardin kirjasen ja ylioppilaiden osuustoiminta-asiasta pitämien esitelmien ansiota.

Alkoiko Gebhardin kylvö helposti itää? Ei suinkaan, penseyttä ja epävarmuuttakin oli, tarvittiin todella maan parhaat henkiset voimat johtamaan uutta liikettä. Sitä varten oli myös perustettava keskusseura, joka oli yhtä välttämätön osuustoiminnan menestymiselle kuin itse osuustoimintalaki.

Gebhardilla oli monta rautaa tulella yhtäaikaan ja siksi hän tarvitsi innoittajia, joina olivat olleet Soininen ja O. E. Tudeer. Varsinkin Gebhardin Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla -teos oli tehnyt Tudeerin suopeaksi osuustoiminta-aatteelle. Niinpä ei ollutkaan mikään sattuma, että juuri Tudeerin kodissa pieni asianharrastajain joukko ensimmäisen kerran kokoontui suunnittelemaan perustettavan keskusseuran toimintaa. Tämän Pellervon pitkäaikaisen johtokunnan jäsenen merkitys oli suuri Gebhardille, joka on moneen otteeseen kiitellyt Tudeeria sanoen mm.: »Ja vaikka olen hänen kanssaan jakanut kaikki osuustoimintailonikin, niin enimmäkseen on minulla ollut huolia kun olen hänen luokseen tullut.»

Gebhard ei hevin tahtonut innostua uuden seuran perustamisesta, mihin ilmeisesti vaikutti sekin, että talonpoikaissäädyn valtiopäivämiehiä ei ollut saatu kiinnostumaan edes osuustoimintalaista. Kuitenkin Gebhard toivoi, että aloite olisi lähtenyt maaseudulta, ei osuustoimintaa harrastavien, vaan sitä tarvitsevien keskuudesta. Mahdol-

lisesti hän myös piti uuden aatteen menestymiselle varmempana odottaa jonkin aikaa helmikuun manifestin jälkeen, jottei viranomaisissa syntyisi epäluuloja. Gebhard arveli myös, että syksyyn mennessä ehdittäisiin kasvattaa osuustoiminnalle johtajia.

Soininen, Tudeer ym. olivat kuitenkin sitä mieltä, että oli taottava niin kauan kuin rauta oli kuuma. Niinpä kokoontuivat Tudeerien luo maaliskuun lopulla edellä mainittujen lisäksi Liakka, E. G. Palmén, Valfrid Vasenius ja agronomi Uno Brander. Miksi juuri nämä? Soininen oli Lehijärvellä saanut innoituksen kipinän ja muutenkin hän ura-uurtavassa työssään kansanopetuksen uudistamiseksi aina korosti käytännöllisen työskentelyn merkitystä. Liakka oli Ilmajoen Maamiesseuran sihteerinä parhaiten perehtynyt suomalaisten maanviljelijöiden yhteistoimintaharrastuksiin. Ilmajosta tulikin joksikin aikaa osuustoiminnan »nimikkopitäjä». Liakkaa seurasi näet pian toinen Ilmajoen mies osuustoiminnan johtopaikoille, kun Liakka Soinisen tavoin siirtyi kansanvalistustyötä tekemään. Palmén ja Vasenius taas olivat Valvojan ryhmän jäseninä Gebhardille läheisiä. Gebhard pyysi nämä molemmat mainittuun neuvotteluun, vaikkeivät he myöhemmin ehtineetkään sanottavasti osallistua osuustoiminnan edistämistyöhön. Uudenkirkon kansanopiston maatalousaineiden opettaja, nuori agronomi Uno Brander, oli Gebhardin tavoin saanut ulkomaanmatkallaan 1896—97 herätteen osuustoiminta- ja kansanopistotyöhön. Gebhardin ohjelma kiinnosti Branderia, josta myöhemmin tuli Suomen maatalouden merkkimiehiä, mm. maataloushallituksen ylijohtaja. Pohjois-Karjalassa Brander aikoi- naan toimi tehokkaasti Gebhardin ohjelmaa toteuttaen.

Kun tämä pieni piiri kokoontui keskustelemaan Gebhardin ohjelmasta, se havaitsi heti välttämättömäksi laajentaa itseään. Huomio kohdistui kahteen mieheen. Kasvitieteilijä, professori A. Osw. Kairamo, joka Gebhardin kanssa oli ajanut innokkaasti suuria maakysymyksiä, vastusteli aluksi kiivaasti vedoten Gebhardin lailla kirjallisiin töihinsä. Mutta Gebhard huomautti hänelle tiukasti, että isänmaan ankarina aikoina käytännön työ oli asetettava tieteen yläpuolelle. Niinpä Kairamo tuli mukaan osuustoimintaliikkeeseen ja oli ennen pitkää sen varmimpia tukipylväitä. Ollessaan vuosina 1903—05 senaatin maanviljelystoisituskunnan päällikkönä Kairamo saattoi ratkaisevasti vaikuttaa osuustoiminnan taloudellisen pohjan vahvistamiseen. Hän osallistui sittemmin arvokkaalla panoksellaan monen osuustoiminnallisen keskusliikkeen työhön. Gebhard löysi Kairamosta sukulaissielun, itsenäisen, jyrkän persoonallisuuden, joka kenestäkään välittämättä ajoi asiaansa. Kerran toisensa jälkeen Kairamo kirjoituksissaan ja puheissaan korosti oikean

osuustoimintahengen merkitystä. Pellervon päivillä v. 1902 hän mm. lausui: »On sanottu, että osuustoimintaliikkeellä on kaksitoista hyvää puolta, viisitoista ylevää voimaa. Omasta puolestani en epäile, että niitä voi olla vieläkin enemmän. Mutta kaikista suurin ja ylevin on minusta se piirre, että rahallinen voitto ei ole ajan pitkään mahdollinen elleivät osuustoimintamiehet tarmolla ja menestyksellä, huomatkkaa siis voitollisesti, vastusta itsekkäisyyden häijyimpiä ilmauksia omassa keskuudessaan.»

Kairamon valitseminen oli ymmärrettävää, mutta merkillisemmältä tuntuu, että Tudeerin lisäksi pyydettiin toinen kreikan kielen professori, I. A. Heikel uuden seuran johtokuntaan, johon piti saada myös ruotsinkielisten edustaja. Heikel oli tunnettu kynämies ja peloton taistelija — sittemmin hän toimi yliopiston rehtorina. Nytkin hän heti sanoi: »Jos se on hyvä asia, jonka puolesta pitää agiteerata olen valmis.» Varsinkin sääntöjen laatimisessa Heikelistä oli apua, mutta kun hänen terveytensä alkoi horjua, oli sisärenkaan pakko keksiä toinen mies. Gebhard rohkeni eräällä kävelymatkallaan Kaisaniemen puistossa kääntyä vapaaherra Rabbe Wreden, Suomen kuuluisimman oikeusoppineen puoleen. Kun Gebhard kertoi hänelle huolensa korostaen nimenomaan ruotsinkielisen edustajan välttämättömyyttä, Wrede suostui heti. Hänellä olikin huomattava merkitys Pellervon rivien kokoamisessa riitaisuuksien uhatessa hajottaa ne ainakin osittain kielellisistä syistä.

Kun kevättalvella 1899 oli täten koottu voimat, jopa onnistuttu voittamaan osuustoiminnalle uusia ja vaikutusvaltaisia ystäviä, oli ruvettava sanoista tekoihin. Vihdoin oli myös perustettavan seuran säännöistäkin, kun niistä varmuuden vuoksi oli kysytty talousoikeuden professorin J. N. Langin mielipidettä, päästy yksimielisyyteen. Nyt oli aika levittää tietoa laajemmalle. Oli myös harkittava eräitä kysymyksiä, jotka vaativat ratkaisua, ennen kuin mentiin eteenpäin. Vanhastaan oli maamiesseuroja, joiden suhde uuteen osuustoiminnalliseen keskusseuraan oli epäselvä. Näiden lisäksi oli Uudenmaan ruotsinkielisissä piireissä jo v. 1897 perustettu Suomen maanviljelijäin kulutusyhdistys Labor, joka oli aloittanut liiketoimintansa heinäkuussa 1898. Yhdistys oli ottanut tehtäväkseen »vapauttaa jäsenensä, ennen kaikkea pienviljelijät, välikauppiaiden vallasta ja sitä tietä hankkia heille halpoja ja hyvälaatuisia tarvikkeita». Mutta kulutusyhdistys, jolla täten oli osuustoiminnallinen luonne, oli rakenteeltaan vielä jäsentymätön; siinä oli suurviljelijöitä — huomattava enemmistö — jotka saivat suoraan liittyä jäseniksi ja myös eräitä pienviljelijöiden paikallisia yhdistyksiä.

Kaikki nämä kysymykset askarruttivat osuustoimintamiehiä, ilmei-

sesti varsinkin Tudeeria. Sen sijaan Gebhard yritti jälleen pakoilla; ainakin Tudeerin oli kirjoitettava hänelle hyvin vakava kirje 1. 4. 1899. Tudeer korosti siinä Gebhardin keskeistä asemaa hankkeessa: »Voin olla aluksi mukana muotoilemassa, mutta kyllä Sinun täytyy itsesi, kuten alusta lähtien on ollut tarkoitus, antaa sisältö asialle.» Sitten Tudeer puhui maamiesseuroista ja Laborista, viimeksi mainitusta siinä hengessä, että voi todeta Gebhardin alusta lähtien vastustaneen liittymistä tähän seuraan. Tudeer koetti näet puolustella Laboria väittäen sen olevan »parempi kuin olemme luulleet»; yhdistys ei ollut niin aristokraattinen eikä niin kapitalistinen rakenteeltaan kuin Gebhard oli ajatellut. Tudeer päätti kirjeensä: »— — kaikki viittaa siihen, että kokoontuminen on tarpeen. Joko seuramme nyt kokoontuessaan perustetaan?» Tudeer kysyi. Itse hän vastasi:

»Ehkä jossakin muodossa, mutta mitään suurempaa liittymistä nykyisen piirin ulkopuolelta on tuskin toivottavissa ennenkuin lentolehtinen on julkaistu — — mikäli Sinä itse et ole täällä paria päivää puhumassa ihmisille.

Ehkä Sinusta tuntuu menettelyni, että kerta kerran perästä korostan, että Sinun on tehtävä sitä ja Sinun on tehtävä tätä kovasydämiseltä. Mutta uranuurtajan osa lienee aina itse suorittaa enemmän. On näet niin, että se usko, jonka on hankkinut itselleen tutkimusten ja työn kautta, on kokonaan toista kuin se usko minkä sitten on onnistunut herättämään toisissa, olkoon se miten lämmin ja vakuuttunut hyvänsä.»

Näin Tudeerin piti väellä ja voimalla saada Gebhard liikkeelle — kun Gebhard ensin oli saanut Tudeerin, kuten ilmeisesti muutkin sisärenkaan jäsenet, uskomaan aatteensa tärkeyteen. Tudeer kertoo seuraavissa kirjeissään mm. työväenkysymyksen vaiheista — Matti Kurikka kun Työmiehessään oli asettunut vastustamaan koko vierasta adressipuhua. Tämä, kuten muutkin poliittisluontoiset kysymykset, oli vienyt siinä määrin suomalaisten jyrkemmän (perustuslaillisen) siiven — mm. K. J. Ståhlbergin — huomion, ettei näiltä riittänyt aikaa sosiaalisiin probleemoihin. Vanha suomalainen puolue sen sijaan piti juuri osuustoimintaa tärkeimpänä eheyttämis- ja puolustuskeinona.

Sisärenkaassa tutkittiin huhtikuussa 1899 liittymistä Laboriin, joka ainakin väitti toimivansa vähäväkisten hyväksi. Brander kuitenkin oli jyrkästi sitä mieltä, ettei voitu mitään suurempaa tehdä sinä keväänä. Sen sijaan olisi perustettava »Gebhardin keskusseura» ja yritettävä sen voimin järjestää jo kesällä vaikka puolukoiden myyntiä. Osuustoiminta-aatteelle alkoi näet ilmestyä kilpailijoitakin. Niinpä ruotsalaiset nuorsuomalaiset olivat perustaneet M. Furu-hjelmin toimiessa kärkimiehenä »Isänmaallisen sivistysseuran» — siis samantapaisen kuin Soininen oli Hattulassa ehdottanut Gebhardille.

Ilmeisesti kaikki tämä yhdessä aiheutti sen, että huhtikuun 15. päivänä v. 1899 kokoonnuttiin parinkymmenen miehen joukolla yliopistolle. Useimmat läsnäolijat olivat yliopistomiehiä, ja Gebhard huomauttikin avauspuheessaan, miten yliopiston piiristä oli jo aikaisemmin lähtenyt suuria, koko kansaa hyödyttäviä uudistuksia. Niinpä 1797, siis noin sata vuotta aikaisemmin, maineikkaat tiedemiehet ja isänmaanystävät, mm. piispa Jaakko Gadolin ja professori Henrik Gabriel Porthan, olivat perustaneet Turussa Suomen Talousseuran, joka sitten huomattavalla tavalla vaurastutti kansaamme. »Voimme toivoa, että nyt perusteilla oleva uusi järjestö myös saa aikaan edistystä Suomen kansan, varsinkin vähäväkisen maalaisväestön taloudellisessa ja henkissä elämässä», Gebhard sanoi.

Kun kokouksen puheenjohtajaksi oli valittu Kairamo ja sihteeriksi Liakka, siellä luettiin ja hyväksyttiin suurelle yleisölle tarkoitettun lentolehtisen luonnos. Tässä Gebhardin käsialaa olevassa luonnoksessa huomautettiin aluksi, miten silloiset olot olivat omiansa kehottamaan kaikkia isänmaanystäviä laatimaan suuria suunnitelmia ja tekemään kalliita uhrauksia kansansivistyksemme kohottamiseksi. Toisaalta taas oli tarpeellista kiinnittää sivistyneen yleisön huomiota siihen, ettei toiminta pelkästään tietopuolisen kansansivistyksen hyväksi voinut riittää, vaan että välttämättä tarvittiin vähävaraisen kansanaineksen taloudellisen tilan parantamista.

Tämän jälkeen kuvattiin muiden maiden esimerkkeihin viitaten, miten juuri osuustoiminta oli kyennyt kohottamaan maalaisväestön taloudellista asemaa samalla kun se suuresti oli lisännyt maan tuotantovoimaa. Se oli sekä siveellisesti että yhteiskunnallisesti kohottanut maalaisväestöä ja kasvattanut yhteistuntoa, mikä siihen saakka oli nimenomaan vähäväkisten keskuudessa ollut heikko.<sup>8</sup>

Sitten kehotuksessa kerrottiin, kuinka meilläkin oli tarkoitus saada aikaan seura yhteistoiminta-aatteen levittämiseksi, ja selostettiin tämän seuran työohjelmaa. Gebhard lopetti lentolehtisen sanoin:

»Kukin ymmärtää kuitenkin, että se päämäärä, jonka olemme itsellemme asettaneet meidän maassa, niinkuin kaikkialla muuallakin, vaatii voimakasta kannatusta sivistyneen yleisön puolelta. Viime vuosikymmeninä on useimmissa maissa tällainen työ maalaisväestön taloudellisen itsetoiminnan hyväksi saanut kannattajia ja puoltajia mitä erilaisimmista puolueista ja yhteiskuntakerroksista. Siihen ovat ottaneet osaa valtiomiehet, tiedemiehet, papit, käytännöllisen elämän miehet. Sen vuoksi käännyimme nyt luottamuksella myöskin meidän maan sivistyneen yleisön puolen pyytäen sitä liittymään työhön ja antamaan sille kannatustansa. Toivomme varmasti, että pian voidaan meilläkin lausua samat sanat, jotka Ranskan edustajakamarin nykyinen presidentti lausui tästä työstä Ranskassa: 'Kukin on antanut tähän yhteistyöhön



*Pellervo-Seuran lehtolehtisiä.*

minkä hän on voinut, mikä tietonsa, mikä käsivartensa, mikä rahansa, mutta kaikki ovat antaneet sydämensä.»

Gebhardin kaunopuheinen vetoamus ei jäänyt vastakaikua vaille. Gebhard itse kirjoitti tästä kehotuksesta pari vuotta myöhemmin Pellervon vuosikirjaan, »että se oli aikansa lapsi sanan täydessä merkityksessä. Se kirjoitettiin tuona suurten surujen, suuren uhrautuvaisuuden ja suurten toiveitten keväänä, jolloin isänmaallinen mieli luotti varakaiden pohjattomaan uhrautuvaisuuteen ja vähempivaraisten suuren enemmistön mahdollisuuteen verraten vähässä ajassa ei ainoastaan muuttaa talouttaan, vaan myöskin koko ajatustapansa uuden aatteen vaatimusten mukaisesti.

— — Mutta ainoastaan nostamalla päämaalit korkealle voipi jotakin todella suurta luoda. Kun nyt silmäämme taaksepäin, niin täytynee puolueettoman myöntää, että tällä lyhyellä ajalla vähäisiin työvoimiin nähden toki on saatu aikaan enemmän kuin moni asian ystävä on voinut toivoakaan», Gebhard päätteli.

Onkin varmaa, etteivät kaikki kokouksessa olleet jakaneet Gebhardin optimismia. Mutta yksimielisesti ryhdyttiin toimeen seuran perustamiseksi, luettiin sääntöehdotus pykälä pykälältä, päätettiin perustaa seura ja allekirjoitettiin yleisölle tarkoitettu kehoitus avustaa uutta seura lahjoituksin. Gebhard ajoi näet läpi mielipiteensä, että perustetta-



vasta seurasta piti tulla yksinomaan aatteellinen, »vaikka kokouksessa useimmat puhujat olivat sitä mieltä, että siitä oli perustettava affääriyritys», kuten hän myöhemmin kertoo tästä ensimmäisestä kokouksesta.

Kun tämä periaatteellinen ratkaisu oli tehty, valittiin väliaikainen toimikunta lopullisesti tarkistamaan sääntöehdotus, hakemaan vahvistusta säännöille, päättämään seuran nimi sekä syksyllä kutsumaan koolle perustava kokous. Tähän toimikuntaan valittiin Gebhard, Heikel, Kairamo, Liakka, Lang ja Brander.

Kun toimikunta sitten toukokuun alkupäivinä kokoontui ensimmäisen kerran, siihen kutsuttiin Gebhardin kehotuksesta myös Soininen ja Tudeer »traditionia ylläpitämään», kuten Gebhard kirjoitti Kairamolle vakuuttaen, että »edellinen on nimenomaan sanonut mielellään tulevansa, jos ei meillä ole mitään sitä vastaan». Kuvaavaa Gebhardille oli myös se, että kokouksen piti alkaa viimeistään kello 18, »sillä myöhään illalla ei minusta ole».

Nimen keksiminen seuralle tuotti aluksi vaikeuksia, mikä käy hyvin ilmi Elma Voipion kertomuksesta:

»Olin kerran mukana kun Pellervon nimestä keskusteltiin. Tämä tapahtui kevätpuolella vuotta 1899 junassa matkalla Parolasta Helsinkiin. Mukana olivat Gebhardit, isä ja minä. — — He keskustelivat hyvin innokkaasti uudelle seuralle annettavasta nimestä, ja rouva G. sanoi: 'Entäs mikäs se sellainen Sampsa Pellervoinen Kalevalassa oli?' Tämä oli heille ikäänkuin löytö; sitten oli keskustelua siitä, olisiko Sampsa vai Pellervo parempi nimi, mutta Sampsa taisi tuntua vähän liian erikoiselta. Käsittääkseni ei kuitenkaan silloin vielä lopullisesti päätetty nimikysymystä. Muita nimiehdotuksia en muista.»

Tiedämme varmasti, että kesäkuun puoliväliin mennessä Pellervo, jonka Gebhard jo tunsii Pohjalaisen osakunnan lehden nimenä, oli hyväksytty uuden seuran nimeksi. Huolet eivät kuitenkaan päättyneet tähän. Seuran sääntöjen hyväksyminen viipyi, vaikka väliaikainen komitea oli tehnyt parhaansa asian jouduttamiseksi. Gebhard kirjoittikin kesäkuun 15. päivänä: »Pellervon säännöille ei näy vahvistusta, pitäneen laittaa syyskuussa humbugi-osakeyhtiön muotoon. Osakeyhtiöitten säännöt eivät riipu K.K:n [kenraalikuvernöörin] mielivallasta.» Kolmas keskeinen kysymys oli tietenkin rahan hankinta. Gebhard totesi Kairamolle, että painovalmiina oleva komiteanmietintö osuustoimintalaista tähdensi erityisesti, että »hallituksen tulee runsailla apurahoilla auttaa sellaista seuraa, joka syntyy edistämään tätä aatetta ja järjestämään maanviljelijäin yhteistoimintaa».

Mutta tällainen vasta toivomusasteella oleva aloite ei tietenkään aukaissut valtion kukkaroa. Sen sijaan suuri yleisö reagoi yllättävän

anteliaasti. Sille osoitettu vetoisuus tuotti muutamassa päivässä 8 000 kultamarkkaa. Niin ikään tarjottiin Pellervolle auliisti kansanvalistusta varten kerätyistä varoista 1 000 mk. Toimikunta ryhtyi nyt käytännölliseen työhön tulevan seuran hyväksi. Niinpä ostettiin 5 000 kpl Gebhardin Maanviljelijät yhteistoimintaan -kirjasta suomenkielisenä ja 1 000 kpl ruotsinkielisenä, ja niitä levitettiin mm. kunnallislautakuntien esimiehille. Palkattiinpa ensimmäinen virkailijakin. Mustialassa edellisen vuoden lopulla opintonsa päättänyt agronomi Väinö Axelson sai tehtäväkseen kirjeenvaihdon hoitamisen, osuustoiminta-aatteen selvittämisen sekä sääntöjen vahvistamisen jälkeen myös rahastoumusten keräämisen. »Hänen lämmin ja kaunopuheinen esityksensä oli omiansa liikuttamaan silloin herkkiä tunteita ja herättämään uutta toivoa monessa synkässä mielessä. Ja kun hänellä monessa kokouksessa oli tilaisuutta puhua seuran valppaimmalle yleisölle, sai hänen puheensa todella liikkeelle monen entisestäänkin tunnetun etevän isänmaanystävän, josta sitten on tullut Pellervonkin uskollinen ystävä», toteaa Gebhard.

Kaikki eivät suinkaan ottaneet yhtä myötämielisesti vastaan uutta julistusta — eivät varsinkaan Mustialan johtavat opettajat. Gebhard kirjoitti Kairamolalle kesäkuun 15. päivänä 1899: »Mustialassa ovat G. Grotenfelt ja Rindell ironialla ja vastustamisella kohdelleet Axelsonin puuhia ja kumminkin on Gr[otenfelt] allekirjoittanut kiertokirjeen. A[xelson] kirjoitti, että vastustus tuli selvästi heidän kiukustaan minun persoonaani vastaan.» Grotenfeltin reaktio on ymmärrettävissä sikäli, että hän — epäonnistuttuaan väitöskirjassaan — pelkäsi saavansa Gebhardista kilpailijan maanviljelysopin professorin viranhaussa. Lisäksi sekä Grotenfelt että Rindell olivat Laborin miehiä.

Mutta uusi seura sai vastakaikua monelta muulta taholta, mm. sivistyneistöltä, ylioppilailta ja nuorisoseuraliikkeeltä.

Valmistavissa toimissa kuluikin sitten kesä 1899, kunnes ehdittiin historialliseen lokakuun 2. päivään, Pellervon varsinaiseen perustamispäivään. Ylioppilastalon juhlasaliin oli saapunut 70—80 asianharrastajaa, joukossa myös maaseutulaisia.

Tuskin tarvitsee sanoa, kuka oli kokouksen keskipiste. Kyösti Haataja kertoo: »Syksyllä [1899] oli Pellervo-Seuran perustamistilaisuus, missä YL lauloi ja minäkin olin mukana. Siellä näkyi myös eräs lyhyenlöntä partasuu mies, muistaakseni mustassa bonjour-takissa, liikkui kuin elohopea ja se oli tohtori Gebhard. Muuten oli tilaisuudessa vakavamielistä maalaisväkeä ja joukko helsinkiläisiä herroja.»

Kokouksen avasi perustamistoimikunnan puolesta Hannes Gebhard selostaen seuran alkuvaiheita. Puheenjohtajaksi valittiin maanviljelys-



*V. Axelson.*



*V. Fagerström.*

hallituksen ylitirehtööri Nils Grotenfelt ja sihteeriksi Axelson, joka myös piti esitelmän kokouksessa. Siinä hän kuvaili kesällä valistusmatkoillaan saamiaan vaikutteita sekä käsityksiään yhteistoiminnan mahdollisuuksista Suomessa. Kun Pellervon, Suomen maalaisväestön osuustoiminnan edistämisseuran säännöt oli saatu valmistetuksi, ei enää tarvinnut haeskella mitään »humbugiosakeyhtiön muotoa», kuten Gebhard oli pelännyt. Yksimielisesti päätettiin nyt perustaa seura ja valita sille ensimmäinen johtokunta ja tilintarkastajat. Johtokuntaan tulivat maanviljelysneuvos J. G. Bergbom, maisteri Johannes Cygnaeus — Laborin miehiä — maanviljelyshallituksen sihteeriksi, agronomi Th. Forsell (Koskenalho), dosentti Hannes Gebhard, tohtori Gösta Grotenfelt, agronomi Erkki Pullinen, professori A. Osw. Kairamo ja O. E. Tudeer sekä vapaaherra Rabbe Wrede.

Merkillepantavaa on ensimmäisen johtokunnan ruotsalaisvaltaisuus — Suomen ruotsalaisiinhan lukeutui lähes puolet sen jäsenistä. Tämä johtui siitä, että yhdistymishanke Laboriin, jo valmiiseen »kulutusyhdistykseen», oli vielä vireillä. Myöhemmin ensimmäisen johtokunnan kokoonpano muuttui.

Perustava kokous käsitteli ja hyväksyi myös valmistavan toimikunnan laatimaan toimintaohjelman lähitulevaisuutta varten. Siinä sanottiin, että seuran tarkoitus oli mm. pyrkiä yhdessä maanviljelysseurojen kanssa

aikaansaamaan maamiesseuroja joka kuntaan, kasvattaa niiden avulla maalaisväestöä osuustoimintaan, edistää vapaata osuustoimintaa eri aloilla (yhteisostoa, yhteismyyntiä jne.), tutkia, miten maan osuusmeijeriliikettä olisi edelleen kehitettävä ja valmistaa kysymystä osuuslainarahastoista. Tätä varten Pellervon oli tarkoitus ylläpitää Helsingissä toimistoa, joka olisi kirjeenvaihdossa eri osuustoiminta-yhdistysten kanssa, saattaisi ne yhteyteen liikemaailmankin kanssa, kokoaisi tietoja ja vastaisi kysymyksiin. Edelleen Pellervo lähettäisi toimistostaan matkustavia neuvoja, jotka maanviljelysseurojen kanssa perustaisivat uusia maamiesseuroja, järjestäisivät osuustoimintayrityksiä, pitäisivät esitelmiä jne. Vihdoin Pellervo toimittaisi myös aikakauskirjaa, jossa ajettaisiin yhteistoiminta-asiaa, levitettäisiin ammattisivistystä ja tietoja ajanmukaisista viljelystavoista pienviljelijöille ja ylläpidettäisiin vuoro-vaikutusta maamiesseurojen ja muiden yhteistoimintayritysten välillä. Samoin Pellervo kustantaisi ja levittäisi kirjasia, mallisääntöjä jne.

Niin Gebhardia kuin muitakin perustajajäseniä lämmittivät varmaan tässä tilaisuudessa maan eri puolilta tulleet tervehdysähkeet, saapuipa hyvänä enteenä Mikkelin maanviljelysseuran sähke, jossa se ilmoitti heti liittyvänsä Pellervoon. Hallenberg, Lallukka, Pullinen ja 17 muuta tunnettua viipurilaista toivottivat onnea Topeliuksen sanoin: »Emme ole mitään itessämme, emme mitään itsestämme, mutta äärettömän paljon liitossa toistemme kanssa.»

Pellervon pitkäaikainen sihteeri Karhunen on korostanut Pellervon synnyn suotuisia merkkejä. Maassamme tunnettiin osuustoiminnan tarvetta, mutta tärkeintä oli, että meillä kohtalon sallimuksesta oli liikkeen johtoon saatavissa mies, joka oli kuin luotu siihen. Hänellä oli mahdollisimman suuri asiantuntemus osuustoiminta-alalla ja agraari-poliittisissa kysymyksissä, elävä harrastus toimia maaseutuväestön hyväksi, tulinen intomieli ja säikkymätön usko ja rohkeus, väsymätön toimintatarmo ja johtajakyky sekä taito esittää sanottavansa innostavasti ja mukaansatempaavasti. Nämä kaikki ominaisuudet tulivat ilmi Gebhardin toiminnassa koko hänen elinaikanaan, toteaa Karhunen, joka Gebhardin läheisenä apulaisena ehkä parhaiten tunsi hänet »osuustoiminnan isänä». Karhunen toteaa edelleen, että Gebhardin ansiot osuustoimintaliikkeemme synnyssä ja myöhemmässä kehityksessä ovat sitäkin suuremmat ja hänen toimintansa myös samalla vastuunalaisempaa, koska tämä liike on meillä syntynyt ja kasvanut toisella tavalla kuin useimmissa muissa maissa. Yleensä osuustoimintaliike muualla oli alkanut siten, että hajalleen eri osiin maata oli syntynyt paikallisia osuus-kuntia; nämä loivat ympärilleen toisia ja kaikki yhdessä sitten muodos-

tivat keskusjärjestön. Meillä on kehitys kulkenut edeltäpäin laaditun suunnitelman mukaan ylhäältä alas, keskipisteestä kehään päin. Perustettiin keskusjärjestö, Pellervo-Seura, ennen kuin osuustoiminnallisia yhdistyksiä oli sanottavasti olemassa, ja tämä seura loi toimintamuodot ja määräsi liikkeen suunnan.

»Mitä mieltä tästä järjestyksestä muuten oltaneenkin, joka tapauksessa on varmaa, että maamme silloisissa oloissa, kun osuustoimintaliike oli saatava äkkiä syntymään, se oli ainoa mahdollinen.»<sup>9</sup>

### *Gebhardista professori?*

Pellervoa perustamassa ja osuustoimintaliikettämme synnyttämässä olivat Gebhardin ohella olleet myös etevät yliopistomiehemme. Näiden parissa syntyi piankin ajatus Gebhardin aseman vakauttamisesta sellaiseksi, että hän saisi riittävästi aikaa omistautuakseen perustamalleen tärkeälle järjestölle.

Tämän toiminnan taustana oli v. 1900 yliopiston filosofiseen tiedekuntaan perustettu maatalous-metsätieteellinen osasto. Sen ensimmäiseksi professoriksi oli nimitetty tri Arthur Rindell, joka edusti maanviljelyskemiaa ja fysiikkaa. Ensi tilassa oli myös täytettävä maanviljelysopin ja -talouden professorin virka, johon oli vaikea löytää pätevää miestä. Virkaan tarjokkaana oli tohtori Gösta Grotenfelt, joka vuodesta 1891 oli toiminut Mustialan maanviljelys- ja meijeriopiston ja sikäläisen valtion omistaman suurtilan johtajana. Grotenfeltin tieteellinen toiminta oli kuitenkin ollut varsin mitätöntä, mutta kevätlukukauden alussa 1899 hän julkaisi professorinväitöskirjan *Det primitiva jordbrukets metoder* (Kansanomaisen maanviljelyksen menetelmistä). Hannes Gebhard, joka suurella kiinnostuksella näyttää seuranneen Grotenfeltin toimintaa, kirjoitti Kairamolle väitöstilaisuudesta helmikuun 2. päivänä 1899: »Uteliaisuuttani on ensiksikin herättänyt se, että hän on valinnut historiallisen aiheen, vaikka pääasiana hänellä tulee olemaan viljelykokeet, koekenttien hoitaminen, jolla alalla hän ei tähän asti ole mitään tieteellistä publiseraannut. Ainakaan minun tietääkseni. Uteliaisuuttani on lisännyt, että hän on valinnut niin tavattoman lavean aiheen: onkohan hän ehtinyt käydä läpi Talousseuran tavattoman suurta ja runsasaineista arkistoa, joka veisi vuosia? Ja vihdoin on uteliaisuuttani herättänyt eilispäivän sanomalehti uutinen, josta näen, että hänellä on ollut suuri määrä opponenteja.»

Liakka antoi havainnollisen kuvan Gebhardille tästä kuuluisasta tilaisuudesta 6. 2. 1899 päivätyssä kirjeessään ystävälleen:

»Grotenfelt nolattiin kokonaan. Kihlman [Kairamo] oli sangen purevalla tavalla muistutellut auctorin [tekijän] tutkimustapaa vastaan sekä sitä, mitä oli tehnyt, että sitä mitä oli jättänyt tekemättä. Loppusanat: 'Millaiseksi loppuarvosteluni tuleekin, ja sen muodostamiseen pidätän itselleni aikaa tarkempaa tutkimusta varten, niin kiitän siitä työstä, jota tekijä on väitöskirjaansa pannut.'

Auctor [Grotenfelt]: 'Valitan, että opponentin on täytynyt käyttää kallista aikaansa, jota olisi voinut hyödyllisemmin käyttää, tällaisen teoksen tarkastamiseen' (kumarrus). Palmén murhaavan ankara, oikein teloitti tekijän. Grotenfelt yritti historiallista puolta sivuasiaksi, mutta Palmén torjui tämän puolustuksen. Toi esille todella tärkeitä kohtia, jotka koskivat suoraan maanviljelysmetodeja. Omituista on ollut kuulla, että monen monituisen silmät ovat kääntyneet Sinuun tässä virassa. — Mutta sitä kansantalouselopin professorin virkaa, joka maanviljelystaloudelliseen tiedekuntaan tulee, arvatenkin haet?»

Gebhard seurasi Hattulasta kiinteästi asian vaiheita kirjoittaen mm. Kairamolle helmikuun 19. päivänä Grotenfeltista:

»Voi mies poloista. Hänen kirjansa *Lantbruket i Finland* (Suomen maatalous) oli jo ainakin niihin osiin nähden, joita minä voin arvostella samaa sorttia. Aineskokoelma, jossa ei ollut mitään kritiikkiä, erotettu luotettavia ja arvokkaita aineksia arvottomista ja vähemmän tärkeistä ja sitäpaitsi siinäkään ei ole minkäänlaisia päätöksiä, ei edes diskussioneja [pohdintoja]. Mutta luulin silloin, että koska kirja oli kiireessä tehty Nischnij-Novgorodin näyttelyä varten, niin hän ei itsekään panisi suurta arvoa siihen. Jälestäpäin näkee kumminkin, että hän tahtoo sitäkin lukea meriitukseen ja kun tämä väitöskirja on samaa sorttia niin näkee, että mies on oförbättrilig (parantumaton).

Olen lukenut 142 sivua väitöskirjaa ja selaillut läpi loput. Onhan siinä ollut paljon työtä, sellaista, jota Ahlqvistin mukaan tarvitaan maakirjoja tehdessä. Ja paljon intressanttia hän on saanut esille, niin että hän luultavasti Ruotsista tulee saamaan kiitosta.

Mutta professorinväitöskirjaksi se ei minun mielestäni kelpaa. Itse olen koonnut osaksi samanlaisia aineksia vaimoni avulla parin vuoden ajan. Ainoastaan aikakaudesta 1760—1810 ja luullakseni pitäisi vielä koota aineksia yksi talvi ennenkuin voisi ryhtyä kirjoittamaan. Hän [Grotenfelt] oli kuullut hommistani ja tuli pari vuotta sitten kysymään, joudummeko kollisiooniin [kilpasille]. Vastasin: 'Ei, tohtori ehtii kyllä saada omansa valmiiksi, ennenkuin minä ehdin alkaa, sillä minä olen nyt puuhannut vallan muitten asioitten parissa ja sitäpaitsi tulen minä käsittelemään aihettani puhtaasti kansantaloudellisesta näkökulmasta'. 'Niin ja minä tulen yksinomaan kirjoittamaan lehmän ja hevosen näkökulmasta', vastasi hän — ja piti sanansa.

Mutta vaikka hän olisi kirjoittanut kuin taivaan enkeli niin minusta mies, joka tahtoo tutkimalla primitiivisen maanviljelyksen historiaa päästä opettajaksi uudenaikaiseen maanviljelyksenoppin maassa, jossa juuri tarvittaisiin kokeita ja tutkimuksia uudenaikaisen maanviljelysmetodien soveltamisessa, on osoittanut, että hän ei siihen kelpaa.

Ja vihdoinkin hänen sukulaisensa ovat heittäneet sen huhun, että 'fennomaanit'

agiteeraavat 'erään Gebhardin' puolesta, joka ei ole ehtinyt valmistua ja siksi he aikovat panna matalaksi Grotenfeltin. Eikö sekin osota lyhytjärkisyyttä, että luullaan, että minä voisin hakea virkaa, jossa vaaditaan laboratorion ja koekentän hoitoa. Se on ryssäliistä katsantotapaa viroista.»

Gebhardilla olikin muita tuumia. Hän hoiti leipätöikseen yliopiston kassaa — kuitenkin virkavapaana, kuten tavallista. Nyt hän suunnitteli avoimeksi julistetun kamreerin viran hakua. Tästä hän oli halukas neuvottelemaan mm. ystävänsä Kairamon kanssa, joka kirjoitti Gebhardille marraskuussa 1900:

»Sinun uudet aikeesi tulivat minulle odottamatta, olen niitä ajatellut moneen kertaan, mutta huomaan, etten voi mitään varmaa neuvoa antaa. Koska minä kuitenkin olen muodostanut itselleni jonkinlaisen käsityksen asiasta pyydän lyhyesti esittää sen.

Eilen kävin [Reinin ja Neoviuksen] jäähyväispäivällisillä etupäässä päästäkseni juttelemaan Sinun ja Pellervon asiasta. Neuvottelin siellä Langin, Hermanssonin, Hjeltin ja Z. Castrénin kanssa. Tudeer on ennen lukenut kirjeesi. Lang arveli aivan empimättä että mitään vastusta tai estettä ei voisi syntyä Sinulle siitä, että edelleen nautit virkavapautta — pyrkiköön sitten konttoriin tai katederiin. Hermansson ei antanut tähän kysymykseen suoraa vastausta, vaan arveli, että tiedekunta saisi viipymättä järjestää Sinulle sopivamman opettajanviran. Mitä kamreerin virkaan tulee, hän sanoi, ettei kamreeri saisi pitää mitään muuta tointa ja että hän tuskin hyvällä omallatunnolla saattaisi antaa äänensä Sinulle, koska Sinulla on niin paljon muuta ajateltavissa.

Hjelt arveli, että jatkuva virkavapaus epäilemättä ei olisi Sinulle hyödyksi, jos haet kamreerinviran. Jos taas olet ehdotettu professoriksi, silloin yksi lukukausi lisäksi ei tee mitään. Hän muuten kyllä antaisi äänensä Sinulle, jos haet, vaikka luulee ettei se [kamreerin virka] ole Sinulle aivan sopiva tehtävä.

Tällä kannalla olen minäkin. Pelkään, että tulet onnettomaksi, jos rupeat kamreeriksi, sillä et ole siihen luotu. Tulisit aina tuntemaan katkerasti, että paikkasi olisi oikeastaan muualla ja harppaus takaisin katederiin olisi silloin kahta vaikeampi. Olen huomannut, että Sinulla on paljon prestigeä [arvovaltaa] ja toivon varmasti, että jos Sinut vaan ehdotetaan professoriksi, se ei tule kohtaamaan mainittavia vaikeuksia. Luulen, että Sinun täytyy luottaa siihen, että tämä tapaus ei voi olla kaukana ja asettaa toimintasi sen mukaan. Pellervon johtajana olet ihan varmaan lähempänä professionia kuin kassöörinä; Pellervo on Sinun koekenttäsi ja laboratoriosi, joissa Sinun tulee pysyä myös professorina.

Tuskin Pellervo on niin rikas, että yhtä aikaa voisimme palkata Branderia ja Sinua niin hyvä kuin se olisikin. Olen aikonut käydä Enebergin luona kysymässä, eikö voisi keksiä jotakin keinoa, että saisit tarpeelliset tulot voidaksesi jatkaa yhteiskunnallista työtäsi siksi kun yliopistossa saadaan asiat kuntoon.»

Kairamo näyttää vakaasti päättäneen tehdä Hannes Gebhardista professorin. Niinpä hän joulukuun 7. päivänä 1900 kirjoitti jälleen Gebhardille: »Olemme Tudeerin kanssa tuumineet, ettei tässä muu auta



kuin jouduttaa Sinun kateederivirkaasi niin paljon kuin mahdollista. Tudeer on luvannut puhua Danielsonin kanssa, minä puolestani aion vielä mennä Langin luo, sillä vaikka hän ei istukaan tiedekunnassa, voi hän luonnollisesti paljonkin vaikuttaa Sinun hyväksesi.»

Varsinaista professorinvirkaa ei ilmeisesti vielä voitu ajatella Gebhardille, sillä Gösta Grotenfelt nimitettiin v. 1901 maanviljelysopin ja siihen yhdistetyn maanviljelystalouden professorinvirkaan kehnoista opinäytteistään huolimatta. Mutta saman vuoden syyslukukauden lopulla E. G. Palmén ja J. R. Danielson-Kalmari ehdottivat historiallis-kielitieteelliselle osastolle dosentti Hannes Gebhardin nimittämistä maanviljelyksen kansantalous- ja tilastotieteen ylimääräiseksi professoriksi. Hänen tutkimuksestaan, joka käsitteli maan hankkimista tilattomille Englannissa, he lausuiivat, että siitä samoin kuin osuustoimintaa koskevasta esityksestä ilmeni selvästi, miten Gebhardin tutkimukset nojautuivat ilmiöiden itsenäiseen ja laajaan selvittelyyn sekä että ne osoittivat kriittillistä terävyyttä ja tarkkuutta. Enimmällä osalla näistä tutkimuksista oli sellainen arvo, että ne suurilla sivistyskielillä julkaistuina olisi riidattomasti tunnustettu tärkeiksi alan ammattikirjallisuudessa. Koska dosentti Gebhardin kiinnittämisen yliopistoon voitiin katsoa koskevan kansantaloustiedettä, esityksen tekijät olivat antaneet asiasta tiedon professori J. N. Langille, joka oli ilmoittanut täydellisesti yhtyvänsä heidän perustelemaansa ehdotukseen. Kun tiedekunnan osasto oli äänestyksen nojalla päättänyt pyytää valmistavaa lausuntoa asiasta senaattori J. Serlachiukselta ja professori J. N. Langilta, nämä kumpikin katsoivat Gebhardin hyvin ansioituneen ylimääräiseksi professoriksi.

Serlachius, joka tosin aluksi huomautti, että kansantalous- ja etenkin tilastotiede olivat hänelle jokseenkin vieraita, piti Gebhardin maanviljelystilastoa ja maanviljelijöiden yhteistoimintaa käsitteleviä teoksia hyvin korkeatasoisina. Maaseudun yhteiskuntaoloja koskevan teoksen erityiseksi ansioksi hän mainitsi »erittäin selvän, viehättävän ja täsmällisen esityksen, aineen tieteellisen käsittelytavan, suurin piirtein vakuuttavan todistelun sekä tavattoman havaintokyvyn ja kriittillisen silmän». Varsin hyvinä hän piti myös maanviljelysopetusta käsittelevää kirjasta ja Gebhardin kirjoittamaa vastalauseita mietintöön tilattoman väestön hyväksi käytettävistä varoista.

Professori Langin lausunto rajoittui Gebhardin teokseen Maaseudun yhteiskuntaolojen parantamisesta, jonka hän sanoi olevan selvin ja paras yleiskatsaus Englannin uudemman maatalouspolitiikan syiden ja vaikutusten tuntemiseksi, mikä minkään maan kirjallisuudessa silloin oli tarjolla.

Gebhardia koskevat asiantuntijalausunnot olivat täten erittäin kiitävät. Olisi luullut yliopiston mielihyvin ottavan vastaan Hannes Gebhardin kaltaisen kyvyn — nimenomaan nuori maatalous-metsätieteellinen osasto olisi varmaan saanut Gebhardista erinomaista täydennystä.

Mutta enemmistönä olevat toiskielisenime vähät välittivät niinkään arvovaltaisista asiantuntijoista kuin Serlachiuksesta ja Langista. Hyvin tietäen Gebhardin suomenmielisyyden ja pyrkien vielä »kostamaan» Grotenfeltin puolesta ruotsalaiset professorimme kävivät kiinni siihen muotoseikkaan, että Gebhardin vain yhden lukukauden kestänyttä opetustoimintaa tuskin voitiin sanoa »uutteraksi», kuten asetus edellytti. Myös väitettiin, että Gebhardin kirjailijatoimintakin oli ollut enemmän kansantajuista ja selostavaa kuin itsenäisen tieteellistä — kuitenkin Grotenfeltin opinnäytteet oli vastaansanomatta kelpuutettu tässä samassa piirissä!

Historiallis-kielitieteellisen osaston äänestyksessä Gebhard sai joka tapauksessa niukan enemmistön. Osasto päätti 6 äänellä 5:ttä vastaan esittää, että yliopiston kassanhoitaja ja dosentti Hannes Gebhard nimittäisi ylimääräiseksi professoriksi, jonka opetustehtäviin kuuluisi 4 luentoa viikossa ja ylioppilaiden tieteellisten harjoitusten johtaminen.

Gebhardin asiasta oli tällä välin tullut »suuri juttu». Sitä koskevat asiakirjat, lausunnot ja Gebhardin seikkaperäinen ansioluettelo painettiin. Asian pääkäsitely tapahtui sitten yliopiston konsistorin istunnossa helmikuun 1. päivänä 1902. Jälleen törmäsivät eri mielipiteet jyrkästi vastakkain — nyt olivat myös Gebhardille erittäin vihamieliset maatalousprofessorit mukana. Molempien osapuolien perustelut olivat suunnilleen samat kuin historiallis-kielitieteellisessä osastossa. Äänestyksen yhteydessä annettiin toki Gebhardin toiminnalle tunnustusta, mutta epäiltiin, että ehdottamalla häntä professoriksi tehtäisiin vääryyttä muille dosenteille. Gebhardin uutteraa toimintaa piti muka muulla tavoin käyttää hyväksi. Varsin jyrkkiä mielipide-eroja ilmeni tieteellisistäkin ansioista — kielirajojen mukaan. Ja kun ruotsinkieliset olivat enemmistönä, kärsi Gebhard äänestyksessä tappion; konsistori hylkäsi ehdotuksen hänen nimittämisestään professoriksi 19 äänellä 12:ta vastaan.

Gebhardista ei ensimmäisellä yrityksellä »hyvistä papereistaan» huolimatta tullut ylimääräistä professoria. Mutta kun hän kevätlukukaudella 1902 jälleen luennoi, herätti konsistorin päätös suurta mielihäpä hänen oppilaissaan, jotka reagoivat nuorten tapaan voimakkaasti. Kun Gebhard ratkaisun jälkeen saapui luennolle, kuulijakunta otti hänet vastaan raikuvien kättentaputuksin esittääkseen siten valittelunsa ja vastalauseensa sekä osoittaakseen suosiotaan kunnioitetulle opettajal-

leen. Kerrotaan, että tervehdys hiukan häkellytti Gebhardia, mutta pian hän vastasi reippaasti, ettei se päätös, jonka hän arvasi aiheuttaneen kuulijoiden tervehdyksen, sentään ollut aivan ratkaiseva — muillakin työaloilla oli tärkeitä tehtäviä. Gebhardin reipas kannanotto oli kuuli-joille suureksi lohdutukseksi. Mutta se mielenkarvaus, jonka tehty ratkaisu oli herättänyt nuorisossa, kesti melko kauan.

Miten suuri vahinko oikeastaan tapahtui, kun Gebhardista ei v. 1902 tullut professoria? Oppilaat ja kuulijat epäilemättä pitivät sitä suurena vahinkona, kuten tätä nimitystä ajaneet ystävätkin. Gebhard oli jo tunnettu yhteiskunnallinen henkilö, osuustoiminnan isä, jonka luentoja kevätlukukaudella 1902 seurasi runsas kuulijakunta pelkästä asianharrastuksesta — osa kuitenkin suoritti Gebhardin aineessa alimman arvosanan. Kuulijajoukko oli melko kirjavaa, mutta monet niistä nuorukaisista, jotka ylioppilaspiireissämme vuosisadan vaihteessa harrastivat yleisiä kysymyksiä, alkoivat nyt ymmärtää maaseudun sosiaalisen kysymyksen tärkeyden.

Gebhardin varsinainen yliopistonopettajan ura päättyi lukukauden lopussa. Seuraavina vuosina hänet oli erinäisten virallisten tehtävien takia vapautettu luentojen pitämisestä. Gebhard oli itse tästä erittäin tyytyväinen, sillä hänellä oli runsaasti töitä uusien keskusjärjestöjen perustamisessa, Pellervon johtamisessa ja alakomitean suuritöisen sihteerin viran hoidossa. Gebhard itse sanoi Harmajalle, että luentojen pitäminen kävi hänelle muistin huonouden takia ylen raskaaksi. Hän ei lainkaan voinut puhua ilman papereita — muuten meni kaikki sekaisin. Harmaja toteakin:

»Tämän selityksen jälkeen oli vaikea enää tehdä vastaväitteitä, niin valitettavaa kuin seuraavien ylioppilaspolvien kannalta olikin, ettei heille tarjoutunut tilaisuutta päästä tämän merkkimiehen oppilaiksi. Kun Gebhard näihin aikoihin valmisteli laajahkoa teosta pohjoismaiden pienviljelyksestä, ei olisi sentään luullut käyneen kovin vaikeaksi pitää käsikirjoitusten pohjalta luentoja ennen niiden painatusta. Mutta silloin hänellä oli monia työläitä tehtäviä toisilla tahoilla hoidettavana ja niihin työvoimat menivät kaikki. Sitäpaitsi hänen suhteensa ylioppilaihin näyttää vuosikymmenien kuluessa tuntuvasti vieraantuneen. Kun hän vuosisadan vaihteessa oli eräässä ylioppilaskokouksessa mukana pohtimassa ylioppilaiden osanottoa yhteiskunnallisiin kysymyksiin, hän esitti hyvin epäileviä — nähtävästi omiin kokemuksiin perustuvia — käsityksiä ylioppilaiden innostuksen kestävydestä ja toisti vielä myöhemminkin, että ne ylioppilaat ovat uskotonta sukukuntaa. Eivätkä siinä vastaväitteet auttaneet. Mutta olisi luullut sen tavallaan loistavan menestyksen, joka hänellä oli kevätlukukaudella 1902 luentoja pitäessään, ja sen kiitollisen tunnustuksen, jonka hän jo 40-vuotispäivänsä johdosta sai oppilaiden taholta, sentään jotakin painaneen vaa'assa ja houkutelleen luentoja jatkamaan edes jonkun kerran vuosikymmenien kuluessa.»

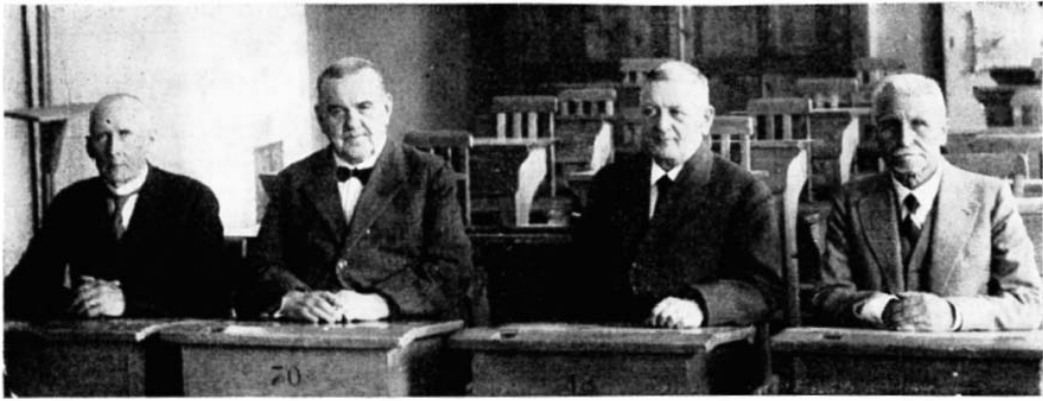
Gebhardilla oli kyky innostaa monia nuoria tieteenharjoittajia seuraamaan jälkiään. Niinpä hän toimitti eräiden oppilaidensa laudaturtoita Kansantaloudellisen yhdistyksen tutkimussarjaan, jossa ne ilmestyivät erillisenä teoksena Tutkimuksia vuokraoloista. Siihen sisältyivät mm. J. E. Sunilan ja Wäinö Wuolijoen Liminkaa ja Hauhoa koskevat työt, tulipa samassa sarjassa julkisuuteen H. Paavilaisen — Gebhardin pitkäaikaisen avustajan alakomiteassa — tutkimus Kruununtilojen verolleostosta ja sen taloudellisista vaikutuksista Suomessa. Gebhardin oppilaisiin kuuluivat myös torppariolojen tutkija Edvard Gylling, ammattiolojen ja siirtolaisuuden tutkija O. K. Kilpi sekä maataloustohtori Juhon Jänne.

Gebhardin runsaslukuinen kuulijakunta herätti tietenkin huomiota tiedekunnassa. Harmaja kertoo, että kun muuan ylioppilas esitti dekaani Gustafssonille aineyhdistelmänsä filosofian kandidaatin tutkintoa varten ja mainitsi samalla aikovansa myöhemmin siirtyä jumaluusopilliseen tiedekuntaan, hänelle huomautettiin maanviljelyksen kansantalous- ja tilastotieteen approbaturista, että »ei sillä kansantaloudella taivaaseen pääse». Mutta varoituksesta huolimatta asianomainen suoritti arvosanansa Gebhardille.<sup>10</sup>

### *Gebhard ja professorit vastakkain*

Siitä huolimatta ettei Gebhardilla ollut tilaisuutta opetustyöhön yliopistossa, hänen kiinnittämisensä ylimääräiseksi professoriksi tuli tuota pikaa uudestaan esille. Jo v. 1903, jolloin oli käsiteltävänä kysymys maanviljelystaloudellisen osaston opettajavoimien täydentämisestä, Gebhardin ylimääräisestä professuurista keskusteltiin jälleen, mutta hän itse ei suostunut tällaiseen ehdotukseen. Ilmeisesti olisi Gebhardin mielestä hänen edustamalleen tieteenhaaralle pitänyt varata vakaampi asema osastossa ja yliopistossa. Vanhimmat opettajat tähän maanviljelystaloudelliseen osastoon nimitettiin jo vuosisadan vaihteessa (1900 ja 1901). Mutta nimenomaan näitä opettajia arvosteli A. Osw. Kairamo mitä ankarimmin vielä kymmenkunta vuotta myöhemmin.

»Kenties enemmän kuin yliopiston muiden tiedekuntien suhteen on vähitellen totuttu siihen ajatukseen, että maanviljelysosaston päätehtävänä on säännöllisen opetuksen harjoittaminen, uusien virkamiesten kasvattaminen. Yliopiston sääntöjen ensimmäinen pykälä, missä yliopiston tarkoitus määritellään, asettaa kumminkin opetuksen antamisen rinnalle, vieläpä sitä edelle tieteellisen tutkimuksen. Tässä ei ole oikea paikka enemmän toisen kuin toisenkaan tieteenhaaran arvostelemiseen.



*Oulun lyseon oppilaita luokkakokouksessa Oulussa 1930. Vasemmalta oikealle:  
V. Rihtniemi, S. A. Granberg, S. Liljebloom ja H. Gebhard.*

Sen verran täytyy kumminkin sanoa, että osaston kaksi vanhimpaa professoria, hrat Rindell ja Grotenfelt nimittämisensä jälkeen olivat usean vuoden kuluessa miltei vapaat yliopiston opettajan tavallisista virkatehtävistä ja siis tieteelliseen työskentelyyn nähden poikkeuksellisen edullisessa asemassa, mutta että heidän tieteellinen tuotantonsa silloinkin oli erittäin vaatimatonta laatua käyttääkseni tässä mahdollisimman lievää sanamuotoa. Se ei ole myöhemminkään sen kummemmaksi paisunut.»

Mutta Kairamo osoittaa myös, miten maanviljelysprofessorien suhde eräisiin tärkeihin ilmiöihin maanviljelijöiden yhteisissä asioissa — nimenomaan osuustoiminnassa — osoitti »ammottavia aukkoja». Tämä siitä huolimatta, että maanviljelystaloudellisen osaston perustaminen sattui samoihin aikoihin kuin maanviljelysseurojen ja osuustoiminnan kasvaminen. »Mutta se oli todellinen sattuma, eikä juuri muuta yhteyttä näitten tapahtumien välillä huomaa kuin tämä ulkonainen ajallinen yhteensattuma», toteaa Kairamo. Osaston väheksyvä suhtautuminen nimenomaan osuustoimintaliikkeeseen ilmeni siinä lausunnossa, jonka yliopiston maanviljelystaloudellinen osasto antoi v. 1903 korkeimman maatalousopetuksen järjestämisestä. Lausunnon saneli enemmistö, johon kuuluivat mm. professorit Grotenfelt ja Rindell, kun taas vähemmistöön lukeutui mm. dosentti Hannes Gebhard. Kun mietintö julkaistiin aikakauslehti Maamiehessä sanasta sanaan suomennettuna eivätkä siinä esitetyt mielipiteet tyydyttäneet Gebhardia, hän lähetti tähän aikakauslehteen kirjoituksen »Mitä meidän maanviljelysprofessorimme opettavat osuustoiminnasta», jossa hän arvosteli heidän »opetustaan» erittäin ankarasti. Tähän kirjoitukseen Grotenfelt ja Rindell lähettivät vastauksen, jossa he mm. viittasivat siihen, että Gebhard ajoi asiaansa yksi-

puolisesti ja että hänen näköpiirinsä ahtaus ei sallinut hänen käsittää heidän kantaansa osuustoiminnallisten pyrintöjen edistämisessä. Tähän kirjoitukseen Gebhard vuorostaan vastasi tiukalla hyökkäyksellä lausuen lopuksi: »Minä puolestani ehdottaisin, että jättäisimme Suomen maanviljelyksen historian ratkaistavaksi kumpiko näköpiiri näissä asioissa on ahtaampi, yhden tohtorinko vaiko — kahden professorin yhteensä.» Kun Gebhardia moitittiin nyt röyhkeydestä, hän viittasi Ruskinin lausuntoon: »Todellinen röyhkeys on ainoastaan siinä, että lausuu arvosteluja kirjasta tahi muusta sellaisesta, josta ei ole viitsinyt hankkia itselleen tietoja.» Gebhard ei sanoja säästänyt, jolloin Grotenfelt ja Rindell totesivatkin, että »tohtori Gebhard kyllä koettaa parhaansa saadakseen meidät vastustajien puolelle».

Gebhardin kiistely maatalousprofessorien kanssa herätti varsin laajaa huomiota. Mainingit kantautuivat Ilmajoellekin, mistä Liakka kirjoitti vuoden 1904 alussa Gebhardille: »Vasta perinpohjainen asiantuntemus tekee ankaran itsenäisyyden viehättäväksi. Sitä ajattelin lukiessani polemikkistasi professorien kanssa; jollet olisi ollut asiasta niin selvillä ja vastustajistasi voitolla, niin esiintymisesi olisi herättänyt varmaan paheksumista. Esimerkiksi Landen [Lanne — sittemmin kansanedustaja ym.], joka on sangen maltillinen mies, oikein oli ihastuksissaan, kun oli lukenut kirjoituksesi ja tarjosi minullekin [sitä].»

Gebhard poltti tietenkin siltoja altaan halutessaan vakiinnuttaa asemansa maanviljelystaloudellisessa osastossa ja nimenomaan pyrkiesään saamaan professorinviran. Ymmärrettävästikään asia ei silloisissa oloissa edistynyt kovinkaan nopeasti. Maatalousprofessorien puolustukseksi mainittakoon, etteivät he lopullisesti antaneet näiden erimielisyyksien määrätä kantaansa, kun asia vihdoin vuosia myöhemmin ratkaistiin. Gebhardin edustaman tieteenhaaran luonnetta eivät maanviljelystaloudellisen osaston professoritkaan näyttäneet tuntevan, ennen kuin Gebhard julkaisi 1903 ruotsinkielisen kirjasen *Taloudelliset oppiaineet, niiden merkitys ja asema maatalousopetuksessa (De ekonomiska läroämnen, deras betydelse och ställning inom lantbruksundervisningen)*. Tässä kirjassa hän teki selkoa maatalouden ja kansantalouden suhteista osaston muihin oppiaineisiin.

Noihin aikoihin oli myös kansantalouden professorinvirka suunnitella maanviljelystaloudelliseen osastoon. Gebhard itse näyttää tuossa vaiheessa suhtautuneen mahdollisuuksiinsa epäillen, mutta Kairamo rohkaisi häntä kirjoittaen kesäkuun puolivälissä 1903: »Mikset sinä saattaisi täyttää tuota kansantalouden professorin virkaa, joka on ehdotettu. — — Myönnän kyllä että asemasi tulisi olemaan hyvinkin tuskal-

linen ja hedelmätön siinä sterilissä ja mitättömässä ympäristössä. Kyllä meidän kuitenkin täytyy keksiä keino, jolla saisimme maanviljelysopeuksen oikealle kannalle, ja siinä ehdottomasti tarvitaan Sinun apuasi.»

Vasta useita vuosia myöhemmin perustettiin osastoon maanviljelystalon vakinaisen professorin virka, ja Gebhard haki sitä yhdessä eräiden muiden kanssa. Hänen tieteelliset tutkimuksensa eivät kuitenkaan suoranaisesti kuuluneet tämän professorinviran alaan eikä hän edes käyttänyt »respiittiaikaa» hyväkseen. Sen sijaan hän syksyllä 1908 jätti yliopiston konsistorille kirjelmän, jossa pyysi, että häntä ehdotetaisiin maanviljelyksen kansantalous- ja tilastotieteen ylimääräiseksi professoriksi ja että hänelle sitten palkkauksessa luettaisiin hyväksi ne 15 virkavuotta, jotka hän oli ollut virkamiehenä yliopistossa. Hän tarjoutui myös peruuttamaan hakemuksensa kansantalouden professorinvirkaan, jos hänet nimitettäisiin ylimääräiseksi professoriksi. Konsistori hylkäsi ehdotuksen, mutta asia tuli esille maanviljelystaloudellisen osaston kokouksissa syyskuun 14., 17. ja 21. päivänä 1908. Aluksi ruotsinkieliset jälleen osoittivat ynseyttä, mutta juuri Rindell ja Grotenfelt ajoivat nyt asian läpi. Parin lykkäyksen jälkeen se tuli ratkaisevasti esille syyskuun 21. päivän istunnossa 1908. Grotenfelt puolsi nyt Gebhardin nimittämistä virkaan esittäen hänen ansioluettelonsa ja omat yksityiskohtaiset perustelunsa. Niissä viitattiin historiallis-kielitieteellisessä osastossa syksyllä 1901 annettuihin lausuntoihin, mutta lisäksi huomautettiin Gebhardin kahdesta uudesta teoksesta, joissa oli tilastollisia selvityksiä Tilattoman väestön alakomitean työstä. Grotenfelt totesi, että ne »antoivat useille perustavaa laatua oleville yhteiskunnallistaloudellisille kysymyksille aivan uutta valaistusta, jonka pätevyys oli kaiken epäilyksen ulkopuolella». Huomautettiinpa lausunnossa maalaiskuntien yhteiskuntataloudellisesta kartastostakin, joka oli tehty v. 1901. Gebhardin käyttämistä tieteellisen tutkimuksen menetelmistä todettiin, että ne olivat monessa suhteessa parempia kuin maatalouspoliittisessa tutkimuksessa yleensä käytetyt menetelmät. Myös Gebhardin opettajatoimintaa kiitettiin. Se oli ollut suhteellisen lyhytaikainen, mutta Gebhard oli yliopistoluennoillaan ja muulla toiminnallaan perustanut ns. maatalouspoliittisen koulukunnan. Lisäksi Grotenfelt totesi, ettei maanviljelyksen kansantaloustieteellä, jonka Gebhard ansiokkaasti hallitsi, ollut yliopistossa itsenäistä edustajaa. Tätä lausuntoa tuki professori Rindell mainitsemalla mm., että Gebhard oli ansioluttelonsa mukaan tutkinut yhteensä 107 oppilasta, joista 19 laudatur -arvosanaa ja 27 cumlaude -arvosanaa varten. Jokseenkin yksimielisesti osasto puolsikin Gebhardin nimittämistä, mutta tästä huolimatta syntyi konsistorissa



jälleen erimielisyyttä. Siellä jakauduttiin pääasiallisesti entisiin leireihin ja kerrattiin jo aikaisemmin esitetyt näkökohdat. Suomenmieliset tote-  
sivat, että Gebhardilla oli harvinaisen suuret kirjalliset ja tieteelliset  
ansiot ja että hän oli osoittautunut eteväksi opettajaksi, jolla oli erin-  
omainen kyky herättää oppilaissaan harrastusta ja innostusta aineeseensa.  
»Niin hyvin tieteellinen kuin julkinen toiminta todisti hänellä olleen  
utteruutta harvinaisen suuressa määrässä.» Nyt yhtyivät tähän puol-  
tavaan kantaan myös Rindell ja Grotenfelt. Gebhardin varsinaisia tie-  
teellisiä ansioita eivät muutkaan ruotsinmieliset kiistäneet, mutta väit-  
tivät, ettei niistä ollut tyydyttävää selvitystä. He huomauttivat, että  
koska Gebhardin teokset olivat luonteeltaan sosiaalipoliittisia, yli-  
opistolla oli sitäkin suurempi aihe tutkituttaa niiden tieteellinen arvo  
mahdollisimman puolueettomasti ja huolellisesti. Myöskään silloista  
ajankohtaa ei pidetty sopivana Gebhardin tekemälle esitykselle — oli-  
han hänellä juuri viranhaku meneillään ja poliittinen tilannekin näytti  
hieman sekavalta. Lausuttiinpa epäily, »tulisiko yliopisto saamaan to-  
dellista hyötyä Gebhardin kiinnittämisestä, kun hänellä oli niin paljon  
yleisiä ja yksityisiä tehtäviä, jotka näyttivät tulevan pitkäaikaisiksi».  
Edelleen viitattiin siihen, että Gebhardin kykyjä ja tietoja olisi käytet-  
tävä yhteiskunnan hyväksi perustamalla maatalouspoliittisten kysy-  
mysten konsulentin virka joko erilleen tai johonkin sopivaan virastoon,  
esim. maanviljelyshallitukseen.

Kuten näkyy, esitettiin suoranaisia verukkeitakin, sillä nähtävästi  
pelättiin Gebhardin kaltaisen särmikkään ja kriittisen henkilön astu-  
mista yliopiston professorien riveihin. Muodollisuuteen taipuvat ruot-  
sinkieliset professorit näyttävät pitäneen epäakateemisena hakea saman-  
aikaisesti vakinaista professorinvirkaa ja pyrkiä ylimääräiseksi. Kun  
näet rehtori luki Gebhardin kirjelmän, jossa tämä peruutti hakemuksensa  
maanviljelystalouden professorinvirkaan, osa vastustajia siirtyi heti  
kannattamaan Gebhardia. Lopullinen ratkaisu lykättiin kuitenkin ja  
asiaa käsiteltiin vielä monta kertaa mm. sen vuoksi, ettei maanviljelys-  
taloudellisessa osastossa, jonka kaikki professorit olivat luonnontietei-  
lijöitä, ollut ketään pätevää asiantuntijaa punnitsemaan Gebhardin  
tieteellisiä ansioita. Vasta marraskuun 4. päivän istunnossa v. 1908  
päästiin äänestykseen ja silloin Gebhardia kannatti 23 professoria, vain  
8 vastusti häntä. Helmikuun 13. päivänä v. 1909 Hannes Gebhard vihdoin  
sai nimityksen ylimääräiseksi professoriksi, saipa lukea pyytämistään  
15 virkavuodesta hyväkseen 10 ikälisien muodossa. Sitkeä kamppailu  
oli päättynyt kestätyään lähes vuosikymmenen.

Tosin kävi siten kuin eräät vastustajat olivat ennustaneet — Hannes

Gebhard ei monilta tärkeiltä julkisilta tehtäviltään paljonkaan joutanut hoitamaan professuuriaan. Vuoroin moninaisten tehtäviensä, vuoroin terveydellisten syiden vuoksi hänet oli kokonaan vapautettu ainakin luennoimisvelvollisuuksistaan. Sen sijaan hän kyllä hoiti agraaripoliitikkaa yliopistossa sikäli, että tarkasti eräitä opinnäytteitä ja antoi lausuntoja osastolle tieteellisistä asioista. »Mutta se tutkimustyö, jota hänen entiset oppilaansa maatalouspoliittisia kysymyksiä käsitellen edelleen suorittivat, ei myöhemmin ollut samassa määrin kosketuksessa hänen kanssaan kuin aikaisempina vuosina», Harmaja toteaa. Sen sijaan tieteellisen tutkimustyön tekemisen Gebhard hoiti hyvin. »Hänen kynänsä valmistui seuraavina vuosina useita teoksia — ja miltei lukematon joukko laajempia ja suppeampia kirjoitelmia, jotka osittain olivat tieteellistä luonnetta, osittain taas lausuntoja päivänkysymyksistä tai suunnitelmia erilaisten käytännöllisten ohjelmien suorittamista varten», Harmaja jatkaa.

Gebhard oli ennen kaikkea taistelija, joka väsymättömästi ajoi »kuningasajatustaan», vähäväkisten aseman parantamista nimenomaan osuustoiminnan ja Pellervon välityksellä. Tilattoman väestön alakomitea vei paljon hänen aikaansa, mutta sittenkin Pellervo lienee ollut vuosikaudet hänelle sydämenasia.<sup>11</sup>

## PELLERVON PÄÄNÄ

### *Suotuisat tuulet puhaltavat*

»Suomen kansa säilyttää kansallisen olemuksensa ihmiskunnan yleisen kulttuurin kartuttamiseksi sikäli mikäli sen maalaisväestö kykenee järjestämään talouselämänsä osuustoiminnalliselle pohjalle, silloinkin kun sen valtiollinen järjestelmä mahtikäskyllä tallataan. Tämä vakaumus on antanut minulle voimaa kestää viime vuosikymmenien tapahtumat ja työskennellä tämän aatteen toteuttamiseksi. Ja minä olen sitä enemmän vahvistunut tässä vakaumuksessa, kun olen todennut, että se on kyennyt pitämään kansamme rohkeuden yllä johtaen heidät, vanhemmat ja nuoremmat kansalaisemme uhrautuvaan työhön isänmaan hyväksi.» Näin Hannes Gebhard perusteli julkaisemattomassa kirjelmäluonnoksessaan osuustoimintavakaumustaan v. 1901.

Keväällä 1899 ilmestynyt Hannes Gebhardin kirjanen Maanviljelijät yhteistoimintaan oli päättynyt sanoihin: »Ja tärkeintä, mitä tämän järjestyksen meilläkin pitäisi voida saada aikaan, on yhteistunnon kasvattaminen eri kansankerrosten ja eri syrjäseutujen välillä, sen tunnon synnyttäminen ja kohottaminen, että me kaikki olemme yhtä maata, yhtä kansaa, että meillä kaikilla on samat edut, samat surut, samat toiveet.»

Epäilemättä lukuisat suomalaiset pitivät osuustoimintaa tärkeänä kansamme eheyttämiseksi sortovallan aikana. Monia elähdytti myös vilpitön pyrkimys sosiaalisten vastakohtien pysyvään tasoittamiseen. Tämä innosti erityisesti Gebhardia osuustoimintatyössä. Liikkeessä piti olla, kuten hän v. 1901 kirjoitti, »hiljaista lämmittävää innostusta, sillä ilman sitä ei mikään suuri aate koskaan ole voittanut alaa. Sen tuli pyrkiä saamaan aikaan hitaasti tapahtuva muutos ihmisten henkisessä ja aineellisessa elämässä, joka tulee tavallaan tuntumaan perustuksia myöten.»

Näin osuustoiminnasta pyrittiin saamaan ja siitä tulikin kansanliike. Se olikin ainoa tapa viedä asiaa eteenpäin, sillä suuria pääomia ei ollut

käytettävissä. Vapaaehtoisin voimin voitiin kuitenkin ryhtyä työhön. Onneksi Pellervon ensimmäisellä sihteerillä Axelsonilla oli kykyä innostaa ylioppilaat osuustoiminnan pariin.

Ylioppilaat toimivat jo kesällä 1899, mutta varsinkin seuraavana kesänä heidän yhtenä tehtävänä oli Pellervo-lehden levittäminen. Innokaiden ylioppilaiden ansiosta tämän julkaisun levikki kasvoiikin voimakkaasti — jopa kokonaisella tuhannella. Maamiesseurojen perustaminen ja jäsenten keräys jo perustettuihin seuroihin oli ylioppilaiden toisena tehtävänä esitelmien pidon ohella.

Pellervo sai täten aluksi ilmaista mainosta, yritettiinpä ylioppilaat lähettää tekemään osuustoimintapropagandaa vielä v. 1901. Niinpä Pellervo-Seura toimitti tuona keväänä jokaiselle Helsingissä opiskelevalle ylioppilaalle kiertokirjeen, jossa jälleen toivottiin apua Pellervon levitystyössä. Tulos jäi nyt kuitenkin vaatimattomaksi, mikä johtui siitä, etteivät ylioppilaat alun perinkään olleet yhtä kiinnostuneita osuustoiminnasta kuin yleensä isänmaansa asioista. Mutta juuri Hannes Gebhard pyrki aina teroittamaan, ettei kieli- enempää kuin muutakaan politiikkaa saanut sekoittaa osuustoimintaan. Näin tätä toimintaa saatiin jatkaa rauhassa vallanpitäjien siihen puuttumatta, mutta nuoriso ei ollut niin kaukonäköinen, että olisi havainnut sen välillisen, poliittisestikin eheyttävän vaikutuksen, mikä osuustoiminnalla oli. Niinpä sortokauden jatkuessa ylioppilaiden kiinnostus rupesi yhä enemmän kohdistumaan passiiviseen vastarintaan asevelvollisuuslakkoineen ja vain suhteellisen harvat jäivät uskollisiksi osuustoiminta-aatteelle. On syytä mainita, että tämä ilmiö olisi surettanut Yrjö-Koskista, vanhaa suomettarelaisten puoluepylvästä, jos hän olisi elänyt kyllin kauan nähdäkseen kehityksen. »Näköaloja» testamentissaan hän totesi mm.:

»Emme suinkaan voi kummeksia, että näissä oloissa kansan nuoret voimat pyrkivät liikuntoon, pyrkivät kiihtymään, kiihoittamaan, pyrkivät pahimpiakin intohimoja kuohuttamaan. Toimintaa kansa kaipaa. Hyvä on, että juuri tällä kriittisellä hetkellä on löydetty edes joitakuita toiminta-aloja, jotka eivät häiritse sitä rauhan- teon alkua, joka nyt on tekeillä. Uusi *osuustoimintahomma* on tämän laatuinen har- rastus, joka edes johonkin määrin johtaa liikenevät voimat hyödyllisiin tehtäviin. Mutta eipä tuokaan voi riittää toimintatarvetta täyttämään.»

Osoituksena siitä, että osuustoiminta-aate yhä kuitenkin lämmitti ylioppilaitakin, on mm. se, että vuoden 1902 Pellervon päiville otti osaa satakunta ylioppilasta ja että seuraavana vuonna perustettiin Osmola, osuustoiminnallinen ylioppilasruokala. Opettaja J. Torvelainen totesikin Pellervon ensimmäisessä vuosikirjassa: »Ylioppilailta on maanviljeli- jämme yhteistoiminta-aatteen tunnetuksi tekemisessä suuri ansio, joka

## Bellego-Gravon 50-vuotishuhtaan kokoukselle Suomen osuustoimintaväelle

Saapua tänä viikoksi napapiirin pohjoispuolelta, Rautajärvellä Suomen Osuustoiminnan J. J. Hannes Ojharvin syntymäseudulla. Ka-  
dat yhteistoiminnan ystävät, niin naiset kuin miehekin, ovat tässä viestikäs kutsutuneet Ojharvin maisemien halki koki pöytälaupun-  
tia. Tunturien juurelta, vaarojen ja jäätien läpi, sodan huhtasta  
Eften nousseen maanmenen kaulista, yli vallastien virtojen, halki B  
hallantouraisemien seutujen, mahtavien lakkosten, hymyilevien B  
järvimaisemien ja viharien seuhujen kaulista on tämä viestikapula  
kutsuttu. **Tälläkallaan se on stumkannut lukemattomia vesaita kynn-  
mästä, lähelle rimmattomia elonkorjajia. Se on nähty, miten se  
saattanut maailmaa ja maailmaa karkotituk launioitumatto-  
minä rakentavat aasia kokejaan menettäjien tilalle.**

**Halki armaan isänmaan laivaltaessaan on se vaikalla toden-  
nut elämän väkoon suttien, työn mahtavan pohjannon ja Quo-  
men kausan lujan uskon tulevaisuuteen.**

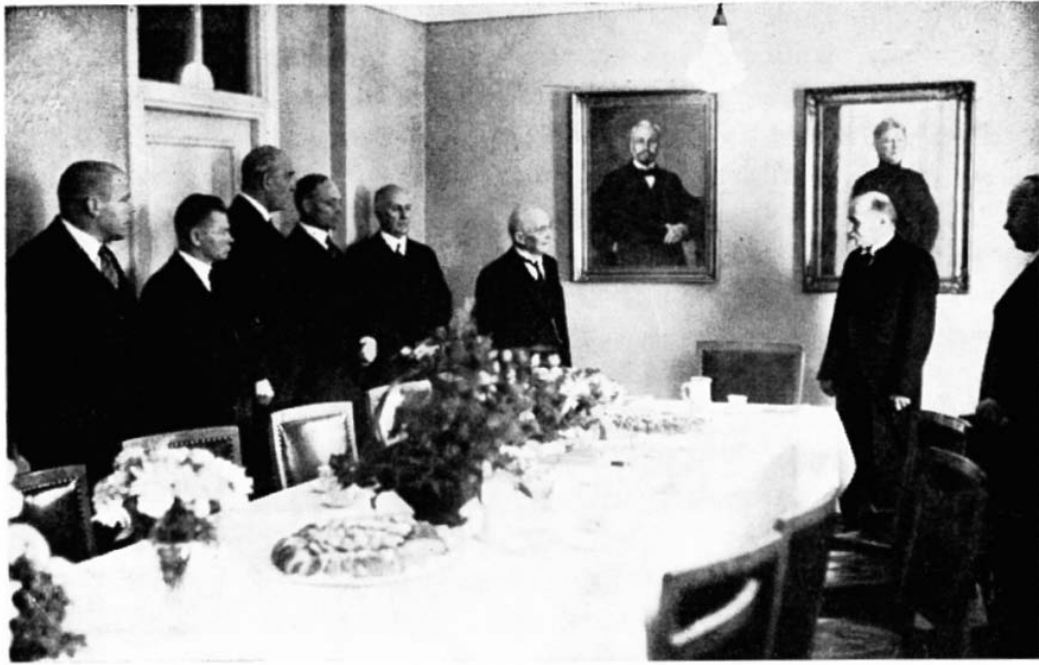
**Tämän viestin kelpaleen varrella saattaa tälläkalla nähdä mi-  
ten eroittamattomasti suomalaisen maisematuonaa kuuluvat mi-  
kä menneistunat erilaisten osuustoimien rakennukset ja laitot-  
set. Jotkissa piläjässä - niin, jota ainoassa Ylässä, jonka lä-  
pi tämä viestikäs on kutsuttu, ovat asukkaat kavalta kabi kotsella B  
littänyt yhteen voittamattom ne voittajat, jotka vastaan uritään jo-  
kapaikkoonni elämässämme on ponnisteltava. **Uusi uudelleen on B  
koti: yksin seigan ei näitä vaikutusta olisi kenties millinkään  
vystyhty voittamaan.****

**Tämä viesti on vielä kutsuttanut seutun historiallisen pöytä-  
n on kanti kääntöässä, jossa vähäsen järven ronnalle, tuules-  
sa ja tuistussa, helmikuussa 1899 lousattiin Suomen Osuus-  
toiminnan syntysanat. **Uusi paljon merkittävät sanat, joista  
nän ollellisesti on riippunut maamme kehitys viimeksi eletty  
vuolen vuosikadan aikana ja joiden vaikutus yhä voimistuvana  
tule jatkumana sukupolvesta sukupolven.****

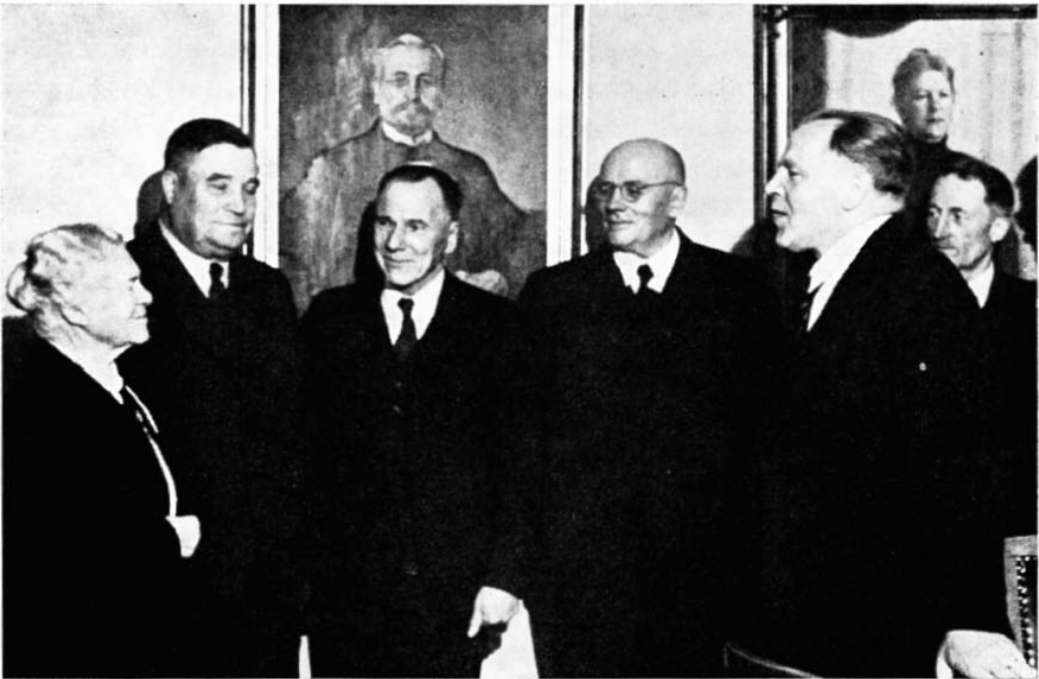
### Suomen osuustoimintaväki!

**Me henkilöt, jotka oltavat luomassa ja perustamassa osuustoi-  
mintaa lähden maahan, oval jo syrjäin väistyneet tai väisty-  
t. - seä. **Se kälästä, joka nyt pillee rnorivalasta, sai osuustoi-  
mintaan perintöksi edeltäjillään. **Onko tämä perintöä huolella B  
hoideita ja tyllin kotoikkaasti karkutettu? **Kuulä kuuluu vastuu-  
nille, jotka nykyisin asiolla hoikelevat.********

**Tehtävämme maatalousosuustoimintamme voimakkaksi.  
kuviksi ja saumattomaksi. **Gilloin voimme luottavaisia nte-  
lin kalsoa tulevaisuuteen ja hyvällä omalla kammolla luovat-  
taa paittamme, kun väistämätön vahvinvaihto tapahtuu.****



*Pellervon 40-vuotisjuhla 2. 10. 1939. Vasemmalta oikealle: V. Kalliokoski, K. I. Tuominen, H. Nylander, O. Jääskeläinen, K. Haataja, N. Liakka, presidentti K. Kallio ja E. Hymminen.*



*Hedvig Gebhard onnittelemassa 50-vuotista Pellervoa 2. 10. 1949. Vasemmalta oikealle: Hedvig Gebhard, E. Alajoki, O. Rantasalo, E. M. Tarkkanen, V. Kalliokoski ja L. O. Hirvensalo.*

on kiitolliseen muistoon merkittävä. He valon haltijan tavoin sytyttivät ensimmäiset tiedon soihdut siitä monella seudulla, he lauloivat sen satojen kuntiemme edustajien sydämiin ja rakkaasti sen sinne kätkivät».<sup>1</sup>

Hannes Gebhard, joka tiesi ylioppilaiden hetkellisen innostuksen paremmin kuin alaisensa, ei ollut erityisen halukas kehottamaan ylioppilaita käytännölliseen osuustoimintaan. Hänen mielestään riitti hyvin, kun he tekivät osuustoiminta-aatetta tunnetuksi. Sen sijaan hän oli ulkomaista osuustoimintaa — erityisesti osuuskassojen isän Raiffeisenin työtä — tutkiessaan havainnut, että yleensä kaikissa maissa papit ja opettajat olivat osuustoiminnan selkärankana.

Niinpä Gebhard tuntuu aluksi pitäneen miltei Suomen osuustoiminnan menestymisen ehtona sitä, että papit, joiden kosketus kansaan oli erittäin läheinen, saataisiin mukaan liikkeeseen. Täten hän jo teoksessaan Maanviljelijäin yhteistoiminta ulkomailla (1899) kirjoitti: »Varmasti meidän papistossamme löytyy sellaisia, jotka seuraten saksalaisten ja ranskalaisten virkaveljiensä esimerkkiä ryhtyvät alkuunpanemaan ja antautuvat johtajiksi ymmärtäen, että he voivat kohottaa seurakuntansa siveellisyyttä muillakin keinoin kuin muistutteleamalla iankaikkisesta elämästä.» Tämän vakaumuksensa mukaisesti Hannes Gebhard kääntyi vuosisadan vaihteessa kirjeitse tuntemiensa, mahdollisesti asiasta kiinnostuneiden pappien puoleen. Julkaisipa Pellervo-Seura v. 1902 Hedvig Gebhardin toimittaman kirjasen Papit ja maanviljelijäin yhteistoiminta, jossa esimerkein osoitettiin, miten monessa maassa osuustoimintaliike oli saatu menestymään juuri papiston avulla samalla kun seurakuntalaisissa oli herätetty luottamusta ja kiintymystä kirkkoon. Kirjasta lähetettiin kaikille seurakuntien papeille, mutta heihin kohdistetut odotukset pettivät. Vaikka papit eivät osuustoimintatyötä vieroksuneetkaan, he katsoivat seurakuntatyön kärsivän siitä, että pappi otti osaa taloudellisiin asioihin. Sitä paitsi uskonnolliset herätysliikkeemme olivat jo supistaneet papiston — jopa muunkin kirkkokansan — harrastuspiiriä, niin että Pohjanmaalla mm. tehtiin pesäeroa uskonnollisten ja kansallisten harrastusten välillä jo 1870-luvulla.

Toisaalta oli juuri Etelä-Pohjanmaalla virinnyt maalaisnuorison edistämiseen pyrkivä nuorisoseuraliike 1880-luvulla, ja muuan liikkeen perustajista, Yrjö Alanen, oli Hannes Gebhardin osakuntatoveri. Tämä nuori teologi oli opinnäytteissään korostanut kansan sivistämisen välttämättömyyttä, koska »valistuksen halu ja tarve ilmestyy yhä laajemmalti — — kansamme riveissä». Mutta Alanen ajatteli ilmeisesti samoin kuin Gebhardkin: »Ei kellekään virkamiehelle ole alhaiso antanut niin suurta arvoa ja kunniaa kuin papeille. Nämät ovatkin melkein



ainoat virkamiehet, jotka näihin aikoihin asti ovat uskaltaneet astua lähempään tuttavuuteen alhaisen [kansan] kanssa.» Sitä paitsi oli pappisto aina osoittanut olevansa kansanvalistuksen edistäjä. On kiintoisaa todeta, mitä tämä entinen osakuntatoveri, silloinen Korttesjärven kirkkoherra, vastasi Hannes Gebhardille. Tämä tiedusteli kirjeessään, tunsiko Alanen osuustoimintaa ja Gebhardin panosta siinä ja halusiko Alanen ryhtyä perustamaan osuustoiminnallisia yrityksiä seurakuntaansa tai ainakin kirjoittaa Pellervoon.

»Markin papin» nimellä naapuriseurakunnissakin tunnettu Alanen oli puuhannut köyhien seurakuntalaistensa hyväksi mm. perustamalla säästöpankin leivintupaansa, ajamalla tieasioita jne. Hän vastasi Gebhardille toukokuussa 1900 mm.: »Olen lukenut kirjoituksiasi Suomettaresta ja Valvojasta, mutta en kirjaasi 'Pienviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla'. — — Pappien kokouksissa, sekä kontrahtikokouksissa että yleisissäkin, olen joskus tämän luontoisia kysymyksiä koettanut esittää, vaikken valitettavasti sillä menestyksellä kuin asia olisi vaatinut. Täällä Korttesjärvellä yhteistoiminta-asia on sillä kannalla, ettei sitä voi nyt korjata. Tuo kirjoituksessani mainitsemani yhteismeijeriasia on ne kovin pahasti turmellut.» Kuitenkin Yrjö Alanen — miltei ainoa, joka säilyneiden kirjeiden perusteella vastasi Gebhardille — lupasi kirjoittaa Pellervoon ja pitikin tämän lupauksensa. Niin ikään hän, kuten ilmeisesti moni virkatoverinsa, liittyi jäseneksi Pellervoon ja tuki sittemmin mm. osuuskauppojen perustamista seurakuntiinsa.

Vielä v. 1902 Gebhard näyttää kiinnittäneen suuria toiveita pappeihin osuustoiminnan johtomiehinä: »Suomessa ei kellään sivistyneellä henkilöllä ole niin monta kosketuskohtaa maalaisväestön kanssa kuin papeilla. Hän on useimmiten maalaisväestön henkisten pyrintöjen johtaja. Koska hän elää kansan keskuudessa ja kansan kanssa on luonnollista, että hänen harrastuksensa ja myötävaikutuksensa osuustoimintaan, tähän samalla taloudellista ja siveellistä edistämistä tarkoittavaan liikkeeseen voi olla suurimerkityksellinen koko liikkeen tulevaisuudelle.»

Pappien kiinnostus osuustoimintaan ei vastannut optimistien odotuksia, mutta pappeihin kohdistetut toiveet eivät kuitenkaan täysin pettäneet, sillä he hankkivat keväällä 1903 195 OKO:n osaketta ja toimittivat samana syksynä Pellervolle kaikkiaan 429 asiamiestä. Keski-Pohjanmaan suuressa osuustoimintakokouksessa joulukuussa 1902 toimivat jopa papit alustajina. Ratkaisevinta oli kuitenkin, että tuskin yksikään pappi suorastaan vastusti osuustoimintaa.

Mutta vielä tärkeämpiä osuustoimintahengen herättäjiä olivat kansakoulunopettajat, joita oli maassamme noihin aikoihin noin 2 500. Heitä

koetettiin eri tavoin vetää nyt mukaan. Suurena apuna olivat kesällä 1900 järjestetyt yliopistokurssit, joihin osallistui joukko opettajia. Pellervo-Seuran nimissä piti Gebhard kurseilla alustuksen aiheesta Maaseudun sivistyneet ja maanviljelijäin yhteistoiminta, missä hän erityisesti tähdensi opettajien suorittaman valistustyön tärkeyttä pienviljelijäin keskuudessa. Vuonna 1901 vedottiin opettajakuntaan uudelleen lähettämällä sille seuran toimistosta kiertokirje, jossa opettajia pyydettiin mahdollisuuksien mukaan ajamaan osuustoiminnan asiaa. »Laajat salomaamme tekevät suurta estettä yhteistoiminnalle samaten kuin kulttuurityölle yleensäkin, mutta noita esteitä voittaaksemme toivomme juuri kansakoulunopettajista paljon apua. Maanviljelijäin yhteistoiminta tarvitsee juuri pieniä piiriyhdistyksiä ja kuka, jos ei opettaja, olisi sopivin valon ja hyvän hengen haltijaksi omassa piirissään», todettiin kirjeessä. Tämän tapaiset julistukset olivat luultavasti opettaja Torvelaisen käsialaa, mutta Hannes Gebhard antoi hänellekin tarkat ohjeet osuustoimintavalistuksesta. Liikkeen perustaja ei erehtynytäkään odottaessaan opettajilta tukea. Kun heitä jo oli mukana useita satoja, varsinkin osuuskassapuuhiissa, Gebhard sanoi vuoden 1907 valtiopäivillä opettajien palkankorotusta puolustaessaan mm.: »Sen kokemuksen mukaan minkä olen saanut työskennellessäni Suomen maanviljelyksen palveluksessa, on kansakoulunopettajilla ollut äärettömän suuri merkitys juuri köyhimpien pikkuviljelijäseutujen edistymiselle, sillä tällaisilla seuduilla ovat opettajat usein ainuita, jotka pystyvät uudistusrientoja ajamaan.»

Gebhard kyllä tiesi mitä sanoi, sillä ainakin 177 pääasiassa 1890-luvulla valmistunutta opettajaa oli suorittanut osuustoimintaliikkeen palveluksessa merkittäviä tehtäviä. Eniten heitä oli Savossa, Karjalassa ja Kymenlaaksossa.

Tanskan maatalousosuuskuntien valtava nousu 1880—90 luvulla oli tuntuvalta osaltaan ollut kansanopistolaitoksen ansiota. Näissä opistoissa nuoret miehet ja naiset tutustuivat yhteistoimintaan ja levittivät sen aatetta, jopa asettuivat johtamaan osuustoimintayrityksiä kotiseudullaan. Meillä Suomessa oli kuitenkin osuustoiminnan syntyvaiheessa kansanopistoja vähän ja niihin suhtauduttiin — ainakin eräissä kristillisissä piireissä — osittain jopa kielteisesti. Tanskan oloihin perehtyneen Gebhardin toiveet pettivät tässä jonkin verran, vaikka Pellervo-Seuran keväällä 1900 lähettämä kiertokirje sai vastakaikua muutamissa opistoissa. Nämä ryhtyivät järjestämään osuustoimintakurseja, otettiinpa Haapaveden, Äänekosken, Vihdin ja Kymenlaakson kansanopistoissa osuustoiminta erikoiseksi oppiaineeksikin. Pellervo-Seura puolestaan lähetti ilmaiseksi opistoille osuustoimintakirjallisuutta. Silloista tilan-

netta kuvaa Liakan kirje Gebhardille huhtikuun alussa 1901. Näin hän kirjoitti: »Olen äskettäin liikkunut Etelä-Pohjanmaan pimeimmillä perillä esitelmämatkoilla. Siellä oli sängen paljon ihmisiä, jotka eivät sanoneet edes kuulleensakaan kansanopistoista mitään. Mutta Pellervo mainittiin joka paikassa suurella ystävyydellä. Jos Sinä [Gebhard] liikkuisit siellä, niin varmaan sydämesi lämpiäisi siitä luottamuksesta, joka heillä on Pellervoon.»<sup>2</sup>

Viittasimme jo Pellervon nuorisoseuraliikkeeltä saamaan vastakäykään. Kesällä 1899 Axelson piti Suomen nuorison liiton kokouksessa Viipurissa esitelmän osuustoiminnasta, ja saman kokouksen johdosta ilmestyneessä juhlaulkaisussa liiton esimies, Gebhardin vanha ystävä, Zachris Castrén kirjoitti nuorisoseurojen vastuun yhteyden herättämisestä, missä erityisesti osuustoiminnalla oli tärkeä merkitys. Ilmeisesti Castrénin kehotuksesta Hannes Gebhard kirjoitti vuoden 1900 Pyrkijään pienen artikkelin Taloudellinen yhteistoiminta-aate ja Suomen nuorisoseurat, jossa hän selvitteli osuustoiminnan periaatteita. Kun Mikkelissä 1901 pidettiin Suomen nuorisoseuraväen kokous, tähdennettiin eräissä puheenvuorossa lähentymistä osuustoiminnallisiin yhdistyksiin, mikä päätettiin toteuttaa. Käytännössä yhteistoimintaa harrastettiin mm. siten, että Suomen nuorison liitto ja Pellervo-Seura yhteistoimin lähettivät joululomalla 1901—02 muutamia ylioppilaita maaseudulle selvittämään osuustoimintaa ja muutakin yhteistyötä. Myös raittiusväki päätti Pellervo-Seuran johtokunnan jäsenen J. E. Antilan esityksestä vuoden 1901 kesällä pitämässään kokouksessa kehottaa jäseniään liittymään osuuskuntiin.

Hedvig Gebhard puolestaan tuki miestänsä mm. suosittamalla naisten liittymistä osuustoimintaan. »Osuustoiminta ei voi onnistua pyrkimyksessään luoda ihmisiä paremmiksi ja onnellisemmiksi, elleivät myös naiset ota osaa tähän työhön», kirjoitti Hedvig Gebhard. Valitettavasti nämä kehotukset herättivät vielä vähemmän vastakaikua kuin pappeihin kohdistunut vetoisuus. Osuustoiminnan 25-vuotistaipaleen taituttua olikin Hedvig Gebhardin kirjoitettava: »Nöyrästi on siis tunnustettava, että se valtava saavutus, joka on tuloksena Suomen osuustoimintaliikkeen 25-vuotisesta olemassaolosta, suurimmaksi osaksi on saavutettu ilman naisten ainakaan tehokkaampaa myötävaikutusta.» Tekee mieli kysyä, mahtoiko tämä osaltaan johtua liikkeen kovin miehisestä ja kenties naisten kykyjä tällaisessa toiminnassa hiukan väheksyvistä osuustoimintaliikkeen isästä?

Heti osuustoimintaliikkeen alkuvaiheessa näkyy Gebhard kääntyneen myös kirjailijoiden puoleen. Juhani Aho — Gebhardin toverin Kasimir



*Neljä sukupolvea. Anna-Liisa Sysiharju (o.s. Gebhard) ja hänen tyttärensä Anna-Maija sekä Maiju ja Hedvig Gebhard (1952).*

Leinon ystävä ja huonetoverikin — kiitti jo v. 1899 Gebhardia »ystävällisestä kehotuksestanne ja luottamuksestanne. Aihe [yhteistoiminta] on kyllä läheinen ja sydämelläni, kuten näkyy parista lastustanikin, jotka sisältyvät Lastuissa IV», Aho selitti.

Gebhard käyttikin mm. puheissaan Juhani Ahon kielikuvaa katajaisesta kansasta. Miltei lentäväksi lauseeksi tuli »sammuta sinä, minä sytytän», jota Gebhard viljeli monilla kurseillakin puhuessaan mm. osuuskuntien epäonnistumisesta ja teroittaessaan tällaisissa tapauksissa sitkeyden merkitystä. Ahon lastuun Katajainen kansani Hannes Gebhard ihastui niin, että kirjoitti Aholle kehottaen tätä mahdollisuuksien mukaan toimimaan siten, että lastu käännettäisiin ainakin skandinaavisiin kieliin ja saksaksi. Aho vastasi syyskuun alussa 1902, että lastusta oli osa käännetty tanskaksi kirjassa Bogen om Finland, mutta saksaksi sitä ei ollut julkaistu hänen tietääkseen. »Saaneehan niitä kääntää kun vain saa kustantajan», Aho rauhalliseen tapaansa totesi Gebhardille.

Myöhemmin Hannes Gebhard oli yhteydessä sekä Johannes Linnankoskeen (Vihtori Peltonen) että Maila Talvioon. Linnankoskelta Gebhard pyysi juhlarunoa Pellervon 10-vuotisjuhliin 1909, mutta tämä vastasi hänelle: »Olisin kokenut koittaa, mutta tiedän, ettei se synny minulta, joka olen vain ohimennen koettanut runomittaista muotoa.» Pari vuotta myöhemmin Linnankoski jälleen vastasi kieltävästi Gebhardin kirjoituspyyntöön vetoamalla sillä hetkellä tekeillä oleviin kirjallisiin töihin, mutta hän vakuutti kuitenkin: »Minä olen kyllä kerran koettava vetää siihenkin kekoon [osuustoiminta-asiaan] korteni, sillä se on minulle rakas.» Epäilemättä Linnankoski nimenomaan toimittajana suhtautui myötätuntoisesti osuustoiminta-asiaan ja lienee sitä puheissaankin tukenut. Maila Talvion taas toimittaessa ensimmäisen maailmansodan vuosina Kulkuset -joululehteä, joka oli tarkoitettu nimenomaan maalaisille, Gebhardkin kirjoitti siihen, ja ainakin pari ensimmäistä joululehteä lienee toimitettukin Pellervon kustannuksella. Gebhard ei kuitenkaan hyväksynyt sellaista kirjallisuutta, jossa paljastettiin arjen kurjuutta, sillä siitä ei hänen mielestään hyötynyt kukaan. Niinpä mm. Kianto ja Sillanpää jäivät Gebhardille vieraisiksi, mutta sen sijaan hän kyllä hyväksyi J. H. Erkon ja Eino Leinon tuotannon. Eino Leinon kynästä onkin lähtöisin mm. »Pellervon laulu» ja Erkkokin runoili pellervolaisille.<sup>3</sup>

### *Gebhard ja Pellervon päivät*

Suurta tarmoa ja esikuvallista järjestelykykyä osoittaen Pellervo-Seuran johto — lähinnä tietenkin Gebhard — teki heti osuustoimintaliikkeen alkuvuosina uutta yhteistoiminnan aatetta tunnetuksi maassamme. Pellervon ystävien aluksi kovin suppea piiri laajeni ripeästi ja vastaavasti seuran tehtävät lisääntyivät. Kaikkien asianharrastajien tiedusteluihin ja pyyntöihin tuskin enää ennätettiin vastata. Jotakin uutta oli siis keksittävä. Gebhard ehdotti, että kyselijät tutustuisivat Helsingissä esitelmien ja keskustelujen avulla osuustoimintaan. Samalla keskustuseura saisi erinomaisen tilaisuuden kuulla maalaisväestön mielipiteitä ja kokemuksia käytännön osuustoimintayrityksistä.

Pellervon päivistä tuli kuitenkin aivan toisenlaiset kuin oli ajateltu, kun ne pidettiin ensimmäisen kerran tammikuun lopulla 1900. »Sen sijaan että oli luultu päiville tulevan vain muutamia kymmeniä maanviljelysvirkamiehiä, joiden kanssa kaikessa hiljaisuudessa neuvoteltiin Pellervon ohjelmasta, paisui näistä päivistä kansanjuhla sanan

kauneimmassa merkityksessä, juhla, josta on sanottu, että niin innostunutta ja aaterikasta on meillä harvoin nähty». Pellervon ensimmäinen vuosikirja kertoo.

Kun Ylioppilastalossa pidettiin päivien avajaiset, oli vieraita kuutisen-sataa, joukossa monen säädyn ja ammatin edustajia: valtiopäivämiehiä, agronomeja, opettajia, pappeja, suurviljelijöitä, pientilallisia, torppareita, vieläpä helsinkiläisiä käsityöläisiä ja työmiehiä. Mutta suuri yleisömäärä ei tehnyt päiviä niin merkittäviksi kuin Hannes Gebhard, joka piti sekä avauspuheen että esitelmän yhteistoiminnan merkityksestä pienviljelijöille. Avaussanoissaan hän selosti Pellervon tarkoitusta ja toimintatapoja sekä vetosi niin läsnäolijoiden kuin koko talonpoikaisväestön omatoimisuuteen. Pellervon virkamiehet, joista useat olivat nuoria ja vain kirjoista maanviljelijöiden yhteistoimintaa oppineita, tarvitsivat kipeästi tietoja käytännön kokemuksista. Pellervo-Seuran päätehtäväksi olikin katsottava kokemusten kerääminen ja niiden tunnetuksi tekeminen. Siksi oli välttämätöntä, että maanviljelijät rohkeasti, mutta samalla varovaisesti ryhtyivät hankkimaan näitä kokemuksia, Gebhard päätteli.

Hannes Gebhardin työlle tässä osuustoiminnan tärkeässä alkuvaiheessa onkin ominaista sekä rohkea päättäväisyys että suorastaan hämmästyttävä varovaisuus. Niinpä hän seuraavan vuoden syyskuun 1. päivänä hahmotteli kirjelmäluonnoksessaan osuustoiminnan kehitystä: »Vaikka ensimmäinen vuosi antoi yllättävän hyviä tuloksia, en voi vielä lausua mitään tulevaisuudesta. Kaikissa tapauksissa tunnen riittävän hyvin osuustoimintaliikkeen historiaa ollakseni toivomatta liikaa lähimmästä kymmenvuotiskaudesta. Olenpa jatkuvasti koettanut varoittaa kiirehtimästä liikaa osuustoiminnallisten yritysten perustamisessa. Niiden pitää syntyä vähitellen kansan vakaumuksen kasvaessa niiden tarpeellisuudesta. Pitää laskea hyvä perusta, kun on rakennettava uusi tulevaisuus kokonaisuudelle kansalle.»

Toisilla Pellervon päivillä lokakuun alussa samana vuonna Gebhard joutui toteamaan taka-askeleita huolimatta yhä kasvaneesta yleisöjoukosta, jonka parissa nyt näkyi entistä enemmän käsityöläisiä ja ruumiillisen työn tekijöitä sekä niin paljon ruotsalaisia, että esitelmää oli pidettävä ruotsiksi. Mutta vastatuultakin oli koettu. Yhteisostoissa oli petytty pahasti, jokin osuusmeijeri oli aluksi kyennyt maksamaan vain alhaisia hintoja jäsenilleen, yksityiskauppiat olivat hangoitelleet vastaan. Tämän vuoksi osuustoimintausko näytti häviävän ja epäilysvoitavan sijaa. Miksi näin oli käynyt, puhuja kysyi. »Siksi, että tällekkin alalle voidaan tavallaan soveltaa raamatun sanat: 'usko ilman töitä on kuollut'. Osuustoimintamuoto sellaisenaan ei ole näet minkään arvo-



*Yhteistoimintaa symbolisoiva seinämaalaus Jaakkiman osuuskaupan huoneistossa.*

nen, jos ei itse elämässä toteuteta osuustoimintaperiaatteita. Eli toisin sanoen: osuustoiminta ilman todellista osuustoimintahenkeä on mahdoton.»

Tämän jälkeen Gebhard selosti, mitä oli osuustoimintahenki. Se vaati ensinnäkin ehdotonta rehellisyyttä. Kaikissa muissa kauppamuodoissa voitiin ainakin jonkin aikaa näennäisesti menestyä hyvin ilman rehellisyyttä, mutta saadut kokemukset osoittivat, että osuustoiminnassa se ei käynyt päinsä. Muut kauppamuodot saattoivat tarjota takeiksi omaisuutta, mutta osuuskauppa oli vähävaraisten kauppa eikä vähävaraisten omaisuus riittänyt vakuudeksi. Paras vakuus, minkä he voivat tarjota, oli rehellisyys, luotettavuus ja sanansa pitäminen. Ellei heillä ollut tätä tarjottavana, oli osuustoiminta mahdotonta. Osuustoimintahenkeen kuului myös, että kauppiaat luopuivat voitontavoittelusta ja hyötymisestä toisten kustannuksella. Osuustoiminnan tarkoitus oli yhteisin voimin auttaa toinen toisia ja tehdä elämä siten helpommaksi.

Osuustoimintahenki edellytti myös itsekkyyden, epäluulojen, kateuden ja erimielisyyksien tukahduttamista ja alistumista yhteisiin päätöksiin, niin kauan kuin ne olivat osuustoimintaperiaatteiden ja yhteis-edun mukaisia. Erimielisyyksien välttämiseen kuului myös, että osuustoimintaelämästä oli kaikenlainen politiikka pidettävä loitolla, sen osoitti ulkomailta saatu kokemus. Vihdoin osuustoimintahenki vaati



kaikilta jäseniltä ja etenkin alkuunpanijoilta paljon palkatonta työtä, uhrautuvaisuutta ja mielenmalttia.

Gebhard oli täynnä osuustoimintahenkeä ja hän luotti vakaasti asiansa oikeuteen. Mutta hän oli myös syvästi tietoinen, että tällaisen liikkeen johtajien oli »oltava valmiit ottamaan vastaan vastustusta, kärsimään häväistystä, kuulemaan epäluottamuslauseita niidenkin puolelta, joita oli luultu varmimmiksi. Ja johtajaksi ei pidä antautua ennenkuin va-kaumus asian tärkeydestä suorastaan pakottaa siihen ja ennenkuin voipi saada edes muutamia luonteeltaan täysin varmoiksi tunnettuja ystäviä ympärilleen, jotka lupaavat ja sitoutuvat pysymään asialle uskollisina kävi miten kävi», Gebhard sanoo.

Mutta Gebhardille ei osuustoiminta sittenkään ollut itsetarkoitus, sen näkee hänen lopettajaissanoistaan samoilla Pellervon päivillä, jol-loin hän puhui maahengestä:

»Mikä on maahenki? Se on luottamusta maanviljelyksen kannattavaisuuteen, se on maanviljelijäin ammatti-itsetuntoa, ylpeyttä siitä, että on maanviljelijä, rak-kautta maanviljelykseen.

Voi sitä kansaa, voi sitä maata, josta maahenki on kadonnut! Sillä maahengen kadotessa katoaa myös talonpoikaissääty ja kun talonpoikaissääty katoaa, silloin on kansan alapäin meneminen alussa, silloin on sen häviö tulossa. Vasta sitten kun maahenki oli kadonnut ja talonpoikaissääty hävinnyt, Roomankin valta sortui. Maailman nykyään ehkä mahtavimman vallan, Englannin, onnettomuus on se, että Englannin maaseuduilta maahenki on kadonnut, talonpoikaissääty hävinnyt. — — Meilläkin alkaa maahenki kadota. On uhkaamassa kamala tulevaisuus, jos emme saa uudestaan maahenkeä vireille, jos emme saa sitä siellä, missä sitä vielä on, juur-tumaan ja vahvistumaan. Maata on tilattomille hankittava, vuokralaisten asema tur-vattava, pikkuviljelijöitten ammattisivustystä kohotettava, mutta tärkein kaikista on osuustoiminta. Täällä olemme puhuneet siitä, että osuustoiminta ilman osuus-toimintahenkeä on mahdoton. Mutta osuustoiminta ei saa esiintyä ainoastaan juhla-puheissa vaan todellisuudessa, ja työssä ja toimessa. Meidän on pyrittävä siihen, että osuustoiminta-aate tulee semmoiseksi aatteeksi kuin Topelius kuvailee seuraavissa sanoissa:

— Kun joku suuri aate on vallannut kansan, voidaan tarkoin huomata sen voima ja tärkeys pienten lasten huuilta. Jos he eivät siitä mitään tiedä, niin voidaan olla varmoja siitä, että se aate ei vielä ole tullut elinkysymykseksi kansalle, ei vielä kansan sydämenasiaksi. Mutta niin pian kun käsitys aatteesta alkaa kummitella lastenkin huuililla, silloin riemuitkoon se, joka on aatteen puolella, silloin vaviskoon se, joka sitä vastustaa. Sillä silloin selvästi käsittää, että aate on laskeutunut kaikkien sydä-mien pohjaan, tunkeutunut perheen sisimpään kammioon, jopa itse äitien rinta-maitoon, ja sitä aatetta ei voida hävittää.»

Kaksia ensimmäisiä Pellervon päiviä muistelivat niiden osanottajat vuosikymmeniä lämmöllä. Hannes Gebhardin voimakas henki ja yti-

mekäs kaunopuheisuus painoi niihin leimansa ja teki osuustoiminta-  
aatteesta »koko kansan asian».

Gebhard sivusi puheissaan muitakin tärkeitä keinoja nimenomaan  
maalaisväestön vähäosaisten aseman kohentamiseksi. Gebhard näki sel-  
vemmin kuin useimmat muut, että kansaamme uhkasi sisäinen hajaan-  
nus liian suurten luokkarajojen, mutta varsinkin taloudellisen toimeen-  
tulon epätasaisuuden vuoksi.<sup>4</sup>

### *Kulissien takana*

Hannes Gebhard tunsi vastuullisten tehtäviensä painon, olihan noihin  
aikoihin myös suuri maakysymys parhaillaan polttopisteessä ja Geb-  
hard siinä keskeisesti mukana. Suotta ei Danielson-Kalmari valittanut  
syksyllä 1900 liian vähäisiä voimiamme yhteiskunnallisten kysymysten  
käsittelemisessä ja selvittelemisessä. Hän pahoitteli nimenomaan sitä,  
että työnjakoa ei ollut viety riittävän pitkälle, joten yhdelle ihmi-  
selle jäi liian paljon työtä. »Ajattelin, että hän silloin puhui Hannes  
Gebhardista», kirjoitti Zachris Castrén marraskuussa 1900.

Myös henkilökysymykset kiusasivat Gebhardia Pellervossakin, jonne  
oli vaikea saada päteviä — ainakaan »isäntää» tyydyttäviä — työnteki-  
jöitä. Tällaisessa maatalousväen keskusjärjestössä olisi tietenkin tarvittu  
agronomeja, mutta Hannes Gebhard, jolla oli huono käsitys Mustia-  
lasta ja sen opettajista, tunsi suurta epäluottamusta koko silloista agro-  
nomikuntaa kohtaan. Ne olivat rikkaitten isien kelvottomia poikia  
hänen mielestään. Kuitenkin tuli Pellervoon jo syksyllä 1899 kaksi agro-  
nomia, Viktor Fagerström ja J. Forstadius, kiertäviksi yhteistoimin-  
nan neuvojiksi. Fagerström on sittemmin kertonut, ettei yhteistyö  
Hannes Gebhardin kanssa suinkaan aina ollut helppoa. Fagerström  
väitti Gebhardia arvaamattomaksi ja tämä ominaisuus vain lisääntyi  
hänen mielestään vuosien mittaan. »Gebhard oli hyvin häikäilemätön,  
loukkaava ja ärtyisä. Hän oli suorapuheinen ja enemmän kuin suora-  
puheinen. Mutta hänhän oli sairas ja se selittää hänen käytöstään.  
Hänen kaikkia sanojaan ja kirjoituksiaan ei ainakaan tältä ajalta pidä  
ottaa ihan 'puustavin' mukaan.» Gebhardin oikukkuudesta johtui, että  
sellainenkin ihminen, jonka kanssa hän oli ollut hyvissä väleissä, äkkiä  
saattoi muuttua hänelle vastenmieliseksi. »Mutta tavallisesti kävi niin,  
että tuo toinen väistyi Gebhardin tieltä eikä jouduttu niin vaikeaan  
ristiriitaan kuin [myöhemmin] Pitkäniemen kanssa», Fagerström kertoo.

Sytä oli nähtävästi molemmissa. Kun Gebhard otti osuustoiminta-aitteen vakaumuksen kannalta, hän vaati työtovereiltaanikin samanlaista uhrautumista ja kieltäymystä kuin itseltäänkin. Toisaalta hän oli reaali-poliitikko, joka ei hyväksynyt haihattelua.

Aluksi näyttivät Gebhardin avustajat vastanneen tarkoitustaan. Piti-hän Gebhard ensimmäistä sihteeriansa Axelsonia sopivana miehenä sytyttämään osuustoimintainnostusta, kun »hänen lämmin ja kauno-puheinen esityksensä oli omansa liikuttamaan silloin herkkiä mieli-aloja». Axelson ei kuitenkaan ehkä ollut sopiva sihteeri, mikä vähitel-len kävi yhä selvemmäksi sekä Gebhardille että myös Kairamolle ja Tudeerille. Axelsonin heikkoudet ilmenivät nimenomaan sinä aikana, jolloin Gebhard lepäili Heinolassa. Silloin Hedvig Gebhard hoiti Pel-lervoa, mutta ei niinkään paljon Axelsonin kuin opettaja Juho Torve-laisen kanssa, joka jo kesällä 1900 oli Pellervon toimistossa apuna ja keräili jäseniä Pellervoon. »Torvelainen on mainio mies. Eipä hätää kun on sellaisia», Hedvig Gebhard kirjoitti heinäkuun alussa 1900 Hannekselle Heinolaan, ja vähän myöhemmin Heddi kertoi hoitavansa Torvelaisen ja Axelsonin kanssa Pellervon asioita kirjoitellen päivittäin jopa 3—4 arkin pituisia kirjeitä.

Kun Gebhard syksyllä otti jälleen vakavissaan ohjat käsiinsä, alkoi suhde Axelsoniin kiristyä. Tämä ei näytä syntyneen sihteeriksi. »Sinun pitäisi vaatia häneltä viime kokouksen pöytäkirjaa nähtäväksesi», kir-joiitti Gebhard A. Osw. Kairamolle lokakuun alussa 1900. »Tietääkseni hän [Axelson] ei ole koskaan voinut laatia oikeata pöytäkirjaa; viimei-seen täytyi minun kirjoittaa melkein joka § uudestaan, ainakin osaksi.»

Gebhard oli jopa ajatellut virkojen vaihtoa siten että Pohjois-Karja-lan maanviljelysseuran sihteeri, eteväksi maatalousmieheksi tunnettu Uno Brander rupeaisi Pellervon sihteeriksi ja Axelson ottaisi Branderin viran. Kuitenkin häntä arvelutti antaa Axelsonille tätäkään virkaa:

»Viime kokouksen jälkeen minusta on huolta herättävää lähettää sellaista maa-seudulle opettamaan muita, joka itse on noin kovin sekava. Ei hän siis kelpaa sii-henkään ja silloin hän on meille kovin kallis kapine. Viipurin Sanomain kronikööri on kuulemma hänestä kirjoittanut, että hänenkin tekisi mieli ruveta yhteistoiminta-asiaa ajamaan, silloin pääsisi lehden [Pellervon] päätoimittajaksi, saisi 6 000 mk palkkaa, eikä tarvitsisi tehdä mitään, koska siellä kuuluu olevan muuan kollopää, joka tekee kaiken työn muutamasta markasta. Kollopäällä tarkoitetaan Pulliaista [Asa Ensioita] ja tämä itse kertoi minulle asian ja nauroi makeasti. Tudeerkin oli läkähtyä nauruun ja ihaili Viipurin Sanomain kroniköörin asiantuntemusta.»

Samanaikaisesti Tudeer kertoo Axelsonin huhun mukaan siirtyvän Laboriin. Axelson oli selittänyt Tudeerille, että jos hän vastaa asioista, on kaiken konttorissa käytävä hänen kauttaan. »Oikein. Mutta juuri



*J. Torvelainen.*



*E. Kirvelä.*

se että hänen siellä toimiessaan on tartuttava pyöriin osoittaa, ettei mies ole sopiva», Tudeer toteaa.

Marraskuussa Axelson sitten lähtikin. Hän valitti, että taakka kävi hänelle aivan liian raskaaksi Pellervon sihteerinä. Hän olisi, Kairamon kertoman mukaan, tahtonut saada Pellervon »ihan toiselle kannalle» ja oli Kairamolle valittanut erityisesti sitä epäluottamusta, jota Hannes Gebhard osoitti hänelle. Kairamon mielestä Axelsonin erohakemus oli tervetullut, samoin Gebhardin mielestä. Olipa Gebhard valmis rupeamaan väliaikaiseksi sihteeriksi, kunnes Brander tai joku muu pätevä saataisiin siihen. Gebhardilla ei näet ollut suuria käsityksiä Fagerströmistäkään nimenomaan toimittajana. Kirjeessään Kairamolle joulukuun 3. päivänä 1900 hän jopa ehdotti Branderin siirtämistä Pellervoon ja Fagerströmiä tämän sijaiseksi. Branderia tarvittiin toimittajaksi, sillä Fagerström ei osannut suomea ja oli huono stilisti. Gebhard itse oli valmis työskentelemään Pellervossa »ensi vuonna [1901] jona tavoitetaan organisaationityötä, käsikirjojen laatimista, vuosikirjan tekemistä jms.». Gebhard näyttää olleen tietoinen siitä, ettei Fagerströmkään ollut tyytyväinen toimeensa Pellervossa. Senkin takia hän halusi, että Fagerström menisi joksikin aikaa Karjalaan.

»Kun hän sitten tulisi takaisin Pellervon palvelukseen, niin meillä toivottavasti olisi sellainen organisatiosi valmiina, että hänen toimensa täällä tulisi hänelle mielisemmäksi kuin se nyt on. Hänellä olisi silloin selvä ohjelma mitä ajaa.

Jos hän [Fagerström] pitäisi tällaista järjestelyä jonkinlaisena uhrauksena, niin pitäisi koettaa puhua hänen paremmalle minälleen ja sanoa, että uusi aate vaatii itseuhrautumista, jos mieli menestyä, muiltakin, ja että hän johtokunnan mielestä tekisi Pellervolle täten suuren palveluksen. Se kokemus ja se itsenäinen, vaikka välistä omituinen ja vääräkin arvostelukyky, mikä hänellä kaikista puutteista huolimatta on, pitäisi voida tulla Pellervon hyväksi, vaikka hän olisi Karjalassakin, sen kautta, että hänelle kustannettaisiin matkat tärkeimpiin kokouksiimme ja että hänelle lähetettäisiin arvosteltaviksi meidän laatimiamme projekteja [ehdotuksia].»

Uusien miesten hankkiminen oli vaikeampaa kuin aluksi arveltiin. Niinpä Brander ei suostunut rupeamaan Axelsonin seuraajaksi, ja mahdollisesti tästä syystä Kairamo joulukuussa 1900 moitti Gebhardia siitä, että tämä oli kirjoittanut Axelsonille Laborista niin jyrkässä sävyssä, että Axelsonin toiminta Pellervossa sen jälkeen kävi mahdottomaksi. Hannes Gebhard vastasi Kairamon moitteisiin seuraavasti.

»Myönnän nyt tyynempänä, että viittaukseni Laboriin olisi saanut olla tekemättä Axelsonille. Mutta unter uns gesagt [meidän kesken sanottuna] en luule *sen* yksin tehneen yhteistoimintaa meidän välillä vaikeaksi ja siinä uskossa minä olen, ettei moni muukaan voisi hänen kanssaan yhteistoimia muulla tavalla kuin että niinkuin Sinäkin näyt tehneen — toimittaa itse mitä tahtoo tehdyksi ja jättää ne asiat tekemättä, joita ei kerkiä. Hänen eroamisensa on 400 markan voitto kuukausittain yhteistoiminta-asialle. Pahinta vaan, että seinä nousee pystyyn muuten niin monella taholla. Olenkin täällä lohdutellut itseäni Stenbäckin lauseella: 'Kun saatana luulee saavansa voiton ja riemuitsee, silloin juuri on hän kärsinyt tappion ja hänen ilonsa ei tule pitkäksi.' Mutta sen joka niin sanoo, pitää silloin olla niin fanaatikko, että heittäytyy irti näistä maallisista ja panee itsensä alttiiksi asiansa eteen. Tätä minä yhä vaan tahtoisin tehdä. Mutta silloin vaimoni muistuttaa minulle huonoa terveyttäni, minun täytyy myöntää muistutus oikeutetuksi — ja masennun.»<sup>6</sup>

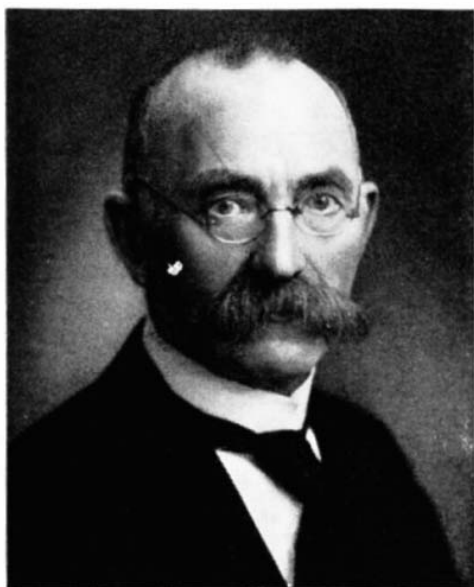
Viktor Fagerström on sanonut, että Gebhardin merkitys Pellervossa ja osuustoiminnan johtajana perustui lähinnä kahteen asiaan: Gebhard oli ainoa, joka »tutustuessaan ulkomailla yhteistoimintaan todella ymmärsi sen merkityksen». Tarvitsee vain verrata Gebhardia Granströmiin, joka myös matkusteli ulkomailla näitä asioita oppimassa, niin ymmärtää tämän, Fagerström väitti. Toiseksi hän sanoi: »Gebhard ajoi häikäilemättömästi oikeata asiaa.» Tämäkin pitäneek paikkansa, kun esimerkiksi seuraa Gebhardin kirjeenvaihtoa neuvojien ja muiden apulaisten kanssa. Femeli Kirvelä esimerkiksi, joka vuonna 1900 tuli Pellervon neuvojaksi Keski-Suomeen ja Etelä-Pohjanmaalle, oli suosittu ja uskollinen työntekijä. Hän kirjoitti vuoden 1904 alussa Gebhardille ehdottaen kiertäväksi agronomiksi J. Lehtosta, jota suositteli näin: »Lehtonen on uuttera työjuhta, ei mikään erinomainen initiaavin [aloit- teiden] mies, mutta sitä ei kai tässä työssä tarvitakaan, kun kerran johto

on sellaisissa käsissä, joilta ei initiaavia puutu.» Saman vuoden lopussa Kirvelä kuitenkin vihastui Gebhardille, kun tämä vielä kahden vuoden palvelun jälkeen piti häntä »aivan kokonaan valmistumattomana». Kirvelä viittasi pariin itseään virkaiältään nuorempaan neuvojaan [Ruohutulaan ja Hahliin] sekä sanoi: »Pidän viisaampana aivan kokonaan luopua Pellervon toimista.» Gebhard pidätti kuitenkin Kirvelää Pellerovossa vielä monta vuotta, vaikka todennäköisesti hän kärsi eniten Kirvelän »hämäläisyydestä.» Tällä oli, kuten Väinö Tanner sanoo, »Moosoksen tapaan kankea kieli». Sen sijaan Torvelainen oli hyvinkin mehevä ja sukkela puheissaan, joskin hän usein toisti itseään. Vuonna 1901 Torvelainen innosti työläisiä sekä Turussa että sitten Viipurissa perustamaan kulutusosuuskuntia. Seuraavana vuonna hän kävi opintomatalla Saksassa osallistuen siellä Raiffeisen-juhliin. Hän perehtyi myös Tanskan osuustoimintaan, josta hän v. 1904 antoi yksityiskohtaisia tietoja Gebhardille. Mutta jo samana vuonna Tudeer ja Gebhard joutuivat toteamaan, että »Torvelainen puhuu liikoja» ja että »Torvelainen ei ole luotettava kirjailijana». Mies oli itsepäinen, jätti sopimattomia peräkaneetteja kirjoituksiinsa, turhia »retoorisia loppuvetoja», kuten Tudeer Gebhardille kirjoitti. Torvelainen huomasi itse, miten hänen välinsä Gebhardin kanssa jäähtyivät ja kiirehti pyytämään tältä suositusta Haapaveden kansanopiston johtajan virkaan, minkä sitten saikin.<sup>6</sup>

Ei edes taitava sihteeri Philip Suuronenkaan aina tyydyttänyt Gebhardia, vaikka Fagerström kehuikin häntä erinomaiseksi mieheksi. »Paras sihteeri mitä Pellervolla on ollut. Mitä hän kirjoitti ja valmisti, siinä ei kellään, ei itse Gebhardillakaan, eikä kellään muilla ollut mitään sanomista. Suuronen ja Gebhard tulivat kyllä hyvin toimeen, mutta Suuronen saattoi kyllä kimmastua Gebhardin kanssa», Fagerström kertoo. Suuronen kirjoittikin syksyllä 1905 Gebhardille: »Tiedän kyllä miten syvällä olen epäsuosiossasi. Sen vuoksi on tietysti lähin ajatuksesi, että jokainen asia pilaantuu kun minä siihen kosketan. Mutta sitenkin, jos pilaantuu, niin pilaantukoon sitten.» Tämän jälkeen Suuronen tekee eräitä ehdotuksia:

»Hämeen maa ja kansa on voitettava osuustoiminnalle samoin kuin Suomen maa ja kansa yleensäkin. Ruotsalainen porvaruus, joka täällä on suomalaisuutta häätävien tendenssien vahvimpana tukena, on heikennettävä suomalaisten maahenkeä kohottamalla. Siemenviljan viljelys ja kauppa on organiseerattava osuustoiminnalliselle pohjalle.

— — Älä luule, että olen tarkoittanut tällä millään tavoin hieroutua suosioosi omasta puolestani. Aioin jäädä passiiviseksi, mutta omatuntoni ei sitä sallinut, ei silläkään uhalla, että asia pilaantuisi kun minä siihen kosketan.



*N. Liakka.*



*O. Karhunen.*

Demoraliseeraamasta toimistoa sekä muutenkin iänpäiväisenä vastuksena ole-  
masta väistyn millä hetkellä hyvänsä ilman rähinää, kun vain saan selvän sanan,  
että sitä tahdot.»

Suuronen oli yksi niitä harvoja, joka uskalsi puhua suunsa puhtaaksi Gebhardillekin. »Herran tähden Gebhard», »ajattele toki Gebhard», toistuivat hänen kirjeissään, kun hän mm. pyrki taivuttamaan itsepäistä Hannes Gebhardia. Kun mikään muu ei enää auttanut, Suuronen sanoi: »Puhupas esivallalle tästä asiasta. Enköhän minä vain saisi hänestä liittolaista» — tällä hän tarkoitti Hedvig Gebhardia. Kaikesta huolimatta Gebhard antoi Suuroselle arvon, ja tämä erosikin Pellervosta vasta saatuaan parempipalkkaisen toimen Valiossa v. 1907.

Vielä paremmin kuin Suurosen kanssa Gebhard tuli toimeen Peller-  
von pitkäaikaisimman sihteerin Onni Karhusen kanssa, »sillä hän oli  
myöntyväinen mies», kuten Fagerström sanoi. Karhunenkaan ei tosin  
kieltänyt Gebhardin särmikkyyttä.

»Gebhard oli [nimenomaan] kirjoituksissaan, paitsi innostuksen myös taistelun  
mies. Hänessä oli ikäänkuin sisäinen vastustamaton pakko nousta kaikkea sitä vas-  
taan, mitä hän piti alhaisena tai vääränä, tai minkä hän katsoi olevan esteenä hänen  
oikeiksi katsomiensa asiain ajamiselle. — —

Gebhardia on kirjoituksistaan paljon moitittu, sanottu, että hän hakemalla haki  
taisteluita, että hän oli subjektiivinen jne. Mitä mieltä tästä asiasta oltancenkin,

joka tapauksessa voidaan pitää varmana, että juuri taisteluillaan hän vei ajamansa asian voitosta voittoon ja että ilman näitä taisteluita osuustoimintaliikkeellämme ei olisi sitä asemaa, mikä sillä nyt on. Tietenkin Gebhard, kuten jokainen ihminen joskus erehtyi ja iski kirveleviäkin haavoja. Sen Gebhard itsekin oli valmis myöntämään. 'Joka ahkerasti heiluttaa kirvestä', hän sanoi monta kertaa esim. allekirjoittaneelle, 'iskee luonnollisesti silloin tällöin kiveenkin; mutta sittenkin on monin veroin miehuullisempaa ja tärkeämpää heiluttaa kirvestä kuin antaa sen kiveen sattumisen pelosta raukkamaisesti levätä'. Hänestä oli, jos mieli päästä eteenpäin, pääasia saada ihmisten aivot, kuten hän sanoi, liikkeelle. Samaten kuin Topelius on sanonut J. V. Snellmanista, että taistelut ja taisteluvalmius 'oli hänen tapansa rakastaa', samoin Gebhardkin katsoi, että rakkaus ajamaansa asiaan pakotti hänet toimimaan niin kuin hän toimi.»

Tietoisuus tästä vaikutti Gebhardin alaisiinkin niin, etteivät he pahastuneet, vaikka hän heitä joskus syyttä suotta moitti. Niinpä Kirvelä jo palveltuaan kauan Pellervoa, saattoi kirjoittaa Gebhardille 1911: »Voi minulle käydä kuten Torvelaiselle, Asalle [Ensiolle] ja Fagalle [Fagerströmille]. Kun vanhennutaan niin huomataan ehkä asianomaisissa sellaisia virheitä, joka aiheuttaa, että hänen on lähteminen matkaan; jota varemmin hän silloin menee sitä parempi.

Vain kerran olen pyytänyt palkankorotusta — — 400 ei riitä perheelliselle. Sinä joka hiljattain pyrit järjestämään ja sait järjestetyksi taloutesi voit siis täysin oivaltaa toisenkin samankaltaisia pyrkimyksiä.» Erityisesti Kirvelää harmitti se, että Gebhard näytti liiallisesti suosivan muuatta Pellervon toimistossa palvellutta neiti Bohmia. »Räikeä ero on nti Bohmin ja minun palkkani välillä. Sanon vaan että mikäli minä osaan arvostella työn tekoa ja sen teettämistä ymmärtää, hän tuskin olisi puolen palkkansa arvoinen. Lisäänpä senkin, että semmoisille nti B:n tekemille 'dabsteille', joista Ahdille olisi pidetty hirveätä rähäkätä, nykyään vain ummistetaan silmät ja painetaan villaisella. — — Yhtä vain pyydän, älä tulistu, vaikka käytänkin suoria sanoja, en minäkään ole vihainen vaikka noita mieltiessäni luonto pyrkii toisinaan nousemaan», Kirvelä kirjoitti toukokuussa 1911. Mutta viikon kuluttua hän tosissaan vihastuneena jatkoi: »Olit pannut lujille vaimoni kirjeeni johdosta. Miksi niin teit? Miksi rupesit ahdistamaan häntä, joka on viaton ja minun sanoistani tai ajatuksistani vastuuton? — — Käy siis vastedes minun kimppuuni, mutta pyydän — anna hänen olla rauhassa!» Näinkään suorasta puheesta Gebhard ei suuttunut, vaan ilmeisesti Kirvelä sai palkankorotuksen. Jonkin vuoden kesti hyvää yhteisymmärrystä, mutta kesällä 1915 Kirvelä kivahti jälleen Hannes Gebhardille: »Tuntuu hieman hauskemmalta, jos päämiehen ja esivallan määräykset ja moitteet olisivat vähemmän käärmeellisiä. Sem-



moinen tekee mielen katkeraksi. Ei ennen niin ollut tapana. Jos paljon rikonkin ja paljon on muistuttamisen aihetta, niin sittenkin toivoisin muistutusten, joita kyllä tunnen ansaitsevani, tulevan toisessa muodossa kuin mihin viime aikoina on saanut tottua.» Mutta jo parin viikon kulluttua hän pyysi »isä Gebhardilta» anteeksi pikaistuksissa kirjoittamiaan sanojaan. Gebhard olikin todellinen isä alaisilleen. Hän saattoi yhtäkkiä kutsua jonkun Pellervon konttorista »kansliakuulusteluun», ja kun tämä peloissaan meni kaikkein pyhimpään, Gebhard tiedustelikin perheasioita, terveydentilaa tms., joka sillä hetkellä painoi asianomaista. Usein käynti päättyi palkankorotukseen.

Värikkäimpiä hahmoja Pellervon toimistossa oli Ilmari Arvola, alkuperäiseltä ammatiltaan kansakoulunopettaja, mutta myöhemmin Pellervon pitkäaikainen toimittaja. Hän oli niin palava osuustoiminnan julistaja, että liikanimi »Lutherus» syntyi kuin itsestään. Arvola omak-suikin sen täydellisesti käyttäen myös toisinaan tarkoituksellisesti »oppi-isän» tyyliä. »Lutherus» oli reipas ja Gebhardille mieluinen, mutta kerran hänkin hairahtui pahasti. Ei ole tietoa, minkälaatuinen hairahdus oli kysymyksessä, mutta joka tapauksessa sellainen, että siitä saattoi olla seurauksena vaikkapa »potkut» Pellervosta. Olihan Gebhard kertoman mukaan »heittänyt» sieltä kerran ulos erään viinamäen teille hairahtuneen maaseudun osuustoimintamiehen tarkemmin kyselemättä miehen merkitystä tai arvoa. Lutherus kertoo omasta tapauksestaan Pellervon toimistolaisille osoittamassaan kirjeessä seuraavasti: »Rakkaat evankelisluterilaiset seurakuntalaiseni. — Menin suoraan tohtorin luo ja selvitin kaikki alusta loppuun. Ja se mitä hän sanoi, osoitti parhaiten, miten ihan miesten mies hän on. Perhana vie, hänellä se vasta iso mustepullo on,\*) jolla hän piruja heittelee ja rupesi heti heittämään yhdessä minun kanssani!

Niin että minä nyt vielä vain tässä sanon, että paremman miehen palveluksessa kuin hän, ette koskaan saata olla. Hoitakaa siis Pellervoa miesten lailla hänen johdolla minun erottuanikin joukostanne, josta itse asiassa Pellervolle ei mitään vahinkoa ole.»

Arvola hoiti Pellervon toimitussihteerin virkaa kuolemaansa saakka (v. 1939) eli runsaat kolme vuosikymmentä. »Arvolalla olikin tähän toimeen hyvät edellytykset, sillä hän oli saanut eläytyä maamiehen toimiin jo nuoruusaikanaan sekä vielä enemmän toimiessaan kansakoulunopettajana Alatorniolla ja Hyrynsalmessa», Simonen sanoo.

---

\*) Viittaus Lutheriin, joka heitti mustepullolla paholaista Wartburgin linnassa oleskellessaan.

Hannes Gebhard ärähti alaisilleen aika usein, mutta ne jotka hänet tunsivat, eivät hevillä säikähtäneet. Ja jos »isä» joskus todella kiivastui, niin Hedvig Gebhard ja Karhunen riensivät häntä rauhoittamaan. Gebhard kyllä huomattessaan olleensa väärässä myönsi sen ja oli valmis pyytämään anteeksi. Suhteellisen harvoin tämä kuitenkaan oli tarpeen, sillä yleensä Gebhard suuttui vain syystä. Hänen suhteensa alaisiinsa oli patriarkaalinen, ja hän halusi henkilökohtaisesti tuntea Pellervon, kuten sitten OKO:n ja Pienviljelijäin keskusliitonkin henkilökunnan. Siksi hän kutsutti kaikki kiertävätkin neuvojat kerran vuodessa tavallisesti viikon päivät kestäneisiin neuvotteluihin, joissa hän itse toimi puheenjohtajana. Neuvotteluissa pohdittiin kaikkia työalaaan kuuluvia kysymyksiä, laadittiin uusia suunnitelmia ja tarkistettiin entisiä toimintatapoja. Näillä neuvottelukokouksilla oli sekä Pellervon että muidenkin Gebhardin johtamien järjestöjen työssä ja toimihenkilöiden kouluttamisessa mitä suurin merkitys. Eräät Gebhardin entiset alaiset ovat kertoneet, miten hänellä oli tapana vuoden lopussa — ilmeisesti mainittujen kokousten yhteydessä — kutsua tarkastajat luokseen iltapuhdetta viettämään. Istuttiin piirissä Gebhardin ympärillä ja pöytänsä äärestä hän luki jotakin tilaisuuteen sopivaa tai jutteli liikkeen sisäisistä asioista tai muista suunnitelmistaan. »Keskustelu oli erinomaisen luottavaista ja suoraa kuten oman perheen parissa ainakin. Ei siinä tarvinnut pyytää puheenvuoroa, juttelu oli rattoisaa, melkein toverillista, mutta aina pysyi asian puitteissa.» Gebhard puolestaan pysyi myös selvillä siitä, miten maaseudulla suhtauduttiin uusiin toimintatapoihin sekä mitä niiltä toivottiin, mainitsee U. Suortti.

Erittäin vaikeaa näyttää olleen virittää osuustoimintamieltä ruotsinkieliseen väestöön. Gebhard, joka pyrki kaikessa alleviivaamaan Pellervon puolueettomuutta, meni joskus hyvinkin pitkälle ruotsalaisia suostutellessaan. Kairamo kirjoitti jo v. 1900 Gebhardille, miten hankalaa oli herättää innostusta osuustoimintaan ruotsalaisilla seuduilla. Siksi hän suunnittelikin, että tilanomistajia kehoitettaisiin tilaamaan torppareilleen ruotsinkielinen Pellervo. Osittain tässä onnistuttiinkin, sillä jo elokuussa 1902 oli ruotsinkielisen Pellervon tilaajamäärä lähes neljä tuhatta. Mutta yleensä ruotsinkieliset suhtautuivat negatiivisesti Pellervoon ja Gebhardiin. Ristiriita Laborin kanssa haittasi tietenkin myös yhteistyötä — eikä sitä paitsi Gebhard itsekään suhtautunut kovin suopeasti ruotsinkielisten maatalousprofessorien rintamaan. Sen tähden hän jättikin Heddin ja Fagerströmin hoidettavaksi ruotsinkielisen Pellervon. Ennen pitkää tarvittiin kuitenkin oma työntekijä tälle alueelle. Jo v. 1905 agronomi Åke Lönnberg tuli Pellervon neuvojaksi maamme

ruotsinkielisillä alueilla. Lönnberg pääsi hyvään alkuun — ainakin ao. maakuntien ruotsinkieliset maanviljelysseurat lupasivat myötäillä hänen toimintaansa, joka erityisesti keskittyi kalastajaväestön pariin. Pellervon neuvoja joutui alusta lähtien toimimaan vaikeahkoissa oloissa. Parin vuoden kuluttua Lönnberg erosikin tehtävästään antautuakseen maanviljelijäksi. Hänen jälkeensä ei ollut helppoa saada toista neuvojaa. Vasta 1911 kiinnitettiin tehtävään agronomi Ruben Bremer, joka pysyikin sitten Pellervo-Seuran palveluksessa uuden ruotsalaisen keskusjärjestön perustamiseen asti, siis lähes 10 vuotta. Laborkin lupasi — jos itse hyötyi — osallistua neuvojan palkkaukseen.

Bremer on kertonut, että Pellervo-Seuran neuvojan työ oli helpompaa ruotsalaisella Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla kuin Uudellamaalla, missä oli kartanoita, joiden torpparit muiden torpparien tapaan eivät välittäneet osuustoiminnasta yhtä paljon kuin itsenäiset maanviljelijät. Päinvastoin he saattoivat levittää ympäristöönsäkin vihamielisyyttä Pellervoa kohtaan. Kun sitten vaivalla saatiin muutamia ruotsinkielisiä osuustoimintakokouksiin, suhtautui Gebhard heihin hyvin huomaavaisesti. Fagerström kertoo, että ruotsalaiset talonpojat ylimalkaan kovin ihmettelivät, että suomalainen sivistyneistö puuhasi rahvaan kanssa. Heidän omat herransa eivät sellaiseen alentuneet. Päinvastoin nämä vastustivat osuustoimintapuuhiä peläten niistä mahdollisesti aiheutuvan suomalaistumista. Totta on, että ruotsinkielisten osuustoiminta onnistui parhaiten kaksikielisissä osuuskunnissa. Tekisi mieli olettaa, että tämä varhain herännyt kielellinen ristiriita, jota Gebhard parhaalla tahdollaankaan ei voinut välttää — sehän johti 1920 ruotsinkielisten keskusym. järjestöjen perustamiseen — vaikutti Gebhardin kantaan kielikysymyksessä.<sup>7</sup>

### *Pellervoa toimittamassa ja toimistotyössä*

Jo Gebhardin ensimmäiseen ohjelmaluonnokseen Suomen osuustoimintaa varten keväällä 1899 sisältyi ajatus oman lehden perustamisesta, ja kun Pellervo-Seura sitten syksyllä perustettiin, oli tämän ajatuksen toteuttaminen seuran ensimmäisiä toimenpiteitä. Uuden Pellervo-lehden näyttenumero ilmestyikin jo joulukuussa 1899. Seuraavana vuonna pyörähti painosta jo 12 numeroa, alkoipa lehti ilmestyä ruotsinkielisenäkin. Pellervon näyttenumeron ensimmäisellä sivulla oli ilmeisesti Gebhardin sanelema lehden ohjelma hahmoteltuna. Suuria ei uskallettu luvata, mutta lehti kuitenkin lupasi kylvää

# PELLERVO

N:o 0.	Lehti ilmestyy kerran kuussa vähintään 24 sivuisena. TILAUSHINTA postissa 1: 22 p:nä vuodelta.	Väinö Axelson Pellervo Seuran Sihteeri, Vastaava toimittaja.	Toimituksen osote HELSINKI Telefoni 2962.	1899.
--------	---	---	--	-------

## Lukijalle.

Vanhoissa Suomen kansan runoissa kerrotaan, miten esi-isämme, ennenkuin olivat kastetut kristinuskoon, kunnittelivat maailmanluomisen tapahtuneen. Nuo runot kertovat meille, miten maa ja taivas, aurinko ja kuu syntyivät, ja miten maa, joka alussa oli aivan paljaana, puuttomana, jäi kasvipeitteensä.

Pellerwoinen pellon poika,  
Sampsa poika pillarainen,  
Sepä maita kylvämähän,  
Touloja tihittämähän.  
Kylvä maita kyyhätteli,  
Kylvä maita, kylvä soita,  
Kylvä aukoja ahoja — —

Sitten runo kertoo, miten Pellerwo kylvä puita, eri lajeja eri maille: mäet männiköiksi, kummut kuusikoiksi, noromaille koivuja, katajat karuille maille j. n. e.

Tuo vanhan ajan Pellerwo kylvä siis, mitä Suomen maa ja Suomen maas-  
lainen silloin eniten kaipasi. Ja hän teki touon, josta on ollut siunausta Suo-  
melle läpi vuosituhsien, jota ilman se ei ollenkaan olisi voinut tulla toimeen.  
Metsäänsä kaskeamalla on Suomen maanviljelijä saanut leipänsä halki vuosijatojen  
ja metsästä on hän hankkinut karjalleen rehuneet. Ja metsästä hän vielä nytkin  
Suomi saapi tärkeimmän lauppatavaransa. Sillä me voimme ulkomaalaisilta  
vaihtaa sellaisia tavaroita, joita emme täällä voi valmistaa.

Tuo vanhan ajan Pellerwo teki siis kansallemme suuren, ihmistettävän  
palveluksen.

Uusi nykyajan Pellerwo, tämä lehti, ei tietysti uskalla luvata noin suuria  
kansalteen. Mutta se on ottanut kuitenkin sen kylvääkseen, mitä nykyajan Suo-  
men maanviljelijä, varsinkin pieni viljelijä, eniten kaipaa, tiedon ja taidon sie-  
meniä. Se tahtoo levittää tietoja siitä, miten Suomessa maanviljelijä voipi

»— — mitä nykyajan Suomen maanviljelijä, varsinkin pieni viljelijä eniten kaipaa, *tiedon ja taidon siemeniä*. Se tahtoo levittää tietoja siitä, miten Suomessa maanviljelijä voipi lisätä tulojaan, vähentää menojaan ja sen kautta vaurastua ja kestää kovia aikoja, tietoja siitä miten maanviljelijät, niin hyvin pienet ja vähävaraiset kuin suuretkin, voivat yhteisesti ostamalla tarvetavaroitaan saada huokeammalla hinnalla parempia tavaroita; tietoja siitä, miten he yhteisellä takuulla voivat saada huokeampia ja edullisempia lainoja, kun kova aika vaatii velkaantumaa: tietoja siitä, miten he voivat saada peltonsa paremmin kasvamaan, karjansa nopeammin varttumaan ja enemmän antamaan.»

Lehti ilmoitti heti tarvitsevansa avustajia ja apua eri muodoissa: »Me pyydämme, että Sinäkin lukija, kenpä lienetkään: suuri, mahtava, ja oppinut, tai vähäväkinen, oppimaton, pienen viljelyksen hoitaja, torppari tai tilallinen rupeat avuksemme.»

Näistä vaatimattomista sanoista huolimatta Pellervo-lehti aloitti kerrassaan ennenkuulumattoman mainoskampanjan. Gebhard mietti, miten lehti voitaisiin tehdä kautta maan tunnetuksi ja sen levikki suureksi. Heti aluksi tehtiin Suomen kaikkien sanomalehtien kanssa sopimus, että jokainen niistä levittäisi liitteenä Pellervon näytenumeron. Tästä otettiin jättiläispainos, kerrassaan 100 000 suomenkielistä ja 25 000 ruotsinkielistä kappaletta, jotka levisivät muutamassa päivässä yli maan. Kun Pellervon pienen toimiston henkilökunta ei riittänyt pakettien ja ristisiteiden tekemiseen, Hannes Gebhard Otavan ajoilta totuttuun tapaan pyysi työhön avuksi vaimonsa, sukulaisensa, vieläpä naapuriperheidenkin jäseniä. Tuloksena tästä rynnäköstä olikin, että jo v. 1901 Pellervon suomenkielisen painoksen levikkimäärä kohosi 27 000:een ja ruotsinkielisen 3 000:een. Lehti oli näet kokoonsa nähden varsin halpa vuosikerran maksaessa vain 1 mk 30 p, ja sen kirjoitukset olivat kansanomaiseen muotoon laadittuja. Pellervo ei ollut syntynyt ansaitsemistarkoituksessa, tarjosipa se maamiesseuroille ilmaista ilmoitustilaakin. Mutta kirjoituksiin nähden Gebhard oli kyllä vaateliias. Hänellä näet oli sellainen käsitys sanomalehtimiehistä, etteivät he »tarpeeksi välitä totuudesta», kuten hän mm. Timo Korpimalle sanoi. Niinpä hän ensi töikseen kehoittikin Pellervon toimitukseen tulleita aina esiintymään rehellisesti. Tämä Gebhardin rehellisyyden vaatimus tuli joskus huvittavana esille. Kun Gebhard otti palvelukseensa henkilöitä, hänellä oli tapana »katsoa läpi» ja sitten sanoa suoraan mielipiteensä, esimerkiksi »te olette liian slattrinen» (veltto). Mutta kun hän oli saanut mieleisensä henkilökunnan, hän koetti parhaansa mukaan pitää huolta myös sen viihtyisyydestä. Kun konsulentit joskus sattumalta olivat koolla Helsingissä, järjestettiin illanviettoja. Näissä tilaisuuksissa Gebhard mm. otti selvää, miten Suomen eri maakunnat olivat edusteilla Pellervossa. Pohjanmaa oli tavalli-

sesti voiton puolella, ja kun voittajien piti laulaa maakuntalaulunsa, kaikui Pellervon toimistossa tuon tuostakin »Kymmenen virran maa». Mutta kuvaavaa Gebhardille oli, ettei hän sietänyt senkään kaikkia säkeistöjä. Niinpä kun laulettiin »Kesäaurinkos kanssa mä valvonut oon ja viettänyt yötöntä yötä», Gebhard kivahti: »Te valvotte vaan ja haaveillette, ei se ole oikein, täytyy tehdä työtä ja levätä ajallaan.»

Mutta yhtä vähän Gebhard salli — joko näissä neuvottelukokouksissa tai osuustoimintajuhlissa — laulettavan Karjalaisten laulun sitä säkeistöä, jossa on sanat: »Ei oo meillä rikkautta, eikä maamme viljavaa» — sekin edisti Gebhardin mielestä velttoutta. Asettipa hän kerran Suojärvelle tulonsa ehdoksi, että mainittua säkeistöä ei laulettaisi juhlassa.

Pellervo-lehden avulla levitettiin Pellervon aatetta kilvan neuvojen kanssa. Lehden päätoimittajana oli Hannes Gebhard vuoteen 1917 asti. Toimitussihteerinä oli aluksi Fagerström, jota Gebhard ei kuitenkaan pitänyt tarpeeksi hyvänä tyylitaiturina, sitten Eemeli Kirvelä ja hänen jälkeensä Ilmari Arvola, joka hoiti tätä vaativaa tehtävää vuoteen 1939 asti.

Hannes Gebhardilla oli omat vaatimuksensa Pellervo-lehteen nähden. Se ei saanut olla pelkkä osuustoimintalehti, vaan samalla myös kansantajuinen maatalousammattilehti, johon mahdollisuuksien mukaan oli saatava myös yleissivistystä kohottavia kirjoituksia. Tavallisesti Gebhard itse antoi ohjeet, miten kirjoitus oli laadittava. »Kuvaavaa hänen luonteelleen oli, että hän usein antoi jonkin toimihenkilön tehtäväksi laatia esimerkiksi jonkin poleemisen kirjoituksen, lisäten, että kirjoittakaa nyt asiallisesti hyvä, minä kyllä sitten panen siihen pippuria.» Mutta Gebhardin alaisetkin saattoivat tehdä aloitteita esimiehensä innoittamina. Kirvelä mm. esitti maaliskuussa 1908 Gebhardille seuraavanlaisia kysymyksiä Pellervo-lehdestä:

1. Voisiko ajatella oman kirjapainon hankkimista Pellervolle?
2. Onko tarkoituksenmukaista Pellervossa arvostella hallituksen metsälakiehdotusta?
3. Tuleeko tri kirjoittamaan Pellervoa varten alakomitean vastikään valmistuneen III mietintöön sisältyvistä tärkeimmistä kysymyksistä (ovathan ne sen arvoisia, että niistä pitäisi Pellervon lukijan jotakin tietää)?
4. Onko tarpeen, että Pellervosta päin kukaan menee Valion vuosikokoukseen ensi lauantaina?

Kirvelä tahtoi täten tehdä Pellervon entistä ajankohtaisemmaksi. Myös Arvolalla oli huomauttamista lehden sisällöstä. Ollessaan 1909 Tanskassa hän kirjoitti sieltä Gebhardille ja valitti — nähtävästi vastaa-



*Hedvig Gebhard ja I. Arvola.*

viin ulkomaisiin julkaisuihin tutustuttuaan — että »Pellervo on kuiva lehti». Arvolan mielestä pitäisi »pikkutilallisille ja maanviljelijöille ylimalkaan olla hauska ja helppotajuinen Pellervo ja ammattimiehille taas kuivan asiallinen Pellervo». Arvolalla olikin pitkänä toimituskautenaan tilaisuus muokata Pellervoa vetävämpään asuun, minkä hän tekikin.

Gebhardilla oli varsinkin alkuaikoina toimistossa hyvät sijaiset — Hedvig Gebhard, Tudeer, Paasikivi, jopa Serlachiuskin. Kaikki tärkeät Pellervo-lehteä koskevat päätökset tehtiin joko johtokunnassa tai pie-nehkössä »toimistokonseljissa». Mikäli Gebhard oli poissa esimerkiksi juhlanumeroa valmistettaessa, käytiin hänen kanssaan tiheää kirjeenvaihtoa kirjoituksista, kuvista, painosmääristä jne. Hannes Gebhardilla ja monilla muilla oli varsin korkea käsitys Pellervo-lehdestä. Niinpä muuan mies kertoi, miten hänen mieleensä oli eräässä osuuskassakokouksessa Helsingissä »erityisesti jäänyt Professori Gebhardin puheesta, miten arvokkaan ammattikirjan saa Pellervo-lehdestä, kun sidotaan vuosikerrat kirjaksi». Niinpä isäntä olikin kotiin tultuaan lähettänyt poikansa kaupunkiin pariksi päiväksi oppimaan kirjansitomista. Näitä sidottuja Pellervoja myös käytettiin ahkerasti, vieläpä naapuritkin kävivät ammattiasioita niistä tutkimassa.

Pellervo-lehden sisällön ja muunkin keskusseuran työn tekivät arvokkaiksi ne monet nimekkäät avustajat, joita Gebhard oli onnistunut löytämään.<sup>8</sup>

### *Arvovaltaisia auttajia*

Gebhard itse on sanonut, ettei minkään maan osuustoimintaliike saanut taakseen niin päteviä voimia kuin Suomen osuustoiminta. Olemme jo nähneet A. Osw. Kairamon ja O. E. Tudeerin merkityksen. Arvokkaan panoksen antoivat Pellervon syntyvaiheeseen myös eräät maamme tunnetuimmat juristit, nimenomaan Julian Serlachius, J. K. Paasikivi, jopa K. J. Ståhlbergkin, puhumattakaan monivuotisesta ja taitavasta sihteeristä Philip Suurosesta.

J. K. Paasikivi siirtyi Pellervon juristiksi ja väliaikaiseksi sihteeriksi v. 1901. Hän oli niitä harvoja miehiä, joista Gebhard ei koskaan sanonut paha sanaa, vaikkei Paasikivi sanojaan säästänyt, vaan kerran kuu-kaudessa »haukkui meidät kaikki», kuten Gebhard aikoinaan totesi. Pellervoon tultuaan Paasikivi kysyi kesällä 1901 Hannes Gebhardilta hiukan ihmetellen: »Pitääkö minun tehdä jotakin siellä Pellervon toimistossa? Olen kysynyt siellä käydessäni, mutta eivät ole mitään erinomaista sanoneet.»

Reippaasti Paasikivi sitten kävi käsiksi nimenomaan erityyppisten osuuskuntien mallisääntöihin, joiden valmistamisen Gebhard antoi hänen tehtäväkseen. Kuitenkin hän jo kesäkuun alussa 1901 ilmoitti, että »sonniihdistyksen säännöistä ei hyvää kalua tullut». Vähän myöhemmin Paasikivi epäili taas höyrypuimakoneosuuskuntaa: »Kun tässä on kysymyksessä kehoittaa meidän köyhiä talonpoikiamme ostamaan tuhansia markkoja maksava kone, niin täytyy olla varovainen. Joka tapauksessa pitäisi saada keskustella jonkin käytännöllisen älykkään maanviljelijän kanssa», hän kirjoitti Gebhardille juhannuksen tienoilla 1901.

Osuustoimintalaki aiheutti paljon päänvaivaa pellervolaisille. Paasikivi sai tehtäväkseen kirjoittaa siitä artikkelin, mutta hän kirjoitti heinäkuun 7. päivänä 1901 Gebhardille: »Oikeastaan olisi kenties ollut paras, jos Sinä olisit sen tehnyt, sillä minä olen nyt vasta ruvennut lueskelemaan sitä lakia ja mietintöjä ja olen varsin vähän perehtynyt osuustoimintaan.» Erityinen riesa tuli kuitenkin Paasikivelle, Serlachiukselle ja Gebhardillekin Granströmin pikkukirjasesta, jossa piti selittää osuustoimintalakia suurelle yleisölle. Julian Serlachius tarkasti sitä harmissaan, sillä,



kuten Paasikiven kirjeistä Gebhardille käy ilmi, Serlachiuksen oli melkein kokonaan muutettava ja uudistettava kirja, eikä siitä sittenkään tullut hyvä. Serlachiuksen mielestä lopputuloskin oli »huononpuoleinen kaikesta korjaamisesta huolimatta». Kirjanen »ei ikävä kyllä ole laadittu siihen muotoon, että olisi painettu itse laki ja sen eri pykälien alle selitykset, vaan on se yhtäjaksoinen esitys ja sisältää Serlachiuksen mielestä etupäässä lakipykäliden sisällystä. — — Joka tapauksessa se lienee painettava, kun on kerran kirjoitettu», Paasikivi arveli. Kirja ilmestyikin sitten Pellervon toimesta nimellä Osuustoimintalaki. Ohjeita sen käyttämiseen. Siinä yritettiin selventää mm. osakeyhtiön ja osuuskunnan suhdetta. »Osuuskunnalla ei ole tarkoitus hävittää osakeyhtiötä, eikä tulla sen tilalle — kummallakin on oma tehtävänsä», pyrki Granström korostamaan.

Mutta Paasikiven ja kumppanien kritiikki kohdistui joskus itse Gebhardiinkin. Niinpä kun tämä kesäkuun alussa 1901 oli kirjoittanut Pellervoa varten artikkelin »Mistä talonpoika saapi rahoja?», ei artikkeli Paasikiven ja Tudeerin mielestä ollut ajankohtainen, koska maanviljelijöillä ei heidän mielestään »nyt ollut tuntuvampaa rahantarvetta», kuten Fagerström ilmoitti Gebhardille Pellervon toimistosta. Kuitenkin arveltiin, että kirjoitus oli painettava »ennenkuin maamies syksyllä myy tuotteitaan ja saa rahaa». Gebhard taipui, kuten yleensäkin, kun Pellervon johtokunnan miehet järkisyillä vetosivat häneen. Hän vaati näiltä miehiltä pystyvyyttä, arvostelukykä, yhteishyvän harrastusta ja ennen kaikkea myös itsenäisyyttä. Tällaisten miesten kritiikille ja mielipiteille hän antoi mitä suurimman arvon. Koska Gebhard oli itsenäinen ja tarmokas, hän osasi arvostaa näitä ominaisuuksia muissakin: »Henkilöstä, joka ei pysty itsenäisesti arvostelemaan ja tarvittaessa korjaamaan ei ole mitään hyötyä», oli hänen suorasukainen mielipiteensä. Joskus hän puoliksi kerskaillen saattoikin sanoa, että hänellä oli Pellervossa niin hyvä johtokunta, että hänen tekemiään ehdotuksia oli siellä usein arvosteltu ankarasti. Tällainen arvosteleva toiminta olikin Pellervo-Seuran ensimmäisten johtokuntien jäsenien tärkein tehtävä. Itsenäisyyttään Gebhard ei silti menettänyt, vaan ajoi hyödyllisiksi katsomansa aloitteet itsepintaisesti läpi.

Pellervo-Seuran johtokunnan eräs jäsen kirjoitti kerran, että vaikka Gebhard on tarvinnut eteviä auttajia, hänen ansiotaan on, että hän on löytänyt nämä auttajat ja voittanut heidät puolelleen ja että nämä sittenkin ovat olleet vain auttajia. Tärkein Gebhardin auttajista oli Hedvig Gebhard. Lukemattomia kertoja hän astui miehensä tilalle, kun tämän kestäkyky jälleen toviksi katkesi. Hannes Gebhardin lepäillessä jossakin,



*Maiju Gebhard (1933).*

kävi Hedvig joka päivä Pellervon toimistossa. Hämmästyttävän suurella arvonannolla häneen siellä suhtauduttiinkin ja otettiin hänen ohjeensa ja neuvonsa varteen. Tuntuupa toisinaan siltä kuin hänen sanansa ehkä olisi painanut enemmän kuin hänen miehensä. Hedvig Gebhard oli oikea työmyyrä, sillä hänellä oli aina kirjoitustyötä. Hän toimitti parikymmentä vuotta ruotsinkielistä Pellervoa ja ruotsinsi Pellervon vuosikirjat, mutta laati myös itse kirjasia ja kirjoituksia osuustoimintalehtiin. Tämän lisäksi hän piti ahkerasti puheita ja esitelmää. Erityisesti turvauduttiin Hedvig Gebhardiin, kun oli kysymys Pellervon tai jostakin muusta juhla-julkaisusta. Usein hän ratkaisevasti vaikutti niiden painosmäärään ja painoasuun. Hän neuvoi ja auttoi myös Pellervon päiviä ja muita juhlia

sekä kokouksia järjestettäessä. Hannes Gebhardin työtä ja saavutuksia punnittaessa on aina muistettava hänen uskollinen »sivuisadjutanttinsa». Hedvig Gebhardia kutsuttiinkin yleisesti »Pellervon äidiksi», ja kun hän täytti 50 vuotta, kirjoitettiin hänestä Pellervoon 1917: »Kauneimpana ja kirkkaimpana kuvastuu kuitenkin taivas sellaisen työkentän yllä, joka tekee epäitsekästä työtä pyrkien tarmokkaasti kanssaihmistensä elämää kohottamaan ja parantamaan.»

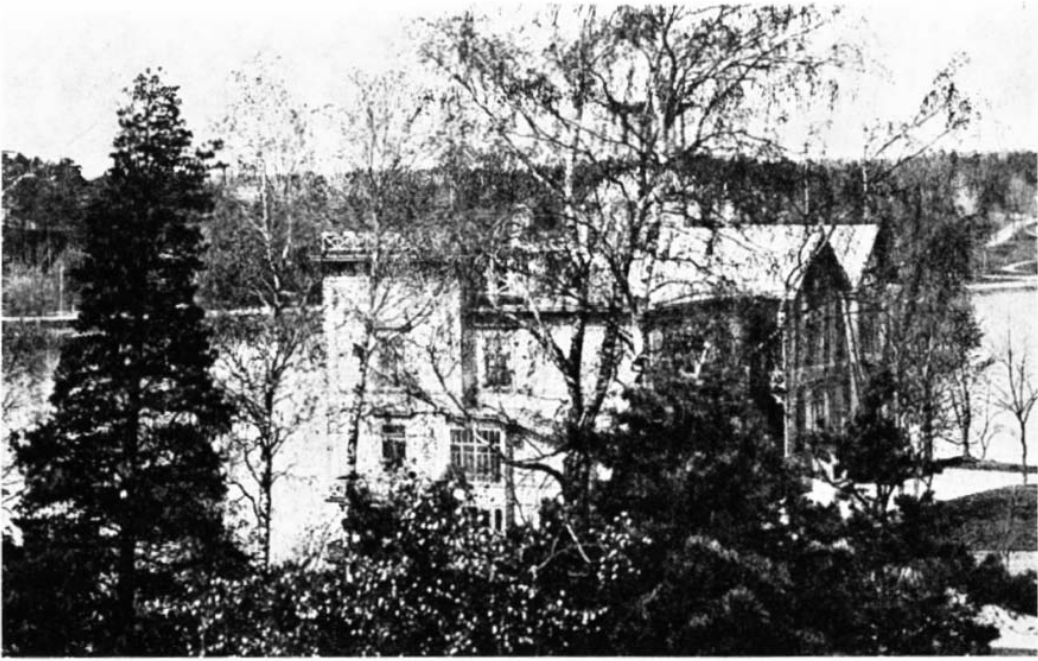
»Hänellä sanalla sanoen on ollut niin tärkeä sija osuustoimintatyössä, että hänen nimensä aina tullaan osuustoimintatyössä muistamaan miehensä rinnalla», Karhunen sanoo. Ja muuan toinen osuustoimintaa hyvin tunteva henkilö on sanonut, että Hedvig Gebhard oli osuustoiminnan »hienouksista» jopa paremmin perillä kuin hänen miehensä ja tämän Hannes Gebhard myönsikin vuosisadan vaihteessa.

Hannes Gebhardin puolison ohella tietenkin myös osuustoimintahengessä kasvanut tytär tempautui ennen pitkää tälle saralle. Maiju Gebhard tuli kotitalousneuvojaksi Pienviljelijäin keskusliittoon, piti pellervolaishenkisiä puheita ja laati kirjoituksia Pellervo-lehteen vielä senkin jälkeen, kun Hannes Gebhardin suhteet keskusseuraan olivat käyneet viileiksi.

Hannes Gebhardille ja hänen alaisilleen kertyi vähitellen niin paljon vastuunalaisia töitä, etteivät he ennättäneet niitä yksin hoitaa. Siksi Hannes Gebhard kirjoitti seuraavanlaisen uuden vuoden tervehdyksen A. Osw. Kairamolalle 1903:

»— Olen jo kauan ollut selvillä siitä, ettei meillä [Pellervolla] ole tällä hetkellä sitä hyötyä Paasikivestä kuin oli toivottu ja asiat jäävät aina joko minun hoidettaviksi tai odottamaan ellei voitaisi keksiä toista hänen sijaansa. Kun en ole sellaista tähän saakka keksinyt en ole tahtonut asiasta puhua. Mutta nyt olisi toivottavasti mies tiedossa — jos Sinä siihen suostut; pääkagaali K. J. Ståhlberg. Hän näet minulle ilmoitti, ettei hän toistaiseksi ottaisi mitään vakituista tointa. [Ståhlberg oli erotettu virastaan senaatissa, kun hän oli kieltäytynyt laittomista virkatoimista.] Eikö hänelle voitaisi — mitään julkisesti mainitsematta — antaa kappalepalkkaa vastaan erityisiä tehtäviä tämän keväimen aikana, jolloin Paasikivi on kiinni komiteatyössä ja luentojensa valmistamisessa. Sellaisia olisivat eri osuuskuntien sääntöjen ja ohjesäännön lopullinen redaksioni tai valmistaminen, vuosikertomuksen ja eri kappalten vuosikirjaa varten laatiminen ja juriidillisten vastausten laatiminen lehteen yms. jotka joko jäävät tekemättä tahi minun tehtäväkseni. Jos minulle tulee pankin toiminnan organisatsioni, niin pelkään, että uuvun.

S[tåhlberg] oli valtiopäivillä sen valiokunnan sihteeri, jossa osuustoimintalaki käsiteltiin. Hänellä on sukkela käsitelykyky ja kun asuu samassa talossa, niin häntä olisi mukava ohjata. Nuot työt ovat verrattain helpot suorittaa, kun jo on hyviä malleja valmiina. Toivoisin sitten, että Paasikivi taas ensi syksynä voisi tehokkaammin ottaa osaa töihinsä. Ajattele asiaa, niin että voisit antaa vastauksen ensi aamuna,



*Gebhardien ja Ståhlbergien asunto Eläintarhassa.*

kun olen Helsingissä, jotta heti voin ryhtyä asiasta puhuttelemaan asianomaisia [Ståhlbergia ja Paasikiveä] ja ajamaan sen läpi.»

Merkillepantavaa on, miten Gebhard oli vakauttanut Pellervon aseman niin, että hän saattoi tarjota työpaikkaa virasta erotetulle vanhalle ystävälleen Ståhlbergille, jonka kykyjä Gebhard ei suinkaan epäillyt, vaikkei ollutkaan samalla poliittisella linjalla kuin tämä.

Gebhard ei koskaan saanut palkkaa Pellervosta, vaikka hän huolehti sen toiminnasta, nimenomaan alkuvaiheissa, aivan pikkuseikkoja myöten. »Aivan alussa Pellervon toimintaa järjestettäessä ei sellainen asia kuin palkka oikein tullut mieleenkään, ja kun niin kerta oli aloitettu, ei Gebhard tahtonut enää myöhemminkään palkkaa nostaa, vaikka hän kyllä sen olisi ansainnut omastakin mielestään. Tämän seikan johdosta hän oli ylpeä koko elämänsä. Oli monia maalaisia, jotka sanoivat, etteivät he usko ollenkaan, että se on totta, että Gebhard tekee Pellervossa niin paljon työtä ilmaiseksi», Hedvig Gebhard kertoo. Gebhard tosin joskus keskusteli mm. Kairamon kanssa palkallisesta toimesta Pellervossa, mutta Gebhardin mielestä Pellervolla oli muita nälkäisempiä suita ruokittavana.<sup>9</sup>

## *Tuloksellista toimintaa*

Taitavien ammattimiehien, kuten agronomien J. G. Laguksen, Evert v. Konowin, Eemeli Kirvelän ym. avulla saatiin Pellervossa tuloksia aikaan. Paasikivi kirjoitti heti osuustoimintalain voimaan tultua heinäkuun 10. päivänä 1901 Pellervo-lehteen seuraavasti.

»Suomen maanviljelijät

Teillä on nyt laki, joka turvaa muualla kokemuksen kautta mitä voimakkaimmaksi ja siunausta tuottavammaksi huomattua asetta toimeentulonne helpottamiseksi ja elinkeinonne kohottamiseksi. Pellervo-Seura yhdessä eri osissa maata toimivien muitten tämän aatteen ystävien kanssa on teitä auttava tätä asetta hyväksenne käyttämään. Mutta teistä itsestänne kumminkin lopullisesti ja pääasiassa tulee riippumaan tuleeko tämä laki, joka itsessään ei ole muuta kuin ulkonainen muoto, kuolleeksi kirjaimeksi jääntään, vaiko saamaan sitä sisällystä, sitä elonhenkeä ja herättämään sitä toimintaa, jota aatteen ystävät siitä meillä ovat toivoneet ja joka voisi olla omiansa vuodattamaan uutta raitista verta kansamme äisken jähmettyneeseen ja kuristettuun elimistöön.»

Nyt tuli vain kysymykseen, mitkä monista valittavista osuuskuntamuodoista olivat parhaiten Suomeen kotiutettavissa ja mihin suuntaan osuustoiminnallista valistus- ja neuvontatyötä oli johdettava. Lähinnä kiintyi huomio osuusmeijereihin, joiden »prototyyppejä» oli perustettu sinne tänne maahamme jo ennen osuustoimintalakia.

Tässä oli erityisesti ansioitunut Gebhardin hyvä toveri Niilo Liakka, joka ennen pitkää sai toisen osuustoimintaveteraanin J. E. Antilan innostumaan asioista. Näin Ilmajoelle oli jo v. 1897 perustettu Ylipään eli Pukaran meijeri, joka oli luonteeltaan puhdas osuusmeijeri isäntien pyörittäessä vuorollaan hevosillaan kirnua, kunnes yhteistoimin saatiin höyrykone tähän tehtävään.

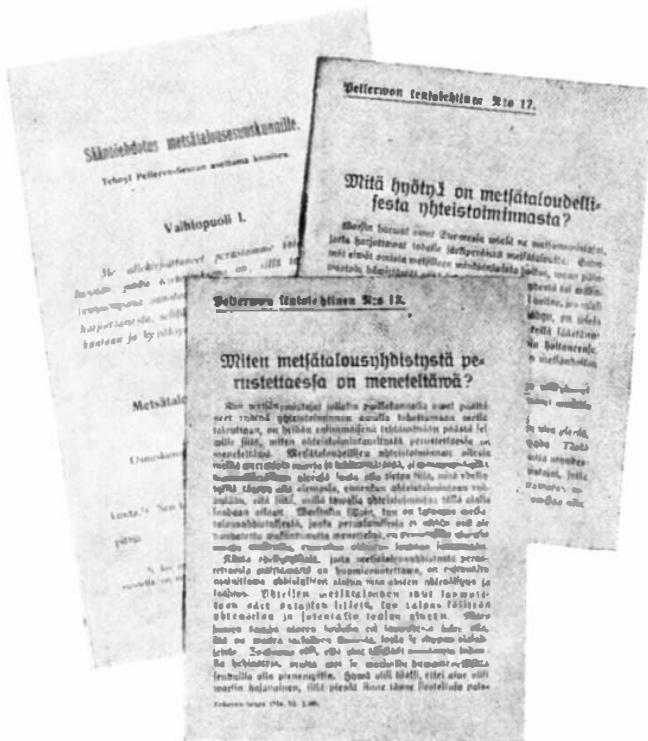
Mutta monta yhtiömeijeriä — näitä oli jo ennen osuustoimintalakia useassakin paikassa, mm. Tervossa, Kortesejärvellä ja Kuortaneella — hoidettiin huonosti. Hannes Gebhard joutui eräällä matkallaan vuoden 1901 lopulla konkreettisesti kokemaan, miten eräissäkin meijerissä kelvoton isännöitsijä oli pettänyt jäsenmaanviljelijöitä. Saatuaan sitä ennen jo kuulla muista epäonnistumisista kirjeellisesti Gebhard kysyi itseltään: »Pitkö Suomen maanviljelijäin uusienkin osuusmeijerien sortua kykenevien johtomiesten puutteessa?» Heti Helsinkiin palattuaan hän esitti Pellervo-Seuran johtokunnalle, että hallitukselta pyydetäisiin määräraha osuusmeijerien taloudenhoidon ja kirjanpidon neuvojan toimen perustamiseksi sekä tähän perustuvan vertailevan meijeritilaston toimittamiseksi. Kun Torvelainen oli edellisenä kesänä käynyt Tanskassa perehtymässä näihin kysymyksiin, Gebhard sai häneltä

sopivaa aineistoa esitykseensä. Se johtikin tulokseen, sillä senaatti määräsi maaliskuun 13. päivänä 1903 6 000 markan vuotuisen määrärahan käytettäväksi viiden vuoden aikana erityisen meijerikonsulentin palkkaamista varten. Jo saman vuoden huhtikuun alussa tähän toimeen kiinnitettiin Harjun maanviljelyskoulun opettaja agronomi Evert v. Konow, joka ennen toimeensa astumista velvoitettiin tutustumaan alaansa sekä Tanskassa että kotimaassa. Samaan tapaan pyrittiin perustamaan lukuisia muitakin osuuskuntia, joille kaikille Gebhard tavalla tai toisella antoi alkusysäyksen. Aivan luonnollista oli, että maanhankinta tilattomille oli erityisen lähellä Gebhardin sydäntä, ja niinpä jo v. 1901 tämä asia otettiin esille Pellervo-Seuran johtokunnassa. Toukokuussa 1903 saatiinkin valmiiksi mallisääntöehdotus sellaisille osuuskunnille, joiden tarkoituksena oli maan hankkiminen jäsenille, jotka voisivat tätä varten saada lainoja tilattoman väestön lainarahastosta. Nyt oli Pellervo-Seuralla hyötyä taitavista avustajistaan. Gebhard, Paasikivi, Serlachius ja uusi sihteeri Philip Suuronen tarkistivat yhteistuumin ehdotuksen, joka saman vuoden lopulla jätettiin senaatille. Pääpiirteissään se sisälsi suunnitelman, että ostettaisiin jokin suurempi tila tai tilanosa, joka kokonaisuudessaan kiinnitettäisiin valtiolta saatavan lainan vakuudeksi. Jäsenen haltuun annettu tilanosuus pysyisi osuuskunnan omaisuutena, kunnes koko laina olisi maksettu, metsämaa jopa pidettäisiin yhteisessä hallinnassa 50 vuotta — ilmeisesti tarkoitus oli estää huijareita pääsemästä siihen käsiksi.

Senaatin kamaritoimituskunta hyväksyi nämä periaatteet pääpiirteissään ilmoittaen, että perustettavat maanosto-osuuskunnat saattoivat hakea lainoja mainitusta valtionrahastosta. Toimituskunta ratkaisi kunkin hakemuksen erikseen. Kun lisäksi syksyllä 1905 valmistui Hannes Gebhardin laatima käsikirja Maanosto-osuuskunta. Ohjeita sen perustamiseen, oli tie tasoitettu tälle osuuskuntamuodolle. Se ei kuitenkaan vastannut odotuksia, sillä liian paljon tiloja oli hylättävä ostettavan tilan ylen korkean hinnan tai osuuskunnan jäsenten vähävaraisuuden takia. Ennen pitkää tämä toiminta siirrettiin valtiolle, ja useimmiten sen suomia mahdollisuuksia käyttivät hyväkseen vähävaraiset kaupunkien tonttien ja asuntotilojen tavoittelijat.

Vähitellen syntyi mitä monimuotoisimpia osuuskuntia, mm. turvepehku-, puimakone- ym. osuuskuntia. Huvittavimpia yrityksiä alallaan oli Juho Kaskisen suunnitelma perustaa kansanopisto-osuuskunta, josta hän toukokuussa 1906 pyysi neuvoja Gebhardilta.

Kuten jo Paasikivi oli todennut, ei osuuskuntamuoto näytä olleen parhaita myöskään karjanjalostustyössä. Tässä olivat paljon tehok-



*Metsätalousosuuskuntien mallisäännöt v:ltä 1907 ja ensimmäiset metsätaloudellista yhteistoimintaa selostavat lentolehiset.*

kaampia sonniihdistykset, joita jo vuosisadan alussa oli satakunta. Osuustoimintahenkeä niissäkin teroitettiin, ja kuvaavasti kyllä puhuttiin »osuustoiminnan liepeillä tapahtuvasta karjanjalostuksesta». Gebhardin toiminnan merkityksestä puhuvat ehkä selvimmin vuoden 1901 jälkeen syntyneiden erilaisten osuuskuntien määrät. Vuonna 1903 niitä oli jo lähes pari sataa (194), vuotta myöhemmin lähes 400 (394), siten innostus hiukan jäähtyi, niin että vuoden 1905 lopussa osuuskuntien luku vasta ylitti 500 (503). Eräs osuuskuntamuoto, johon Gebhard suhtautui kauan epäillen, oli osuuskauppa ja yleensäkin kulutusosuuskunnat, jotka esiintyivät aluksi yhteisosto- ja myyntiosuuskuntina. Näistäkin Gebhard kuitenkin huolehti, kuten kirjeenvaihto osoittaa. Niinpä Juho Torvelainen kirjoitti syksyllä 1900 Loimaalta, miten yhteismyynti oli päässyt suuriin mittasuhteisiin siellä. Osuustoimintaintoiset isännät olivat ottaneet jopa 10 000 kultamarkan kassakreditiivin ja ostivat kau-

roja samalla hinnalla kuin kauppiaat, mutta myytyään kaurat jakoivat voitto-osuudet niiden tuojille. Kaikki tämä innoitti yhä uusia jäseniä liittymään paikalliseen maamiesseuraan. Perniön maamiesseura taas myi samalla tavalla leseitä yli 3 000 säkkiä alentaen hintoja 70 pennillä säkiltä. »Tukkufirmat» suhtautuivat sangen suopeasti niistä suoritettuihin ostoihin, kunhan vain saivat rahansa pois.

»Kun alkaa olla jo jonkin verran perehtynyt tähän yhteistoimintatyöhön, alkaa samalla huomata uusia puutteellisuksiakin». Torvelainen kirjoitti Pohjanmaan matkaltaan Gebhardille. »Mutta työ teki-jäänsä neuvoo», hän samalla lohdutti itseään. Yhteisostot ja -myynnit paisuivatkin niin, että muuan suurkauppias jo kieltäytyi myymästä eräälle yhteisostokunnan lähetille tavaraa, »koska hänen niskassaan on 40 maakauppiasta ja jos tämä meno jatkuu, menevät he konkurssiin ja siinä hän tekee kuperkeikan itsekin», kirjoitti Kairamo Gebhardille. Tässä innostuksen vallassa suoritetussa työssä saatiin suuria aikaan. Niinpä Torvelaisen kulkiessa neuvontamatkoillaan Pohjanmaalla ym. hänen vaimonsa hoiteli eräänlaisena konttoristina Pellervon tilausten hankintaa, joita saattoi kertyä satojakin päivässä.

Liakka antoi puolestaan Gebhardille tietoja siitä, miten kentällä suhtauduttiin Pellervon toimintaan. Hän oli vuoden 1901 alussa valittanut, miten yhteisostohenki Ilmajoella oli ensi innostuksen jälkeen »vähän lamassa». Huhtikuun alussa 1901 Liakka sen sijaan saattoi kertoa Gebhardille Torvelaisen käynnistä Ilmajoella: »Torvelainen herätti nekin, jotka nukkuivat. — — T. on erittäin hyvä puhuja. Hänen kiinnostamisensa Pellervoon on todellinen voitto asialle.» Kuitenkin Liakka valitti, että maamiesseurojen työ ja yhteistoimintaharrastus oli hiukan laimeaa. Elettiin osuustoimintalain odotuksissa, mutta silti maamiesseura päätti panna alulle turvepehku- ja polttoturvetehaan sekä kivenmurtamiskoneen hankinnan. Ne pantaisiin kaikki osuustoiminnalliselle pohjalle, jos vain olisi laki. Liakka myönsi kuitenkin, että Gebhardilla oli monta rautaa tulella: »Pieniä puuhia teikäläisiin harrastuksiin verrattuina. Ihmetelty olenkin, miten sinun voimasi kestävät. — — Pellervo on saanut iloita suuremmasta menestyksestä kuin mikään muu uudistushanke mitä minä tunnen. Sitä tunnetaan edes hiukan joka paikassa. Mutta se vaatii ihmisiä. Uudenluontoisia toimihenkilöitä.» Liakka oli paremmin kuin muut selvillä siitä, mitä vaatimuksia osuustoimintaliikkeelle, nimenomaan Pellervolle ja Gebhardille, tämä kaikkiin kansankerrokseen ulottuva suuri taloudellinen uudistusliike asetti.<sup>10</sup>



## *Gebhard ja kulutusosuuskunnat (osuuskaupat)*

Gebhard katsoi osuustoiminnan avulla saatavan aikaan parannuksia maanviljelijäväestön tuotannon lisäämisessä. Sen sijaan kulutusosuuskuntien perustamiseen hän suhtautui alussa varovaisesti. Hänen ensimmäinen suurteoksensa puhuu vain maanviljelijäin yhteistoiminnasta, joskin siinä oli myös Englannin kulutusosuustoiminnan alkuvaiheita käsittelevä luku, mutta tämän hän näyttää laatineen osoittaakseen, että rochdalelaiset osuustoimintaperiaatteet oli omaksuttu yleensä kaikilla osuustoiminta-aloilla eri maissa. Näyttää siltä, että Gebhard kirjoittaessaan kirjaansa, joka perustui pääasiassa Englannista, Ranskasta ja Saksasta kerättyyn aineistoon, oli saanut sen käsityksen, että kulutusosuustoiminta, ts. osuuskauppaliike, oli lähinnä kaupunki- ja tehdastyöväen keskuudessa toimiva liike. Sen sijaan maanviljelijöiden kulutusosuuskunnista Gebhard oli saanut hyviä kokemuksia vain Ranskan ja Sveitsin maaseudun tiheään asutuilta alueilta. Sitä paitsi nämä seudut olivat huomattavia teollisuuskeskuksia ja maanviljelijät olivat siellä ottaneet osuuskauppoihinsa jäseniksi myös teollisuustyöväkeä. Suomen harvaan asutulla maaseudulla ei Gebhardin mielestä vielä ollut mahdollisuuksia tämän kaltaisiin osuuskuntiin, koska sen väestö oli vielä tottumaton niiden hoitamiseen. Tällainen toimintahan edellytti myymälähuoneiston rakentamista, pääoman hankkimista korkomeneeseen ja henkilökunnan palkkaamista. Lisäksi Gebhard pelkäsi, että hankittaisiin sellaista tavaraa, joka ei menisikään kaupaksi ja että kauppa voisi saada hoitajakseen kykenemättömän tai epärehellisen henkilön, joka veisi koko liikkeen häviöön. »Ensiksi meidän tulee oppia konttaamaan ennenkuin voimme juosta», hän kirjoitti. Tälle mielipiteelleen Gebhard sai tukea noina aikoina etenkin Pohjanmaalla sattuneista maanviljelijöiden kauppaosakeyhtiöiden vararikoista.

Osuuskauppojen perustamisen sijasta Gebhard kehotti maanviljelijöitä suorittamaan ammattitarvikkeiden, ts. väkilannoitteiden, väkirehujen, siemenien, koneiden jne., hankinnan yhteisostoilla. Tätä tarkoitusta varten olisi perustettava osto-osuuskuntia tai käytettävä välittäjinä osuusmeijereitä tai osuuskassoja. Gebhardin kannan muovautumiseen vaikutti erityisesti se havainto, että Saksan ja Tanskan maanviljelijästarvikekauppa, jolla oli omat keskusliikkeet, pidettiin täysin erillään osuuskauppaliikkeestä. Niinpä maanviljelijöiden oman keskusliikkeen perustamista pidettiin Pellervo-Seurassa kiireellisenä. Aluksi tyydyttiin kuitenkin varovaisuussyistä vain välitysliikkeen [Pellervon välitysliike] perustamiseen v. 1901. Vasta 1905 katsottiin ajan kypsyy-

neen omalla pääomalla toimivan ja itsenäisen keskusliikkeen syntymiselle.

Gebhardin varoituksia noudattaen maanviljelijät eivät kaikkialla kiihruhtaneetkaan perustamaan osuuskauppoja, vaan koettivat tulla toimeen yhteisostoilla, jotka opettivat maanviljelijöitä yhteistoimintaan. Yhteisostoista oli lyhyt tie osuuskauppoihin, joita kohti kehitys väistämättömästi kulki. Sillä seikalla, että Gebhard asettui periaatteessa varovaiselle kannalle ja toi tämän selvästi julki Pellervo-Seurassa, oli epäilemättä merkityksensä osuuskauppaliikkeemme alkuvaiheissa. Juuri tämän varovaisuuden ansiosta osuuskauppaliike välttyi suuremmilta vararikoilta, joskin niitäkin sattui.<sup>11</sup>

Osuuskaupat eivät olleet mitään uutuuksia — niitähän oli jo 1800-luvun lopulla perustettu Englannista saatujen vaikutteiden mukaan. Aivan vuosisadan vaihteessa perustettiin tällaisia »kauppoja» myös maaseudulle, ensimmäiset Jurvaan ja Ilmajoelle. Granströmin v. 1898 ilmestynyt teos käsitteli teoreettisesti tällaisia kulutusosuuskuntia. Täten siis maamme kulutusosuustoiminnalla oli eräänlainen esihistoria jo ennen »gebhardilaisen» osuustoiminnan syntyä. Osuustoimintalain voimaan tultua useat kauppayritykset jatkoivat toimintaansa osuuskauppoina, mutta täysin hajallaan sijaitsevina ja toimintaa ohjauvan ja valvovan keskuselimen puuttuessa moni tällainen yritys joutui lopettamaan toimintansa tämän vuosisadan alussa.

Pian Pellervo-Seurakin kiinnitti huomiota tähän epäkohtaan ja julkaisi 1903 Osuuskauppakäsikirjan. Tästä vuodesta lähtien seuran palveluksessa oli myös konsulentti osuuskauppoja varten ja Pellervo-lehdessä ryhdyttiin antamaan tietoja osuuskaupoista. Jatkuvasti kuitenkin kehoitettiin noudattamaan varovaisuutta niiden perustamisessa, »koska kauppaosuuskuntia on suhteellisesti paljon enemmän kuin muita osuustoimintamuotoja ajanut karille». On ilmeistä, että Gebhard piti näitä Pellervo-Seuran toimenpiteitä tilapäisinä, ts. pahimmat epäkohdat poistavina ja urauurtavina osuuskauppojen omalle keskusjärjestölle, jonka perustamisen jälkeen seura voisi jälleen keskittyä omaan tehtäväänsä. Osuuskauppaliike oli hänen mielestään työväenliikettä, ja siten sillä oli täysin erilaiset pyrkimykset kuin maanviljelijöiden osuustoiminnalla, joka oli pääasiassa tuotannollista osuustoimintaa. Tätä mieltä ei oltu ainoastaan Pellervo-Seurassa, vaan samalle kannalle asetuttiin myös työväenpuolueen piirissä, kuten esimerkiksi Forssan kokouksen (vuonna 1903) pöytäkirjat osoittavat. Mutta Gebhardin pyrkimyksissä on nähtävissä myös poliittinen päämäärä, nimittäin sosialismin torjuminen työväen oman voimakkaan osuuskauppaliikkeen avulla.

Gebhard oli lähettänyt Forssan kokoukseen Fagerströmin mukana alustuksen kysymykseen »Miten voitaisiin saada osuustoiminta koko maata ja köyhälistöä käsittäväksi?» Määritellessään periaatteita, joita noudattaen osuuskauppaliike voisi parhaiten saavuttaa kannatusta ja menestystä hän totesi, että kulutusosuuskuntien tulisi olla kaikkien kansalaisten yhteisiä. Näin vähävaraisilla kansankerroksilla olisi mahdollisuus parantaa asemaansa omien osuuskauppojen avulla. Kauppaosuuskuntien olisi perustettava tavaraliikettä ja aatteenlevitystyötä varten yhteinen keskuselin, joka vaurastuttuaan perustaisi »omia tehtaita omiksi tarpeikseen». Tällä tavoin voitaisiin »odottamattoman suuressa määrässä aivan rauhallista ja rehellistä tietä toteuttaa tuo vanha, mutta uudistuva ihanne tuotantovälikappaleiden sosialiseeraamisesta».

Nykyaikaisen osuuskauppaliikkeen uranuurtajien aloitteesta perustettiin vuonna 1904 monien vaiheiden jälkeen Suomen Osuuskauppojen Keskusosuuskunta r. l. Mikä oli Hannes Gebhardin suhde siihen? Väinö Tanner, joka kieltämättä aluksi esiintyi yhdistymishankkeen jarruttajana, kertoo Gebhardin kirjoittaneen hänelle ennen S.O.K:n perustamista, että Pellervo on kokonaan hankkeen ulkopuolella, S.O.K. ei kuulunut sen asioihin. Kuitenkin Fagerström toi jo ensimmäisessä Suomen osuuskauppojen edustajakokouksessa toukokuun 31. päivänä 1903 esille ilmeisesti Gebhardin kannan, kun hän Pellervo-Seuran puolesta kannatti keskusliikkeen perustamista, vaikka varoittikin menettelemästä siinä kevytmielisesti ja kehotti etenemään varovaisesti. Toisaalta varsinkin sosialisteissa ilmeni pelkoa »Pellervon syliin syöksymisestä — — se kun on enemmän kapitalistisella kannalla», kuten Eetu Salin perustamiskomiteassa väitti.

Gebhardin voimakas tahto antoi vastuksesta huolimatta S.O.K:lle yhä »pellervomaisemman» luonteen. Kun keskusliike oli perustettu maaliskuun 22. päivänä 1904, Gebhard jo seuraavan huhtikuun alussa pidetyillä Pellervon päivillä lausui tästä tunnustuksen sanoja. Hän piti osuustoimintahengen voimakkaana ilmauksena sitä, että keskusliikettä valmistelevalle komitealle ei ollut peitellyt osuuskauppojen toiminnassa esiintyneitä heikkouksiakaan, vaan oli tehnyt parannusehdotuksia, jotka myös oli otettu varteen. S.O.K:n hallintoneuvoston ensimmäinen kokous olikin hyvin »gebhardilainen». Jäseneksi pääsyn ehdoksi asetettiin, että osuuskaupan säännöt olivat »lailliset ja osuustoimintahengen mukaiset», että osuuskauppa välitti tavaraa pääasiassa jäsenilleen, mutta palautti ylijäämää myös ei-jäsenilleen, että velkakauppa lopetettaisiin ja että mikäli mahdollista, osuuskaupoissa olisi lisämaksuvelvollisuus. Kiertokirjeillä päätettiin tiedottaa nämä ehdot osuuskaupoille. Juuri



*Väinö Tanner.*

se, että täten pyrittiin edistämään osuuskauppojen kehitystä oikeaan suuntaan, helpotti myös yhteistoimintaa Pellervo-Seuran kanssa. Hyvään yhteisymmärrykseen päästiin jo toukokuun 17. päivänä 1904 pidetyssä keskustelukokouksessa, johon ottivat osaa S.O.K:n toimitusjohtaja Lavonius ja Pellervo-Seuran puolesta Gebhard, Paasikivi sekä sihteerit Suuronen. Pellervo-Seuran edustaman kannan mukaisesti S.O.K. otti nyt tavaraliikkeen ohella hoitaakseen myös osuuskauppojen neuvonta- ja organisaatiotyön. Tämä päätös johti kuitenkin osaltaan vuoden kestäneeseen hajaannukseen, sillä Lounais-Suomen osuuskaupat, johtajanaan Väinö Tanner, eivät voineet hyväksyä sitä, että aatteen levitys ja neuvontatyö olisi tullut kytketyksi tavaraliikkeeseen. Siksi he perustivat oman järjestön, Lounais-Suomen osuuskauppojen liiton. Aatteellisen ja neuvonnallisen työn, joka välttämättä olisi ollut saatava tehokkaaksi, pelättiin tavaraliikkeen yhteydessä harjoitettuna jäävän sivuasiaksi ja kaupallisten näkökohtien ja tehtävien kohoavan etualalle. Tukea tälle kannalle oli saatu Saksan osuuskauppojen keskusliiton sihteeriltä Heinrich Kaufmannilta, jonka oppilaana Tanner oli ollut ja johon hän oli ottanut yhteyttä myös tässä kysymyksessä. Kauf-

mannin mielestä Suomen aloittelevan osuuskauppaliikkeen ei olisi vielä ollut tarkoituksenmukaista perustaa keskuselinä tavaranhankintaa varten, vaan tavaranhankinta osuuskaupoille olisi pitänyt aloittaa muodostamalla sitä varten yhteisostoliittoja, kuten Saksassakin oli tapahtunut.

Sen sijaan Kaufmann piti tarkoituksenmukaisena yhteiselimen aikaansaamista valistus- ja neuvontatyötä varten. Kysymyksestä käytiin vilkasta keskustelua lehdistössä, mutta merkittävin mielipiteiden vaihto tapahtui Pellervon palstoilla. Siihen vedettiin mukaan Kaufmannin kirjoituksellaan Saksan osuuskauppaliikkeestä. Hänen, samoin kuin Tannerin, esittämän mielipiteen yhteisostoliittojen tarkoituksenmukaisuudesta ennen oman tukkuliikkeen perustamista ja jälkimmäisen erottamisen valistus- ja neuvontatyötä harjoittavasta elimestä Gebhard peittoi — tapansa mukaan — purevasti. Gebhardin mielestä juuri Saksan yhteisostoliittojärjestelmä oli ollut esteenä sikäläisen osuuskauppaliikkeen kehitykselle. Vasta voimakkaan keskusliikkeen perustamisen ansiosta Saksan osuuskauppaliike oli — hänen näkemyksensä mukaan — selviytynyt siitä heikkouden tilasta, jossa se oli pitkän aikaa ollut. Sen sijaan Englannissa, Tanskassa ja Sveitsissä oli alun perin lähdetty keskusliikkeestä, ja tulokset olivat sen vuoksi näkyneet nopeammin. Täten siis, kirjoitti Gebhard, olisi otettava oppia Saksan kokemuksista ja vältettävä hajaantumista sekä keskityttävä yhden liiton rakentamiseen, josta tulisi voimakas tuki nuorille osuuskaupoille.

Ikävintä kiistassa oli, että sen yhteyteen kytkeytyi Gebhardin ja Tannerin välinen melko kirpeä polemiikki, jossa Gebhard — muistamatta Tannerin Saksasta kirjoittamien kirjeiden oikeaa sisältöä — jopa väitti Tannerin havitelleen S.O.K:n johtajan paikkaa. Niistä kirjeistä, jotka Tanner on julkaissut tai jotka ovat säilyneet Gebhardin jäämistössä, näkyy, ettei näin ollut asianlaita. Mutta niistä käy ilmi myös, että Gebhard aluksi suhtautui mitä myötemielisemmin »nuorukaiseen, joka etsi sijaansa yhteiskunnassa», kun tämä pyysi suositusta Saksan osuustoimintapiireihin. Tanner kirjoitti Hampurista Gebhardille helmikuun 28. päivänä 1902 mm.: »Tänään sain vihdoinkin koitteen paikan tšekäläisessä keskusosto-osuuskunnassa. Kiitän sen johdosta Herra Tohtorin suosituksesta, joka asian onnelliseen ratkaisuun suuresti vaikutti.»

Mistä Gebhard oli sitten kiukustunut Tannerille 1904—05? Tietenkin siitä, ettei Gebhard missään muodossa hyväksynyt kilpailua osuustoiminnan alalla, ja niinpä Tannerin sanojen mukaan »karattiin juuri julmetusti turkulaisten kimppuun syyttäen heitä hajaannuksesta, ja etupäässä jouduin minä, joka olin joutunut olemaan näkyvimpänä nimenä, näiden hyökkäysten maalitauluksi».

Näin asia varmasti olikin, mutta pari täydennystä selvittänee tilannetta. Gebhard kyllä muisti väärin kirjeiden sisällön ja siksi hän pyysi Tanneria julkaisemaan ne kirjeet, joista oli kysymys. Tämän Tanner kuitenkin teki vasta yli 40 vuoden kuluttua. Tannerin motiivointi Pellervo-lehdessä, jossa hän vastusti »neuvovaa virastoa ja sitten — — tavaravälitystä», on kiintoisa. Tanner jatkaa näet: »— — ne harvat suuret kaupat, joiden harteilla koko vastuu tulisi lepäämään, ei äänestettäessä voisi lainkaan vaikuttaa, vaan toiset pienemmät liikkeet voisivat milloin tahansa päättää tavaraliikkeen alottamisesta, mikä nykyisissä kehittymättömissä oloissa olisi tavattoman uskallettua». Tämä osoittaa, että Tanner jo noihin aikoihin ounasteli pienkauppojen »enemmistödiktatuuria», mikä sitten seuraavalla vuosikymmenellä tulikin osuuskauppojen yhteisrintamalle ratkaisevaksi koetinkiveksi.

Gebhard taas tähdensi pääasiallisesti kirjoituksissaan osuuskauppa-liikkeen yhdistämisen merkitystä, ja tämä saatiinkin v. 1905 aikaan osittain kompromissin tuloksena. Lounais-Suomen osuuskaupat liittyivät S.O.K:hon sen jälkeen, kun tämä oli suostunut joihinkin sääntömuutoksiin. Pääasiassa S.O.K. jatkoi kuitenkin toimintaansa alkuperäisen ohjelmansa mukaisesti. Sillä kertaa repeämä saatiin paikatuksi, mutta samat kysymykset tulivat uudelleen esiin kymmenen vuoden kulluttua, jolloin ilmestyi myös muita, painavampia erimielisyyden aiheita, niin että lopullista osuuskauppaliikkeemme jakautumista ei voitu enää välttää. On vaikeaa osoittaa, olisiko jakautuminen ollut vältettävissä, jos kysymys olisi ratkaistu Tannerin edustaman kannan mukaan. Jos aatteellinen työ ja osuuskauppapoliittiset asiat olisi erotettu erilliselle keskusjärjestölle, olisiko suuntariidat saatu rajoitetuksi tämän keskuslaitoksen piiriin ja tukkuliike pidetyksi niistä vapaana? Tuskinpa vain.

Osuuskauppaliikkeen yhdistyttyä Pellervo-Seura saattoi jälleen keskittyä omaan tehtäväänsä: maataloudellisen tuotanto-osuustoiminnan johtamiseen. Olihan »työväen osuustoiminta» saatu järjestetyksi Gebhardin mielestä tarkoituksenmukaisimmalle pohjalle. Työläiset saattoivat nyt oman osuuskauppaliikkeensä avulla ryhtyä rakentamaan parempaa tulevaisuutta »rauhallista ja rehellistä tietä». »Vihdoinkin oikealla tolalla», julisti Pellervo.

Työväki perustikin osuuskauppoja innokkaasti, varsinkin suurlakon ja sen jälkeen tapahtuneen liikehtimisensä aikana. Mutta samoihin aikoihin osuuskauppoja ilmestyi varsin runsaasti myös maaseudulle — vastoin Gebhardin varoituksia. Tähän kehitykseen eivät vaikuttaneet edes ne lukuisat juuri noina aikoina tapahtuneet osuuskauppavararikot, joihin Gebhard usein viittasi. Erittäin huolestuneeksi hän näyttää tulleen

siitä, että maanviljelijät ryhtyivät ostamaan myös ammattitarvikkeensa osuuskaupoista. Tämähän oli täysin ristiriidassa hänen ulkomailta saamiensa kokemusten kanssa, ja hän pelkäsi, että kehitys johtaisi lopulta siihen, että »työväen maailma» saisi liian suuren vallan koko osuustoimintaliikkeessä, kuten hän sanoi puhuessaan Pellervon päivillä 1907. Näin oli hänen mielestään tapahtunut vuoden 1906 eduskunta-vaaleissa — ja vain sen takia, että ei ollut pystytty muodostamaan selaista maalaispuoluetta, johon myös torpparit ja pienviljelijät olisivat voineet liittyä. Gebhard siis pelkäsi samanlaista viljelijäväestön hajaannusta myös osuustoiminnassa. Hänen mielestään vain yhtynyt maanviljelijäväestö saattaisi tarjota kyllin suuren vastapainon sosialismille.

Gebhardin suosittamat osto-osuuskunnat eivät kuitenkaan soveltuneet Suomen oloihin ja siksi niiden luku jäi varsin vähäiseksi. Yhteisostot, joita tehtiin pääasiassa maamiesseuran, osuusmeijerin tai osuuskassan välityksellä, raivasivat tietä osuuskaupalle. Tähän kehitykseen vaikuttivat myös maakauppiaiden usein runsaat liikevoitot sekä luonnollisesti myös yleinen innostus; osuuskauppojen perustaminen tuli ikään kuin muodiksi. Pellervo-Seuran ensimmäiset konsulentit valittivatkin sitä, että kun he tulivat jollekin paikkakunnalle puhumaan osuusmeijeristä tai osuuskassasta, puhe kääntyi aivan kuin itsestään osuuskauppoihin.

On ilmeistä, että Gebhard ei maaseutuväestön parasta tarkoitaneessa toiminnassaan ollut riittävästi selvillä tämän väestönosan pyrkimyksistä ja jokapäiväisten kulutustavaroiden yhä lisääntyneestä tarpeesta. Ostettiinhan maaseudulla vuosisadan alussa metallitavaraa viisi kertaa ja kankaita kolme kertaa niin paljon kuin neljännesvuosisata aikaisemmin. Myöhemmin Gebhard kuitenkin tuli myöntyväisemmäksi suhteessaan osuuskauppoihin, tai paremminkin, kuten haastatteluista voi havaita, hän taipui asioiden kulkuun.

E erityisen selvästi tämä Gebhardin mielenmuutos näkyy mm. hänen juhlaesitelmästäin Pellervon 10-vuotispäivillä 1. 10. 1909. Gebhard totesi, ettei läheskään koko osuustoimintaväki kuulunut maanviljelystuo-tanto-osuuskuntiin. Päinvastoin »enemmistö kuuluu osuuskauppoihin, joissa me kaikki voimme yhtyä järjestämäin kulutuksemme meidän kaikkien yhteisten etujemme mukaan ja niin muodoin yhteiskunnallisesti edistyneemmällä tavalla kuin mitä se on ollut tähän asti». Kehitys näet osoitti S.O.K.:laisten olleen oikeassa. Kun keskusliikkeen myynti 1905 oli 5 miljoonaa markkaa, se viiden vuoden kuluttua oli 13 miljoonaa ja v. 1919 — jolloin tosin alkavan inflaation vaikutus tuntui — 204 miljoonaa markkaa. Osuuskauppojen määrästä mainittakoon, että niitä oli jo

v. 1907 389 ja 1911 506. Tämän jälkeen kasvu hidastui, mutta kuitenkin v. 1920 oli päästy 634 osuuskauppaan — tässä eivät ole sivumyymälät mukana.

Osuuskaupoilla on omat vahvat puolensa; kiinteä järjestäytyminen, S.O.K:n ja muidenkin osuustoiminnallisten keskusliikkeiden tarjoamien etujen hyväksikäyttö, yksityisten kauppojen suunnitelmallinen hoito, voimakas mainonta, yleisen mielipiteen suopeus, valtiovallan ja kuntien myöntämät erikoisedut. Heikkouksina voidaan mainita vieras, usein kalliiksi tuleva työvoima, ostajien toisinaan liiallinenkin isäntävalta ja yleensäkin ahtaammat liikkuma-alat kuin yksityiskaupoilla. Kuitenkin nämä saavat kiittää kilpailevaa kauppamuotoa monesta edistysaskeleesta vähittäiskaupan alalla. Niinpä S.O.K. koulutti taitavia kauppiaita, joista moni ryhtyi myöhemmin yksityisyrittäjäksi. Kauppojen puhtaus ja asiallisuus, yleisöpalvelun parantuminen ja myyntiartikkelien monipuolistuminen ovat kaikki etuja, joita osuuskauppojen ja yksityisyrittäjien kilpailu toi nimenomaan kuluttajille.

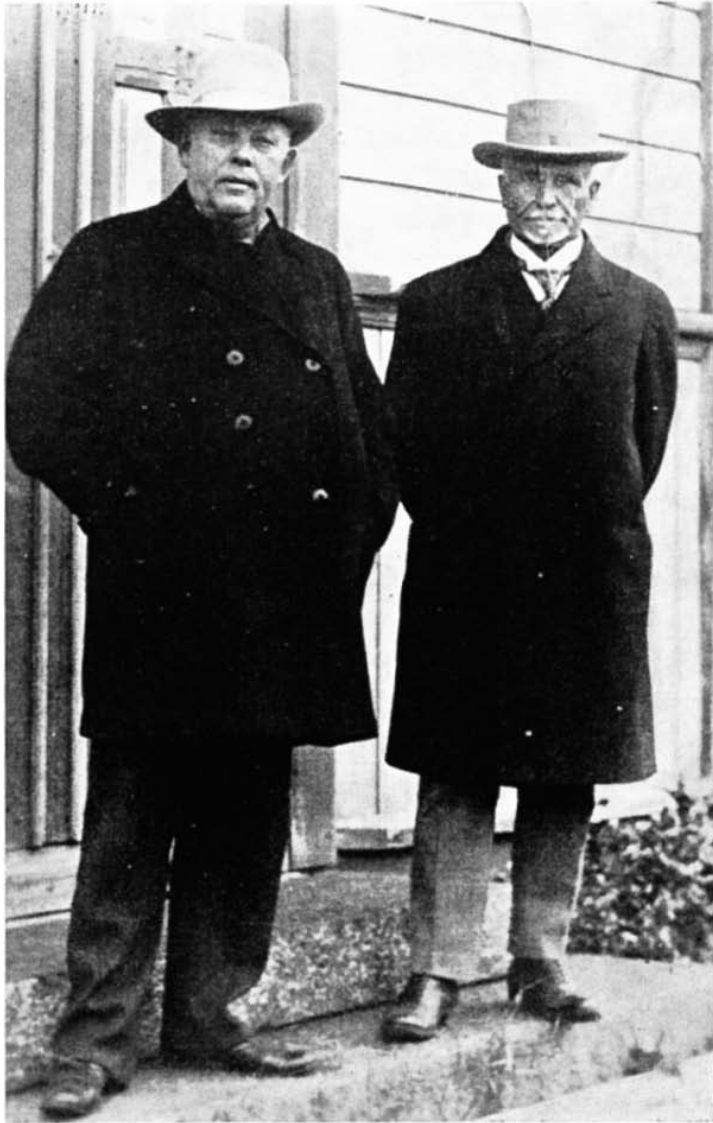
Hannes Gebhard, jota ei voi sanoa yksityiskauppiaiden ystäväksi, näki tietenkin ajan mittaan itse nämä osuuskauppojen edut, jotka toki tuntuvasti ylittivät varjopuolet. Siksi hänestä vähitellen tuli osuuskauppojenkin kannattaja, mutta yleensä hän ei puuttunut kuitenkaan sanottavammin tähän osuustoiminnan haaraan.

Gebhard oli valmis turvautumaan niin osuustoiminnassa kuin muissakin yhteishyvänsä asioissa ulkomaisiin esikuviin, mutta hän ei suinkaan ollut mikään ulkomaisten mallien sokea ihailija. Varmaan hänen suurimpia ilojaan oli todeta, että osuustoiminta kotimaassa oli monilla aloilla saavuttanut yhtä hyviä, ellei parempia, tuloksia kuin muissa maissa.<sup>12</sup>

### *Gebhard ja Suomen osuustoiminnan ulkomaiset suhteet*

Suomen osuustoiminnan aktiivinen alkuvaihe näyttää herättäneen huomiota erityisesti Ruotsissa. Sieltä kirjoitti osuustoimintasihteeri G. H. v. Koch Hannes Gebhardille lokakuun puolivälissä 1900: »Olen suurella kiinnostuksella lukenut teidän selostuksenne Suomen osuustoimintaliikkeestä kansainvälisessä kongressissa Pariisissa. Kun tämä liike on melkein tuntematon, otan itselleni vapauden pyytää, että kirjoitatte artikkelin lehteen Social Tidskrift, jota aion ruveta julkaisemaan, näytteenumeron lokakuussa.» G. H. v. Koch halusi myös tietää, miten hän voisi





*Gebhard ja Skjoldborg (1928).*

tilata suomalaisen osuustoimintalehden. Gebhard toimitti v. Kochille kaivattua materiaalia ja sai itse joulukuussa Social Tidskriftin näytenuumeron, jossa v. Koch selvitti Pellervon syntyä. Gebhard olisi myös halunnut Ruotsista osuustoimintakirjasia, mutta niitä ei tässä maassa ollut vielä julkaistu.

Aivan erikoisasemassa oli tietenkin Tanska, jonka osuustoiminta alusta lähtien antoi herätteitä sekä Gebhardille että hänen työ- ja aatetovereilleen, Torvelaiselle, Liakalle ym. Teokseensa Maanviljelijäin

yhteistoiminnasta ulkomailla Gebhard sai virikkeitä Tanskastakin, mutta vielä enemmän myöhempään tärkeään tutkimukseensa Pienviljely Pohjoismaissa. Tanskan »husmand»-liike kiinnosti häntä erityisesti ja sen keskushenkilö kirjailija Johan Skjoldborg oli vuosikausia Gebhardin ystävä.

Johan Skjoldborg oli syntynyt 1861 suutarin poikana ja hän oli joutunut kamppailemaan kaikenlaisten vaikeuksien, ennen kaikkea köyhyyden kanssa hankkiessaan itselleen vähitellen kansakoulunopettajan pätevyyden. Jo nuoresta pitäen häntä kuitenkin kiinnostivat samat sosiaaliset ongelmat kuin Gebhardia.

Tämä Tanskan pienviljelijöiden isä, kasvatukseltaan opettaja ja peräisin sen rahvaan parista, jolle sitten elämäntyönsä omisti, oli monissa suhteissa Gebhardin sukulaissielu. On sanottu Skjoldborgista, että hänen »maalaiselämän kuvauksensa, mikä taiteellinen merkitys niillä sitten onkaan, ovat vielä intiimimmin asiantuntevia, syvemmin myötäeläviä kuin esimerkiksi Pontoppidanin».

Skjoldborgin suurimpia ansioita oli se, että hän toi tanskalaisen pienviljelijän, »husmandin», kirjallisuuteen. Skjoldborgin elämäkerran kirjoittaja Nicolaisen on sanonut Skjoldborgin runoista: »Saattaa kysyä eivätkö kaikki nämä laulut ole hyödyttäneet enemmän pienviljelijää kuin kaikki ne esitelmät, jotka asian hyväksi on pidetty? — — Parhaalla teoksellaan Gyldholm hän on luonut erään aikamme parhaista yhteiskuntaromaaneista.»

Skjoldborgista tuli pian Gebhardin henkiystävä, joka vieraili 1910-, jopa 20-luvullakin hänen luonaan Lopen Koivuniemessä. Kuten Gebhard oli Skjoldborgin hankkinut itselleen pientilan, jonka viljely kannatti yhtä huonosti kuin hänen ystävänsäkin pientilan pito. Myöhemmin Skjoldborg joutuikin myymään tilansa, mutta sai asunnon itselleen Tanskan »husmandeilta» ja muilta ystäviltaan.

Gebhard oli niin innostunut Skjoldborgin julistuksesta ja runoista, että hän mm. osuustoimintakursseilla puhui alinomaa tämän ja Raiffeisenin herättävästä vaikutuksesta — jopa niin usein, että ainakin eräillä opettajakursseilla Gebhardia itseään kutsuttiin Skjoldborgiksi. Myöhemmin Gebhardin ja Skjoldborgin suhteet kuitenkin viilenivät — Gebhard lienee väsähtänyt runoilijaan, joka jossakin määrin toisti itseään.

Silti jatkuvalla, tuoreella kosketuksella Tanskan osuustoiminta- ja pienviljelijäliikkeeseen oli tärkeä vaikutus Gebhardiin. Pientalonpoikien oloja tarkastellessaan hänellä oli miltei aina taustanaan ja esimerkki- maanaan Tanska, nimenomaan silloin, kun hän lähti perustamaan itse- näistä pienviljelijäliikettä Suomeen.

Aivan osuustoiminnan alkuvaiheissa solmiutuivat myös läheiset suhteet Norjaan. Sikäläisen talonpoikaissiikkeen johtaja Johan E. Mellbye kirjoittaa mm.:

»Vuonna 1902 tapasin Hannes Gebhardin ensi kerran. Hän oli silloin Norjassa, eräässä Gudbrandsdalenin parantolassa lepäämässä sen miltei yli-inhimillisen työn jälkeen, minkä hänelle oli aiheuttanut Pellervo-Seuran perustaminen. En enää muista näinkö hänet ensi kerran tuolla tunturiparantolassa vaiko pääkaupungissamme. Mutta sen muistan, että hän sieltä palatessaan tuli tilalleni Hamarin Hedemarkeniin ja viipyi luonani päivän. Oli mitä mielenkiintoisinta kuunnella hänen kertovan Suomen oloista, toiminnastaan maatalousmiehenä ja varsinkin Pellervossa, missä hän näinä ahdistuksen aikoina näki isänmaan pelastuksen.»

Gebhard ei tyytynyt tekemään Suomen osuustoiminnan syntyvaihetta tunnetuksi vain Pohjoismaissa, vaan julkaisi myös saksalaisessa osuustoimintalehdessä Deutsche Landwirtschaftliche Genossenschaftspresse kirjoituksen Förderung des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens in Finnland (Suomen maaseudun osuustoimintaliikkeen edistämisestä). Saksa oli Hannes Gebhardille läheinen ulkomaanmatkoilta ja Seringiltä saatujen herätteiden vuoksi. Sering kertoo, kuinka Gebhard oli hänelle innostuneesti selittänyt, miten osuustoiminta antaa heikoille suuryrittäjän taloudellisen valta-aseman. Se hankkii talonpoikaistaloudelle yhtä edullisin ehdoin kuin suuryritykselle pääomaa, tuotantovälineitä ja kulutus-hyödykkeitä, huolehtii markkinoiden tuntemisella ja tuotteiden standardisoimisella hyvästä menekistä jne.

»Mutta osuustoiminnallisen järjestäytymisen vaikutukset ja arvo ulottuvat kauaksi taloudellisen toiminnan ulkopuolelle, ulottuvat kahdessa merkityksessä: yhteiskunnallisessa ja siveellisessä. Se turvaa kansanyhteisölle laajan riippumattoman keskiluokan ja siten ehtymättömän uudistusvoiman. Osuuskunta yhdistää yksityis- ja ryhmäedun ja opettaa siten jatkuvasti joka päivä, että menestyvän talouden ei tarvitse perustua yksinomaan itsekkäisiin vaikuttimiin. Se asettaa talouden yhteisen hyvän palvelukseen, herättää yhteishenkeä ja vahvistaa siten oman toiminnan iloa.»

On kiintoisaa todeta, että oppi-isälleen Hannes Gebhard näyttää avautuneen kenties vielä enemmän kuin tšekäläisille ystävilleen. Osuustoiminnan näköalat avartuivat sen suomalaiselle isälle, kun hän näki asiat laajemmasta eurooppalaisesta perspektiivistä. Kun Seringillä parin vuosikymmenen kuluttua oli tilaisuus tutustua »unohtumattomalla matkallaan läpi Suomen» Hannes Gebhardin ja osuustoiminnan saavutuksiin, joita Gebhard vaimoineen esitteli, Sering ihaili Suomen osuustoiminnan monipuolista ja yhtenäistä rakennetta. »Tällaiseen aikaansaamiseen saattoi päästä vain mies, jolla ei ollut ainoastaan selvä järki ja epätavallinen organisaatiokyky, vaan myös puhdas sydän täynnä kiih-

keätä rakkautta kansaansa, epäitsekkyyttä ja tuota häikäilemätöntä energiaa, jolla hän aina puolusti sitä, mitä piti oikeana. Vain syvä siveellinen tunto saattoi herättää nuo siveelliset voimat, jotka nyt suorittavat osuustoiminnallisia tehtäviä arkisessa työssä, uskollisina velvollisuuksilleen, rehellisinä ja alttiina», Sering sanoi.

Pellervosta kävivät ottamassa oppia venäläisetkin osuustoimintamiehet kesällä 1910, jolloin Karhunen opasti heitä Gebhardin lepäillessä maaseudulla. Karhunen järjesti venäläisille Luodolla juhlat, joilla tosin aito-pellervolaiseen tapaan tarjottiin vain kotoisia maitotuotteita. Gebhard osoittautui tunnetuksi Venäjälläkin, sillä retkikunnan johtaja, professori Totomianz, olisi välttämättä tahtonut tavata hänet erityisesti Tilatton väestön alakomitean asioissa. Luodolla pitämässään kiitospuheessa venäläinen osuustoimintasihteeri Merkulov sanoi puolestaan Pellervon kelpaavan esikuvaksi Venäjän osuustoimintakomitealle, kun se järjestäisi toimintansa entistä tarkoituksenmukaisemmaksi.

Osuustoiminnallista yhteistyötä ulkomaiden kanssa alettiin vähitellen organisoida. Olihan jo v. 1895 perustettu Lontoossa Kansainvälinen osuustoimintaliitto, jonka tarkoituksena oli toimia yhdysiteenä eri maiden osuustoimintajärjestöjen välillä, kehittää osuustoimintatilastoa, välittää tiedonantoja, valmistella maaperää kauppasuhteiden solmimiseksi eri maissa toimivien jäsenjärjestöjen kesken jne. Gebhard, joka itse oli lukuisilla ulkomaanmatkoillaan henkilökohtaisesti tavannut alan johtomiehiä, tunsu tietenkin suurta kiinnostusta kansainvälistä liittoa kohtaan. Hän käsitti myös, että Suomen osuustoimintaliike tarvitsi tukea ja ymmärtämystä ulkomailta, mikä saavutettaisiin parhaiten yhteisen kansainvälisen liiton avulla. Tästä selittyikin, että Kansainvälisen osuustoimintaliiton neljänteen kongressiin Pariisissa v. 1900 lähetettiin Gebhardin laatima selostus Suomen osuustoiminnasta ja vastaperustetusta Pellervo-Seurasta ja että v. 1902 seura tuli mainitun liiton jäseneksi.

Pari vuotta myöhemmin Kansainvälisessä osuustoimintaliitossa syntyi erimielisyyttä siitä, missä määrin valtion oli ruvettava edistämään osuustoimintaa sekä mitä päämääriä liikkeelle oli asetettava. Budapestin kongressissa 1904 tuli maataloudellisten osuuskuntien edustajien ja sosialistisen osuuskauppaväen kesken niin suuria ristiriitoja, että maataloudelliset osuuskunnat erosivat liitosta ja perustivat oman uuden yhdistyksen. Näin syntyikin v. 1907 Maataloudellisten osuuskuntien kansainvälinen liitto, johon Pellervo-Seurakin liittyi v. 1909 pysyen silti jatkuvasti myös Kansainvälisen osuustoimintaliiton jäsenenä. Uusi järjestö ei osoittautunutkaan elinkykyiseksi, vaan lakkasi toimimasta vuoden 1912 jälkeen.

Hannes Gebhardin laaja ulkomainen kirjeenvaihto osoittaa, miten hän vuosi vuodelta tuli yhä tunnetummaksi ja solmi suhteita eri maiden osuustoiminta- ja talonpoikaisliikkeiden johtajiin. Myöhemmin jopa Kansainliitto pyysi Gebhardia ja erästä tšekkiläistä osuustoimintamiestä, johtaja B. Treybalia, asiantuntijoina tutkimaan Bulgarian osuustoimintaa sekä laatimaan uudistussuunnitelman, jotta osuustoiminta pystyisi tukemaan Bulgarian maalaisväestöä sen pyrkiessä kohti parempia taloudellisia oloja. Asiantuntijat jättivätkin kesällä 1931 Kansainliitolle laajan tutkimuksensa Bulgarian osuustoiminnasta ja selvittivät siinä esiintyneitä heikkouksia sekä tekivät ehdotuksia niiden poistamiseksi. Kun kuitenkin pian tämän jälkeen uusi valtiollinen suunta pääsi voitolle Bulgariassa, näytti kauan siltä, että uudistusehdotukset jäisivät soveltamatta käytäntöön. Mutta syksyllä 1934 saapui Hedvig Gebhardille sieltä yllättäen kirje, joka osoitti, että Hannes Gebhardin työ kantoi hedelmiä maamme rajojen ulkopuolellakin. Lyhykäisyydessään kirje kuului seuraavasti.

Kunnioitettava professorin rouva Gebhard

Kun Bulgarian osuustoimintaliike nyt on suurten uudistusten edessä, on minulla sisäinen pakko kirjoittaa Teille tuntemattomanakin muutamia rivejä kiittäakseni siitä erinomaisesta harrastuksesta, jota Teidän kuuluisa mies-vainajanne osoitti Bulgarian osuustoimintaa ja sen uudestiluomista kohtaan.

Minulla oli erikoinen onni oppia läheisessä yhteistyössä tuntemaan suuri vainaja, joka ennen kaikkea muuta pyrki totuuteen ja lausui aina ilmi sen, mitä ajatteli.

Professori Hannes Gebhard oli osuustoimintaliikkeessä selvän ja yksinkertaisen rakenteen, säästävällisen hallinnon ja tehokkaan tarkastuksen kannattaja. Bulgarian nykyinen hallitus harjoittaa onneksi sellaista taloudellista politiikkaa, joka on hyvin suopea sen katsomuskannan toteuttamiselle, mikä professori Gebhardilla oli Kansainliiton valitsemana Bulgarian osuustoiminnan asiantuntijana.

Minulle on kerrottu, että Suomen osuustoiminnan isän työ on Teidän, samaten kuin Teidän kunnioitettavan tyttärensä sydäntä hyvin lähellä, ja uskon, että Teillä on ilo saada tietää, että muutamat suuren vainajan aatteet jo ovat juurtuneet Bulgariassa.

Lausun täten ilmi useiden henkilöiden kunnioituksen tunteet professori Gebhard-vainajan muistoa kohtaan ja pyydän Teitä ottamaan vastaan heidän kiitollisuutensa.

Kunnioittaen

Teidän

Tohtori B. Jantschuleff

Tuskin tarvitaan kauniimpaa todistusta Gebhardin kauaskantoisesta työstä osuustoiminnan hyväksi. Minne hän menikin, hän pysyi itselleen ja periaatteilleen ehdottoman uskollisena ja herätti täten jakamatonta kunnioitusta ajamaansa aatetta, mutta myös itseään ja pientä maataan kohtaan.<sup>13</sup>

## *Tunnustusta*

Hieman aprikoimista on herättänyt kysymys, oliko Hannes Gebhard kiitoksen kipeä, vai riittikö hänelle, että hän teki osuustoiminnan tunnetuksi. Kun syksyllä 1909 vietettiin Pellervo-Seuran 10-vuotisjuhlia, Gebhard valmisteli niitä perusteellisesti puolisonsa kanssa. Erikoisleiman juhille antoivat ulkomaisten osuustoimintajärjestöjen edustajien mukanaolo ja innostunut ja lämminhenkinen mieliala sekä voimakas kansainvälinen yhteistunne. Näiden juhlien keskus, sielu ja liikkeellepaneva voima oli Gebhard, joka piti itse tai hankki muilta päivien arvokkaimmat esitelmät. Gebhardin ytimekkäästä juhlaesitelmästä »Liikkeemme kymmenvuotiset saavutukset» ei voi unohtaa seuraavia sanoja: »Mutta mihin osuuskuntaan me kuulummekaan, on meillä joka tapauksessa paljon yhteistä, joka meidät on tänne tuonut. Kaikkia meitä johtaa yhteinen pyrkimys, vähävaraisten kohottaminen. Ja kaikkia meitä johtavat osuustoimintaliikkeen yhteiset, ylevät periaatteet: oikeudenmukaisuuden, rehellisyyden, veljellisyyden, yhteenliittymisen, yksimielisyyden periaatteet!»

Kirjeenvaihdosta päätellen Gebhard nimenomaan kielsi tekemästä itsestään mitään numeroa Pellervon 10-vuotisjuhlien yhteydessä, eikä Pellervo-lehdessäkään saanut olla häntä koskevaa kirjoitusta. Mutta vaikka hän täten tähdensikin, että oli juhlittava Pellervoa eikä häntä, niin Uusi Suometar kirjoitti lokakuun 1. päivän numerossa 1909, että kun vietetään Suomen osuustoiminnan 10-vuotisjuhlaa,

»— — niin nousee tämän juhlan keskeltä yksi nimi, johon mielet kiintyvät muistellessaan kuluneella ajan taipaleella tehtyä työtä, käytyjä taisteluja ja saavutettuja voittoja. Se nimi on Hannes Gebhard.

Siinä määrin kuin maailmassa yksi ainoa ihminen saattaa olla suuren, satoja tuhansia vallanneen liikkeen kantaja, on Hannes Gebhard Suomen osuustoiminnan luoja. Hän on tämän aatteen täällä tunnetuksi tehnyt, hän on tämän liikkeen täällä perustanut, hän on sitä sitten kaiken kuluneen ajan johtanut, hän on se, joka sitä ennen kaikkea on vaalinut, kasvattanut, kehittänyt. Hän on hankkinut meidän osuustoimintalain; hän on perustanut Pellervo-Seuran ja sitten tämän seuran etunenässä keskeytymättä seisonut; hän on Pellervo-lehden perustanut ja sitä johtanut; hän on luonut Osuuskassojen Keskuslainarahaston ja sitä johtanut; hän on sanonut muidenkin suurten osuustoiminnallisten keskusyritysten syntysanat; hän on luonut Suomen osuustoimintaopiston — hän, sanalla sanoen, on ollut ja on Suomen osuustoiminnan sielu.

Vain harvoille, vain aniharvoille on suotu pitkänkään elämän kuluessa suorittaa sellainen elämäntyö, johon Hannes Gebhard jo nyt, keskellä miehuudenikänsä parhainta työaikaa, saattaa katsella.

Miksi? Miksi se on niin aniharvoille suotu?

Monet voivat vastaukset tällaiseen kysymykseen olla. Mutta totuutta ei tapaa niistä

yksikään, jollei se sano: siksi, että vain harvoille, vain kaikkein runsaimmin armoitetuille meidän ihmisten joukossa on suotu se mielen palava tuli, se tahdon teräksinen sitkeys rakkaudessa yleviin epäitsekkäisiin päämääriin, mikä Hannes Gebhardin ihmisissä asuu.

Emme tiedä, mutta kun Hannes Gebhardissa ja hänen komeassa elämäntyössään ajatus viipyy, on *ihminen* se sana, joka vastustamattomasti mieleen tulee. Tämä ihana sana. Sillä mitä on maailmassa ihanampaa kuin kaunis ihmiselämä? Ihmiselämä eletty olemassaolon valoisille voimille, kautta hyskeen ja tyrskeen, kamppailussa monenkaltaisessa alusta ja loppuun saakka, mutta aina kuitenkin voittoisana nous-ten ja nousten. Ja mitä on suurempaa, mitä hurmaavampaa kuin ihmiselämä tämmöinen, jonka kamppailun jäljistä siunaus tihkuu, siunaus sadoille tuhansille ja synty-mättömienkin polvien taas uusille tuhansille ja tuhansille?

Sellainen elämä on elämää. Se on elämätä sanan korkeimmassa merkityksessä. Sellaiseen elämään saattaa Hannes Gebhard tänään, elämänsä ensimmäisenä suu-rena juhlapäivänä kääntää henkisen katseensa.

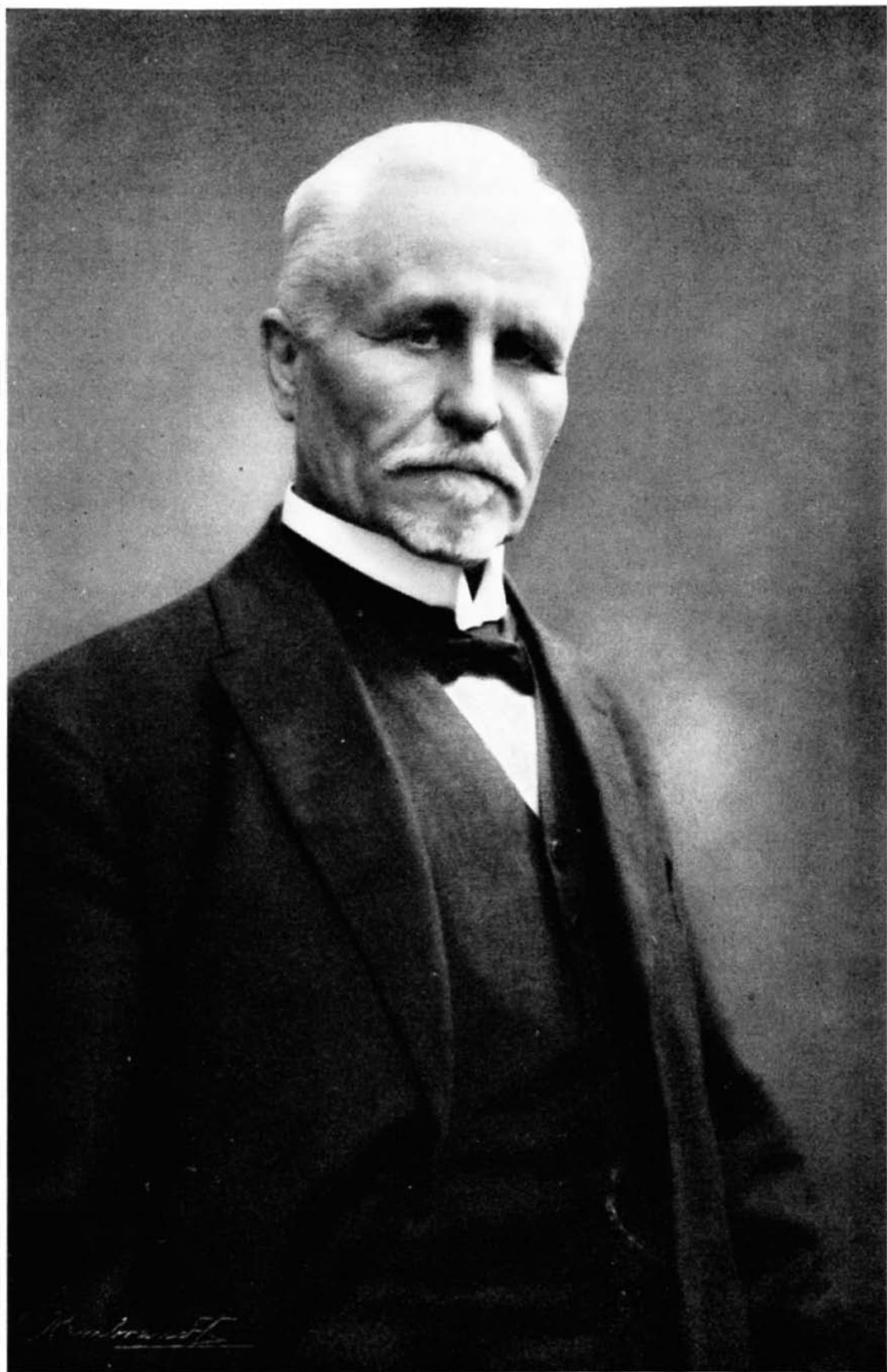
Sydämensä pohjasta iloitsevat tänään hänen iloansa kaikki hänen ystävänsä.»

Näistä ystävästä kirjoitti hänelle hänen oppilaansa Juho Jännes, joka muistutti, että lokakuun 1. päivä 1909 oli merkkipäivä koko Gebhardin perheelle — myös Hedvig Gebhardille. Mutta päätekijä oli kuitenkin Hannes Gebhard itse, jonka esimerkillisyyttä nuorille Jännes halusi koros-taa: »Siitä asti kun Pellervon perustit on Sinun esimerkkisi, uhrautumisesi epäitsekkäässä työssä ollut minulle voimana, jota olen käyttänyt koettaes-sani vastustaa luonteeni laiskuutta ja itsekkyyttä. Tunnen Sinua kohtaan sitä kiittolisuutta, jota tuntee ainoastaan kasvattajaansa kohtaan. Olen varma, että tässä maassa on paljon nuoria miehiä, jotka samoin kuin minä näkevät Sinussa esikuvansa.»

N. Rantakari puolestaan kirjoitti v. 1912 Gebhardille: »Energiaa Sinä tarvitset niihin isänmaallisiin tehtäviin, joita eivät muut tee kuin Sinä — — kun Sinä olet personifioitu osuustoiminta ja Pellervo on myös osa olemustasi — —.»<sup>14</sup>

Kun Hannes Gebhard huhtikuun 8. päivänä v. 1914 täytti 50 vuotta, hän joutui suurenmoisen juhlinnan kohteeksi. Lähetystöjä, puheita, lahjoja virtasi kotiin ja illalla pidettiin Seurahuoneella juhlapäivälliset, joissa puhe seurasi toistaan. Myös lehdistössä julkituottiin tunnustuksen ja ihailun sanoja päivän sankarille. Julian Serlachius kirjoitti Pellervossa,

»ettei pelkkä tiedon levittäminen kannu hedelmää, ellei sen kanssa käsi kädessä käy kasvatustyö ja yksilöiden taloudellisen voiman kohottaminen. Professori Gebhard on käsittänyt tämän tärkeän seikan, mutta on samalla myöskin selvästi tajunnut, että osuustoiminta on, joskaan ei ainoa niin kuitenkin paras todellisen ja terveen kansankasvatuksen välikappale. Uhrautuvaisuudella ja alttiudella millä ei ole ver-taistaan on professori Gebhard omistanut elämänsä ja toimintansa yleväksi esi-merkiksi osuustoiminnalle.



*Hannes Gebhard 60-vuotispäivänään (8. 4. 1924).*



Lukemattomat ovat ne kodit, joissa puute ja huolet ovat osuustoiminnan avulla saaneet väistyä joltisenkin hyvinvoinnin ja hyvän tulevaisuuden toivon tieltä. Osuustoiminta on edelleen kansan laajoihin kerroksiin juurruttanut velvollisuuden ja oikeuden tuntoa. — — Niinkuin itse osuustoiminta ovat myöskin sen saavutukset ja voitot suurimmaksi osaksi professori Gebhardin työtä. Hänellä on kyllä ollut paljon ja hyviä auttajia. Mutta hänen ansionsa on ollut, että hän on ne löytänyt ja voittanut. Ilman hänen persoonallista otettaan, hänen vuorenlujaa uskoansa ja hänen esimerkkiään itseuhrautuvaisessa työssä ei näitä auttajia olisi ollut saatavissa.

— —  
Viisikymmenvuotispäivänään voi professori Gebhard siis luoda katseensa taaksepäin elämäntyöhönsä, niin suureen, niin syvällekäypään ja niin siunausta tuottavaan, että harvoin on suotu yhden miehen sellaista saada aikaan. Hän on ollut kansan kasvattaja ja opettaja tämän sanan kauneimmassa merkityksessä. Tässä ylevässä kasvatustehtävässään on professori Gebhard ollut ankara, mutta samalla ystävällinen opettaja ja on hän voittanut kaikkien niiden lämpimän rakkauden ja luottamuksen, jotka ovat olleet hänen oppilaitaan. Ei sen takia, että hän olisi sitä tavoitellut vaan juuri sen vuoksi, että heidän todellinen parhaansa aina on ollut hänen tekojensa ojennusnuorana.»

Harvinaisen tervehdysten Hannes Gebhard sai entiseltä opiskelutoveriltaan Oskar Relanderilta, joka oli siirtynyt Sortavalan seminaarin johtajaksi 1907. Relander lähetti Gebhardin 50-vuotispäivänä »Pitämättä jääneen juhlapuheensa», jossa hän muisteli yhteisiä nuoruuden-aikoja.

»Oli kaunis kesäinen sunnuntaipäivä monta vuotta sitten [1889]. Sinä ja minä ja meidän muut läheiset toverimme olimme vielä ylioppilaiden kirjoissa, vaikka jo aloimme etsiä itsellemme omaa toimialaa. — — Me suunnittelimme tulevaisuuden tehtäviämme, elämäntyötämme. Taikka oikeastaan Sinun. Me toiset sitä kilvan sinun kanssasi selvittelimme, milloin vakavasti, milloin leikkiä puhuen, keksien jos minkilaisia yksityiskohtia.

Sinulla jo silloin alkoi selvitä se elämäntehtävä, jolle sittemmin olet työsi ja tarmosi omistanut. Siitä me puhelimme. Väitöskirjasi perustuksella me kutsuimme sinua 'lehmätohtoriksi'. Ja me kuvittelimme mitä kaikkea sinä saisit aikaan. Nuoren mielen rohkeudella me suunnittelimme kaikki, me kuvittelimme kaikki vaikeudet helposti voitetuiksi. Paljon suurta, paljon hyvää me uskoimme sinun saavan aikaan. Sinun toimintasi kautta me arvelimme maanviljelyksen, karjanhoidon ja taloudellisen elämän maassamme suuresti edistyvän.

Ja sitten me kuvittelimme tulevaisia aikoja, kaukaista tulevaisuutta, jolloin me kaikki olisimme harmaapäitä miehiä. Me kuvittelimme juuri tällaisen suuren kansalaisjuhlan. — — Minäkin olin maaseudulta siihen saapunut ja minä pidin maaseutulaisten puolesta juhlapuheen. Tuolla Alppilan vuorilla aurinkoisena kevät-sunnuntaina minä sen puheen pidin suuren kuvittelun kuulijakunnan läsnäollessa lennokkain, loistavin sanoin.

Nyt siitä on kulunut neljännesvuosisata, tuosta iloisesta, keväisestä sunnuntaipäivästä. Nyt sinä olet suorittanut suurta ja kaunista elämäntyötä. Nyt on suuri kansalaisjoukko kokoontunut sinua juhlimaan ja minä olen maaseutulaisena saapu-

nut juhlaan. Nyt minä pidän uudestaan tuon puheen, jonka silloin jo pidin ja jonka lupasin tällaisessa juhlassa pitää. Silloista sanontaa en muista, joten minun on uudestaan mietittävä.

Meillä on tässä varsin harvinainen tapaus edessämme. Harvoin elämässä niin käy kuin sinun on käynyt. Tavallisesti käy niin, että nuoruuden kultaiset tuulentuvat eivät toteudu, tai toteutuvat vain vähäisessä määrässä. Mutta tässä on käynyt päinvastoin. Me kuvittelimme sinulle silloin suuren ja kauniin elämäntyön, ja sinä olet suorittanut paljon suuremman ja paljon kauniimman. Todellisuus on kulkenut paljon sivu meidän rohkeimpien kuvittelujemme. Me kuvittelimme sinun kunniaksesi vietettävää juhlaa. Tämä juhla jota nyt vietetään on paljon suurempi, on ainakin paljon kantavampi. Juhlan osanottajat edustavat paljon laajempia kansalaispiirejä kuin me silloin arvasimme.

Onnellinen sinä, veli Hannes, jolle on sallittu suorittaa tällainen elämäntehtävä, jolle on sallittu pysyä uskollisena nuoruutesi ihanteille, jolle on sallittu tarmoa, voimaa, lujutta niitä toteuttaa. Onnellinen sinä, jolle on sallittu sellainen auttaja rinnallesi. Suotakoon sinulle voimia vielä kauan tehdä työtä ihanteittesi puolesta. Suotakoon Sinun työllesi siunausta, ja sallittakoon sinun nähdä työsi kantavan kaunistaa, hyvää hedelmää.

O. R[elander].»

Aurinko olikin nyt korkeimmillaan Hannes Gebhardin elämässä, mutta pettymysten kausi odotti häntä.<sup>15</sup>

### *Ero Pellervosta*

Hannes Gebhard keskittyi 1900-luvun toisella kymmenellä yhä enemmän osuuskassaliikkeeseen, jossa hän näki kaiken osuustoiminnan parhaan tuen. Niinpä vuoden 1910 loppuun mennessä osuuskassojen avustamana oli syntynyt kolmattasataa osuuskuntaa. Åke Lönnberg valittiin v. 1915, että Pellervon konsulenttien matkaeväinä »oli liiaksi osuuskassaa, liian vähän meijeri- ja kauppa-asioita». Mistä syystä Gebhard ei Pellervossa harrastanut kauppa-asioita? Syynä ei ollut mikään periaatteellinen vastenmielisyys kulutusosuuskuntia kohtaan, sillä Gebhard joutui pian toteamaan, että ne muodostivat valtaosan osuuskunnista, mutta S.O.K. joutui vuosien mittaan yhä selvemmin sosiaalidemokraattisen enemmistön käsiin, ja missä vasemmisto sai enemmistön, se empi mättä yritti politikoida, kuten tapahtui S.O.K. :ssakin. Tosin saatiin laiha sovinto säilytetyksi mm. vuosien 1908 ja 1913 edustajakokouksissa, korostettiinpa viimeksi mainitussa, että osuuskauppaliike pysyisi puolueettomana sekä poliittisiin että uskonnollisiin ajatussuuntiin nähden. Lisäksi luvattiin tarvittaessa ryhtyä yhteistoimintaan toisten uudistus-

liikkeiden, kuten Suomen ammattijärjestön, Pellervo-Seuran ja muiden osuustoiminnallisten keskusliikkeiden sekä maatalousseurojen kanssa. Mutta jo vuoden 1914 edustajakokouksessa keskusteltiin kysymyksestä, oliko osuuskauppojen avustettava työväen taisteluja.

Pahempia erimielisyyksiä syntyi kuitenkin nimenomaan yhteistoiminnasta Pellervon kanssa. Jo 1908 oli suunniteltu Pellervon muodostamista osuuskuntien yhteiseksi liitoksi. Muut keskusliikkeet asennoituivat myönteisesti suunnitelmaan, mutta S.O.K. vastusteli ja vuoden 1914 edustajakokouksessa vasemmisto tuomitsi koko hankkeen sillä perusteella, että Pellervo-Seura valvoi yksinomaan maanviljelijäväestön, siis tuottajien, etuja. Enemmistö päätöksellä, kuitenkin vain 74 äänellä 64 vastaan, S.O.K. silti päätti liittyä Pellervo-Seuran jäseneksi, mutta tästä alkoi todellinen ajojahti työväenlehdissä. Milloin syytettiin Pellervo-Seuraa suurpääoman asioilla kulkevaksi, milloin Gebhardin johtamaksi yksinvaltiaaksi virastoksi. Kiukkuisimmin kirjoitti Viipurissa ilmestynvä Työ-lehti toukokuussa 1914 väittäen että »S.O.K. möisi nahkansa gebhardilaiselle kokoomukselle, jolloin taantumuksellisten aineiden käsissä olevat osuusmeijerit ja osuuskassat saisivat vaikutusvallan vapaisiin kuluttajajärjestöihin ja varmennettaisiin hyvä paikka — — herroille, jotka ottavat mielellään vastaan yksilöllistä pyhänsavun suitsutusta — —». Tällä viittauksella tarkoitettiin erityisesti Gebhardia. Mutta Gebhard ei liioin pysynyt vaiti. Kun työväen osuuskaupat vuodesta 1908 olivat olleet enemmistönä S.O.K:n hallintoneuvostossa »maalaiden vetäessä viattomuuden unta», tulivat sosialistit miehissä Keskuskunnan kokouksiin ja ajoivat maalaiset pois sen johdosta. Viime hetkessä eräät pohjalaiset nuoret maanviljelijät oivalsivat, mistä oli kysymys ja ryhtyivät yhdessä muiden kanssa herättämään maalaisia ja järjestämään heitä taistelu rintamaan sosialistien luokkapyyteitä vastaan. Hiljalleen sosialistit jäivätkin vähemmistöön, mutta nyt alkoivat työväenosuuskaupat vaatia, että kaupat saivat lähettää yhden edustajan 300 jäsentä kohti. Ehdotus hylättiin sekä 1914 että 1915; jäsenen ja äänen periaate päätettiin jättää voimaan ja juuri tästä leimahti Tannerin jo v. 1904 ennustama avoin ristiriita suurten ja pienten kauppojen välillä ilmituleen.

Vuoden 1915 S.O.K:n edustajakokouksen jälkeen molemmat osapuolet järjestäytyivät Osuuskauppaväen puolueettomuussuunnaksi ja Edistysmielisen osuuskauppaväen keskuskomiteaksi. Gebhardia kiidutti tässä asiassa erityisesti se, että kaksi »omaa miestä», Jännes ja Lavonius, olivat päätyneet siihen, että vain erikoisen ääniasteikkojärjestelmän käytäntöön ottaminen saattoi tuoda rauhan osuuskauppaliikkeen. Asteikon tuli kuitenkin olla aleneva, jotta suuret osuuskaupat eivät



*Auta itseäsi- ja Yhteishyvä-lehden näytemerot (1905).*

saisi liiaksi valtaa. Jäsenmäärän noustua yli 9 000:n edustajamäärä nousi kahdeksaan, mikä olisi maksimi. Tätä ehdotusta kannatettiinkin vuoden 1916 edustajakokouksessa, mutta lopullisen päätöksen tekeminen haluttiin siirtää seuraavaan edustajakokoukseen, jotta hallintoneuvosto voisi välillä tutkia, oliko vasemmistolla lainkaan halua sovinnolliseen yhteistyöhön. Sitä ei osoittautunut olevan; S.O.K:sta erkani O.T.K. ja Pellervon tehtävät otti työväen linjalla K.K.

Osuuskauppamaailman kahtiajako tapahtui siinä kiristyneessä ilmapiiirissä, mikä aikanaan johti kansalaissotaan. Gebhard, joka näki nämä merkit ilmassa, ei vähääkään luottanut sosialisteihin, eikä näin ollen hyväksynyt minkäänlaista myöntäväisyyspolitiikkaa. Selvin sanoin hän ilmaisi ajatuksensa kirjasessaan Suomen osuuskauppaliike kohtalokkaalla hetkellä [1916]: »Sosialistien jyrkkyys on vain kasvanut siitä, että heitä kannattamaan on yhtynyt kaksi vaikutusvaltaista porvarillista

Keskuskunnan johtokunnan jäsentä hrat Lavonius ja Jännes viime keväänä. Ero on vain siinä, että sosialistit vaativat rajattomasti ylenevää asteikkoa, jossa mm. Elannolla jo olisi 60 ja ennen pitkää 100 ääntä ja mainitut hrat korkeintaan kahdeksan.»

Kirjoituksestaan huolimatta Gebhard ei näytä lopullisesti vihastuneen Jännekselle, mikä käy ilmi tämän kirjeistä kesällä 1916. Jännes kirjoitti mm. heinäkuun 19. päivänä 1916 Gebhardille: »Sinusta on aina toivotettu, että vaadit ystäviltäsiikin kuuliaisuutta, muuten on välit poikki. Suhtautumisesi minuun — — on todistanut minulle, minkä jo ennenkin pidin varmana, että Sinusta tässäkin asiassa on levitetty väärää käsityksiä.»

Gebhardia alkoivat kuitenkin väsyttää ne repivät riidat, joita osuuskauppaväen keskuudessa ilmeni. Gebhard oli halunnut säilyttää Pellervossa, joka keskusliikkeiden synnyinkin jälkeen oli osuustoiminnan aatteellisesti johtava elin, sen alkuperäisen patriarkaalisuuden ja korkeatasoisuuden, joka hänen mielestään loi keskusseuraan sekä viihtyisyyttä että tehokkuutta. Tämä ei kuitenkaan tyydyttänyt »uusia miehiä». Niinpä F. M. Pitkäniemi kirjoitti jo v. 1912 Gebhardille:

»Yhden seikan meidän pitäisi Pellervon johtokunnassa saada aikaan, nimittäin tämän johtokunnan vaalin asettamisen kansanvaltaiselle pohjalle. Kuten itsekin hyvin tiedät on Pellervon nykyinen hallitustapa »valistunutta despotismia» [itsevaltiutta] ja olen jo kauan pannut merkille, että tämä seikka herättää jonkin verran vastahakoisuutta maalaisissa. Nämä ovat nyt kerta kaikkiaan saaneet päähänsä, että heidän itsensä pitää olla asiain johdossa ja ratkaisuisissa ainakin mukana, ja vaikka heidän kykynsä ei toistaiseksi ihan vastaakaan tuota pyrkimystä, niin on se kai juuri tuota tietä kun on kuljettava.

Toinenkin näkökohta. On hyvin mahdollista, että Pellervon valtionapu lakkautetaan tai ainakin tuntuvasti supistetaan ja että keskusliikkeiden pitää ruveta vastaamaan sen kulunkiarviosta. Mutta näitä rahoja eivät näiden liikkeiden osuuskuntakokoukset tule mielellään myöntämään paitsi ehdolla, että osuusmeijerien jne. itsensä valitsevat luottamusmiehet istuvat Pellervon hallituksessa. Ja nyt on viisaampaa järjestää tämä hallinto kansanvaltaisemmalle kannalle.»

Pitkäniemi olisi tahtonut Gebhardin esittävän »hallitusmuodon muutoksen» Pellervon johtokunnan kokouksessa. Itse hän kuitenkin joutui asian esittämään ja hävisi. »Jäin noloon vähemmistöön — mutta vähemmistö on aina oikeassa», Pitkäniemi kirjoitti Gebhardille saman vuoden lokakuussa.

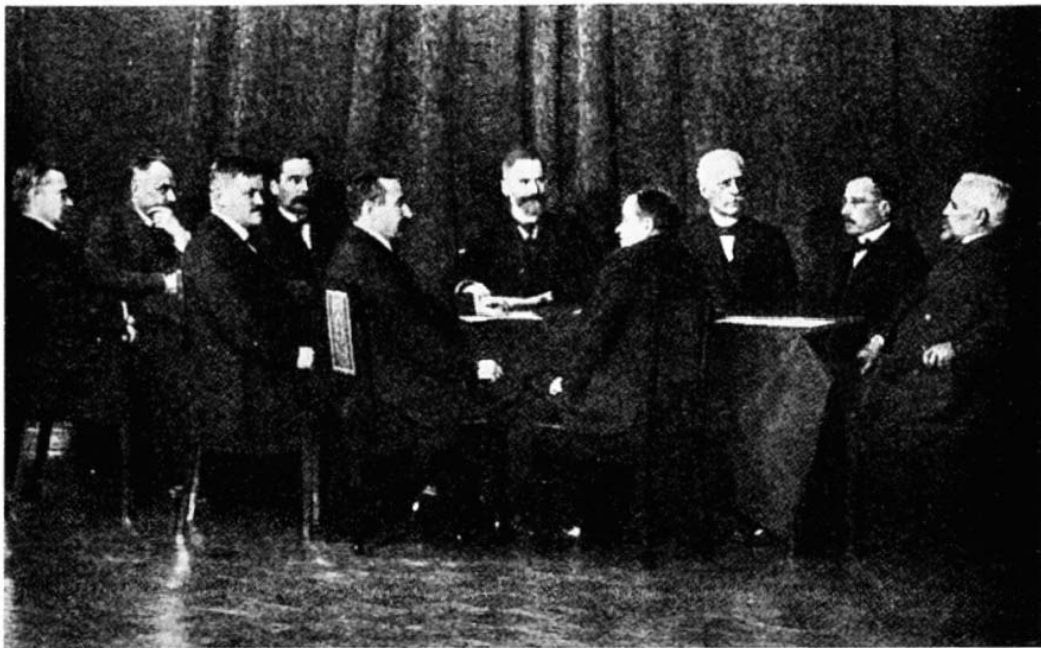
Pitkäniemen tappioon oli yksinkertainen syy. Huolimatta Gebhardin ja muiden pellervolaisten ponnistuksista Pellervo-Seura oli edelleen varsin kaupunkilaisvoittoinen; vain noin puolet sen jäsenistä oli maalaisia, ja näistäkin kuului suuri osa maaseudun sivistyneistöön. Vuonna 1911 las-

kettiin Pellervon 1 046 jäsenestä vain noin neljänneksen olevan maanviljelijöitä, eikä suhde seuraavina vuosinakaan sanottavasti parantunut. Seura oli vanhoille kaupunkilaisjäsenilleen suorastaan kiitollisuudenvelassa eikä sen takia hevillä ryhtynyt palatsivallankumoukseen. Gebhard oli tarkoituksellisesti koonnut Pellervon johtoon maan pystyvimpä oppineita, mutta Pitkäniemeä ei tämä »senaattori- ja professorivaltainen järjestelmä» kuitenkaan tyydyttänyt ja niinpä hänellä olikin kaksi vaihtoehtoa Gebhardille:

»1. Luodaan pääasiassa konsultatiivinen [neuvoa-antava] orgaani, kuten herrat Tudeer, Serlachius, Lavonius tahtovat. Luodulla elimellä ei olisi sen mukaan budjetin määräämisvaltaa eikä muitakaan arvokkaita oikeuksia. Mutta tällöin on tarpeetonta rajoittaa pohjaa vain pelkkiin Pellervon jäseniin vaan voi antaa sen tehtävän osuustoimintaväelle kokonaisuudessaan, mikäli sillä on edustajakokouksia. Voidaan luoda siis esim. meijerivaliokunta, kassavaliokunta, kauppavaliokunta, joitten jäsenet valitaan siis edustajakokouksessa. Herroista oli siis Tudeer ainoa johdonmukainen ja selvästi ajatteleva. Pellervon sääntöjen muutos ja lisätyn johtokunnan asettaminen, joilla ei ole mitään valtaa on siis kokonaan tarpeeton toimitus.

2. Luodaan orgaani, jolla on tärkeitä oikeuksia ja suunnan määräävä valta Pellervo-Seuran kehityksessä ja työssä. Mutta tätä ei saa tehdä niin kapealle pohjalle kuin nyt aiotaan, että ainoastaan Pellervo-Seuran jäsenet pääsevät ottamaan osaa vaaliin. Sillä tulee huomata että valistunutta hyvää osuustoimintaväkeä on Pellervo-Seuran jäsenistön ulkopuolella ja tulee aina olemaan. Tarkoiton Keskusliikkeiden jäsenosuuskuntia. Kun nyt Keskusliikkeet tulevat suurilla jäsenmaksuilla ottamaan osaa Seuran menoihin pitäisi niillä olla oikeus ottaa osaa myös päätösten tekoon. — — Siten tulisi Pellervo-Seurasta todella Osuustoiminnan aatteellinen keskus ja kaiken osuustoimintaväen yhteen liittävä side.»

Pitkäniemen ehdotukset kärsivät tappion, mutta hänen kaukonäköisyyttään todistaa se, että ennen pitkää juuri näitä kysymyksiä ruvettiin jopa julkisesti arvostelemaan. Tosin tämä hyökkäily rajoittui pääasiassa Savon Sanomien ja sitten sosialistilehtien kirjoitteluun vuosina 1915—1916, mutta tässä polemiikissa tuotiin juuri ne argumentit esille, joihin Pitkäniemi oli viittaillut. Pellervo-Seuran ja osuustoiminnallisten keskusliikkeiden »hallintoelimet ovat kootut kaikista muista aineksista kuin maalaisosuustoimintamiehistä. Jokin harva eteläsuomalainen suurviljelijä on löytänyt armon tulla valituksi joukkoon, mutta enimmäkseen on siellä helsinkiläisiä liikkeenjohtajia tai virkamiehiä. Hallintokunnat ovat suljettuja laitoksia, uusintavaaleissa jää yhtiökokouksen tehtäväksi ainoastaan antaa siunauksensa hallinnon taholta tehdyille esityksille. — — Palkkioita ja kiitoslauseita esitetään toinen toiselleen vastaväitteitä kumoamatta — —», Savon Sanomat kirjoitti mm. huhtikuussa 1915.



*Pellervo-Seuran johtokunta (1912—1915). Vasemmalta oikealle: B. Alfthan, W. A. Lavonius, J. Jännes, P. Hiidenheimo, F. M. Pitkäniemi, O. Wrede, O. Karhunen, O. E. Tudeer, J. Serlachius ja H. Gebhard.*

Hannes Gebhard kirjoitti tästä »epäluulon kylvästä», kuten hän sitä nimitti, Pellervon toukokuun ensimmäisessä numerossa 1915. Gebhard kohta kohdalta torjui lehden syytelyt korostaen mm. miten tärkeää oli, että Pellervo-Seuran johtokuntaan kuului useita osuustoiminnallisten keskusliikkeiden johtajia, jolloin näiden ammattikokemus oli Pellervon käytettävissä. Asialliseksi huomautukseksi Gebhard myönsi ainoastaan sen, että Pellervo-Seuran vuosikertomus oli syytä jakaa ennen vuosikokousta seuran jäsenille ja sanomalehdillekin. Muuten Gebhard sanoi Savon Sanomien kirjoittelevan toimeksiantajiensa kauteudesta ja vallanhimosta.

Savon Sanomat oli jo kiinnittänyt huomiota myös palkkauskysymykseen, mutta Gebhard oli numeroin todistanut, että pellervolaisilla ei ollut liikaa palkkaa. Nytpä sai toinen vastustaja, sosialistien pää-äänenkannattaja Työmies, aiheen käydä Pellervon ja Gebhardin kimppuun 1916, kun Pellervo oli kehunut itseään Suomen eniten levinneeksi lehdeksi. Työmies luetteli niin ikään Pellervon johtokunnan jäsenet, ruseki sitten professorien suuria palkkoja väittäen, että Pellervo ja »sen toimittaja kaupunkilaisprofessori Hannes Gebhard tahtoo omistavan

luokan apulaisiksi tässä taistelussa yllyttää myöskin maaseudun pikku-eläjät: torpparit, muonamiehet, itselliset ja lesket, joilla vain yksikin sarvipää on. Omistavan luokan luokkataistelun taistelutorvi se on, joka 'Pellervon' palstoilla puhaltaa. Se kutsuu kapitalisteja ja heidän apureitaan taisteluun työläisluokkaa vastaan.»

Gebhard antoi puolestaan takaisin sosialisteille mm. 1915 ja 1916 Pellervossa ilmestyneessä moniosaisessa kirjoituksessaan Suomen sosialistien hyökkäykset osuustoimintaa vastaan. Kysymys oli hänen mukaansa lähinnä siitä, ketkä olivat vähäväkisten todellisia auttajia ja ystäviä, jolloin hän saattoi hyvin viitata osuustoiminnan saavutuksiin. Gebhard ymmärsi kuitenkin, että uusi aika vaati ehdottomasti osuustoiminnan uudestijärjestelyä.

Keväällä 1916 muodostettiin Pellervo-Seuran neuvottelukunta, jolle johtokunta vahvisti ohjesäännön. Neuvottelukuntaan kuuluisivat keskusliikkeiden ja pääosuuskuntaryhmien edustajat. Pääperiaatteena neuvotteluissa oli, että aatteellinen osuustoimintatyö edelleen oli keskitettävä Pellervo-Seuraan. Myös sovittiin siitä, että mikäli valtionapu ei peittäisi Pellervo-Seuran kuluja, olisi keskusliikkeiden suoritettava niin suuria kannatusmaksuja, ettei toimintaa missään tapauksessa tarvitsisi supistaa, vaan että sitä voitaisiin laajentaa.

Näin tuntui Pellervon tulevaisuus taatulta, mutta se oli samalla joutunut keskusliikkeiden holhoukseen. Ilmeisesti Gebhardin pelkäämä etääntyminen osuustoiminnan alkuperäisistä ihanteista »liikemiesmäisempään toimintaan» teki hänet vähitellen haluttomaksi jatkamaan osuustoimintatyötä. Kieltämättä kyllästyminen alituisiin hyökkäilyihin ja osuustoiminnallisten keskusliikkeiden sekä maamiessuurojen usein kylmäkiskoinen suhtautuminen Pellervoon vaikuttivat siihen, että Gebhard kesästä 1916 alkaen vakaasti suunnitteli eroa Pellervosta. Ystävät tiesivät sen, ja Jännes mm. kirjoitti heinäkuun 25. päivänä: »Vieläkin toivon, että johtokunnan jäsenten vakuutukset tulevat saamaan Sinut vakuutetuksi siitä, että Pellervo yhä vielä on aivan välttämätön Suomen osuustoiminnalle ja että se seisoo ja kaatuu Sinun kanssasi.»

Kun Gebhard oli valittanut väsymystään, Jännes kehotti Gebhardia lepäämään, jotta hän jaksaisi edelleen hoitaa Pellervoa, joka oli »lihaa hänen lihastaan». Tudeer, joka ajatteli, että Gebhard aikoi hylätä Pellervon ja keskittyä Keskuslainarahastoon, kirjoitti melkein hätääntyneenä kesäkodistaan Lohjalta elokuun 1. päivänä 1916 Gebhardille:

»Jos voit jää Pellervoon osuustoiminnan, meidän kansamme ja mielenrauhasi vuoksi. Me vielä pyydämme Sinua kantamaan tätä taakkaa väsyneillä ja kiusatuilla hartioillasi. Mutta eikö se ole niiden osa, jotka ovat saaneet suuren kohtalokkaan



lahjan luoda, organisoida ja johtaa ja esikuvallaan vaikuttaa kanssaihmiisiinsä ja kohottaa heitä, kansaansa? Sinun suurtyösi ei päästä Sinua irti. Sinä et liene vielä oikein selvittänyt itsellesi, että Pellervo, Sinun lapsesi, ei vielä voi selviytyä ilman Sinua. Ja Pellervo on vielä kauan korvaamaton. Sen vaikutushan on tullut yhä rikkaammaksi ja monipuolisemmaksi, se ei jäykisty paikalleen vaan murtaa itselleen yhä uusia raiteita. Mutta jos Sinä menet on se Pellervolle äkkisurma. Ajattele sitä. Keskuslainarahastohan tarjoaa tyynemmän työkentän, laajan ja sinänsä kyllä merkitsevän tarjotakseen Sinulle tyydytystä. Mutta onko aivan varmaa, että Sinä olet siellä yhtä korvaamaton kuin Pellervossa. Siellähän työ oleellisilta osiltaan on organisoitu ja johdettu oikeisiin uomiinsa, kun taas Pellervolle yhä edelleen ilmestyy uusia vaikeuksia ja uusia tehtäviä. Ja siellä kaivataan Sinun kaltaistasi miestä, jolla on valveutunut, varma näkemys ja voimakas vakaumus — Sinun kategorinen imperatiivisi, jos niin saan sanoa.

En minä Sinua kevein sydämin yllytä jatkuviin itseuhrautumisiin työkentällä, jolle jo olet äärimmilleen uhrannut terveytesi ja voimasi. Minä kirjoitan Sinulle yrittäen tukahduttaa häpeääni siitä, että itse olen toimittanut niin sanomattoman vähän tässä maailmassa, minä tunnen kyllä, ettei minun sovi muilta vaatia itseuhrautumista ja yhtämittaista, kuluttavaa työskentelyä. Mutta minä teen sen kuitenkin uskoen että minun sanani, joskin heikot, kuitenkin yhtyvät niihin ääniin, joiden kautta suuri elämäntyösi puhuu Sinulle.

Minä kyllä ymmärrän, että Sinä juuri nyt tunnet katkeruutta. Mutta et Sinä saa antaa masennuksesi sen johdosta, että muut ovat yksityisessä kysymyksessä menelleet toisin kuin Sinä olisit katsonut oikeaksi, johtaa itseäsi kohtalokkaaseen askeleeseen.»

F. M. Pitkäniemi kirjoitti samoihin aikoihin suorasukaisemmin Gebhardille: »Koska minusta tuntuu nyt ainakin mahdottomalta ajatella Pellervoa ilman Sinun johtoasi, en voi muuta kuin uskoa, että Sinulla sittenkin käy mahdolliseksi luopua eroamisaikeistasi ennen 'lankeamispäivää'.» Pitkäniemi myönsi kyllä käsittävänsä Gebhardin menettelyn: »Ymmärrän, että tahdot seurata jonkinlaista parlamentarismia — — maalaisosuuskauppaväki on jättänyt Sinut yksin, nyt Sinä jätät sen yksin, eikä ainoastaan sitä, vaan kostonhimoisesti vielä aivan syyttömän muun osuustoimintaväen. — — En puolestani osaa pitää Sinun syytäsi pätevinä ja suostua eron hakemukseesi. Sinä olet nyt kerran luonut Pellervon, laajentanut viime keväänä suuresti sen ohjelmaa ja tehtäviä. Sinun on siis vedettävä tätä kivirekeä niin pitkälle kuin jaksat ja Sinun sallitaan vetää. Toinen asia on jos joku meistä muista uskoisi pystyvänsä paremmin tehtävään kuin Sinä. Silloin voisi hänen antaa koettaa. Mutta minä luulen sentään, että kaikesta huolimatta Sinä sen sittenkin teet paremmin kuin kukaan muu ja ettei kukaan meistä voi ajatella pystyvänsä siihen paremmin.»

Mahdollisesti nämä ystävien vetoamukset jotakin vaikuttivatkin; Hannes Gebhard ilmoitti tosin elokuussa 1916 Pellervo-Seuran johto-

kunnalle eroavansa, mutta lopullinen ero siirtyi kuitenkin yli vuodella. Vasta seuraavan joulukuun 20. päivän kokouksessa 1917 Hannes Gebhard esitti perustellun lausunnon, jossa hän jyrkästi ilmoitti eroavansa »Pellervo-Seuran puheenjohtajan toimesta, jossa olen ollut seuran perustamisesta saakka» — siis yli 18 vuotta. Gebhard jatkaa kirjelmässään:

»Tuoreessa muistissa on vielä se suorastaan kiero ja tyly tapa, jolla maanviljelys-seurat ja niiden keskusjohto viime vuonna tekivät tyhjäksi Pellervo-Seuran johtokunnan yritykset saada aikaan entistä parempaa yhteisymmärrystä mainittujen seurojen johtomiesten ja virkailijoiden ja osuustoimintatyöntekijäin välillä. Siitä huolimatta valittiin maanviljelysseurojen keskusliikkeen johtoon henkilöitä, jotka olivat olleet osallisena mainitussa vastustelussa, muuan, joka viime vuonna maanviljelys-seuran julkisessa kokouksessa vastusti erästä osuustoimintaa edistämään tarkoitettua pontta ja muuan, joka on Hankkijan kanssa kilpailevan yksityisliikkeen johdossa.»

Gebhard oli katkera myös S.O.K.:ta kohtaan. »Pellervon innokkaan työn johdosta on puolueettomien edustajien luku Keskuskunnan vuosikokouksessa kasvanut tuntuvasti vuosi vuodelta. Kuitenkin on S.O.K. tämän palkinnut siten, että ei tältä vuodelta ole myöntänyt mitään Seuralle [Pellervolle] vaan sen sijaan antanut avustusta sosialistien osuuskauppaliitolle 15 000 markkaa.»

Maatalousseuratkaan eivät säästyneet arvostelulta. Pellervon konsulentteja ei ollut edes päästetty seurojen tilejä tarkastamaan. Osuus-kassaliikettä oli ruvettu vastustamaan ja säästöpankkeja oli ylytetty perustamaan haarakonttoreitaan maaseudun syrjäkyliin.

Jyrkän päättävästi Gebhard pyysikin sitten eroa Pellervo-Seuran puheenjohtajan virasta vuoden 1917 lopussa. Samalla hän luopui toimestaan Pellervo-lehden päätoimittajana. Keskeyttipä hän muutamiksi vuosiksi työnsä Osuuskassojen keskuslainarahaston toimitusjohtajanakin ja siirtyi vuosiksi 1918—1920 Suomen valtion maatalousasiamieheksi Skandinaviaan sekä Saksaan.<sup>16</sup>

Kairamon ja Jänneksen ansiosta osuustoiminnalliset keskusliikkeet v. 1918 vihdoinkin suorittivat osan kunniavelastaan Gebhardille. Saman vuoden heinäkuussa Gebhard saattoi ilmoittaa omaisilleen, että »eri keskusliikkeet ovat päättäneet yhdessä lahjoittaa minulle 10 000 kruunua siitä hyvästä, mitä olen tehnyt, jotta voisin täällä ulkomailla huolettomasti hoitaa terveyttäni».

Koko maan osuustoimintaväki oli tietenkin aika tavalla tyrmistynyt Gebhardin eroamisesta, jota vielä hänen pitkä ulkomailla oleskelunsa korosti. Moni entinen alainen tunsu kipeästi puutoksen, mikä oli kohdannut koko osuustoimintatyötä. Niinpä Åke Lönnberg kirjoitti maaliskuussa v. 1919:

»Osuustoimintalapsikin on lähtenyt omin neuvoin kulkemaan, omia voimiaan koettelemaan isän neuvoista huolimatta, varoituksia varten ottamatta, on siipensä polttanut ja tappioita kärsinyt. Uskon kuitenkin, että se opetus minkä se 'lapsena' isän luona sai on syöpynt sen vereen ja tuottaa hedelmän aikanaan, kun myrskyiset nuoruusvuodet on sivuutettu ja miehuuden ikä alkaa. Tiedän että kansamme rikkinäisyys ja kunnottomuus, mikä sotavuosina ja sen jälkeen niin selvästi on tullut esille, on masentanut professorin mieltä ja käsitämme hyvin, että on ollut helpompi päästä elämästä sen välittömässä läheisyydessä, kun ei kuitenkaan ole voinut eikä jaksanut tehdä sille mitään. Sydän on kuitenkin ollut täällä ja kärsinyt onnettoman kansamme kanssa.»

Lönnerbergin kirje päättyi kuitenkin vetoomukseen, ettei Hannes Gebhard kokonaan jättäisi osuustoimintaa. Gebhard jäikin uskolliseksi sen yhdelle toimintahaaralle, sillä hänen tarkoituksensa ei ollut suinkaan erota lopullisesti OKO:n johtokunnasta, vaan ainoastaan toimitusjohtajan tehtävistä. Palattuaan ulkomailta Gebhard otti jälleen haltuunsa OKO:n toimitusjohtajan tehtävät, joita hän hoiti kuolemaansa saakka. Sen sijaan Gebhard ei enää suostunut rupeamaan Pellervo-Seuran pääksi, mutta oli edelleen monella tavoin mukana niissä asioissa, joita Pellervo-Seura ajoi, »milloin neuvojana ja tukijana, milloin taas arvostelijana».

Erityisesti Hannes Gebhard pyrki kokoamaan kansamme maatalousväestön rivit eri tuotantoaloilla ja osuustoiminnan eri kentillä.<sup>17</sup>

### *Maaseudun Tulevaisuus*

Olemme aikaisemmin todenneet, miten Pellervo-Seurassa jo vuosisadan alussa kiinnitettiin huomiota maanviljelijäväestön heikkoon taloudelliseen sivistystasoon ja etsittiin keinoja sen kohottamiseksi.

Jo v. 1906 Hannes Gebhard esitti Pellervo-lehden kesäkuun numerossa ajatuksen maanviljelijäväestölle tarkoitetun pääkaupunkilehden tarpeellisuudesta. Hän kirjoitti:

»Mutta siihen mennessä täytyy maalaisväestön itsensä kehittyä uuteen tehtäväänsä. Sen tulee ensiksikin oppia ajattelemaan itsenäisesti ja toimimaan omalla vastuullaan. Sen tulee oppia entistä paremmin seuraamaan yleisiä asioita, kaipaamaan omaa, pääkaupungista tulevaa äänenkannattajaa, tilaamaan ja lukemaan enemmän kirjallisuutta, niinkuin työväki tekee.»

Maalaisten lehtiasia jäi kuitenkin Gebhardilta, kuten se talouspoliittinen järjestökin, jota hän suunnitteli maalaisväestölle. Lehtiasiaan Gebhard palasi uudelleen puheessaan, jonka hän piti 50-vuotispäivänsä juhla-

Allekirjoittaneet sitoutavat täten edelläolevan yhtiöjärjestyksen perusteella ottamaan alempanainainitun määrän osakkeita „Maaseudun Tulevaisuus“-lehden Kannatus-Osakeyhtiössä.

Merkintä on sitova.

Helsinki huhtikuun 8 p:nä 1916.

Nimi	Ammatti	Asuinpaikka	Osakkeiden luku
Hannes Gebhard	—	—	1 ✓
Wm. Teräsluoma			1 ✓

Ote Maaseudun Tulevaisuuden yhtiösopimuskirjasta (1916).

päivällisillä Helsingin Seurahuoneella huhtikuun 8. päivänä 1914. Puheessaan Gebhard mm. mainitsi:

»Osustoiminnalle voi koitua vaara siitä, että maanviljelijät päästyään jonkunlaiseen hyvinvointiin sen avulla, unohtavat tämän liikkeen aatteellisen puolen ja heittäytyvät raa'an materialismin ja itsekylläisyyden valtaan. — Tärkeimpänä minä pidän sitä, että saataisiin uusi kulttuurilehti, esimerkiksi viikkolehti, jonka tulisi kohottaa maanviljelijäin johtomiesten yleissivistystä ja maaseudun sivistyneiden yhteiskunnallista sivistystä ja harrastusta sekä samalla kaikkien harrastusta osuustoiminnan aatteelliseen puoleen. Sen ei pitäisi sisältää minkäänlaisia ammattikirjoituksia, ei edes osuustoiminnan alalta, vaan olla kulttuuripoliittinen lehti, jonka tarkoitus on kasvattaa sivistyneitä johtajia osuustoimintaliikkeelle. Sen ei pitäisi antaa valtiollisen puolueen palvelukseen, mutta kyllä ruoskia jokaista puoluetta tai puoluelehteä, joka asettuisi osuustoimintaa vastustamaan.»

Hannes Gebhardin herättämään lehtiasiaan kiinnitti huomiota sama neuvottelukunta, jonka piti suunnitella Pellervo-Seuran vastaista organisaatiota ja toimintaa. Kokouksessaan 14.—16. helmikuuta 1916 neuvottelukunta teki päätöksen perustaa »Maaseudun Tulevaisuus, viikkolehti maatalousammattin arvon ja maalaissivistyksen kohottamista var-

ten». Lehden ohjelma rakentui pääasiassa Gebhardin ajatusten pohjalle, mikä kuvastuu neuvottelukunnan osakemerkintälistojen yhteyteen liittävästä kirjeestä:

»Uskomme, että viime aikojen tapahtumat ovat herättäneet meillä jo laajat maanviljelijäpiirit huomaamaan, kuinka heikko maataviljelevä väestömme on siinä, että se ei ole ryhtynyt pyrkimyksiään yhteisesti ajamaan. Maanviljelysväestöllämme ei ole edes tällaisen yhteistyön ensimmäistä asetta, yhteistä äänenkannattajaa, joka asioiden keskuksesta, maan pääkaupungista, maanviljelijäin kannalta pitäisi silmällä tapahtumia ja asiantuntevasti ja tarmokkaasti esittäisi heidän oikeutettuja toivomuksiaan ja puoltaisi heidän etujaan, silloin kun niitä toisten puolelta poljetaan ja sorretaan. — Sitä paitsi on tällainen maanviljelijäväestön voimien kokoaminen juuri nykyhetkellä tärkeä kysymys siitä syystä, että kehitys meillä on tuonut monia yhteiskunnallisia ja taloudellisia kysymyksiä, jotka pian odottavat ratkaisuaan ja joissa maanviljelysväestön edut erikoisesti ovat kysymyksessä.»

Näistä kysymyksistä olivat tärkeimpiä mm. maanvuokraolojen järjestäminen, sillä näytti ilmeiseltä, että maaseudun eri yhteiskuntaryhmien välit juuri näiden epäkohtien johdosta jatkuvasti kiristivät, ja maastamme virtasi maatalouden kipeästi tarvitsemaa työvoimaa ulkomaille. Myös verotusolojen uudistus oli ajankohtainen, samoin kotimaisen työn edistäminen ja suojeleminen. Erityisesti pidettiin välttämättömänä maatalouden tuotantokyvyn kohottamista, viljellyn maan pinta-alan lisäämistä, voimaperäisempää viljelyä, pääomapuutteen lieventämistä, tullien ja tariffien tarkistusta — siis kysymyksiä, jotka Hannes Gebhard jo kauan oli havainnut tärkeiksi.

Uudella lehdellä oli täten paljon ohjelmaa. Siitä samoin kuin lehden nimestä, koosta, muodosta jne. kokoonnuttiin neuvottelemaan Helsinkiin Vanhalle Ylioppilastalolle huhtikuun 7. päivänä 1916. Gebhard, joka avasi tilaisuuden, näytti vielä aluksi vahvasti epäilevän lehden menestymismahdollisuuksia. Hän ilmoitti kuitenkin kantansa muuttuneen havaittuaan kokouksen innostuneen mielialan. Tämä tuli näkyviin mm. siinä, että säännöissä edellytetty osakepääoma 60 000 mk oli kokoukseen mennessä jo saatu merkityksi ja että merkitsijöistä valtaosa oli maalaisia. Kun lehden nimikysymys oli ratkaistava, Hannes Gebhard piti sopivimpana »Maaseudun Tulevaisuus»-nimeä, F. M. Pitkäniemen ehdotuksesta taas päädyttiin viikkolehden muotoon. Alkaessaan vuoden 1917 alusta ilmestyä lehti sai taakseen koko Pellervon arvovallan. Lehden ensimmäinen päätoimittaja oli tri A. A. Koskenjaakko, joka kuitenkin kiinnitti ehkä liian paljon huomiota esteettisiin kysymyksiin. Toimitus jätettiinkin ennen pitkää K. N. Rauhalan ja Jaakko Kahman käsiin. Varsinaisen toimituksen rinnalle asetettuun toimitusvaliokuntaan valittiin mm. H. Gebhard, H. Nylander, L. K. Relander, K. Kallio, E.

# MAASEUDUN TULEVAISUUS

VIKKOLEHTI MAASEUDUN OLOJEN JA MAALAIS-  
SIVISTYKSEN KEHITTÄMISTÄ VARTEN

N:o 1

TAMMIKUU 1917

**Sisältö:** Työvoiman puute maataloudessamme. — Maataloustuotannon merkitys kansallisessa tuotantoelämässämme, kirj. J. K—n. — Torppien järjestely jakotulituksissa, kirj. K. H. — Tilattoman väestön lamakassat, Tarpeet vaativat muutoksia niiden ohjelmittämiseen, kirj. O. K. — Maaseudun tulevaisuus kansainvälisyksen kannalta, kirj. Haa. — Väestön merkitys juuri nyt, kirj. Antto Lahti. — Katsaus. — Jokesako maatalousväestön puolesta, kirj. V. Mauh. — Suuri turmeutunut eli heikotettu tallukat. — Toimintoja.

## Maaseudun Tulevaisuus vuonna 1917.

**Maaseudun Tulevaisuus** alottaa tällä numerolla vuosikertonsa. Se on perustettu palvelemaan sitä suurta kansallista tehtävää, mikä meillä maaseutumme henkisessä ja aineellisessa kehittämisessä on edessämme. Se tulee muista harrastuksista riippumattomana edustamaan maaseudun etuja ja pyrkimyksiä julkisessa elämässämme ja selvittämään niitä monia kysymyksiä, joiden ratkaisu on maalaiselämämme elpymisen ja voimistumisen ehtona. Talonpoikauselämän puolesta ja talonpoikaissivistyksen puolesta, se on meidän toimintamme ohjenuora, koska maaseudun elämällä vain niiden pohjalla on tulevaisuutta ja kehitysmahdollisuutta.

**Maaseudun Tulevaisuus** ilmestyy tänä vuonna 3 kertaa kuukaudessa, paitsi kesäkuukausina, jolloin se ilmestyy vain 2 kertaa kuukaudessa. Tilusmaksu on 5 markkaa vuosikerralta. Laitoa voidaan tilata postitoimistoista ja lukuisilta asiamiehiltä sekä sitoraan lehden toimistosta.

## Työvoiman puute maataloudessamme.

Jokaiselle alkan jo olla ilmeistä, että lähivuolet tulevat maanviljelijöillekin tuomaan monta vaikeata pulmaa, joiden selvittäminen tulee vaatimaan suurin ponnistuksia ja monipuolista, huolellista harkintaa. Niinpä m. m. kysymys siitä, miten voidaan maatalouden palveluksessa pidättää ja sen palveluksen hankkia tarpeellista työvoimaa, antaa nihetta varsin vakoviin mielteisiin. Jo useana vuonna on maassamme valitettu sitä, että m. m. anviljelystyoväkeä on vaikea saada, kun kaupungit ja tehdaspaikat vetävät sen teollisuuden käytettäväksi. Varsinkin niissä osissa maata, joissa siirtolaisuus muun lisäksi on ollut maalaistyöväen rivejä harventamassa, on tämä puute ollut hyvin huolestuttava. Sotavuodet ovat asiaintilaa huomattavasti pahentaneet. Paikoitellen on maanviljelijäin ollut melkein mahdoton saada riittävästi vierasta työvoimaa, ja missä sitä on ollut saatavissa, siellä ovat työpalkat olleet niin huomattoman korkeat, että maataloustuotanto ei nykyisellä asteellaan voi sellaisia palkkoja kumattua.

Jos asiointila nyt jo on huolestuttava, käy se epäilemättä vielä monin verroin huolestuttavammaksi sodan loputtua, kun vilkastuva toiminta teollisuuden alalla tulee tarvitsemaan entistä runsaammin työvoimaa, ja työvoiman kysyntä sotaa käyneissä maissa ja muuallakin tulee olemaan entistään verrattomasti suurempi. Työ-

välle tullaan epäilemättä tarjoamaan niin suurta etuja, että sen keskuudessa houkutus siirtyä maahan, kentiespää koko maasta, muualla omanensa koettamaan voi käydä suorastaan ylivoimaiseksi. Jos näin käy, tietää se koko kansakunnalle raskasta tappiota, jota ei millään voida korvata. Merkitseliin varsinkin vähälukuiselle kansalle jokainen elämään kykenevä, työhön pystyvä yksilö pääonua, arvokkainta mitä koululla on. On lisäksi huomattava, että juuri parhaassa iässä oleva, työkykyisin ja ammattitaitoisin väestön osa on tällöin lähinnä kysymyksessä. Siirtolaismuutokset sekä niillä että niissä maissa ovat osoittaneet, että varsinkin ikäluokkiin 15—35 kuuluvat henkilöt ovat halukkaimmat maasta muuttamaan. Tuppio on siis sitäkin tuntuvampi. Samoin on huomattu, että siirtynneiden aikuisemmin on tapahtunut etupäässä juuri maanviljelijöiden väestön keskuudesta ja todennäköistä on, että näin tulee vastakin käymään ja suuressa mittakaavassa, ellei keksitä päteviä keinoja uhkaavan vaaran välttämiseksi.

Maataloutta uhkaa pelättävä työvoiman puute, ja lähivuosina varmaan entistä enemmän kysytään miten maataloustuotanto kykenee kehittymään muuttuneita olosuhteita vastaavalle kannalle saatukseen kestävä kilpailussa teollisuuden kanssa. Selvää on, ettei maanviljelijä yleensä voi kilpailla teollisuudenharjoittajan kanssa

Nevanlinna, O. K. Kilpi, A. Tulenheimo, F. M. Pitkäniemi, A. Hiidenheimo, O. Karhunen, U. Brander, E. Hynninen, R. Holsti, N. Liakka ja J. H. Vennola. Kulissien takana keskusteltiin lehdestä tietenkin usein, ja kerran mm. E. Nevanlinna innostui pitämään kiitospuheen osuustoimintaväelle, jota hän piti ylevänä, tavallisesta ihmismassasta poikkeavana joukkona. Tähän Gebhard huomautti, että juuri siksi oli talonpoikaisväestölle saatava oma lehti. Vastustajiakaan ei kuitenkaan lehdeltä puuttunut; mm. Santeri Alkio epäili, jaksaisivatko herrat »pysyvästi viedä tätä yritystä läpi». Lehden erittäin arvovaltaisesta toimituskunnasta, johon kuului kaksi tulevaa presidenttiä ja useita ministereitä, ja tarmokkaista toimenpiteistä huolimatta Maaseudun Tulevaisuus ei aluksi kannattanut, vaan se vietti kituliasta elämää. Siksi Gebhardkin menetti kiinnostuksensa lehteä kohtaan, sillä »hän tahtoi aina tarjota maalaisväestölle vain kaikkein parasta eikä mitään mitätöntä», kuten Leppälä on sanonut. Maaseudun Tulevaisuus sai tuulta purjeisiinsa vasta sitten kun Maataloustuottajain keskusliitto otti sen haltuunsa 1920-luvulla. Vähitellen lehden merkitys on yhä kasvanut ja sen tilaajamäärä on kohonnut toiseksi suurimmaksi maassamme.<sup>18</sup>

Gebhard ei kuitenkaan tyytynyt vain Maaseudun Tulevaisuuden perustamiseen. Ensimmäinen maailmansota oli häirinnyt normaalia talouselämää, tarvike- ja työvoimapula alkoi kiristyä, sosiaalista levottomuuttakin esiintyi. Tämän vuoksi Hannes Gebhard kutsutti Helsinkiin eri maataloustuottajien edustajia. Maatalousseurojen, ruotsalaisen maanviljelysseurojen liiton, voi- ja juustomeijerien, maidontuottajien sekä karjan- ja lihanmyyntiyhtymien edustajat kokoontuivat maaliskuun alun kohtalokkaina päivinä v. 1917. Tässä kokouksessa, jossa Hannes Gebhard toimi puheenjohtajana, päätettiin perustaa Maataloustuottajien keskuskomitea, johon mainitut järjestöt valitsivat kolme edustajaa kukin. Keskuskomitea puolestaan valitsi Maataloustuottajien valtuuskunnan, jonka puheenjohtajaksi tuli H. Gebhard ja jäseniksi mm. G. v. Wendt, H. Neovius, F. M. Pitkäniemi, W. Suuronen, H. Åkerman (Labor), H. Nylander ja Y. Collan.

Kun sitten maaliskuun vallankumouksen järkyttävät tapahtumat vierivät yli Venäjän ja Suomen aiheuttaen ennen pitkää levottomuuksia ja työriitoja laajalti, valtuuskunta kutsui koolle Suomen maanviljelijöiden yleisen kokouksen Helsinkiin toukokuun 28. päiväksi 1917 neuvottelemaan siitä, mille kannalle maanviljelijät asettuisivat työriidoissa ja oliko heidän tarpeellista järjestäytyä työnantajina.

Kokouksen avasi Hannes Gebhard, joka huomautti puheessaan mm.,

miten maatalouden työvoimapulan vuoksi oli luvattu yleisten töiden supistamista, mutta niitä olikin päinvastoin lisätty. Eduskunnan suurin puolue, sosialistit, vaativat maataloustöihin 8-tuntista työpäivää, jota ei ollut toteutettu vielä missään muualla, ja Työmies kiihotti joukkoonsa joka päivä. »Ei ole sen vuoksi kumma, että maanviljelijätkin pyrkivät järjestämään kokouksia kunnittain, lääneittäin ja vihdoin tämän kokouksen, joka käsittää koko maan. Tähän asti on toivottu sosialistien järkevimmän osan ja erittäinkin maan hallituksen voivan palauttaa järjestyksen maatalouden tärkeällä työmaalla, mutta päinvastoin on käynyt. Maanviljelijäin on nyt siis täytynyt itse käydä asioitaan yksissä neuvoin harkitsemaan.»

Gebhard alusti myös kysymykset työhäiriöiden poistamisesta ja työajan lyhentämisestä. Hän tähdensi kyllä, että nimenomaan maataloustyöväellä oli syytä tyytymättömyyteen, erityisesti asunto-olot olivat usein kehnot. Myös työväen kohtelussa oli moittimista. Ei edes työnjohtajaa käsketty istumaan, kun hän iltaisin tuli isännälle puhumaan työasioista. Isäntä ei puhutellut työväkeään muuten kuin sitä nuhdellessa.

»Nämä ovat ne syyt, jotka yleensä ovat valmistaneet maaperää sosialistien agitatsioonille», Gebhard selitti todeten samalla, että näin ei kuitenkaan ollut asianlaita kaikkialla, »mutta epäjärjestyksen muoti oli tunkeutunut sellaisillekin tiloille, joissa olot eivät ole sellaiset olleetkaan kun edellä on kuvattu».

Mitä oli tehtävä? Oli yhteisesti päätettävä ja harkittava, kuinka pitkälle olojen korjaamisessa voitiin mennä. Oli saatava aikaan vapaaehtoisia työsopimuksia ja laki työriitojen sovittamisesta sekä oli perustettava maataloustyönantajien keskusjärjestö. Tämä olikin tärkein kohta Gebhardin alustuksessa ja kokoukselle ehdotetuissa ponsissa. Olisi perustettava koko maata käsittävä Maataloustyönantajien keskusliitto. Tämän järjestön tehtävänä oli toisaalta maanviljelijöiden avustaminen työriidoissa ja toisaalta niin tehokkaiden parannusten aikaansaaminen maataloustyöväen oloihin, että se tuntisi viihtyvänsä ammatissaan. Vaikka monesta muusta kysymyksestä syntyikin riitaa kokouksessa, hyväksyttiin varsin yksimielisesti maatalouspoliittisen järjestön perustaminen. Näin syntyi Maataloustuottajain keskusliitto, jolle valittiin sekä järjestävä toimikunta että puoluevaltuuskunta. Hannes Gebhardia ei valittu kumpaankaan, mutta kokouksen päätteeksi pidettiin tälle perustajalle puhe ja kohotettiin kolminkertainen »eläköön»-huuto uudelle maatalojelevalle Suomelle.

Ei ainoastaan Maataloustuottajien keskusliiton syntysanojen lausuminen ollut Gebhardin ansiota, vaan vuotta aikaisemmin hän oli ryh-



Puolet kautekin maksulta tyyri sovittelun  
rakentamiseksi Helsinki 28 p. Lokakuun 1916.

OSUUSKASSOJEN  
KESKUSLAINARAHASTO  
OSAKEYHTIÖ.

Hannu Gebhard

KESKUSOSUUSLIIKKE  
HANKKIJAN

B. Allthman

PELLERVO-SEURA

Hannu Gebhard

Ote Maalaisten talon kauppakirjasta (1916).

tynyt myös puuhiin »maalaisten talon» aikaansaamiseksi Helsinkiin. Jo v. 1907 Gebhard oli kirjoittanut siitä, miten orvoiksi maalaiskansanedustajat tunsivat itsensä Helsingissä. Hänestä piti tärkeillä asioilla pääkaupungissa liikkuvien maalaisten saada läheltä asemaa oma talo, johon voitaisiin yhdistää myös osuustoiminnallisten keskusliikkeiden toimistot. Taloyhtiö perustettiin kesäkuun 28. päivänä 1916, jolloin perustamisasiakirjan allekirjoittivat Pellervon puolesta H. Gebhard, Hankkijan puolesta B. Allthman ja OKO:n puolesta J. Wähä-Erkkilä. Maalaisten Yhteistoimintatalon Oy:n yhtiöjärjestys vahvistettiin senaattissa elokuun 29. päivänä 1916. Jo lokakuun 28. päivänä oli puolet osakekannasta merkitty; Hankkijan osuus oli 300, OKO:n 290 ja Pellervon 2 osaketta. Aluksi oli tarkoitus ostaa ns. Forumintontti Heikinkadun (Mannerheimintien) ja Simonkadun kulmauksesta, mutta kun kauppakirja piti allekirjoittaa, nostivat myyjät hintaa, jolloin Gebhard marssi salkkuineen ulos. Niinpä ostettiin marraskuun 11. päivänä 1917 Maalaisten talon nykyinen tontti tuomari J. F. Danielsonin perillisiltä. Sotien vuoksi rakentaminen viivästyi ja talo valmistui vasta 1921. Rakennuksen ovat piirtäneet arkkitehdit Jussi ja Toivo Paatela, mutta myös Gebhard



*Maalaisten talo.*

itse osallistui sen suunnitteluun. Kertoman mukaan hän suunnitteli mm. portaat, jotka keskeltä toista kerrosta veivät OKO:on ja kassaan. Toisessa kerroksessa oli mm. Pienviljelijäin keskusliiton toimisto ja Gebhardin työhuone, josta hän johti myös OKO:a. Gebhardin toivomuksesta valmistettiin taloon myös matkustajakoti Tapiola, jonne maalaiset saattoivat mukavasti majoittua kaupunkimatkoillaan. Epäilemättä Tapiolasta tulikin maalaisten eniten käyttämä hotelli — samoin kuin Maalaisten talosta heidän vieläkin tärkeä asioimispaikkansa, jonne aluksi monet osuustoiminnalliset keskusliikkeetkin sijoittuivat.<sup>19</sup>

# GEBHARD, HANKKIJA JA VALIO

## *Hannes Gebhard ja Labor*

Pellervo oli alkujaan perustettu aatteelliseksi yhdistykseksi, mutta se joutui olosuhteiden vuoksi alusta lähtien kosketukseen myös käytännön liiketoiminnan kanssa. Olihan seura perustettaessa nimenomaisena päämääränä tietyn kauppatoiminnan järjestäminen yhteisostojen ja -myyntien muodossa. Tämä johti siihen, että Pellervon toimistosta tuli kaupallinen tiedotuskeskus, jolta kyseltiin, mitä tavaroita yhteisostoihin sai sisällyttää, oliko tyydyttävä vain pelkkiin maataloustuotannon vaatimiin tarvikkeisiin vai saattoivatko kulutustavaratkin tulla kysymykseen jne.

Jo vuoden 1900 alussa oli Pellervo-Seuran johtokunnalle käynyt selväksi, ettei maanviljelijöitä voitu jättää ilman opastusta heidän yhteisostoissaan. Mutta asiaa hidasti se, että Hannes Gebhard itse oli kahden vaiheilla, miten asiassa oli meneteltävä. Olihan näet jo v. 1897 perustettu Labor, joka lupasi toimittaa maanviljelijöille hyviä ja entistä halvempia maataloustuotteita. Yhdistyksen perustivat Uudenmaan ruotsinkieliset suurviljelijät, jotka olivat maataloustarvikkeiden suurkultajia ja saattoivat siten saada ostoistaan tukkualennuksen. Jotta pienviljelijätkin pääsisivät tästä edusta osallisiksi, heidän oli muodostettava oma yhdistys, joka sitten voi liittyä jäseneksi Laboriin. Yhdistyksiä Laboriin kuului vain toistakymmentä, sen sijaan yksityisiä jäseniä toista sataa. Kun yhdistyksillä samoin kuin yksityisilläkin oli vain yksi ääni kokouksissa, ne eivät pystyneet vaikuttamaan päätösten tekoon. Vaikka Labor ei muodollisesti ollutkaan täysin osuustoimintaperiaatteiden mukainen, se oli kuitenkin valmis, jo toimiva keskusliike. Kun se vielä oli toimintaohjelmassaan ilmoittanut työskentelevänsä vähäväkisten pienviljelijäin hyväksi, ei ollut ihme, että Hannes Gebhard kiinnitti Laboriin suuria toiveita yhteisostokysymyksen käydessä päivänpolttavaksi, vaikka hän oli saanut Laborin kaltaisista sekamuotoisista

järjestöistä huonoja kokemuksia Saksassa. Gebhardin osuustoiminnallinen vakaumus ei liioin voinut hyväksyä sitä, että suurtilalliset halusivat mieluummin kuulua yksityishenkilöinä keskusliikkeeseen kuin muodostaa paikallisyhdistyksen paikkakuntansa vähävaraisien viljelijöiden kanssa. »Tällainen merkitsee osuustoiminta-aatteen siveellisen ja yhteiskunnallisen merkityksen häviämistä, kaiken taloudellisen yhteistoiminnan muuttumista pelkäksi afääriksi», hän sanoi.

Kompastuskivenä oli myös vuosivoiton käyttäminen. Osuustoimintaperiaatteiden mukaisesti liikevoiton ylijäämä olisi ollut jaettava jäsenten kesken, mutta Laborissa osa siitä siirrettiin vararahastoon ja ylijäämää voitiin käyttää mm. yhdistyksen ja jäsenten yhteiseksi eduksi — siis kovin vapaasti. Laborin määräyksiä pääsymaksuista ja vastuuvollisuudesta ei Gebhard liioin hyväksynyt, sillä hänen mielestään ne suorastaan yllyttivät keskusliikettä hankkimaan mahdollisimman monta yksityistä jäsentä. Gebhard ei syyttänyt Laboria mistään väärinkäytöksistä, hän vain korosti sitä, että keskusliikkeen säännöt saattoivat johtaa yksipuolisesti suurtilallisia hyödyttävään liiketoimintaan. Gebhard halusikin saada Laborin sääntöihin osuustoimintahengen mukaisia muutoksia ja siksi Labor oli vedettävä mukaan Pellervo-Seuran työhön. Seuran perustavassa kokouksessa saatiinkin kaksi jäsentä, maanviljelysneuvos Bergbom ja maisteri Cygnaeus — sitten myös tri Grotenfelt — johtokuntaan. Aluksi ehdotettiin, että Labor möisi maataloustarvikkeita myös ulkopuolisille maanviljelys- ja maamiesseuroille. Tähän Labor suostuikin, ilmoittipa 1/2—2 prosentin palkkioilla olevansa valmis välittämään maamiesseurojen keskinäistä kauppaakin. Vastavasti kehoitettiin Pellervo-lehden palstoilla maamiesseuroja tekemään ostoksensa Laborista.

Vähitellen ryhdyttiin neuvottelemaan Laborin muokkaamisesta osuustoiminnalliseksi yritykseksi. Käytiin pitkiä keskusteluja, joissa välitysmiehenä toimi hovioikeudenneuvos J. Serlachius. Mutta Labor ei antanut myöten. Nimenomaan jäsenten keskeisten oikeussuhteiden uudesti-järjestelyyn ei haluttu ryhtyä, vaikka Gebhard mm. Pellervon päivillä 1900 lopettajaispuheessaan toi julki mielipiteensä, että »ellei Labor katso voivansa muuttaa sääntöjään, on Pellervo perustava keskusliikkeen eli välitystoimiston, joka rakennettaisiin täydellisesti osuustoimintaperiaatteiden pohjalle».

Labor aloitti silloin lehtipolemiikin tuoden julkisuuteen väitteen, että »se on toteuttanut osuustoiminta-aatetta niiden nykyaikaisten periaatteiden mukaan, joita Pellervo-Seura teoreettisesti edustaa». Gebhard laati tähän laajan vastineen, jossa hän selosti Laborin poikkeamia

osuustoiminta-aatteesta. Hän luki käsikirjoituksensa Pellervo-Seuran johtokunnassa ennen sen julkaisemista, mikä tapahtui Uudessa Suomettaressa huhtikuun 19. päivänä 1900. Artikkelissaan Gebhard selitti Pellervo-Seuran tähänneen muutosehdotuksissaan vain siihen, että muutosten tapahduttua päästäisiin Laborin kanssa »sopusointuiseen yhteistyöhön» — ilman muutoksia se ei ollut mahdollista. Aika teräväsävyyden lausuntonsa lopussa Gebhard antoi niille maatalousseuroille, jotka olivat ilmoittaneet olevansa halukkaita liittymään Laborin jäseniksi, ohjeen, että »niin kauan kuin tämä sopusointu ei vielä ole olemassa, on pikkuviljelijäin yhdistysten yhtymistä jäseniksi Laboriin pidettävä ennenaikaisena ja ajattelemattomana, jonka vuoksi olen pitänyt oikeampana ainoastaan kehoittaa heitä siellä tekemään satunnaiset ostoksensa».

Tällainen polemiikki ei tietenkään ollut omiaan helpottamaan yhteistoimintaneuvotteluja. Ne katkesivatkin lopullisesti jo syyskuussa 1900, jolloin Pellervo-Seuran johtokunnan oli todettava, että yhteisymmärrykseen Laborin kanssa ei päästy. »Vain Axelson panee edelleen aivosubstanssia Laboriin toivoen siitä meidän välitystoimistoa, mikä on luullakseni aivan turhaa, kuten jo viime kokouksessa olimme yhtä mieltä», Gebhard kirjoitti Kairamolle lokakuun 10. päivänä 1900.

Näistä neuvotteluista on säilynyt hiukan ristiriitaisia tietoja. Fagerström, joka ainakin osittain hoiti neuvotteluja, kertoo asiasta: »Keskusteltiin jonkin kerran siitä, että saataisiin Labor keskusliikkeeksi osuuskunnille. Mutta asia raukesi sillä siitä ei kuitenkaan olisi tullut mitään. Laborilaiset eivät olleet erityisen suopeita osuustoiminnalle. Eikä Cygnaeus ollut mikään liikemies. Minä neuvottelin Cygnaeuksen ja muiden laborilaisten kanssa, mutta ajoin asiat niin, että neuvottelut katkesivat ja yhteistoiminta-ajatuksesta tuli loppu.» Fagerström lienee vuosikymmenien kuluttua huomattavasti paisuttanut osuuttaan asiassa, jossa ilmeisesti Hannes Gebhard näytteli paljon keskeisempää osaa kuin Fagerström.

Gebhardin mukaan syyt olivat paljon syvemmillä, mikä selviää mm. hänen kirjeestään Otto Wredelle marraskuun 10. päivältä 1900. Gebhard syyttää siinä Laborin johtoa, varsinkin sen eräitä jäseniä, selvästä kieräilystä. »Heidän sanoihinsa ei ole vähääkään luottamista. Niinpä lupasivat maisterit Cygnaeus ja Stenberg Laborin hallituksen nimissä suostua kompromissiehdotukseen säännöistä.» Gebhardia tämä ei lainkaan miellyttänyt, vaikka hän Serlachiuksen painostamana lopulta myöntyikin siihen. »Sitten Laborin hallitus ei kuitenkaan ollut tietävinäänkään sopimuksesta. Luvattiin vain 'viisi hyvää, kuusi kaunista'



*Laborin merkki.*

[guld och gröna skogar] ja seuraavassa hetkessä kieltäydyttiin kaikista sopimuksista.»

Gebhard ei säästänyt sanojaan lehdistössä käydyssä polemiikissa. Väittipä hän kirjeessään, että Labor oli tehnyt maanalaista työtä hänen syrjäyttämisekseen ja hyvien maatalousmiesten anastamiseksi Pellervolta: »— — Siltä taholta on yritetty hajoittaa meidän hallitustamme syyttämällä minua puolueellisuudesta kielikysymyksessä ja kansan kiihoituksesta. Vaikka maisteri Cygnaeus on vakuuttanut, ettei Laborin hallituksella ole mitään tekemistä näiden nimettömien syytösten kanssa, olen kuullut niitä mm. tohtori Lillen omasta suusta. — — Kun minua ei saatu erotetuksi hallituksesta, on yritetty eristää minut meidän [Pellervon] henkilökunnastamme. Kun tarkoituksemme oli saada Nylander, eräs kyvykkäimpiä maatalousmiehiämme palvelukseemme, ja kun tämä oli luvannut tulla sihteeriksemme, kutsui Cygnaeus hänet kotiinsa ja kertoi siellä niin pöyristyttäviä tarinoita minusta, että hän [Nylander] matkusti siitä paikasta täältä kieltäytyen antamasta mitään selityksiä.»

Mutta Labor ei Gebhardin mukaan tyytynyt vain Pellervon toimihenkilöiden houkuttelemiseen, vaan »Labor on järjestänyt iltatilaisuuksia pyydystääkseen talonpojat ilmaisella musiikilla ja kestityksellä», kertoo Gebhard. Vähitellen kysymys sai myös henkilökohtaisen kiistan luonteen — nimenomaan Laborin miesten ja Gebhardin välit kiristyivät niin, ettei yhteistoiminta enää ollut mahdollinen. Bergbom, Cygnaeus ja tri Gösta Grotenfelt erosivatkin Pellervon johtokunnasta v. 1901. Labor solmi kuitenkin ennen pitkää suhteet Pellervo-Seuraan, sillä »parempi laiha sovinto kuin lihava riita». Laborin ilmoituksiakin alettiin jälleen julkaista Pellervo-lehdessä vuodesta 1904 lähtien. Laborin oli kuitenkin perädyttävä sääntökysymyksessä, sillä uuden osuustoimintalain mukaan ei maanviljelijöiden kulutusyhdistystä voitu hyväksyä kes-

kusosuuskunnaksi. Niinpä siihen astinen kulutusyhdistys muuttuikin v. 1906 Suomen maanviljelijöiden keskusosuuskunta Laboriksi. Samoihin aikoihin suomalaiset maanviljelijät alkoivat ryhmittyä vastaperustetun keskusosuusliike Hankkijan ympärille.<sup>1</sup>

### *Gebhard ja Pellervon välitystoimisto*

Kun yhteistoiminta Laborin kanssa osoittautui mahdottomaksi, oli pakko ryhtyä suunnittelemaan omaa välitystoimistoa, kuten Gebhard jo Pellervon päivien lopettajaispuheessa oli sanonut. Ratkaisu oli sikäli yksinkertainen, että se merkitsi vain eräiden Pellervon toimistoon jo kerääntyneiden asioiden uudelleen organisointia ja toimistotyön laajentamista siten, että lisätyön piti korvata omat kustannuksensa.

Välitystoimiston organisoinnin sai tehtäväkseen Juho Torvelainen, joka oli kiertänyt järjestämässä yhteisostotoimintaa eri puolilla maata. Samanaikaisesti myös Hannes Gebhard kypsytteli välitystoimiston toimintasuunnitelmaa. Hän ryhtyi kirjeenvaihtoon kahden saksalaisen sekä erään itävaltalaisen ja erään ranskalaisen välitysliikkeen johdon kanssa päästäkseen mahdollisimman tarkoin selville, mitä kokemuksia tällaisesta liikkeestä muualla oli saatu. Näin hankittujen tietojen pohjalta ja Torvelaisen suunnitelman luonnosta hyväkseen käyttäen Gebhard sitten laati ohjelmaluonnoksen välitysliikkeelle. Välitysliikkeen pitäisi toimia ilman pääomaa eikä se saanut harjoittaa itsenäistä kauppatoimintaa, joten sillä ei ollut mitään tappion vaaraa. Se vain välittäisi tärkeimpiä maataloustuotannossa tarvittavia tavaroita maamiesseuroille ja osto-osuuskunnille, jotka saisivat välitystoimistolta hintailmoitukset ja tiedot maksuehdoista ja tekisivät toimistosta tilaukset. Maksun tavaran hankkijalle suorittaisi myös välitystoimisto, joka kantaisi samalla välityksestään pienen palkkion. Mutta Gebhard tähdensi erityisesti, että tällaista välitystoimistoa oli vain pidettävä välivaiheena lopullista keskusosuuskuntaa varten.

Lopullinen ohjesääntö Pellervon välitysliikkeelle laadittiin vasta kun sen ensimmäiseksi johtajaksi valittu B. Alfthan oli palannut ulkomaanmatkaltaan, jolla hän oli tutustunut itävaltalaiseen keskusliikkeeseen. Alfthanin sääntöluonnoksen tarkastivat sitten Gebhard, Kairamo ja Serlachius sekä Pellervon virkamiehet. Gebhard muotoili ohjesäännölle lopullisen sanamuodon, ja hänen ehdotuksensa hyväksyttiin johtokunnan kokouksessa lokakuun 10. päivänä 1901.

Tavarat oli tarkoitus luovuttaa ostajalle niin alhaisin hinnoin kuin suinkin, ja siksi päädyttiin tavarain myyntihinnasta riippuen  $\frac{1}{2}$ —2 prosentin välityspalkkioon. Palkkio oli niin pieni, ettei se mitenkään kat-  
tanut kuluja, jotka olikin peitettävä Pellervo-Seuran huomattavalla avus-  
tuksella. Seura puolestaan sai vuosittain tuntuva määrän valtionapua.

Kun Pellervon välitysliike marraskuun 12. päivänä 1901 aloitti toi-  
mintansa, lähetti Pellervon johtokunta maamiesjärjestöille, osuusmeije-  
reille sekä kunnille kiertokirjeen, jossa mm. sanottiin :

»Meillä lienee jo toista sataa yhdistystä näinä vuosina tehnyt yhteisiä ostoja ja myös myyntejä. Seurauksena tästä on ollut, että maanviljelystarpeiden hinnat yleensä ovat tasoittuneet ja että näiden tavarain käyttäminen on ennen tuntemattomassa määrässä levinnyt. Ei ole kuitenkaan aivan helppo järjestää näitä yhteisiä kauppiaja niin että ne aina tyydyttäisivät maanmiehiä. Muissa maissa on sen vuoksi kehitys mennyt siihen suuntaan, että on perustettu yhteisiä välityslaitoksia. Ja meilläkin on kokemus jo osoittanut välttämättömäksi sellaisen keskusliikkeen. — — Pellervo-Seuran johtokunta on päättänyt tänään tässä kaupungissa avata kauppa-asioimiston nimeltä Pellervon Välitysliike. — — Samalla kun Johtokunta — — uskaltaa toivoa, että teidän seuranne on huomaava etujensa mukaiseksi ryhtyä liikeyhteyteen mainitun Välitysliikkeen kanssa, saa Johtokunta tämän kautta kehottaa sitä tarpeen tullen kääntymään tämän liikkeen puoleen.»

Tukkuliikkeille ja muille hankkijoille tarkoitettussa kiertokirjeessä sanottiin maanviljelystarvikkeiden kaupan siirtyneen yhä enemmän kooperatiiviseen suuntaan. Pellervo-Seuran johtokunnan käsityksen mukaan oli »tämä kehitys otettu mielihyvällä vastaan useitten etevämpien tukkukauppahuoneitten ja tehtaitten puolelta».

Pellervo-lehti yritti myös parhaansa tehdäkseen uutta välitysliikettä tunnetuksi, mutta kaikesta huolimatta liike ei oikein päässyt toivotuun alkuun. Enempää ostajat kuin myyjätkään eivät aluksi olleet tietäkseen uudesta välitysliikkeestä. Sen toiminta virastomaisine hankinta-sopimuksineen oli omiansa pelottamaan tukkuliikkeitä ja tehtaita. Mutta vielä suurempi pettymys oli Gebhardille ja muille pellervolaisille, kun maanviljelijätkään eivät näyttäneet kiinnostuvan uudesta liikkeestä. Vaikka yhteisostoja tehtiin entistä vilkkaammin, niin useimmat niistä menivät välitysliikkeen ohi. Totuus lienee se, että Pellervo-Seura oli aikaisemmalla aktiivisella toiminnallaan tehnyt tällaisen uuden liikkeen tarpeettomaksi. Kun yhteisostoja suoritettaessa oli jo tutustuttu määrättyihin tukkuliikkeisiin, tuntui uusi välitystie vain mutkistavan asiaa. Kun vielä hankkijat levittivät huhuja, että tavarain hinnat tulisivat uutta välitysliikettä käyttäen vain kalliimmiksi, kylmenivät mielet. Kuitenkin välitysliikkeen pelasti se, että lannoitteita ja väkirehuja tilanneet maanviljelijät olivat aikaisemmin saaneet muualta ala-arvoista



tavaraa. Siksi Pellervo ja sen välitysliike ryhtyivät taisteluun, josta ne selviytyivät voitollisesti, vaikka kymmenet kauppaliikkeet, mm. Labor, pyrkivät kiertämään lannoitusaineiden, väkirehujen ja siementavaroiden myynnistä 8. 8. 1901 annettua lakia. Kauan aikaa välitystoiminta oli niin kannattamatonta, että se tuskin korvasi puoltakaan kustannuksista. Hannes Gebhard totesi eräässä muistiossaan, joka on liitetty Pellervo-Seuran johtokunnan pöytäkirjaan 9. 9. 1904, että hänelle oli käynyt täysin selväksi tilanteen kestättömyys ja että välitysliike saattoi milloin tahansa joutua tukkuliikkeiden armoille.

Mutta Gebhardkin, joka alusta lähtien oli ollut enemmän tai myöhemmin perustettavan keskusliikkeen kannalla, antoi välitysliikkeelle tunnustuksen, että se oli »tehnyt raivaustyötä vastaista keskusliikettä varten. Se on luonut ostajapiirin ja tavaravaihdon, joka on varsin riittävä ylläpitämään sellaista liikettä. Se on sitäpaitsi opettanut ja harjoittanut tuon ostajapiirin yhteisostoja tekemään ja tällaista yhteistä keskusliikettä käyttämään. Se on vihdoinkin kasvattanut tavarain hankkijat ja omat työvoimansa tällaista liikettä varten».<sup>2</sup>

### *Hankkijan perustaminen*

Jo helmikuussa 1904 Pellervon johtokunta oli asettanut toimikunnan käsittelemään kysymystä, miten välitysliikkeestä voitaisiin kehittää itsenäinen keskusliike. Kuukausi toisensa jälkeen kului eikä mitään ehdotusta syntynyt. Tämä ärsytti Hannes Gebhardia siinä määrin, että hän itse ryhtyi kehittämään uuden keskusliikkeen suuntaviivoja. Hän kirjoitti muistion, joka on päivätty Hausjärven Metsolassa elokuun 24. päivänä 1904. Siinä hän ensin sanoo purevasti, että toimikunta suonee hänelle anteeksi, että »hän ei ole voinut olla yhtä levollinen kuin se», vaan on asiasta huolestuneena ryhtynyt esittämään johtokunnan harkittavaksi mahdollisuuksia välitysliikkeen uudestijärjestämiseksi. Gebhard huomauttaa, että keskusosuuskunnat eivät niinkään tarvitse suuria pääomia varastohuoneita ja tavaravarastoja varten. »Mutta ulkomailla maanviljelijäin keskusosuuskunnat yleensä eivät ole tukkuliikkeitä tässä merkityksessä, vaan ovat kaikki ne, mitkä tunnen, joko suurimmaksi osaksi tai tykkäinään vain välitysliikkeitä.» Keskusosuusliikkeen välitystoiminta eroaisi Gebhardin mielestä Pellervon välitysliikkeen toiminnasta vain siinä, että liike ostaisi tavarat omaan laskuunsa ja vastaisi itse ostoistaan. »Tuo omaan laskuun ostaminen, se vaikuttaa sen, että keskusosuuskun-

nat voivat sivuuttamalla välikäsiä saada tavarat edullisemmalla hinnalla kuin Pellervon Välitysliikkeen tapaiset liikkeet ja sen vuoksi voivat itsensä kannattaa ja tuottaa ostajilleen voittoa.»

Jos Pellervon välitysliikkeen tilalle perustettaisiin keskusosuuskunta, se saisi ilman muuta kaikki nykyiset asiakkaat. Uusi keskusliike hankkisi tietenkin tavaraa muillekin kuin osakkailleen. Se voisi alkaa toimintansa, vaikka sen jäsenmäärä ei kohoaisi kuin muutamaan kymmeneen — ehkäpä kymmenenkin voisi olla aluksi riittävä.

Uusi keskusliike tarvitsi tietenkin huomattavat määrät luottoa, josta Pellervo-Seuran oli mentävä takuuseen. Tätä ei seuran johtokunta kuitenkaan hyväksynyt, vaikka se muuten kannatti Gebhardin suunnitelmaa. Sen sijaan perustettava keskusliike voisi hankkia itselleen maatalouskoneisiin ja niiden kauppaan perehtyneen neuvojan, jolle Pellervo voisi maksaa saman 5 000 markan palkan, jota Gebhard oli suunnitellut keskusliikkeen lainan lyhennyksiin.

Välitysliikkeen johtaja Alfthan lähti ensi töikseen neuvottelemaan niiden osuuskuntien johtomiesten kanssa, joista voitiin saada uuden keskusliikkeen jäseniä. Alfthan saattoi matkansa tehtyään todeta, että mieliala kaikkialla, missä hän oli liikkunut, oli ollut hyvä. Osuuskuntien johtomiehet olivat kannattaneet ehdotusta, »muutamat innokkaastikin». Niinpä Pellervon johtokunta antoi Alfthanin ja sihteerin tehtäväksi laatia sääntöehdotuksen. Kokouskutsu lähetettiin sitten lukuisille osuuskunnille, joista 58 keräytyi tammikuun 17. päivänä 1905 perustamaan Keskusosuusliike Hankkijaa. Liikkeen säännöt ja nimi olivat Hannes Gebhardista lähtöisin.

Kun Hankkijan perustava kokous oli pidetty, Gebhard otti Pellervon johtokunnan kokouksessa helmikuun 1. päivänä 1905 esille kysymyksen, mitkä osuuskunnat olivat soveliaimmat maataloustarvikkeiden yhteisostoihin. Tällöin kävi jälleen ilmi hänen epäilyksensä osuuskauppoja kohtaan.

»Pellervossa on ajateltu kehityksen käyvän siihen suuntaan, että osuuskaupat liittyvät jäseniksi omaan keskusosuuskuntaansa ja osuuskassat ja -meijerit Hankkijaan. Jos yhteisostot alkaisivat kaikki siirtyä osuuskaupoille, niin Hankkija voisi jäädä ilman jäseniä. On kyllä toivottu, että osuuskaupatkin tulevaisuudessa rupeisivat Hankkijan jäseniksi. Mutta ensiksikin niiden on vaikea, ehkä mahdotonkin, sitä tehdä niin kauan kuin niiden on suoritettava osuusmaksuja omalle keskusliikkeelleen. Ja toiseksi on peljättävä, että monen osuuskaupan hoitajat mieluummin ostaisivat tavaroita yksityisfirmoilta kuin Hankkijalta.»

Pellervon johtokunta hyväksyi suurin piirtein Gebhardin näkökannat. Osuuskauppoja pidettiin vähemmän sopivina nimenomaan sen takia, etteivät ne voineet myöntää luottoa. Erityisen tärkeänä piti johtokunta



Hankkijan alkuaikojen michet ovat mm. kertoneet, miten Gebhard nähdessään Hankkijan toimitusjohtajan itse avaavan kirjekuoret kohta kivahti, ettei sellainen kannattanut — se oli nuoren konttoristin työtä. Toisinaan taas Gebhardin tilaukset Hankkijasta toimitettiin epätäydellisesti, mikä johtui sekä tilausten epätäsmällisyydestä että hankkijalaisten jännittämisestä. »Kyllähän Gebhard silloin suoraan tapaansa moitti meidät aivan kelvottomiksi», muistelevat hankkijalaiset.

Gebhard ei ollut mikään asiantuntija maanviljelyksen alalla, ja niinpä saattoi tapahtua, että hän tilasi Hankkijasta viisi kiloa timotein siementä, jonka keveyttä hän ei tullut ajatelleeksi. Kun iso säkki sitten vietiin Pellervon toimistoon, soitti Gebhard kimpaantuneena: »Hakekaa pois se iso säkki, minä olen tilannut vain viisi kiloa.»

Kun Gebhard oli innostunut mainosmies, kuten Pellervo-lehden alullepano mm. osoitti, hän ajoi rohkeasti läpi Hankkijan suuren mainosmeijerin pystyttämisen Suomen XI yleisen maatalousnäyttelyyn Kuopioon. Ajatus lähti Hankkijan piiristä, mutta Alfthan kääntyi kohta Pellervon ja Gebhardin puoleen apua saadakseen. Gebhard ymmärsi hyvin, että juuri itäsuomalaisille oli näytettävä mallimeijeriä, koska siten oli mahdollisuus vaikuttaa kohottavasti sikiläisiin takapajuisiin meijerioloihin. Gebhardin vaikutusvaltaa osoittaa se, että Pellervo-Seura myönsi 5 000 markkaa tuohon tarkoitukseen, johon valtionapua ei liiennyt lainkaan.

### *Gebhard ja siemensota*

Kuuluisaksi tuli Gebhardin ja Pellervon siemensota. Vuoden 1911 alkupuolella Pellervo-lehti kiinnitti lukijoidensa huomion niihin väärinkäytöksiin, joita oli ilmennyt Ab Agros Oy:n siemenkaupoissa. Maanviljelyshallitus, jonne oli kantautunut huhuja, että siemensäkeissä oli kahta lajia siementä, »suupuolella parempilaatuista ja pohjalla huonompaa», päätti ottaa selon asiasta.

Tarkastuksessa otettiin näytteitä suuresta siemensäkkimäärästä, jolloin huomattiin, että säkkien pohjalla oli huonolaatuista siementä. Kun maanviljelyshallitus katsoi asian rikolliseksi, se siirsi asian läänin kuvernöörille virallista tutkimusta ja sen aiheuttamia toimenpiteitä varten. Poliisikuulustelussa kävi ilmi, että jo vuosisadan alusta lähtien oli ollut tapana sekoittaa suunnilleen  $\frac{2}{3}$  huonoa  $\frac{1}{3}$ :aan hyvää siementä ja että hyvä oli aina päällimmäisenä. Hinta otettiin jatkuvasti hyvän siemenen mukaan.

Pellervo-lehden kirjoitus synnytti todellisen siemensodan eikä artikeli suinkaan ollut ainoa tätä asiaa käsittelevä. Kirjoituksissa tähdennettiin sitä, että kysymyksessä ei ollut vain myyjän hyötyminen rikollisin keinoin, vaan paljon suuremmat arvot, nimittäin maanviljelijöille aiheutetut vahingot, jotka saattoivat menestymättömän kylvön takia kohota vuosittain kymmeniin miljooniin markkoihin, siis paljon suuremmiksi kuin monen myyjän aineellinen hyöty. Myös päivälehdet kirjoittivat asiasta tuomitsevaan sävyyn. Asia siirtyi sanomalehtiväittelyistä ja syytelyistä eduskuntaan saakka. Tämä hyväksyi valtiovarainvaliokunnan asiaa koskevan huomautuksen, että hallituksen olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin virallisen siementarkastuksen saattamiseksi tarkoituksenmukaiseksi. Täten Gebhard oli saanut liikkeelle jopa lainsäädäntökoneiston.

Hankkija ei alkanut tätä taistelua, mutta sekään ei »kastumatta selvinnyt». Liikettä syytettiin eräässä päivälehdessä siitä, että sekin olisi syyllistynyt ala-arvoisen siemenen myyntiin. Hankkija ei tätä kieltänyt-kään, mutta se oli aina ilmoittanut ostajalle, jos tavara ei ollut ensiluokkaista, ja oli myynyt tällöin siementä sekundana.

Pahemmaksi nimenomaan Gebhardille tuli muuan toinen juttu. Se koski Hankkijan myymää verrattain vähäistä rehukakkuerää. Tämänkin asian Pellervo-lehti toi esille tietämättä, että se osuisi omaan nilkkaan. Lehti mainitsi eräässä uutisessaan »Uusia Agros-yhtiön kauppatapoja paljastuu», että Juantehtaalle oli vuosikausia ostettu Agrosista rehukakkuja, jotka yleensä olivat olleet moitteettomia. Eräs lähetys v. 1911 oli kuitenkin ollut niin huonoa tavaraa, että tehdas teki siitä muistutuksen. Agros vastasi ostaneensa tämän erän Hankkijalta. Pellervo leimasi tämän väitteen röyhkeäksi valeeksi. Agros meni oikeuteen ja voitti jutun, jossa Hankkijan Alfthan joutui ikävään asemaan. Gebhard oli laatinut uutisen Pellervoon nimenomaan sen perusteella, että Alfthan oli vakuuttanut, ettei ko. erä ollut peräisin Hankkijasta. Oikeudenkäynnissä kävi kuitenkin ilmi, että näin oli asianlaita. Tosin Hankkija itse oli ostanut rehukakut Ranskasta ensiluokkaisena tavarana vähääkään epäilemättä tavarantoimittajan laatua sitä edelleen myydessään.

Raastuvanoikeudessa esittämässään vastineessa Gebhard selitti saaneensa tiedot Alfthanilta, johon oli tottunut luottamaan. Alfthania taas tuskin voitiin syyttää muusta kuin tietämättömyydestä firmansa asioista, kun hän oli rientänyt Gebhardille vakuuttamaan Hankkijan »syyttömyyttä», jolloin Gebhard sai sakkoa 400 markkaa.

Haatajan mukaan Agros-juttu ei kylläkään ollut näin selvä. »Gebhardin kertoman mukaan kävi niin, että ne jotka Agrosessa olisivat jotakin tienneet, osaksi lähetettiin Amerikkaan, osaksi vaiennettiin

rahalla; ja tuloksena oli, että Gebhard sai sakkoja. Mutta hän sai myös kukkia niiltä, jotka asiaa olivat seuranneet ja lopputuloksena oli ensimmäinen siementarkastuslaki.»

Ainakin näyttää ilmeiseltä, että Gebhardin sakkorangaistus harmitti Pellervon lukijoita enemmän kuin häntä itseään. Gebhardilla oli hyvä omatunto; hän oli kaikissa vaiheissa toiminut hyvässä uskossa. Ikävä vain, että vääräksi todistettu syytös Agrosta vastaan sitten tuntui »jäädettävän» oikeustoimia tämän liikkeen siemenväärinkäytöksiä tutkittaessa. Helsingin raastuvanoikeus kaiken lisäksi vapautti puolentoista vuoden vitkastelun jälkeen Agroksen kaikesta vastuusta, mutta silloin ryhtyi Pellervo toimiin. Seuran johtokunta osti eri puolilla maata toimivilta siemenkauppailta yhteensä 120 näytettä antaen sitten Kylvösiemenyhdistyksen siementarkastuslaitoksen tutkia ne. 69 tapauksessa alkuperäisilmoitus osoittautui täysin vääräksi ja väärän nimisinä oli myyty kolmasosa näytteitä. Edelleen kolmannes siemennäytteistä oli etelä-eurooppalaisia, siis meidän oloihimme soveltumattomia. Tämän jutun yhteydessä Gebhard joutui jälleen oikeuteen. Kaksi liikettä nosti näet Pellervon kirjoitusten johdosta jutun häntä vastaan syyttäen häntä »törkeästä herjauksesta». Tällä kertaa tuomio oli vapauttava, sillä ne syytökset, joita Gebhard oli Pellervossa esittänyt, olivat täysin totuudenmukaisia.

Siemensota päättyi vihdoinkin v. 1914 hovioikeuden tuomitessa Agroksen johtajan Cabellin jatketusta petoksesta 600 markan sakkoon. Tämän pitkäaikaisen taistelun keskushenkilö oli ollut Hannes Gebhard. Siemensotakin kuvaa erinomaisesti hänen taistelumieltään ja iskuvalmiuttaan. Hän oli tehnyt Suomen maanviljelijöille mitä arvokkaimman palveluksen tuomalla julki siemenkaupassa ilmenneet epäkohdat. Ennen pitkää säädettiin laki siementarkastuksesta. Hankkija puolestaan ryhtyi viipymättä toimenpiteisiin hyvien ja lajipuhtaiden siemenkantojen viljelemiseksi ja kauppaan tuomiseksi.

Hankkijan ensimmäisenä vuosikymmenenä Gebhardilla oli suuri vaikutus liikkeen työskentelyyn nimenomaan kasvattinsa Alfthanin välityksellä. Puutteistaan huolimatta tämä oli Gebhardin koulussa kasvanut todelliseksi aatteenmieheksi, joka antautui koko sielullaan maanviljelijöiden aseman parantamiseen osuustoiminnan avulla. »Jos Hankkijan toiminta erikoisesti ensimmäisen maailmansodan vuosiin saakka oli niin vahvasti aatteellisuuden värittävä, että määrätietoisesti johdettu liikemäinen puoli pyrki jäämään syrjään, oli se heijastusta niistä vaikutuksista, joita Alfthan oli saanut ja jatkuvasti sai Gebhardilta, tältä osuustoimintahengen lietsojalta, jolla ei ollut liikemiesominaisuuksia

ensinkään, mutta sitä enemmän luovaa aatteellista voimaa», kirjoittaa Annala, Hankkijan historioitsija. Tähän täytyy kyllä tehdä pieni vauraus. Jo Otavan aika oli tosin osoittanut, ettei Gebhard ollut mikään liikemies, mutta hän epäilemättä huomasi käytännön asettamat vaatimukset ja ymmärsi erinomaisesti mainoksen merkityksen.<sup>3</sup>

### *Valion perustaminen*

Gebhard oli kirjassaan Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla hahmotellut mm. voikaupan suuntaamista kokonaan uusille urille. Hän oli näet ulkomailla ollessaan todennut, miten Saksan ja Skandinavian osuusmeijerit olivat perustaneet jonkin laajahkon alueen käsittäviä meijeriliittoja. Tällaisten liittojen päätarkoituksena oli kehittää voinvalmistuksen tekniikkaa, mutta usein ne myös välittivät jäsenmeijeriensä tarvikeostoja sekä huolehtivat voin markkinoinnista. Meijeriliittojen ohella oli rimenomaan Tanskassa myös erityisiä osuusmeijerien keskusosuuskuntia, joille voin markkinointi varsinaisesti kuului. Tällaiset osuuskunnat vaativat jäseniltään ehdotonta uskollisuutta, tuotteiden luovuttamista silloinkin, kun kilpailevat yksityiskauppiat lupailivat voista parempia hintoja. Gebhard ei ollut ainoa, joka arvosteli voikauppaamme. Niinpä Uudessa Suomettaressa 1900 nimimerkki —o—i kuvaili voikaupassamme esiintyneitä epäkohtia, joista sekä tuottajat että yksityiset voinvientieliikkeitä kärsivät. Tämä johtui lähinnä voimarkkinoiden sekavuudesta, voikauppaa kun harjoittivat vientiliikkeiden ohella kaikenlaiset välittäjätkin. »Meidän voinvientiämme ei vielä käy kehittyneemmällä kannalla olevien maiden oloihin vertaileminenkaan. Muualla hoitavat voinvientiä yksinomaan asiaan perehtyneet ammattimiehet, joko ne sitten ovat yksityisten voinvientieliikkeiden omistajia tai hoitajia, tai hoitavat meijereiden kesken perustettuja yhteisiä voinvientiosuuskuntia», artikkelissa todettiin. Kirjoittaja väitti, että oli täysin mahdollista perustaa Suomeen voinvientiosuuskunta, ja hän esitti erittäin optimistisia laskelmia tuollaisen liikkeen kannattavuudesta sekä sen toimintamahdollisuuksien laajuudesta. Kirjoitus oli ilmeisesti voikauppiaina toimineen J. K. Tuomikosken laatima. Tämä kirjoitti näet saman vuoden lokakuun 18. päivänä Hangosta Hannes Gebhardille seuraavasti.

»Olen pitemmän aikaa ajatellut meijerien omistajien keskuudessa saada aikaan jonkinmoisen osuusyhdistyksen ja olen sitä nyt päättänyt ruveta puuhaamaan jättämällä oman liikkeen. Kuitenkaan en katso olevani täysin perehtynyt asiaan enkä

pystyvä voin myyntiin enkä englannin kieleen ellen saisi ennen varsinaista toimeen ryhtymistä olla muutaman vuoden (vähintään yhden) Englannissa. Vasta silloin uskaltaisin täydellä vakuutuksella [vakaumuksella] ryhtyä meijerien omistajien keskuudessa asiaani ajamaan.

Tarkoitukseni on tällä kirjeellä kääntyä Herra Tohtorin puoleen kysymyksellä, josko Pellervo-yhdistyksellä olisi käytettävänä tai muutoin teidän tiedossanne olisi varoja, joista tällaiseen tarkoitukseen voi saada matka-apua. Olen niin vakuutettu tällaisen yrityksen menestymisestä ja selvillä sen edullisuudesta meijerinomistajille, etten mitenkään tahtoisi tuumaani jättää. — — Voin viennin alalla olen toiminut osaksi oma-aloitteisesti, osaksi muiden palveluksessa, vaan siinä saamani varat olen menettänyt viime vuoden ajalla useissa vararikoissa kärsimieni vahinkojen takia.

Lopullisessa toimeenpanossa olen vakuutettu saavani Pellervo-yhdistyksen kannatusta ja ehkä yhdistys omistaisi asian siihen tarkemmin tutustuttuaan omakseen, jolloin menestys olisi taattu.»

Tuomikosken kirje sisälsi siis konkreettisen ehdotuksen voinvientikeskusliikkeen perustamiseksi, mutta koska ehdotuksen oli esittänyt konkurssin tehnyt »voisaksa», kirjeenvaihto tyrehtyi tähän. Sen sijaan Gebhard vastasi Tuomikoskelle Pellervo-lehden ensimmäisessä numerossa v. 1901:

»Tutkimukseni maalaistuotteiden osuusmyynnistä on kaikilta eri aloilta ja eri maista tuonut esille sen kokemuksen, että sellaisten liikkeiden menestyäkseen hyvin, tulee asettaa pääpyrkimyksekseen entistä paremman tavarain tarjoaminen markkinoille. Jos tästä ei pidetä lujasti kiinni, ajaa liike tavallisesti karille. Esimerkiksi osuusmeijerien omia voinvientiliikkeitä on mennyt kumoon useita sen vuoksi, että niistä on tullut vain yksi voinvientihutilusliike entisten lisäksi. — — Voikauppamme haittaavat suuret epäkohdat, ei ainoastaan siinä, että välittäjät ottavat suuria palkkioita vaan juuri siinä, että heiltä puuttuu *harrastusta ja asiantuntemusta*. Osuusmeijerien oman välitysliikkeen tulisi siis ensi sijassa korjata tämä voin ja voikauppamme parantamiseen tarvittavan harrastuksen ja asiantuntemuksen puute. Sen vuoksi ei mielestäni pitäisi millään muotoa ryhtyä yritykseen, ennenkuin siihen on liittynyt niin paljon meijereitä, että liikkeen kannattaa palkata, paitsi afäärimestä, myöskin etevä meijeristi, jonka tehtävänä olisi liikkeen yhtyneitten meijerien voin laadun valvominen ja työskenteleminen sen parantamiseksi. Tämä työskenteleminen on tapahtuva sillä tavoin, että tuo etevä meijeristi matkustaa liikkeeseen liittyneitä meijereitä tarkastamassa, ohjaamassa, ja missä eivät ota tapojaan parantaakseen, varoittamassa. Jotta näillä varoituksilla olisi tarpeellista voimaa, tulee meijerien sitoutua ehdottomasti noudattamaan liikkeen toimikunnan vaatimuksia.

Tällä tavoin voipi liike, tunnollisesti hoidettuna, korottaa vientivoinun arvoa ja sen nojalla saavuttaa korkeita hintoja. Ja korkeat hinnat ovat luonnollisesti tärkeä ehto liikkeen koossa pysymiselle.»

Gebhard oli kuitenkin voinvientikeskusliikkeen perustamisessa »kiihruha hitaasti»-linjalla. Tosin jo v. 1901 lähetettiin Pellervosta tiedustelu kaikille »osuus- ja yhtiömeijereille», joiden toiminnasta oltiin selvillä.



Perin yksityiskohtainen tiedustelu koski erityisesti meijerien tuotantoa ja sitä, halusivatko ne muuttua osuusmeijereiksi, jos syntyisi yhteinen voinvientiliike. Lopuksi sanottiin: »Kun asiaa on tarpeeksi valmisteltu, kutsutaan niiden meijerien edustajat, jotka tällaista liikettä haluavat neuvottelemaan ja päättämään asiasta. Liikettä ei missään tapauksessa aiota Pellervon liikkeeksi, vaan osuusmeijerien omaksi.»

Kaikkiaan 136 meijeriä, joiden voinvalmistusmäärä arvioitiin noin 25 000 astiaksi vuodessa, ilmoitti olevansa valmiita muuttumaan osuus-kunniksi. Miksi siis viivyteltiin keskusliikkeen perustamista? Gebhard antoi tähän vastauksen Pellervon kolmannessa numerossa v. 1903.

»Pellervoa on monelta taholta kiihkeästi kehoitettu perustamaan osuusmeijereille omaa voin vientiliikettä. Mutta sellainenhan on helposti ymmärrettävistä syistä mahdoton ilman tarpeellista määrää osuusmeijereitä. Kun tiedettiin, että maassamme on suuri määrä ns. yhtiömeijereitä, niin kysyttiin vuosi takaperin niiltä, eivätkö ne halua muuttua osuusmeijereiksi, jotta saataisiin pikemmin yhteinen voinvientiliike aikaan. Kysymykseen antoi niin suuri määrä meijereitä myöntävän vastauksen, että voitiin katsoa voinvientiliike mahdolliseksi. Mutta lupaukset eivät taloa köyhdyt, sanotaan ja niin tässäkin. Sillä vaikka nyt jo on vuosi umpeen kulunut siitä kuin monet kymmenet meijerit tuon lupauksen antoivat, niin hyvin harva niistä on osuusmeijeriksi muuttunut ja monesta on kuultu, että hitaita ollaan aikomuksessakin.»

Gebhard huomautti sitten, että jos mainitut yhtiömeijerit kuvittelivat, että ensin perustetaan voinvientiliike näiden lupausten pohjalla ja ne sitten vasta muuttuisivat osuusmeijereiksi, niin ne erehtyivät pahasti. »Ei niitä suuria liikkeitä sovi niin hyllyvälle pohjalle kuin kauniille lupauksille kevytmielisesti perustella.» Gebhardilla itsellään oli se käsitys, että kun oli riittävän suuri määrä osuusmeijereitä, keskusliike kyllä syntyisi sitten itsestään.

Voinvientiosuuskuntaa valmisteltiin tarmokkaasti vuosina 1902—04 eri puolilla maata. Kuopiossa pidettiin marraskuussa 1902 kokous, jossa päädyttiin siihen, että »ainoastaan tasaisesti hyvä, todellakin hieno voi saavuttaa Englannin markkinoilla pysyvästi hyviä hintoja», ja että vain yhteistoiminta voikaupassa saattoi parantaa voin laadun. Samaa asiaa käsiteltiin helmikuussa 1903 Niittylahden kansanopistolla, mutta vielä tärkeämpi oli Satakunnan meijerimiesten kokous helmikuun 9. päivänä 1904. Siellä jo asetettiin toimikunta yhteistä voinvälitystä suunnittelemaan. Mutta ennen kuin tämä toimikunta ehti paneutua työhönsä, asia sai uuden käänteen huhtikuun alussa 1904 pidetyillä Pellervon päivillä. Siellä asetettiin lopullinen toimikunta, jonka tehtäväksi annettiin laatia keskusliikkeen sääntö- ja kustannusarvioehdotus. — Nähtävästi Gebhardin kehotuksesta Pellervo pian julkaisi vakavan kirjoituksen



*Voita arvostellaan Hangon satamassa.*

oman vientiliikkeen meijereille asettamista velvollisuuksista. »Laveampaa näköpiiriä, vakavampaa mieltä, kehittyneempää arvostelukykä ja paljon syvempää sekä lujempaa kaikki-yhteisyyden tunnetta vaatii sellainen suurta piiriä käsittävä osuuskuntien yhteinen, oma keskusliike, joka nyt on osuusmeijerien mielessä.» Toimikunnan suorittaman tiedustelun myönteisistä tuloksista huolimatta Pellervon johtokunta halusi jättää kysymyksen keskusliikkeen perustamisesta lopullisesti meijerinomistajien itsensä ratkaistavaksi. Vähitellen Pellervon asettama toimikunta otti kuitenkin rohkeamman asenteen, ja Pellervon sihteerin Suurosen annettiin laatia sääntöehdotus uudelle keskusliikkeelle. Sen perustamiseen tarjoutui sopiva tilaisuus meijerinisännöitsijöille pidetyillä Pellervo-Seuran kursseilla heinäkuun alussa 1905. Siellä Hannes Gebhard piti esitelmän osuusmeijeritoiminnan laajentamismahdollisuuksista, ja tiistaina heinäkuun 4. päivänä pidettiin Voinvienti-osuusliike Valion perustava kokous suuren yksimielisyyden vallitessa. Nimi oli Suurosen keksimä ja tähdensi liikkeen pyrkimystä korkealaatuisen voin tuotantoon.

Perustamiskokoukseen oli aluksi vaikea saada sopivaa puheenjohtajaa. Gebhard halusi puheenjohtajaksi meijerin edustajaa, ja lopulta tehtävään suostuikin maanviljelijä ja meijerinisännöitsijä J. Kaskinen Loka-

lahdelta. Tällä vertauskuvallisella eleellä Gebhard siis jälleen tähdensi, ettei Pellervo-Seura ottanut vastuuta uuden liikkeen menestymisestä. Kenties Gebhardin epäilevään mieleen vaikuttivat ne kokemukset, joita hänellä oli osuusmeijereistä Pellervon konsulenttien tarkastuskertomusten perusteella. Niinpä Timo Korpimaa sai Valion perustamista harkittaessa Pellervon puolesta tehtäväkseen tutkia osuusmeijerien kirjanpitoa ja laatia edellisen vuoden tilinpäätökset, jotta niistä saataisiin tiedot Pellervo-Seuran vuosikirjaan. Korpimaa kertoo kokemuksistaan:

»Sain osakseni yli 20 osuusmeijeriä Länsi-Suomessa, ja ainoastaan yhdessä niistä oli kunnollisesti pidetty kirjanpito, jonkun kansakoulunopettajan pitämä. Muissa oli sekasotkua, kirjanpitotaito aivan olematonta, kirjanpito etupäässä talonpoikaisten miesten pitämä. Kuljettuani toukokuun lopun ja kesäkuun pääsin kesäkuun lopussa Helsinkiin ja siellä Pellervo-Seuran neuvojan Janne Vitikan kanssa rustasimme keräämistäni tiedoista jonkinlaiset tilinpäätökset Pellervo-Seuran vuosikirjaan.»

Janne Vitikka oli liikemiesten kauppaopiston suoritettuaan pyrkinyt jo v. 1902 Pellervon palvelukseen. Vitikka otettiin seuran yleisneuvojaksi ja myöhemmin hänelle uskottiin osuusmeijerien taloudenhoidon ja kirjanpidon neuvonta. Terävä-älyisenä ja uutterana Vitikka pääsi Gebhardin erityiseen suosioon, mitä osoittavat hänelle järjestetyt ylimääräiset palkkiotkin. Kun Valio sitten perustettiin, Gebhard suositteli Vitikkaa tämän nuoruudesta huolimatta keskusliikkeen toimitusjohtajan vaativaan virkaan.

Toisena ehdokkaana virkaan oli näet J. K. Tuomikoski, joka oli Englannissa, kun Valion johtajan vaali suoritettiin. Hän kirjoitti sieltä Gebhardille elokuun 25. päivänä 1905:

»Kuten tiedätte olen tarjoutunut Valion johtajan toimeen. Sieltä on ilmoitettu, että ottaisivat väliaikaiseksi. — — En tahdo tulla huomioonotetuksi, jos on tarkoitus täyttää johtajan paikka väliaikaisesti. Olen jo melko tavalla kärsinyt sen johdosta, että on huhuttu minun tulevan Valioon. Jos liikkeenä täällä lopetettaisiin ja muuttaisiin Suomeen vaan pannakseni Valion siunattuun alkuun, olisi se minulle liian suuri vahinko. — — Tiedän kyllä että te tahdotte pysyä aivan ulkopuolella Valion johtajan vaaleista y.ms. vaan luotan kuitenkin, että te tästä hyväntahtoisesti hallintoneuvoston jäsenille huomautatte.»

Tuomikoski teki kuitenkin sen erehdyksen, että sähkötti Gebhardille vähän myöhemmin: »Luuletteko minun saavan Valion paikan. Tarjottu Hangossa hyvä paikka. Vastattava tänään.» Sittemmin hän pyrki selittelemään tätä »onnetonta sähkösanomaansa», sillä se oli käsitetty eräänlaiseksi kiristykseksi. Niinpä Valion hallintoneuvosto Gebhardin suosituksesta nimitti toimitusjohtajan virkaan nuoren Vitikan. Hän oli

Gebhardin käsityksen mukaan jo ehtinyt hankkia itselleen meijeriväen luottamuksen ja vähitellen hän perehtyisi voikaupan tekniikkaankin, Gebhard arveli.<sup>4</sup>

Valion alkuajat osoittivat kuitenkin, että vaalissa oli erehdytty. Vitikka syyllistyi näet pian sekä omavaltaisuuteen että suoranaiseen keinotteluun — omaan laskuunsa, mutta Valion nimissä. Joulun tienoilla 1907 Valion hallintoneuvoston kokouksessa esitettiin Kaskisen ja Suurosen suorittamat tutkimukset asiassa. Kokouksen päätyttyä Vitikka jätti eronpyyntönsä, johon heti suostuttiin.

Kun Valioon jo oli liittynyt 141 osuusmeijeriä, oli odotettavissa, että Vitikan juttu herättäisi suurta huomiota ja saattaisi Valion huonoon valoon. Torvelaisen, Rantakarin ym. kirjeistä päätellen kaikenlaisia huhuja oli liikkeellä.

Vitikan juttu oli todella raskas Gebhardille, sillä olihan hän suorastaan tuhlaillut suosiotaan tälle nuorelle miehelle. Valion pelastamiseksi ja osuustoiminta-aatteen kilven puhdistamiseksi Gebhard otti kuitenkin hoitaakseen asian Pellervon palstoilla. »Joulun aattopäivänä tuli julkisuuteen ikävin uutinen osuustoimintaliikkeemme historiassa», Gebhard kirjoitti vuoden 1908 ensimmäisessä Pellervossa. »Se oli erikoisen katkera Pellervo-Seuralle, joka on suurella lämmöllä vaalinut Valiota. Keinottelun henki on myrkyttänyt voikaupan ja nuori ja edesvastoiton Vitikka lankesi sen uhriksi.»

Vitikan erottuakin vastoinkäymiset jatkuivat. Tilintarkastajat eivät tahtoneet hyväksyä Valion tilejä varsinkaan kesäkaudelta 1907, jolloin Tuomikosken välityksellä oli hoidettu Valion laskuun. Paheksuttiinpa ankarasti sitä, että Valion hallintoelimet olivat antaneet toimitusjohtajalle miltei diktaattorin valtuudet. Toinen toisensa jälkeen Valion johtokunnan jäsenet, jopa virkailijatkin, alkoivat sanoutua irti.

Kun Valion asiat näyttivät olevan synkimmillään, Suuronen ehdotti, että Valion johtoon oli saatava voikaupan ulkopuolella pysytellyt henkilö, jolla oli moitteeton menneisyys. Suuronen kertoi ystävälleen K. N. Rantakarille huolistaan, jolloin tämä ehdotti, että Kotkan kauppakoulun johtaja, maisteri F. M. Pitkäniemi koetettaisiin saada Valion toimitusjohtajaksi. Pitkäniemi suostuikin ja hänet valittiin maaliskuun 16. päivänä 1908 Valion toimitusjohtajaksi.

Myöhemmät tapahtumat osoittivat kiistattomasti, että Pitkäniemen kiinnittäminen Valioon ja samalla osuustoimintaan oli mitä onnistunein toimenpide. Yleistä historiaa ja kansantaloustiedettä yliopistossa opiskellut Pitkäniemi oli tutustunut osuustoimintaan ja muihinkin yhteiskunnallisten epäkohtien korjaanista tarkoittaviin uudistusliikkeisiin.



*F. M. Pitkäniemi.*

Hän oli valmistanut väitöskirjan aiheesta Yhtymät suurteollisuuden alalla, joka tarkastettiin ja hyväksyttiin v. 1908. Tämä väitöskirja oli vaatinut perusteellisia tieteellisiä tutkimuksia Leipzigin yliopistossa ja kauppakorkeakoulussa. Sen sijaan käytännön kokemus Pitkäniemeltä Valioon tullessaan kokonaan puuttui, sillä hän oli ajatellut tiedemiehen uraa. Tämän puutteen korvaaminen oli hänelle kuitenkin helppo, todettiinpa hänessä pian luontaisia liikemieslahjojakin. Kun niihin liittyi vielä pyrkimys luoda jotakin uutta, suurta ja pysyvää, oli Valion johtajakysymys saatu onnellisesti ratkaistuksi.

Pitkäniemi suuntasi Valion toiminnan aivan uusille urille. Niinpä perustettiin kotimaisia myymälöitä, jotta kyettäisiin voikaupassa kilpailemaan yksityisyrittäjien kanssa. Sitten kiinnitettiin huomiota voin vientiin, joka siihen mennessä oli suuntautunut yksipuolisesti Englantiin. Pitkäniemi teki opintomatkan Englantiin, Ranskaan, Saksaan ja Tanskaan perehtyäkseen vientiin. Tämän jälkeen hän ryhtyi organisoimaan voin myyntiä pienimpiä yksityiskohtia myöten; sen vastaanottoa, käsittelyä, pakkausta ja lähetystä Hangosta sekä tietysti sen edullisinta sijoitusta Englannin markkinoille. Voita ruvettiin myymään myös Saksaan ja jopa Venäjällekin. Hintatarjouksissa pyrittiin noudattamaan Kööpenhaminan hintoja, mutta ei aivan orjallisesti. Vähitellen meijeriväki alkoi taas luottaa Valioon.

Tästä kaikesta huolimatta Valion vastustajat olivat valmiit hyökkäämään Pitkäniemeä ja Gebhardia vastaan ja levittämään huhuja, että Valio oli kärsinyt 15 000 markan tappion, kun voita oli myyty epävarmoille liikkeille. Edelleen väitettiin, että Kansallis-Osake-Pankki oli järjestänyt oman miehensä Valion johtoon jne. Kuten Simonen mainitsee, oli Valioon liittyneillä meijereilläkin monia valituksen aiheita, ennen kuin ne oppivat käsittämään mitä tilanne vaati. Niinpä arvosteltiin nimenomaan voim hintoja ja väitettiin yksityisten maksavan paremmin. Möivätpä muutamat jo Valioon liittyneet osuusmeijeritkin osan voistaan yksityisyrittäjille. Valio puolestaan tarttui Pitkäniemen johdolla kovin ottein asioihin. Alkuvuosina Valio oli, kuten Pitkäniemi sanoi, sairastanut vaarallista tautia, itseluottamuksen puutetta. Nyt pantiin kova kovaa vastaan. Yksityiskauppiaille myyneet erotettiin armotta Valiosta, johon siitä lähtien hyväksyttiin osakkaiksi vain meijereitä, jotka valmistivat säännöllisesti ensiluokkaista voita.

Pitkäniemen kovat otteet ja hienoinen ylimielisyys eivät miellyttäneet Valion kaikkia johtomiehiä. Niinpä hiukan yksitoinen J. E. Antila, joka oli Valion perustajia ja sen hallintoneuvoston jäsen, moitti joulukuussa 1909 Pitkäniemeä siitä, että tämä oli turhan takia vaatinut hänet perhehaiden ajaksi kokoukseen Hankoon.

Gebhard sen sijaan nautti edelleen maalaisten jakamatonta suosiota. Hänen puoleensa saattoi joku yksityinen pienviljelijäkin kääntyä hätäänsä valittamaan, mutta toisin oli laita yritysten, joita hänen mielestään oli hoidettu kelvottomasti. Kun Kajaanin osuusmeijeri teki vararikon 1910, Gebhard kiukustui tästä niin, että kielsi ketään Pellervon miestä puuttumasta asiaan. Asiasta käytiin aika kipakkaa kirjeenvaihtoa Volter Rihtniemen kanssa vuoden 1910 lopulla ja seuraavan vuoden alussa. Gebhardin ja Rihtniemen suhteet katkesivat täydellisesti yli 12 vuodeksi, sillä Rihtniemi katsoi Gebhardin menetelleen väärin.

Kuitenkin Pitkäniemi ja eräät kajaanilaiset pelastivat Kajaanin osuusmeijerin eikä Gebhardilla liene pohjaltaan ollut mitään tätä vastaan. Ainakaan eivät Gebhardin ja Pitkäniemen välit tästä »erimielisyydestä» huonontuneet enempää kuin siitäkään, että Gebhard joskus sensuroi jonkin Pitkäniemen Pellervoon lähettämän — esimerkiksi voimhintoja koskevan — artikkelin.

Pitkäniemen kirjeistä Gebhardille — Gebhardin kirjeet Pitkäniemelle eivät valitettavasti ole säilyneet — näkyy, miten Pitkäniemi Gebhardia tukien kaikin tavoin pyrki osallistumaan yleiseen osuustoimintaan. Jo v. 1908 hän kirjoitti artikkelin Osuustoimintalehteen sekä avusti ilmeisesti Gebhardin kehotuksesta myös Pellervon kurssi- ym. toimintaa,

jota myös Valio tuki. Yhteistoiminta Pellervon ja Valion välillä näyttää olleen varsin kiinteä. Kun Valiota alkoi kiinnostaa myös munakauppa, Pitkäniemi oli valmis järjestämään pari tuhatta markkaa vuodessa Pellervon palkkaamalle kanakonsulentille. Pellervolle tulisi täten »itse aatteen levittäminen», kun Valio taas järjestäisi oston ja myynnin. Pitkäniemi ehdotti Gebhardille v. 1911. Noihin aikoihin Valiokin joutui vaikeuksiin, joissa Gebhard vuorostaan sitä voimiansa mukaan tuki.<sup>5</sup>

### *Oman juttu*

Valiota vastaan olivat paitsi yksityiskauppiat myös eräät meijerimiehet. Perustuslailliset jopa moittivat keskusliikettä suomettarelaiseksi, kuten Rantakari sanoi Gebhardille jo 1909. Tapahtumien taustana oli, että juuri noihin aikoihin maanviljelyshallituksessa oli keskusteltu pakollisesta vientivoin tarkastuksesta ja korostettu, että »terve kilpailu oli kaikissa olosuhteissa säilytettävä». Vaikka »voipörssi»-ajatus yksimielisesti hylättiin, niin vapaa kilpailu miellytti kaikkia Valion vastustajia. Yksityisiä voikauppiaita kannattivat myös eräät meijeriliittojen johtomiehet, meijerikoulujen opettajat ym. He ehdottivat, että useammat osuustoiminnalliset voinvientiliikkeet kilpailisivat keskenään, kuten oli laita mm. Tanskassa, jossa näitä liikkeitä oli kuusi.

Kun Valio vasta välitti noin puolet koko Suomen vientivoista, tuntui ainakin eräistä voikaupan miehistä, erityisesti konsuli S. L. Friisistä ja J. K. Tuomikoskesta siltä, että toisellekin osuustoiminnalliselle vientiliikkeelle olisi työmaata tarpeeksi. Lisäksi Tuomikoskella oli, kuten hänen kirjeistään saattaa päätellä, henkilökohtaisiakin syitä hyökätä Valiota vastaan. Friis, Akseli Brander ja K. J. M. Collan puuhasivat salassa uuden liikkeen järjestämistä, mutta jo kesäkuussa 1912 Pitkäniemi kertoi Gebhardille, että »vanhalla ystävälläni Friisillä lienee tällä hetkellä joitakin konnankoukkuja tekeillä. Jo viime talvena kun me otimme häneltä muutamia suuria Savon meijereitä — — hän jo lupasi julmasti kostaa».

Uuden osuusvientiliikkeen Oman valmistava kokous pidettiin jo kesäkuun 8. päivänä Riihimäellä. Tilaisuudesta lähetettiin meijereille kierto-kirje, jossa sanottiin mm.: »Allekirjoittaneet ja monet muut meidän kanssa ovat tulleet huomaamaan, että yhden osuusliikkeen voimat eivät riitä maan koko voinviennin järjestämiseen osuustoiminnalliselle kannalle. — — Osuustoiminnallisellakin alalla tarvitaan kilpailua sinä



*A. V. Brander.*

virikkeenä, joka pakottaa näiden liikkeiden toimihenkilöt ponnistamaan kaikki voimansa parhaimpien tulosten saavuttamiseksi.» Samalla kehoitettiin meijereitä lähettämään edustajansa Helsinkiin. Perustavassa kokouksessa agronomi Brander voimakkaasti korosti sitä, ettei uutta liikettä suinkaan perustettu Valiolle vihamielisessä hengessä. Oman säännötkin olivat pääkohdittain Valion sääntöjen kaltaiset — sillä erolla vain, että kun riittävän monen meijerin liittymisestä Omaan ei ollut varmuutta, sallittiin ulkopuolistenkin lähettäjiä päästä osallisiksi liikevoitosta.

Omasta ei tullutkaan vaarallista kilpailijaa Valiolle; aluksi se sai mukaansa vain viisi meijeriä. Sen äkillinen ilmestyminen aiheutti kuitenkin melkoisen hälinän; syntyi Oman ympärille polemiikki, »jolla ei ole vertaistaan Suomen osuustoiminnan historiassa», Simonen väittää.

Hannes Gebhardista Oma sai heti leppymättömän vastustajan. Periaatteessakaan ei Gebhard suvainnut kilpailua osuustoiminnan alalla. Omassa hän näki vain kurjan naamioimisyrityksen; Friis oli paremmin ansaitakseen muuttanut yksityisliikkeensä osuuskunnaksi. Suurempaa loukkausta osuustoiminnan henkeä ja tarkoitusperiä vastaan Gebhard ei voinut ajatella. Yhtä leppymätön oli Pitkäniemi, jonka mielestä Oma oli mitä vaarallisin kilpailija Valiolle. Oman perustajat olivat antaneet varoituksen koko pellervolaiselle osuustoimintaväelle, joka ryhtyikin



ankaraan sanomalehtipolemiikkiin. Pääkysymyksenä oli Yhteistoiminta vai kilpailu, minkä nimisenä kirjasena Valio julkaisi vuoden 1912 lopussa joukon sille myönteisiä kirjoituksia. Niiden tunnuksena oli »kilpailu ja kateus ovat osuustoiminnan verivihollisia, niitä ei saa joukosamme kärsiä!» Osuusliikkeiden tulee kokonaan karttaa kilpailua keskenään, Gebhard kirjoitti riidan yhteydessä. »Niillehän on kilpailu kokonaan hajottava voima, joka vie varmaan kuolemaan. Sen vuoksi kuuluukin yksi meidän liikkeemme perussäännöistä: ei pidä perustaa mitään osuusliikettä tarkoituksella kilpailla jo olemassaolevan osuusliikkeen kanssa.»

Oma kärsi haaksirikon ilman näitä nuijaniskujakin, joita erityisesti Gebhard sille antoi. Oma sai vain kymmenkunta meijeriä hoiviinsa. Se koetti kyllä taistella lähettäen vuoden 1912 aikana puolenkin tusinaa miestä liikkeelle Valion tyytyessä vain kolmeen mieheen. Jo joulukuussa 1912 liikkeen johto kuului olevan »koko lailla hermostunut», kuten Pitkäniemi Gebhardille kirjoitti.

Oma sai tosin muutamia kannattajia pellervolaisistakin. Niinpä Torvelainen näyttää joksikin aikaa siirtyneen Omaan, jolla olikin ehkä suurin kannatus Pohjanmaalla — Kestilän, Limingan, Ylihärmän ja Lehmäjoen osuusmeijerit olivat uskollisimpia omalaisia. Kesällä 1913 Etelä-Pohjanmaa kuitenkin Pitkäniemen ilmoituksen mukaan siirtyi selvästi Valion kannalle, vain pieni Lehmäjoen meijeri jäi Omalle.

Oma yritteli vielä samana kesänä välittää puolukkakauppaakin, mutta Oman johtajien oli kuitenkin katsottava menettäneen pelin. Hallitonneuvoston kokouksessa joulukuun 6. päivänä tehtiin päätös Oman lopettamisesta. Tietävästi Pitkäniemi ja Friis sitä ennen solmivat »gentlemannisopimuksen», jonka mukaan Pitkäniemi lupasi täydellisesti vaieta Oman asiassa. Liikkeen loppuvaiheessa v. 1916 Pellervon vuosikokouksessa Oman puolesta luovutettiin liikkeen jäljellejääneet varat, 3 057 markkaa, Pellervolle rahastoksi, jota tuli käyttää maamme meijeriliikkeen edistämiseksi.

Hannes Gebhard ei voinut olla Oman asiasta aivan niin hiljaa kuin Pitkäniemi. Kun rahat oli luovutettu, hän samassa Pellervon kokouksessa sanoi: »Sen hävittömyyden vielä tekivät ja minä koetin voimieni mukaan haukkua niitä.» Akseli Brander — muuan Oman perustajista — kertoo myös, että Gebhard piti heti Oman lopetettua toimintansa esitelmän Pellervon päivillä Helsingin työväentalolla, jossa hän selosti taulukkojen avulla eri liikkeiden kehitystä. Kun Gebhard saattoi todeta, että Oman perustamisen jälkeen oli Valion liike huomattavasti suurentunut, sanoi hän hymy silmäkulmassa: »Tämä on Oman ansiota, Oman ansiota.»

Oman jutulla oli Valion kehitykseen sama vaikutus kuin epäonnistuneella kapinalla voimassaolevaa hallitusta vastaan — se vain vahvisti Valion asemaa ja maan voinvienti keskittyi yhä selvemmin sen käsiin. Tämä oli tärkeää siksi, että venäläinen sortovalta, joka tavoitteli taloudellisiakin etuja Suomessa, alkoi ulottaa toimintansa meijerialallekin. Rantakari kirjoitti Gebhardille vuoden 1914 alussa, että »venäläiset ovat ryhtyneet vuokraamaan meijereitä». Paimion meijeri oli jo heidän hallussaan. Rantakari kehotti Gebhardia kirjoittamaan asiasta pian tai ainakin yllyttämään Uutta Suometarta kirjoittamaan siitä. »Muuten ei Paimion meijeri tule olemaan ainoa, jonka venäläiset vuokraavat, ja silloin kun niitä on useampi vuokralla on myöhäistä kirjoittaa», Rantakari arveli.

Mutta Oman juttu herätti myös Pitkäniemen tämän omien sanojen mukaan jo nuorena miehenä huomaamaan, miten tärkeää oli kaikkien meijerien valistaminen ja mukaan saanti. Siksi tiukennettiin otetta, ja ennen pitkää voitiinkin sanoa, että »meijerit olivat koko lailla Valion holhouksessa». Keskusliikettä alettiin yhä enemmän hoitaa tavallisen suurliikkeen tavoin ja se menestyi hyvin.

Mutta jo Oman jutun aikoihin alkoi myös Valiossa, kuten muissakin osuustoiminnallisissa keskusliikkeissa, syntyä vakavia ristiriitoja, jotka koskivat juuri liikkeiden hoitotapaa. Tässä joutui nimenomaan Hannes Gebhard käymään taistelua »omia joukkoja» vastaan.<sup>6</sup>

### *Gebhard ja tantiemi-asia*

Hannes Gebhardin ja Pitkäniemen luonteessa ja koulutuksessa oli paljon yhteistä. Kumpikin oli sosiaalisesti vireä, innokas toimeenpanemaan reformeja, mutta ei liian sinisilmäinen. Molemmilla oli lisäksi humanistinen pohja, jolle vankka taloustieteellinen koulutus rakentui. Ristiriidan aiheita tuotti kuitenkin mm. se, että Gebhard oli osuustoiminnan aatteellinen isä, mutta joutui vain vähän kosketuksiin keskusliikkeiden varsinaisen liiketoiminnan kanssa. Pitkäniemi sen sijaan oli vastuussa suuresta ja tärkeästä keskusliikkeestä, jonka liikemiesmäisesti hoitamisen hän katsoi velvollisuudekseen. Gebhard kyllä ihaili Pitkäniemen taitoja, mutta ei hänen liikemiesmäisiä menetelmiään.

Syksyllä 1912 taistelu Omaa vastaan sen osuustoiminnan kannalta moitittavien periaatteiden ja menetelmien vuoksi oli kuumimmillaan. Tällöin Gebhard ensimmäisen kerran kiinnitti huomiota myös Pitkä-

niemen liian suureen palkkaan. Gebhard kirjoitti asiasta Pitkäniemelle erittäin varovaisesti kiittäen mm. hänen kykyjään niin, että tämä kirjoitti kiitoksesta Gebhardille, »olisi hauska jos voisin sen itse allekirjoittaa».

Mutta osuustoimintaväen keskuudessa Pitkäniemen palkka oli todella herättänyt kiusallista — tai kateellista — huomiota. Se oli noin kolminkertainen professorin alkupalkka, eli 21 000 markkaa. Pitkäniemi selitelti asiaa Gebhardille osoittaen, että palkka nousi näin korkeaksi tantiemin takia. Hän sai sitä 6 penniä voimastialta, ja hän oli kohottanut Valion myynnin niin korkeaksi, että tantiemi oli myös noussut huomattaviin määriin. Pitkäniemi kirjoitti lokakuun 6. päivänä 1912 mm.:

»Mutta Valio voi erottaa minut koska vaan. Muuten eivät ihmiset yleensä ota huomioon, että afääriyritysten johtajat ovat, eivät ainoastaan siveellisessä vaan rahallisessakin edesvastuussa liikkeen hoidosta. Tämä näyttää kyllä vain teorialta, mutta varsinkin osuuskunnissa se on otettu usein käytäntöön. Jonkun laiminlyönnin takia voi esimerkiksi Valiolle tulla millä hetkellä hyvänsä useiden kymmenien tuhansien markkojen tappio. Minä en ole vastuussa ainoastaan omista tuhmuuksistani, vaan tulee minun johtosäännön mukaan valvoa kaikkea muutakin haara-  
liikkeitten hoitajien toimintaa.»

Pitkäniemi oli kuitenkin ensin valmis pudottamaan palkkansa jopa 15 000 markkaan, »koska yleinen mielipide näyttää olevan, että palkkani on liian korkea. Ystäväni Kaskinen ym. pitävät kyllä huolta siitä, että vuosikokouksessa tulee välikysymys». Jonkin päivän kuluttua Pitkäniemi kuitenkin halusi »tehdä pienen korjauksen kontrahtiinsa — maksimipalkka 20 000 — silloin ei kukaan voi väittää Valion laajenemisesta koituvan minulle hyötyä, kuten esimerkiksi Oman miehet tekivät viimeisessä häväistyskirjoituksessaan», hän kirjoitti Gebhardille.

Gebhardin ja Pitkäniemen välit eivät ainakaan ulkonaisesti kärsineet tästä ensimmäisestä ristiriidasta, Pitkäniemihän peräytyi ja suhtautui muutenkin Gebhardiin erittäin korrektisti. Niinpä Gebhard kirjoitti omaisilleen Helsinkiin kesällä 1914 maailmansodan juuri puhjettua, jolloin Pitkäniemen oli ollut pakko palata Gävlestä Helsinkiin: »Hän lähetti Valion toisen auton hakemaan minua neuvotteluun. Istuimme Kämpissä ja seuraavana päivänä auto toi meidät kotiin; viivymme 2  $\frac{3}{4}$  tuntia matkalla, joka oli erinomaisen hauska.»

Pitkäniemi havaitsi myös, että Gebhard sieti kritiikkiä, kun se vain tapahtui järkevästi. Suomen osuustoimintahan oli Gebhardin johdolla rakennettu, ja Gebhardille Pitkäniemi osoitti myös ehdotuksensa mielestään tarpeellisista organisatorisista uudistuksista. Kaikkiin näihin huomautuksiin Gebhard suhtautui asiallisesti, joskaan ne häntä eivät aina liene miellyttäneetkään.

Nuorena sangen uudistusmielisen Gebhardin oli kuitenkin yhä vaikeampi sopeutua siihen ajatukseen, että uudet virtaukset ja uudet miehet vaativat paikkansa auringossa.

### *Gebhardin ja Pitkäniemen välit kiristyvät*

Mitä erilaisimpia arveluja on lausuttu ns. Valion eli Pitkäniemen jutusta, jossa hyökkäys kohdistui keskusliikkeeseen, mutta Pitkäniemi tunsu itsensä sen kohteeksi. Gebhardin ja Pitkäniemen kamppailusta syntyi Suomen osuustoimintaliikkeen vakavimpia kriisejä, kun nämä kaksi tukipylvästä iskivät vastakkain. On näet ilmeistä, ettei Valion jutun syy suinkaan ollut yksinomaan Gebhardin tilapäinen kiukustuminen mittavajauksista, joista riita alkoi. Kyllä syyt olivat syvemmillä — nimenomaan siinä, että Gebhardin Pitkäniemeä kohtaan tuntema ihailu vähitellen vaihtui pieneksi kateudeksi, kun Pitkäniemi näytti kovin vaittomasti perivän Gebhardin manttelin Pellervon päänä Gebhardin jätettyä hiukan oikukkaasti keskusseuran v. 1917. Pitkäniemi kirjoitti, kuten on jo mainittu, Gebhardille elokuussa 1917 mm. seuraavasti:

«En puolestani osaa pitää Sinun syytäsi pätevinä ja suostua eron hakemukseesi. Sinä olet nyt kerran luonut Pellervon, laajentanut viime keväänä suuresti ohjelmaa ja tehtäviä. Sinun on siis vedettävä tätä kivirekeä niin pitkälle kuin jaksat ja sinun sallitaan vetää. Toinen asia on jos joku meistä muista uskoisi pystyvänsä paremmin tehtävään kuin Sinä. Silloin voisi hänen antaa koettaa. Mutta minä luulen sentään, että kaikesta huolimatta Sinä sen sittenkin teet paremmin kuin kukaan muu, ja ettei kukaan meistä voi ajatella pystyvänsä siihen paremmin.»

Tämä Pitkäniemen suorasukainen kirje ei ilmeisesti miellyttänyt Gebhardia — varsinkin kun Pitkäniemestä sitten tuli hänen seuraajansa. Todennäköistä on, että Pitkäniemen keskeinen asema harmitti Gebhardia, vaikka hän olikin vapaaehtoisesti luovuttanut osuustoiminnan valtikan. Ulkonaisesti välit pysyivät edelleen hyvinä, uskoutuipa Pitkäniemi Gebhardille vaikeassa kriisivaiheessa 1917—18. Heinäkuussa 1917, jolloin mm. voiryöstöt kiihdyttivät mieliä, Pitkäniemi kirjoitti Gebhardille:

»Kiitit liian aikaisin Vuolijokea. Mies on suuri harahousu. Livisti maalle uskaltautua asiaa päättää jättäen sen Kalliolle. Ja tämä taas horjuu kuin ruoko tuulessa. Mitähän syntii tällä kansalla on harteillaan, kun sen asiat aina ratkaisevat henkilöt, joilta joko puuttuu ymmärrystä tai sitten siveellistä rohkeutta. Ja siitä huolimatta sinäkin veli hopia harrastat valtiososialismia.»

Pitkäniemen maininta Kalliosta kaivannee selityksen, ettei tämä vielä ollut se Kyösti Kallio, jolle Suomen kansa erityisesti talvisodan aikana antoi jakamattoman kunnioituksensa. Kiintoisa on Pitkäniemen viittaus Gebhardin valtiososialismiin — tämä harrastus saattoi olla Gebhardin myönnötyks vuodelta 1917 hengelle.

Vielä kesäkuussa 1918 Pitkäniemi piti erittäin tarpeellisenä, että Gebhard palaisi ulkomailta ohjaamaan pellervolaista osuustoimintaliikettä. Poliitikasta Gebhard ja Pitkäniemi ajattelivat samoin. Kun valtiomuotokysymys oli kuumimmillaan, Pitkäniemi kirjoitti heinäkuussa 1918: »Täällä tarvittaisiin tällä hetkellä oikeata profettaa, siksi epätervettä alkaa koko ilmapiiri olla. Ja minä tunnen itseni sekä älyn että siveellisen tarmon puolesta liian kevyeksi taistellakseni yleistä mädännäisyyttä vastaan. Sinulla olisi molemmissa suhteissa paremmat mahdollisuudet. — Koeta nyt palata mahdollisimman pian.»

Gebhard taas ei näy säästäneen sanojaan Pitkäniemestäkään vastatessaan hänelle. Pitkäniemi näet kirjoitti syyskuun lopulla 1918:

»Minä muuten pelkään, että annoit minusta aivan oikean arvostelun, kun sanoit minua araksi raukaksi, sellainen minä todella olen usein ollut, koska ihminen ei parhaalla tahdollaankaan voi itseään muuttaa, tulen luultavasti vastakin usein olemaan.

Pelkään varsinkin kahta asiaa: ruumiillista kidutusta — — ja aineellista riippuvaisuutta ja armosta elämistä. Kumpaakin melkein enemmän kuin kuolemaa. — — Pari vuotta sitten menin uusiin naimisiin. Jos olisin silloin tiennyt, että jouduin vielä hoitamaan Pellervoakin ja esiintymään tämän kansan kasvattajana ja omanantuntona, olisin ollut ehkä tarpeeksi viisas siitä pidättäytyäkseni. — — Kun on hoitanut Pellervoa 5—10 vuotta niin luulen, että tässä ajassa on joutunut vihoihin melkein kaikkien ihmisten kanssa tässä maassa. Jollet sinä tahdo minua siitä kalkista vapauttaa luulen, että minulla on sen ajan kuluttua vielä vähemmän ystäviä kuin Sinulla nyt.»

Vuonna 1921 alkaa näkyä selvää epäsointua voimamiesten välillä. Osuuskassojen keskuslainarahaston kokouksessa huhtikuussa 1921 Gebhard ja Pitkäniemi olivat joutuneet erimielisyyksiin eikä Gebhard tapansa mukaan ollut säästänyt sanojaan. Pitkäniemi kirjoitti vuorostaan saman kuun lopulla Gebhardille: »Sinun monet selityksesi kirjeessäsi ovat tarpeettomia, sillä en minä ole pannut mitään hampaankoloon.» Sen sijaan Gebhardin suosimasta Keskuslainarahastosta Pitkäniemi ei siellä tappiolla jouduttuaan säästänyt sanojaan:

»Topeliuksen Maamme-kirja kertoo Hämeessä olevan ns. hevos-itkijöitä s.o. jotka ruokkivat hevosensa huonosti eivätkä uskalla ajaa sillä säälistä. Sellaisia pikkuviljelijä-itkijöitä on Sinun hallintoneuvostosi täynnä. Kuten koko maan sivistynyt luokka. Sielläkin ovat valmiit antamaan heille armolahjoja ja almuja maksamatta

heille täyttä hintaa työstä ja työn tuloksista. Asiat menivät mielestäni kokouksessa hyvin hullusti osaksi sen takia, ettei hallituksella ollut selviä riitinkettä eikä selvää kantaa. — Eihän se toiminta ole mitään pankkiliikettä eikä edes osuustoimintaa, vaan vaivaishoitoa.»

Tällaiset lausunnot eivät varmaan välejä parantaneet. Toukokuussa 1922 Pitkäniemi kirjoitti Gebhardille viimeisen tämän hallussa säilyneen kirjeen. Siinä Pitkäniemi mm. sanoi: »Sain tänä aamuna kirjeesi. Se oli taas hyvä todistus siitä luottamuksesta, mikä Sinulla ja Karhusella on minuun nähden. Te suullanne sitä tunnustatte, mutta pidätte sydämesänne minun toimenpiteitäni hysteerisyyden ja äärimmäisen väsymyksen ja hermostuneisuuden tuloksena ja kumoatte ne. — — Sinä olet oikeassa, kun katsot, että minä olen rauhan mies. Mutta minä luulen myös huomauttaneeni, etten minä pelkää tappelua, jos se on välttämätön — —.»

Niin paljon on ainakin käynyt ilmi, että Gebhard tunsii Pitkäniemen hyvin ryhtyessään taistelemaan tämän kanssa. Kysymys näytti yksinkertaisesti olevan, kumpiko — Gebhard vai Pitkäniemi — oli Suomen osuustoiminnan pää.<sup>7</sup>

### *Gebhardin ja Valion oikeusjuttu*

Mitä siis tapahtui huhtikuussa 1926 pidetyillä osuustoimintapäivillä? Gebhard piti niillä kaksikin esitelmää — pankkitoiminnasta ja maatalouden kannattavuudesta. Nämä esitelmät herättivät julkisuudessa suurta huomiota, mutta todellinen sensaatio syntyi, kun Gebhard vielä saman vuoden lopulla omalla kustannuksellaan julkaisi kirjasen Maataloustemme kannattavammaksi. Siinä hän arvosteli kärkevästi yksityispankkeja, mutta myös Valiota. Huonon kauppapolitiikkansa ansiosta se oli Englannin markkinoilla saanut tyytyä keskinkertaisiin hintoihin, ja tämän johdosta olivat osuusmeijerit ja karjanomistajat joutuneet kärsimään tappioita. Tantiemia Gebhard niin ikään moitti. Mutta ras-kaimmat syytökset hän esitti Valion maitokauppaa vastaan. Liikkeen Helsingin meijerissä oli maitoa punnittu tahallisesti väärin, jotta tilitykset maidonlähettäjiille olisi saatu paremmiksi.

Mikä oli näiden kuohuttavien syytösten takana? Loppujen lopuksihan ne kaikki suuntautuivat Pitkäniemeä vastaan. Purkaukseen oli kuitenkin aivan konkreettinen syy. Gebhard itse oli noihin aikoihin pienviljelijä ja toimitti Lopen Koivuniemestään maitoa Läyliäisten meijeriin ja sitä kautta Valioon Helsinkiin. Jo vuotta ennen hyökkäystä hän valitteli



*Koivuniemen sauna.*

mm. Haatajalle olevansa huolestunut siitä, mitä Valiossa tapahtui. Hän näet oli todennut omissa maitolähetyksissään huomattavia mittatappioita ja oli siksi pannut toimeen tutkimuksia muidenkin maitolähetyksissä, jolloin niissä oli tultu samoihin tuloksiin.

Haataja kehotti tällöin Gebhardia kääntymään Pitkäniemen puoleen. Mutta Gebhard arveli, että mikäli hän Pitkäniemeä tuntee, ei tämä reagoi vähääkään, vaan asiaan on tartuttava muita teitä. Haataja koetti selitellä, että jos Gebhard asiaan tarttuu, »pitää olla hyvin pätevät ja sitovat perusteet ja täysi varmuus, että syytökset pitävät paikkansa ja että niin ollen hänen on hankittava ne, jos aikoo asiaan tarttua».

Samansuuntaisesti puhui Gebhardille Akseli Brander, joka kertoo tavanneensa Gebhardin miltei joka ilta Valion jutun ollessa kuumimmillaan. Kun oikeudenkäynti sitten oli alkanut, Gebhard valitti Brandेरille: »Todistajat ovat niin huonoja, mutta uskon kerran löytäväni oikeat todistajat ja asiani kerran voittaa.» Brander koetti myös vakuuttaa Gebhardille, »että osuustoiminnassa opimme sopimaan, niin ettei oikeudenkäyntiä tarvita». Haataja kuvaa tapahtumia seuraavasti.

»Jonkin kuukauden kuluttua Gebhard otti asian uudelleen puheeksi sanoen jatkaneensa tutkimuksia ja kutsuneensa luokseen luotettaviksi katsomiaan Valion toimihenkilöitä, joilla oli tekemistä maidon vastaanottamisen kanssa. Ja Gebhard kertoi näiden tuoneen hänen nähtäväkseen Valion tilikirjoja, joista kävi selville, että Valio luovutti enemmän maitoa kuin mitä se vastaanotti ja että näiden tietojen ja — — kertomisien johdosta hän oli tullut siihen tulokseen, että Valiossa sekoitettiin vettä maitoon. Ja Gebhard sanoi, että hän vanha osuustoimintamies ja osuustoiminnan luoja, joka on alun pitäen taistellut osuustoiminnan moraalien ja puhtauden korkeatasoisuuden puolesta, ei voi olla vielä tässä asiassa, joka osoittaa suurta epämoraalisuutta ja huonoutta, siihen puuttumatta.»

Haataja toisti vielä kerran varoittavat sanansa, mutta turhaan. Seuraava askel oli sitten edellä mainittu esitelmä, joka herätti huomiota ja suuttumusta. Pian esitelmän jälkeen sattui olemaan Valion osuuskuntakokous, joten Pitkäniemellä oli tilaisuus suoralta kädeltä kiistää Gebhardin väitteet. Heikkoutena osuustoimintaväen kannalta oli niissä mm. se, että Gebhard väittäessään Valion saaneen huonoja hintoja Englannin markkinoilla nojautui Tuomikoskeen, jota vastaan hän Oman asiassa oli käynyt taistelua. Pitkäniemi ja Pehkonen julkaisivatkin tuota pikaa kirjasen Oikealla tiellä, jossa mm. sanottiin: »Suomen osuustoimintaväki on siis saanut nähdä senkin, saamme kai sanoa surullisen ilmiön, että Hannes Gebhard, Suomen osuustoiminnan isä, joka ei aikaisempina vuosina tiennyt mitään niin huonoa kuin mitä yksityinen liikemies oli, nyt on korottanut yhden yksityisen liikemiehen uskotuksi neuvonantajakseen.»

Kirjasessa iskettiin lujasti, kuten Gebhardkin oli tehnyt. »Peräänanto tässä asiassa johtaa siihen, että Valion omistajat eivät ole isäntiä omassa talossaan, vaan saavat pian vastaanottaa ja totella mahtikäskyjä, jotka lähtevät milloin yhden, milloin toisen henkilön päähänpistoista, kostonhalusta, vallanhimosta tai muista yhtä vaarallisista vaikuttimista», kirjoittivat Pitkäniemi ja hänen ystävänsä.

Gebhard puolestaan vastasi Yhteishyvässä mm.: »Osuustoiminnan todellinen etu ei suinkaan ole se, että koetetaan peitellä ja salata epäkoh-tia osuustoiminnan ylläpitämiseksi — sillä siitähän on välttämättömänä seurauksena osuustoiminnan mätäneminen. Osuustoiminnan terveenä



ja voimakkaana pysyttäminen vaatii ehdottomasti siihen pesiytyneiden epäkohtien paljastamista.»

Osa lehdistöstämme asettui jokseenkin varauksettomasti Gebhardin puolelle. Niinpä Vasa Posten kirjoitti, että kun Valion voin hinta oli pudonnut Englannissa 50 mk astialta, vikaa täytyi olla jossakin. Gebhardin moittimasta johtajien tantiemista lehti arveli, että niin kauan kuin Valio joutui ankarasti kilpailemaan muiden kanssa, oli luonnollista, että johtajalle annettiin tantiemi hänen toimintansa kannustamiseksi. Gebhardin väite, että tantiemi oli luonnon ja tarpeeton sen jälkeen kun Valio oli saavuttanut monopolin ja sen tuotanto kasvoi itsestään, tuntui myös järkeenmenevältä. Hämeen Maa yhtyi tähän selittäen mm., että osuustoiminnallisten liikkeiden oli tietenkin saatava aatteelleen uskolliset henkilöt johtajikseen ja taattava heille asianmukaiset palkat, jota vastoin kohtuuttomat palkat ja tantiemit muutamien harvojen rikastuttamiseksi olivat pahasta. Niinpä Hämeen Maa päättelikin: »Suotta ei prof. H. G[ebhard] ole nytkään kynäänsä musteeseen kastanut, hän on nähnyt epäkohdan ja paljastanut sen. Laihanlaisiksi ovatkin sisällöltään jääneet ne johtaja Pitkäniemen perustelut, joilla hän on koettanut puolustautua.»

Asia ei kuitenkaan jäänyt pelkkään kirjalliseen polemiikkiin. Valion maito-osaston johtajan ja Helsingin meijerin isännöitsijän mielestä Gebhardin väitteet väärinkäytöksistä maidon punnituksessa olivat loukkaavia, ja siksi he raastuvanoikeudessa vaativat Gebhardille rangaistusta väärrien tietojen levittämisestä. Oikeusjutun ollessa vireillä valiolaiset osoittivat mieltään Gebhardille muullakin tavoin; kahdessa liikkeen johtokunnan kokouksessa asiasta keskusteltiin kärkevästi. Onni Rantasalon huhtikuussa 1927 esittämä »sovintotuomioistuin»-ehdotukseen ei saanut kannatusta yhtä vähän kuin Liakan ym. vastaava yritys. Vuotta myöhemmin Tampereella pidetyssä osuuskuntakokouksessa, jossa Gebhard itse oli läsnä, hän vuosikertomusta käsiteltäessä esitti Valiota arvostelevan laajan lausunnon. Se päättyi kahdeksaan ponteen, joissa ehdotettiin seuraavien seikkojen selvittämistä: missä määrin liikkeen eri haarat ovat tuottaneet voittoa tai tappiota, onko liikkeen kulut jaettu niiden kesken oikeudenmukaisesti, kuinka suuret ovat hoitokulut voikaupassa kutakin myytyä astiaa kohden, onko henkilökunnan palkkaus oikein järjestetty, onko Gebhardia vastaan nostettu oikeudenkäynti ollut paikallaan ja onko Valio totuuden ilmitulemiseksi painostanut meijereitä ja niiden toimihenkilöitä. Tämän selvittämiseksi Gebhard ehdotti, että kokous asettaisi kahdeksanhenkisen toimikunnan.

Saattaa arvata, että Gebhardin ehdotukset herättivät suurta kiihtymystä valiolaisissa. Envald kertoo: »En ollut mukana Tampereen ko-

kouksessa, mutta siellä oli kuulemma ollut vallan tavatonta. Puolin ja toisin oli puhuttu hävittömyyksiä ja pistoksia. Oli kai ollut Porin meijerin edustaja, joka oli puheenvuorossaan sanonut, että hän oli siihen asti pitänyt professori Gebhardia Suomen osuustoimintaliikkeen isänä ja johtajana, mutta nyt ei enää voi niin ajatella eikä häntä kunnioittaa. Tähän oli Gebhard sanonut, että tuon toisen ajatukset ja kunnioitus olivat hänelle yhdentekevät.»

Että asia ei todellisuudessa liene ollut näin, osoittaa mm. Gebhardin pian tämän jälkeen yhdessä Skjoldborgin kanssa tekemä käynti Loimaalle. Kun siellä otettiin vieraat juhlallisesti vastaan ja tervehdyspuheessa sanottiin Gebhardia Suomen osuustoiminnan isäksi, tämä kiukkuisesti vastasi: »En minä ole enää mikään Suomen osuustoiminnan isä, kun minut on huudettu alas Tampereella.» Valion johtokunta teki kyllä kaikkensa saadakseen äänet taakseen Tampereella. Meijerien edustajille tarjottiin keskusliikkeen puolesta vapaat matkat sinne, ja mm. rouva Pitkäniemi, joka ei yleensä näyttäytynyt julkisesti, oli valmistamassa osanottajille voileipiä. Gebhard jäikin kokouksessa vähemmistöön, mutta ei aivan kannatuksetta; hänen vaalinsa Valion hallintoneuvostoon hylättiin äänimäärin 144—50. Gebhardin tuhtumusta asiassa todistane se, että hän ainakin erään väittämän mukaan oli valmis hakemaan itselleen tukea maalaisliitosta — vaikka sitä moitiskelikin — mutta ei löytänyt sieltä sopivaa välimiestä.

Koko ajan oli asiaa yritetty sovittelulla yksityisestikin. Haataja mm. kertoo, että kun syksyllä 1926\* kävi selville, että suunniteltiin kunnianloukkausjuttua Gebhardia vastaan, »koetin minä ja eräät muut saada jutun estetyksi. Kuuluin silloin Pellervon valtuuskuntaan, ja siellä asiasta neuvoteltiin parikin kertaa ja varotettiin Pitkäniemeä, joka kuitenkin oli Pellervon johtokunnan puheenjohtaja [toimitusjohtaja] asiaan ryhtymästäi. Mutta mikään ei asiassa auttanut», Haataja totesi. Ehkä yksi syy tähän oli se, että jutusta oli jo neuvoteltu erään asianajajan kanssa, jota Pitkäniemi piti neuvonantajanaan. »Käsitykseni on, että Pitkäniemi tässä asiassa tahtoi esiintyä suurena osuustoimintajohtajana ja nujertaa Gebhardin, jota johtajana pidettiin», Haataja sanoo.

Oikeudenkäynnistä kertoo Haataja, jota lakitieteen professorina voidaan pitää asiantuntijana, että kun se tuli vireille Kotkan raastuvan-oikeudessa, ja »kun Gebhard koetti saada todistamaan niitä henkilöitä, joiden antamiin tietoihin perustuen hän oli syytöksensä tehnyt ja käsi-

\* Kun Haatajaa haastateltiin, hän käytti vuosilukua 1925, mikä tietenkin on muistivirhe, koska Gebhardin suulliset ja kirjalliset syytökset esitettiin vasta keväätalvella 1926.



»Voisodan voittaja.»

tyksensä muodostanut, niin nämä eivät tienneet asiasta mitään. Gebhard väitti minulle saaneensa tietoja siitä, että Valion taholta oli niille järjestetty palkkauksien ja etujen parannusta». — Mainittakoon, että Akseli Brander, joka tuntuu edustaneen varsin puolueetonta linjaa, totesi, että »meijeristi Anton Raussi [joka] oli puhunut liian leviälti ja löysästi väärinkäytöksistä Valiossa, suunnitteli siirtymistä OKO:oon ja toivoi palkan nousevan. Raussi siirrettiin Valiossa uudelle paikalle ja palkka parani.» Haataja jatkaa:

»— — oikeudenkäynti muodostui epätasaiseksi sen johdosta, että siihen oli Valiolla käytettävissä kaikki Valion runsaat varat ja lisäksi voimakas agitaatio maanomistajien keskuudessa sen estämiseksi, ettei Gebhard voisi sieltä saada mitään hänelle edullisia tietoja, jota paitsi Gebhard leimattiin maanomistajien taloudellisia pyrintöjä vastaan vihamieliseksi henkilöksi. Lisäksi Pitkäniemellä oli asemia eri tahoilla, esimerkiksi KOP:n hallintoneuvostossa, jossa muutenkin Gebhardin osuuskassatoimintaa katsottiin vähemmän suopeasti. Lisäksi sellaisella suoraviivaisella miehellä kuin Gebhardilla oli luonnollisesti hiljaisia vastustajia eri tahoilla, vastustajia, jotka tällaisessa asiassa katsoivat tilaisuuden otolliseksi tuoda näränsä esille. Gebhardin puolestaan oli asiaa hoidettava omilla yksityisillä varoillaan ja koetettava saada hänelle suopeiden maanomistajien taholta todistusaineistoa. Hänelläkin oli kuitenkin ystäviä, jotka olivat valmiit häntä auttamaan, ja tässä kohdin osoittautuivat erittäin hyödyllisiksi Väinö Tanner ja Elannon maitoliike. Koko tämä juttu oli kuitenkin Gebhardille äärettömän raskas. Se oli niin raskas, että hän jo minulle katkerana puhui siitä, kuinka yleisö ei herää näkemään, mistä on kysymys, ja että hän monena unettomana yönä on harkinnut revolverin ostamista ja yleisön sillä

herättämistä näkemään asian todellinen laita. Minä kuitenkin vakuutin hänelle, ettei hän sitä tietä voi haluamaansa tulosta saada ja että hänen on kärsivällisesti odotettava oikeuskäsittelyn tulosta.»

Gebhardilta vaadittiin kärsivällisyyttä enemmän kuin hänellä oli. Niinpä häntä katkeroitti, kuten hän kirjeessään Fagerströmille helmikuussa 1926 mainitsi, se ettei Yhteishyvä suostunut julkaisemaan hänen maatalouden kannattavuutta käsittelevän kirjansa selostusta. S.O.K:n »herrat» eivät tahtoneet puuttua koko Valion juttuun, se oli heidän mielestään Gebhardin ja Pitkäniemen riita. Mielipahakseen Gebhard kuitenkin oli saanut tietää, että häntä pidettiin näissä piireissä »omituisen epälojalisena» osuustoiminta-asialle. Gebhard ei myöskään saanut Tampereella pidetyssä maanomistajien kokouksessa näitä puolelleen, ja koki siksi suuren pettymyksen. »Gebhard myöhemmin sanoi minulle, että siitä saakka, kun maanomistajain kokous Tampereella huusi hänet alas ja ulos, hän on kulkenut kuolemaa kohti», kertoo Haataja.

Tulos oikeudenkäynneistä oli, että Gebhard raastuvanoikeudessa tuomittiin pienehköön sakkoon, mutta hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa hänet vapautettiin. Mutta saadakseen asian selvästi ratkaistuksi ja oikeuskulunsa maksetuksi hänen olisi pitänyt itse nostaa kante eräitä juttuun osallistuneita henkilöitä vastaan ja saada heidät todistetuksi syyllisiksi. Haataja jatkaa:

»Siihen kanteeseen nähden minä kuitenkin sanoin, ettei se ole hänen arvonsa mukaista, ja hän seurasi tätä neuvoa. Pian oikeudenkäynnin päättymisen jälkeen Allan Serlachius sanoi minulle, että te osuustoimintaväki olette kummallista väkeä, sillä kun tämä oikeudenkäynti alkoi, niin hänestä oli selvää, että joko Gebhard menee linnaan tai Lindgren — Valion Helsingin meijerin isännöitsijä — erotetaan. Mutta nyt kun Gebhard on voittanut, niin asiassa ei kuitenkaan tapahdu mitään muuta. Sanoin, että niin kummallista se on ja että se osuustoiminnan johto on sellaista ja että siinä on niin monenlaista.»

Kun Gebhardille oli oikeudenkäynnistä aiheutunut yli 100 000 markkaa kuluja, joiden maksaminen oli hänelle vaikeaa, »niin meitä oli 7—8 miestä, jotka keräsimme hänelle muistaakseni n. 70 000 mk näiden kulu- jen peittämiseksi. Näiden joukossa oli Allan Serlachius, Risto Ryti, Väinö Tanner, Emil Hynninen, muistaakseni W. Lavonius, minä ja ehkä joku muu. Minä talletin summan hänen tililleen OKO:oon mitään puhumatta ja ilman että hän tiesi, keitä summan takana oli. Tämä osoitti näiden lahjoittajien moraalisen suhtautumisen tähän kunnianloukkaus- juttuun», Haataja toteaa.

Oikeuskulut nousivat suuriksi siitä syystä, että asiassa vedottiin aina korkeimpaan oikeuteen asti. Päätös tulikin sieltä, mutta vasta vuoden

1931 alkukuukausina. Kun »kulut kuitattiin asianosaisten kesken», osoittaa tämäkin, ettei Gebhardin asia ollut kovin vahva. Valion hallintoneuvosto katsoikin, että liikkeen maito-osaston johtaja Lindgren oli julkisuudessa täysin puhdistunut Gebhardin syytöksistä. Vertauskuvallisena eleenä hallintoneuvosto päätti, että Valio suorittaa virkailijoidensa oikeuskulut — tuskinpa nämä ilman johdon suostumusta juttua olisivat nostaneetkaan.

Yhä edelleen on Gebhardin ja Pitkäniemen jutusta miltei yhtä monta mieltä kuin miestäkin, mutta yleisesti myönnettäneen, että Gebhard uskoi olevansa oikeassa — tosin hän itse sanoi mm. kirjasestaan Maataloutemme kannattavammaksi, että »siinä oli ilkeyksiä». »Minulla on siitä kirjasta se käsitys, että sen päätarkoituksena oli Pitkäniemen mustaaminen, mutta hän [Gebhard] ei sentähden tahtonut julkaista suoranaista häväistyskirjaa, niin hän tarkasti asiaa Suomen maatalouden kannattavaisuuden kannalta», sanoo Aittoniemi.

Valion jutun laajoihin asiakirjoihin tutustuttua tuntuu ilmeiseltä, että alemmissa portaissa oli laskelmien mukaan ainakin maito punnittu huolimattomasti. Pitkäniemi puolestaan väitti tällöin, että Valion johtokunnan ja hallintoneuvoston toimenpiteet olivat »asiallisesti oikeat ja tarkoitustaan vastaavat». Kirjasensa toisessa painoksessa Gebhard sanoikin, ettei hän syyttänyt Pitkäniemeä eikä Valion johtoa väärinkäytöksistä, vaan alaisten puutteellisesta valvonnasta ja rankaisemisesta.

Gebhard epäkäytännöllisenä miehenä tuskin ymmärsi mittatappioita enempiä kuin ne monet maanviljelijätäkään, jotka erityisesti yllyttivät Gebhardia. He kuvittelivat, että heidän maitomaksujaan vähennettiin, jotta Pitkäniemelle olisi voitu maksaa suurempaa palkkaa. Samaa kertoo Bruno Envald Pohjois-Karjalasta, vaikka siellä ylipäänsä Gebhardin ja Pitkäniemen »sodassa» pysyteltiin uskollisesti Valion kannalla. »Oli kuitenkin seutuja, joissa ukot väitti, että Valio maksaa huonosti kermasta, koska Pitkäniemi ja muut kantaa liikaa palkkaa ja provisionia.»

Valiolaisia taas vihastutti se, että Gebhard teki »kärpäsestä härkäsen» ja vahingoitti Valion asiaa julkisuudessa. Valion hallintoneuvoston varapuheenjohtaja Onni Puhakka »suuttui niin hirveästi, ettei olisi millään antanut tallettaa Valion varoja osuuskassaan, koska Gebhard oli osuuskassaliikkeen pää».

Saattaa tietenkin kysyä, oliko viisasta tehdä asiasta oikeusjuttu — eikö olisi voitu julkisessa sanassa asia- ja numerotiedoin osoittaa Gebhardin ainakin paljon liioitelleen, sillä maitotuotteiden toimituksissa Elantoonkin oli aina joskus virhemerkintöjä. Valio ei suinkaan

ollut ainoa liike, joka kärsi huomattavia mittatappioita maitotuotteiden pitkissä kuljetuksissa.

Arvatenkin Pitkäniemeä erityisesti harmitti se, että hänen liikemieskykynsä asetettiin kyseenalaisiksi, vaikka hän oli tunnettu kauppaneuvottelija ja yleensä ulkomaankaupan asiantuntija. Pitkäniemen kirjeiden ja toiminnan perusteella tuntuisi siltä, että loukattu omanarvontunto puhui hänessä ainakin yhtä voimakkaasti kuin loukattu oikeudentunto.

Hannes Gebhardin suhtautuminen Pitkäniemeen oli loppuun saakka leppymätön. Ei Gebhard sitäkään myöntänyt, että hyökkäys olisi saanut jäädä tekemättä. Aittoniemi kertoo Valion jutun aikana kerran uskaltaneensa sanoa Gebhardille, että eiköhän tämä sentään liian nopeasti ryhtynyt asiaan ja alkanut tykistökeskityksen, ennen kuin oli katsonut, oliko ammuksia tarpeeksi. »Tästä hän suuttui vallan hirvittävästi», Aittoniemi muistelee.

Yleensä ne, jotka olivat asiasta eniten perillä, heittäytyivät niukasanaisiksi. »Vain kerran ukko [Gebhard] puhui minulle asiasta oikein perusteellisesti. Se oli aikana ennen hänen kuolemaansa, olin silloin viimeisen kerran hänen kanssaan ajelulla. Ajelimme vuosikalla Töölön perillä toista tuntia ja koko ajan ukko puhui Pitkäniemestä ja käytti tästä aina sielunvihollisen nimeä ja oli hyvin vihainen», jatkaa Aittoniemi.

Haatajan mielestä koko kunnianloukkausjuttu »oli hyvin ruma juttu, joka osaltaan vei Gebhardin ennenaikaiseen hautaan. Ja se rasitti vaikeasti koko Gebhardin perhettä ja oli siinä ikävänä painajaisena aina siihen asti, kunnes Hedvig Gebhardin täyttäessä 80 vuotta professori Sandelin Valion puolesta kävi häntä onnittelemassa ja piti kauniin puheen, joka toi kyyneleet ei vain asianomaisten vaan sivullisten silmiin, ja joka poisti tämän painajaisen Gebhardin perheen elämästä. Kohtalon oikku on, että Valion maito-osaston johtajana on Gebhardin pojan tyttären mies, siis siinä virassa, jonka silloiseen haltijaan varjo huomattavasti lankeaa», Haataja kertoi v. 1952 haastattelussa.

Valion juttu sekä Gebhardin ja Pitkäniemen sitkeä kaksinkamppailu osoittavat, että Gebhardin tunnuksena oli »totta sekä oikeaa horjumatta puolla». Tähän verrattuna hänen toimintansa osuuskassa-alalla oli rauhallista kylvötyötä.<sup>8</sup>

# OSUUSKASSOJEN ISÄ

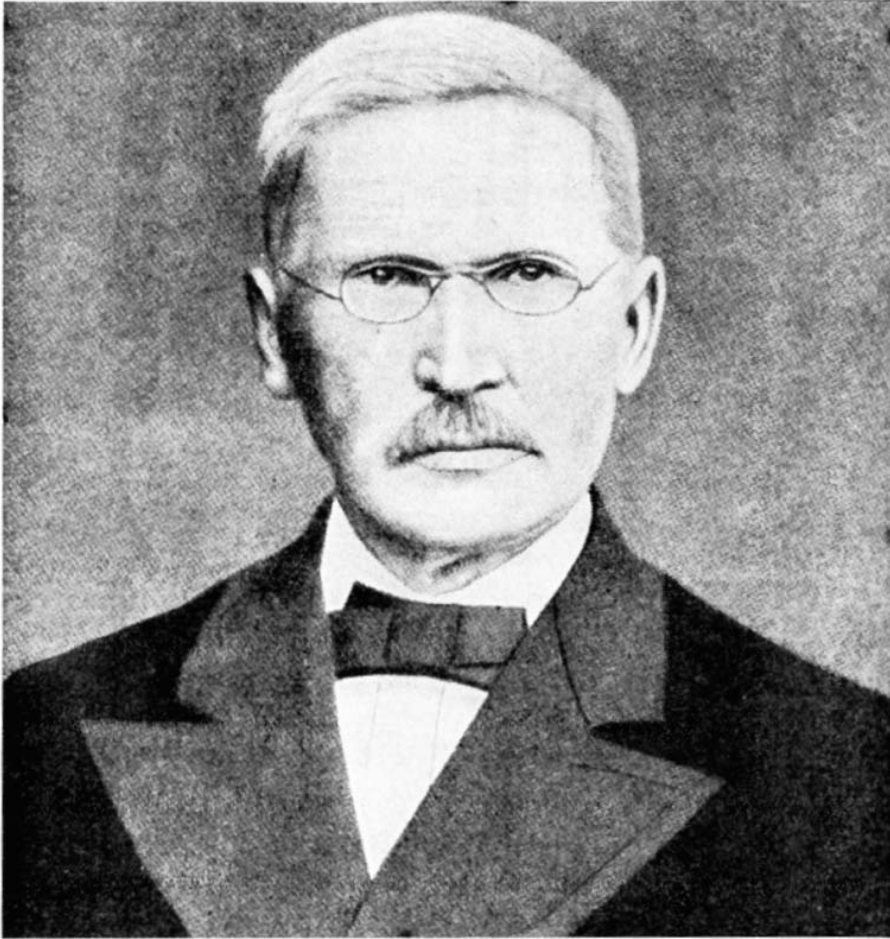
## *Hannes Gebhard ja Raiffeisen*

Vaikkakin osuustoimintaliike kokonaisuudessaan sai osakseen Hannes Gebhardin isällistä huolenpitoa, tuntuu kuitenkin siltä, että osuuskassat olivat hänen sydäntään lähinnä. Tätä osoittaa sekin, että hän jaksoi istua Osuuskassojen Keskuslainarahaston toimitusjohtajan tuolilla jokseenkin kolmisenkymmentä vuotta, kuolemaansa saakka. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että Gebhard hyvin tajusi osuustoiminnan kaipaavan pääomaa ja tiesi sen hankkimisen muita teitä käyvän pieneläjille erittäin vaikeaksi. On muistettava, että jo Hjelt kiinnitti luotonannossa tapahtuviin väärinkäytöksiin ja kiskomiseen erityistä huomiota. Kun maakauppiaat rupesivat hiljalleen järjestymään samoihin aikoihin kuin osuustoimintaliikekin, niin heidänkin mielessään kangasteli pääoman hankinta ja oman mahdollisen pankkilaitoksen perustaminen heti alusta lähtien.

Gebhardin saamat korkeat käsitykset osuuskassoista olivat peräisin Saksasta, Raiffeisenin periaatteiden mukaan toimivista kassoista. Nämä kassat olivat siellä tehneet lyhyessä ajassa lopun koronkiskonnasta, ja niiden tukemana ja ohjaamana oli alkanut sittemmin suurimittaiseksi paisunut maanviljelijäin yhteistoiminta maataloustuotteiden ja -tarvikkeiden kaupassa.

»Osuuskassojen siveellinen ja yhteiskunnallinen merkitys osoittautui pian niin huomattavaksi, että niitä alettiin kutsua talonpoikaisväestön sivistyslaitoksiksi. Lainansaajan toimien isällinen valvonta, ehdoton vaatimus korkojen ja kuoletusten maksamisesta määräaikana sekä kassojen harjoittama talletusliike vaikuttivat maaseudun yksinkertaisissa oloissa kasvattavasti ja lisäksi voitiin pian havaita, että osuuskassojen hoitajista ja nuista luottamusmiehistä saatiin hyviä edustajia kunnalliisiin ja valtiollisiin laitoksiin», Simonen toteaa.

Näimä toteamukset eivät suinkaan jääneet Suomessakaan huomaamatta. On syytä korostaa, että Venäjällä osuustoimintaliike oli alkanut



*F. W. Raiffeisen.*

nimenomaan osuuskassojen perustamisella jo 1860-luvulla — joskin sikäläiset osuuskassat melkoisesti erosivat raiffeisenilaisista mm. siinä, ettei niissä ollut mitään osuusmaksuja.

Raiffeisenilaisen osuuskassaliikkeen aikaansaamiseksi maassamme työskenteli varsin tarmokkaasti jo senaattori Yrjö-Koskinen. Niinpä hän vuonna 1893 piti esitelmän tästä aiheesta Kansantaloudellisessa yhdistyksessä, suunnitteli mallisäännötkin »krediittilaitoksen» perustamista varten. Yrjö-Koskisen esitykseen suhtauduttiin myönteisesti, aiottiinpa paikallisten osuuskassojen kannattamiseksi ja ohjaamiseksi perustaa erityinen Kannattaja -niminen osakeyhtiö, jonka säännötkin jo asianmukaisesti vahvistettiin. Yritys jäi keskeneräiseksi lähinnä siitä syystä, ettei silloin vielä ollut osuustoimintalakia, jonka turvin nuo



paikalliset »lainauslaitokset» eli osuuskassat olisi perustettu ja järjestetty.

Osuuskassa-aatteen tekikin sitten yleisemmin tunnetuksi juuri Hannes Gebhard, jolle pian selvisi, että nimenomaan osuuskassat voivat maanviljelijän henkisen ja siveellisen tason ja myös maataloustuotannon kohottajina saada paljon hyvää aikaan. Pienessä Raiffeisenista kirjoittamassaan kirjasessa (1912) Gebhard toi monin tavoin ilmi ihailunsa osuuskassan isää kohtaan. Mikä sitten teki Raiffeisenista osuustoiminnan suurmiehen? »Luja tahto, tarmo, vakaisuus, kestävyys, täsmällisyys, tyyneys ja järjestys», Gebhard sanoo. Mutta Raiffeisenille oli ominaista myös kovuus ja jyrkkyys. Hän oli kaikessa periaatteen mies niin kuin Gebhardkin.

»Gebhard oli yleensä samojen rajoitusten alainen kuin me kaikki muutkin, näkyivätpä nämä rajoitukset hänessä voimakkaana persoonallisuutena selvemmin kuin monissa muissa. Mutta eräässä suhteessa hän poikkesi meistä muista; asia oli hänelle kaikki, jos hän katsoi jonkin asian hyödylliseksi. Mutta ei omaksi eduksensa, se oli hänelle vierasta», kertoo kunnallisneuvos Alvar Mäkelä, yksi tunnetuimpia Gebhardin aikaisia osuuskassamiehiä.

Gebhard, joka alun perin ei suinkaan ollut epäitsekäs, oli oppinut Raiffeisenilta palvelemisen hengen. Gebhardin laatima Pellervon lento-lehtinen n:o 4 oli nimeltäänkin »Me osuustoimintaväki — toistemme palvelijoita».

»Gebhard oli osuuskassaliikkeessä kovin kiintynyt Raiffeisen-linjaan ja tuskin ajatteli sellaisia avoimia pankkeja, joiksi osuuskassat nyt yleensä ovat muodostuneet. Hän pelkäsi sitä, että maanviljelijämme eivät ole riittävän kehittyneitä käyttämään suurempia luottomääriä. Tästä syystä tiukka valvonta on tarpeen ja se voidaan toteuttaa vain verraten suppeassa toimintapiirissä», kertoo Alvar Mäkelä Gebhardin suhtautumisesta Raiffeiseniin.<sup>1</sup>

Gebhardin vakaumus osuuskassojen ensiarvoisesta merkityksestä ei kuitenkaan supistunut pelkästään Raiffeiseniin, vaan hän oli kyllä perehtynyt osuuskassojen toimintaan muissakin maissa. Tätä osoittaa hänen kirjoituksensa »Osuustoimintaliike Suomessa 1901—1902» Pellervon toisessa vuosikirjassa. Ennen kuin yhtään osuuskassaa oli perustettu maahanme, oli Gebhard jo perehtynyt mm. englantilaisen Henry W. Wolffin lausuntoon osuuskassoista. Sen mukaan »niiden vertaista tuotannon edistäjää ei ole ainoatakaan jälkeen höyryn keksimisen, johonka niitä liikevoimaan nähden hyvin sopii verrata», Wolff sanoo. Tähän Gebhard jatkaa:

»Osuuskassoja voipi myöskin verrata sateeseen, joka pitkän näännyttävän kuivuuden perästä saapi kasvillisuuden uudelleen virkoamaan ja rehoittamaan. Nääntynyt kasvillisuus on yksinäisyyttä ja rahapulaa kärsivä pikkuviljelys, [joka] ei kykene uusiin oloihin mukautumaan ilman yhteistoimintaa, ei hankkimaan itselleen uusia tarpeita viljelyksensä jälleen kukoistukseen nostamiseksi. — —

Kun siis Pellervo-Seuran perustajat v. 1899 määräsivät Seuran lähintä tulevaisuutta varten toimintaohjelman, jossa osuuskassa-asia oli asetettu viimeiselle sijalle, ei se suinkaan tapahtunut siitä syystä, että sitä olisi pidetty vähimmän tärkeänä Suomen maanviljelyksen kohottamiseksi. Päinvastoin oli perustajain sydämen pohjalla se käsitys, että osuuskassojen piti ohjelmassa kohota ensi sijalle, niin pian kun tarpeelliset valmistukset oli suoritettu.»

Myös osuuskassojen ensimmäisestä käsikirjasta Miten osuuskassat perustetaan ja hoidetaan (1902) ilmenee selvästi osuuskassojen alkuunpanijoiden ja ennen kaikkea Gebhardin käsitys osuuskassoista. Kirjassa todetaan, että luoton hankkimiseen maanviljelijöille olivat osuuskassat soveliaimmat sekä että »ulkomailla osuuskassat ovat työskennelleet uskomattoman siunausta tuottavasti lähiseuduilleen. — — Ne ovat pelastaneet pienemmät maanviljelijät koronkiskurien kourista, ne ovat antaneet heille mahdollisuuden parantaa maanviljelystään ja karjanhoitoaan, ne ovat opettaneet heidät muuttumaan raittiiksi ja säännöllisiksi elämässään, ne ovat herättäneet heissä yhteistuntoa ja opettaneet heidät huomaamaan, että naapurin onnettomuus muuttuu itse asiassa kaikkien onnettomuudeksi ja hänen menestyksensä kaikkien menestykseksi». On ilmeistä, että Gebhard säilytti nämä alun perin omaksumansa käsitykset osuuskassojen tehtävistä ja merkityksestä elämänsä ehtoon asti. Tämän hän myös monissa yhteyksissä toi julki, toteaa Valde Hyvönen.

»Runollisen kauniisti hän esitti sen mm. osuuskassaliikkeen 25-vuotisjuhlassa pitämässään esitelmässä. Tämän hän alkoi ruotsalaisen ajattelijan Viktor Rydbergin vertauksella kristinuskosta ja lippaasta, joka on täynnä kimaltelevia jalokiviä, ja jonka avaimen pitkien väliaikojen perästä joku silloin tällöin sattuu löytämään ja siten saamaan esille jotain uutta lippaan sisältämästä salaperäisestä aarteesta, kristinuskon elämää uudistavasta voimasta. Lippaan avaimen löytäjänä Gebhard piti nimenomaan osuuskassaliikkeen alullepanijaa Raiffeisenia, joka sen avulla pyrki aikaansaamaan kristinopin mukaista uudistusta rahaliikkeen alalla. Hänen osuuskassaperiaatteitaan Gebhard esitelmässään piti kaikessa yksinkertaisuudessaan suorastaan nerokkaina.»

Gebhard selvitteli käsikirjassaan myös osuuskassaliikkeen laajentumista: »Osuuskassat ovat soveltuneet mitä erilaisimpiin maatalouden tarpeisiin, mitä erilaisimpiin maantieteellisiin ja yhteiskunnallisiin oloihin ja mitä erilaisimpiin kansanrotuihin. Ja sen vuoksi niitä onkin syntynyt kaikkiin Euroopan maihin, jopa Afrikkaan, Aasiaan, Jaappaniin

ja viimeksi Amerikkaankin saakka, niin että osuuskassaliikkeestä todella on tullut huomattava maailmanliike taloudellisen elämän alalla.»

Tietoisuus osuuskassaliikkeen suuresta merkityksestä oli Gebhardille alusta lähtien selviö. Suomessa, missä rahansaanti maaseudulla muutenkin tuotti vaikeuksia, oli nimenomaan keskuslainarahaston tarve suhteellisesti suurempi kuin muissa maissa. Seurauksena tästä ja osittain rahapoliittisistakin syistä sai Suomen osuuskassaliike poikkeavan luonteensa.

### *Keskuslainarahasto*

Missä suhteessa sitten Suomen osuuskassaliike kulki omia uriaan? Vuonna 1902 perustettu Osuuskassojen Keskuslainarahasto (OKO) oli sikäli ainutlaatuinen maailmassa, että se perustettiin ennen kuin yhtäkään osuuskassaa oli maassa. Tämä samoin kuin osuuskassaliikkeen rajoitukset johtui suurimmaksi osaksi olosuhteiden pakosta. Ensin oli perustettava Keskuslainarahasto, koska osuuskassojen toiminta olisi osuustoimintalain asettamien rajoitusten vuoksi käynyt muuten mahdottomaksi; ne eivät olisi päässeet alkuun ilman Keskuslainarahastoa, kuten Gebhard v. 1919 kuvasi tätä kehitystä norjalaisille.

Taloudellisesti ja poliittisesti oli ajankohta epäedullinen osuuskassojen perustamiselle. Maassamme oli jo vuosisadan vaihteessa kärsitty huonoista vuosista, mutta v. 1902 kohtasi maata pahin kato sitten vuoden 1867. Ymmärrettävää olikin, että valtiolta sai silloisissa oloissa rahallista tukea vain mitä pitävimmän perustein. Toisaalta juuri maanviljelijäväestö, jonka yleistilaa oli tarkoitus osuuskassaliikkeellä kohottaa, oli erityisesti avun tarpeessa, joten sikäli osuuskassojen perustaminen sattui sopivaan ajankohtaan. Mutta poliittinenkin horisontti oli helmiin manifestin jälkeen ja sortokauden alettua niin pimeä, että se uhkasi lamauttaa kaiken yritteliäisyyden. Gebhard kirjoittaa: »Ajan tunnukseksi pyrki — — voimalla, jonka vastustamista pidettiin melkein julkeutena, tuo usein toistettu: 'Kaikki on mennyttä', ja sen ohella moite, että puuhilla yhteiskunnallisten parannusten aikaansaamiseksi vain johdettiin ihmisten mielet pois tärkeimmästä asiasta. Mutta onneksi oli sentään olemassa ja löytyi kaikista mielipideryhmistä henkilöitä, jotka jaksoivat voittaa hetken painostuksen ja kaikesta huolimatta luottaa kansansa tulevaisuuteen ja hiljaisen työn rakentavaan voimaan, sekä tämän luottamuksen turvissa panna alttiiksi, mikä aikaa ja vaivaa, mikä varoja, monet niin hyvin toista kuin toistakin.»

Tätä pöytäkirjaa puheenjohtajan toera tarkastamaan valittiin professori, vapaaherra H. A. Wrede ja vakautuksen tarkastaja, filos. maisteri O. Hallstén.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

J. N. Paasikivi.

Tuä yllämainitussa yhtiökokouksessa niin on päätetty kuin tämä pöytäkirja sisältää vakuutamme allakirjoituksillamme.

August Nyberg.

R. A. Wrede  
valtuutuksella: J. N. Paasikivi

Ossi Hallstén.

A. Olo. Kihlman

Sep. Kihlman

Maadrosius

Matti Pesonen.

J. E. Tuomi.

M. A. Koski

V. E. Tuomi.

Otto Kirtanen

H. Grotenfelt

Kyösti Järvinen

L. Stenius.

P. M. Mänttä

Viktor Fagerström.

Juhani Rovellainen

Hannes Lyebharz

Osuuskassojen Keskuslainarahaston sääntöluonnoksen laati J. Serlachius. Hänen ehdotuksensa erosi kuitenkin huomattavasti lopullisista säännöistä. Serlachius näet suunnitteli laitosta pankkilain alaiseksi liikkeeksi, joka muuten saisi harjoittaa tavallisen pankkiliikkeen toimialoja paitsi ettei se saanut myöntää luottoa muille kuin osuuskassoille. Näitä sääntöjä ei kuitenkaan hyväksytty. Senaatin tehtyä tiedustelun Valtiokonttorille tämä vastasi, että pankkilaitoksen luonteisena Keskuslainarahasto ei missään muodossa voisi saada valtion tukea. Tällöin yrityksen toimintaa päätettiin rajoittaa siten, että keskuslaitoksen ei tarvitsisi kuulua pankkilain alaisiin laitoksiin, vaan se toimisi osakeyhtiölain alaisena. Vaikka täten laitoksen liiketoiminta melkoisesti supistuisi, arveli johtokunta, että »siihen pitäisi voida alistua, koska laitoksen päätarkoituksen saavuttamista sen kautta ei sanottavasti ehkäistä, edellyttäen, että valtion kannatus tulisi sitä runsaammaksi». Johtokunta katsoi parhaaksi, että tarvittavat muutokset sääntöihin tehtäisiin jo ennen kuin senaatti oli ne vahvistanut.

OKO:n sääntöjä käsiteltiin sitten vielä useita kertoja sekä osuustoimintaväen piirissä että senaatissa, jolloin mm. Kairamo, Tudeer ja Paasikivi olivat mukana. »Vaivalla ja hitaasti se edistyi. Ne olivat uuden asian synnytystuskia, uuden asian, jota tähän astinen lainsäädäntö ei tuntenut», Gebhard kertoo. Mutta Gebhard pyrki myös kumoamaan niiden epäilykset, jotka moittivat osuuskassoille annettavaa valtionapua. Hän viittasi siihen, että »kun meillä on ollut kysymyksessä edullisten luottolaitosten perustaminen kauppiaita tai tehtailijoita taikka myöskin suurtilallisia varten (hypoteekkiyhdistykset ja kassat) on valtion esiintymistä avustajana pidetty aivan luonnollisena asiana. Miksikä valtio ei saisi tehdä samoin, kun on kysymyksessä taloudellisesti paljon helpompi ryhmä, pikkuviljelijät?»

Mutta sillä välin kun Gebhard ja Pellervo-Seuran johtokunta luottavaisesti valmistelivat osuuskassojen perustamista ja niiden toiminnan järjestämistä kesällä 1902, saatiin syksyllä kaikkia lamauttava viesti, että kenraalikuvernööri vastusti valtion tuen antamista Keskuslainarahastolle. Miksi Bobrikov sitten vastusti tällaista puhtaasti taloudellista yritystä? Ehkä mm. siksi, ettei sellaista ollut Venäjällä — »osuuskassapankki» perustettiin sinne vasta pari vuotta myöhemmin. Niinpä perin epäluuloinen Bobrikov yksinkertaisesti arveli, että uutta laitosta tultaisiin käyttämään poliittisiin tarkoituksiin, Venäjän vastaiseen kiihotukseen. Virallisesti hän tosin perusteli kantaansa sillä, että valtion varoja kipeästi kaivattaisiin kadon vaurioiden korjaamiseen; väittipä kenraalikuvernööri, että yksityisenä osakeyhtiönä Keskuslainarahasto tuottaisi voittoa jäsenilleen!

Nyt oli Gebhardin ja Kairamon matkustettava Pietariin yrittääkseen siellä vaikuttaa asioiden kulkuun; kotimaassa taas asialle myötämieliset senaattorit, nimenomaan Serlachius ja Kairamo, koettivat parhaansa taivuttaakseen kenraalikuvernööriä muuttamaan kantaansa. Tämä onnistui vasta sitten kun Gebhard oli Tilattoman väestön alakomitean sihteerinä saanut kenraalikuvernöörin kanslian vakuuttuneeksi siitä, että ilman luotto-olojen järjestelyä maanhankinta torppareille ja tilattomille oli mahdotonta ja että suunniteltu Keskuslainarahasto oli luonteeltaan puhtaasti taloudellinen. Tähdensipä Gebhard, että juuri Keskuslainarahasto saattoi lieventää vallitsevaa hätätilannetta, kuten hän mm. eräässä lehtikirjoituksessa selvitti asiaa suurelle yleisölle. Nyt muuttui Bobrikovinkin kanta. Hän lähetti uuden puoltavan lausunnon Pietariin. Tosin tämäkin myönteinen lausunto sisälsi sangen epäilyttäviä ehtoja. Siinä näet edellytettiin, että senaatti saisi oikeuden asettaa erityisvaltuutetun jäsenen Keskuslainarahaston hallitukseen sekä että valtiolainaa pienennettäisiin 4:stä 2 1/2:een miljoonaan markkaan ja että vuotuisavustusta myönnettäisiin vain 5 vuodeksi jne. Jälleen täytyi turvautua Hannes Gebhardiin, joka lähetettiin uudelleen Pietariin — tällä kertaa hyvällä menestyksellä. Ministerivaltiosihteerinvirasto päätti näet häntä kuuluttuaan ehdottaa asian ratkaisemista siten, ettei valtion etujen valvojan tarvitsisi olla yhtiön hallituksen jäsen ja että sekä valtionlaina että -avustus myönnettäisiin alun perin tehdyn anomuksen mukaisesti. Bobrikovin propagandistisiin ehtoihin oli myös kuulunut, että hätäkärsiville alueille perustetuilla osuuskassoilla tuli olla luotonannossa ehdoton etusija. Tämäkin kohta saatiin sanamuodoltaan sellaiseksi, ettei se millään tavoin vaarantanut Keskuslainarahaston järkipäistä hallintoa. Näiden periaatteiden mukaisesti asia sitten korkeimmalla taholla ratkaistiin, ja Osuuskassojen Keskuslainarahasto Oy saattoi neljästä vuodesta kestäneiden ponnistusten ja pettymysten jälkeen aloittaa toimintansa.

Hannes Gebhard ei suinkaan käyttänyt »Pietarin tietä» mielellään. Päinvastoin hän muisteli myöhemmin näitä Pietarin matkojaan katkeruudella. Olivathan ne tuona sortovallan ja kiihkeiden puoluetistelujen aikana omiaan herättämään vähintään sekavia tunteita — jopa epäluuloja. Mutta Gebhard saattoi lohduttautua Snellmanin sanoilla: »On miehelle mielelle jotakin vielä houkuttelevampaa — velvollisuus seisoa siinä mihin kohtalo on asettanut, kärsiä mitä kärsiä täytyy, ja löytää tila hyödylliselle toiminnalle, millaisia olevat olot olkootkin.»<sup>2</sup>

Vähitellen saatiin melkoisin vaikeuksin hankituksi Keskuslainarahasto Oy:n liiketoiminnan alkamista varten tarpeellinen osakepääoma. Hannes

Gebhard on seikkaperäisesti kuvannut tätäkin yritystä, joka samalla teki uutta laitosta tunnetuksi. Hän korosti erityisesti niitä epäilyksiä, joita luottolaitosta kohtaan tunnettiin, kun vastikään oli »yksi maanviljelys-pankki hävinnyt ja tuottanut suurelle yleisölle ennenkuulumattomia tappioita». OKO oli perustettu lähinnä pienviljelijöitä varten ja tämä taas vieroitti varakkaampia siitä. Toiset eivät jalomielisyydestä tahtoneet tunkeutua osakkeita merkitsemään, toiset taas lienevät olleet ynseitä koko yritystä kohtaan eivätkä olisi suoneet, että se olisi syntynytäkään, Gebhard kertoo.

Gebhardin johdolla Pellervo-Seuran toimisto päättikin ryhtyä pon-tevaan työhön nopeuttaakseen Keskuslainarahaston osakemerkintää. Seura lähetti myös kiertokirjeen, joka ainakin suurelta osalta lienee Gebhardin käsialaa. Siinä sanottiin mm.:

»Jos ehkä muutamien paikoin tämän kautta pelätään kilpailua jo olemassa-oleville säästöpankeille, kuten muutamilta tahoilta lienee peloteltukin, niin sopii tähän huomauttaa, että kokemus muissa maissa ei anna tähän tukea. Missä senunoinen pelko alussa on ilmestynytkin, on se pian haihtunut ja juuri säästöpankkien lähimmät ystävät ovat ryhtyneet perustamaan osuuskassoja säästöpankin rinnalle, sillä he ovat huomanneet, että nämä laitokset itse asiassa palvelevat eri tarkoituksia, mutta samalla tukevat toisiaan. Säästöpankki antaa lainoja pitemmäksi aikaa, osuuskassa lyhemmäksi, edellinen kerää rahoja omalta paikkakunnalta, toinen hankkii lainoja etupäässä ulkoapäin; säästöpankkeja ei tavallisesti tarvita enemmän kuin yksi kuhunkin kuntaan, osuuskassoja sitä vastoin useampia. Ne seudut, joissa on sekä säästöpankki että osuuskassoja, menestyvät sekä henkisessä että aineellisessa suhteessa parhaimmin. Tämä on maanviljelijän oma kokemus useista sivistysmaista.»

On syytä korostaa, että Gebhardin valistunut kanta herätti vasta-kaikua myös säästöpankkipiireissä. Niinpä säästöpankkivaltuuskunnan sihteeri, lakit.kand. Emil Böök sai aikaan, että valtuuskunta Vaasassa v. 1909 pidetyn kokouksen pohjalta päätti ottaa ohjelmaansa kysymyksen »Mitenkä lähempi ymmärrys ja järjestelmällinen vuorovaikutus aikaansaataisiin maamme säästöpankkiliikkeen ja sen osuustoiminnan välillä, joilla kummallakin on erittäin maaseudulla niin suuri taloudellinen merkitys».<sup>3</sup>

Tämä »rauhanomainen rinnakkaiselo» ei kuitenkaan estänyt liikkeitä kilpailemasta keskenään ja esittämästä kirpeitä arvosteluja toisistaan. Suhteet kiristyivät kuitenkin vasta sen jälkeen, kun osuuskassatkin alkoivat harjoittaa pankkitoimintaa ja varsinkin kun tämä liike alkoi Itä-Suomesta, missä osuustoiminnalla oli ollut voimakkain jalansija. Toisin paikoin, kuten Hämeessä, eivät osuuskassat oikein saaneet vastakaikua. Eräs hämäläinen kirkkoherra arveli, että OKO:n osakkeita ei merkitty sen tähden, että rahapula köyhän kansan keskuudessa oli suuri, varak-



*Kyösti Haataja, OKO:n hallintoneuvoston pitkäaikainen puheenjohtaja.*



kaammat taas eivät suosineet asiaa. Lisäksi hämäläiset olivat hitaita kannattamaan uusia asioita ja epäilivät, ettei kunta takaisi pienviljelijöilleen lainoja rahastosta jne. Muutamasta Savon pitäjistä taas sanottiin, että »yritys kun on herrain alottama — — lopulta saattaa käyää kuin Maanviljelyspankin, että suurin osa [rahoista] menee herrain taskuihin, komiteain istuntoihin j.m.s.»

»Maanviljelyspankin surkean kuuluisa kohtalo on pelottanut useita. Pellervossa on kymmenittäin kirjeitä, joissa valitetaan samaa asiaa. Uskaltavatpa jotkut väittää, että Keskuslainarahasto olisi muka perustettu Maanviljelyspankin tappioita korvaamaan», Gebhard kertoo. Erityisesti Etelä-Pohjanmaalta valitettiin, että kyseisen pankin »huonot ja halpamaiset yritykset tekevät ainakin näillä seuduin suurinta haittaa uuden laitoksen syntymiselle». Eräät paikkakunnat olivat taas liian kehittymättömiä. Niinpä muuan karjalainen kirjoittaja valitti Pellervoon: »Rahapula on täällä ollut voittamattomana esteenä osakkeiden myynnille. Itä-Karjala on muuten, ikävä kyllä, liian vähän kehittynyt kyseistä laitosta varten. Pikkutilalliset etenkin tällä paikkakunnalla eivät näy luottavan toisiinsa sen verran, että tätä nykyä uskaltaisivat osuuskuntia perustaa.»

Miten sitten saatiin yritys pystyyn määräpäivänä? Maan sivistyneistö tuli avuksi kuten Pellervoa perustettaessa. Pappeihin kohdistettu vetoisuus toi 195 osaketta. Pellervon johtokunnan jäsenet Gebhardia myöten kirjoittivat kirjeitä, tekivät matkoja »isompiin kaupunkeihin kääntyäkseen muutamien henkilöiden puoleen, joiden tiedettiin usein kannattaneen isänmaallisia yrityksiä. — He onnistuivatkin hankkimaan muutamassa päivässä useampia kymmeniä tuhansia. Kauppaneuvoksetar Eva Ahlström yksin merkitsi 100 osaketta [10 000 mk]. Avuksi riensivät vielä muutamat asiaaharrastavat ylioppilaat, jotka uhrasivat useampia päiviä käydäkseen satojen henkilöiden luona Helsingissä ja saivat hekin toista kymmentä tuhatta markkaa merkityksi», Gebhard kertoo. Näin tuli osakekanta hiukan ylimerkityksikin määräpäivään mennessä. Kiintoisaa on todeta, että puolet osakkeenomistajista oli kaupunkilaisia, jotka täten olivat ehittäneet auttamaan puhtaasti maalaisten avuksi tarkoitettua aloitetta. Gebhard sanoikin tällöin:

»Usein kuulee maanviljelijäin katkeruudella puhuvan siitä, että kaupunkilaiset heitä tavalla tai toisella sortavat tai polkevat. Mutta tässäkin on selvä todistus siitä, että kaupunkilaiset voivat ratkaisevilla hetkillä, kun on kysymyksessä yhteishyvää tarkoittava toimi, joka vaatii nopeata ratkaisua, tuntea ja toimia tämän asian hyväksi, vaikkapa siitä kaikki suoranainen hyöty tulee maanviljelijälle. — — Tämä on jo vuosikymmeniä ollut kuvaavaa meidän taloudelliselle elämällemme. Nämät kansan ainekset, jotka itse omistavat verraten vähän ja itse tulevat itse asiassa liik-

keestä suoranaisesti vähimmän hyötymään, ne ovat panneet alulle monta suureksi kehittynyttä liikeyritystä maassamme. Tällaisen tosiasian pitäisi jotakin opettaa niille, jotka muutoin eivät tahdo tunnustaa paljon arvoa kirjalliselle sivistykselle.»

Osuuskassojen Keskuslainarahaston sääntöjen tultua hyväksytyksi helmikuun 12. päivänä 1903 annettiin senaatille oikeus yhdessä kenraalikuvernöörin kanssa määritellä ne ehdot, joilla Keskuslainarahasto saisi nauttia valtionapua ja -lainoja. Nämä ehdot vahvistettiin kesäkuun 4. päivänä, jolloin Keskuslainarahasto sai 4 miljoonan markan lainan; samalla sille taattiin hoitokustannuksia varten vuotuinen 20 000 markan avustus 10 vuodeksi.

Ilmeistä on, että vaikeudet ja vastukset, joita keskusliikkeen perustaminen aiheutti, tekivät tämän liikkeen johtamisesta Gebhardille melkein pyhän tehtävän, jossa siveellisten periaatteiden ehdottomuutta liikkeen alusta alkaen voimakkaasti korostettiin. Osuuskassakäisikirjan ensi painoksessa mm. huomautetaan:

»Osuuskassa vaatii jäseniltään ennen kaikkea rehellisyyttä ja huolellisuutta taloutensa hoidossa, muussa tapauksessa kassa voi käydä vaaralliseksi.» Vuonna 1902 Pellervon päivillä Gebhard lausui: »Paras vakuus, minkä vähävaraiset voivat tarjota, on rehellisyys, luotettavuus, sanansa pyhänä pitäminen.» Kun Gebhard arveli, etteivät Suomen maanviljelijät olleet riittävän kehittyneitä käyttämään suurehkoja luottomääriä, hän oli pyrkinyt asettamaan ylärajan jokaisen osuuskassan luotonannolle. Miten tiukasti hän tästä piti kiinni, sitä osoittaa J. E. Antilan tapaus.<sup>4</sup>

J. E. Antila oli ollut alusta lähtien osuustoimintaliikkeen innokkaimpia kannattajia. Hän oli jo ennen osuustoimintalakia ollut perustamassa Ilmajoen Ylipään eli Pukaran meijeriä, hän oli kuulunut Pellervon johtokuntaan, oli tehnyt ensimmäisen ostoksen Pellervon välitysliikkeen kautta ja perustanut osuuskassan jo v. 1902. Sitten hänet oli kutsuttu Keskuslainarahaston perustajajäseneksi, olipa hän ollut kansanedustajana sekä viimeisillä säätyvaltiopäivillä että ensimmäisessä yksikamarisessa eduskunnassamme. Hannes Gebhardkin kiitti Antilan ehdotonta luottamusta hyvän asian voittoon ja hänen optimismiaan, lahjakkuuttaan ja työtarmoaan. Antila arvioi ehkä liiankin optimistisesti mm. ajankäyttönsä, työtarmonsä ja kykynsäkin. Jo v. 1905 hän valitteli alinomaan Gebhardille, miten hän oli »osuustoiminnallisissa yrityksissä korviaan myöten. — — Häpeän jo sitä juoksupojan asemaa, johon olen yhteiskunnassa joutunut», Antila kirjoitti Gebhardille. Vihdoin maaliskuussa 1908 Antila ilmoitti, että hänen oli kieltäydyttävä Pellervon johtokunnan jäsenyydestä, koska hän ei voinut käydä kokouksissa.

Antila oli vuodesta 1902 hoitanut perustamaansa Ilmajoen Ylipään osuuskassaa, joka oli sijoitettu hänen Havuselaansa. Korkein sallittu luotto kassassa oli 5 000 markkaa. Antilalle oli kuitenkin talvella 1908—09 sattunut suuria tappioita, mm. 25 sikaa hänen suuressa sikalassaan oli kuollut. Kun Antila hyväsydämisenä ja optimistisenä miehenä oli mennyt takaamaan mielestään hyvää tarkoittavia yrityksiä ja joutunut maksamaan useita takauksiaan, hänen taloudellinen tilansa tuli hyvin vaikeaksi. Tällöin hänen hoitamansa osuuskassan hallitus myönsi hänelle 8 000 markkaa lainaa — ylittäen siis 3 000 markalla sallitun määrän. Antila joutui pian selvittämään tämän Keskuslainarahastolle. Hän selitti asiansa, mutta teki sen onnettoman erehdyksen, että kirjoitti huhtikuun 12. päivänä 1909 Gebhardille: »Olen muokannut tilin, että muut kuin hallitus ja tilintarkastajat eivät saa tietää asiasta.» Luultavasti tämä omavaltaisuus lopullisesti tuomitsi Antilan Gebhardin silmissä. Gebhard vaati, että Keskuslainarahaston oli sanottava heti irti Antilan luotto, ja kun Ilmajoen Ylipään osuuskassa ei suostunut tähän, sanoi Keskuslainarahasto vuorostaan irti luottonsa sille. Vastaava luotto saatiin kuitenkin Jurvan säästöpankista, mutta Antila joutui pois osuuskassan johtajan toimesta, ja vähitellen itse kassakin joutui lopettamaan toimintansa. Antila sai kyllä korjatuksi asian KOP:n silloisen Vaasan konttorin johtajan Mauri Honkajuuren avulla, mutta Antilan suhteet sekä Gebhardiin että osuustoimintaliikkeen johtoelimiin katkesivat kymmeneksi vuodeksi. Kun Antila täytti 60 vuotta v. 1913, Gebhard sähköitti hänelle Pellervo-Seuran puolesta: »Kiitollisena muistellen niitä seuran alkuaikojia, jolloinka Te johtokunnassa arvokkaalla ja osuustoimintaliikettä hyödyttävällä tavalla esititte Suomen maanviljelijäin osuustoiminnan toivomuksia ja näkökohtia, onnittelemme Teitä juhlapäivänänne ja toivotamme pitkää ikää Suomen maatalouden edistämiseksi. Pellervo-Seura.» Tähän sähkösanomaan Antila on kirjoittanut: »Herra, ota pois kivi — se on niin raskas ja niin kylmä —.» Antila maksoi kyllä myöhemmin velkansa ja häneen luotettiin jälleen niin, että hänet valittiin eduskuntaankin 1917 ja 1919. Mutta Gebhard ei antautunut. Hedvig Gebhard on kirjoittajalle kertonut, että Hannes Gebhard ei voinut unohtaa sitä, että Antila kerran osuuskassan hoitajana oli pettänyt hänen luottamuksensa. Asiaan ei vaikuttanut se, oliko J. E. Antila Suomen osuustoiminnan uranuurtajia vai ei.<sup>5</sup>

Antilan »syylisyys» oli hänen ansioihinsa katsoen varsin vähäinen, mutta Gebhard oli osuuskassatoiminnassa ehdoton. Tätä osoittaa sekin, että kun hän periaatteesta ei hyväksynyt maakauppiaita osuuskassojen johtokunnissa, hän mm. pakotti Juho Hietasen, Vähittäiskauppiasliiton

myöhemmän pitkäaikaisen puheenjohtajan, jättämään Hiitolan osuuskassan uhaten muuten evätä kassalta Keskuslainarahaston luoton. Gebhardin suhtautuminen Hietaseen on ymmärrettävissä ehkä parhaiten siten, että Hietanen tavallaan toimi sijaiskärsijänä. Eräät Gebhardin lähimmistä miehistä, nimenomaan Åke Lönnberg, ovat olleet sitä mieltä, että »Gebhard taisteli erityisesti velkakauppaa vastaan ja siinä syy miksi hän katsoi osuuskassat niin tärkeiksi. Eikä hän siinä pahasti erehtynyt-kään, sillä Karjalassa oli velkakauppa tavallisinta ja siellä myös osuuskassat eniten levisivät. Siellähän saattoivat suuret osat kokonaisuudesta pitäjistä joutua velkakaupoista kauppiaitten haltuun. Kassojen avulla velkakauppa ja sen seuraukset vähenivät ja kassoilla oli muutenkin sivistävä vaikutus», Lönnberg kertoo. Samanlaisia kokemuksia oli Raja-Karjalassa osuuskassojen tarkastajana toimineella kunnallisneuvos Juhani Leppälällä. Hän on kiinnittänyt erityistä huomiota osuuskassojen merkitykseen nimenomaan Suojärven myöhään itsenäistyneiden lahjoitusmaatalonpoikien kiinnittämisessä isänmaahansa. Näin Leppälä kertoo Gebhardin osuuskassatoiminnasta Suojärvellä ja rajaseudulla yleensä.

»Gebhardin Suomeen perustamat osuuskassat käsitettiin vain taloudellisen elämän kohottajiksi. Ja kun lainanantoon sisältyi hyväksyttävä tarkoitus ja järkevä suunnitelma, joiden toteuttamista likeisesti seurataan ja lopputarkastuskin suoritetaan, onkin tämänkaltaisella luotonannilla mitä tehokkain vaikutus taloudelliseen vaurastumiseen. Kun siihen liittyy kiinteästi, kuten Suojärvellä, ammatillinen neuvonta, voi kehitys muodostua hyvinkin nopeaksi. Niinpä kävi Suojärvellä. Ennen kuulumaton uudisraivaus, peltojen ripeä lisääntyminen ja siitä aiheutuva karjataloudellinen ripeä nousu vaikuttivat sen, että varsin monet talonpojiksi äsken vihiytyt pääsivät nopeasti omavaraisiksi.

Mutta sekä kassojen hallitusten että varsinkin yleisten kokousten ohjelmat muodostuivat eräänlaisiksi valistustilaisuuksiksi, joissa suojärveläinen rajan rahvas huomasi olevansa suomalaisen yhteiskunnan ja muun Suomen rinnalla tasa-arvoinen isänmaan kansalainen. — Kaiken yhteistoiminnan aikana tulin Gebhardissa huomaamaan erityisen lämpimän rajaseudun asian huomioitsijan ja ystävän. Aina Helsingissä käydessäni piti rajaseutukonsulentin [Leppälän] mieskohtaisesti selostaa oloja ja kehitystä rajaseudulla. Hän [Gebhard] iloitsi jokaisesta saavutuksesta siellä.»

Rajan kansa oli epäilemättä erityisen lähellä Gebhardin sydäntä — olivathan nimenomaan Kannaksen olot suorastaan yllyttäneet hänet osuustoiminnallisen liikkeen perustamiseen. Sikäläinen osuuskassaliike näyttääkin olleen Gebhardin erityisen huolenpidon kohteena, kuten hänen kirjeenvaihtonsa Kannaksen osuuskassojen tarkastajan Paavo Brummerin kanssa vuosina 1909—11 osoittaa. Gebhard oli ilmeisesti saanut Brummerin tarkastuskertomuksen, joka oli nostattanut hänet heti sotajalalle. Hän tarttui kynään ja selvitti syyskuussa 1909 tarkastajalle, mitä tämän tehtäviin kuului. Tarkastuskertomuksissa

tarkastajan oli annettava sellaisia kassan asemaa, hoitotapaa ja johtomiehiä koskevia selostuksia, joita ei voida julkisissa asiakirjoissa esittää, tarkastajan oli esitettävä oma yleinen käsityksensä kassan tilasta, tarkastajan oli ilmoitettava »asialliset tiedot siitä, millaisiin toimenpiteisiin olette ryhtyneet kassan asioitten parantamiseksi», oli tehtävä »selvät, varmat ehdotukset siitä, mihin toimenpiteisiin Keskuslainarahasto voisi ryhtyä».

Eryteisesti Gebhard korosti Brummerille sitä, että Keskuslainarahasto vaati tarkastajiltaan myös omintakeisuutta ja joustavuutta.

Gebhard oli osuuskassoja perustaessaan toivonut, että nämä pelastaisivat talonpojat velkakaupasta ja sen tuhoisista seurauksista. Nyt kuitenkin osuuskassat näyttivät jatkavan samaan suuntaan kuin yksityiskauppiat ja erilaiset koronkiskurit. »Kauheinta mitä te sieltä kirjoittatte on kuitenkin, että kassat tekevät tilattomiksi ——. Se on saatanut minut vallan unettomaksi pitkäksi aikaa ——», Gebhard kirjoitti. »Maksakoon [velkansa] vaikka kuinka pienissä erissä mieluummin, saakoot osakseen kaiken sen myötätunnon ja rakkauden, mitä Karjalan kannaksen onnettomat olot edellyttävät», hän sitten antoi ohjeeksi Brummerille. Brummer puolestaan pyrki Gebhardille vakuuttamaan, että »maataviljelevä kansa Karjalassa on niin perin vähän herännyt, ettei se ymmärrä omaa etuaan eikä luota ollenkaan omaan apuunsa». Myöhemmin hän valitti: »En todellakaan tiennyt ansainneeni sellaista läksytystä toimieni johdosta, kun sain. — Alankin jo katkerasti katua, että monen epäilyksen jälkeen ryhdyin koko tähän puuhaan jättäen sellaisen kuin Kurkijoen [kansanopiston] talousopettajan paikan.» Vasta vuoden 1912 alussa Brummer saattoi ilmoittaa, että Kannaksen kassat oli saatu järjestykseen. Edelleen hän oli kuitenkin sitä mieltä, että hänen työlääseen puuhaansa tarvittaisiin kaksi miestä.

Gebhardin vakaumusta osuuskassojen merkityksestä ei ollut helppo horjuttaa. Tämän näkee siitä pontevuudesta, jolla Gebhard vastasi sosiaalisille näiden hyökätessä eri tavoin osuuskassaliikettä vastaan. Gebhard osoitti selväsanaisesti, että osuuskassat eivät suinkaan velkaannuttaneet talonpoikia, vaan päinvastoin olivat talonpoikien pelastus kireinä aikoina.

Kaikki väitteet, että osuuskassat olisivat tyrkyttäneet lainoja talonpojille ja siten velkaannuttaneet näitä, Gebhard torjui aina jyrkästi. Tällöin hän nojautui osuuskassoilta kerättyihin ja muihin maanviljelijöiden velkaantumista koskeviin tutkimuksiin sekä niihin tietoihin, joita oli saatu velkojista maatilojen pakkomyynneissä. Samoin hän viittasi osuuskassojen lainanantotapaan; lainat olivat muuttuneet vähitellen

pitkäaikaisiksi kuoleuslainoiksi, jotka annettiin pääasiassa muualta kuin osuuskassoilta saatujen velkojen maksuun, joten näillä lainoilla ei lisätty maanviljelijän velkoja, vaan päinvastoin helpotettiin hänen kireää rahatilannettaan. Edelleen Gebhard huomautti myös siitä, että osuuskassat olivat ainoat rahalaitokset, jotka vaativat suunnitelman lainavarojen käytöstä ja samalla valvoivat, että niitä todella käytettiin ilmoitettuihin tarkoituksiin. Tämänkin vuoksi oli epäoikeudenmukaista ja väärin syyttää osuuskassoja maanviljelijöiden velkaannuttamisesta.<sup>6</sup>

### *Osuuskassojen uudistus*

Gebhardin yhteydenpidolla tarkastajiin oli selvä tarkoitus: Gebhard halusi aina olla selvillä siitä, mitä kansa ajatteli Keskuslainarahaston toimenpiteistä, mutta kieltämättä tällainen valvonta kävi toisinaan tuskastuttavaksi. Ankarimmin sitä vastaan hyökkäsi Pellervon sihteeri Philip Suuronen. Näin Suuronen purki mieltään 1906 Hannes Gebhardille:

»Jokainen taloudellinen yritys on taloudellisten lakien mukaan hoidettava. — — Jos pystyy kilpailemaan pitää olla joku ominaisuus, joka tekee yrittäjän muita etevämmäksi. — — Missä on meidän osuuskassoillamme sellainen: Joo, niiden koulumestariemisessä. Ei muussa. — — Korke on sama kuin säästöpankeissa ja yksityisillä. Takuita vaaditaan aivan samaten. Synti suorastaan että tämä uusi laitos elättää niin epätervettä ja kuolemaan tuomittua institutsionia kuin takausjärjestelmä on. Valvontaa ja valvonnan valvontaa ja pikkumaista 'trakasseerausta' ylen määrin. Ja siihen perustamispuuhat, tuhannet paperit ja plakaatit ja yhteinen vastuunalaisuus ja kreetin ja pleetin sorkkiminen ja kurkkiminen yksilön talouteen — nämäkö ovat ne ominaisuudet, joiden pitää tehdä osuusluottolaitokset mieluisiksi luottoa tarvitsevalle, voimaperäisen viljelyksen haluun heränneelle maanviljelijälle?»

Suuronen oli kyllä valmis myöntämään, että suuri osa rajoituksia oli lakisääteisiä. Hän jatkaa:

»Mutta niin totta kuin on, että näitä kaikkia ei voi poistaa, ainoastaan lieventää — niin totta on nyt pian ruvettava ajattelemaan näitä lievennyksiä sekä samalla jotakin positiivista seikkaa, joka voi tehdä osuuskassan maanmiehelle mieluisaksi, hänen tarpeitaan todella tyydyttäväksi luotonantajaksi, joka auttaa niin että se apu jossakin tuntuu ja on kohtuullisen mukava käyttää. Sydämeni iloksi on yksi sellainen lievennys tekeillä — koron alentaminen. Tämä ei tosin helpota korkokuormaa maanmiehelle itselleen, mutta kyllä hänen osuuskassalleen. Ja jo sillä on suuri virkistys osuuskassa-asialle saavutettu. Toinen tärkeä lievennys on se, että lopetetaan tuo vaivainen tinkiminen luottoa myönnettäessä.

Se on nyt levinnyt jo ympäri maailmaa tuo tieto, että luotonsaanti Keskuslainarahastosta on kuin harjumieheltä ostaminen — — 'vieläkö, vieläkö hjuva emäntä', kun vuolasee hitusen kerrallaan kamferttia ostajan kouraan. Eihän tyhjällä mitä maanviljelyksen ja karjanhoidon parannusta aikaan saada! — On päästävä siihen tilaan, että osuuskassa valmistaa maanmiehelle tuollaisen rauhoittavan tunteen, että hän nyt on tilaisuudessa kerta kaikkiaan tekemään asiansa omassa osuuskassassaan eikä ainoastaan joskus saamaan sieltä mitättömän pienen erän, jota ei tiedäilmäänkö sen pistää vai korvaan!

Voi, voi kun saisi paljon osuuskassoja Hämeeseen ja Satakuntaan nyt. Mutta niille pitääkin sitten antaa rahaa, niin että Hämeen ja Satakunnan mies tuntee saaneensa oman pankin omaan kyläänsä, että se nostattaa ja virkistää häntä eikä päinvastoin alenna häntä taloudellisen pikkulasten koulun oppilaaksi.

Ja kolmanneksi: panna ottotilin oikeus jäsenille kaikissa vakavapohjaisissa kassoissa. — — Kun täten valmistetaan maanviljelijälle tilaisuus ottaa käsille rahaa silloin — — kun hän tarvitsee — — sekä panna rahoja syrjään heti kohta kun hänelle niitä tulee, eikä tarvis ole samana päivänä täytettävä — — niin kas siten rakas Gebhard, osuuskassa tulee maanmiehelle mieluisaksi, omaksi, hänen omaksi kassaksensa, kaikeksi kaikessa hänen rahaliikkeellensä. — — Hänen ja kassanhoitajan kesken vallitsee pankkisalaisuus. — — Herran tähden Gebhard, kuka liikemies alistuisi moiseen orjuuteen, että hänen on jokaikinen rahaoperatsiooninsa maailmalle kuulutettava. 'Ty världens vet, hvad tre veta'. Osuustoiminta on liikemaailmassa sovellettujen prinssiippien sovelluttamista maatalouteen. Niin tässäkin. Ja se kansan kasvatus, josta on niin paljon puhuttu tyhjiä sanoja seuraa itsestensä ilman koulumestaruuden tympäisevää painostusta, kun pidetään puhtaasti taloudellisista näkökohdista kiinni. Vai eikö esim. pano- ja ottotilin avaaminen maanviljelijöille ole kasvattavaa ja kehittävä. — — Ajattele toki Gebhard. Meillä ei ole aikaa viivytellä. Käydään läpi luottoa nauttivat kassat ja varmaan niistä joku 50 löytyy, joille heti voi tarjota tilaisuuden pano- ja nostotilin käyttöön. — — Varovaisuus on hyvä asia. Pitkin matkaa olen ymmärtääkseni ollut varovaisuuden puolella. Mutta kun minusta nyt jo on aika siteitä höllittää, ettei lapsi tukehtuisi, niin tekisin syvästi väärin, ellen tätä monta kertaa harkittua käsitystäni suoraan sanoisi.»<sup>7</sup>

On muistettava, että Keskuslainarahaston säännöt oli ahdettu tiukoihin puitteisiin Bobrikovin hallinnon aikana, kun taas Suuronen teki esityksensä Gebhardille osuuskassatoiminnan avartamisesta lähemmäksi pankkitoimintaa suurlakon jälkeen, keväällä 1906, jolloin hetken näytti siltä kuin sortovalta olisi lakannut ja vapaammat tuulet alkaneet puhaltaa. Mutta Gebhardin kantaa ei niin vain muutettu. Hän oli vakuuttunut siitä, että osuuskassat puhtaasti raiffeisenilaisina laitoksina vastasivat tarkoitustaan. Rahaliikkeen laajentamiseen ei vähäväkinen viljelijäväestö vielä ollut kypsä.

Kuitenkin osuuskassaliike joutui pian sellaiseen taloudelliseen puristukseen, että sen oli pyrittävä uusille urille. Valtiovallan myöntämät luottovarat, 4 miljoonaa markkaa, oli v. 1909 käytetty loppuun ja siltä taholta alkoi nyt puhaltaa yhtämittäinen vastatuuli. Vaikka senaatti ja



*Osuuskassojen  
Keskulainarahasto*

ON HYVÄKSYTTY

**PELLERVO-  
SEURAN JÄSENEKSI**

*Helsingissä Heinäkuun 4 p:nä 1918*

PELLERVO~SEURA

*Ants Kiaton. Ossi Kallio*



TILMANNIN KIVIFABRIK



kenraalikuvernööri puolsivat uutta 5 miljoonan luottoa koskevaa anomusta, saatiin luottoa vain 750 000. Alennettiinpa »kauppamaailman taholta tulleen vastustuksen johdosta ja venäläismielisen senaatin vaikutuksesta» Keskuslainarahaston vuotuinen apurahakin puoleen, siis vain 10 000 markkaan, huolimatta siitä, että osuuskassaliikkeen kanssa rinnan kasvanut neuvonta- ja tarkastustoiminta olisi kipeästi kaivannut pääomia. Seurauksena tästä kaltoin suhtautumisesta oli osuuskassaliikkeen pysähtyminen vuosina 1910—12. Valtiovalta ei tukenut enää lainkaan liikettä, mutta onneksi eduskunta oli suopeampi ja myönsi Suomen pankin voittovaroista sekä 1913 että 1914 miljoona markkaa osuuskassojen pahimman luottopulan poistamiseksi.

Kesken maailmansotaa, v. 1916, pyrittiin ensimmäisiä kertoja myös pitkäaikaisen perusluoton myöntämiseen, kun vakuutusyhtiö Kalevalta saatiin obligaatiolaina. Tästä OKO myönsi edelleen lainoja torppien lunastamiseen itsenäisiksi tiloiksi, kun torppariasetuksesta oli 7 vuoden määräaika kulunut umpeen. Osuuskassoille annettiin oikeus myöntää lainoja 80 % tilan kauppahinnasta kuoletusajan ollessa 80 vuotta. Samalla kassat kuitenkin velvoitettiin tarkoin selvittämään lainan hakijan mahdollisuudet harjoittaa maataloutta kannattavasti, olipa vuosittain toimitettava tarkastuksetkin ao. tiloilla.

Hannes Gebhard kiinnitti tähän uuteen luotonantoon suuria toiveita, koska hänestä vain rahalaitosten myöntämien pitkäaikaisten kuoletuslainojen avulla torpparit ja tilattomat saattoivat päästä itsenäisiksi viljelijöiksi. Vuoden 1916 maaliskuun Osuustoimintalehdessä Gebhard totesikin:

»Osuuskassat ovatkin tällaiseen tehtävään erityisen sopivat. Se vastuunalainen paikallinen järjestö, jota muilla tällä alalla toimivilla järjestöillä ei ole ja jota puutetta mm. valtion asutustarkastaja on julkisuudessaakin valittanut, on osuuskassalla kassan hallituksessa, sillä osuuskassan jäsenet ja hallitus tietävät koko omaisuudellaan mennessä takaukseen kassan toiminnasta. Osuuskassoissa on jo totuttu paremmin kuin missään muissa luottolaitoksissa katsomaan millaisille miehille ja millaisiin tarkoituksiin lainoja annetaan, vieläpä käymään vuosittain tarkastamassa, miten lainoja on käytetty. Niinikään on hyvin hoidetuissa osuuskassoissa totuttu täsmällisyyteen korkojen ja lainalyhennysten suorituksissa. Sitäpaitsi on osuuskassoilla huolellinen neuvonantaja ja tehokas valvoja Keskuslainarahastossa ja sen alituisen kiertävissä tarkastajissa.»

Itsenäisyyden aikana OKO sai entistä tärkeämpiä tehtäviä nimenomaan valtion asutustoiminnan rahoittajana. Lex Kallion säätämisen jälkeen valtio liittyi OKO:n osakkaaksi, mikä käytännössä merkitsi sitä, että valtion Keskuslainarahastolle myöntämistä huomattavista lainoista suurin osa sijoitettiin OKO:n osakkeisiin, jotka eivät kuitenkaan tuottaneet

valtiolle osinkoa. Ehtona oli kuitenkin se, ettei OKO:n luonnetta osuustoiminnallisena laitoksena loukattaisi. Hallintoneuvoston jäsenmäärää tosin korotettiin, ja valtiovarainministeriö, maatalousministeriö sekä Suomen Pankin valtuusmiehet saivat siihen kukin yhden jäsenen ja varamiehen. Monesta lähteestä käy kuitenkin ilmi, ettei tämä OKO:n ja koko osuuskassaliikkeen luonteen muuttuminen yksinomaan miellyttänyt Hannes Gebhardia. Varsinkin hän suri ns. frangilainaa, joka otettiin valtion takuulla v. 1930 300 miljoonan frangin eli 467 miljoonan Suomen markan arvosta obligaatiolainana ja jaettiin edelleen maanviljelijöille ja maalaiskunnille kuoletuslainoina. Niin kipeään tarpeeseen kuin tämä laina vallitsevana pula-aikana olikin, siitä aiheutui pian paljon huolta, jopa tappioitakin. Laina oli näet kultaehtoinen ja kun Suomi v. 1931 luopui kultakannasta, kävi sen korkojen ja kuoletusten hoitaminen hyvin raskaaksi. Gebhard ennätti elää nämä frangilainan murheen ajat niin pitkälle, että hän saattoi nähdä OKO:n ja koko osuuskassaliikkeen joutuvan vaikeuksiin, joista se sitten selvisi vain lainsäädännöllistä tietä. Valtio otti näet kantaakseen kurssitappiot maanviljelijöiden ja kuntien puolesta; OKO:n kannettaviksi jäivät kurssitappiot lainan siitä osasta, mikä vielä kultakannasta luopumisen aikoihin oli sijoittamatta, eli noin 26 miljoonaa.

OKO ja koko osuuskassaliike olivat jo Gebhardin kuollessa muuttaneet melkoisesti luonnettaan. Vaatimattomasta raiffeisenilaisesta laitoksesta oli paisunut suurimittainen, varsin lähellä muita luottolaitoksia oleva pankkiliike, joka tosin edelleen noudatti monia niitä periaatteita, joista Gebhard ei ollut tahtonut tinkiä.<sup>8</sup>

### *Gebhard osuuskassaa perustamassa*

Gebhard tiesi heti alusta lähtien minkälaista kivimäkeä hänen oli viljeltävä osuuskassaliikettä pystyttäessään. Gebhardin henkilökohtaisesti perustamiin osuuskassoihin kuului mm. Kärkölän Korven osuuskassa. Kärkölän kunnan Korven kulma oli suurten kartanoiden torpparialueita, jotka 1905 olivat saaneet torppansa omikseen vapaaehtoista tietä. F. I. Salo-Pyssylä kertoo tapauksesta seuraavasti.

»Nousi kysymys miten alamme toimia, että saisimme tilamme tuottaviksi voidaksemme maksaa ne ja saadaksemme perheellemme leipää. Jouduin Helsinkiin suureen osuustoimintakokoukseen, jossa silloinen tohtori Hannes Gebhard selosti osuustoiminta-aatetta ja sillä kertaa aivan erityisesti puhui osuuskassoista ja niiden

siunauksellisesta merkityksestä etenkin pikkuviljelijöille. Se tulinen innostus, millä 'Suomen osuustoiminnan isä' käsillä olevaa asiaa selosti, ei ollut tartuttamatta sanan kipinää kuulijoihinsa. — — Loppusanoissaan hän lausui, että teistä kuulijoista ei kenkään kykene tuntemaan, miten suuren ilon minä tuntisin sydämessäni, jos voisin saada osuustoiminta-aatteen — yksimielisyys- ja yhteistoiminta-aatteen kipinän syttymään Suomen kansan keskuudessa taloudellisella alalla, niin jälkipolvet saisivat kerran nähdä, miten suurta siunausta yksimielisyys tulisi vastaisuudessa rakkaan isänmaamme kohtaloissa vaikuttamaan kaikilla aloilla.»

Kotiin päästyään Salo-Pyssylä ryhtyi Gebhardin sanojen innoittamana osuuskassan perustamishankkeisiin. Tarvittavat varat koottuaan lähettivät Korven ukot anomuksen Keskuslainarahastolle.

»Eräänä päivänä tuli tieto Keskuslainarahastosta, että kassan puolesta pitäisi jonkun mennä neuvottelemaan tohtori Gebhardin kanssa Oittiin Mattilan lepokotiin. — — Saavuttuani herra tohtorin luo jouduin ankaran kuulustelun alaiseksi tietopuoliselta sivistysmäärältäni, kykenenkö hoitamaan kassan kirjanpitoa, ikäni, olenko ahkera työmies, pidänpö maanviljelyksestä, olenko maanviljelijäsukua, miten suuri on tilani ym. Sitten hän kyseli hallituksen jäsenistä ja heidän varallisuudestaan. Senjälkeen hän sanoi, että Keskuslainarahastosta lähetetään aina ennenkuin laina myönnetään joku henkilö paikan päälle tutkimaan kassan jäsenten henkilöllisyyttä ja varallisuutta, ja että hän on aikonut tällä kertaa itse pistäytyä katsomassa meitä, kun matka on niin lyhyt.

Sovittiin päivästä ja junasta, milloin hän tulee Järvelän asemalle, että hevonen olisi silloin asemalla maamatkaa varten. Matkallamme tohtori poikkesi pappilaan kirkkoherramme luo — niinkuin myöhemmin kirkkoherra sanoi, että tohtori otti selvää minusta ja kassan jäsenistä henkilöllisesti ja varallisuudestamme. — —

Emännän tarjottua tulijaiskahvit kokoonnuimme suuren pihakoivun juurelle ihanalle nurmikolle kokoustamme pitämään. Hallituksen puheenjohtajan selvitettyä — tohtorin sitä kysytyä, kassan jäsenten varallisuusoloja ym. kassaa ja sen vastaista toimintaa koskevia kysymyksiä, lausui tohtori, että pienen ajan kuluttua saatte tiedon luoton saamisesta, kun Keskuslainarahaston hallitus on asian käsitellyt. Sitten alkoi tohtori antaa neuvoja kassan huolellista hoitoa varten. Jos onnistutte saamaan kunnollisen kirjanpitäjän, niin kassan menestys on taattu. Kirjanpitäjä on kassan sielu. Hänen tulee olla tietoinen kaikista kassaa koskevista asioista. Hänellä pitää olla se henki ja hänen pitää kasvaa ja kehittyä oikeassa osuustoimintahengessä. Hänen pitää olla oikeamielinen, hänen pitää esittää hallitukselle heti kassassa tapahtuvat virheellisyudet ja vaatia ne heti korjattaviksi. Hänen pitää valvoa tarkasti kassasta saatujen lainojen käyttöä, ja huolimaton lainojen käyttö on heti oikaistava. Hallituksen puheenjohtajan ja kirjanpitäjän suhde pitää olla yksimielinen, että jos jotakin kassan toiminnassa on korjattavaa, se heti hallituksen taholta toimeenpannaan.

Edelleen tohtori Gebhard selitti, että on otettava huomioon, että osuuskassalla ei ole tarkoitus vain rahojen saaminen jäsenten tarpeisiin, vaan samalla sen tulee kasvattaa ja kehittää osuustoimintaan osallistuvien henkilöiden itsetuntoa, oman avun ja yksimielisyyden suurta merkitystä ensin yksilölle, sitten koko kansalle. — —»

Jonkinlaisen käsityksen siitä, millaista vastakaikua Gebhardin henkilökohtainen kosketus kansaan sai, antaa mm. Salo-Pyssylän v. 1907 kirjoittama kirje, jossa hän mm. sanoi: »Olkaa Te hyvä Tohtori minun maallinen auttajani. Kyllä minulla on Isä taivaassa, joka ei pulaan jätä, vaan Jumalan tahdosta olemme täällä toinen toisiamme varten.» Merkilistä onkin todeta, miten voimakas isänmaallisuus ja myös eettisyys liittyivät aina Gebhardin toimintaan.

Salon-Pyssylä kirjoitti 15 vuotta myöhemmin, että Gebhardin perustaman Korven osuuskassan ansiosta oli maatalouden tila siellä parempi ja säästöt suuremmat kuin aikaisemmin. Osuuskassan turvin oli hankittu »satoisia siemenlajeja, luotettavia apulantoja ja väkirehuja, käytännöllisiä koneita, onpa kassan oma siemenlajittelija toiminut toistakymmentä vuotta. Eteläpuoli [pitäjää] sitävastoin on useimmiten ostanut siemenensä kauppiailta, jotka eivät välitä maanviljelijän edusta, siis huonoja ja itämättömiä, apulantoja harvat käyttävät, maanviljelys on suurimmalta osalta vanhanaikaisella kannalla — —. Edelläolevan halusin Herra Professorille selostaa siitä syystä, että sekin pieneltä osaltaan todistaa sitä siunauksellista työtä, osuustoimintatyötä, minkä eteen Herra Professori on elämänsä uhrannut, että se työ on laskenut kalliovankan pohjan itsenäisen Suomeksemme perustukselle ja sitä työtä innokkaasti taukoamatta jatkettakoon!»

Myös Etelä-Pohjanmaalla osuustoiminta sai erityistä vastakaikua. Kauhajokelainen pienviljelijä Nestori Sivu muistelee Gebhardin työn vaikutusta:

»Nuoruudessani, jolloin olin mukana täällä Kauhajoella kuin osuustoiminnallisia laitoksia perustettiin, kuten Kauhajoen Osuusmeijeri Toivo, Kauhajoen Osuuskauppa ja Kauhajoen Osuuskassa. Ne saivat alkunsa siitä kuin Hannes Gephaartin nimi tuli tunnetuksi sanomalehtien välityksellä. Luettiin hänen kirjoituksiaan jo silloin kun osuustoimintaliike oli tekeillä ja hänen aloitteestaan ja silloisen Venäjän soorto vallan ahtaina aikoina kun yksityiset hallitsivat edellämäinitut liikealat, kuten meijerialan ja hoitivat ne niin, että ei ne esim. voituotteet kelvanneet ulkomaille muuta kuin polkuhinnasta.

Kauppa ja pankkilaitos taas oli voitonpyyteisten yksityisten hallussa ilman kilpailua niin tämä aika oli niin otollinen sille herätyshuudolle kuin tuli rohtimiin. — —

Hannes Gephaart ojensi auttavan kätensä ja perustettiin Pienviljelijäin keskusliitto. — — Vanhana miehenä olen seurannut hänen tekemiään aloitteita. Olen tullut ajatelleeksi monta kertaa, mitä olis Karjatalous ilman osuusmeijeriä ja Waliota. Mitä ilman osuuskauppaa välityksineen. Mitä ilman osuuskassoja keskuslainarahastoinen. — Siis Suomen talonpojat kaipuulla muistelevat suurta hyvän tekijää.»<sup>9</sup>

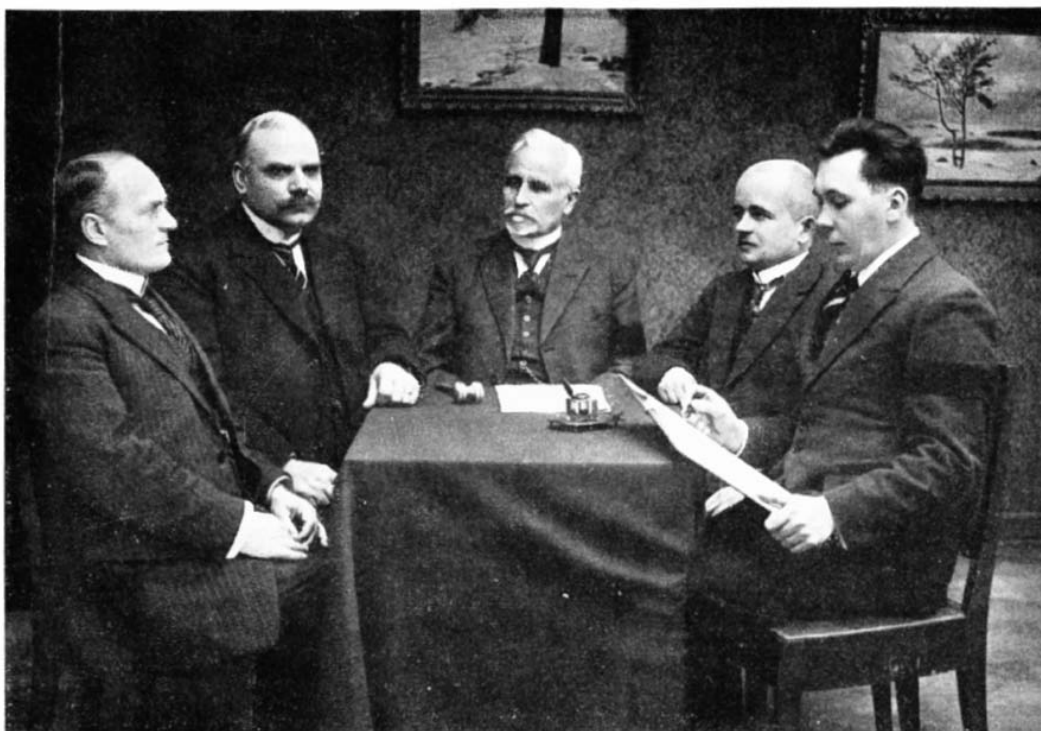
## *Loppuun asti raiffeisenilainen*

Talonpoikien asiallahan Gebhard oli osuuskassoja ja Keskuslainarahastoakin perustaessaan. Alkuvaiheessa rahaston osakkeista yli puolet oli säätyläisten käsissä, mutta Vaasan, Turun ja Porin, jopa Hämeen läänissä valtaosa osakkeista oli maanviljelijöillä. Keskuslainarahaston kehitys »herrojen» yhtiöstä maanviljelijöiden pankiksi on tunnettu asia; rahaston 25-vuotisjuhlaa vietettäessä Gebhard saattoi todeta, että silloisten osuuskassojen hoitajistakin jo noin 700 eli 66 % oli maanviljelijöitä, kansakoulunopettajia oli toiseksi suurin ryhmä eli kaikkiaan 215.

Gebhardin optimismi oli tartuttavaa. Hedvig Gebhard on kertonut, miten häntä epäilytti, kun ensimmäiset osuuskassat perustettiin Suomeen. Kun hän tällöin ihmetteli miehelleen, miten maalaiset olivat uskaltaneet ryhtyä sellaiseen, Hannes Gebhard vastasi: »Saat nähdä, kymmenen vuoden kuluttua meillä on ainakin tuhat osuuskassaa.»

Osuuskassaliikkeen 25-vuotisjuhlassa pitämässään esitelmässä Gebhard korosti, miten Raiffeisenin alkuperäisiin osuuskassaperiaatteisiin aina oli kuulunut tuotannon edistäminen lainoilla. »Tätä periaatetta koetamme täällä Suomen kehittymättömissä oloissa mahdollisimman tarkoin noudattaa ja sen silmälläpidossa olla mahdollisimman ankaria.» Osuuskassojen Keskuslainarahaston ja myöhemmin keskusliiton eri aikoina osuuskassoille lähettämistä kiertokirjeistä näkyy selvästi, että ankaruutta todella noudatettiin. Niinpä saattoi Gebhard kirjoittaa v. 1911 Kuopion läänin kassoille Keskuslainarahaston nimissä: »Saamme siis nyt kehoittaa osuuskassoja ensi vuoden alusta lähtien kehoittamaan: 1) kaikkia lainanottajiamme mikäli mahdollista käyttämään maanviljelysseuran neuvoja viljelys- ja rakennussuunnitelmien laatimiseen — 2) vaatimaan kultakin sellaiselta kassan jäseneltä, joka hakee 500 markan suuruista tai sitä suurempaa viljelys- tai rakennuslainaa, työsuunnitelmaa, jonka on laatinut maanviljelysseuran neuvoja tahi jokin muu etevä ammattimies — sekä käyttämään maanviljelysseuran neuvojaa kassan puolesta tarkastamaan jäsenten lainojen käyttöä.»

Osuuskassojen toiminnan piti täten olla mitä kiinteimmässä yhteydessä käytännön elämään, sitä kasvattavaa ja edistävää. Jakoipa Keskuslainarahasto v. 1926 jokaiselle jäsenelleen ilmaisen Pienviljelijän rakennusoppaan määräten samalla, että siitä lähtien oli tietyn suuruisen rakennuksen pystyttämistä varten vaadittava lainaajilta ammattimiehen laatima rakennuspiirustus. Uudisviljelystä varten lainaavaa kehoitettiin v. 1927 toimittamaan Keskuslainarahastolle viljelmää varten tehty suunnitelma



*Keskuslainarahaston hallitus. Vasemmalta oikealle: E. A. Malm, J. Wähä-Erkkilä, H. Gebhard, O. Karhunen, ja S. A. Koskenoja (1925).*

ja kustannusarvio. Samana syksynä velvoitettiin tarkastajat huolellisesti tarkastamaan tällaiset viljelmät.

Itsenäisyyden ajan koittaessa tuli erityisesti osuuskassojen talletustoiminta ajankohtaiseksi. Pitkäniemi suunnitteli vuoden 1920 alussa säästöpankkilaitoksen ja osuuskassojen yhteistoimintaa, kun tuntui siltä, että muuten näiden laitosten toimialat menisivät ristiin. Gebhard halusi kuitenkin säilyttää osuuskassaliikkeen ehdottoman itsenäisyyden. Niinpä 1920 säädettiin lainmuutos, jonka perusteella osuuskassat saattoivat muuttaa sääntönsä sellaisiksi, että ne voivat ottaa vapaasti vastaan talletuksia yleisöltä. Gebhard toimi täten voimakkaasti käyttöpääoman lisäämiseksi. Vuonna 1928 julkaisemassaan kirjassa *Maatalouspulamme* Gebhard katsoi maatalousväen velvollisuudeksi »pitää huolta siitä, että talletukset osuuskassoissa lähtevät kasvamaan entistä voimakkaammin, sillä siten ne parhaiten huolehtivat siitä, että maanviljelijöiden säästövarat tulevat maanviljelijöiden hyväksi rahalaitosten välityksellä, joissa maanviljelijöillä itsellään on määräämisvalta ja jotka eivät näitä rahoja toimita pois maataloudesta». Samassa

kirjasessa Gebhard osoittaa sanansa muillekin rahalaitoksille: »Heidän on — sen neuvon tahdon antaa — tyynesti alistuttava siihen, että osuuskassat ottavat sen osan yleisön talletusvaroista, minkä ne tarvitsevat ja minkä ne voivat kansantaloudellisesti hoitaa paremmin kuin kilpailijat. Tämä on luonnollinen ja isänmaalle ja sen kansantaloudelle välttämätön kehitys, mikä on aikanaan läpikäyty useissa muissa Euroopan sivistysmaissa.»

Erityisesti Gebhard halusi osuuskuntien käyttävän omaa rahalaitostaan. Gebhardin kuoleman aikoihin hoitikin jo 150 osuusmeijeriä kaikki raha-asiansa osuuskassojen välityksellä. Samoin rahoittivat osuuskunnat joko kokonaan tai osittain suuren määrän osuuskauppoja, jopa maalaiskuntiakin. Lukuisat maaseudun pienehköt osuuskunnat ja muut maanviljelijöiden yhteisyritykset käyttivät niin ikään osuuskassoja pankkeinaan jo v. 1932.

On jo käynyt ilmi, kuinka harvinaisen perusteellisesti Gebhard huolehti oikeiden osuuskassaperiaatteiden käyttöön soveltamisesta samalla kun hän tiukasti valvoi, että näitä periaatteita kentällä noudatettiin. »Pääasiassa tämän aatteellisen puolen alituisesta huomioon ottamisesta kaikessa osuuskassojen toiminnassa sekä sen voimakkaasta tehostamisesta johtui, että paikallisten osuuskassojen toiminta Gebhardin elämäntyön päättyessä oli saavuttanut jo huomattavan laajuuden», toteaa Valde Hyvönen.

Vuoden 1932 päättyessä oli maassamme 1 397 maanviljelijöiden osuuskassaa, joissa oli yhteensä 143 244 jäsentä. Osuuskassojen koko lainanotto lähenteli puoltatoista miljardia, josta lähes miljardi oli Keskuslainarahastolta saatua luottoa ja 424 miljoonaa niiden itsensä keräämiä talletuksia. Valtaosa tästä summasta, yli 1 300 miljoonaa, oli sijoitettu lainoina tai konttokuranttisopimuksina. Osuuskassojen hoitokulut olivat vain 9 miljoonaa markkaa eli 0,6 % niiden omaisuustaseen loppusummasta. Vaikka osuuskassojen toiminta Gebhardin johdolla oli kasvanut näin suureksi, »eivät nämä numerot sittenkään pysty sanomaan sitä, kuinka paljon osuuskassojen toiminnan avulla maaseutua ja erityisesti maaseudun pienviljelijäin asemaa on autettu, heidän toimeentuloaan edistetty sekä elämisen mahdollisuuksiaan parannettu. Sen tästä avusta osansa saaneet itse parhaiten tietävät», Hyvönen totesi Gebhardin kuoleman jälkeen.<sup>10</sup>

# HANNES GEBHARD JA POLITIIKKA

## *Sortovuosien paino Gebhardinkin harteilla*

Hannes Gebhardista on sanottu, että oli kolme asiaa, joita kohtaan hän tunsu vastenmielisyyttä, nimittäin politiikkaa, proosakirjallisuutta ja monisanaista ihmistä kohtaan. »Se ihminen, joka ryhtyy politiikkaan ei ole täysin harkintakykyinen», Gebhard mm. eräässä tilaisuudessa lausui. Kun Hedvig Gebhard siinä istui miehensä rinnalla, hän huudahti: »Hannes, kuinka sinä sellaista puhut?» »Niin, se on Sinullekin», aviomies kivahti. »Sinä olet kulkenut monta viikkoa Hurmerinnan kanssa villitsemässä ihmisiä ja jos ne olisivat viisaita eivät ne valitsisi teitä eduskuntaan.» Tämä anekdootti on ilmeisesti aivan totta, mutta se ei silti kerro kaikkea Hannes Gebhardin suhtautumisesta politiikkaan. Gebhard puuttui siihen nähdäkseni vain silloin, kun hän katsoi maakysymyksen, osuustoiminta-asian tms. ehdottomasti vaativan asiaan puuttumista.

Nuorena Gebhard oli liittynyt Valvojan ryhmään nimenomaan siitä syystä, että tämä ryhmä yleensä pysytteli erillään päivänpolitiikasta ja pohti lähinnä sitä kiinnostavia sosiaalisia ja kultturellisia probleemoja. Valvojan ryhmä oli kuitenkin jo ensimmäinen enne suomalaisen puolueen rakoilusta. 1890-luvulla alkoi ns. »nuorten ryhmä», erityisesti »joonakselaiset», Jonas Castrénin ympärille liittyneet, melko selvästi erota puolueesta. Lopullisen jakautumisen ja ideologisten erojen selventymisen aiheutti kuitenkin vasta vuosisadan vaihteen poliittinen kriisi, joka jakoi kansan kahteen leiriin. Tällöin täytyi Gebhardinkin, jota sosiaaliset kysymykset kiinnostivat paljon enemmän kuin poliittiset, ratkaista kantansa. Se ei suinkaan ollut helppoa, varsinkin kun perustustaillisten ja suomettarelaisten välille nousi raja-aita, jollaista historiamme myöhemmiltä ajoilta tuskin tuntee. Oli siis ratkaistava, tehdäänkö passiivista vastarintaa vai voitetaanko myöntyväisyydellä aikaa. Edellisen ydinajatus kiteytyi suunnilleen samaan, mitä jo Helsingin valtiopäivillä lausuttiin: »Tulkoon mitä tuleekin, tulkoon avoin sortovalta, mutta aina-



kaan säädyillä ei ole siihen mitään osaa.» Tästä totesi vuorostaan Agathon Meurman: »Kansa voi saada takaisin, mitä siltä väkivallalla riistetään, mutta ei sitä, mistä se vapaaehtoisesti luopuu. Näin väitetään. Mutta kuka vaatii mitään takaisin, kun kaikki omat miehemme ovat syrjäytetyt ja säädyt historiallisena muistona vaan?»

Kuitenkaan asia ei ollut näin yksinkertaisesti selitettävissä. Lähtökohtina olivat toisaalta reaalipolitiikka ja toisaalta laillisuus. Suomettarelaiset näkivät pelastuksen kansallishengen säilymisessä — Yrjö-Koskista Pirkko Rommi toteaa, ettei tämä jatkanut ja kiihdyttänyt kieli-taisteluvaatimustaan venäläistämisestä *huolimatta*, vaan juuri venäläistämisen *vuoksi*. Hän saattoi pakon edessä kehottaa alistumaan Venäjän poliittisiin vaatimuksiin, koska myöntymisen ei vielä merkinnyt kansallishengen tuhoutumista, mihin taas avoin vastarinta olisi voinut johtaa. Tämä sovintoon pyrkivä kannanotto näkyy varsin selvästi mm. Yrjö-Koskisen testamentista »Näköaloja», jonka hän kesäkuussa 1902 kirjoitti. Huomautettuaan aluksi, miten suomalaiset »chauvinistit» (kansalliskiihkoilijat), nimenomaan Mechelin, olivat suotta ärsyttäneet venäläisiä, hän ilmaisi huolestumisensa niistä seurauksista, joita suomalaisen ja venäläisen »chauvinismin» yhteentörmäys aiheutti maallemme. »Kansakunta, jonka väkiluku ei nouse kuin puoleen kolmatta miljoonaa, on nyt taistelussa maailman mahtavimman vallan kanssa.» Suomalainen puolue näki syystä aivan erityisen vaaran siinä, että keisari-suuriruhtinas oli joutunut kokonaan venäläiskiihkoilijoiden holhottavaksi.

»Tätä nykyä on vanhan suomalaisen puolueen, t.s. kotimaisen hallituskunnan, pääharrastuksena saada sovinto jälleen miten kuten rakennetuksi, näennäisesti hallitsijan kanssa, mutta itse asiassa Venäjän kansakunnan kanssa. Selvä on, ettei tämä voi tapahtua vähemmällä kuin että joku osa voittamiamme erikois-oikeuksia uhrataan, tietysti ei enempää kuin mikä on välttämätöntä. Millä ehdolla voimme tehdä sovinnon, ei voi kukaan varmuudella sanoa, sillä väkevämpi tavallisesti maailmassa määrää rauhan ehdot, jos kohta hänkin helposti saattaa huomata oman etunsa vaativan, ettei näitä ehtoja aseteta voitetuillekaan liian rasittaviksi. Arvattavasti kumpaisellekin on suotavaa, jotta rauha saadaan pysyväinen, kestävä, jotteivät ikävät selkkaukset enää ainakaan lähimmässä tulevaisuudessa uudistuisi. Meille, heikommalle puolelle, tämä on hengenasia. Meidän täytyy sen vuoksi hätätilassa tyytyä melkoiseenkin oikeuksiemme supistamiseen, kun meille vain jääpi sisällisen kansallisen kulttuuri-elämän ja kehityksen mahdollisuus.»

Yrjö-Koskisen linja edusti äärimmäistä myöntöväisyyttä, mistä suurin osa puoluetta sentään koetti tinkiä. Koska suomalaisella puolueella ei ollut mitään kiinteää ohjelmaa, tuli oikeastaan sen jokaisesta siivestä johtajansa puolue, esimerkiksi Danielson-Kalmarin, Palménin ym. »puolueet». Hannes Gebhard lähentyi Palménin linjaa, jonka lähtö-

kohta oli »taipua ennenkuin taittua» — mutta ei taipua niin pitkälle kuin Yrjö-Koskinen.

Perustuslailliset — nuorsuomalaiset ja ruotsalaiset — pitivät suomalaisen puolueen myöntävyyttä suurena vaarana, lisäylykkeenä venäläisille, jotka saattoivat päätellä puolueen hyväksyvän helmikuun manifestin luomat olot. Kiista kävi vuosi vuodelta kireämmäksi; määrätty kulminaatiokohdat kiristivät aina vuorollaan suhteita.<sup>1</sup>

Varsinainen repeäminen alkoi kesällä 1900 julkaistusta kielimanifestista, jossa venäjän kielen asema mahtikäskyllä tuli kaikin puolin painotetuksi maamme hallinnossa. Monen »suomettarelaisenkin» mielestä olisi senaatin pitänyt enemmän erota kuin julkaista tällainen manifesti, joka antoi aiheita mielenilmaisuihin Hannes Gebhardinkin perhe- ja tuttavapiirissä. Hedvig Gebhard kirjoitti kesällä 1900 Hannekselle: »Johnssonin [M. Soinisen] veli prokuraattori [myöh. Soisalon-Soininen] ja Sinun Enebergisi pitäytyvät uskollisesti slaavilaisiin ja böömiläisiin. Että he ovat jääneet paikalleen se [kuitenkin] vähentää onnettomuuden suuruutta ja on viisaasti tehty. — Ei kansaa venäläistytetä, sen näkee täällä maaseudulla, mutta ne jotka nyt pahimmin kirkuvat, ne ovat kyllä ensimmäisiä ottamassa venäläisiä stipendejä ja bonnejia [kotiopettajia]. — Mutta politiikastahan ei saa puhua eikä yhteiskunnallisista kysymyksistä liioin.»

Tämä viittaa siihen, että Hedvig ja Hannes olivat suomettarelaisia, mutta eivät varauksetta. Hannes Gebhardin mielipiteitä on säilynyt niukalti, mutta O. E. Tudeerin ja Z. Castrénin kirjeistä Gebhardille voidaan päätellä, mitä hän ajatteli. Niinpä Tudeer moitti Gebhardia siitä, että tämä oli syyttänyt perustuslaillisia senaattoreita egoisteiksi, kun he olivat eronneet manifestin takia. »Ajatuskanta on aivan erilainen. Toisilla on periaatteena laki, toisilla: kansamme täytyy elää paikallaan ja historiallisissa oloissaan voimatta minnekään muuttaa tai edes kuolla mitä yksilöt voivat», Tudeer kirjoitti.

Castrén puolestaan arveli, että turhanpäiten alinomaa vedottiin perustuslakeihin suojaksi hyökkäystä vastaan. »Onhan niissä monessakin kohden aukkoja. Hallitsijalle ne antavat suuren ja epämääräisesti määritellyn vallan, ja sitä paitsi oikeus ei ole samaa kuin mitä lakiparagraafeista luetaan. Eipä paragraafit varsinkaan suurta maailmanvaltiasta vastaan kelpaa pienen valtion tueksi.»

Perustuslaillisten ryhmää sävyttivätkin erityisesti juristit, kun taas vanhasuomalaisten johtajina oli historiantutkijoita, kuten Yrjö-Koskinen, Danielson-Kalmari ja Palmén tai humanistis-historiallisen koulutuksen saaneita, esim. Gebhard, Z. Castrén, Tudeer ja Soininen. Tosin

perustuslaillisetkin etsivät Suomen ongelmaan valaistusta historiallisen tilanteen rakenteellisista yhtäläisyyksistä ja pyrkivät luomaan innostavia symboleja ja lujittamaan siveellistä ryhtiä. Tämä ei kuitenkaan parantanut yhteisymmärrystä, vaan molemmat syyttelivät toisiaan väärintulkinnasta. Zachris Castrén kertoo kielimanifestin jälkeen Gebhardille, miten häneen ensin vaikuttivat huhut senaattorien eroamisesta jopa kohottavasti.

»Mutta myöhemmin ja varsinkin Sinun kirjeesi jälkeen on minulle selvinnyt, ettei tässä asiassa saa ajaa tunnepolitiikkaa. Saattaa tuntua suurelta ajatella kansaamme hongaksi, joka seisoo myrskyjä vastaan ja kernammin ryskyen kaatuu kuin taipuu, mutta kansamme on sittenkin oman luontonsa mukaan kataja, joka antaa polkea itsensä maahan, mutta pysyttää itsensä juurillaan kankaassa ja nousee juurien antamalla voimalla jälleen kohoksi, sitten kun polkijat ovat poistuneet. — —

Helsingissä tapasin prof. Osw. Kihlmanin [Kairamon] ja annoin hänen lukea kirjeesi. Hän näytti tulevan hyvin iloiseksi, kun huomasi Sinun ajattelevan samaan suuntaan kuin itse oli tehnyt yksinäisyydessään, vaikkei ollut saanut samanlaisia ajatuksia keltään kuulla. Paavo Cajander tuli tänne Vaanilasta juttelemaan kanssani ja tahtoi ikäänkuin saada selvityksiä ajatuksilleen. Annoin hänen lukea kirjeesi ja selittelin sitten sitä kantaa, jota Sinä ajat. Hän tahtoi yleensä pysyä jyrkemmällä kannalla, mutta luulen kuitenkin, että hän sai vaikutusta kirjeestäsi.»

Kesällä 1900 Castrén, kuten ilmeisesti myös Hannes Gebhard ja Kairamo, olivat selviä myöntöväisyyismiehiä. Kuitenkin molempien kanta kiristyi jo syksyyn mennessä. Kaikki venäläisten vuoden 1900 aikana tekemät laittomuudet, posti- ja kielimanifestit, kokoontumiskielto ym., mutta myös keisari-suuriruhtinaan, Bobrikovin ja Pleven tyly ja jyrkän päättäväinen asennoituminen venäläistämässä näyttävät vaikuttaneen Gebhardiin ja Kairamoon. Senaatista J. Serlachius erosi monien tavoin jo heinäkuussa, talousosaston varapuheenjohtaja Carl Tudeer ja prokuraattori Söderhjelm syyskuussa 1900, mutta useat horjuivat ja myöntivät Hannes Gebhardin mielestä liikaa.<sup>2</sup> Siksi hän marraskuussa 1900 kirjoitti rohkeasti senaattori Enebergille, joka itse oli varsin »yrjö-koskislainen», seuraavasti: »Ruotsinkielisellä taholla syytetään suomalaisia raukkamaisuudesta. Tämä arviointi tuntuu minusta, varsinkin sen jälkeen kun olen lukenut puoluejohtajiemme herra senaattorille antamat tiedonannot, sikäli satulta, ettei todella kukaan puoluejohtaja uskalla esiintyä ja selittää sitä kantaa suuressa kysymyksessä, jonka suuri enemmistö ainakin neljän seinän sisällä väittää omaksuneensa. Kun täten nämä ihmiset vaikenivat, katsomme me kivet velvollisuudeksemme puhua sillä voimalla ja vaikutuksella millä voimme.»

Gebhardilla itsellään oli kuitenkin kädet täynnä työtä, joten hän jätti puhumisen Soinisen tehtäväksi arvellen, että »asia siitä vain hyötyy».

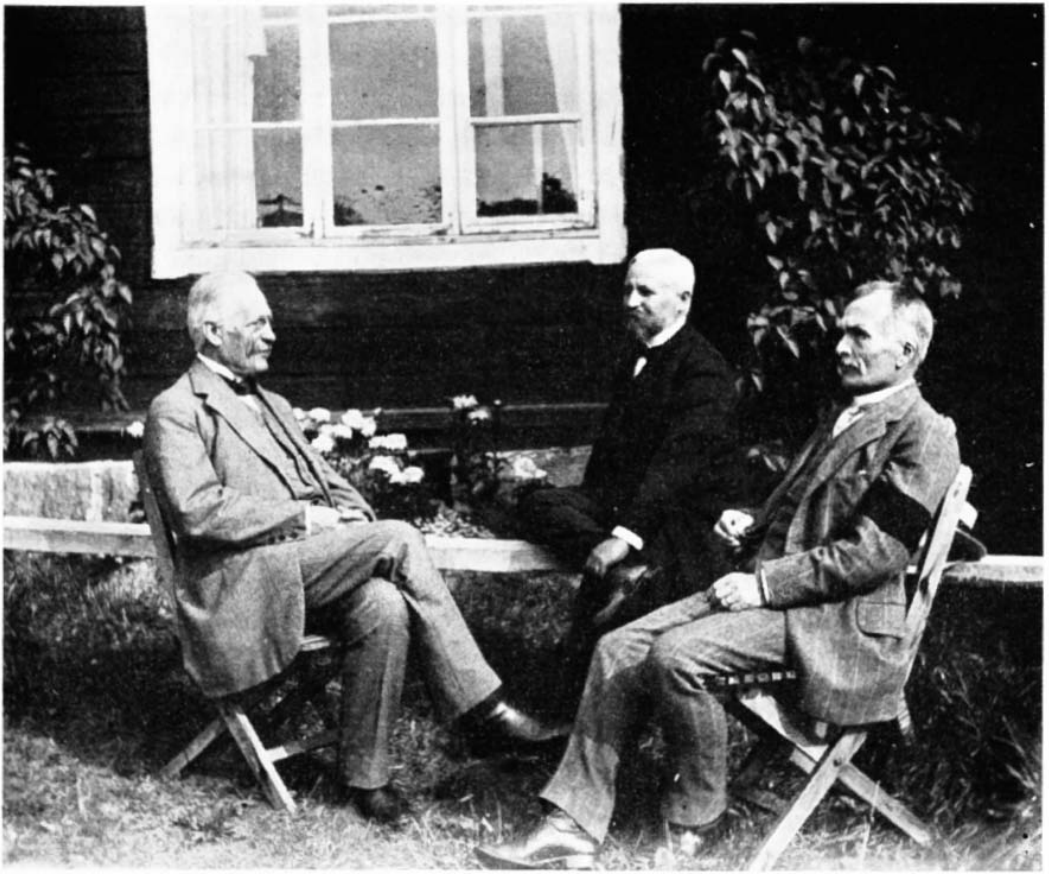
Kun Soinisen kirjoitus sitten ilmestyi, se kyllä sisälsi kauniita sanoja kansan valistamisesta ja virkamiesten paikallaan pysymisen tärkeydestä, mutta Gebhardin ja monen muunkin mielestä kirjoitus oli laimea ja puutteellinenkin.

Suomettarelaisten ja perustuslaillisten välillä oli alusta lähtien myös sosiaalisia vastakohtia. Perustuslailliset johtajat kuuluivat yläluokkaan, kun taas enin osa kansaa oli äänioikeutta vailla, kärsi monista sosiaalisista epäkohdista ja oli vasta heräämässä luokkatietoisuuteen. Vanhasuomalaiset käsittivät kyllä tämän, ja Soinisenkin ohjelmaan liittyi aluksi reformiehdotuksia, joissa sekä tilattoman väestön että kaupunkilaistyöväen tarpeet otettiin huomioon. Mutta kun hän vihdoinkin kevättälvella 1901 kuuluisan helmikuun mellakan jälkeen, joka oli jälleen kärjistänyt puoluesuhteita, laati uuden ohjelmakirjoituksensa »Ohjelman haussa», lienee se tyydyttänyt vain harvoja. Varsinkin Hannes Gebhard tuntuu olleen pettynyt. Hän huomautti kirjeessään Soiniselle, että tämän kanta oikeastaan oli uusi, kun tämä puhui myöntäväsyydelle asetettavista rajoista. »Emmehän me ole ennenkään halunneet jättää kaikkea vastustusta», Gebhard sanoi. Nimenomaan hän näytti kaivaneen yhteiskunnallista ohjelmaa, joka oli jätetty kokonaan pois Soinisen kirjoituksesta.

Myös O. E. Tudeerin mielestä olisi ollut tärkeintä puhua niistä positiivisista tehtävistä, joita voitiin suorittaa uusissakin oloissa — tässä hän viittasi Gebhardin erinomaiseen työskentelyyn osuustoiminnan alalla. Perustuslakikysymyksen alituinen vatvominen oli alkanut häntä kyllästyttää, kuten Gebhardiakin. Tudeerin mielestä Soinisen aikaisempi kanta oli ollut selvempi ja järkevempi. Kairamo sen sijaan arveli, että Soinisen rajanveto oli paikoillaan ja Z. Castrénkin piti tärkeänä, että »vastustuksen henkeä elitetiin».

Kuten mainitusta ohjelmakysymyksestä näkyy, oli suomalaisessa puolueessa jo kielimanifestista lähtien virinnyt huolestunut keskustelu. Kysyttiin, mikä viime kädessä oli välttämättömintä kansan pelastamiseksi. Yrjö-Koskinen korosti suomen kielen tärkeyttä, Danielson-Kalmari taas sovintoa Venäjän kanssa. Gebhardilla, Kairamolla ja Paasikivellä oli etualalla voimakas sosiaalipoliittinen reformityö. Voimemekin sanoa, että kolme viimeksi mainittua muodosti suomalaisen puolueen sosiaalipoliittisen triumviraatin. Meurman, Danielson-Kalmari ja Palmén loivat valtiollisen johdon ja J. Serlachius ja K. Castrén perustelivat juriidisesti myöntäväsyyssuuntausta.<sup>3</sup>

Gebhardin selvä siirtyminen sosiaalipoliittikan linjoille johtui tietenkin suureksi osaksi siitä, että hänen oli täytynyt todeta, miten vähän poliit-



*O. E. Tudeer, Hannes Gebhard ja E. G. Palmén (1910).*

tisella toiminnalla voitiin saavuttaa. Toistaiseksi oli tuloksena ollut vain ristiriita. Jo vuoden 1903 alussa Gebhard kirjoitti katkeroituneena kaikkien sovitteluyritysten epäonnistumisesta: »Varsinkaan en tahdo kuulla enkä ajatella politiikkaa, sillä meidän politiikkamme on ajautunut täydellisesti karille: ne joitten sanoihin ja lupauksiin olemme rakennelleet, ovat täydellisesti pettäneet. Tällä hetkellä näyttää siltä kuin ei olisi valittavana muu kuin selvä kagaalin tai Y-K:n [Yrjö-Koskisen] kanta. Edellinen viehättäisi, jälkimäinen tuntuu helvettiin laskeutumiselta.» Kun poliittinen tilanne vielä kiristyi, Hannes Gebhard antautui kokonaan osuustoimintakamppailuun. Olivathan tuolloin vireillä välitysliikeyhdykset, Osuuskassojen keskusliikkeen perustamispuuhat, meijeritoiminnan keskittäminen ja paljon muutakin. Ehkäpä Gebhardin, Kairamon ja Paasikiven poliittinen pidättyvyys oli osittain pakon sanelemaa — oli näet voitettava myös ylimpien venäläis-

ten viranomaisten epäluuloisuus, jotta osuustoiminta olisi saatu pyörimään. Vain muutama päivä ennen Bobrikovin murhaa Kairamo kertoi Gebhardille saaneensa kenraalikuvernööriltä lupauksen parin miljoonan meijerilainoista. Tiedämme, että Suomessa vallitsi Bobrikovin murhan jälkeen vapautunut, mutta osittain myös pelokas tunnelma. Sen sijaan Venäjän kiihkokansalliset piirit halusivat kostaa Suomelle, ja tulevaisuutta odotettiin levottomin mielin vastuunalaisissa piireissä. Kun sitten ruhtinas Obolenski nimitettiin uudeksi kenraalikuvernööriksi, sanottiin keisarillisessa käskykirjeessä, jossa tämä valtuutettiin virkaansa, mm.:

»Suomen suuriruhtinaanmaa on nauttinut siitä ajasta, jolloin se yhdistettiin Venäjän valtakuntaan, erityistä paikallisen hallinnon ja sisäisen lainsäädännön järjestystä. Minä olen vakuutettu siitä, että tämä järjestys, joka vastaa maan kansan-elämään kuuluvia ehtoja voidaan säilyttää Suomen menestykseksi vastaisenakin aikana ja että se inhottava rikos joka on äskettäin synkistänyt yhteiskunnallista elämää maassa, on erään mielettömän ja muutamien harvojen hänen rikostoveriensä työ, henkilöiden, joiden rikokseen Suomen kansa ei ole osallinen.»

Kairamo kirjoittikin heti käskykirjeen jälkeen Gebhardille (elokuun 7. päivänä 1904): »Toissapäivänä julkaistu armollinen reskripti on todellakin niin rohkaiseva ja meille otollinen, ettei kukaan luultavasti ole voinut parempaa toivoa. Kunhan vain suomalainen puolue nyt ymmärtäisi tehtävänsä ja esiintyisi päättäväisesti ja voimakkaasti kiihoitusta vastaan. Jos se on Jumalan tahto, että vielä kansalaistenkin keskuudessa harjoitetaan verisiä ilkitöitä, niin kansa ei siitä sorru, kenties suomalaisten nahjusmaisuus kaipaakin semmoista kittiä, kenties terve järki kuitenkin kagaalissakin pääsee vähitellen voitolle.»<sup>4</sup>

### *Hannes Gebhard kiinnostuu politiikasta*

Muuttuneissa oloissakaan ei Hannes Gebhard aluksi »politikoinut» muulla tavoin kuin osallistumalla ilmeisesti jonkin verran enemmän puolueensa sisärenkaan kokouksiin. Hän ei myöskään tuonut julki mielipiteitään tärkeinä suurlakon ja marraskuun manifestin päivinä. Sen sijaan hän juuri noihin aikoihin askarteli sosiaalisten probleemien, mm. torppariohjelman, parissa.

Tunnettua on, että yleispoliittisista syistä Venäjän ote Suomesta heikkeni Bobrikovin kuoleman jälkeen pariaksi kolmeksi vuodeksi. Vanha-suomalainen, ns. myöntäväisyysenaatti, joutui eroamaan ja tilalle tuli Leo Mechelinin perustuslaillinen hallitus. Uuden hallituksen tärkein

tehtävä oli eduskuntareformin laatiminen, jonka tarkoitus oli rauhoittaa kansaa. Monien vaiheiden jälkeen uusi valtiopäiväjärjestys ja vaalilaki hyväksyttiin lopullisesti heinäkuun 27. päivänä 1906. Tällä toimenpiteellä oli tietenkin mitä kauaskantoisin merkitys maamme valtiollisessa elämässä.

Vastoin toiveita poliittisen elämän sekasorto jatkui suurlakon ja eduskuntaudistuksen jälkeenkin. Kielikysymykset ja sosiaaliset probleemat vaikuttivat puolueiden organisaatioihin ja ohjelmiin, jopa puolueiden lukumääräänkin. Vanha kaksipuoluejärjestelmä menetti merkityksensä uusien äänestäjäjoukkojen, työväestön ja maaseudun tilattomien, astuessa poliittiselle näyttämölle. Perustuslaillinen puolue hajosi kielikysymyksen vuoksi kahtia. Työväestön piirissä taas oli vuodesta 1899 alkaen toiminut sosiaalidemokraattinen puolue, jolla jo silloin oli ohjelmansa ja kiinteä puolueorganisaationsa. Sen sijaan maaseudun suuri tilattomien joukko oli järjestymätön ja altis kaikille poliittisille vaikutteille. Useat torpparikokoukset ja työtaistelut osoittivat sen olevan heräämässä.

Hannes Gebhard oli koko ajan tietoinen siitä vaarasta, mikä liittyi maaseudun heräämiseen. Toisaalta eduskuntaudistus antoi nyt uudet mahdollisuudet poliittiselle toiminnalle. Siksi Gebhard suunnittelikin maaseudun hajanaisten ryhmien yhdistämistä uudeksi puolueeksi, joka valvoisi talonpoikien ja torpparien etuja. Hän otti asiassa yhteyttä mm. Santeri Alkioon, jolle kertoi ajatuksistaan. Alkio, voimakas aatteen mies, kiinnostui asiasta niin, että kutsui Gebhardin pitämään esitelmän Lapuan maakuntakokoukseen toukokuun alussa 1906. Gebhard otti tämän kutsun vastaan.<sup>5</sup>

### *Pienviljelijät kokoon*

Etelä-Pohjanmaan maakuntakokous oli kutsuttu koolle Lapualle toukokuun 2. päivänä 1906 puolueiden välisten sovintoyritysten aikaan saamiseksi. Ohjelmaan oli otettu kysymyksiä, joilla arveltiin olevan edellytyksiä koota laajat piirit kannattajikseen. Yksi tällainen huomiota herättänyt keskustelukysymys oli Gebhardin alustus »Ohjelma maalaisten yhteisille harrastuksille». Mitä »Pienviljelijät kokoon!» -julistus sitten sisälsi? Hannes Gebhard jakoi esityksensä kahteen osaan. Edellisessä osassa hän käsitteli vastaisen puoluejaon perusteita, jälkimmäiselle osalle hän antoi nimen »Ohjelmaehdotus 'maalaispuolueelle' Suomessa». Gebhardin mielestä aikaisempi puoluejako oli ollut luonnoton ja

aiheeton eikä sitä voinut loputtomiin puolustaa ulkopoliittisilla syillä, sillä »epävarmaksihan Suomen suhdetta Venäjään voisi aina väittää», sanoi hän. Myös »suomenkielisyys» ei ollut niin polttava kuin aikaisemmin — ainakaan se ei ollut enää yhden puolueen erikoisoikeus. Niinpä uuden eduskunnan ryhtyessä myöhemmin toimimaan oli entinen puoluejako vanhentunut. Gebhard totesi, että »se mikä tätä nykyä todellisuudessa erotti ihmiset eri puolueisiin, oli heidän suhteensa n.k. yhteiskunnalliseen kysymykseen», jossa hän erotti kolme eri parannussuuntaa.

Ns. vapaamielinen suunta, joka aikanaan vapautti kaupan ja teollisuuden, oli muuttunut useilla aloilla edistyksen vastustajaksi. Sen vastakohta sosialismi näki yhteiskuntajärjestyksen vikojen johtuvan kilpailusta ja yksityisomaisuudesta. Sosialistit odottivat uutta yhteiskuntaa, jossa yksityisomaisuus olisi rajoitettu. He jakautuivat »lahkoihin» sen mukaan, kuinka pitkälle mentäisiin yksityisomaisuuden poistamisessa. Gebhard käsitteli vain lahkoa »kollektivismi», joka vaati, että ainoastaan tuotannon välikappaleet, maa ja pääioma, otettaisiin kansan yhteiseksi. Hän suhtautui myönteisesti suunnan päämäärään, jolla hän näki olevan yhtymäkohtia osuustoiminnan kanssa. Hänestä kehitys kulki melkein huomaamatta sosialistiseen suuntaan. Tämän jälkeen hän siirtyi tarkemmin käsittelemään Suomen sosialismia. Hän totesi sen olevan »kollektivistinen», mutta ei äärimmäinen vaatimuksissaan, joista useat olivat marraskuun suurlakon jälkeen lähellä toteutumistaan. Hänen mielestään Suomen sosiaalidemokraattien yleinen ohjelma »useimmissa kohdin oli hyvinkin miellyttävä ja puolueelle kunniaa tuottava». Sitä vastoin hän moitti puolueen jäsenten esiintymistapaa sukupuolikysymystä, uskontoa ja valtiokirkkoa käsiteltäessä ja arveli sen olevan vahingoksi puolueelle. Lisäksi sosialismin »saarnaama» luokkaviha ja luokkataisteluasenne oli hänestä levottomuutta ja epäluottamusta herättävä. Hän ennusti todella kaukonäköisesti, että »liike voipi pian vyöryä edemmäs kuin johtajat ovat tarkoittaneet». Gebhard totesi myös, että sosialistit olivat ensimmäisinä maassamme huomanneet maalaisväestön merkityksen puolue-elämälle ja jo vuonna 1903 ottaneet maalaisohjelman puolueohjelmaansa. Tämän ohessa he olivat harrastaneet kiihotustyötä torpparien ja maalaistyöväen keskuudessa, mikä hänestä oli erittäin vaarallista Venäjän vallankumouspuuhien ollessa houkuttelevan lähellä. Näin ollen uudessa eduskunnassa maalaisten kysymys nousisi entistä jyrkempänä esille ja vaikuttaisi muiden yhteiskunnallisten kysymysten kanssa siihen, että eduskuntaamme syntyisi kaksi jyrkästi toisiaan vastaan taistelevaa puoluetta, sosialistinen ja toinen, johon kokoontuisivat »kaikki ne, joille nykyinen yhteiskuntajärjestys tuottaa hyötyä».



Tätä Gebhard piti kansallemme onnettomuutena, »sillä se [uusi puoluejärjestelmä] ei kykene järjestämään Suomen kehitystä terveelle polulle», hän väitti. Molemmat puolueet ajaisivat pääasiassa kaupunkilaisten etuja käyttäen maalaisväestön ongelmia vain »vaaliparolleinaan».

»Tuleeko siis Teidän pikkuviljelijäin, jotka muodostatte verrattomasti suurimman osan Suomen kansasta — tuleeko Teidän tyytyä tähän?» hän kysyi. Samoin hän kysyi, tyytyivätkö he siihen, että heille läheiset kysymykset olisivat vain puolueiden ohjelmien jatkona ja että maakysymys joutuisi puoluepolitiikan jalkoihin. Hänestä isänmaan etu vaati pienviljelijöiden yhtymistä. Siksi hän kehottikin heitä liittymään yhteiskunnalliseksi edistyspuolueeksi, jolle maakysymykset olisivat pääasia. »Ellette Te kykene ratkaisevalla hetkellä nousemaan voimalla esille, sanomaan kumouksellisille: seis!, niin Te itse tulette kärsimään — Te itse ja koko isänmaa», Gebhard sanoi.

Kehotus kaikui kaikille pienviljelijöille puoluekantaan katsomatta. Tämän jälkeen Gebhard siirtyi käsittelemään ohjelmaehdotustaan tälle uudelle »maalaispuolueelle» ja toi esiin kolme asiaryhmää; maakysymyksen, ammattisivistyskysymyksen ja maanviljelijöiden suhteen liike- maailmaan.

Maakysymystä hän useista eri syistä piti näistä tärkeimpänä. Se esiintyi kahdessa eri muodossa, oman maan hankkimisena tilattomille ja vuokrasuhteen parantamisena torppareille edullisempaan suuntaan. Kruununmetsämaiden asuttamisella oli ollut tärkein sija maanhankinnassa tilattomille, mutta sen varjopuoli, viljelijöiden velkaantumisvaara, oli vahingollinen yhteiskunnalle. Tämän vuoksi, ja kun vielä otettiin huomioon sosialistien vaatimus säilyttää valtion omaisuus sen omassa hallussa, oli ehdotettu, että kruununmetsämaita luovutettaisiin ainoastaan perinnölliselle vuokralle ja rajoitetuin metsänkäyttöoikeuksin. Tähän tarkoitukseen oli ehdotettu käytettäväksi etupäässä viljelyskelpoisia soita, joiden asuttamista valtion oli helpompi avustaa.

Gebhard totesi, ettei tämä tapa maan hankkimiseksi tilattomille ollut riittävä, sillä maan tiheimmin asutut seudut jäivät sen ulkopuolelle. Siksi olikin perustettu Tilattoman väestön lainarahasto, josta kunnat ja osuuskunnat olivat saaneet varoja lainattavaksi tilattomille. Gebhardin johtama »Alakomitea» oli kuitenkin havainnut puutteita lainarahaston toiminnassa. Hänen mielestään uuden maalaispuolueen olisi pitänyt vaatia varojen lisäämistä tähän rahastoon, jotta etupäässä kunnat ja tilattomien perustamat maanosto-osuuskunnat saisivat lainoja asutustarkoituksiin. Elleivät kunnat olisi halukkaita tähän toimintaan, valtiopäivät voisivat pakottaa ne hankkimaan maata tilattomille vuokrattavaksi.

Kolmatta maanhankintakeinoa, valtion ostamia suurtiloja, oli käytetty vain rajoitetusti, eivätkä kokemukset Gebhardin mielestä olleet lupaavia, sillä ostoista oli puuttunut yhtenäinen suunnitelma. Hän ehdotti eräitä parannuksia, joiden toteuduttua olisi pitänyt entistä enemmän ryhtyä ostamaan suurtiloja. Näitä maanhankintakeinoja varten tarvittiin kuntiin asutuslautakuntia ja keskusvirasto Helsinkiin, joita hän kehottikin pientilallisia vaatimaan.

Gebhard ei kannattanut välittömien valtionlainojen myöntämistä yksityisille torppareille, sillä kokemus oli osoittanut vain suurtilallisten ja maanvälittäjien hyötyneen ao. varoilla tehdyistä maakaupoista. Myöskään hän ei pitänyt suotavana, että valtio olisi ryhtynyt ostamaan tukkiyhtiöiltä metsätilojen viljelysmaita, joita se sitten olisi luovuttanut tilattomille. Ne tulisivat liian kalliiksi, arveli hän, ja hyödyttäisivät vain tukkiyhtiöitä. »Tällaisten puuhien vastustaminen kuuluu luonnollisesti Teille, uudelle maalaispuolueelle», hän selitti. Maan hankintaa varten tilattomille hän ehdotti järjestettäväksi suuria ulkomaisia valtionlainoja, mutta koska avun tarve oli Suomen kantokykyyn nähden suuri, olisi ajateltava myös muita keinoja. Tärkeimpänä näistä hän piti vuokrasuhteen järjestämistä enemmän vuokraajan etujen mukaiselle kannalle kuin siihen saakka. Valtion oli tässä oltava tien näyttäjänä kunnan virkatalojen ja pappiloiden torpparien kohdalla. Pääasia oli kuitenkin yksityis-tilojen torpparien aseman parantaminen, jota hän piti yhteiskunnan velvollisuutena, sillä »sen täyttämistä minun vakaumukseni mukaan riippuu Suomen kansan onni tätä nykyä mitä suurimmassa määrässä».

Tämän jälkeen Gebhard siirtyi pienviljelijöiden ammattisivistyksen kohottamiseen ja totesi heillä olevan vastakkaiset harrastukset kuin suurviljelijöillä. Eräänä syynä tähän hän piti pienviljelijöiden omaa passiivisuutta. Omasta puolestaan Gebhard ehdotti 6-kuukautisia talvikursseja nuorille ja lyhempiä erikoiskursseja vanhoille maanviljelijöille. Siksi hän kehottikin molempia valvomaan etujaan, jotta opettajavoimien saanti olisi turvattu. Näiden kurssien lisäksi hän arveli maanviljelyslyseoilla olevan mahdollisuuksia menestyä. Ennen kaikkea hän toivoi kansakouluopetusta sellaiseksi, että se herättäisi oppilaissa maahenkeä ja uskoa maanviljelyksen kannattavuuteen ja edistymisen mahdollisuuksiin. Siksi olisi tärkeää, että maanviljelysopilla olisi sijansa seminaarien oppiaineiden joukossa. Tämän lisäksi pitäisi järjestää opettajille maatalouskursseja kesäisin. »Kenenkä, jos ei Teidän itsenne asiana on asettaa vaatimuksia näissä kysymyksissä», Gebhard totesi.

Käsitellessään pienviljelijöiden suhdetta liikemaailmaan Gebhard toi voimakkaasti esiin osuustoiminnan eri haarojen suomat edut pienviljeli-

jöille. Mutta samalla hän huomautti, että tämä työ vähävaraisten eduksi oli vasta alussa ja edistyi mahdollisuuksiaan heikommin, koska pienviljelijät eivät vielä tarpeeksi tunteneet osuustoimintahengen vaatimuksia alistua yhteiseen toimintaan.

Edellä käsiteltyjen lisäksi Gebhard piti muitakin ohjelmakysymyksiä tärkeinä uudelle puolueelle. Sellaisia olivat esimerkiksi verotuskysymys, kunnallisasetuksen uusiminen ja muut asiat, joilla oli laajaakin kantavuutta. Näistä työväenkysymys, raittiuskysymys ja suomalaisuuden asia olivat varsin ajankohtaisia. Työväenkysymyksessä hän piti luonnollisena, että maalaispuolue asettui edistämään työväensuojelulainsäädännön ja työväenvakuutuksen kehittämistä. Yleinen kieltolaki oli nyt oleva sen tulevaisuuden päämäärä. Ruotsalaisia pienviljelijätovereitaan kohtaan puolueen tuli osoittaa kielellistä suvaitsevaisuutta samalla kun sen tuli vaatia, että porvaristo ja virkamiehistö muuttuisi »suomalaiseksi kieleltään ja mieleltään». Sama koski myös yliopisto- ja maanviljelysopetusta. Tällä vaatimuksella oli kansan eheyttäjänä myös yhteiskunnallista ja valtiollista merkitystä. Jotta uusi maalaispuolue menestyisi näissä yhteistyöpyrkimyksissään, oli entisten katkerien puoluetistelujen ylle vedettävä »paksu viiva».

Gebhard myöntää, että hänen maalaispuolueensa tavoitteet monissa kohdin lähestyivät sosiaalidemokraattien ohjelmaa. Myös suurtilallisten kanssa sillä oli sekä yhteisiä että eroavia pyrkimyksiä ja vain kaupunkilaisporvarien edut olivat sille täysin vastakkaisia. Hänen mielestään isinmaan edistyminen riippui siitä, kykenisivätkö pienviljelijät perustamaan tällaisen »yhteiskunnallisen edistyspuolueen». Vähälukuisemman tehdastyöväen järjestöllisiin saavutuksiin vedoten hän piti pienviljelijäpuolueen perustamista täysin mahdollisena, jos vain pienviljelijät itse sitä halusivat. Ensimmäisenä toimenpiteenä olisi oman äänenkannattajan perustaminen Helsinkiin. Sen tulisi ajaa yhteiskunnallisia ja päivänpoliittisia kysymyksiä maalaisten kannalta katsottuna. Gebhard päätti voimakkaan sovintovetoimuksensa Englannin silloisen maanviljelysministeri Hanburyn sanoihin:

»Tämän maan maanviljelijäin pitäisi olla paljoka paremmin järjestettyinä kuin he ovat — vapaita kaikesta puoluepolitiikasta, vapaita kaikesta paikallisesta kateudesta, yhteisesti työskennellen valtion suurimman elinkeinon edistämiseksi. Maanviljelyksen edut on laiminlyöty ja se suureksi osaksi siitä syystä, että maanviljelijät itse eivät ole yhdistyneet, että heitä liian suuressa määrässä ovat erottaneet paikalliset ja puolueharrastukset. Tehkää siitä loppu! Te olette suuri puolue; Teillä on suuri valta käsissänne, jos Te vaan tahdotte käyttää sitä hyväksenne; Te voitte taituttaa jokaisen hallituksen — — tekemään oikeutta suurelle elinkeinollenne, koska koko kansalle on etua maanviljelyksen menestymisestä. — — Minä huudan sen vuoksi Teille: Järjestykää.»<sup>6</sup>

## *Oliko perustettava maalaispuolue?*

Gebhardin alustuksen johdosta syntyi vilkas keskustelu, jota alustaja itse ryhtyi johtamaan. Hän rajoitti käytävän keskustelun koskemaan vain maalaispuolueasiaa. Niukkojen lähdetietojen perusteella häntä kannatettiin lämpimästi — tosin vanhasuomalaiset suhtautuivat asiaan hieman pidättyvästi. Vaikka asian alkuunpanosta oltiin jonkin verran eri mieltä, päätettiin kysymys ottaa käsiteltäväksi paikallisissa maanviljelysseuroissa ja sopivassa tilaisuudessa pitää yleinen maakuntakokous Seinäjoella. Sitä valmistelemaan asetettiin viisimiehinen toimikunta, joka oli koottu maakunnan omista miehistä. Lopuksi esitettiin toivomus, että paikkakunnan valtiopäivämiehet keskustelisivat Helsingissä asiasta muiden talonpoikaissäädyn edustajien kanssa ja kehittäisivät asiaa edelleen.

Näin kokouksen alkuperäinen tarkoitus, sovintoneuvottelujen suorittaminen, kääntyi Gebhardin alustuksen johdosta uusille urille. Jo Lapuan kokouksen avaajan, maanviljelysneuvos Björkenheimin sanojen takaa kuului, että asiasta oli keskusteltu järjestäjien sisärenkaassa. Mitään lopullisia päätöksiä ei kuitenkaan ehditty tehdä, sillä kokous luisui vähitellen riitaiseksi välien selvittelyksi suomettarelaiten ja nuorsuomalaisten kesken ja sovinto jäi saavuttamatta. Kuitenkin Lapuan kokouksella oli huomattava merkitys maamme vastaiselle puolue-elämälle, sillä siellä ensi kerran lausuttiin julki ajatus koko maan käsittävästä maalaispuolueesta. Niilo Liakka kirjoitti Tornioista Gebhardille: »Esitelmäsi Lapualla ilahdutti tietysti arvannet ennenkaikkea ystäviäsi. Se oli vapauttava sana monen mielestä tässä tukahduttavassa ilmassa.»

Juho Jännes vuorostaan kirjoitti Gebhardille Hallesta maaliskuussa 1906:

»Tuo ajatus suomalaisesta maalaispuolueesta oli minulle jo ennestään tuttu. Kohta lakkoviikon jälkeen minulle tuli se vakaumus, että Suomeen ei rauhaa eikä sisäistä sopua, eikä onnea tule ennenkuin siellä on isäntänä se, jolle isännöisyys kuuluu. Joulukuussa puhuin asiasta mm. [J. J.] Mikkolalle hänen täällä käydessään. Näet siis, että se ajatus jolle Veli on antanut ehjän muodon on ollut ilmassa. Siitä ei käsittäkseni ole pienintäkään epäilystä, että Suomessa syntyy maalaispuolue taloudellisella pohjalla, kun yleinen äänioikeus on toteutunut ja eduskuntareformi tosiasia. Syntykö kohta vaiko vasta myöhemmin, se riippuu käsittäkseni mitä suurimmassa määrin siitä kuinka paljon osuustoimintaliike on herättänyt maalaisrahvastamme. Minun vakaumukseni on, että valtiollista agitatsionia voidaan pikku-tilallisten joukossa harjoittaa vain persoonallisesti ja semmoinen agitatsioni on kai mahdollinen vain osuuskuntien kautta ainakin nykyään. — Olisikohan siitä mitään vaaraa osuustoiminnalle, jos se kytkeytyisi valtiolliseen puolueeseen, kun tämän puolueen ohjelma perustaltaan olisi taloudellinen.»

Jännes kertoo kaikkien Hallen suomalaisten innostuneen Gebhardin ajatuksista.<sup>7</sup>

Gebhardin maalaispuolue-ehdotus herätti alusta alkaen varsin suurta huomiota. Välittömästi Lapuan kokouksen jälkeen maamme lehdistö otti asian pohdittavakseen. Perustuslaillisella taholla suhtauduttiin ajatukseen ihmeen myötämielisesti. Niinpä Helsingin Sanomat piti Gebhardin ohjelmaa ansiokkaana, ihanteellisena ja voimakkaana kehotuspuheena maanviljelijöille yhtyä maalaispuolueeksi. Yleensä todettiin maalaispuolueajatuksen perustuneen luonnollisille edellytyksille. Ruotsinkieliset taas tunsivat tyytyväisyyttä, kun Gebhard otti myös ruotsalaiset pienviljelijät mukaan ehdotukseensa. Toisaalta he kuitenkin hienokseltaan epäilivät, että »suomettarelaiset» ehkä käyttäisivät tätä Gebhardin »malttisosialistista» maalaispuoluetta hyväkseen. Epäilyksiä vahvisti sekin, että Gebhard itse kuului suomalaiseen puolueeseen. Oman puolueen lehdet yleensä selostivat alustusta asiallisesti, ilman kannanottoa. Jyrkän poikkeuksen teki puolueen sihteerin, K. N. Rantakarin kirjoitus Vaasa-lehdessä. Se oli ensimmäinen hyökkäys aiottua maalaispuoluetta vastaan. Pian myös suomalaisen puolueen muutkin lehdet ottivat asian lähemmin tarkasteltavaksi. Ne myönsivät, että silloinen puoluejako oli vanhentunut, mutta totesivat, ettei puolueita kuitenkaan tekemällä tehdä. Asian oli kypsytävä hitaasti.

Kansallisuuskysymys oli edelleenkin tärkeä ohjelmakysymys, vaikkakaan sen ei tarvinnut olla esteenä uusille puolueuudostumille. Todenäköistä olikin, että maamme ennen pitkää saisi myös maalaispuolueen. Tämä oli lehtien mielestä täysin luonnollista, sillä maatalous oli silloin ylivoimainen pääelinkeinomme. Puolueen lehdet asettuivat yleensä odottavalle kannalle asiassa, sillä lähipäivinä oli odotettavissa uusi maalaispuoluekysymystä käsittelevä kokous.<sup>8</sup>

Lapuan kokouksessa esitettiin toivomus, että myös valtiopäivämiesten keskuudessa neuvoteltaisiin maalaispuoluekysymyksestä jossakin Helsingissä järjestettävässä tilaisuudessa. Niinpä kutsuttiinkin etupäässä talonpoikais- ja pappissäätyjen edustajia kokoukseen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran talolle helmikuun 19. päiväksi 1906. Aloite lähti tällä kertaa vanhasuomalaiselta taholta. Kutsussa ilmoitettiin tohtori Hannes Gebhardin alustavan keskustelun yhteiskuntapoliittisesta maalaisohjelmasta eli »uudistuskysymyksistä, jotka olisivat omansa yhdistämään molempiin suomalaisiin puolueisiin kuuluvia edistyksen ystäviä».

Gebhardin alustus oli sama, jonka hän oli pitänyt Lapuan kokouksessa pari viikkoa aikaisemmin. Se sai Helsingissäkin aikaan vilkkaan keskustelun. Kokous hyväksyi Gebhardin ehdotuksen, että ryhdyttäisiin valmis-

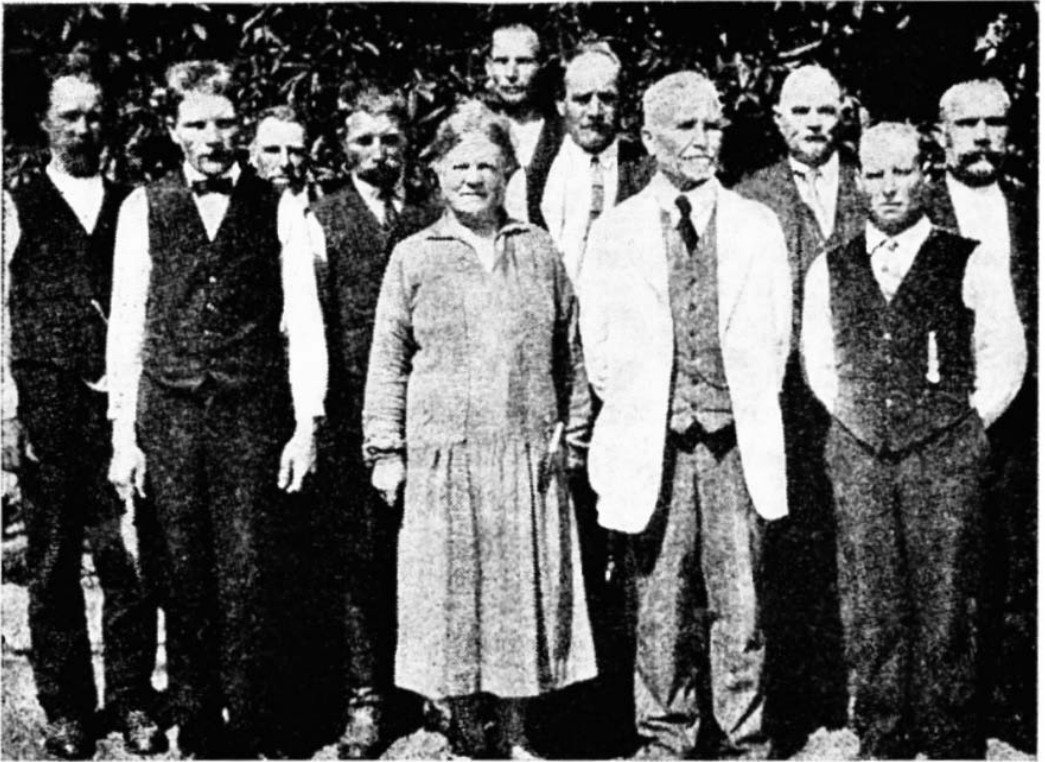
tamaan eri puolueisiin kuuluvien henkilöiden avustuksella yhteistä ohjelmaa maakysymyksen alalta. Asetettiin kymmenhenkinen toimikunta, josta puolet oli vanhasuomalaisia ja toinen puoli nuorsuomalaisia. Kokoonkutsujaksi määrättiin Gebhard itse. Kun ohjelma olisi valmis, kokoonnuttaisiin tekemään päätös mahdollisesta puolueen perustamisesta.

Mutta sopusointu, joka näytti vallinneen Helsingin kokouksessa, oli pian pois pyyhkäisty. Jo neljä päivää myöhemmin oli Helsingin Sanomissa varsin suorasanainen kirjoitus »Kosintaa taas toisella taholla», jossa hyökättiin kokouksen järjestäjien kimppuun toisarvoisessa kokouskutsuasiassa. Lisäksi lehti varsin selvin sanoin syytti »suomettarelaisia» siitä, että he yrittivät houkutella talonpoikaisväestön puolelleen. Se antoi ymmärtää perustuslaillisten pitävän kiinni siitä, että mahdollinen maalaispuolue nojautuisi vankkaan perustuslailliseen pohjaan, näin varsinkin ulkopoliittisista syistä.

Jo seuraavana päivänä Uusi Suometar julkaisi edellisen johdosta kirjoituksen, jossa se torjui syytökset perättöminä. Gebhard itse oli lähettänyt kutsut kokoukseen. Lehti arvelikin, että perustuslaillisten hermostumisen aiheena lienee ollut lähinnä se, että myös nuorsuomalaiset olivat ottaneet osaa kokoukseen, jossa suomettarelaiten »salajuonia» punottiin. Perustuslailliset ilmeisesti pelkäsivät puolueensa hajaantumista, jos maanviljelijät heräisivät toden teolla. Gebhardin alustus »kuuluu panneen myöskin joitakuita 'suomettaria' hermostumaan», tiesi lehti.

Helsingin Sanomien kirjoitus antoi vihdoinkin Gebhardillekin aiheen selittää menettelyään. Hän esitti myös kantansa komitean muodostamisesta. Lehden syytökset »suomettarelaiten suunnitteluihin» nähden olivat hänestä »mitä suurimmassa määrässä huvittavia», varsinkin kun hän hyvin tunsi puolueensa »pääleirin» todelliset mielialat. Hänen käsityksensä mukaan oltiin kummallakin taholla suotta hermostuneita. Hän omasta puolestaan pelkäsi vain, etteivät maanviljelijät kykenisi auttamaan itse itseään, vaan jättäytyisivät kolmessa eri puolueessa taistelemaan keskenään.<sup>9</sup>

Niinpä ensi-innostuksen jälkeen puoluelehdistö asettui joko kielteiselle tai ainakin hyvin epäilevälle kannalle maalaispuolueen perustamiskysymyksessä. Muun muassa arveltiin, etteivät maalaiset vielä olisi riittävän kehittyneitä luomaan omaa itsenäistä puoluetta, jopa Gebhardkin alkoi epäillä heidän mahdollisuuksiaan. Mutta toisenlaisiakin mielipiteitä kyllä lausuttiin julki varsinkin Pohjois-Suomessa ja Vaasan puolella. Sinne juuri perustettu Ilkka-lehti kannatti lämpimästi maalaispuolueajatus, kun vain aloite lähtisi pääkaupungin ulkopuolelta. Lehti oli jo alusta alkaen julistautunut itsenäiseksi, kaikkien silloisten puolueiden



*Pienviljelijäretkikunta Koivuniemessä.*

ulkopuolella toimivaksi yritykseksi. Myös jo kuukautta aikaisemmin Helsingissä toimintansa aloittanut Talonpojan Lehti, joka niin ikään oli itsenäinen, oli myötämielinen asialle.<sup>10</sup>

Gebhard itse olisi halunnut yhdistää suomalaiset puolueet siten, että niiden kaupunkilaisjäsenet olisivat jääneet maalaispuolueen ulkopuolelle. Tätä silloiset puolueet eivät voineet sallia, sillä se olisi hajottanut niiden voimat juuri vaalien edellä. Ne pelkäsivät, että vastapuoli mahdollisesti yrittäisi houkutelulla talonpojat ja tilattomat puolelleen.

Nuorsuomalaiset ja ruotsalaiset hyökkäsivät »suomettaria» vastaan siksi, että he muka Gebhardin ohjelman taakse kätkeytyen houkuttelivat mainittuja väestöryhmiä puolelleen ja pyrkivät hajottamaan perustuslaillisen puolueen. Jos Gebhardin ehdotus maalaispuolueesta toteutuisi, se muuttaisi melkoisesti puolueryhmiä, mikä olisi omiaan heikentämään maan valtiollista asemaa. Siksi he katsoivatkin laillisten olojen palauttamisen ensiarvoisen tärkeäksi, ja vasta sen jälkeen olisi maalaispuolueen perustamisen vuoro. Helsingin Sanomat hyökkäsi myös Geb-

hardin kieliohjelmaa vastaan väittäen, että siitä voitiin hyvinkin kehittää »suomalaisen puolueen natsionalistinen eli kansalliskiihkoinen sorto-ohjelma». Lehti kummasteli, miksi Gebhard jätti ruotsalaiset pienviljelijät suunnitelmiansa ulkopuolelle — tässä se poikkesi kyllä totuudesta.

Sosialisteilta Gebhard sai enemmän myötätuntoa osakseen, mikä on varsin ymmärrettävää, asettuihan hän sosialistisen kehitysteorian kannalle. Hänen torppariohjelmansa oli jopa heidän Forssan ohjelmaansa jyrkempi. Sosialistit itsekkin myönsivät tämän ja tunnustivat, että Gebhardin ohjelman ensimmäinen osa, jossa hän käsitteli maan hankkimista tilattomille, ei sotinut heidän periaatteitaan vastaan. Myös Gebhardin ehdotukset uudeksi maanvuokralaiksi olivat heistä »sosialistisia». Ohjelman toinen puoli, jossa oli ehdotuksia pientilallisten ja talollisten aseman parantamiseksi, ei ollut heistä yhtä tyydyttävä, sillä »niitten takia saa kyllä hyvin helposti talolliset järjestymään», he arvelivat. »Jo pelkkä ajatuskin kytkeä torpparit ja tilalliset saman ohjelman piiriin tuntuu mahdottomalta», ajateltiin. Kansan Lehti kutsui Gebhardin maalaispuoluetta »maalaispohattain puolueeksi». — Yleensä valitettiin, että Gebhard oli joutunut peräytymään suomalaisen puolueen ohjelman taakse. Sekä perustuslaillisten että sosialistien vihjailut, että »suometarelaiset» olivat houkutelleet Gebhardin peräytymään maalaispuolueyrityksestään, eivät olleetkaan aivan perättömiä. Suomalaisen puolueen valtuuskunnan kokouksessa 10. 2. 1906, siis Lapuan kokouksen jälkeen, Gebhard valittiin puolueen torpparikomiteaan, ja pari päivää ennen Helsingin kokousta päätettiin, ettei puolue asetu maalaispuolueasiassa vastustavalle kannalle. »Kuitenkaan ei pidetty suotavana, eikä luultavanakaan, että uudesta liitosta tulisi mitään valtiollista puoluetta.» — Puolueen lehdet myötäilivät tätä päätöstä varsin joustavasti. Myönnettiin, että silloinen puoluejako oli kyllä vanhentunut, mutta koska suunnitellun maalaispuolueen ja suomalaisen puolueen ohjelmilla ei muka ollut suurtakaan eroa, oli tarpeetonta perustaa uutta puoluetta. Se ei ollut toivottavaakaan, koska maalaispuolue perustuisi vain yhden kansanosan taloudellisille eduille. Asia olisi toisin, jos sen ohjelma olisi osana suuren puolueen, kuten esimerkiksi suomalaisen puolueen, ohjelmassa. Tällöin koko kansan etu otettaisiin huomioon. Muuten Gebhardin yritystä pidettiin »voimakkaana, tarpeen sanelemana herätys-huutona», jolle annettiin lämmin tunnustus.

Aikaisemmin mainitussa vastineessaan Helsingin Sanomille Gebhard osoitti perääntymisen oireita. Myös se, ettei hän kutsunut Helsingissä valittua komiteaa koolle, vahvistaa tätä käsitystä. Kuitenkin on ilmeistä, että perustuslaillisillakin oli osuutensa asiaan. Joka tapauksessa Geb-



hardin maalaispuolueyritykset päättyivät tähän. Entisten puolueiden painostus oli ollut liian voimakas.

Lapuan kokouksessa pitämänsä alustuksen johdosta Gebhard tosin sai varsin laajaa kannatusta Pohjanmaalla. Maisteri Väinö Borg (Kivilinna) kirjoitti Gebhardille huhtikuun 3. päivänä 1906 asiasta: »Yleistä vastakaikua se on herättänyt maalaisympäristössä, joten ei tarvitse muuta kuin puhaltaa tulta hehkuviin hiiliin.» Paikallinen suomalainen puolue otti sen tehtäväkseen. Niinpä maaliskuun 4. päivänä pidetyssä puolueen Keski-Pohjanmaan piirikokouksessa Kälviällä pidettiin välttämättömänä maalaisten osuuden lisäämistä puolueen piirissä. Väliaikainen piiritoimikunta sai tehtäväkseen kehottaa perustamaan suomalaisia seuroja, jotka laajentaisivat ohjelmaansa Gebhardin kirjan pohjalla. Näiden seurojen tuli valita edustajia yleiseen kokoukseen, jossa päätettäisiin maakuntaliiton perustamisesta. Tämä yleinen kokous ilmoitettiin pidettäväksi Oulaisissa vapunpäivänä. Siellä keskusteltiin maalaispuolueasiasta Gebhardin ohjelman pohjalla.

Kivilinna kirjoitti huhtikuussa Kokkola-lehteenkin itsenäisen pienviljelijäpuolueen perustamisesta. Hän piti luonnollisena, että pienviljelijät itse ryhtyivät ajamaan asioitaan, sillä valitettavasti kaikki silloiset puolueet olivat kaupunkipuolueita. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että luovuttaisiin suomalaisen puolueen aatteista. Hänestä oli tärkeintä, että pienviljelijöillä olisi oma ohjelmansa ja omat edustajansa tulevissa vaaleissa ja hänestä Gebhardin ohjelma täytti nämä vaatimukset. Luultavasti juuri Kivilinnan aloitteesta Oulaisten kokous muutettiin pienviljelijöiden kokoukseksi. Hän näet kirjoitti Gebhardille jälleen huhtikuun 23. päivänä 1906 mm.:

»Olemme tuumailleet sittenkin panna Oulaisissa alkuun pienviljelijäin liiton s.o. asettaa väliaikaisen hallituksen, hyväksyä sääntöehdotuksen ja ohjelmaehdotuksen, mutta jättää vahvistuksen hakeminen säännöille ja lopullinen perustaminen siksi kuin liike on levinnyt laajemmalle ja voidaan kutsua paikallisyhdistyksen edustajat lopulliseen kokoukseen. Väliaikaiseen hallitukseen olemme aikoneet pyytää henkilöitä ympäri koko maan, joten hanke ei suinkaan saisi nurkkakuntaisuuden leimaa. Tarkoitus oli Teidän kauttanne tiedustella suostuisivatko esimerkiksi sikäläiset talonpoikaissäädyn edusmiehet väliaikaiseen hallitukseen rupeamaan. Jos joku kagaali siihen suostuisi, pyytäisin tietoja senkaltaisesta henkilöstä.

Pääsyy: liike pitäisi saada vyörymään, jotta siitä ehtisi jotakin tulla siksi kun sitä vaaleissa tarvitaan. Toiseksi pelkäämme, että kun nyt kilvan perustetaan sekä suomalaisia [suomalaisen puolueen] että perustuslaillisia seuroja, kansa ehtii sotkeutua ja kyllästyä moniin yhdistyksiin ja myöskin vaikeuttavat monet erilaiset seurat uuden »Liiton» organiseerausta.

Jos viime tingassa ilmoitettaisiin kagaalilehdissä, niin se laajoissa piireissä tulokittaisiin, että tahdomme haalia liittolaisia, hajoittaa perustuslaillisia, pelätään jms.

Omissakin tulee olemaan vastusta ja siksi on turha haalia tänne patenttiperustuslaillisia ja saada siten vanhat, vielä voimakkaat intohimot kuohumaan. Parempi alkaa varman joukon keskuudessa, mutta sanoa heti rehellisesti, että tahdotaan kaikki mukaan. Jos aatteella on voimaa, voittaa se ajan tullen, jos ei, ei siinä liitto-  
laisten hakeminen auta!»

Kivilinna pyysi Gebhardia ehdottomasti mukaan Oulaisiin. »Muuten järjestöstä tulee kagaalinen», hän arveli jatkaen: »Sieltä se lähtee se maalaisliittoliikekin. Se on kaikin puolin nyt saatava itsenäiseksi ja estettävä sortumasta.»

Toukokuun 1. päivänä 1906 noin 200 edustajaa kokoontui tähän Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan pienviljelijöiden kokoukseen Oulaisiin. Maisteri Kivilinna selitti, että hän Kälviän kokouksen asettaman valiokunnan puolesta esitti keskusteltavaksi kysymyksen pienviljelijäpuolueen perustamisesta. Samalla hän selosti Gebhardin ohjelmaa ja luki valiokunnan lausunnon asiasta. Vilkas keskustelu osoitti, että oltiin yksimielisiä pienviljelijöiden yhtymisen tarpeellisuudesta. Enemmistö kannatti itsenäistä puoluetta, vähemmistön mielestä aika ei ollut sovelias yritykselle, sillä se tulisi aiheuttamaan hajaannusta suomalaisen puolueen piirissä. Perustaminen olisi tarpeeton myös sen vuoksi, että useat ehdotetun ohjelman kohdat olivat jo suomalaisen puolueen ohjelmassa.

Vastustuksesta huolimatta päätettiin perustaa puolue, jonka ohjelmaksi hyväksyttiin melkein muuttamatta valiokunnan ohjelmaehdotus. Pienviljelijöiden tuli muodostaa puolueen ydin, mutta muutkin asiasta kiinnostuneet, jotka hyväksyivät ohjelman, voisivat siihen liittyä. Ohjelman pääkohdat oli otettu Gebhardilta lukuun ottamatta kieliohjelmaa, joka oli huomattavasti jyrkempi. Kokouksessa valittiin myös kolmetoistahenkinen valiokunta ajamaan asiaa edelleen. Sille jätettiin puolueen nimen keksiminen ja uuden, suuren kokouksen valmisteleminen syyskuuksi Kälviälle.<sup>11</sup>

Suomalainen puolue ei katsonut suopein silmin näitä keskipohjalaisten itsenäistymisyrityksiä. Kesäkuun 4. päivänä pidettiin Seinäjoella kokous, jonne Gebhard oli lähettänyt tervehdyksensä »Pohjanmaan maanviljelijöille». Siinä hän — koska hän tällä välin oli ollut muokkaamassa suomettarelaista vaaliohjelmaa — osittain peräytyi niistä ajatuksista, joita oli helmikuussa esittänyt Lapualla. Tosin Gebhard edelleenkin piti luonnollisena, että talonpoikaisväestö tulisi ennen pitkää luomaan myös poliittisen järjestön, mutta tällä hetkellä, jolloin kaikki puolueet olivat kilvan ottaneet maalaiskysymyksen ohjelmiinsa, näytti erityisen maalaispuolueen perustaminen hänestä turhalta. Kokous hyväksyi Oulaisten jyrkän ohjelman, mutta vain sillä edellytyksellä, että »maalaisryhmä

edelleen jää koko kansaa koskevilla kysymyksillä suomalaisen puolueeseen, uskoen käytännölliset tehtävänsä erikseen asetetulle toimikunnalle».

Oulaisissa valittu toimikuntakin julkaisi kesäkuun lopulla julistuksen »Pohjanmaan kansalle», jossa se ilmoitti päätyneensä siihen tulokseen, että toiminnan päämääränä oli koko maata käsittävä liitto. Siksi se kehotti ensi tilassa perustamaan maalaisliiton paikallisjärjestöjä, jotka asettuisivat sen ohjelman taakse, joka oli hyväksytty Oulaisissa. Ohjelma oli tarkoitus lopullisesti hyväksyä liiton perustavassa kokouksessa Kälviällä syyskuun loppupuolella.

Suomalaisen puolueen painostus uutta pienviljelijöiden yritystä vastaan ei päättynyt Seinäjoen kokoukseen. Puolueen vaikutuksesta alettiin varsinkin Pohjanmaalla perustaa »suomalaisia maalaisliittoja», joita väitettiin Oulaisten ohjelman pohjalla toimiviksi itsenäisiksi osastoiksi. Tämän lisäksi pienviljelijöiden liiton innokkain puuhaaja, maisteri Kivilinna, joutui eroamaan Kokkola-lehden päätoimittajan paikalta. Kun myös Oulun puolen edustajat jäivät pois, yritys raukesi vähitellen.<sup>12</sup>

### *Eteläpohjalaiset Gebhardin linjoilla*

Gebhardin Lapuan kokouksen herätyshuuto lankesi otolliseen maa-perään Etelä-Pohjanmaalla. Juuri tämän maakunnan perustuslaillisten puoleen hän oli kääntynyt maalaispuolueajatuksineen ja saanut vastakaikua heiltä. Etelä-Pohjanmaalla Gebhardin ajatukset saivat lämmintä kannatusta nuorsuomalaisten keskuudessa, jotka eivät olleet tyytyväisiä silloiseen kaupunkilaisia suosivaan puoluejakoon. Heidän toimestaan perustettiin Ilkka-niminen, täysin itsenäisellä pohjalla toimiva sanomalehti. Lehden kritiikki kohdistui jo näytenuumerossa myös sen perustajien omaa, nuorsuomalaista puoluetta vastaan siksi, että sen hallintoon oli valittu yhdeksäntoista helsinkiläistä. Tämä ei lehden mielestä vastannut kansanvaltaisuuden vaatimuksia. Se piti suorastaan uskallettuna jatkaa entisten, riitaisten puolueiden pohjalta. Siksi ei pitänyt päästää oikeaa hetkeä ohi. »Tänä suurena historiallisena ajankohtana on maalaisväestön koottava voimansa vahvaksi järjestöksi toteuttamaan suuria yhteiskunnallisia, valtiollisia ja ennen muuta taloudellisia uudistuksia», lehti julisti.

Ilkka alkoi ilmestyä vakituisesti heinäkuun alussa 1906. Maalaispuoluehankkeesta ei siinä puhuttu paljoakaan. Vasta elokuun 18. päivänä oli

lehdessä kirjoitus Sananen ennen vaaleja, jossa korostettiin järjestäytymisen merkitystä. Niinpä kokoonnuttiinkin syyskuun 2. päivänä Kauhavalle, missä vaadittiin innokkaasti oman puolueen perustamista, johon saisivat sekä »vanhat» että »nuoret» liittyä. Näin jatkettiin Gebhardin ajatusten toteuttamista, mutta muuten oli tarkoitus ryhmittyä jonkinlaiseksi »nuorsuomalaiseksi maalaispuolueeksi», joka eroaisi kaupunkien nuorsuomalaisista ohjelmansa puolesta, koska maalaiskysymykset olisivat siinä tärkeimmällä sijalla. Kokouksessa valittiin toimikunta valmistelemaan maakunnallista kokousta Kauhavalle. Sitä varten järjestettiin Vaasaan syyskuun 19. päivänä 1906 valmisteleva kokous, jossa yksimielisesti oltiin puolueen perustamisen kannalla. Pitkän harkinnan jälkeen päädyttiin nimeen »Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalainen maalaisliitto», joka tulevissa vaaleissa suojelisi nuorta puoluetta molemmilta äärimmäisyyshaloilta suunnattuja hyökkäyksiä vastaan. Varsinainen perustava kokous kutsuttiin aluksi koolle Kauhavalle lokakuun 28.—30. päiväksi, mutta yhteensattumien vuoksi se siirrettiin viikkoa aikaisemmaksi. Silloin lopullisesti päätettiin Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton perustamisesta ja hyväksyttiin sille ohjelma, johon oli saatu vaikutteita nuorsuomalaisien, sosialistien ja vanhasuomalaisien ohjelmista. Vaaleihin päätettiin ottaa osaa yhteistyössä nuorsuomalaisien kanssa, koska pelättiin, ettei saataisi omin voimin edustajaa eduskuntaan.

Samana päivänä kun Kauhavan kokous oli, kokoontui nuorsuomalaisia myös Laihialle pohtimaan maalaiskysymyksiä. Tämä tapahtui tietämättä edellä mainitusta kokouksesta. Tyytymättömyys nuorsuomalaisen puolueen ohjelmaan oli pannut heidät liikkeelle ja tarkoituksena oli saada aikaan jonkinlainen vaaliliitto samoin ajattelevien kesken. Kokous määritteli ohjelmavaatimuksensa, jolla oli oma merkityksensä tulevalle maalaisliitolle. Valittiin toimikunta, joka veloitettiin kääntymään kehotuskirjeillä muissa kunnissa samoin ajattelevien puoleen.<sup>13</sup>

### *Oululaisten maalaisliitto*

Kolmaskin yhteensattuma tapahtui syyskuun 2. päivänä. Myös Oulussa kokoonnuttiin maalaispuoluekysymyksen ympärille. Jo aikaisemmin oli Ylivieskan alustavassa kokouksessa pidetty koko maan käsittävää maalaispuoluetta tärkeänä. Nyt kokoonnuttiin elokuun 21. päivänä allekirjoitetun julistuksen kehotuksesta alustavasti pohtimaan asiaa, missä tulitiin samaan tulokseen kuin edellisessä alustavassa kokouksessa. Oulujoen

maalaisseuran johtokunnan nimissä lähetetyn kiertokirjeen perusteella oli määrä kokoontua uudelleen Ouluun syyskuun 18. ja 19. päivänä. Julistus herätti melkoista huomiota lehdistössä, mm. Oulussa ilmestynyt »suomettarelainen» Kaiku näki yrityksessä »viikinkien vaalikiihotusta». Myös sosialistinen Kansan Tahto suhtautui asiaan kielteisesti. Sen mielestä oli yritys nuorsuomalaisten ja suomettarelaiden liittoutuma, »siunausrikas yhteisnuotta». Nuorsuomalaiset taas suhtautuivat yleensä myönteisesti asiaan, mutta varoittivat sotkemasta tätä yritystä Oulaisten maalaispuolueyritykseen, joka oli lähtenyt vanhasuomalaiselta taholta. Molemmat pyrkivät osoittamaan, että vastapuoli pelkäsi hajotusyrityksiä. Gebhard kirjoitti Pellervo-lehteen varsin »pyöreän» kirjoituksen, jossa hän kuitenkin piti maalaisten liittoutumaa luonnollisena ilmiönä.

Oulun »maalaispäiville» saapui lähes kaksisataa edustajaa noin neljästäkymmenestä kunnasta. Otto Karhi alusti maalaispuoluekysymyksen ja hän totesi, että entisten puolueiden piirissä oli aineksia, joiden edut olivat ristiriidassa maalaisväestön etujen kanssa. Siksi oli epäiltävää, voitiinko entisellä pohjalla turvata maalaisten edut. Hänestä yhteenliittymisen tuli tapahtua ammatillisella pohjalla, osuustoiminnallisella pohjalla ja vihdoin valtiollisen puolueen linjalla. Nämä ajatukset hän oli lainannut Hannes Gebhardilta. Karhi esitti myös ohjelmaehdotuksen, joka pääasiassa oli nuorsuomalaisen puolueen talonpoikaissäädyn edustajien maalaisohjelman jäljennös. Maalaispuoluekysymykseen nähden kokous oli yksimielisesti oman puolueen perustamisen kannalla.

Puolueen nimeksi valittiin Suomen maalaisväestön liitto. Ohjelματοimikunta tarkasti ehdotuksen ja kokous hyväksyi miltei sanatarkan jäljennöksen edellä mainitusta maalaisohjelmasta. Sen kolmas ja neljäs kohta koskivat maan hankintaa tilattomille ja torpparien aseman parantamista, jotka olivat tärkeitä kohtia Gebhardin Lapuan esityksessä. Mutta uudessa ohjelmaehdotuksessa otettiin myös mäkitupalaiset huomioon. Kieliohjelma oli kopioitu Oulaisten kokouksen ohjelmasta — siis Gebhardin kantaa jonkin verran jyrkempi.<sup>14</sup>

Oulun kokouksen tulokset herättivät suomalaisen puolueen lehdistössä yleistä tyytymättömyyttä. Erityisen harmistuneita oltiin siitä, että alun perin omasta leiristä lähtenyt yritys oli liukunut nuorsuomalaisten käsiin. Toimeenpanijoita syytettiin vanhasuomalaisten syrjimisestä. Arveltiin nuorsuomalaisen puolueen muuttavan nimensä ruotsalaisen puolueen tavoin, joka oli vaalien edellä muuttanut nimensä ruotsalaiseksi kansanpuolueeksi (Svenska folkpartiet) siten pestäkseen »tahriintunutta naamaansa». Koko maalaispuoluepuuha leimattiin ruotsinmielisten asiaksi.

Suomalaisen puolueen puoluekokous päätti lähettää jäsenilleen salaisen kiertokirjeen, jossa heitä kehoitettiin lukuisina saapumaan Seinäjoen kokoukseen, jotta suomalaisen puolueen ohjelma ja erittäinkin sen maalaisohjelma hyväksyttäisiin maalaisliiton ohjelmaksi. Yritys epäonnistui osittain, sillä Helsingin Sanomat »paljasti» suomettarelaiten aikomuksen ja varoitti nuorsuomalaisia odotettavasta »valtausyrytyksestä».

Puoluekokouksessa Hannes Gebhard piti alustuksen »Maanviljelijäin yhteistoiminnan edistämisestä», joka käsitteli maanviljelijöiden osuustoiminta-asiaa. Sen yhteydessä hän kosketteli myös maalaispuolueasiaa. Hän oli ilmeisesti edelleenkin sitä mieltä, että tarvittiin maalaispuolue, mutta hän ei solidaarisuussyistä puoluettaan kohtaan voinut esittää selvää kantaansa asiassa. Sen sijaan hän tunnusti, että suomalainen puolue oli vilpittömästi tehnyt kaikkensa, jotta maalaispuolue tulisi tarpeettomaksi.

Nuorsuomalaisetkaan eivät varauksettomasti kannattaneet maalaispuolueen perustamista, sillä ajankohta ei vaalien vuoksi ollut sopiva. Pelättiin hajaannusta puolueen omassa piirissä, varsinkin kun »Oulun ohjelma» oli varsin lähellä nuorsuomalaisen puolueen ohjelmaa. Seinäjoen kokouksen järjestäjien taholta esitettiin Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaiselle maalaisliitolle toivomus, että se luopuisi ajamasta omaa maalaisliittoa ja yhtyisi oululaisten yritykseen, mutta ehdotus torjuttiin. Eteläpohjalaiset halusivat olla itsenäisiä.<sup>15</sup>

Seinäjoen kokous herätti suurta kiinnostusta. Lokakuun 26. päivänä kokoontui sinne noin kolmesataa edustajaa maan eri puolilta. Eniten heitä oli Oulun läänistä, Etelä- ja Länsi-Suomi sen sijaan olivat heikomin edusteilla. Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton edustajat olivat vain kuuntelijoina mukana. Alustuksen maalaispuolueen perustamiskysymyksessä piti Otto Karhi, joka esitti myös Oulun kokouksen ohjelman. Hän selitti, että tarkoituksena oli perustaa liitto, jonka ohjelma olisi täysin edistysmielinen. Siihen voisivat liittyä kaikki ne, joiden sydämenasiana oli edistää kansan hyvinvointia. Tarkoituksena ei ollut asettua minkään muun puolueen tielle, joka vain käytti laillisia ja rehellisiä keinoja. Otto Karhin alustus herätti vilkasta keskustelua, jossa ensin rajoituttiin liiton perustamiskysymykseen. Suomalaisen puolueen taholta esitettiin epäilyjä kokouksen päätösvaltaisuudesta, koska edustajat olivat pääasiassa vain Oulun läänistä. Lisäksi tähdennettiin, että niin kauan kuin suomalaisuuden asia oli lopullisesti ratkaisematta olivat liiton perustamisyrytykset vain hajoittavia tekijöitä, jopa vaarallisia. Siksi oli tärkeää asettaa suomalaisuuden aate kaiken edelle, jotta ei olisi jouduttu »ruotsalaisten orjuuteen».

Täysin itsenäisesti esiintynyt Gebhard torjui omasta puolestaan edellä mainitut epäilykset. Hänestä ei suomalaisuuden asia suinkaan kärsinyt siitä, että Suomen talonpojat liittyisivät yhteen. Päinvastoin oli »Oulun ohjelma» hänestä liiankin jyrkällä kannalla kielikysymykseen nähden. Vaara ei uhannut ruotsalaiselta taholta, sillä uudessa eduskunnassa heidän edustuksensa tulisi varsin pieneksi. Sen sijaan oli taisteltava virkaja rahavaltaa vastaan. Myös sosiaalidemokratia oli hänestä vaarana yhteiskunnan terveille kehitykselle, varsinkin kun ei lopullisen ohjelman puuttuessa tiedetty mihin sosialistit tähtäsivät. Gebhard sanoi heidän ajavan perintöoikeuden poistamista. Siksi oli maalaisväestön riitelemättä liityttävä yhteen, jotta eivät sivistystä vastustavat voimat saisi otetta kansastamme. — Nämä mielipiteet aiheuttivat pari »alas!»-huutoa yleisön taholta. Puheensa jatkossa Gebhard sanoi olevansa varma siitä, että sosiaalidemokratiasta tulisi myöhemmin vaara maallemme, jos se pääsisi liiaksi valtaan. Siksi hän ei mitenkään käsittänyt, että edelleenkin vastustettiin maalaisväestön yhteenliittymistä. Mutta maalaisliitto kohtaisi myös sisäisiä vaikeuksia, mitkä johtuisivat ehdotetun ohjelman ylimalkaisuudesta.<sup>16</sup>

### *Jättivätkö maalaiset Gebhardin yksin?*

Huomiota Seinäjoen kokouksessa kiinnittää Gebhardin kohtelu. Jotkut suomalaisen puolueen jäsenet olivat loukkaantuneita Gebhardille osoitetuista »alas!»-huudoista, varsinkin kun hän oli ensimmäisenä herättänyt ajatuksen maalaispuolueesta ja monin tavoin toiminut heidän hyväkseen. Huolimatta siitä, että Gebhard edelleenkin lämpimästi kannatti maalaispuolueen perustamista, asettuivat monet vastapuolen edustajat torjuvalle kannalle häntä kohtaan. Ei tahdottu tunnustaa, että hän oli maalaispuolueajatuksen isä, vaan kunnia tästä vyörytettiin oululaisille. Tämä aiheutti varsin vilkkaan sananvaihdon. Kiihtyneen keskustelun kuluessa kerrotaan Gebhardille huudetun, että kokouksessa ei tarvittu herroja eikä tohtoreita. »Suomettarelaiten» mitta oli täysi. He poistuivat kokoushuoneesta. Myöhemmin samana päivänä he lähettivät kokoukselle vastalauseen Gebhardin ja eräiden muiden suomalaisen puolueen jäsenten saamasta kohtelusta. Kokous sivuutti sen vaitiololla ja jatkoi asioiden käsittelyä. Poliittisessa kiihkossa unohdettiin ilmeisesti Gebhardin osuustoiminnalliset ansiot ja hänen pitkäaikainen työnsä maalaisväestön hyväksi. Näin ei ilmeisesti kuitenkaan ollut laita kaik-

kialla maaseudulla. Niinpä Kärkölästä suorastaan käännettiin hänen puoleensa myös valtiollisissa asioissa. Maanviljelijä Salo-Pyssylä kertoo lokakuun alussa 1906, miten jo Mikonpäivinä oli kokoonnuttu perustamaan valitsijamiessyhdystä, mutta yhteistä pohjaa ei ollut löydetty, ennen kuin kirjoittaja ehdotti, että

»— — ryhtyisimme maataviljelevän väestön puolueen perustamispuuhiin. Tiedän ettei suurinta osaa maanviljelijöitä täällä Kaakkois-Hämeessä miellytä nykyiset puolueet. Ehdotukseni sai heti kannatusta siinä toivossa, että kunhan tästä vain tulisi valmista. Minä viittasin Oulun läänin maataviljelevän väestön puuhiin. — — Minä sain toimekseni kääntyä Herra Tohtori teidän puoleenne kirjallisesti, että antaisitte kaikkia niitä ohjeita vastaiselle toiminnallemme kun nykyoloissa mahdollisesti voi. tai heitetäänkö tuumamme vielä sikseen tällä kertaa?»

Ilmeisesti Gebhardin passiivisuus pidatti kärköläläisiä ja muitakin Kaakkois-Hämeen miehiä, sillä Salo-Pyssylä kirjoitti hänelle näiden nimissä taas marraskuun puolivälissä 1906.

»Olemme tarkoin seuranneet maalaisliiton vaiheita ja on meille tuttua ken on sen alkuperäinen synnyttäjä. Pyydämme nyt vastausta Teiltä seuraaviin kysymyksiin: Kun tänne ei ole vielä maalaisliittoa perustettu, niin olisiko se sopivaa ja oikein, että me alkaisimme puuhata sitä henkiin?

Kyllä se henki nyt on niin voimakkaasti ilmassa, että sen luulisi menevän täällä läpi. Teidän lausuntonne ratkaisee sen, joko ryhdyn tai en siihen puuhaan. Minä tunnen sydämessäni niin voimakkaasti äänen, että Te se olette Herra Tohtori ja Te yksin nykyään tunnetuista tiedemiehistä, joka kykenee meitä maalaisia oikeita teitä johtamaan. Te olette siihen yksin oikeutettu, ei kukaan muu. Teidän pitäisi tarttua ohjaksiin, muuten ei siitä tule kunnollista toimintaa. Minä pyydän, minä rukoulen Teidän ottamaan tämän asian nopeasti johtoonne, jos se mitenkään on mahdollista. Sillä ilman pontevaa johtajaa siitä koko maalaisliitosta tulee mitätön kalu — minä tunnen maalaiset, minä tunnen niiden tyhmyyteen vivahtavan itsekkyyden ja olen varma siitä, että ellei pontevaa johtajaa nopeaan nouse puolueelle, niin pienen ajan päästä johtaa joka mies.

Te Herra Tohtori olette nykyään ainoa mies, jolla on useamman Suomalaisen rakkaus ja myötätunto. Minä tiedän, he ovat sanoneet ne pohjalaiset kunnanmiehet, että otetaan johto omiin käsiin, ei tarvita herroja johtamaan, vaan se on intoilua, se on kuumetta sellainen puhe, ilman tietoisia viisaita johtajia ei maalaisliitto ole kuin unelma vain, ja sitä minä en soisi.

Sen tähden käännyn Teihin lapsellisella luottamuksella ja tiedän varmaan sen olevan oikeata ja jaloa, mitä Te esitätte meidän maalaisten kohtaloista.»

Näin oli siis Gebhardilla nimenomaan Lounais-Suomessa niin lämpimiä ja ehdottomia kannattajia, ettei mikään puolueinnostus tai puoluekiihko saanut heidän luottamustaan Gebhardiin horjumaan eikä heitä liittymään uuteen maalaispuolueeseen, koska sen kannatus ensimmäisissä



eduskuntavaaleissa rajoittui aivan muualle, erityisesti Pohjanmaalle. Yleensä ei periaatteessa kuitenkaan asetettu vastustamaan maalaisten yhteenliittymistä, mutta sen sijaan epäiltiin heidän ohjelmaansa. Siksi suomalainen puolue ehdotti, että päätettäisiin ensin ohjelmasta ja vasta sitten puolueen perustamisesta. Myös Gebhard asettui tälle kannalle. Tätä nuorsuomalaiset pitivät »suomettarelaiten taktikointina». Mutta koska nuorsuomalaiset olivat enemmistönä, päätettiin heti perustaa Suomen maalaisväestön liitto, joka asettui »horjumattoman laillisuuden kannalle». Ohjelmaksi hyväksyttiin melkein sellaisenaan »Oulun ohjelma». »Suomettarelaiten» yritykset uusin valtakirjoin vallata kokous epäonnistuivat ja liitto jäi nuorsuomalaisten käsiin. Gebhard luopui muiden suomalaisen puolueen jäsenten tavoin enemmistä yrityksistä vaikuttaa uuden puolueen toimintaan.

Ei voitane kiistää, että eduskuntaudistuksen luomat muuttuneet olot herättivät Gebhardissa ajatuksen yhdistää rakoileva maalaisväestö maalaispuolueeksi. Enää eivät Venäjän kysymys ja kielikysymys jakaneet ihmisiä puolueisiin, vaan nyt olivat yhteiskunnalliset kysymykset etualalla. Uudessa eduskunnassa tulisi Gebhardin mielestä olemaan kaksi toisiaan vastaan taistelevaa puoluetta, sosialistinen ja »oikeistopuolue».

Välttääkseen näiden kaupunkilaispuolueiden aiheuttamaa yksipuolisuutta olisi pienviljelijöiden ollut liityttävä yhteiskunnalliseksi edistyspuolueeksi, jolle maakysymykset olivat pääasia. Gebhard kehotti pienviljelijöitä vaatimaan uudistuksia. Vuokrasuhteet oli järjestettävä oikeudenmukaisemmalle kannalle ja lainsäädäntö oli uudistettava perinpohjaisesti. Äärimmäisissä tapauksissa oli turvauduttava jopa pakkolunastusmenetelmään. Ehdotus oli varsin pitkälle menevä, mutta Gebhard katsoi, että vallassaolijoillekin oli edullisempaa myöntyä uudistuksiin hyvissä ajoin. Hän vetosi voimakkaasti pienviljelijöiden aktiivisuuteen, jotta parannukset toteutuisivat.

Gebhard oli siis välillisesti saanut aikaan maalaisliiton synnyn, vaikkei itse ollutkaan puolueessa mukana. Myöhemmin hän kertoi S. S. Aittoniemelle, että hänen varsinainen tarkoituksensa oli ollut muodostaa puolue, johon Suomen lukuisa torppariväestö olisi voinut liittyä. Hänestä itsestään ei kuitenkaan ollut puoluejohtajaksi, ja kun muut eivät tulleet mukaan, niin asia jäi. Ilmeistä on kuitenkin, että uuden maalaisliiton saama nuorsuomalainen patina lopullisesti vieroitti Gebhardin maalaisliitosta, joka aluksi esiintyi suorastaan nuorsuomalainen maalaisliitto-nimisenä. Monipuolisen ohjelmansa takia sitä ei ollut tarkoitettukaan nimenomaan talonpoikaiseksi luokkapuolueeksi, vaikka se jo Gebhardin elinaikana kehittyi tyypilliseksi pohjoismaiseksi talonpoikaispuolueeksi.<sup>17</sup>

## *Hannes Gebhard eduskunnassa*

Hannes Gebhardin välttelevä suhtautuminen maalaispuolueeseen johtui ilmeisesti myös siitä, että »hän oli siellä suomettarelaisessa puolueessa niin tiukasti kiinni ja ystävät olivat siellä, niin että ne pitivät hänet kiinni siellä», kuten Otto Karhi on arvellut. Olihan koko Pellervon sisärengas tosiaan mukana »suomettarelaisten» vaalipuuhissa ja Gebhard itsekin jo keväällä 1906 laatimassa suomalaisen puolueen maalaisohjelmaa. Luultavasti Gebhard ajatteli, kuten Fagerström on väittänyt, että valtiollisen puolueen perustaminen pelkän maatalousammatin varaan pikemminkin vahingoittaisi kuin hyödyttäisi Pellervo-Seuran ja osuustoiminnallisten keskusliikkeiden asiaa, jonka hän oli pyrkinyt pitämään erillään politiikasta. Tästäkään syystä Gebhard ei liene ollut halukas kansanedustajaksi ja sitä paitsi hänellä oli poliittisesta toiminnastaan vain ikäviä kokemuksia. Mutta ystävät tekivät parhaansa taivuttaakseen Gebhardin politiikkaan. Niinpä A. Osw. Kairamo kirjoitti Hattulasta heinäkuussa 1906 Gebhardille: »Jos Sinä terveytesi takia tahdot vetäytyä pois valtiopäivätyöstä, johon Sinä ilmeisesti kuulut ja johon Sinua tarvitaan, niin siinä tietysti ei kellään ole mitään sanomista. Mutta pukarien epäluulot eivät riitä Sinua vapauttamaan ja toivottavasti Sinä itsekään et anna tälle vaikuttimelle ratkaisevaa merkitystä. En puolestani usko, että noilla herroilla olisi mitään niin vakautunutta epäluuloa Sinua vastaan. Aina-kin minä olen useasti ja vielä nyt kesällä kuullut heidän puhuvan Sinusta suurella kunnioituksella.»

»Pukareilla» Gebhard lienee tarkoittanut suomalaisen puolueen poliittista johtoa. Luultavasti hän eniten epäili Yrjö-Koskista, sillä Danielson-Kalmarin ja Palménin tuolloisista kirjeistä Gebhardille käy ilmi heidän Gebhardia kohtaan tuntema arvonto, kuten Kairamo oli vakuuttanutkin.

Vakavasti pohtivat Gebhard ja Kairamo myös Hedvig Gebhardin ehdokkuutta eduskuntaan. Kairamo kirjoitti tästä tammikuun alussa 1907 Gebhardille:

»Heddin ehdokkuudesta en tietysti kykene mitään sanomaan paitsi mitä jo olen puhunut. Se on siksi vakava asia, että syrjäiset vaietkoon kun asianomaiset tekevät päätöksensä. Kyllä se on kunniakas tehtävä, kunniakkain mitä yksityiselle kansalaiselle voi tulla, mutta kyllä se on samalla äärettömän raskas ja kuluttava toimi ja suuresti epäilen, voiko kukaan jälestäpäin oikein mielihyvin muistella toimintaansa valtiopäivillä. Kyllä siellä tulee olemaan semmoinen ristiriitaisuuksien aallokko, että rauha on kaukana ja paljon siellä ihanteesta särkyy. — Tunnet kyllä mielipiteeni, etten katso naisehdokkaita välttämättömiksi joka vaalipiiriin, mutta



*Hedvig ja Hannes Gebhard suomalaisen puolueen edustajina eduskunnassa 1907.*

semmoinen on nyt kerran nykyhetki, että jollei hyviä naisehdokkaita saada niin otetaan heikompi — ei siitä pääse mihinkään.»

Tuloksena oli, että Hedvig Gebhard asetettiin ehdokkaaksi Hämeen läänin pohjoiseen vaalipiiriin.

Suomen kansan täydellinen kokemattomuus yleisen ja yhtäläisen ääni-oikeuden käytössä olisi voinut johtaa yllättäviin tuloksiin, ellei puoluejohto olisi vaikuttanut ehdokaslistojen tekemiseen. Eduskuntalaitoksen alusta lähtien pyrittiin varmistamaan halutun ehdokkaan valinta asettamalla hänet yleisehdokkaaksi vaalipiirissä, tavallisesti kolmanneksi listallaan. Näin meneteltiin Hannes Gebhardinkin kohdalla, ehkä tarpeettomastikin, niin tunnettu ja suosittu hän oli. Mutta Hedvig Gebhardin paikan saattoi kyllä yleisehdokkuus varmistaa Hämeen läänin pohjoisessa vaalipiirissä.

Gebhardit aloittivat työnsä eduskunnassa toukokuun 23. päivänä 1907. He kuuluivat eduskunnan toiseksi suurimpaan puolueeseen, sillä Suomen kansa oli valinnut vaaleissa 80 sosialistia, 59 vanhasuomalaista, 26 nuorsuomalaista ja 25 ruotsalaista eduskuntaan. »Suomettarelaisilla» oli täten enemmän edustajia kuin perustuslaillisilla yhteensä, mutta kuitenkin Mechelinin perustuslaillinen senaatti istui hallituksessa.<sup>18</sup>

Vaalien tulos oli yllätys monelle, ja sosialistien suuri määrä saattoi jonkin verran hämmästyttää Hannes Gebhardiakin. Hän näki syyn nimenomaan maanviljelijäväestössä, jolle hän vaalien jälkeen huomautti talonpoikaispuoluepuuhaansa viitaten, että oli tapahtunut se, mitä hän oli ennustanutkin: »Vuosi sitten minä teille maataviljelevä väestö osoitin tämän uuden käänteen ja kehoitin teitä liittymään yhteen ennustaen,

että ellette sitä tee, niin se valta, mikä tähän asti on ollut kauppamaailman käsissä varmasti menee — — sosialismin käsiin. Te ette kuunnelleet kehoitustani ja nyt jo näette että sosialistit ovat eduskunnassa suurin puolue siitä syystä, että te jakaantuneina eri puolueisiin taistelette toisianne vastaan.»

Gebhardien tullessa ensimmäiseen eduskuntaamme he kohtasivat siellä vanhoja tuttaviaan. Eduskunnan toisena varapuhemiehenä oli näet E. G. Palmén ja sihteerinä Philip Suuronen, maatalousvaliokunnan puheenjohtajana J. K. Paasikivi sekä sivistysvaliokunnan puheenjohtajana M. Soininen. Danielson-Kalmari, Kairamo, Paloheimo sekä eräät toiset aateveljet istuivat myös samassa puolueessa. Nuorsuomalaisista taas Uno Brander oli suuren valiokunnan puheenjohtaja ja Ståhlberg mm. työväenasioiden valiokunnan jäsen; istuipa eduskunnassa Gebhardin entinen opettaja Mauno Rosendalkin.

Kun Oulun eteläisen vaalipiirin edustaja seppä Hoikka avasi ikäpuhemiesmiehenä ensimmäisen eduskuntamme ensimmäisen varsinaisen istunnon toukokuun 23. päivänä 1907. Gebhard varmaan hyväksyi hänen seuraavat sanansa:

»Hetki tällainen on suuri merkkitapaus kansamme aikakirjoissa, monet ja valtavat tunteet täyttävät sen johdosta kansalaisten mielet. — — Yksinkertaisena talonpoikana, joka tulee tänne Lapin kaukaisilta rajoilta asti en yritäkään pukea sanoihin niitä yksityiskohdissa kyllä eroavia toiveita ja niihin liittyviä huolia, joilla Suomen miehet ja naiset ovat edustajansa valinneet ja joilla he toimintaamme seuraavat. Sen minä kuitenkin rohkenen julkilausua, että kuinka ristiriitaisia vivahduksia pinnalla ilmeneekin, pohjaltaan kaikkien tarkoituksena on sama. Kokonaisuudessaan kansamme yhtyy siihen hartaaseen toivomukseen, että sen eduskunnan kokoontuminen, joka nyt astuu vanhentuneen säätyeduskunnan sijaan, tietäköön todellista edistystä isänmaan hyväksi, siten että yhteiskunnassamme ilmenneet epäkohdat mikäli mahdollista poistetaan ja kansamme suuren enemmistön aineellinen ja henkinen tila saadaan oikeuden ja kohtuuden perustuksella rakentuvien lakisäädösten kautta tuntuvasti kohotetuksi — —.»

Hannes Gebhard, joka kaipasi kaikessa toiminnassa ennen kaikkea asiallisuutta, hermostui monet kerrat asioiden pitkäpiimäisestä vatvoimisesta, johon varsinkin ensimmäinen yksikamarinen eduskuntamme syyllistyi. Varapuhemies E. G. Palmén yritti saada edustajien vuolasta puhetulvaa hillityksi, koska hänen mielestään »meidän aikamme on siksi kallis, että kerran täytyy tulla loppu puheille. Esityslista on pitkä ja aikaa vähän».

Gebhardin tekemät aloitteet suuren maakysymyksemme ratkaisemiseksi olivat 1920-luvulla lähtökohtana useimmille maakysymyksiä koskeville laeille. Gebhardin aloitteiden perustana olivat ne tiedot ja koke-

mukset, jotka hän oli hankkinut maaseudun asioista erityisesti Tilatto-  
man väestön alakomitean työssä. Nämä tiedoitan jäivät käyttämättä,  
kun alakomitea lakkautettiin ja perustuslaillinen senaatti asetti sen tilalle  
Jonas Castrénin agraarikomitean, »jonka tulokset olivat heikot ja pinta-  
puoliset», Haataja toteaa. Gebhardin tietoja käytettiin kuitenkin valtiopäi-  
vätoiminnassa ja »nämä alotteet valmistettiin parhaiden asiantunti-  
joiden parissa silloisen suomalaisen puolueen johtavissa piireissä yhe-  
teisesti. Tämä yhteistyö loppui kuitenkin varsin pian, sillä ilmeisesti  
joukot eivät enää tahtoneet valita Gebhardia. Mutta kun minä myö-  
hemmin aikoina hänelle huomautin, että eikö hänen olisi hyvä olla  
jatkuvasti valtiopäivillä, niin hän sanoi: Minulla ei ole siihen aikaa,  
sillä minä teen hyödyllisempää työtä valtiopäivien ulkopuolella ja voin  
ulkopuolellakin ollen asiain kulkuun vaikuttaa.»

Haataja myöntääkin, ettei Gebhard »ollut ollenkaan juridinen luonne.  
Häntä ei ollenkaan miellyttänyt juridinen pedanteria ja asiain pykäliden  
pohjalta katsominen. Hän suunnitteli asioita suurin piirtein pykäliden  
ulkopuolella, ja juristien tehtäväksi jäi sitten saattaa nämä suunnitel-  
mat pykälämuotoon, joten siis pykäliden oli mukauduttava hänen suun-  
nitelmiensa mukaan eikä hänen suunnitelmiensa pykäliden mukaan».<sup>19</sup>

Täten oli myös luonnollista, ettei Gebhardista tullut valtiopäivillä  
valiokuntamiestä, minkä hänen puoluetoverinsa ennakolta ilmeisesti tie-  
sivätkin. Gebhard valittiin tosin ensimmäisillä valtiopäivillä maatalous-  
valiokuntaan, mutta vuoden 1908 toisilla valtiopäivillä enää vain vara-  
mieheksi siihen. Tuolloin oli jo kyllä voitu käyttää hänen asiantunte-  
mustaan sekä torpparikysymyksessä että muissakin maakysymyksissä.

Gebhardin syrjäytyminen johtui ilmeisesti hänen täysin itsenäisistä  
kannanotoistaan, jotka eivät suinkaan aina olleet puolueen kannalta  
oikeaoppisia. Gebhard ei säästellyt sanojaan, vaan hän saattoi toisi-  
naan ylittää tavallisen porvarillisuudenkin rajat. Näin tapahtui mm.  
v. 1908 hänen käydessään ensimmäisillä valtiopäivillä yhtiöiden met-  
sien ja maatilojen oston kimppuun.

»Kenenkä on syy siihen, että asia uudelleen on tullut niin tukalaksi, ellei juuri  
hallituksen. On välttämätöntä, että tämä hallitus, jolla on taloudelliset ja yhteiskun-  
nalliset ideansa 1860-luvulta, vähitellen oppii näkemään että se todella joutuu tu-  
kaliin aseisiin, kun se viivyttelee tai vastustelee sellaisia tärkeitä asioita, joista sen  
ainakin pitäisi ymmärtää, että niillä on tässä eduskunnassa valtavan enemmistön  
voimakas kannatus puolellaan. Sillä en minä ainakaan jaksaa uskoa, että tämä hal-  
litus tulisi tällaisessakin kysymyksessä ratkaisevalla hetkellä nojautumaan vasem-  
miston.

— — Kaksi kertaa on jo näet menneinä aikoina Suomen maaomaisuus kasau-  
nut yhteiskunnalle pelottavassa määrässä harvalukuisen, mahtavan kansanluokan

käsiin ja aiheuttanut samantapaisia toimenpiteitä valtiomahtien puolelta. Keski-ajalla kun kirkko oli mahtavimmillaan joutui kirkon haltuun meillä Suomessa suuret määrät maita.

Toisen kerran Suomen talonpoikien maat kasautuivat aatelille, joka pappisvallan kukistuttua pääsi mahtavimmaksi ryhmäksi valtakunnassa. Tämä talonpoikaistilojen joutuminen aatelin käsiin meni niin pitkälle, että koko Ruotsin valtakunnan vankka tuki, itsenäinen talonpoikaisluokka oli hävitä. Silloin kuningas Kaarle XI tuli talonpoikaissäädyn ja koko valtakunnan pelastajaksi peruuttamalla aatelin maat ja luovuttamalla ne jälleen talonpojille.»

Gebhard sai kyllä kannatustakin esityksellään. Niinpä sosialistien edustaja Janne Martikainen Sortavalasta esitti karkeita esimerkkejä yhtiöiden maan- ja metsänostoista, ehdotti hän säädettäväksi taannehtivia lakeja, »joilla otetaan tai palautetaan — kuten täällä edustaja Gebhard on maininnut parikin kertaa Suomessa lahjoitetut tilat palautetun — kaikki yhtiöille, puunjalostusliikkeille — — joutuneet kiinteistöt».

Sen sijaan ruotsalaisen puolueen edustaja, pankinjohtaja ja lakit. kand. E. E. Schybergson huudahti, että »täällä Hra Gebhard puhuu Kustaa I:n ja Kaarle XI:n reduktionista niin suurella innostuksella, että hänen jo senkin vuoksi kannattaa ottaa paikkansa vasemmistostakin vasemmalle!»

Tähän kuitenkin Hannes Gebhard heti huomautti, että hän oli yrittänyt korostaa vain sitä, että lainsäädäntöteitse estettäisiin maita joutumasta yhtiöiden käsiin, jolloin yhteiskunnan voisi olla pakko turvautua reduktioon.<sup>20</sup>

Ensimmäiset valtiopäivät jäivät lyhytaikaisiksi, sillä sosialistien taktikointi hajotti eduskunnan. Uudet vaalit oli määrätty toimitettavaksi heinäkuun 1. ja 2. päivänä 1908. Niiden valmisteluista ja Gebhardin kannatuksesta saamme hyvän kuvan piirisihteri H. Niinimäen ja puoluesihteri Rantakarin kirjeistä Hannes Gebhardille keväällä ja kesällä 1908.

Piirisihteri kertoi jo huhtikuun puolivälissä, miten Vaasan I. pohjoisen vaalipiirin piiritoimikunta oli yksimielisesti asettanut Gebhardin ehdolle. Häntä pyydettiin puhumaan Vetelissä, Kaustisilla, Vöyrillä, Ylistarossa ja Lapualla, »koska sosialistit ja maalaisliittolaiset ovat valtan villissä ja asemamme on tukalampi kuin ensimmäisissä vaaleissa». Rantakari taas vahvisti kesäkuun alussa 1908 Gebhardin olevan ehdokkaana Kannuksen, Ylistaron, Kauhavan, Lapuan, Ylihärmän ja Isonkyrön listoilla, Ylistaron listalla ensimmäisellä, muiden pitäjien listoissa toisella tai kolmannella sijalla. Gebhardin listojen tunnuksena oli ainakin Ylistarossa »Osuustoiminta ja taloudellinen edistys».

Tämä lienee ollut niitä aniharvoja kertoja, jolloin Gebhardin suostumuksella osuustoimintaa sekoitettiin politiikkaan. Rantakari kertoi myös Gebhardille, miten suomalaisessa puolueessa oli käynnissä kilpajuoksu »kapinallisten» ja »hallitukselle uskollisten» välillä. Gebhard ei ilmeisesti kuulunut kumpaankaan ryhmään, vaan nähtävästi hän edusti omaa linjaansa. Rantakarille kirjoittamassaan kirjeessä hän näet pahoinpiteli oman puolueensa vaalitunnuksia. »Oli j-ste virkistävää saada pitkästä aikaa lukea oikein reipasta hirsipuuhuumoria, jota veljen kirjeessä oli vahvasti», Rantakari totesi Gebhardin kirjeen saatuaan. »Monta siirapilla voideltua pilleriä täytyy tässä maassa niellä sen 'isäntävallan' takia», Rantakari huokasi Gebhardille, mutta samalla pyysi tätä kuitenkin jäämään politiikkaan: »Älä nyt sentään vielä ota lopullista hyvästiä puolue-elämältä. Luonto toisillakin on. Ja myös näitten toisten luontoa saattaa moni kummellus pahasti kääntää, ilman että sentään oikein passaa sanoa: 'lebe wohl für ewig'. — — Kyllä minäkin olen vähitellen kallistumassa valistuneen despotismin kannalle. Meistä rabulisteistahan [äärimmäisyysmiehistä] muoto onkin aina syrjäseikka. Normaalioloissa voikin Nevanlinnan 'kotkansilmän' varaan jättää koko putkan [puoluetoimiston], mutta meidän kesken, ihan meidän kesken sanoen, on mies jo ihan vieraantunut koko tämän vuotiselle vaaliuushollille.»

Rantakarin sanoista voimme päätellä, ettei Gebhard suinkaan ollut ainoa, joka alkoi tuntea vaaliväsymystä, mikä ehkä osaltaan oli syynä puolueen saamaan takaiskuun. Tosin E. G. Palmén vielä viikkoa ennen vaaleja kirjoitti Gebhardille hyvin toiveikkaassa sävyssä. Hän ei kyllä itse sanonut menevänsä hallitukseen, mutta arveli, että puolue voisi vaalien jälkeen mennä yhteistuumiin hallitukseen sosialistien kanssa, »jos nämä ovat kärsineet tuntevan tappion ja niiden edustajat tahtovat vaaliliittoa meidän kanssa 3 vuodeksi pyytäen meitä kokoamaan hallituksen ja suostuen kirjallisesti määrättyihin vaatimuksiin». Palménin kirjeestä voimme päätellä, kuinka sovittamattomalta tuntui ristiriita vanhasuomalaisen ja perustuslaillisten välillä. Vuoden 1908 toisilla valtiopäivillä olivat vanhasuomalaiset käyneet erittäin kiivaasti perustuslaillisen hallituksen kimppuun syyttäen sitä valtioviisauden ja joustavuuden puutteesta suhteissaan Venäjään. Olivatpa vanhasuomalaiset pidättäytymällä äänestämästä valtiopäivillä aiheuttaneet eduskunnan hajottamisen ja senaatin eron. Tsaarihallitus oli sillä välillä vahvistanut asemaansa sekä sisäpoliittisesti että ulkopoliittisesti solmittuaan kolmiliiton Ranskan ja Englannin kanssa. Vain tältä taustalta voimme käsittää Palménin vakavissaan ajatelleen vanhasuomalaisen ja sosialis-

tien yhteistoimintaa hallituksessa. Vaikka vanhasuomalaiset olivat karsineet viiden edustajapaikan vaalitappion sosialistien voitettua kolme ja perustuslaillisten yhden paikan, hallitukseen tästä huolimatta määrättiin tsaarillisella mahtikäskyllä viisi suomettarelaista ja kolme nuorsuomalaista sekä saman verran ruotsalaisia. Nuorsuomalainen Edv. Hjelt tuli talousosaston varapuheenjohtajana hallituksen johtoon. Uudessa eduskunnassa Hannes Gebhard ei enää käynyt samalla tavoin hallituksen kimppuun kuin edellisillä valtiopäivillä, mutta oman puolueensa ohjelmasta hän välitti yhtä vähän kuin ennen. Parhaiten tämä ehkä näkyi keskusteltaessa kunnallisen lainsäädännön uudistamisesta ja varsinkin kunnallisesta äänioikeudesta, joka siihen asti oli määräytynyt veroäyrilukuun perustuneen varallisuusasteikon mukaan. Tämän menettelyn kohtuuttomuus oli käynyt ilmeiseksi sen jälkeen, kun valtiollisissa vaaleissa oli tullut voimaan yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Niinpä suomalainen puoluekin oli ottanut ohjelmaansa äänioikeuden myöntämisen jokaiselle 21 vuotta täyttäneelle Suomen kansalaiselle tämän varallisuudesta riippumatta. Erimielisyyttä syntyi eduskunnassa pääasiassa vain siitä, miten pitkälle oli mentävä äänioikeuden yleistämisessä.

Gebhard kertoo vakavasti harkinneensa kunnallisvaalireformia, jota hänen mielestään ei ilman muuta voinut verrata valtiolliseen äänioikeuteen. »Valtiollisella alalla on olemassa toinen valtiomahti, hallitus, joka voi ohjata asiat oikealle tolalle, jos eduskunta tekee erehdyksen. Lisäksi koko valtiota edustavassa edustajakokouksessa on tietopuolisella sivistyksellä suurempi mahdollisuus saada vaikutusta kuin kaukaisissa maalaiskunnissa.»

Kertoipa Gebhard pari räikeää esimerkkiä siitä, mitä jo silloisissa kuntakokouksissa saattoi tapahtua. Eräässäkin kunnassa oli aiottu saada huutolaisille ajanmukainen vaivaistalo, mutta sosialistit tulivat erään agitaattorin johtamina kuntakokoukseen ja tekivät aikeen tyhjäksi. Olipa sosialistinen enemmistö eräässä toisessa kunnassa päättänyt, että kunnan varoja oli käytettävä sosialistisen puoluekirjallisuuden ostamiseen ja levittämiseen. Gebhardin mielestä ei kuitenkaan tarvinnut mennä pitemmälle kuin eduskuntaan. Siellähän oli nähty, mitä sosialistit taktikoinnillaan olivat aikaansaaneet. He olivat joko horjuneet kannassaan tai peräti mitätöineet sellaisiakin tärkeitä lakeja kuin torpparilain, olivatpa he »veroreformeillaan» tosiasiallisesti tyrmänneet kieltolain maanhankintalaeista puhumattakaan. »Olemme siis saaneet kokea, että sosialistienemmistöstä meillä voi tulla edistyksen vastustaja», Gebhard sanoi ja totesi, ettei hän enää voinut varauksetta kannattaa yleistä



kunnallista äänioikeutta. »Olisi otettava tarkoin harkittavaksi olisiko ollenkaan syytä meillä laajentaa kunnallista äänioikeutta, jos se kerran tehdään riippumattomaksi varallisuudesta ulottaen sen niin nuoriin kuin 21-vuotisiin, sillä eiköhän jo ole nähty, että 24-vuotiaankin valtiollinen äänioikeus tuo yllin kyllin kypsymättömyyttä yleisten asiain käsitte-lyyn.»

Gebhardin mielestä oli tarpeen toimittaa maalaiskuntiin tilintarkas-tajia ja neuvoja, joita jo käytettiin vaivaishoidossa ja sivistysasioissa. Gebhard ajatteli ilmeisesti tässä Pellervon ja osuustoiminnallisten kes-kusliikkeiden neuvoja, joiden kokemuksiin hänen tietonsa maalaiskun-nista suurelta osalta perustuivat.

Annettuaan näin koristelemattoman kuvan silloisesta tilanteesta maa-laiskunnissa Gebhard korosti, miten hän periaatteessa piti »yhä edel-leen välttämättömänä: ensiksi, että kunnallislainsäädäntö saataisiin pian perin pohjin uusituksi, toiseksi, että minä yhä edelleen toivon, että tämä reformi voitaisiin rakentaa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden perustalle — ja kolmanneksi, että olen puhunut yksinomaan omasta puolestani».

Gebhardin rohkeat sanat saivat osakseen kirpeitä välihuutoja ja anka-raa arvostelua puheenvuoroissa. Gebhardille huomautettiin, ettei hän noudattanut puolueensa ohjelmaa, mihin hän vastasi viisastuneensa eduskuntakäsittelyssä saamistaan kokemuksista. Kyösti Kallio puoles-taan piti välttämättömänä nopeuttaa asian käsittelyä, »että se voidaan saada valmiiksi, etteivät sellaiset perääntymisaskleet, joita mm. edustaja Gebhard esitti, tulisi lainkaan tänne eduskuntaan».

Saattaa olla mahdollista, että Gebhardin puoluekurista piittaamaton, täysin itsenäinen kanta aiheutti sen, ettei puolue erityisen innokkaasti ajanut Gebhardin valitsemista uuteen eduskuntaan, kun valtiopäivät oli jälleen mahtikäskyllä vuoden 1909 alussa hajotettu. Niinpä Väinö Tanner, joka kyllä katsoi Gebhardin kuuluneen ryhmänsä tunnetuim-piin henkilöihin, kuitenkin sanoi suoraan, että Gebhard oli »indivi-dualisti, yksinvaeltaja, joka ei voinut mukautua ryhmäkuriin». Tan-nerin ja Gebhardin välejä oli tietenkin S.O.K:n perustamisen yhtey-dessä sattunut ristiriita kylmentänyt, mutta muutenkin Gebhard oli vähemmän mieltynyt sosialisteihin, koska nämä vähäväkisten asian-ajajiksi julistautuneet hänen mielestään harrastivat kaikenlaista taktiikka-pectiä sen sijaan että olisivat pysyneet uskollisina puolueohjelmalleen. Niinpä Gebhardista tuli vähitellen sosiaalidemokraattien kiivaimpia vas-tustajia.<sup>21</sup>

Kun osuustoiminta-aate pyrki jäämään Gebhardilta syrjään politii-

kan takia, tunsivat eräät osuustoimintamiehet, varsinkin Liakka, huolestumista tästä. Liakka kirjoittikin maaliskuussa 1909 Gebhardille:

»Kysyt entäs osuustoiminta ja vähäväkisten taloudellinen vaurastuttaminen? Siinä ei [suomalaisessa puolueessa] ole ilmennyt suurempaa lämpöä kuin muillakaan. Sinut on otettu avoimin silmin puolueeseen tekemään Maurin palvelusta. Olen puolestani vakuutettu, että jos pysyt jonkin aikaa erilläsi sakista, niin havaitset hengenheimolaisiasi muualla yhtä paljon kuin siellä.

Osuustoiminta ja vähäväkiset kaipaavat sydäntäkin eivätkä vain järkeä, ja sitä edellistä saa turhaan hakea suomalaisesta puolueesta. — — Sen [puolue-elämän] turmiollisesta vaikutuksesta on minulla todistuksena myös se aivan väärä tuomio toisista puolueista, jota lausut, kun oletat, ettei niissä yksityisiä ihmisiääkään ole keipo luonteita.

Heretkäämme, heretkäämme tuosta mielettömästä puoluetoiminnasta ja tehkäämme työtä rakentamiseksi eikä repimiseksi. Kiitos herättävistä sanoistasi, nykyhetken ankarasta tärkeydestä.<sup>22</sup>

### *Hannes Gebhardin avoin kirje*

Mahdollista on, että juuri ne seikat, joihin Liakka kirjeissään viittasi, ratkaisevasti kylmensivät Gebhardin harrastusta aktiiviseen politiikkaan. Hän ei voinut olla näkemättä, miten esimerkiksi Pellervon tilaajamäärä laski. Liakka väitti tämän suureksi osaksi johtuneen poliittisesta kiihkoilusta, joka vaalien edellä sai paikoin sellaiset mittasuhteet, että kevät-kylvötkin olivat unohtua. Liakka yhtä vähän kuin Gebhardkaan ei hyväksynyt sitä kevyttä tapaa, jolla suomalainen puolue suhtautui osuustoimintaan. Niinpä Liakka keväällä 1909, kun Gebhard jo oli ratkaisevasti eronnut aktiivisesta politiikasta, onnitteli tätä: »Sanalla sanoen. Jumalan kiitos, että astut ulos siitä sakista!»

Mutta vaieta Gebhard ei aikonut, vaikka luopuikin eduskuntatyöstä. Hänellä oli omat ajatuksensa siitä, mistä osuustoiminnan lamautumisen juuret oli haettavissa. Hän oli erityisen huolissaan Venäjän tarmokkaan pääministerin Stolypinin hankkeista, jonka menettelytavoissa hän oli havainnut selviä merkkiä uudesta bobrikovilaisuudesta.

Gebhard olikin alussa varsin jyrkällä kannalla. Oli pantava sulku uudelle sortokaudelle. Siksi hän kirjoitti vuoden 1909 alussa August Hjeltille, joka istui senaatissa, että jollei eduskunnalla ollut ryhtiä, piti sitä toki senaatilla olla sen verran, ettei se taipunut Stolypinin tahtoon. Näyttääkin siltä, ettei Gebhard vähääkään luottanut eduskunnan kykyihin, sillä saman vuoden syksyllä hän jälleen kiinnitti toiveensa senaattiin, jonka suomalaisena pysyminen oli hänelle elinkysymys.



*Hannes Gebhard Maijun ja Oraksen seurassa Dagmarinkadun kodissa Helsingissä (noin 1913).*

Tilanne kiristyi taas, kun keväällä 1909 perustuslailliset olivat läheneet senaatista torppariasetuksen tultua säädetyksi laittomassa järjestyksessä. Nyt vanhasuomalaisetkin senaattorit ilmoittivat jättävänsä paikkansa käytettäväksi. Tässä kriittisessä vaiheessa Hannes Gebhard julkaisi kirjoituksensa »Vakavia sanoja vakavana aikana» Uudessa Suomettaressa marraskuun 12. päivänä 1909.

Taustaksi tälle kirjoitukselle lienee syytä mainita, että vaikka Uusi Suometar edelleen pyrki sovitteluihin toivoen mm. eduskunnan suostumusta venäläisten oikeuksien laajentamiseksi, jotta laillisuus olisi saatu palautetuksi, poikkesi kirjoituksen sävy huomattavasti ensimmäisen sortokauden aikaisesta sävystä. Suomen sanomalehdistöllä oli nyt puhevalta, kun Bobrikovin ennakkosensuuri oli poistettu, uskallettiinpa Uudessa Suomettaressa yhä avoimemmin julistaa Venäjään kulkevan perikatoaan kohti. Tämä selittää osaltaan Gebhardin kirjoituksen, jota voitaneen pitää hänen huomattavimpana »valtiotekonaan», niin rohkeasti, selväpiirteisesti ja muiden mielipiteistä piittaamatta hän toi julki

vakaumuksensa. Hän kertoi keskustelleensa erään Ruotsissa vuosikymmeniä valtiopäivillä olleen kokeneen poliitikon kanssa, joka arveli, etteivät suomenmieliset enää yksin voisi muodostaa senaattia, vaan oli tavutettava maan eri puolueet asettamaan kokoomushallitus, joka ehdottomasti pitäisi kaikissa oloissa maan hallinnon kotimaisissa käsissä. Samansuuntainen oli Gebhardin mukaan Vironkin johtavien poliittisten piirien mielipide — avointa välikokoa Venäjän kanssa oli vältettävä, sillä välien rikkoutuminen saattoi olla kohtalokasta.

Gebhardin tarkoituksena oli »saada meidät itsenäisesti ajattelemaan asemaamme kysymättä ulkomaalaisten mielipidettä, koska heidän on vaikeata muodostaa meidän asioistamme puolueetonta, tosioloihin perustuvaa kantaa». Niin ikään »pitäisi meidän näinä vakavina hetkinä koettaa itsenäisesti ajatella kansamme tulevaisuutta siinäkin suhteessa, että me emme väkipakolla koettaisi nykyoloihin sovittaa valtiollisia käsitteitä ja oppeja, jotka eivät osoittaudu mahdollisiksi meidän nykyoloissa soveltaa», Gebhard edelleen arveli.

Gebhard ei ollut samalla kannalla kuin Suomen lehdistö, joka esitti, että kaikki jätettäisiin koolla olevien valtiopäivien varaan, jotka muka voivat »päättää kansan puolesta ja toimia tällä vaaran hetkellä kansan hyväksi». Gebhard myönsi, että tämä olisi ollut oikea päätelmä vanhoissa parlamentaarisisissa maissa »ja vallan mukavaa meillekin, jotka olemme ulkopuolella eduskunnan heittäytyä tälle länsi-eurooppalaisen parlamentarismien höyhenpatjalle, silloin kun maamme ehkä on suistumassa perikatoon. Mutta osa meistä, jotka emme ole valtiollisiin uskonkappaleisiin sidotut, vaan jotka tahtovat tällaisella vakavalla hetkellä uudelleen etsiä totuutta ja uskaltavat sanoa sen julki, ne eivät saa levollista unta noilla patjoilla», hän lisäsi.

Sitten Gebhard moitti perustuslaillisia, joiden mielestä suomalaisten olisi jätettävä senaatti, jotta venäläiset hallitukseen päästyään saisivat johtaa maata. Vasta silloin muka venäläiset näkisivät, etteivät kykene tätä maata hallitsemaan. Tämä oli Gebhardin mielestä outo peruste, sillä mitäpä omassa maassaan sekasortoon tottuneet venäläiset välittäisivät niistä vaikeuksista, joita ehkä aiheuttaisivat Suomessa.

Perustuslaillisiin vastustajiinsa Gebhard rinnasti myös ne vanha-suomalaiset, jotka sanoivat, ettei puolueen miesten olisi mentävä hallitukseen, koska siitä saattoi olla seurauksena äänimäärän lasku seuraavissa vaaleissa. Gebhardin mielestä olivat molemmat ryhmät omak-suneet kevytmielisen asenteen. »Ja jos vasta silloin herätään taisteluun, kun venäläiset ovat miehittäneet kaikki johtopaikat, eikö se ole silloin liian myöhäistä?» Gebhard kysyi aivan samoin kuin Agathon Meurman

aikoinaan. Tilanne oli Gebhardin mielestä niin vakava, että »niiden, jotka tahtovat pelastaa, mitä pelastettavissa on, täytyi lähteä työhön [senaattiin]. Ja siinä tietoisuudessa: 1. että kaikkien on toimittava kokonaan omalla vastuullaan, kunnes nykyinen myrsky asettuu, 2. että heidän on pysyttävä paikallaan tuli mitä tuli ja 3. siinä tietoisuudessa, etteivät he saisi kansan kiitollisuutta elämänsä aikana vaan että heidän oli tyydyttävä siihen omantunnon todistukseen, että historia kerran myöntää, että he toimivat kansamme suuren, vähävaraisen enemmistön tulevien kärsimysten huojentamiseksi». Tämän vuoksi oli yli puolue-rajujen yhdyttävä muodostamaan kokoomushallitusta. »Eikö todellakin nähdä, että isänmaa vaatii muutamia miehiä tuleen», Gebhard kysyi. Lopuksi Gebhard vakuutti, ettei hän ollut vihjaissutkaan suunnitelmasta kenellekään suomalaisen puolueen johtomiehelle tai jäsenelle, vaan kantoi yksin vastuun kirjoituksestaan.

Gebhardin artikkeli oli todellakin vakava varoitus vakavalla hetkellä, eikä se jäänytkään huomiotta. Nimenomaan suomalainen puolue olisi jälleen halunnut Gebhardin eduskuntaan. Tästä puoluesihteerin Rantakari kirjoitti hänelle marraskuussa 1909:

»Tahdon oikein näin virallisesti pyytää Sinun Rouvaasi ja itseäsi harkitsemaan, ettekö kumpikin tai edes toinen teistä voisi ottaa vastaan edusmiestointia nyt tulevilla valtiopäivillä. Sinulla on parempi tunto siitä, että hetki vaatii asioihin ansioituneita kuin minulla, niin että siitä en ryhdy saarnaa pitämään. Tahdon vain ilmoittaa, että kirjoituksesi jälkeen U.S. [Uudessa Suomettaressa] on laajoissa piireissä se mieliala valloillaan, että Sinun on astuttava nyt ainakin eduskuntaan.»

Vanhasuomalainen lehdistökin asettui periaatteessa tukemaan Gebhardia. Niinpä Uusi Suometar kirjoitti pääkirjoituksessaan 16. 11. 1909 mm.:

»Professori Gebhard on rojhennut lausua sen, mitä kauan on odotettu. Suomalainen puolue on parin viime kuukauden ajan ollut kuin 'siiville lyöty', aivan samalla tavalla kuin alkupuolella vuotta 1900. Samoin kuin silloin vanhan Yrjö-Koskisen avoin kirje oli valonvälähdyksenä suomalaisen puolueen jäsenille, niin on epäilemättä professori Gebhardin vakava mielenilmaus oleva vakuuttavana ja vapahduttavana herätyksenä suomalaisen puolueen keskuudessa.

Meidän ei tarvitse salata sitä tosiasiaa, että suomalaisen puolueen keskuudessa on viime aikoina ollut kahdenlaisia mielipiteitä puolueen suhteesta kotimaisen hallituksen muodostamiseen ja sen säilyttämiseen suomalaisten miesten käsissä. — —

Professori Gebhardin kirjoitus on omiansa selventämään suomalaisessa puolueessa vallitsevia mielipiteitä. Se on vakava sana vakavalla hetkellä. Kun sen sanoja on lisäksi tunnettu itsenäisesti ajattelevaksi mieheksi, yhteisen hyvän ajajaksi ja vakauksensa nojalla toimivaksi, on syytä toivoa että hänen kirjoituksensa on saava selvyyttä siihen menettelyyn, joka suomalaisen puolueen on hallituskysymyksessä omaksuttava.»

Uusi Aura lausui samoihin aikoihin, että Gebhardin kirjoitus »ansaitsee mitä tarkinta huomiota jokaisen puolelta, joka haluaa muodostaa mahdollisimman oikean vakaumuksen meidän sotkuisesta ja surettavasta hallituskysymyksestämme ja valtiollisesta asemastamme yleensä».

Avoimen kirjeen herättämistä yksityisistä mielenilmaisuihin voitaneen mainita vanhan osuustoimintamiehen ja kansanedustajan J. E. Antilan kirje Gebhardille. »Vaikka emme ole yleensä olleet läheisissä suhteissa en voi olla Sinua kiittämättä noista ajatuksistasi. Jospa Jumala soisi, että ne pian toteutuisivat. On kuin kirjoituksesi olisi aukaisut valoisan aukon valtiollisen tulevaisuutemme pimeäiin ja yhä pimeämmäksi käyvään seinään», Antila kirjoitti.

Venäläisen sortovallan saadessa yhä enemmän jalansijaa joutuivat suomettarelaiset marraskuussa 1909 lähtemään senaatista, josta siitä lähtien tuli puhdas »amiraalisenaatti», ts. sinne valittiin syntyperältään suomalaisia miehiä, jotka toimittuaan Venäjällä pääasiassa upseeritehtävissä olivat omaksuneet venäläisen ajattelutavan ja komennon. Tämä ei tietenkään houkuttanut Gebhardia enempää kuin monia muitakaan valtiolliseen elämään. Yleinen väsymys alkoi päästä vallalle nimenomaan sivistyneistössä. Kairamo mm. kirjoitti Gebhardille toukokuussa 1909 ja kertoi, että puolue oli päättänyt jättää hänen ja Paloheimon tehtäväksi agraarikysymyksen ajamisen, kun Gebhard oli poissa. Kairamo kuitenkin kääntyi pian Gebhardin puoleen ja pyysi tätä miettimään asiaa, »mikäli nyt kannattaa näitä asioita näissä epätoivoisissa oloissa ajaa, mutta kai velvollisuus siihen sittenkin on — — eräskin lokakuulainen on sanonut, että kyllä nyt otetaan Suomelta niin paljon kuin saadaan; jos Venäjä taas joutuu pulaan Kiinan kanssa, silloin saadaan takaisin. — J. R. Danielson-Kalmarikin vaikutti politiikkaan väsähtäneeltä, johduiko tämä sitten liian läheisestä seurustelusta LM [echelinin] kanssa?» Kairamo kysyi.

Toinen sortokausi olikin pian meneillään täyttä vauhtia. Seurasi helmikuun julistuskirjan mukainen asetus, jolla jälleen kaikki keisarikunnan ja Suomen yhteiset asiat jätettiin Venäjän ministerineuvoston päätettäväksi ja keisari-suuriruhtinaan vahvistettavaksi. Sitten julkaistiin yhdenvertaisuusasetus, jonka nojalla venäläiset saivat täyden oikeuden harjoittaa elinkeinoa ja mahdollisuuden päästä virkoihin Suomessa. Jousta kiristettiin niin, ettei vain kokonaisen kaupungin maistraattia, vaan Viipurin hovioikeuskin pantiin linnaan, kun mielivaltaisia asetuksia ei tahdottu noudattaa.

Miten Gebhard kykeni toimimaan näissä oloissa? Kiinnostava on Kairamon ja v. 1909 amiraalisenaattiin tulleen Seynin kulkulaitospääl-

likön, kreivi E. Bergin käymä keskustelu Gebhardista ja osuustoiminnasta. Berg oli innokas järjestelmän mies. »vakoilija-kreiviksi» häntä sanottiinkin, ja nyt häntä voitiin pitää kenraalikuvernöörin oikeana kätenä varsinkin raha-asioissa.

Kairamon käynti Bergin luona johtui siitä, että yksityiskauppiat olivat käyneet hyökkäämään osuustoimintaa vastaan, jolloin sekä Pellervon avustus että Gebhardinkin taloudelliset edut olivat vaarassa. Kairamo kysyikin suoraan Bergiltä: »Tarvitseeko pelätä, että nämä hyökkäykset olisivat hallituspiireissä saaneet aikaan vähemmän ystävällistä mielialaa Pellervoa kohtaan?» Berg vastasi samastaen Pellervon ja Gebhardin: »Professori Gebhard on ehkä mennyt liian pitkälle muutamissa tapauksissa. Meillä ei kuitenkaan ole mitään professori Gebhardia vastaan. Me olemme auttaneet ja järjestäneet hänen asemaansa luullakseni hänen toivomustensa mukaan.» Kun Kairamo huomautti tähän, että asia ei ollut mennyt aivan siltä tavoin kuin prof. Gebhard halusi, ja että oli kysymys vain väliaikaisesta järjestelystä, senaattori lupasi, että kyllä senaatti pitäisi huolen Gebhardin palkkauksen ja Pellervon avustuksen jatkumisesta. »Me panemme arvoa professori Gebhardille», Berg edelleen vakuutti. Kairamo totesi tähän, että Gebhard oli pitänyt huolta siitä, että Pellervon neuvojat pysyttelivät erillään politiikasta. Kun uusi virkailija otettiin seuran palvelukseen, pantiin ehdoksi, ettei hän millään tekosyyllä saanut sekaantua politiikkaan. »Minusta pitäisi hallitukselle olla tärkeätä, että niin valtava liike kuin osuustoiminta meillä on pysynyt täysin lojaalisena. Olen seurannut Pellervon toimintaa sen perustamisesta asti ja olen varma siitä, että niin kauan kuin professori [Gebhard] on johdossa hän tulee edelleen noudattamaan näitä periaatteita. Ymmärrän, että kauppiat ovat hänelle vihamielisiä, mutta hallituksella on luullakseni täysi syy tukea hänen johtamaansa liikettä.» Kun senaattori Berg arveli, että Gebhard olisi ehkä valtiososialisti, Kairamo huomautti tähän: »Siinä herra kreivi on kenties oikeassa. Pari vuotta sitten Gebhard jätti senaattiin muutosehdotuksen osuustoimintalakiin, jossa mm. vaaditaan, että osuuskunnat on alistettava sellaisen pakollisen tarkastuksen alle, johon hallitus määrää tarkastajat. Tämä voidaan ehkä leimata valtiososialismiksi.» Mutta Kairamo tähdensi, ettei ollut kysymys vaarallisesta sosialismista. »Pyydän vielä huomauttaa, että Gebhard on eduskunnassa alituisesti taistellut sosialisteja vastaan ja itse ollut niiden kaikkein vihatuimpia vastustajia. Osuustoimintalehti, jonka päätoimittaja Gebhard on, on vielä tänä vuonna sisältänyt ankaria kirjoituksia sosialismia vastaan. Tämä ei olisi mahdollista, jos Gebhard vähänkin kallistuisi sosialistisiin

periaatteisiin. Sopii vielä mainita, että Pellervon johtokunnan jäsenenä istuu sen perustamisesta asti senaattori Serlachius, joka niinkuin herra kreivi hyvin ymmärtää ei mitenkään kävisi päinsä, jos seurassa voisi huomata jotakin taipumusta eli vivahdusta sosialismiin.»

Gebhardin ystävien täytyi täten käyttää venäläisiin vallanpitäjiin nähden taktiikkaa, jossa eivät aina »puhtaat aseet» auttaneet. Silloinen senaatin esittelijä, Hj. Kahanpää on kertonut, miten hänen oli vielä varmistettava Gebhardille ylimääräisen professorin palkka, jonka hän sai hoitamalla pelkästään osuustoiminnallisia tehtäviään. Tällöin Hufvudstadsbladet hyökkäsi jälleen kiivaasti Gebhardin erikoisasemaa vastaan, jolloin Kahanpää esitti kreivi Bergille, että valtion budjettiin otettaisiin suoranaisena menona tietty määräraha Gebhardin palkkaamiseksi. Kahanpää korosti edelleen, miten tärkeää olisi, että Gebhard saisi nauttia ylimääräisen professorin palkkaansa niin kauan kuin hän hoiti maan vähävaraisen väestön asioita, koska tällä oli tärkeä kansallinen merkitys. Berg ilmoittikin vihdoin suostuvansa, ja kun Kahanpää esitti uudelleen määrärahan ottamista yliopiston budjettiin, Berg hyväksyi ehdotuksen.

Venäläisen hallinnon ja Suomen osuustoiminnan suhteet pysyivätkin melko kauan hyvinä, mutta kun Rantakari oli Uuden Auran päätoimittajaksi tultuaan käynyt paljon hyökkäävämmäksi ja ryhtynyt »valtiolliseen puhdistustyöhön», ei Gebhard voinut olla huomauttamatta hänelle tästä. Rantakari vastasi Gebhardille maaliskuussa 1912:

»Sanot, että väsyttäen lukijatkin siihen valtiolliseen puhdistustyöhön. Mahdollista, mutta ei auta. Jotkut tietysti sanovat, että Sinä väsyttät yhteiskunnalliseen puhdistustyöhön. Minä en sano niin, sillä kyllä meillä kaipaavat olot sellaista puhdistusta, jota Sinä teet ja sitäkin, jota minun on täytynyt ruveta tekemään ja katkaista kaikki relatsioonit ja polttaa sillat. Palakoot, niin että roihuu, minä lyön niin kauan kuin käsi heiluu, sillä se valtiollinenkin ankka on kynittävä, muuten me joudumme sellaiseen mädänyksen suohon, josta meitä ei nosta mikään. — — Sosiaalinen puhdistustyö on minuakin aina enemmän miellyttänyt — — mutta jonkun täytyy tällaisia vastenmielisiäkin asioita penkoa.»<sup>33</sup>

### *Maalaisväestöä valveuttamassa*

1910-luvulta lähtien Gebhard keskitti voimansa pääasiallisesti osuustoimintaan, mihin olikin syytä, koska Pellervo toistuneiden hyökkäysten ja venäläisten epäluuloisuuden tähden kuitenkin menetti v. 1913 valtioneuvon. Onneksi Suomen maanviljelijäväestö oli jo herännyt arvos-



tamaan Pellervoa ja osuustoimintaa, niin että selvittiin ilman hallituksen tukeakin. Mutta maalaisväestön kypsyminen ei tapahtunut kädenkäänteessä. Juuri sitä varten Pellervo toimi ja Gebhard kasvatti neuvojiaan, jopa perusti oppilaitoksen. Tämä Gebhard-opiston perustamishanke oli vireillä ainakin vuodesta 1907 lähtien. Mikään sattuma ei ollut, että osuustoimintaopiston tarpeellisuus havaittiin juuri tuolloin. Osuustoiminnassa tapahtuneet virheet ja siinä koetut takaiskut osoittivat, että entistä perusteellisempi koulutus oli tarpeen. Kun keskusliikkeet antoivat asialle aatteellisen ja taloudellisen tukensa, voitiin opisto avata Tuusulassa syyskuun 19. päivänä 1909. Fagerströmistä tuli opiston ensimmäinen johtaja, mutta hänen lisäksi luennoivat kursseilla säännöllisesti myös Karhunen ja Pitkäniemi. Erikoiskursseilla toimivat opettajina muutkin Pellervo-Seuran ja keskusliikkeiden virkailijat, kävipä Hannes Gebhard itsekkin siellä henkeä antamassa. Osuustoimintaopistosta kehittyikin osuustoiminnan sekä ammatillinen että henkinen keskus, josta Hannes Gebhardin aatteet levisivät kaikkialle Suomeen.<sup>24</sup>

Mutta Hannes Gebhardille ei riittänyt vain osuustoimintavirkailijoiden ja toimihenkilöiden valistaminen. Työskennellessään eduskunnassa hän harmikseen havaitsi sen alhaisen sivistystason, mikä oli hänen monilla edustajatovereillaan, nimenomaan talonpoikaisedustajilla. Gebhard halusi tässäkin aikaan parannuksen. Niinpä hän jo vuoden 1907 lopussa tarttui kynään ja kirjoitti Aika -julkaisuun:

»Maalaiset tulevat eduskuntaan tavallisesti suoraan pelloiltaan tai niityiltään ilman että he ovat ollenkaan valmistuneet toimeensa. Helsingissä heitä väsyttää jo itse ilmakin. Sen lisäksi heille vieras elämä, joka heitä ympäröipi, sekä tuo paikallaan istuminen tuntimääriä, joka heidän elämäntavoilleen on outoa. Sitäpaitsi useimmat heistä eivät ole tottuneet lukemaan niin laajoja ja seikkaperäisiä kirjoja kuin valtiopäiväesitykset ja niitä useinkin seuraavat komitea-mietinnöt ym. ovat. Senpä vuoksi on hyvin ymmärrettävissä, että komiteain ja valiokuntien maalaisjäsenistä ei ole yleensä ollut suurtakaan hyötyä harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, ja että on ollut valtiopäivämiehiä, jotka vasta äänestyksen edellä ovat koettaneet leikata auki mietintöjä ja koettaneet lukea läpi edes ponsia ennenkuin vasara putoo.

— — Kun viime keväänä herätettiin kysymys erityisen äänenkannattajan saamisesta Helsinkiin maalaiskysymyksiä ajamaan, niin ensimmäinen sellainen perustettiin Vaasaan, entinen maakauppias päätoimittajana. Tosiasia on, että vasemmistopiireissä, nimenomaan järjestyneen työväen keskuudessa sivistystaso oli korkeampi kuin maakansalla. Mikä synä? — —

Kaupunkityöväellä on oma — — sekä lukumäärältään että tilaajamäärältään meidän oloissamme suuri sanomalehdistö. Täytyy kyllä myöntää, että tämä sanomalehdistö sisällykseltään suurimmaksi osaksi on surkean ala-arvoinen. Mutta siinä on toki oma, itsenäinen katsantokanta, jolta se tarkastelee päiväntapahtumia ja luja luottamus aatteeseen, joka tekee että se selvästi eroaa muista. Ja siinä on mel-

koisessa määrässä tietoja muitten maitten työväen pyrinnöistä, joka tekee sen, että se avaa uusia maailmoja lukijakunnalleen. Työläisiä on myös talvet pitkät sata-määriin joka ilta kuulemassa luentoja. — — Täytyy kysyä itseltään, eiköhan kaupunkilaisväestöä ole pidettävä yhteiskuntataloudellisesti ja valtiollisesti paremmin varustettuna ottamaan vastaan uusia valtiollisia oikeuksiaan kuin suurta osaa maalaisväestöömme. — — Jos kehitys saa tähän suuntaan jatkua, miten on vastaisuudessa käyvä maalaisväestömme vaikutusvallan eduskunnassamme?»

Yksi parannuskeino sivistystason kohottamiseksi olisi erityisen maalais-opiston perustaminen. Sen oppiaineina olisivat mm. historia, joka käsittelee nimenomaan yhteiskunnallisten liikkeiden historiaa, yhteiskunnallisten laitoksiemme kehitysvaiheita ja etevien miesten elämäntyötä. Tämän ohella olisi opetettava yhteiskuntaoppia, oikeusfilosofiaa, talous- ja tilastotiedettä, maatalouspolitiikkaa ja lakitiedettä. Näin Gebhard itse asiassa suunnitteli vastaista kansalaiskoulua tai sen ja eräänlaisen »Alkio-opiston» välimuotoa. Gebhardia askarrutti erityisesti kansallisen herättäjämme J. V. Snellmanin elämäkerta. Siksi hän v. 1915 järjesti Suomen osuuskuntien toimihenkilöille kiertokyselyn, jossa näiden piti selvittää, mitä he tiesivät kansallisesta herättäjästämmme. Vastauskokoelma oli mitä kirjavin. Häikäilemättä Gebhard julkaisi kaikkein alkeelliset vastaukset osoittaakseen, miten vähäinen sivistys tällä Suomen maalaisväen valiojoukolla oli.<sup>25</sup>

Sivistyneistömme tietämättömyys yleisistä asioista johtui vuorostaan oppikouluopetuksestamme, jota Gebhard v. 1907 arvosteli yhtä ankara-  
rasti kuin toistakymmentä vuotta aikaisemmin Valvojassa. Koululaitos-  
han oli pysynyt jokseenkin muuttumattomana tuona aikana. Niinpä  
siellä Gebhardin mielestä vieroksuttiin käytäntöä, mutta »pyrittiin kiel-  
ten paljoudella kasvattamaan oppilaista todellisia papukaijoja». Tästä  
oli seurauksena, etteivät lyseoita käyneet osanneet yhtään kieltä tyydyt-  
tävästi. »Mutta kansalaissivistystä, sellaista kun meidän aikamme tar-  
vitsee, jota niiden pitäisi antaa, sitä eivät meidän nykyiset lyseomme  
anna.» Erityisesti Gebhard kiinnitti huomiota siihen, että kun v. 1908  
Mustialan »maanviljelys-korkeakoulu» lopetti toimintansa, olisi jäljellä  
vain kaksi linjaa, »tuo entiseen verrattuna monta vertaa kalliimpi yli-  
opisto-opetus ja maamiestalvikurssit». Gebhard ehdotti nyt, että lyseoiden  
viisi alinta luokkaa muodostaisi yleissivistystä antavan keskikoulun, ja  
tälle pohjalle rakentuisivat eri ammattiryhmien erikoistarpeita palve-  
levat linjat, joilla jatkettaisiin yleissivistyksen lisäämistä äidinkielessä,  
historiassa ja jossakin vieraassa kielessä. Hannes Gebhard oli myös  
useita kertoja huomauttanut korkeamman maatalousopetuksemme puut-  
teellisuudesta. Nyt hän taas uudisti ehdotuksensa maanviljelyslyseoiden

perustamiseksi. Hän esitti laajahkon suunnitelman varsin yksityiskoh-  
taisine tuntijakoineen. Maanviljelyslyseoissakin oli hänen mielestään  
opetettava historiaa, mutta keskittyen yhteiskunnallis-taloudellisten il-  
miöiden kehitykseen erityisesti kotimaassa. Muita tärkeitä aineita olisi-  
vat valtio- ja yhteiskuntatieteet, joista talousmaantiede ja yhteiskunta-  
oppi olisivat perustana mm. kansantaloudelle ja teoreettiselle agraari-  
politiikalle. »Nämä aineet ovat kansalaisten kyvyille ottaa osaa uuden  
yhteiskunnan luomiseen siinä määrässä välttämättömiä, että se kansan-  
luokka, joka niistä uskaltaa jäädä tietämättömäksi, vastaisuudessa eh-  
dottomasti joutuu alakynteen, samaten kuin on luonnollista, että koko  
yhteiskunnan terve kehittyminen tästä tietämättömyydestä tulee käirsi-  
mään», Hannes Gebhard totesi. Tietenkin uuden maanviljelyslyseon  
tärkeinä aineina olisivat myös luonnontieteet ja maataloudelliset oppi-  
aineet, mutta eivät vain aineellisessa merkityksessä. »Kykenevä opet-  
taja voipi niistäkin vetää esille suuria yleissivistäviä ja yhteiskunnallisia  
arvoja. Esimerkkinä mainittakoon viljan- ja karjanjalostus, jonka ope-  
tuksen avulla mitä selvimmin voidaan saada esille meidän aikamme  
ajattelemisen läpi tunkeutunut suuri kehitysoppi», Gebhard sanoi. Tä-  
ten hän siis oli edelleen uskollinen nuoruutensa ajan muotivirtauksille.  
Perusteltuaan pitkään maanviljelyslyseoiden hyödyllisyyttä Hannes  
Gebhard lopetti esityksensä sanoin:

»On toivottu tällä oppilaitoksella olevan myöskin jossakin määrin sellaista tule-  
vaisuuden yleistä kansalaissivistystä kohti tähtäävä luonne, jonka tarvetta monet  
olemme tunteneet, mutta jonka piirteitä emme vielä pysty selvästi näkemään. Sillä  
varmaa on, että se kansanvaltainen tulevaisuus, jota kohti Suomen tulevaisuus nyt  
täysin purjein laskee, tulee vaatimaan aivan toisenlaista kansalaissivistystä kuin  
mitä useimmat vielä ovat ajatelleet. Nyt tarvitaan siis rohkeita vanhempia, jotka  
tätä tulevaisuutta kohti tahtovat yhteisvoimin työskennellä. Heidän on uskallettava  
panna omat lapsensa tätä uutta tulevaisuutta kohti kulkemaan, tätä päämäärää  
hakemaan siinä toivossa, että he tulevat omien kokemustensa kautta meitä selvä-  
näköisemmiksi, että he sen löytävät.»

Maanviljelyslyseoiden perustaminenkin palveli täten Gebhardin pää-  
tavoitetta, vankalle taloudelliselle pohjalle rakentuvaa korkeaa kansan-  
sivistystä. Keväällä 1907 Gebhard yhdessä useiden kansanedustajien  
kanssa jätti eduskunnalle anomuksen tällaisten oppilaitosten valtion-  
avusta. Samalla pyydettiin maanviljelyslyseon kurssin suorittaneille  
oikeutta ilman lisätutkintoja opiskella yliopiston maanviljelystalou-  
dellisessa osastossa, metsänhoito-opistossa ja teknillisen korkeakou-  
lun maanmittausosastossa sekä oikeutta päästä kansakoulunopetta-  
jiksi samoin ehdoin kuin ylioppilaat. Tarkoitusta varten perustettiin

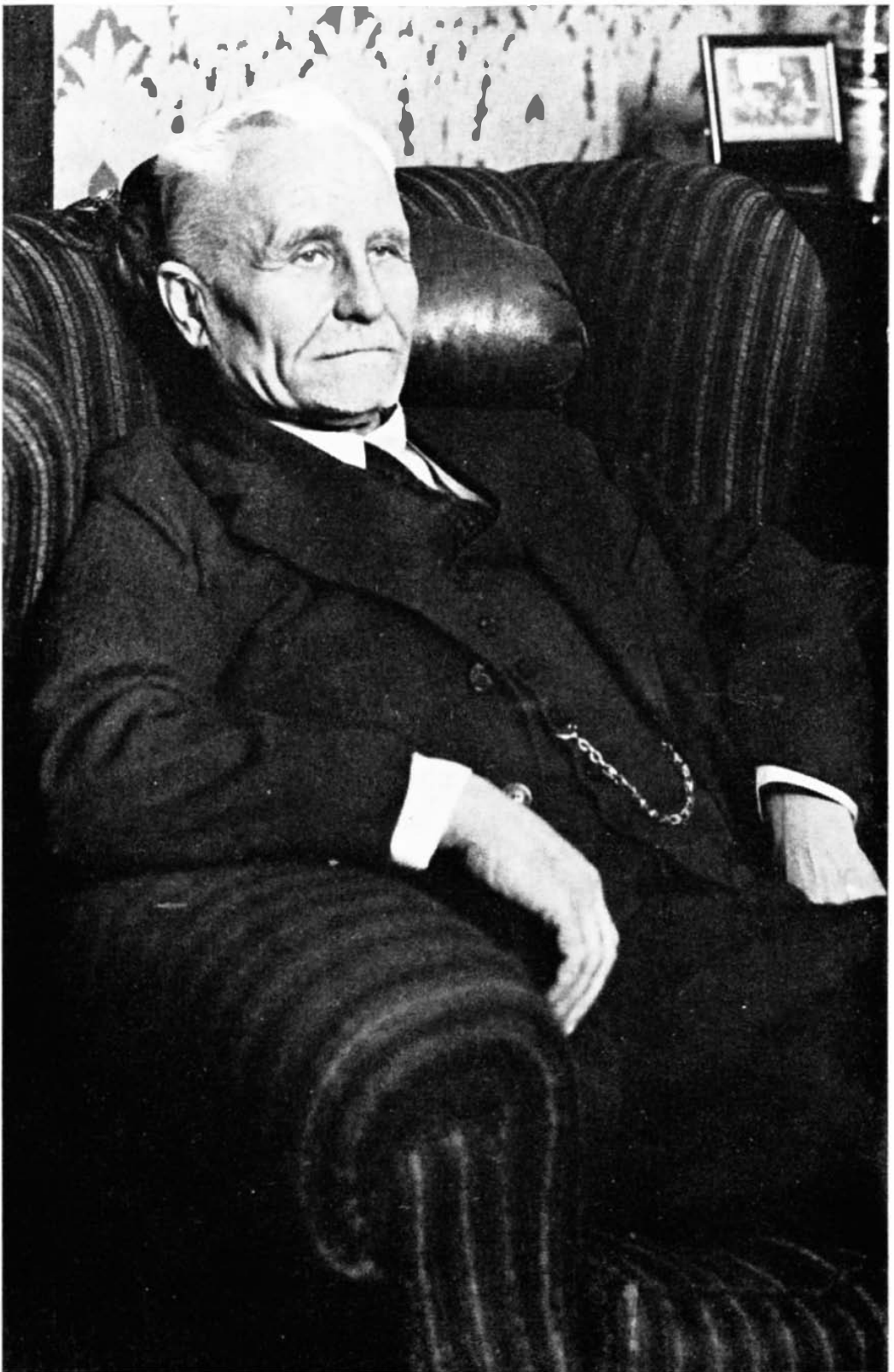
yksityisesti osakeyhtiö, mutta myös valtionapua saatiin 108 000 markkaa kolmeksi vuodeksi. Niinpä koulu saattoi jo syyskuun alussa 1908 aloittaa toimintansa. Kiistaa aiheutti vielä varsinkin yliopistossa maanviljelyslyseolaisten ylioppilaaksipääsyoikeus. Hallitus ratkaisi sen vihdoin antamalla maanviljelyslyseolaisille rajoitetut ylioppilasoikeudet. Kohtalokasta oli kuitenkin, että maanviljelyslyseolaisten opiskeluoikeus supistui vain yliopiston maanviljelystaloudelliseen osastoon, eivätkä he edes lisätutkintoja suoritettuaan saaneet opiskella muissa tiedekunnissa eivätkä teknillisessä korkeakoulussa. Tämän takia lahjakkaiden kouluun pyrkijöiden määrä väheni, jolloin opettajien oli vaikea ylläpitää opetuksessa Gebhardin suunnittelemaa tasoa.

Maisteri Juho Jännes johti maanviljelyslyseota pitkän aikaa tarmokkaasti, mutta »korkeakoulujen suhtautuminen ja yleinen mielipide painoivat kouluun epäilyksen leiman ja veivät siltä tärkeimmän menestymisen edellytyksen, tilaisuuden lahjakkaan oppilasaineksen saamiseen». Maanviljelyslyseoiden täytyi tämän takia muuttaa ohjelmansa, jolloin niiden erikoisleima hävisi, kun lukusuunnitelmassa o'li tingittävä juuri ammattiaineiden oppimäärissä ja tunneissa.

Gebhardille tämä koulumuoto oli erittäin läheinen. Sitä todistaa mm. se, että hän pari kuukautta ennen kuolemaansa kutsui luokseen koulun entisiä opettajia ja oppilaita neuvottelemaan uuden maanviljelyslyseon perustamisesta. Hän korosti nimenomaan niitä positiivisia kokemuksia, joita hän oli saanut lukuisista maanviljelyslyseon kasva-teista seuratessaan läheltä heidän toimintaansa. Siksi hänestä oli välttämätöntä, että uusi maanviljelyslyseo perustettaisiin Helsinkiin. »Hyvin mahdolliselta tuntuukin, että toimenpiteisiin uuden maanviljelyslyseon perustamiseksi olisi ryhdytty, jos Gebhard vielä eläisi», Juho Jännes kirjoitti v. 1934.<sup>26</sup>

### *Osuustoiminta ja kansallisuuskysymys*

Osuustoiminnan tärkeys joutui ennen pitkää punnittavaksi myös kansallisuuskysymyksen yhteydessä. Gebhard oli osuustoimintaliikkeen alkutaipaleelta lähtien pyrkinyt korostamaan liikkeen puolueettomuutta, mikä ei suinkaan aina ollut helppoa. Gebhard joutuikin pian vastakkain puolueensa kielipoliittisesti jyrkimmän ryhmän kanssa. Syynä tähän oli myös se, että useat suomalaiset talousmiehet olivat v. 1907 perustaneet maanviljelystarvikkeiden välitysliikkeen Aatran, jota Geb-



*Hannes Gebhard Pariisin lainamatkan jälkeen (tammikuussa 1930).*

hard ryhtyi vastustamaan, koska se oli Hankkijan kilpailija eikä Gebhard suvainnut kilpailua osuustoiminnassa. Tällöin hän joutui tarkastelemaan puolueensa ohjelmaa ja tekemäin tiliä kansallisuusaatteen ja osuustoiminnan suhteista. Näin Gebhard kirjoitti Aika -julkaisussa keväällä 1908:

»Tällä kertaa on erään äskeisen ilmiön johdosta syytä tässä ottaa periaatteellisesti selvitetäväksi osuustoimintaliikkeen suhde toiseen aikamme mahtavaan kansanliikkeeseen, kansallisuusliikkeeseen ja kansallisuustaisteluun. Tätä suhdetta valaistaksemme meillä ei ole tilaisuutta käyttää hyväksemme mitään ulkomaalaista johtoa, syystä että kansallisuustaistelu oli jo muualla onneksi ehditty loppuun käydä, ennenkuin osuustoimintaliike siellä ehti huomattavaksi kasvaa, jota vastoin se meillä valitettavasti on jäänyt — — nykyaikaan saakka tekemään meidän muutoinkin niin sekavan julkisen elämämme vieläkin sekavammaksi ja henkisesti heikolle kansallemme vaikeammaksi selvittää.

Osuustoimintaliike Suomessa on voitu tähän saakka onnellisesti pyytää ulkopuolella kaikkea puoluepolitiikkaa, myöskin kansallisuustaistelua, tämä siitä syystä että sen aatteellinen johto on asettunut täysin puolueettomalle kannalle ja koettanut sillä pysyä, huolimatta siitä, että se useinkin on ollut vaikeata, kun ruotsalaiselta taholta on toiselta puolen kieltäydytty työllä, jopa palkatullakin työllä auttamasta ja toiselta puolen alituisesti yritetty sala-ampumisella sanomalehdistössä tehdä sitä lukijakunnalleen epäiltäväksi ja vastenmieliseksi, jopa menty niinkin pitkälle, että on ehdotettu erityisten keskusliikkeitten perustamista ruotsalaisia osuuskuntia varten. Eikä se ole ollut kummaakaan, sillä useimmat niistä kapitalistisista liikeyrityksistä, joille Suomen osuustoimintaliike on kasvanut kilpailijaksi, ovat olleet ruotsinmielisten käsissä: etevimmät voinvientiliikkeet ja suurimmat maanviljelystarvikkeitten ja -koneitten myyntiliikkeet. Sitä vastoin on pääkaupungin lehdistä erityisesti Uusi Suometar ja sen yleisö alusta-alkaen asettunut myötätuntoiseksi osuustoimintaliikettä kohtaan.»

Gebhard huomautti sitten, että suomalaisessakin puolueessa on oltu sitä mieltä, että ensin on taisteltava kansallisuustaistelu loppuun ja vasta sitten on aika ryhtyä yhteiskunnallisia pyrintöjä toteuttamaan.

»Tämä on kansallisuusohjelma kaikessa alastomuudessaan, sano-kaamme: kaikessa köyhyydessään. Jos suomalainen puolue olisi yhä vieläkin pysynyt näin 'puhtaana', se on näin köyhän ohjelman kannalla, niin se tietenkään ei olisi päässyt kohoamaan siitä lamautumistilasta, jossa se pari vuotta sitten oli. Minun vakaumukseni on se, että suoma-

lainen puolue tunsu suurlakon jälkeen, että sen piti, voidakseen nuortua ja uudelleen voimistua, laatia itselleen se rikas ja radikaalinen yhteiskunnallinen ohjelma, joka sillä tätä nykyä on, ja joka m.m. sai minut vakaumuksesta rupeamaan puolueen valtiopäivämiesehdokkaaksi.

Mutta se seikka että puheenaoleva 'kansallismielinen' osakeyhtiö vielä on voitu puolueen johtavien rahamiesten keskuudessa perustaa, todistaa kuitenkin, että tuo puolueen nuortuminen on käynyt nähtävästi nopeammin ja jyrkemmin, kuin että kaikki olisivat voineet vakaumuksesta ja itsetietoisesti olla siinä mukana. Sillä nuo yhtiön perustajat eivät nähtävästi ole selvästi tajunneet, tai ovat he unohtaneet, mitä suomalainen puolue, joka nimenomaan etupäässä tahtoo ajaa kansallisuusaatetta, ohjelmassaan sanoo osuustoiminnasta:

**Maanviljelijäin yhteistoiminnan edistäminen.**

1. On toimittava tarmolla sen tarkoitusperän saavuttamiseksi, että maataviljelevä väestö osuustoiminnan avulla ottaa omiin käsiinsä sekä maanviljelystuotteiden myynnin että tarvetavaroittensa oston ja, mikäli se on mahdollista, myöskin tarvetavaroiden tuotannon.

2. Edellisessä ponnassa julkilausutun tarkoitusperän saavuttamiseksi, joka etupäässä riippuu maataviljelevästä väestöstä itsestään, tulee jne.

Nämä ponnat hyväksyi viimeinen puoluekokous yksimielisesti vilkkailla suosionosoituksilla ilman että kukaan puhui niitä vastaan. Ja jos vähänkään selvemmin asiaa ajattelee, niin on tämä osuustoiminta-ohjelma selvästi puolueen pääperiaatteiden kanssa sopuosinnussa, jota vastoin kysymyksessä oleva osakeyhtiö selvästi tulee toimimaan niitä vastaan. Jokaisen täytyy näet myöntää, että harvat kansanliikkeet tässä maassa ovat siinä määrässä kuin maanviljelijäin osuustoimintaliike, saaneet maalaisväestömme itsetietoiseen toimintaan ja herättäneet siinä yhteisyyden, yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Harvat liikkeet ovat siinä määrässä kuin tämä saaneet maanviljelijät edes heidän omassa kunnassaan tuntemaan yhteisyyttä keskenään; mutta vielä harvemmat liikkeet siinä määrässä kuin tämä voineet liittää maanviljelijät maakunnittain ja koko maasta yhteisiin yrityksiin, joita he itse yhteisesti johtavat. Eikö totta, että sellaiset ilmiöt, kuin Valion ja Hankkijan perustaminen ja tähän astinen menestys ovat ennen tuntemattomassa määrässä liittäneet eri maakuntien maalaisväestön toisiinsa? Ja eikö tämä tällainen itsetietoinen toiminta ja yhteisyyden tunne juuri kasvata oikeata kansallistuntoa syvemmissä kansankerroksissa ja kaukaisemmissa maan sopukoissa, kuin monet muut toimintamuodot? Ja myöntänevät kai kiivaimmatkin kansallisuustaistelun sankarit, että tällä niin sanoakseni rakentavalla, positiivisella työllä suomalaisen kansallisuus-

aatteen voimistamiseksi ja leviämiseksi on sentään jotain arvoa taistelunkin rinnalla. Tämä myös ymmärtääkseni selitti sen yksimielisyyden ja suosion, jolla suomalaisen puolueen viimeinen yleinen puoluekokous hyväksyi edellä esitetyt osuustoimintaponnet ohjelmaansa.

Vielä pari näkökohtaa. Jotta ihmiset voisivat omaksua kansallisuus- aatteen ja uhrata jotain sen hyväksi, täytyy heillä olla hyvä taloudellinen toimeentulo ja melkoinen sivistysmäärä. Mutta harvat kansanliikkeet voivat siinä määrässä kuin osuustoimintaliike kohottaa vähävaraisten kansankerrosten taloudellista asemaa ja samalla myöskin lisätä niiden sivistysmäärää. — — Mutta jokainen, joka tuntee kansojen historiaa ja kykenee ajattelemaan yhteiskunnallisia asioita, ymmärtää ilman muuta sen totuuden, että se kansa, jolta maativiljelevä väestö sortuu, on myöskin lähellä sekä valtiollista että kansallistakin häviötään.

Tästä siis pitäisi käydä ilmi, että jokainen liikeyritys, olkoonpa se kuinka 'kansallinen' tahansa, joka kilpailee maanviljelijäin osuustoimintaliikettä vastaan, toimii itse asiassa samalla myöskin kansallista voimistumistamme, kansallista eheyttämme vastaan, samalla kuin se toimii suomalaisen puolueen ohjelmaa vastaan. Samalla kaikki tuollaiset liikkeet pyrkivät hajoittamaan maativiljelevää väestöämme — —.»

Lopelta kotoisin ollut tilanomistaja, vapaaherra L. A. Yrjö-Koskinen vastasi Gebhardille samassa lehdessä mm.:

»Sivumennen sanoen tuntuu omituiselta, käyttääkseni lievintä sanaa, lukea herra Gebhardin mietteitä suomalaisen puolueen ohjelmasta ennen ja jälkeen suurlakon. Eikö herra G. todellakaan tiedä, että suuri osa niistä yhteiskunnallisista parannuksista, jotka nyt löytyvät suomalaisen puolueen painetussa ohjelmassa, aina ovat olleet sen toimivien henkilöitten harrastusten esineenä? Suunniteltu päämäärä ei ole vaihtunut, vaikka tietoisuus siitä mitä kullakin hetkellä on pidetty ajanmukaisena ja mahdollisena on voinut lieventää vaatimuksia.»

Polemiikki jatkui vielä myöhemminkin, jolloin L. A. Yrjö-Koskinen kirjoitti jälleen Gebhardille.

»Itse osuustoiminta-aatteesta ja sen käytännössä tuottamasta siunauksesta ei meillä ole eri mieltä. Olen puolestani aivan varma siitä, että se kylvö, jonka tohtori Gebhard tämän aatteen tarmokkaana, väsymättömänä esitaistelijana on tehnyt, on nopeasti ylenevä mahtavaksi puuksi, jonka oksat levittävät siunausta ympäri Suomeniemen. Mutta sitä rohkenen suuresti epäillä, tokko se lannoitus, jota herra G. näillä kirjoituksillaan Aatraa vastaan on antanut kylvölleen, on omiansa edullisesti vaikuttamaan Suomen osuustoiminnallisen taimen nopeammaksi kasvamiseksi.»

Vastineessaan Gebhard puolestaan sanoi mm.:

»Se ohjelma, jossa asetetaan pyrkimykseksi saattaa maanviljelijäin ammattitarvetavarain osto osuustoiminnan kautta maanviljelijäin omiin käsiin, on eri sivistys-



maissa saavutetun kokemuksen mukaan osoittautunut osuustoiminnalle soveliaaksi, maanviljelystuotantoa lisääväksi, kauppamoraalia puhdistavaksi ja siis kansantaloudellisesti edulliseksi. Siis: se puolue jolla on tällainen ohjelma ja joka kykenee ja tahtoo sitä rehellisesti ajaa, on maanviljelijöille edullisin puolue, samalla kuin se on tosi-isänmaallinen. Tämä olkoon minun loppusanani tästä asiasta.

Kirjoituksenne Te vapaaherra Lauri A. Y.-K. lopetatte sukkeluuksilla, joilla yritätte häpäisemään minua tämän väittelyn johdosta. Tässä Te yhdytte niihin moniin, jotka viime aikoinakin ovat koettaneet samaa viikinkiläisissä, sosialistisissa ja nuor-suomalaisissa lehdissä minun osuustoimintatyöni vuoksi! Mutta tiedätkö, mitä tällainen 'yhteys', tällainen 'yhteiskunta' itse asiassa tietää?

Se tietää sitä, että minä olen mahtanut seisoa kutakuinkin uskollisena ja vääjäämättä aatteeni puolella. Sillä maailman meno kaikilta ajoilta ja kaikista maista osoittaa, että henkilöt, jotka kohtalo heittää vähäväkisten asianajajiksi, ja jotka aatteelleen voivat pysyä uskollisina, useinkin saavat taistella yksin ja saavat vasten silmiä niiltäkin, joitten puolesta he taistelevat.»<sup>27</sup>

Osuustoiminta-aate oli täten Gebhardin mielestä kiistattomasti jopa kansallisuusaatteenkin edellä »taistelevan osuustoiminnan» vuosina. Mutta kuitenkin Hannes Gebhardia ei miellyttänyt se kielikiihko, jota ruotsinkielisemme rupesivat vähitellen osoittamaan. Heidän eroamisensa Pellervosta omakieliseksi osuustoimintaliikkeeksi, heidän halunsa Suomen tultua itsenäiseksi ryhtyä kiivaasti ajamaan väestöllisiä etukysymyksiä ja pyrkiä saamaan tukea mm. Skandinavian maista, ei voinut olla suututtamatta Gebhardia.

Norjalaisessa Nationen -lehdessä Gebhard joulukuussa 1918 torjui ne väitteet ja syytökset, joita Ruotsista saatiin kuulla Suomen ruotsinkielisen väestön »sorrosta». Gebhard totesi väitteen »selväksi valeeksi». Vaikka ruotsalaisia oli vain kahdeksannes maan väestöstä, heidän kieltensä oli kuitenkin vielä 1600-luvun loppupuolella maamme kirjakieli ja »kulttuurin kieli» jopa 1870-luvulle asti. Vasta 1883 annettiin oikeus käyttää myös suomea virallisena kielenä. »Ei ole yhtään ainutta maata maailmassa, missä kansa on halunnut varmistaa niin pienelle vähemmistölle kuin Suomen ruotsalaiset niin suuret oikeudet», Hannes Gebhard kirjoitti norjalaisessa Tidens Tegn -lehdessä maaliskuussa 1919. Hän toteaa artikkelissaan, että kysymys maan kaksikielisyydestä sisällytetään perustuslakiin. Suomi oli mm. päätetty jakaa kirkollisesti niin, että ruotsalaiset saisivat oman hiippakuntansa, kouluhallitukseen järjestettäisiin ruotsinkielinen osasto, ruotsinkieliset asevelvolliset saisivat omat joukko-osastonsa jne. Erityisesti hän moitti sitä, että ruotsalaiset olivat kääntyneet skandinaavisten hallitusten, Versaillesin rauhankonferenssin ja jopa Kansainliiton puoleen asiassaan. Hän piti ruotsalaisten taistelua epäisänmaallisena, koska he turvautuivat ulkopuolisten apuun eivätkä suinkaan käyttäneet lojaaleja keinoja.

»Ja se on sitä epäisänmaallisempaa, kun se tapahtuu aikana, jolloin kaikkien yhteiskuntaa säilyttävien voimien olisi kokoonnuttava uhrautuvassa innossa isänmaan hyväksi yhteisrintamaan taistellakseen yhteiskunnan vihollisia, sekä sisäisiä että ulkonaisia vastaan.

Ne pykälät, mahdolliset rasitteet ja hallinnolliset erikoisedut, joita Suomen ruotsalaiset nyt voivat odottaa, ovat heikkoja takeita, sillä ne ovat vain ulkonaisia muotoja, jotka eivät sisällytä mitään elävää elämää. Suomen ruotsalaiset voivat vain yhdellä tavalla hankkia itselleen voimakkaita, eläviä takeita. Nimittäin sillä, että sen sijaan että pyrkisivät eristäytymään kansamme suomalaisesta osasta, kaikin voimin pyrkisivät yhdistämään ruotsalaista kansanosaa suomalaiseen heittäytyäkseen rauhalliseen ja uhrautuvaan yhteistyöhön isänmaan hyväksi — — ja lopettavat kilvan bolshevikien kanssa levittämästä halventavia tietoja Suomen kansan enemmistöstä.»

Gebhardin iskevä tyyli aiheutti tietenkin vastakirjoituksia maamme ruotsinkielisessä lehdistössä. Jopa hänen omassa perheessäänkin mielipiteet jakautuivat. Niinpä Aina Gebhard kirjoitti veljelleen Hannekselle 25. 5. 1919:

»Taas luin Hufvudstadsbladetista pitkän artikkelin Sinua vastaan, jossa Sinua syytetään valheen kengillä kulkemisesta. Silloin ajattelin itsekseni: mahtaako tämä huono, assosiaalinen, kostonhimoinen, kateellinen, laiska kansa ansaita niin paljon rakkautta kuin Sinä sille tuhlaat. Maksaako vaivaa hankkia itselleen ja omaisilleen vihollisia niiden takia, jotka ovat niin kiittämättömiä kuin maalaisliittolaiset nyt ovat. Lakkaa Sinä puuttumasta kielikysymykseen ja politiikkaan. Se [kielikysymys] on niin vanha asia, ettei siitä viitsi puhuakaan. Paljon tärkeämpää on ryhtyä taistelemaan 'jobbausta' vastaan, joka jatkuen kukoistaa meidän maassamme enemmän kuin missään muualla. Oma ajatukseni on, että ilman ruotsalaisia ja Mannerheimia emme koskaan olisi vapautuneet suomalaisista murhaajista eikä meillä ilman ruotsalaisia olisi sivistystä. Sen takia pitäisi ulkomailla kernaimmin antaa tunnustusta heidän suurille ansioilleen ja antaa heille takeita kielellisistä oikeuksistaan. — —

Usko minua, se aika tulee meidän maassamme, jolloin kansa ottaa johtoaseman eikä sivistykselle anneta mitään arvoa ja herrat heitetään syrjään tai tuhotaan. Sen takia on parasta vaieta eikä antaa rahvaalle tuulta purjeisiinsa, kyllä he kohottavat niitä muutenkin. Jumalan kiitos, että vanhat suomettarelaiset täällä ovat saaneet silmänsä auki ruotsalaisten ansioille — että on päästy siitä iänikuisesta torailusta — ilolla huomasi, että jopa vanha Kairamo on saanut kiitosta 'Huusikselta'.»

Aina Gebhard osoittaa täten, miten itsenäisesti hänen veljensä kulki omaa tietään välittämättä omaisistaan, entisistä puoluetovereistaan tai hengenheimolaisistaan. Mutta Aina Gebhardkin myöntää Hanneksen olleen osittain oikeassa. Hän kertoo mm., miten muuan ruotsia puhuva mutta suomenmielinen oli arvellut, että »kyllä Sinun artikkeleissasi on paljon totuutta, ruotsalaisten ei pitäisi erottautua, mutta Sinä käytät liian vahvoja ilmauksia esimerkiksi verratessasi heitä bolshevikeihin, sillä eivät he ole yhteiskuntaa kumoavia, vaan päinvastoin ovat olleet [vapaussodassa] pystyttämässä sitä».



*T. Nothin, J. Hamrin ja K. Haataja Gebhardien vieraana Koivuniemessä (1924).*

Mutta jos Hannes Gebhard sai jopa omaisiltaan moitteita, niin hän sai myös tunnustusta lähimmiltä ystäviltaan. Niinpä Tudeer kirjoitti hänelle pari viikkoa myöhemmin kuin Aina Gebhard:

»Pitäisi pukea oikein juhlapukuun, kun vastaa niin elintarvoiseen ja sisältörikkaaseen kirjeeseen kuin Sinulta saamani. Onnittelen Sinua joustavuudestasi ja työkyvystäsi, mitä tämän aikainen toimintasi todistaa. Onnittelen siis Sinua siitä, että voit työskennellä isänmaasi hyväksi. Se on tarpeen totta tosiaan. Meillä ei ole kovin monta, jotka epäitsekkiääseen isänmaalliseen mielenlaatuun yhdistävät vapaan katseen, asiantuntemuksen ja rakkautta sanoa ja toimia sekä ystäviä että vihollisia vastaan. Tiedät, että useimmissa asioissa jaan ajatuksesi. Sinun kirjeesi lukeminen on meillä aina juhlahetki. Kun omaiseni lukivat kirjeesi huudahti joku riemuiten 'tätähän isäkin on aina sanonut'. Mutta minä olen passiivinen ja epäröivä — hyvä jos voin myötätuntoni kautta olla tukena sille, jolla on tarmoa.»

Hannes Gebhard ei hyväksynyt »itä-ruotsalaisuutta», mutta ei myöskään aitosuomalaisuutta, jota hän piti kulttuurin vihollisena. Kuitenkin hänen oma »fennomaniansa» oli toisinaan melko lähellä tätä ajatussuuntaa, kuten Kyösti Haatajan kuvaus eräästä käynnistä Lopen Koivuniemessä 1924 osoittaa. Annamme Haatajan kertoa:

»Siitä kuinka rohkeasti Gebhard — — fennomaanista asennettaan esitti, mainitsen seuraavan esimerkin. Kun Ruotsin maanmittaushallituksen päällikkö Torsten Nothin, joka aikaisemmin oli ollut Brantingin hallituksen oikeusministeri ja josta myöhemmin tuli Tukholman käskynhaltija, oli Suomessa kesällä 1924 yhdessä toimistopäällikkönsä Jonas Hamrinin kanssa, niin minä vein vieraat eräänä päivänä autolla Gebhardin kesäkotiin Koivuniemeen Lopelle. Kun siellä istuttiin ja aloitettiin seurustelu, niin Gebhard ensimmäisenä kysyi: 'Vad har herrarna hört om fennomannin?' (Mitä herrat ovat kuulleet fennomaniasta?) ja sitten keskustelu jatkui siitä kysymyksestä ja kävi selville, että Gebhard oli ruotsinkielisestä perheestä Suomessa ja käynyt ruotsinkielisen koulun ja että Hedvig Gebhard oli ruotsinkielisestä perheestä samoin ja tullut Upsalassa ylioppilaaksi ja opiskellut Tukholmassa ja asunut kouluaikanaan pääministeriksi tulleen Staaffin perheessä, ja että molemmat olivat nyt fennomaaneja. Ja tämän keskustelun tuloksena oli, että kun ajoimme autolla ulos Gebhardin veräjältä ja minä kysyin Nothinilta: 'Vad tyckte Du om gubben?' (Mitäs pidit ukosta?), niin vastaus oli: 'Jag höll på att bli fennoman' (Olinpa vähällä tulla fennomaaniksi).»<sup>28</sup>

## HANNES GEBHARD SUOMEN KOHTALONVUOSINA

### *Vapaussota yllättää Gebhardin ulkomailla*

Kohtalokkaina vuosina 1918 ja 1919 Hannes Gebhard oleskeli ulkomailla. Haatajan mukaan Gebhardin matkoille lähtemiseen vaikuttivat »osittain pienet ristiriidat kodissa ja toiseksi hän harrasti vaihtelua. Hän oli hiukan hermostunut ihminen ja sellaiselle tekee hyvää saada vaihtelua ja olla ulkomailla. Tänä aikana hän löysi sieltä tuttavuuksia, joille pani arvoa ja perehtyi ulkomaiden maataloudellisiin oloihin, joita harrasti». Hannes Gebhardin tytär Maiju Gebhard kertoo taas, että Wäinö Wuolijoki tuli varoittamaan punaisten vihaamaa Hannes Gebhardia ja kehotti ystäväänsä poistumaan maasta, koska tämän henki oli vaarassa. Niin Hannes Gebhard lähti Ruotsiin tammikuun alussa 1918. Kirjeessään Aina-sisarelleen toukokuun 13. päivältä 1918 Saltsjöbadenista Hannes Gebhard kiistää missään nimessä läheneensä pakoon Suomen levottomuuksien takia, vaikka hän myöntääkin »antaneensa kansan uskoa niin». Tuskin Gebhard lähtikään sosialisteja pakoon, sillä hän oli vähän aikaisemmin kirjoittanut vanhemmilleen: »Sosialistit uhkaavat yhdellä jos toisellakin, mutten usko heidän suuriin sanoihinsa.» Sosialisteista saatua vaalivoittoa Gebhard piti tärkeänä, mutta hän oli tyrmistynyt sen jälkeisestä kehityksestä. Luultavasti Wuolijoen varoitus antoi vain lopullisen sysäyksen kauan suunnitellulle matkalle, josta tuli aiottua pitkäaikaisempi. Hannes Gebhard selitti kirjeessään sisarelleen matkansa syyt näin:

»Minä matkustin, koska olin väsynyt kaikkeen Suomessa, koskei minulla mielestäni ollut siellä enää mitään tehtävää, koska minut olivat hyljänneet ne talonpoikaisjohtajat, joihin luotin ——. Minulla oli sellainen tunne, ettei minulla ollut kotia. Minähän olin nimenomaan sanonut Heddille, etten oleskelisi Koivuniemessä ensi kesänä. Onhan Suomessa niin suuri ravintopulakin, eikä minulle olisi viisasta enää menettää painossa mitään.»

Gebhardin kirjeistä kuvastuu katkeruus osuustoimintaväkeäkin kohtaan, koska asiat eivät olleet menneet hänen mielensä mukaan, mutta ilmeistä on myös, että hän liioitteli ja suurenteli tapahtumia S.O.K:ssa ja Pellervossa, sillä joka tapauksessa hän nautti edelleen mitä suurinta kunnioitusta, kuten on jo käynyt ilmi.

Epäilemättä Gebhard, joka oli vuosikymmeniä taistellut Suomen vähäväkisten puolesta, oli pettynyt monessa asiassa. Tämänkin takia hän matkusti ulkomaille selvittääkseen itselleen mitä oli tehtävä ja saadaksesen perspektiiviä tapahtumille, mielenrauhan ja uutta työhalua itselleen.

Melkein heti Hannes Gebhardin lähdön jälkeen alkoi punakapina ja vapaussota. Vasta kuukausien kuluttua, huhtikuun 28. päivänä 1918, hän sai lähetetyksi omaisilleen ensimmäisen kirjeensä Saltsjöbadenista Tukholman läheltä, jossa hän oli nähtävästi oleskellut suurimman osan ajasta. Hannes Gebhardin kaltaiselle herkälle miehelle oli tietenkin parasta pysytellä poissa Suomesta, mutta ei hän tuntenut oloaan rauhalliseksi Ruotsissakaan. Näin hän kuvaili oleskeluaan Saltsjöbadenissa keväällä 1918:

»Minä olen täällä yhtä kiusaantunut Suomen oloista kuin Tekin, mutta sillä erolla, että olen istunut hyvän pöydän ääressä. Mutta se ei ole auttanut, sillä olen laihnut 5 kiloa näinä 3 kuukautena.

Minä olin huolissani lähinnä siitä, että ne olisivat ryöstäneet ruoan teiltä, en koskaan epäillyt, että ne tekisivät muuta teille. Ja Oras oli toinen levottomuuden lähteeni, sillä hän osallistui taisteluun ja eteni Vilppulasta vähitellen kohti Tamperetta. Oli taivaan onni, että hän lievästi haavoittui ja pääsi kurjuudesta.

Nyt minä olen niin väsynyt, alakuloinen ja huonovointinen, että lääkäri on määrännyt minulle oleskelua Sveitsissä. — Täällä majapaikassani emme pitkään aikaan ole saaneet voita emmekä kermaa ja sokeriakin vain pari palaa päivässä. Tehän vaaditte että minun piti lähteä täältä pois. Mutta en voinut kun usein olin vuoteen omana. Minulla oli täällä kuitenkin hyviä ihmisiä ja tuttavien ympärilläni ja olin puhelinyhteydessä monien toiminimien kanssa Tukholmassa, joilta sain pakolaisten ja kirjeitten kautta aina joitakin tietoja Helsingistä. Olisin tullut suorastaan hulluksi, jos olisin asunut maalla enkä olisi saanut tietoja mistään vaan nähnyt ainoastaan sanomalehtiä, jotka tavallisesti olivat tietämättömiä tai myös valehtelivat, että lähimmät ystävät oli murhattu tai että saksalaisten aseet olivat tulleet Vaasaan tai että Mannerheim oli ottanut Tampereen tai että saksalaiset olivat nousseet maihin Turussa jms.»<sup>1</sup>

Ymmärrämme hyvin, että tähän lyhyeen, joskin paljon puhuvaan selontekoon sisältyi monta tuskien viikkoa. Jänneksen ja Tudeerin kirjeistä keväällä ja kesällä 1918 käy ilmi, että Hannes Gebhardilla itse asiassa oli ollut jälleen samantapainen depressiokausi kuin opiskeluaikanaan. Juho Jännes yritti kirjeillään lohduttaa Hannesta tämän massennustiloissa.

»Sinun juttusi perinnöllisyydestä on myös jotenkin paljasta roskaa. Sinä et ole vain isoisäsi ja isäsi jälkeläinen, vaan myös äitisi ja äidinäitisi. Mahdollisuudet että seniliteetti [vanhuudenheikkous] Sinulle alkaa samaan aikaan kuin isällesi on matemaattisesti mieluummin alle 50 % kuin päälle. Näin on jos katsoo asiaa vain luonnontieteellisesti. Jos lisäksi ottaa huomioon sen henkisen energian jatkuvaisuuden joka vaikuttaa sen, että mies, joka paraat vuotensa on elänyt suuria näköaloja katsoen ja aina suuria tehden ja suunnitellen, tästä saa aivonsa aivan erikoiseen tilaan, jossa ne vastustavat vanhenemista aivan toisella tavalla kuin "maaklisesti" [veltosti] toimivan virkamiehen aivot, niin osottaa todennäköisyyskalkkyyli, että Sinulla on ainakin 75 % mahdollisuuksia vanhenemiseen nähden seurata aivan toista kurvaa kuin isäsi. — — Siitä perinnöllisyysasiasta vielä. Se, että olet äidiltäsi perinyt hermostuneisuutesi, ei lainkaan tee mahdottomaksi sitä, että hänen perintöaineksensa on pidentänyt Sinun henkisen aktiviteettisi kestoaikaa. — Saan Toinin [Juho Jänneksen puoliso] nyt pian tänne ja lupaan lainata häntä vähän Sinunkin seuraksesi. Mutta älä yritäkään selittää hänelle vakaumuksen ja itsepäisyyden eroa samassa hengessä kuin minulle.»

Jänneksen kirjeet palauttivatkin Hannes Gebhardin mielen tasapainon. Tudeer totesi tämän kirjoittaessaan Gebhardille heinäkuussa 1918, jolloin tämä oli jo päässyt depressiokaudestaan ja tunsi itsensä voimakkaammaksi ja elämänhaluisemmaksi.

Tervehtyminen ei tietenkään tapahtunut pikavauhtia, vaan Hannes Gebhard hoiteli hermojaan useissa parantoloissa. Tanskassa Gebhard oleskeli paljon Skodsborgin terveystalossa Kööpenhaminan lähellä. Haatajan kertoman mukaan tähän oleskeluun liittyy »muisto Gebhardin herkän runollisesta mielestä». Gebhard näet »erityisellä mieltymyksellä siteerasi erästä runonpätkää, joka oli maalattu erääseen penkin selkänojaan Helsingörin lähistöllä ja jossa kauniisti esitettiin Juutinrauman ihanuutta ja Jumalan suuruutta». »Sitt här en lille stund, Glaed Dig ved Öresund, Tak Gud for livet.»

Skodsborgin parantolasta Gebhard lähti Norjaan, jossa hänellä oli hyviä ystäviä. Hän oleskeli pitkät ajat mm. Holmenkollenilla Anne Kuren matkailijakodissa.

### *Vapaudesta kamppaillaan*

Ruotsiin päästyään Gebhard sai siis huhtikuun alussa kuulla, että Heddi ja muut omaiset olivat hyvissä voimissa. Gebhardin rintamalla ollut poika, Oras, ja Pellervossa työskennellyt Ilmari Arvola muistivat myös kirjeillään Gebhardia. Arvola ilmaisi helmikuun puolivälissä vilpittömän ilonsa siitä, että hän pääsi rintamalle ja sai »puhua jokseenkin

tepsivästi sosialistien kanssa — ainakin tepsivämmin kuin Pellervossa». Hän halusi nyt tehdä eräänlaisen testamentin Gebhardille. »— — jos sattuisi jonkin venäläisen tai punakaartilaisen luoti osumaan vaarallisesti», pitäisi Pellervoon hankkia uusi toimittaja. »Muistakaat vain että siitä pitää tulla hyvä lehti tälle kansalle, sillä nyt vasta oikein oppii tuntemaan kuinka suurenmoinen tämä kansa on, kun tosi tulee eteen. Pellervon tulee aina muistaa, että sillä on hyvä raaka-aine jalostettavana ja jos se ei kykene saamaan vastakaikua, on syy Pellervossa itsessään.»

Arvola muisti myös Tampereen kiivaiden taistelujen keskeltä toivottaa onnea Gebhardin syntymäpäivänä 8. 4. 1918. Pian tämän jälkeen Arvola joutui haavoittuneena kenttäsairaalaan Jyväskylässä, mutta kuitenkin hän kohta oli pyytämässä Gebhardilta kirjoitusta Pellervoon, »sillä nyt on maaperä kypsä kylvettäväksi ja onkin kylvettävä sitä extra prima siementä».

Kun Arvola taas istui Pellervossa toukokuun lopussa, hän totesi, että vaikka siellä olivat Pitkäniemi, Wähä-Erkkilä, Karhunen, Korvenoja ja monet muut, niin »yhtä minulta puuttuu. Se on henkilökohtainen kanssakäyminen Teidän kanssanne ja se henkinen korvaamaton joustavuus joka silloin aina ja vaistomaisesti vaikutti teistä koko lehden sävyyn ja sisältöön puhumattakaan kaikesta muusta. Siksi minä niin sanomattomalla riemulla luin professorilta saamastani kirjeestä sanat: 'yhtykäämme vielä rinnan tappelemaan'. Tuskinpa professori voi kuvitella kuinka riemukkaasti yhdyin tuohon toivomukseen».<sup>2</sup>

Nuorekasta toiveikkutta oli myös Oraksen rintamakirjeissä. Jo Seinäjoelta helmikuun lopussa rintamalle lähtiessään »pienten kranaatinheitimien» kanssa poika hehkui intoa. Parin viikon kuluttua oli Vilppulassa niin aktiivista toimintaa, ettei paljon saanut nukutuksi. Kranaattintulta on väliin »oikein tiheätä», ja joka päivä tuli uusia joukkoja. Maaliskuun 20. päivänä ilmoitti Oras Korkeakoskelta, miten kahtena päivänä oli edetty 40 km. »Joukkoja tulee yhä uusia ja mieliala on reipas. Tykkejä ja kuularuiskuja vallataan. Kyllä pohjalaiset ovat hauskoja, olen niin ihastunut niihin.» Parin päivän kuluttua oltiin jo Suinulassa. »Punaiset menevät kovasti pakoon, suuri innostus.» Tampereen taistelujen aikana nuoresta soturista ei kuultu paljoa. Levoton isä sai kuitenkin sähköitse tietää poikansa vain lievästi haavoittuneen Tampereen edustalla. Jo seuraavana päivänä (2. 4.) Oras kirjoitti itse Kuopion Harjulan sairaalasta, jossa nuori vaimo piti seuraa hänelle ja oli »hyvillään, kun olen täällä». Oras oli edelleenkin intoa täynnä, valitti vain vähän myöhemmin, että »ikävä kyllä saksalaiset saivat





*Oras Gebhard.*

vallata Helsingin». Sota näytti menevän hyvin, eikä Orasta murehduttanut sekään, ettei hän ehtinyt saada edes aliupseerinarvoa. »Paljon parempi olla tavallinen solttu», hän arveli. Sekä Arvola että Oras kirjoittivat innostuneena Gebhardille, että »nyt heillä vasta oli isänmaa, jonka hyväksi voivat työskennellä ja nyt alkaa elämä uudestaan tuntua valoisalta ja ihanalta». Mutta Oras ei halunnut peitellä isältään, että siemenistä ja hevosista tulisi puutetta. »Yhä selvemmäksi näyttää käyvän, ettemme saa viljaa ulkomailta. Sitäpaitsi saamme syksyllä hyvin niukan sadon, niin että viljasta ensi vuonnakin tulee suuri puute. Mutta tämän lisäksi seuraa köyhyyttä siitä, että kaikki on niin kallista ja että niin äärettömän paljon on hävitetty sellaista, joka tulee tavattoman

kalliiksi ja josta osaa ei voida hankkiakaan ennenkuin vasta pitkän ajan kuluttua rauhasta.»

Hannes Gebhard, jonka oma poika ja läheisin alainen muiden mukana kamppailivat Suomen vapaudesta, ei tietenkään voinut olla näkemättä ja tajuamatta taistelun vapaussodan luonnetta. Tudeerin kanssa käydystä kirjeenvaihdosta ilmenee, että Hannes ja hänen ystäväpiirinsä myönsivät nyt oikeaksi maailmansodan aikaisen aktivismin, jonka he aikoinaan olivat järjettömyytenä tuominneet.<sup>3</sup>

### *Oliko kysymyksessä luokkasota?*

Hannes Gebhard ei kuitenkaan pettymyksistään huolimatta kiihkoillut mihinkään suuntaan sodan aikana enempää kuin sen jälkeenkään. Niinpä Juho Jännes kirjoitti hänelle Berliinistä maaliskuun lopulla 1918 seuraavasti: »Paras todistus Sinun hermovoimastasi ja henkisestä tasapainostasi on, että kokonaan olet vapaa siitä kostonhimosta, mikä siellä [Ruotsissa] näyttää vallitsevan samoin kuin kotona [Suomessa], joka kyllä antaa syytä pelkoon, että kosto ei tule rajoittumaan vaan niihin rauhan-toimenpiteisiin, jotka ovat oikeita ja viisaita. Sinullahan olisi kuitenkin syytä vihaan punaisia vastaan enemmän kuin monella muulla.»

Myös Vaasan hallituksemme jäsen senaattori Juhani Arajärvi kirjoitelti maaliskuun lopulla 1918 Gebhardille. Erityisesti Arajärveä olivat askarruttaneet Ruotsin lehdet, joista nimenomaan Socialdemokraten oli pyrkinyt antamaan lukijoilleen kuvan, että Suomessa käytiin luokka-taistelua. »Ehkä tavallaan niin onkin, mutta ihan tavallaan», Arajärvi sanoi. Hänen mielestään näet Suomessa käytiin venäläisten »järjestämää ja aikaansaamaa taistelua», vaikka sille oli pyrittykin antamaan luokkasodan leima. Omien radikaalisten johtajiensa ja bolševikkien harhauttamana tuntuu Gebhardin pitäneen suurinta osaa kapinoitsijoita.

Hannes Gebhardista näyttivät Ruotsin lehdistön esittämät syytökset ja väärät väitteet vieläkin kohtuuttomammilta kuin Arajärvestä. Siksi Gebhard aloitti Skandinavian lehdistössä taistelun maansa puolesta. Erityisesti hän polemisoi sitä vastaan, että varsinkin Ruotsin sosiaalidemokraattinen lehdistö oli antanut vapaussodalle luokkasodan luonteen. »Suomessa se on koko ajan nähty toisessa valaistuksessa, se on vapaussota venäläisvallan satavuotisesta sorrosta», Gebhard kirjoitti sodan aikana sekä Socialdemokraten että Dagens Nyheter -lehtiin.

Myös Norjan lehdille oli selvitettävä vapaussotamme kulku, sillä skandinaavisissa maissa oli herättänyt ihmetystä se, että kansalaissota puhkesi maassa, missä työläisillä jo oli demokraattinen vaalijärjestys, lupaus 8 tunnin työpäivästä, valtiopäiväpäätös uudesta tasavaltaisesta hallitusmuodosta jne. Tässä joulukuun 12. päivänä 1918 Nationen-lehdessä julkaistussa kirjoituksessaan Gebhard selittikin norjalaisille Suomen vapaussodan historiallista taustaa.

»Tämä sota on siis koko ajan ollut vapaussotaa ja samalla koko pohjolan puolustussotaa kulttuurivihollista, sosiaalista syöpää vastaan. Tässä on jälleen pieni ja köyhä Suomen kansa, kuten monesti ennen saanut taistella kovan etuvartiotaistelun skandinaavisen kulttuurin, skandinaavisen oikeuden ja skandinaavisen yhteiskuntajärjestyksen puolesta aasialaista hyökkäystä vastaan.

Siksi tuntui meistä katkeralta kun virallinen Ruotsi kielsi meiltä kaiken avun, jopa aseiden tuonnin, ja kun me nyt olemme saaneet nähdä kalseutta ja epäystävällisyyttä skandinaavisessa lehdistössä. Ettei Ruotsi salaisten bolshevikkien vuoksi ole meitä auttanut, sen me voimme ymmärtää, mutta miksi skandinaavinen lehdistö viime aikoina on heittäytynyt epäystävälliseksi meille, sitä on vaikea ymmärtää.

Toinen juttu: Oliko Suomi todella ulkomaisen avun tarpeessa, kun Mannerheimin armeija kyllä olisi selvinnyt asiasta yksinkin? Tämäkin on väärin arvioitu. Mannerheimiltahan puuttui aluksi täysin aseistus, lukuunottamatta Pohjois-Suomesta venäläisiltä varuskunnilta hankittuja vähäisiä määriä vanhentuneita aseita. Ellemme olisi saaneet muutamia laivalasteja aseita Vaasaan sodan alussa, ei Mannerheim olisi voinut lähteä sotaan. Sitäpaitsi puuttui häneltä upseereja. Ellei meillä olisi ollut näitä suunnilleen tuhatta nuorta suomalaista Saksassa saamassa sotaharjoitusta maansa vapauttamista varten, olisi Mannerheim tuskin menestynyt.

Mutta tähän tulee lisäksi, että Helsingissä oli venäläinen laivasto bolshevikkien käsissä ja nämä olivat uhanneet tykeillään murskata kaupungin, jos porvaristo voitaisi. Saksalaisten ei kuitenkaan tarvinnut muuta kuin julistaa, että elleivät venäläiset laivat 12 päiväksi huhtikuuta ole poissa, alkavat he sodan uudestaan Venäjää vastaan. Saksalaiset ovat selittäneet, etteivät hekään olisi voineet Helsinkiä linnoituksineen ja laivatykistöineen valloittaa. Venäläissuomalainen puna-armeija oli melkein kaksinkertainen suomalaisiin verrattuna. Onko nyt sisäisillä asioilla omat syynsä punaisten kapinaan, kun sosialisteilla oli keväällä 1917 yli puolet edustajista ja syksylläkin lähes sama määrä. Eikö myös sisäisillä epäkohdilla ole osuutta?

Suomessa oli säätyvaltiopäivät vuoteen 1905 ja nämä valtiopäivät olivat suuressa määrin laiminlyöneet modernin sosiaalipolitiikan. Kun sitten saatiin ylenmäärin demokraattinen vaalilaki 1906 maan tunnottomat sosialistijohtajat olivat valmiita lupaamaan valitsijoilleen paljon enemmän kuin kykenivät täyttämään ja samalla kiihoittivat näitä porvareita vastaan.

Tämän lisäksi venäläinen virkavalta muiden laittomuuksien, laittomien virkamiesten vangitsemisten jms. ohella esti sosiaaliset reformit. Sitten tuli maailmansota ja toi 80 000 venäläistä maahan, samoin venäläisiä linnoitustyöläisiä, jotka kaikki vaikuttivat työväenluokan demoralisoitumiseen. Lisäksi tulivat huonon hallinnon epäkohdat, korkeakonjunkturi [teollisuudessa] ja musta pörssi — mikä kaikki teki elinehdot epätoivoisiksi.»

Keskusteluun luokkasota -aiheesta osallistui kirjeellisesti myös Gebhardin ystävä E. Nevanlinna, joka kesäkuussa 1918 kirjoitti Hannekselle: »Onko väitteesi Dag. Nyheterissä, ettei kapina ollut luokkasota oikea? Tjaa. Epäilemättä kapina oli sikäli luokkasota, että punaisten puolella oli pelkkiä proletäärejä + niiden pettäjät, ja että heidän joukostansa monet arvatenkin luulivat toteuttavansa työväen paratiisia, jossa kaikki herrat tai porvarit nujerrettaisiin. Sikäli taas ei ollut luokkasota, että valkoiset eivät suunnitelleet muuta työväen nujertamista kuin sen, että sekin olisi pakotettu taipumaan laillisesti voimassa olevaan valtio- ja yhteiskuntajärjestykseen. Kysymys muodostuu kuten näet, jokseenkin mutkalliseksi definiitokysymykseksi siitä, mikä on luokkasota? Eiköhän esityksesi D. N:ssa ole oikea.»<sup>4</sup>

Gebhard hyökkäsi rohkeasti Skandinaviassa esitettyjä Suomea loukkaavia väitteitä vastaan, mutta hän uskalsi kohdistaa arvostelevat sanansa myös Suomen viranomaisille. Kun syksyllä 1918 tutkittiin kapinallisten syyllisyyttä, Gebhard korotti äänensä »nälkää näkevien työmiesten» puolesta ja sanoi, että kapinalliset olivat pikemminkin sairaita kuin rikollisia. Erityisesti Gebhard varoitti lakipykälien avulla harjoitettavasta kostosta, joka synnyttäisi vain vihaa ja katkeruutta yhteiskunnassa.

### *Terveitä kannunottoja ulkopoliitikassa*

Gebhardin selvittelyt skandinaaveille eivät koskettelleet vain Suomen punakapinan ja vapaussodan historiallista taustaa. Hän otti esille myös väitteet suomalaisten aggressiivisuudesta ja rauhattomuudesta. Norjalaisia oli esimerkiksi peloteltu sillä, että Suomi muka suunnitteli tunkeutumista Jäämerelle häiritäkseen Norjaa. Tähän Gebhard huomautti, että Suomella oli jo Aleksanteri II:n ajoilta sopimus jäättömän sataman saamisesta Jäämeren rannalta.

Suomalaisten haukkeet Itä-Karjalassa olivat myös herättäneet pahaa verta. »Tätä emme ole voineet Suomessa ymmärtää, kun tarkoituksenne on ollut vain pelastaa 250 000 suuruinen, täysin suomalainen väestö länsimaiselle kulttuurille, etteivät he sielullisesti ja moraalisesti vallan madaltuisi.»

Vihdoin oli kiistakysymyksenä ollut myös Ahvenanmaa. Gebhard huomautti, että Suomessa oli 300 000—400 000 ruotsalaista, jotka asuivat joko täysin homogeenisesti suomalaisten keskuudessa tai omilla

rannikkoalueillaan ja Ahvenanmaalla, missä heitä oli vain 20 000. Yhtä hyvin kuin ahvenanmaalaiset pitäisi uusmaalaiset tai Pohjanmaan ruotsalaiset erottaa Suomesta. »Ahvenanmaan erottaa Ruotsista suuri, avoin meri, mutta sen sijaan se on yhteydessä Suomeen lukuisan saariston välityksellä. Siksi valtakunnan raja Ruotsia vastaan tulisi luonnottomaksi ja mahdottomaksi valvoa tulliviranomaisillekin. Ahvenanmaa on 500 vuotta kuulunut Suomeen ja v. 1809 eron yhteydessä Ruotsista liitetty edelliseen.» Gebhardin mielestä oli suorastaan käsittämätöntä, että Ruotsi vaati itselleen Ahvenanmaata, »koska se on niin lähellä Ruotsia». Edelleen väitettiin, että Ahvenanmaan väestö toivoi Ruotsiin liittymistä, jolloin Gebhard huomautti, että tämä toive oli syntynyt sodan aikana, kun Ahvenanmaa oli miehitetty ja punakapinan aikana eristetty Suomesta. Toivomus oli sitä paitsi suureksi osaksi provosoitu Ruotsista käsin — koko Suomen muu ruotsalainen väestö vastusti sitä jyrkästi, Gebhard sanoi.

Tällä tavoin Gebhard puolusti Suomen virallista politiikkaa, mutta kuitenkin hän ei kaikissa kysymyksissä ollut Svinhufvudin hallituksen kannalla, mikä ilmenee mm. hänen kirjeistään. Elokuussa 1918 hän tosin kertoi vanhemmilleen olevansa muuttumassa kuningasmieliseksi ja pitävänsä Suomelle onnettomuutena, jos se tulisi tasavallaksi. »Enhän koskaan ole ollut tasavallan kannattaja, joskaan en varemmin erityisen ihastunut monarkiaanakaan.» Sen sijaan Hannes Gebhard ei enää kannattanut Itä-Karjalan liittämistä Suomeen, jota hänen sisarensa Aina innokkaasti toivoi. Hannes Gebhard kirjoitti tästä Ainalle kesällä 1918:

»Kaikki Sinun esittämäsi syyt ovat minulle selviä. Enkä luonnollisesti olisi sitä vastaan, että Suomi tulisi suuremmaksi ja mahtavammaksi, ellei se toisi niin suuria riskejä kuin minun näkemäni. Ensiksikään ei ole lainkaan varmaa, että sota loppuisi siihen, että Saksa määräisi rauhan ehdot, päinvastoin on paljon sellaista, joka viittaa siihen, että Saksa saa tinkiä paljostakin. Ja Englannilla ja Amerikalla on tarkoitus kostaa meidän saksalaisystävällisyytemme, jos ne oikein menestyvät, ovat ne luvanneet liittää Suomen takaisin Venäjään. Jos me silloin olemme joutuneet avoimeen sotaan niiden kanssa Itä-Karjalan vuoksi, on kosto sitä varmempi ja kauheampi. Tähän tulee lisäksi se, että on mahdotonta, että Venäjä ajat kaiket pysyisi niin heikkona, ettei se kykenisi nousemaan. Ja kun se sen tekee, olkoon se sitten 30, 50 tai 100 vuoden kuluttua, täytyy sen mm. saada takaisin Itä-Karjala ja tie Jäämerelle. Tämän lisäksi emme vielä ole osoittaneet edes että pystymme hoitamaan pientä Suomea sen vanhoine laitoksineen kunnollisesti; päinvastoin antaa maan hallinto, sellaisena kun se tähän mennessä on tapahtunut vähennyksen optimistisen kuvan. Miten me täten voimme hoitaa suurempia ja paljon vaikeampia tehtäviä?»

Gebhardin kanta Itä-Karjalan kysymyksessä oli harvinaisen kaukoköinen, kun otamme huomioon, että sekä Svinhufvudin että Manner-

heimin hallitus elätteli toivoa Itä-Karjalan Suomeen liittämistä. Sen sijaan Gebhard ei tiennyt sitä, että saksalaiset suhtautuivat tähän ajatukseen pääasiassa kielteisesti, mikä ilmeni selvästi mm. Berliinin »rauhanneuvotteluissa» elokuussa 1918. Neuvostoliitto taas ehdotti samantapaista ratkaisua kuin ennen talvisotaa, ts. Etelä-Kannaksen vaihtoa laajempiin Itä-Karjalan alueisiin. Vähitellen kytkettiin Itä-Karjalan kysymys Ahvenanmaan kysymykseen; nimenomaan Ruotsin taholta korostettiin, että Suomi esitti Venäjälle aivan samanlaisia vaatimuksia Itä-Karjalasta kuin Ruotsi Suomelle Ahvenanmaasta. Gebhard otti kumpaankin kysymykseen kielteisen asenteen. Hän vastusti Itä-Karjalan seikkailua, josta näki sukeutuvan kansainvälisiä konflikteja. Toisaalta hänen kuningasmielisyytensä tuntuu jäähtyneen sitä mukaa kun saksalaiset kärsivät tappioita. Niinpä hän syyskuun 19. päivänä 1918 kertoi kirjeessään Nevanlinnan juuri palanneen Saksasta Suomen tulevan kuningasparin luota. »Kyllä minun täytyy sanoa, etten voi ymmärtää sitä, joka näissä olosuhteissa tahtoo kuninkaaksemme. Sillä tiedämmehän miten huonosti Saksassa on käynyt ja ettei Amerikka halua tietää muusta rauhasta kuin omasta sanelemastaan. Ja silloin he hyvin saattavat asettaa yhdeksi ehdoksi kuninkaan ajamisen pois Suomesta, koska hän on naimisissa Hohenzollernin [keisari Wilhelm II:n sisaren] kanssa, kuten he samasta syystä ajoivat Kreikan kuninkaan. Englantilaiset ja amerikkalaiset ovat suunnattoman alkeellisia, raakoja ja valheellista kansaa, täynnä itsekkyyttä.»<sup>6</sup>

Gebhardilla olikin reaalioliittikkona selvä kuva Suomen tulevaisuudesta, sillä hän korosti, että maan täytyi ennen kaikkea ottaa huomioon maantieteellinen sijaintinsa ja naapurisuhteensa. Länsivallat olivat meistä kaukana ja puuttuivat asioihimme vain itsekkäistä syistä. Rajanaapurimme olivat Ruotsi ja Venäjä ja niihin oli suhtauduttava kuten poliittisiin realiteetteihin yleensäkin.

Gebhardin läheisestä ystäväpiiristä monet olivat pääpiirteittäin yhtä mieltä hänen kanssaan Suomen poliittisista pulmista, mutta kuitenkin heidän käsityksissään oli tiettyjä vivahduseroja. K. N. Rantakari oli Gebhardin kannalla siinä, että oli pyrittävä naapurien kanssa ystävällisiin suhteisiin. Gebhard kirjoitti tästä Rantakarille Oslostä heinäkuussa 1919.

»Luin mielihyvällä kirjoituksesi suhteistamme Ruotsiin ja Venäjään. Luonnollisesti siitä syystä, että se 'stämäsi' justiin sen kanssa, mitä minä täällä olen havainnut ja reflekteerannut. Tämän lisäksi tahdon Sinulle kertoa, että olen tavannut erään tšekäläisen diplomaatin, joka vuodesta 1905 saakka on läheltä seurannut ruotsalaista diplomatiata ensin Ruotsissa ja sitten Englannissa. Hän sanoi, että se on tavattoman

etevä, tarmokas, häikäilemätön keinoihin nähden ja vieläpä katala. Sitä se on koko ajan, sanoi hän, ollut Norjan suhteen\*) ja sitä se nyt on Suomen suhteen. Se on koettanut mm. saada Norjan kannatusta Ahvenanmaan asiassa ja meidän ruotsalaistemme pyyteille ja se on koettanut ärsyttää Norjaa meille viholliseksi, missä se on osaksi onnistunutkin, ainakin sanomalehtiin nähden.

Ja mitä meidän suhteescemme Venäjään tulee, niin olen itse siinä syntiä tehnyt, mutta kuitenkin olen jo kauvan pitänyt hyvin epäviisaana esimerkiksi sitä, että meidän lehtemme niin peittelemättä osoittavat meidän halveksimistamme ja vihaamme ja inhoamme venäläisiä kohtaan. Siinä pitäisi saada yleinen ja yksimielinen parannus pian aikaan. Minulle persoonallisesti on tosin käsittämätöntä se sympatia ja kunnioitus, joka esim. täällä ja varsinkin Tanskassa tulee Venäjän ja kaiken venäläisen osalle, samalla kun Suomea kohdellaan siivottomasti. Ja samaten ovat minulle käsittämättömiä ne suuret ajatukset Venäjän tulevaisuudesta, joita saa lukea saksalaisten ja englantilaisten teoksista. Mutta emmeköhän me suomalaiset ole liiaksi vihamme sokaisemia? Ja joka tapauksessa pitäisi valtioviisauden hillitä antipatiamme yhtämittaista julkituomista. Ruotsissa hallitus on eräällä nationalekonomilla [kansantaloustieteilijällä] sotavuosien aikana tutkituttanut Ruotsin ja Venäjän välisiä kauppasuhteita ja niiden kehittämismahdollisuuksia. Tutkimus on nyt valmis käsittäen 500 sivua ynnä tilastollisia tauluja. Se pidetään salaisena asiakirjana. Olen myös lukenut kirjasi punakapinasta [Vihollisen leirissä punaisen kapinan aikana] ja olen myös siinä esitettyihin yleisiin asioihin nähden samaa mieltä kanssasi.»

Myös F. M. Pitkäniemi noudatti samaa kantaa Suomen vastaiseen politiikkaan nähden kuin Gebhard ja Rantakari. Heinäkuussa 1918 hän kirjoitti Gebhardille mm.:

»Kirjeistäsi näkyy, että välimatkoista huolimatta, ajattelemme suurin piirtein samoin, mutta asian työntäminen kaikkea määrääväksi tekijäksi meidän elämässämme on mielestäni suuri onnettomuus. — Täällä tarvitaan tällä hetkellä oikeata profettaa, siksi epävertvettä alkaa koko ilmapiiri olla. Ja minä tunnen itseni sekä älyn, että siveellisen tarmon puolesta liian kevyeksi taistellakseni yleistä mädännäisyttä vastaan. Sinulla olisi molemmissa suhteissa paremmat mahdollisuudet.»

Gebhardin järkevät, monessa asiassa poikkeuksellisen realistiset kannanotot kiinnittivät vähitellen hallitsevien piirienkin huomiota. Niinpä tiettyinä ajankohtana harkittiin vakavasti Gebhardin käyttämistä hyvinkin vastuunalaisissa ulkomaisissa edustustehtävissä.<sup>6</sup>

### *Gebhardistako diplomaatti?*

Koko Suomen diplomaattikunta oli vapaussodan jälkeen luotava melkein tyhjästä — aniharvalla, tuskin kenelläkään oli riittävästi kokemuksia. Keskeisimpiä ja tärkeimpiä Suomen ensimmäisistä diplomaateista oli

\*) »Obs. Tätä ei saa julkisesti käyttää», Gebhard varoittaa Rantakaria.

senaattori Edvard Hjelt. Hän oli erittäin ansiokkaasti toiminut mm. jääkäireidemme kotiuttamisessa ja saksalaisen avun hankkimisessa vapaussodan aikana. Kuitenkin hän oli ollut niin läheisissä suhteissa Saksan kukistuneeseen keisarihuoneeseen, ettei häntä katsottu Saksan valtakumouksen ja tappion jälkeen suopein silmin. Niinpä uuden hallituksemme olikin vuosien 1918—19 vaihteessa ilmoitettava Hjeltille, että hänen paikallaan pysymisensä »tuottaisi hallitukselle poliittisia vaikeuksia — —». Hjelt pyysi ja sai aluksi kolmen kuukauden virkavapauden tammikuun alusta 1919. Suomen asiainhoitajaksi tuli nyt Saksassa opiskellut ja siellä Suomen kauppavaltuuskunnan puheenjohtajana ja lähetystöneuvoksena toiminut Juho Jännes. Tämän välit ulkoministeri Enckellin kanssa eivät kuitenkaan näytä olleen aivan parhaat, ja niin Jännes, kuten hän itse Gebhardille kertoi maaliskuun 20. päivänä 1919, sai määräyksen jättää paikkansa Hannes Gebhardille, jos tämä vain olisi diplomaattitavan mukaisesti Saksalle persona grata (mieluisen henkilö). Gebhardia lienee tämä ehto suuresti hämmästyttänyt, sillä hän oli paljon oleskellut Saksassa ja solminut siellä hyviä suhteita sikäläisiin tiede- ja osuustoimintamiehiin. Mutta vielä enemmän hän yllättyi kuullessaan, ettei hän ollut Saksan hallitukselle mieluisen henkilö. Mikä saattoi olla tähän synä?

Gebhard, jonka itsekritiikki oli terävä, arvasi syyn olevan »Skandinavian sotaretkessään», jolloin hän oli melko kirpeään ja suorasukaiseenkin tapaansa kirjoitellut skandinaaviin lehtiin Suomen asemasta, sen suhteista naapureihinsa — myös Saksaan. Jänneskin otaksui syyn olevan tässä. »Sinun käsityksesi, että sotaretkesi olisi katkaissut valtiollisen urasi, pitää luultavasti paikkansa. Olisin kiitollinen, jos voisit lähettää minulle leikkeleitä kaikista kirjoituksistasi Skandinavian lehtiin», hän kirjoitti Gebhardille.

Jännes ei suinkaan jättänyt Gebhardin asiaa sikseen, vaan palasi siihen ennen pitkää uudestaan, kun hallitus vaihtui presidentin vaalin yhteydessä. Ulkoministeriksi tuli nyt Holsti, ja kun Norjan lähettilään paikka vapautui, rupesi Jännes puuhaamaan sitä Gebhardille. Hän kirjoitti tälle heinäkuussa 1919 ja kertoi puhuneensa asiasta Holstin, Kairamon, M. Soinisen ja Kailan kanssa.

»Toivon, että Holsti ymmärtää kuinka suuri etu olisi maalle, jos Sinä pääsisit herättämään norjalaisissa myötätuntoa maattamme kohtaan, ja he Sinun kauttasi saisivat kunnioitusta Suomen sisäpolitiikkaa kohtaan ja sen kautta oppisivat antamaan Suomelle arvoa muutenkin.

Varmaa kuitenkin on, että niin hullusti katsotaan asioita meillä, että Sinun kandidatuurisi olisi varmempi, jos esimerkiksi Sinun suurta elämäntyötäsi ei olisi vaan



sen sijaan olisit vegeteerannut ulkoministeriössä tai jossain lähetystössä muutaman kuukauden enemmän ja osoittautunut kaikkia kohtaan kiltiksi ja värittömäksi mieheksi.»

Tällä kertaa Gebhard kuitenkin olisi nimitetty diplomaatiksi, mutta lopulta hän päätyi siihen, ettei diplomaatin ura sopinut hänelle. Samaa mieltä olivat Gebhardin lähimmät omaiset ja ystävät, jotka tunsivat hänen suoraviivaisen luonteensa.

Gebhardin ja Jänneksen suuri idea oli kiinteä liitto Skandinavian maiden kesken. Jännes kirjoitti mm. elokuussa 1919 Gebhardille: »Liitto Skandinavian kanssa on välttämätön, ellei sitten Venäjän voimistuttua asetuta hyvin läheisiin suhteisiin siihen ja samalla Saksaan, sillä Ententen [ympärysvalltojen] suurvallat ovat liian etäällä voidakseen efektiivisesti taata itsenäisyytemme voimistunutta Venäjää vastaan.»

Hannes Gebhardin kiinnostus poliittiseen elämään laimeni, kun Ståhlbergin hallitus alkoi ohjata järkevästi maataamme. Gebhard ei koskaan kritisoinut Ståhlbergia, mutta silti hän ei luultavasti, yhtä vähän kuin moni muukaan hengenheimolaisensa, hyväksynyt presidentin kaikkia otteita.

Gebhardia tietenkin masennutti maan poliittisesti sekava tilanne ja vastoinkäymiset, joita hän koki tultuaan vastoin tahtoaan työnnettyksi tarjokkaaksi diplomaattiuralle. Toisaalta Gebhardiin vaikutti positiivisesti se, että monet ystävät arvostivat hänen poliittiset kykynsä erittäin korkealle. Lönnberg mm. kirjoitti v. 1921: »Mieluummin näkisimme Sinut keltaisessa linnassa [presidenttinä], sillä tässä maassa ei saa koskaan rauhaa eikä voi olla turvassa ennenkuin voimakas, horjumaton ja pelkämätön käsi tarttuu ohjaksiin. — Kuvittelen mielessäni, että Sinä kunnioitettu rakastettu valkoinen 'pää' voisit koota ympärillesi sanakemmat parvet kansamme kantajoukkoa kuin kukaan muu. Jumala Sinua siunatkoon!»

Luultavasti Hannes Gebhard ei itse pyrkinyt näin korkealle, mutta jonkinlaista katkeruutta hän näyttää tunteneen siitä, että hänen poliittisia kannanottojaan ei hyväksytty. Tähän viittaa se, että Gebhard v. 1922 jyrkästi kieltäytyi vastaanottamasta hänelle tarjottua Suomen Valkoisen Ruusun I. luokan ritarimerkkiä. »Pidän itseäni jo liian vanhana ja ansioituneena ruvetakseni tällaisilla leluilla leikkimään minua paljon nuorempien pikkuvirkamiesten kanssa», Gebhard vastasi esittelijäneuvos Aejmelaeksuksen tiedusteluun.

Viimeisen vuosikymmenensä Hannes Gebhard omisti jälleen vähä-  
väkisille, tilattomille ja pienviljelijöille.<sup>7</sup>

# PIENVILJELIJÄT

## *Torpparivapautus*

Hannes Gebhard oli omistanut suuren osan elämästään Suomen maa-kysymyksen ratkaisuun. Erityisesti tämä probleema askarrutti häntä jälleen itsenäisyytemme aamunkoitossa. Gebhardin johtaman Tilattoman väestön alakomitean työn pohjalle oli perustunut v. 1912 asetetun maanvuokrakomiteankin työskentely. Tässä komiteassa Gebhardin työtoveri Kyösti Haataja valmisteli siihen asti suurinta maareformiamme, vuoden 1918 torpparivapautusta. Itsenäisyssenaattimme antoikin jo vuoden 1918 alussa esityksen laiksi torppien lunastamisesta. Vapaussota kuitenkin katkaisi asian käsittelyn ja vasta sodan päätyttyä säädettiin lunastuslaki, jonka perusteella torpat ja mäkituvat voitiin lunastaa itsenäisiksi.

Hannes Gebhard oli alun perin ollut sillä kannalla, että tärkeämpää kuin torppien itsenäistäminen oli tilattoman väestön sijoittaminen maahan edullisin sopimuksin. Tosin Gebhard olisi hyväksynyt torpparien itsenäistämisenkin, mutta vain sillä edellytyksellä, että tilat olisivat elinkelpoisia. Tästä periaatteestaan kiinni pitäen Gebhard ei suinkaan varauksettomasti kannattanut vuoden 1918 lunastuslakia. Erityisesti hän piti kyseenalaisena mäkitupien itsenäistämistä, koska näistä useimmiten muodostui elinkelvottomia tiloja. Ellei näille tiloille lailla turvattu lisämaansaantioikeutta, ei Gebhard uskonut enempää mäkitupalaiesten kuin pienten torpparienkaan tyytyvän uuteen itsenäisyyteensä. Monet joutuivat päinvastoin huonompaan asemaan kuin aikaisemmin, koska olivat menettäneet erinäisiä torpparietujaan ja saaneet niiden tilalle velkaantuneen pienviljelijän vaikeudet. Gebhard olisikin halunnut, että ainakin mäkitupien itsenäistäminen olisi siirretty siksi kunnes torpat oli ehditty lunastaa ja tyydyttää niiden lisämaan tarve. Kyösti Haatajan mielestä Gebhardin jälkimmäinen toivomus oli ymmärrettävä, mutta että »sen hyvän tarkoituksen saavuttamiseen tämän lainsäädännön yhteydessä ei ollut mahdollisuuksia, sillä jos sitä olisi yritetty, olisi koko laki jäänyt

laatimatta ja siten se paras, mitä Gebhard tarkoitti, olisi tappanut sen hyvän, joka oli tarpeellista saada aikaan».

Gebhardin vaatimus lisämaan hankkimisesta lainsäädäntöteitse tuntui silloisista lainsäätäjistä kohtuuttomalta, koska entisten vuokramaiden lisäksi olisi pitänyt pakkolunastaa maanomistajilta vielä lisäaluetakin. Hallitus teki tosin vuoden 1921 valtiopäivillä tällaisen esityksen, mutta se ei tullut hyväksytyksi.<sup>1</sup>

Itsenäisyytemme alkuvuosina Gebhardin julkisuudessa esittämät aloitteet otettiin usein hyvinkin nopeasti viralliseen käsittelyyn joko hallituksen esityksinä tai eduskunta-aloitteina. Miten tämä oli mahdollista, kun Gebhardilla ei ollut mitään virallista asemaa? Tähän voidaan vastata, että nimenomaan Kyösti Kallio, joka oli maatalous- ja asutusasioidemmekin johdossa 1917—22 (ensin senaatin maataloustoimituskunnan päällikkönä, sitten maatalousministerinä) ja sen jälkeen moneen otteeseen pääministerinä (1922—24, 1925—26 ja 1929—30) tunsu suurta arvontoa ja luottamusta Gebhardia kohtaan. Heti Kaarlo Castrénin hallitukseen maatalousministeriksi tultuaan Kallio toukokuun alussa 1919 ilmaisi Gebhardille epäilyksensä komiteoita kohtaan: »Komiteoissa viipyvät asiat, kun jokaisella on olevinaan niin paljon työtä, ettei tule koon mitään. Kun onnistuu löytämään miehen, niin silloin asia menee eteenpäin. Tästä syystä pyydän erit. osuustoiminta-asioissa, joissa olette erikoistunut, niin täydellisiä ehdotuksia kuin suinkin.»

Kallio ja Gebhard olivat jo aikaisemminkin keskustelleet heitä kiinnostavista kysymyksistä, mm. laidunasiasta ja lääninagronomeista, mutta Kallion mielestä Gebhardin tärkein tehtävä oli kuitenkin maakysymyksen ratkaiseminen. Hän saattoikin toimittaa tätä koskevat esityksensä eduskunnalle Kallion välityksellä, mutta tätä tietä hän ei suinkaan aina näy suosineen. Gebhard ei ollut tyytyväinen maalaisliittoon, joka hänen mielestään syyllistyi epäpätevyyden palvontaan toimittaessaan korkeihin virkoihin ja toimiin henkilöitä, joilla ei ollut riittävää pohjasivistystä eikä pätevyyttä. Gebhard ei salannut tätä käsitystään, vaan saattoi tuoda sen julki mm. Kalliolle suorasukaiseen tapaansa. Niinpä Gebhard tiedusteli kerran Kalliolta, joka juuri oli muodostamassa hallitusta, oliko ministerilista jo valmis. Saatuaan vastauksen, että siinä oli vielä jokin paikka täyttämättä, Gebhard tokaisi: »Pitäkää vain varanne, ettei sinne tule pelkkiä maalaisia, vaan että sinne tulee tietorikkaita huomattavan sivistyksen omaavia henkilöitä.» Ehkä nämä huomautukset vaikuttivatkin, sillä maalaisliittolaisissa hallituksissa tosiaan oli aina muutamia oppiarvon suorittaneitakin.

Gebhard vaikutti kyllä eduskuntaan toisiakin teitä; hän pyrki neu-



*V. Kalliokoski.*

voillaan ja ohjeillaan vaikuttamaan eri puolueiden edustajiin. Gebhard oli nimellisesti kokoomuslainen, mutta suhtautui omaan puolueeseenkin varsin kriittisesti. Niinpä hänen luonaan kävivät Nevanlinnan ja Haatajan ohella myös maalaisliiton Kalliokoski, Tarkkanen ja Leppälä, jopa sosialistejakin, kuten Wuolijoki, Voionmaa ja Ailio. Leppälä jopa väittää, että Gebhard ei suinkaan syrjinyt maalaisliittoa vaan kannatti lämpimästi eräitä puolueen toimenpiteitä, mm. teiden rakentamista. Toisaalta Gebhard iski vastakkain Kallion kanssa mm. tämän puuhattessa ns. maalaisrahastoa, josta säästöpankkien välityksellä piti järjestää lainoja maataloudellisiin tarkoituksiin. Gebhard näki tässä yrityksen kilpailla osuuskassojen kanssa ja ryhtyi siksi heti vastatoimiin kahdella rintamalla. Eduskunnassa saatiin aikaan säädös, jonka mukaan rahaston varoja voivat jakaa myös osuuskassat, »ja sitten näitä ruvettiin perustamaan oikein hirmuvauhdilla», kertoo S. A. Koskenoja. Osuuskassoja piti saada joka pitäjään, jotta ne voivat hoitaa tuon tehtävän. Kalliolla ja Gebhardilla oli erimielisyyksiä paitsi luottoasioista myös ns. maatalouspankin perustamisesta. Tätäkään Gebhard ei kannattanut ja toi julki mielipiteensä. Kallio puolusti omaa kantaansa heinäkuussa 1921:

»Ei ole kysymys voiton tavottelusta enempää kuin osuuskassaliikkeen tukahduttamisesta. — Minuun tekee kirjeenne sen vaikutuksen kun ette olisi ennakkoluulo-

ton tätä asiaa arvostellessanne. Minä katsoisin mielelläni tätä asiaa asiana, enkä minkään entisen enkä tulevan kunnian kannalta. — Minä toivon, että Te Hra professori tutkitte ja tuumitte tätäkin asiaa ulkomaalaisten kokemusten valossa, niin myöhemmin voisi tarkemmin harkita, mitä entistä ja olevaa voisi meillä siihen rakennusaineena käyttää. — Toivon, että päämäärästä ja rakenteesta voisimme yhtyä, joskin jo olevista tuntuu olevan meillä eri mieltä.»

Gebhardista eivät suinkaan kaikki hallitusmiehet pitäneet — enempää kuin hän itsekään heistä. Kuitenkin hän koetti säilyttää ulkonaisesti hyvät suhteet maan johtaviin piireihin voidakseen ajaa tärkeinä pitamiään asioita.<sup>2</sup>

Kun torpparivapautus ei tyydyttänyt Gebhardia, hän käyttikin suhteitaan saadakseen vältetyksi liian pienten ja elinkelvottomien tilojen syntymisen. Siksi hän vuoden 1921 alussa teki ehdotuksen uudeksi maa-reformiksi, jonka tarkoituksena oli pientilojen elinkelpoiseksi tekeminen. Sitä varten piti hankkia laidunmaata — joko yhteistä tai yksityistä — sitä haluaville. Edelleen piti hankkia lisämaata niille, jotka vuoden 1918 uudistuksessa olivat saaneet maata liian vähän, kuitenkin siten, että lisämaan saantiin olisivat oikeutettuja vain ne, joilla oli liian pieni maanviljelystila. Näistäkin voitiin myöntää lisämaata vain niille, jotka olivat osoittaneet sellaista maatalousharrastusta ja maatalousammattikykyä, että oli takeita siitä, »että he todella voivat viljellä heille annettua lisämaata paremmin kuin sitä viljelee sen nykyinen omistaja». Maatalouden tuotanto ei myöskään saanut kärsiä pakko-otosta. Pakko-otto olisi tullutkin kyseeseen vain niillä seuduilla, joilla lisämaata olisi ollut »mukavasti» saatavissa. Ensisijaisesti piti hankkia viljelyskelpoista maata, mutta voitiin myös ajatella pienemmän maapalan vaihtoa kauempana sijaitsevaan suurempaan maapalstaan, jota maanviljelijä ei tarvinnut tai ei kyennyt voimaperäisesti hoitamaan. Lisämaalle arvioitaisiin kohtuullinen hinta, jonka valtio suorittaisi samoin kuin torppien lunastamisen. Gebhard oli saanut myös valtiovallan vakuuttuneeksi siitä, että itsenäistyneet vuokratilalliset tarvitsivat lisämaata, ja v. 1921 hallitus tekikin tästä esityksen eduskunnalle. Siellä tämä lakiehdotus, joka pohjautui pakkoluovutusajatukseen, herätti kiivasta vastustusta ja se äänestettiin lepäämään yli vaalien. Uusi eduskunta kuitenkin hyväksyi v. 1922 tämän ns. Lex Kallion, joten lisämaansaantikysymys tuli periaatteessa ratkaistuksi Gebhardin toivomalla tavalla. Lex Kallion pakkolunastusmenetelmällä hankittiin kuitenkin 14 vuoden aikana vain pari tuhatta hehtaaria maata tilattomille. Uudisasutustie oli sittenkin tuloksellisesti, ja tämän Gebhardkin hyvin tiesi.<sup>3</sup>

## *Maanhankinta tilattomille itsenäisyysajan alussa*

Gebhardin viileähkö kannanotto torpparivapautukseen johtui suureksi osaksi siitä, ettei vuoden 1918 lunastamislainsäädäntö tuonut ratkaisua tilattoman väestön ongelmaan, sillä tilattoman väestön lukumäärä oli jo v. 1901 ollut lähes yhtä suuri kuin maanvuokraajien. Gebhard oli pitänyt heidän asioidensa järjestämistä torpparivapautusta kiireellisempänä, koska hän näki maaseudun irtaimen väestön ongelman myös kaupunkien yhteiskunnallisen ongelman aiheuttajana. Hän uskoi, että kun tyytymättömyys tilattomien keskuudessa kasvaisi kyllin suureksi, he lähtisivät etsimään ansiomahdollisuuksia kaupungeista, missä he aiheuttaisivat työttömyyttä ja vähään tottuneina painaisivat palkat alas.

Gebhard oli useammassakin yhteydessä jo ennen itsenäisyysaikaa tehnyt ehdotuksia ongelman ratkaisemiseksi ja tähdentänyt asian kiireellisyyttä. Varsin vähän hänen neuvoistaan kuitenkin oli otettu vaarin. Niinpä kun hän toukokuun 19. päivänä 1919 kirjoitti Uuteen Suomeen pääkirjoituksen tästä asiasta, hän esitti siinä miltei tarkalleen saman ohjelman, jota hän jo kymmenkunta vuotta aikaisemmin oli ajanut, nimittäin että maanhankinta tilattomalle väestölle samalla myös lisäisi viljelysmaan alaa ja maanviljelyksemme tuottoa ja täten loisi uusia arvoja, jotka lisäisivät vientikauppaa ja kohottaisivat varallisuuttamme.

Gebhard piti edelleen parhaana tilattomien asuttamiskeinona valtion metsämaiden asuttamista. Siksi hän v. 1919 selitti, ettei valtion olisi pitänyt ostaa suurtiloja, joita sitten oli lohkottu pientiloiksi. Viljellyn maan ala ei tällöin ollut suinkaan lisääntynyt. Sen sijaan Gebhard hyväksyi suurtilojen lohkomisen silloin, kun kysymyksessä oli vielä raivaamaton mutta viljelyskelpoinen maa. Tämän jakomuodon lisäämiseksi hän ehdotti jopa progressiivista verotusta suurtiloille, mistä jo v. 1907 oli tehty aloite.

Nämä toimenpiteet Gebhard kuitenkin havaitsi riittämättömiksi, kun kysymystä ruvettiin vakain tuumin ratkomaan itsenäisyysiemme alussa. Ne »eivät antaneet mahdollisuutta tilattomaan väestöön kuuluvalle päästä kohoamaan yhteiskuntaporrasta myöten tilallisten luokkaan», mikä Gebhardin mielestä oli silloisen asutuspoltiikan ydinkohta. Sen vuoksi hän ehdotti viljelyspakkoperiaatteen hyväksymistä, jota sosialistit olivat vaatineet aikaisemmin, mutta luopuneet siitä vähän ennen torppien itsenäistämistä. Gebhard lienee saanut vaikutteita tähän Ruotsista ja Norjasta, koska hän vetosi näiden maiden esimerkkeihin. Ajatus maan pakoluovuttamisesta asutustarkoituksiin oli tosin esiintynyt jo Gebhardin eduskunta-aloitteessa v. 1908, mutta nyt — yksitoista vuotta myöhemmin — hän erityisesti korosti, että tilalliselta tai yhtiöltä pakkolunastetun

maan raivaajaa olisi valtion tuettava antamalla tälle halpakorkoista lainaa rakennusten pystyttämistä ja irtaimistoa varten. Gebhard puolusti kantaansa sanoen: »Ei mikään yhteiskunnallinen uudistus voi olla enemmän siveellisesti oikea kuin tällainen pakkoluovutus.»<sup>4</sup>

Lex Kallio toteutti osaltaan pakkoluovutusperiaatteen, mutta sitä käytettiin varoen, jottei yksityisomistajia olisi liikaa ärsytetty. Toinen ratkaisu olisi ollut valtion metsämaiden asuttaminen. Sitä ei kuitenkaan voitu toteuttaa täysin, koska parhaat maat oli jo aikaisemmin luovutettu viljeltäviksi ja sitä paitsi osa valtion metsistä sijaitsi Lapissa, mihin oli mahdotonta suuremmassa määrin ohjata siirtolaisuutta.

Gebhard ei kuitenkaan halunnut luopua ajatuksestaan, ja mielihyvin hän pani merkille Asutuskomitean mietinnön vuodelta 1920, jossa suositeltiin eräitä Tilattoman väestön alakomitean (Gebhardin) ehdotuksia. Tällaisia olivat muun muassa ryhmäasutuksen luominen, jolloin esimerkiksi osuustoiminnan avulla kävi päinsä pientilojen taloudellinen kohottaminen. Hallitus taas oli Gebhardin mielestä ajastaan jäljessä, kun se vain suurin varauksin suositteli asutuslautakunnille ryhmäasutusten edistämistä — ne kun muka yleensä tulivat kalliimmiksi kuin yksityiset tilat.<sup>5</sup>

Kysymys yhtiöiden maanhankinnan rajoittamisesta tuli myös esille. Siinä Gebhard oli selvästi muuttanut kantaansa. Edellä on jo mainittu, miten ns. Branderin esitys voitti Gebhardin esityksen vuoden 1908 valtiopäivillä. Branderin esitys vahvistettiin v. 1916 laiksi, jota kuitenkin Gebhardin ennustamalla tavalla yleisesti kierrettiin. Tämän vuoksi asetettiin v. 1917 komitea tutkimaan asiaa. Komitean enemmistö omaksui pääpiirteissään Gebhardin jyrkemmän kannan ja pyrki yhtiöiden metsämaiden peruutukseen. Tällöin Kairamo erosi komiteasta ja Gebhard julkaisi Uudessa Suomessa oman käsityksensä asiasta. Gebhard oli nyt sitä mieltä, että puutavarayhtiöiden maanhankinta, jos se järjestettäisiin ajan vaatimuksia vastaavaksi, ei olisi kansantaloudellisesti vahingollista, vaan pikemminkin hyödyllistä. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta se kyllä periaatteessa olisi vahingollista, koska tilalliset muuttuisivat tilattomiksi. Tämän takia oli pyrittävä siihen, että kaikki elinkelpoiset yhtiöiden hallussa olevat tilat olisi ajan mittaan itsenäistettävä. Myös viljelyskelpoiset maat oli erotettava, mikäli kunnollisia viljelijöitä löytyisi. Gebhard perusteli myönteistä kantaansa yhtiöiden metsänomistukseen sillä, että yhtiöiden metsät yleensä oli paremmin hoidettu kuin valtion. Yksityisen taas oli vaikea kilpailla yhtiöiden kanssa, ja siksi Gebhard salli metsien joutuvan niille, joiden omistuksessa maamme saisi suurimmat tulot ulkomaankaupasta — tässä tapauksessa siis yhtiöille.

Gebhardin mielenmuutos on selitetty hänen teollisuuden palveluksessa olleiden sukulaistensa aikaansaamaksi; nämä olivat vakuuttaneet hänelle, että teollisuus ja maanviljelys tarvitsivat toisiaan. Luonnollisin selitys on kuitenkin Haatajan mielestä se, että Gebhard tajusi puutavara-yhtiöiden toiminnan tärkeän kansallisen merkityksen. Eihän Gebhard tässäkään kysymyksessä silti lakannut olemasta itselleen uskollinen, vaan vaati viljelyskelpoiset maat tilattomille, vaikka suostuikin luovuttamaan metsät yhtiöille. Tunnettua on, että hallituksen esityksestä hyväksyttiin erityinen palautuslaki, ns. Lex Pulkkinen, vuoden 1925 valtiopäivillä ja se koski nimenomaan yhtiöiden laitonta maanhankintaa, missä Gebhard ei tietenkään ollut antanut periksi. Vähitellen myös vallassaolijat omaksuivat päätavoitteekseen lisämään hankinnan perhevilmää pienemmille tiloille.<sup>6</sup>

### *Miksi Gebhard ryhtyi perustamaan uutta pienviljelysjärjestöä?*

Gebhardin suurin huoli itsenäisyytemme alkuvaiheissa oli kansamme eheyttäminen. Vaikka hän kirjeissään vakuuttikin, ettei uskonut uuden punakapinan puhkeavan, hän oli silti erittäin huolissaan siitä, että sosialismi saisi valtaansa itsenäistyneet torpparit. Kysymyshän oli todella huomattavista pientilallisten määristä — vuoden 1922 loppuun mennessä oli itsenäistynyt jo 50 676 vuokratilajärjestöä. Verratessaan Suomen oloja Tanskan oloihin Gebhard totesi, että Suomi oli pienviljelysmaa vielä enemmän kuin Tanska, jossa alle 2 ha:n viljelmiä oli 39,2 % ja 2—20 ha:n viljelmiä 43,7 % koko määrästä. Suomen vastaavat prosenttiluvut olivat 39,4 ja 52,8. Gebhard totesi myös, että Tanskan pienviljelijäväestön elintaso oli huomattavasti korkeampi kuin Suomen. Tanskan pienviljelyksen edistymiselle oli Gebhardin mielestä luonut edellytykset pienviljelijöiden ammatillinen, suurviljelijöistä erillinen järjestäytyminen, joka oli alkanut jo tämän vuosisadan alussa. Pienviljelijät olivat 20 vuoden aikana luoneet laajan, osuustoiminnalliseen yhteistyöhön perustuvan ja ammatillista sivistystyötä erittäin tehokkaasti hoitaneen järjestöverkostonsa keskusliittoineen. Kun Tanskan 112 000 pienviljelijästä oli järjestäytyneitä 100 000 eli 90 %, oli niitä Suomen 188 000 pienviljelijästä vain 13 000 eli 7,4 %. Entisistä torppareista ja mäkitupalaisista vain 1,5 % oli järjestäytynyt. Kun Gebhard oli Tanskassa tiedustellut, mikä oli pienviljelijöiden aseman kohottamisen ensimmäinen edellytys, hänelle oli vastattu sen olevan osuustoiminta ja sen jälkeen pienviljeli-





*E. Mäkipään pienviljelystila Lavialla (1927).*

jöiden järjestäytyminen. Huomattava tanskalainen maatalousasiantuntija olikin sanonut Gebhardille, että »älkää ryhtykö valtion toimesta luomaan suurta pienviljelijäluokkaa, ennen kuin teillä on koko maan peittävä tiheä osuuskuntaverkko, johon pientilalliset voivat liittyä, sillä ne eivät tule toimeen ilman sitä». Tämän johdosta Gebhard totesikin, että valitettavasti Suomen osuuskuntaverkostossa oli vielä aukkoja, mm. osuuskassa- ja meijerialalla.

Palattuaan Suomeen Gebhard v. 1920 kirjoitti artikkelin Maaseudun Tulevaisuuteen, jossa hän selosti Tanskan pienviljelijöiden järjestäytymistä ja huomautti samalla, että Tanskan maanviljelijöiden ammatillisten järjestöjen kahtiajaon pitäisi antaa meillekin ajattelemisen aihetta. Pari vuotta myöhemmin ilmestyi Gebhardin laaja tutkimus Pienviljelys Pohjoismaissa. Tästä ansiokkaasta tutkimuksesta, joka sai tunnustusta kaikissa Skandinavian maissa, näemme, että Gebhard ryhtyessään luomaan Suomeen omaa pienviljelijäjärjestöä käytti suuressa määrin hyväkseen Tanskasta saamiaan esikuvia. Tutkiessaan Tanskan pienviljelijäjärjestön edellytyksiä Gebhard totesi, että olosuhteet Suomessakin olivat useissa kohdin samat.<sup>7</sup>

Pienviljelijäin keskusliiton syntyvaihetta kuvatessaan Gebhard viittaa kahteen epäkohtaan, jotka panivat hänet toimimaan pienviljelijäväestön aseman kohottamiseksi. Torpparivapautuslain perusteella muodostetut itsenäiset tilat olivat liian pieniä, jolloin pienviljelijäluokka joutui monessa suhteessa erilaiseen asemaan kuin muut tilalliset. Toinen epäkohta oli Viipurin läänin lahjoitusmaiden vapautettujen lampuotien asema 1800-luvun puolivälin jälkeen. Silloin uskottiin, että lampuotien toimeentulo oli taattu, kun ne saivat maata hallittavakseen täydellä omistusoikeudella. Lampuodit olivat kuitenkin joutuneet koronkiskureiden käsiin, koska silloin ei vielä ollut osuustoimintaa heidän apunaan.

Gebhardin pyrkimykset olivat 1890-luvulta lähtien tähänneet pienviljelijöiden elintason kohottamiseen järjestö- ja yhteistoiminnan avulla. Ranskasta saamiensa esikuvien perusteella Gebhard oli ryhtynyt edistämään maamiesseuratoimintaa, joka ei kuitenkaan voinut parantaa pienviljelijöiden asemaa. Kun torpparivapautus loi edellytykset pienviljelijöiden ammatilliselle ja sivistykselliselle edistymiselle, ei tämä voinut tapahtua entisten maatalousjärjestöjen avulla. Pienviljelijät muodostivat näet erilaisen yhteiskuntaluokan kuin suurviljelijät tai työväestö. He eivät olleet työnantajia, kuten suurempien tilojen omistajat, vaan ruumiillisen työn tekijöitä, jotka työskentelivät omilla viljelmillään. Heidän tilojensa pienempi koko aiheutti sen, että heidän työtapansa olivat erilaisia ja heidän tilojensa viljelyn oli oltava voimaperäisempää kuin suurtilojen. »Juuri tämä heidän erilainen asemansa yhteiskunnassa aiheutti sen, että heillä oli omat tarpeensa, omat erikoistunteensa ja omat ennakkoluuloja», Gebhard kirjoittaa.<sup>8</sup>

Vertaillessaan Suomen ja muiden Pohjoismaiden maatalouden kehitystä Gebhard totesi meillä oltavan miespolven jäljessä muista. Nimenomaan pienviljelijöille ei osuustoiminta yksin riittänyt, vaan heidän oli saatava oma järjestönsä, kuten muillakin eturyhmillä oli. Pääsyy, mikä Gebhardin mielestä esti pienviljelijöitä liittymästä maamiesseuroihin oli se, että he entisinä torppareina eivät halunneet mennä vieroksumiensa vuokraisäntiensä ja muiden suurviljelijöiden kanssa samaan yhdistykseen. Maamiesseuroissa olikin pienviljelijöitä ja torppareita hyvin vähän, mihin myös vaikutti se, että seurat toimivat pitäjien keskuksissa eikä syrjäkylmien pienviljelijöillä ollut aikaa käydä niin kaukana.

Ratkaisevasti pienviljelijäjärjestön perustamiseen vaikutti todennäköisesti juuri entisten torpparien ja isäntien suhde, koska Gebhard katsoi tarpeelliseksi tämän järjestön vain vanhoilla torpparialueilla. Muualla hän uskoi maamiesseurojenkin voivan hoitaa myös pienviljelijöiden neuvonnan.

Jo v. 1910 olivat torpparit perustaneet Maanvuokraajain liiton, joka torpparivapautuksen jälkeen muutettiin Pienviljelijäin liitoksi. Gebhardin mielestä tältä järjestöltä kuitenkin puuttuivat mahdollisuudet kohottaa pienviljelijöiden ammattisivistystä, koska se oli entinen sosiaalidemokraattiseen puolueeseen kuuluva torpparien taistelujärjestö, joka toimi torpparien lainopillisena neuvonantajana. Tosin tämä järjestö oli muuttanut nimensä, julistautunut puolueettomaksi sekä ottanut ohjelmaansa maatalousammattiasioiden hoitamisen, mutta se oli kuitenkin jättänyt tavoitteisiinsa poliittisia pyrkimyksiä ja sen johto oli pysytetty sosialistien käsissä. Pienviljelijöiden ammattisivistyksen kohottamiseksi se ei voinut toimia siksi, että sen johtohenkilöiltä puuttui opillinen sivistys.

Aivan perustelematon ei liene sekään käsitys, jonka mm. Gebhardin vanha tuttava Hiidenheimo ja Hedvig Gebhard ovat vahvistaneet, nimittäin että Hannes Gebhard halusi siirtää tämän tärkeän ja suurilukuisen väestöryhmän sosialistien leiristä isänmaalliseen rintamaan. Maalaisliittolaiset, jotka täten saivat uusia äänestäjiä, väittivät kuitenkin, että liitto oli vain sosialistien uusi pimittämiskeino, jonka avulla nämä yrittivät pitää pienviljelijöitä komennossaan.<sup>9</sup>

### *Pienviljelijäin keskusliiton perustaminen*

Pienviljelijäjärjestön luomista vapautuneille torppareille lienee Gebhard kypsyttellyt jo Tanskassa olonsa aikana. Ainakin tri Jännes, joka 1918—20 oli Suomen diplomaattisena edustajana Berliinissä, muistaa, että Gebhard kävi hänen luonaan v. 1919 ja kertoi hänelle näistä suunnitelmistaan ja pyysi häntä uuden järjestön johtoon.

Vuoden 1921 alussa sanoo Gebhard keskustelleensa pienviljelijöiden järjestäytymisestä silloisen maatalousministerin ja asutus- sekä maataloushallituksen johtajien kanssa. Nämä pitivät kysymystä hyvin tärkeänä, jopa myönsivät, etteivät maatalousseurat pystyisikään hoitamaan sitä entisillä torpparialueilla. Todennäköistä on, että näitä keskusteluja ei käyty »virallisella tasolla», vaan Gebhard toi yksityisissä tilaisuuksissa esille mielipiteensä.

Gebhard yritti yhteistoimintaa muuallakin, mm. järjestämällä syksyllä 1921 Otavan kansanopistolla maanviljelysseurojen neuvojille ja maanviljelyskoulujen opettajille erityiset pienviljelijäkurssit. Pian tämän jälkeen Gebhard kuitenkin lopullisesti riitautui maanviljelysseurojen johtohenkilöiden kanssa, jotka suhtautuivat vastahakoisesti ja epä-

lojaalisesti kursseihin. Alkuvaiheessa yritettiin vielä yhteistoimintaa myös vasemmiston kanssa. Ainakin Gebhard keskusteli ennen järjestönsä perustamista sosiaalidemokraattien huomattavimman maatalousasiantuntijan Wäinö Wuolijoen kanssa perustettavan järjestön ja Pienviljelijäin liiton yhteensulattamisesta. Näitä keskusteluja käytiin ilmeisesti varsinkin kesällä 1921, jolloin Gebhard kirjoitteli Hyvinkäällä Wuolijoen kodissa teostaan Pienviljelys Pohjoismaissa. Aittoniemen mukaan Gebhard ja Wuolijoki olisivat olleet halukkaita ottamaan Pienviljelijäin liiton johtoon myös porvareita. Kun tästä ei päästy yhteisymmärrykseen, lienee Wuolijoki kehottanut Gebhardia ensin perustamaan oman järjestönsä, minkä jälkeen voitaisiin neuvotella molempien pienviljelijäliittojen yhteensulattamisesta. Näin sitten meneteltiin Pienviljelijäin keskusliiton perustamisen jälkeen. Joulun aikoihin 1922 käytiin neuvotteluja sosialistien kanssa, mutta mitään päätöstä ei syntynyt, vaan asia lykättiin seuraavan vuoden alussa pidettävään sosialistisen Pienviljelijäin liiton kokoukseen, missä asia lopullisesti raukesi.<sup>10</sup>

Keväällä 1922 Hannes Gebhard jälleen kerran haki ja sai Korde-  
linin säätiöltä apurahan maatalous- ja osuustoimintakurssin järjestämiseksi kansakoulunopettajille. Varojen turvin järjestettiin sitten kesällä 1922 kurssit Oriveden kansanopistolla. Opettajia oli kokoontunut runsaslukuisesti kurssille, ja heidän puolestaan tervehti opettaja Kalle Luukola Gebhardia sepittämälläään runolla.

»Isämme Gebhard, oiva Hanneksemme  
Sun nimellä Sua kutsun rakkahalla  
Jo ennen kuin saimme Sun nähdäksemme  
Sun voimatöitä saimme ihailta  
Joihinka lahjan saavat harvat vaan  
Valitut, armoitetut Luojaltaan  
Me ystäväsi ylpeilemme siis  
Ett' on tää Suomi rikkaudekseen  
Hopeisen kruunun pannut otsallesi  
Mi hohtelevi kirkastetulla  
Kehänä pyhitetyin, valittuin  
Merkinä vastustusta voitettuin

— — —  
Ken suurta luopi aseena on hän  
Taivaisen auvon ihmeteltävä.»

Gebhard puolestaan piti opettajille esitelmän pienviljelijöiden oloista ja pienviljelijäpolitiikasta meillä ja muualla. Samalla hän selosti suunnittelemaansa pienviljelijäjärjestöä ja saikin monet innostumaan tästä



*Maatalous- ja osuustoimintakurssit kansakoulunopettajille Oriveden kansanopistolla (1922).*

asiasta. Niinpä kurseilla valittiin toimikunta valmistelemaan uuden järjestön perustamista. Siihen tulivat Gebhardin lisäksi tri O. Mantere, opiston johtaja A. Laaksovirta, maisteri N. Liakka, agronomi Ä. Lönnberg sekä kuusi kansakoulunopettajaa. Jo alun perin oli Gebhardin tarkoitus ollut saada opettajat mukaan pienviljelijätyön vainioille. Gebhard näyttää olleen tyytyväinen Oriveden kurssihin, sillä hän kirjoitti sieltä kesäkuun 19. päivänä äidilleen ja sisarelleen Oulunkylään: »Olen saanut päätökseen tämän kurssini. Se on ollut hyvin onnistunut. Kaikki ovat olleet tyytyväisiä ja luvanneet työskennellä pikkuviljelijöiden sivistämiseksi kukin kotiseudullaan.»

Ennen valtakunnallisen keskusjärjestön perustamista oli kuitenkin luotava lisää paikallisyhdistyksiä, joita tuolloin oli vasta kolme. Nämäkin yhdistykset olivat luultavasti syntyneet spontaanisesti eivätkä ne todennäköisesti olleet halukkaita liittymään Pienviljelijäin liittoon.

Toimikunta sai lokakuun 10. päivänä valmiiksi mallisäännöt uudelle järjestölle sekä kaksi kiertokirjettä, joita oli tarkoitus levittää entisille

torpparialueille; Turun ja Porin, Uudenmaan, Hämeen ja Mikkelin lääniin sekä ns. Keski-Suomen osaan Vaasan lääniä. Toisessa kierto-kirjeessä selostettiin uuden järjestön tarkoitusperiä ja toisessa kehoitettiin tekemään asiaa tunnetuksi pienviljelijäpiireissä, perustamaan paikallisyhdistyksiä sekä lähettämään ilmoitukset niistä valmistavalle toimikunnalle Helsinkiin.

Aktiivisin perustamispuuhassa oli kuitenkin Gebhard itse. Hän oli jo v. 1919 pyytänyt tri Jännestä järjestön johtoon, ja kun asia nyt tuli ajankohtaiseksi, Jännes kuitenkin kieltäytyi, koska oli ottanut toimen Maataloustuottajien keskusliitossa. Hänen tilalleen Gebhard sai suositelluksi maanviljelijä ja maatalousneuvoja Janne Mäkisen. Eräällä matkalla Gebhard oli perin juurin selviteltyt Mäkiselle, miksi pienviljelijöille oli nyt saatava oma järjestö. Mäkinen oli aluksi vastustanut koko hanketta, sillä hän kuului Uudenmaan läänin maanviljelysseuran johtokuntaan eikä itse ollut mikään pienviljelijä, mutta kuitenkin hän oli lopulta suostunut tulemaan mukaan Gebhardin uuteen yritykseen. Muutenkin osoitti Gebhard Pienviljelijäin keskusliittoa perustaessaan jälleen erinomaista kykyään valita tehtäviin oikeat henkilöt, kuten esimerkiksi Pajusen ja Aittoniemen.<sup>11</sup>

Maisteri Walto M. Pajunen oli jo ollut avustamassa Gebhardin kirjan Pienviljelys Pohjoismaissa viimeistelyä vuoden 1922 alkupuolella, jolloin Gebhard itse oli ulkomailla. Kun Gebhard palasi, kutsui hän Pajusen luokseen ja selvitteli tälle uuden järjestön perustamissuunnitelmia sekä pyysi Pajusta sihteeriksi. Pajunen lupautui hoitamaan tehtävää sivutoimena ja heinäkuun loppupuolella hän ryhtyi postittamaan Gebhardin antamiin osoitteisiin valmistavan toimikunnan laatimia kiertokirjeitä, mallisäännöt sekä Gebhardin edellä mainitun kirjan. Kun sitten vähän myöhemmin alkoi maaseudulta tulla kyselykirjeitä, piti Pajusen vastata niihinkin.

Gebhard yritti myös osuuskassajärjestön välityksellä levittää kehoituksia pienviljelijäyhdistysten perustamiseksi, mutta johtaja Wähä-Erkkilä vastusti tätä, koska hän arveli, että suurviljelijät voivat ruveta sitten karttamaan kassoja.

Alussa yritettiin yhdistyksiä perustaa vain kirjeellisesti, koska ei ollut varoja kiertävien puhujien ja neuvojien palkkaamiseen. Muutamat innostuneimmat saattoivat oma-aloitteisesti kierrellä lähipitäjissään. Niinpä opettaja J. V. Ahtee Tyrväältä lienee jo ennen perustavaa kokousta kierrellyt Satakunnassa. Hän sanoo käyneensä 10 pitäjässä, mutta ei ollut saanut aikaan yhtään yhdistystä. Milloin hänen epäiltiin puuhautuvan uutta puoluetta, milloin taas selitettiin uusi järjestö muuten tar-

peettomaksi. Vuoroin haukuttiin häntä kommunistiksi, vuoroin porvariksi. Alkuun lähteminen tuotti monia vaikeuksia ja yhdistyksiä saatiin syntymään perin hitaasti, sillä loppuvuoden aikana perustettiin vain 28 yhdistystä kolmen aikaisemman lisäksi.<sup>12</sup>

Kun heinä—elokuun vaihteessa alettiin levittää valmistavan toimikunnan kiertokirjeitä, nousi muiden maatalousjärjestöjen taholta suoranainen myrsky hanketta vastaan, kuten Gebhard myöhemmin on kertonut. Maatalousseurojen keskusliiton sihteerin, agronomi J. Jyskeen kanssa Gebhard oli ollut sanomalehtiväittelyssä jo heinäkuusta alkaen, mutta varsinaisesti pienviljelijäjärjestöhanketta vastaan Jyske hyökkäsi vasta elokuun 27. päivänä Inkeröiden kansanopistolla Maataloustuottajain keskusliiton kesäkokouksessa pitämässään puheessa. Hän väitti Gebhardin puuhia vain ulkomaisten esimerkkien perässäjuoksemiseksi ja »rusohohteiseksi haihatteluksi». Mitään uutta järjestöä ei tarvittu, sillä maamiessurat voivat hoitaa myös pienviljelijöiden neuvontatyön. Maatalousneuvonnan hajottaminen olisi suoranaista varojen tuhlausta, eikä eduskunta antaisi riittäviä määrärahoja samalla alalla työskenteleville järjestöille. Jyske varoitti myös Pienviljelijäin liiton ja uuden järjestön yhteenliittämisaikeista, sillä silloin joko toisen tai toisen liiton oli luovuttava periaatteistaan, ja koska Pienviljelijäin liitto, jolla oli sosiaalidemokraattinen maailmankatsomus, sitä tuskin tekisi, johdettaisiin pienviljelijäväestö tällä tavoin sosiaalidemokraattien leiriin. Samanlaisin perustein yrittivät muutkin Gebhardin vastustajat estää hänen hankkeensa toteutumista.<sup>13</sup>

Gebhardin hanketta vastustettiin ehkä senkin vuoksi, että maatalousneuvonta pyrittiin keskittämään yhteen paikkaan. Siksi syyskuun 1. päivänä 1922 asetettiin komitea, jonka tehtävänä oli tutkia, miten maatalousjärjestön toimintaa lujitettaisiin ja yhtenäistettäisiin. Komitean puheenjohtajana oli tri Jännes ja jäsenenä mm. agronomi Jyske. Gebhardin mielestä tämä komitea oli asetettu nimenomaan uuden pienviljelijäjärjestön toimintaa vastustamaan. Gebhard väitti myös, että valtionapua nauttivien maatalousjärjestöjen virkailijat matkustivat estämään pienviljelijäyhdistysten perustamista, milloin vain he olivat saaneet vihiä asiasta. On vaikea sanoa, minkä verran Gebhardin väitteissä on perää, mutta mm. opettaja Ahtee on kertonut, että perustamiskokousten pitoa vaikeutti usein se, että paikkakunnalle oli samaan aikaan järjestetty muitakin kokouksia. Tuskinpa tällaiset yhteensattumat olivat aina todellisia yhteensattumia.

Kesällä ja syksyllä 1922 oli vastustuksesta huolimatta saatu perustetuksi pienviljelijäyhdistyksiä niin paljon, että keskusliiton perustava

kokous päätettiin pitää marraskuun 12. päivänä Tampereella, joka oli sopiva kokouspaikaksi sen vuoksi, että se oli entisen torpparialueen ja myös uusien yhdistysten keskuspaikka.

Aluksi Gebhardista koko keskusliiton perustaminen näytti toivotomalta, mikä oli harvinaista Gebhardin luonteelle, mutta ehkä hankkeen kohtaama vastustus oli lannistanut hänen intoaan. Gebhardin lähtiessä Helsingistä oli häntä varoitettu järjestön perustamisesta, koska hän siten hankkisi itselleen vain harmia ja vastustajia. Tähän sanotaan Gebhardin vastanneen, että »nyt pienviljelijöille Tampereella perustetaan oma järjestö, vaikka piru olisi vastassa».

Kokous pidettiin Hotelli Emmauksessa, jonne oli saapunut vain 25 pienviljelijäyhdistyksen edustajat. Gebhard piti siellä alustuksensa, joka ei suinkaan sisältänyt mitään optimistisia tulevaisuuden näkymiä. Pienviljelijöiden olisi tehtävä ahkerasti työtä uuden järjestönsä hyväksi, jotta se voisi edistyä, sillä Helsingistä käsin sitä ei voitaisi pitää pystyssä. Kuitenkin käydyssä keskustelussa ilmeni, että kokouksen osanottajat olivat innostuneita perustamaan keskusjärjestön, koska tämä oli välttämätön jo perustettujen yhdistystenkin vuoksi. Kokous päätikin yksimielisesti perustaa pienviljelijäyhdistysten keskuselimen, jonka nimeksi tuli Pienviljelijäin Keskusliitto, sekä hyväksyä valmistavan toimikunnan laatimat säännöt liitolle. Liiton johtoon valittiin yhdeksänhenkinen valtuuskunta sekä kuusihenkinen johtokunta. Edellisen puheenjohtajaksi tuli kansanopiston johtaja Aarne Laaksovirta ja jälkimmäisen Gebhard. Uuden liiton päämääräksi tuli edistää pienviljelyksien tuotantokyvyn lisäämistä ja pienviljelijäluokan taloudellisen ja henkisen aseman kohottamista. Lisäksi mm. tuli toimia täysin puolueettomalla pohjalla sekä pyrkiä yhteen aikaisemmin perustetun sosiaalidemokraattisen pienviljelijäjärjestön kanssa.<sup>14</sup>

### *Gebhard ja pienviljelijät*

Harvassa asiassa Gebhard joutui käymään niin sitkeää taistelua kuin pienviljelijöiden keskusjärjestöä perustaessaan. Sekä oikealta että vasemmalta kuului väitteitä, että työ oli turhaa, koska ennestään oli jo samaa työtä tekeviä järjestöjä. Epäilijät erehtyivät kuitenkin. Selvän osoituksen siitä, miten Gebhardin perustama pienviljelijäjärjestö menestyi, antavat muutamat keskusliiton jäsenmäärän kehitystä kuvaavat numerot — erityisesti verrattuina muihin maataloudellisiin järjestöihin.



Pienviljelijäin keskusliittoon kuului v. 1922 31 yhdistystä (525 jäsentä), v. 1923 107 yhdistystä (noin 2 000 jäsentä). Vuodesta 1925 talvisotaan asti yhdistykset ja jäsenmäärät kasvoivat seuraavasti.

Vuosi	Maamiesseurat		Gebhardilaiset pienviljelijät (Pienviljelijäin keskusliitto)		Sosialistiset pien- viljelijät (Pienviljelijäin liitto)	
1925	1 104	72 815	285	9 270	223	3 505
1930	1 207	85 421	791	30 993	417	10 185
1935	1 207	132 492	984	46 311	547	22 667
1938	1 436	169 635	1 095	58 731	588	28 026

Numerot osoittavat, että vaikka Pienviljelijäin keskusliitolla oli monia alkuvaikeuksia, se kuitenkin osoittautui ripeästi edistyväksi järjestöksi, joka pian alkoi yhdistysten luvussa — joskaan ei jäsenmäärässä — kilpailla vuosikymmeniä vanhojen maamiesseurajärjestöjen kanssa. Kun vertailemme mainittuja järjestöjä keskenään, on muistettava, ettei Pienviljelijäin keskusliitto ulottanut toimintaansa koko maahan. Nimenomaan Karjalaan ja Pohjanmaalle ei Gebhard suositellut perustettavaksi pienviljelijäyhdistyksiä, mm. hän antoi Juhani Kangasperkolle ohjeen: »Älkää puhuko Pohjanmaalla mitään pienviljelijöistä. Ei siellä ole mitään pienviljelijäluokkaa, vaan kaikki ovat samantarvoisia maanviljelijöitä.»

Gebhardin aikana pienviljelijätoiminta keskittyikin pääasiassa Länsi-, Etelä- ja Keski-Suomeen, mutta levittäytyi vähitellen myös Itä-Suomeen ja Pohjanmaallekin. Kun juuri niillä alueilla, joihin toiminta rajoittui, oli torpparikysymys ollut kireimmillään, täytynee uskoa Hedvig Gebhardin ja eräiden muidenkin vakuutteluihin, että Hannes Gebhardin pienviljelijätoimintaa ohjasivat isänmaalliset tavoitteet. Hän pyrki pysyttämään erillään tai irrottamaan vaaralliseksi katsomastaan sosialismista itsenäiset torpparit, joita pienviljelijöiden pääosa oli. Muutamat numerotiedot valaisevat, mitä Gebhard sai tällä toiminnallaan aikaan.

Valtiolliset puolueet olivat tsaarivallan kaksissa viimeisissä eduskuntavaaleissa saaneet ääniä seuraavasti: molemmat suomalaiset puolueet yhteensä noin 30 %, ruotsalainen puolue 11,8 % (1916) ja 10,9 (1917), sosiaalidemokraatit 47,3 (1916) ja 44,8 % (1917). Sen sijaan itsenäisyytemme ajan viisissä ensimmäisissä vaaleissa jakautuivat äänet seuraavasti:

	1919	1922	1924	1927	1929
kokoomus	15,7	18,1	19,0	17,7	14,5
edistys	12,9	9,2	9,1	6,8	5,6
ruotsalaiset	12,1	12,4	12,0	12,2	11,4
maalaisliitto	19,7	20,3	20,3	22,5	26,1
socialistit	30,0	39,9	39,4	40,4	40,9

Erityisesti kiinnittää huomiota se, että Gebhardin aikana alulle panema maalaisliitto oli tasaisesti edistynyt. Vuoden 1907 vaaleissa sillä oli 9 edustajaa, v. 1922 jo 42. Maalaisliittohan oli perustettu erityisesti maaseudun pienviljelijöiden etuja vaalimaan ja se oli tavallaan Gebhardin Pienviljelijäin liiton poliittinen vastine. Maalaisliitto oli kasvanut aluksi lähinnä »oikeiston» ja keskustan kustannuksella, mutta sen vaikutuksesta myös sosialistien äänimäärä pysyi kurissa 1920-luvun lopun huonoinakin aikoina, jolloin pulakauden olisi luullut vievän enemmänkin äänestäjiä sosialistien riveihin. Voisi ehkä sanoa, että Gebhardin järjestö oli estänyt kommunismia valtaamasta alaa maaseudulla, sillä tämän eri nimisenä esiintyneen puolueen äänimäärät olivat v. 1922 14,8 %, mutta seuraavissa vaaleissa enää 10,4 %. Puluvuosinakin äänimäärät pysyttelivät 12 %:n ja 13,5 %:n välillä. Vuoden 1929 vaaleissa esiintyi pienviljelijöidenkin »nimikkopuolue», mutta se pysyi, kuten Gebhard edeltä käsin oli ennustanut, »pienenä ja köyhänä» ja sai ääniä vain 1,1 %.

Selvältä näyttää, että prosentuaalisesti eniten voittanut maalaisliitto kasvoi itsenäistyneiden torpparien, siis pienviljelijöiden äänien turvin, kun taas sosialistit olivat tsaarivallan aikana saaneet jopa yksinkertaisen enemmistön eduskunnassa samojen äänestäjien avulla.

Hannes Gebhard myötävaikutti täten tehokkaasti maalaisliiton kasvuun todelliseksi suurpuolueeksi, joskin tämä tapahtui tahattomasti. Gebhard tähdensi näet aina pienviljelijäjärjestönsä ehdotonta puolueettomuutta, eikä tässä järjestössä ainakaan hänen elinaikanaan sallittu minkäänlaista poliittista propagandaa.<sup>15</sup>

Pienviljelijäin keskusliitosta tuli poliittisesti ja taloudellisesti varteenotettava tekijä. Gebhardin ja Aittoniemen taitavasti johtaman keskusjärjestön suojissa Suomen pienviljelijät pääsivät yhä lähemmäksi Tanskan »husmand»-ihannetta. 1920-luvun puolivälissä Johan Skjoldborg, jonka »rehevä olemus mahtavine hattuineen ja koreine solmioineen» symbolisoi Tanskan pienviljelijäliikettä, tutustui Gebhardin opastuksella Suomen maaseutuun. Skjoldborg oli useiden vuosien aikana pitänyt maansa joka kolkassa puheita »ympärillään laaja kuulijakunta, jolle

hänen tuntehikas ja elävä esityksensä oli elämystä ja juhlaa». Nyt hän yhdessä Gebhardin kanssa katseli ihailen Loimaalla, Oripäässä ja varsinkin Alastarolla siistejä pienviljelijärakennuksia ja liehuvia siniristilippuja. Tämä maansa silloin ehkä etevin runoilija joutui Gebhardin kehotuksesta puhumaan lounaissuomalaisille pienviljelijöille, jolloin hän humoristiseen tanskalaiseen tapaan totesi: »Tanskan pienviljelijäin kehityksessä on ollut kolme vaihetta: 1. kun oppivat käyttämään käymälää, 2. kun emännät oppivat tekemään kastiketta ja 3. kun ottivat käytäntöön maansa lipun. Samat kehitysvaiheet näkyy täälläkin pienviljelys käyneen.»

Gebhardkin piti nimenomaan valtakunnan lipun käyttöä tärkeänä. Hän otti tämän asian puheeksi mm. kerran Pienviljelijäin keskusliiton valtuuskunnan kokouksessa. »Eloisaan tapaansa hän kertoi, miten Tanskan jokaisen pienviljelijän pihamaalla kohoo lippusalko erillään rakennuksesta, ei siis kuten meillä silloin yleensä oli lippusalko rakennuksessa. Samassa tuli lausutuksi myös lipunkäytön valtakunnallinen merkitys: oli siis kehitettävä suomalainen pienviljelijäväestö. Merkkejä tuloksista täälläkin linjalla alkoi vähitellen näkyä — — lippusalkoja pystytettiin eräille tiloille, vaikka valitettavan vähän», opettaja Kössi Lahti kertoo.

Hannes Gebhard saattoi myös pienviljelijäkursseilla puhua seuraavaan tapaan: »Pari päivää sitten kuulin eräältä teistä, että poltatte tupakkaa laatikon päivässä. Teidän on vähennettävä tupakanpoltoa ja jos kysytte mitä varten, niin minä sanon teille, saadaksenne rahaa, millä maalaatte harmaat kotinne — — säästätte rahaa, millä saatte punamultaa ja saatte rakennuksenne iloisemmiksi ja värikkäiksi. Ja sitten lipputanko pihaan ja siihen Suomen lippu juhlina hulmuamaan isänmaallisuuden osoitukseksi. Se on nyt teidän, jotka olette saaneet haltuunne oman tilan, velvollisuutenne.»

Näiden sanojen innostamina monet kurssien osanottajat vielä samana keväänä veistelivät tankoa ja hankkivat lipun. Eräskin sanoi vähän kurssien jälkeen, että »onhan se lippu laitettava ja nuo seinät maalattava, sattuu *se ite* käymään niin voi pitää pahana kun ei ole lippua ja maalia seinissä». Keskusliiton karjatalousneuvoja Berta Korhonen taas muistelee erästä neuvojen kokousta v. 1928, jolloin

»— — professori Gebhard vakuuttavasti toi esille, että maan itsenäisyys, onni ja menestys on ammatillisesti, henkisesti ja taloudellisesti valveutuneessa pienviljelijässä. Aivan olin liikuttunut siitä hehkusta, jolla hän näitä tärkeitä asioita esitteli. Kun hän esitteli niitä vaikeuksia mitä on syrjäisten seutujen pienviljelystyössä, kulkea kivikkoisia kinttupolkuja, jopa aivan tietttömiä matkoja, nukkua ehkä huonoilla vuoteilla, joskus vuoteittakin, syödä kun sattuu ja mitä sattuu. Kuinka iskevä hän olikaan. Turun



*Maiju Gebhard.*

pienviljelijäpäiviltä esitelmästään muistan: 'Sydämeni lämpenee teille pienviljelijät, jotka tarmolla ja vastukset voittaen kehittäte taloutenne paremmiksi, luotte uutta pääomaa, samalla kasvatte itse hengessä ja moraalissa paremmiksi ihmisiksi'. Te juuri olette vankin kivijalka Suomen nuorelle itsenäisyydelle.»

Mutta nuhdettakaan ei säästetty, jos siihen oli aihetta. Keskusliiton ensimmäinen sihteeri Walto M. Pajunen jopa väittää, että Gebhard aina vihastui, kun näki huonoa taloudenpitoa. »Minä näen heti minkälainen talonväki on siitä, kasvaako nokkosia talon ympärillä ja ovatko reet ja muut vehkeet suojassa vai ulkona hujan hajan. Ja sellainen talouden huono hoito on pelkkää laiskuutta», saattoi Gebhard puuskahtaa.

Gebhard sanoi houkutellessaan ainoan tyttärensäkin pienviljelijöiden järjestötoimintaan. Maiju Gebhardista, joka oli Ruotsissa saanut kou-

lutuksen työhönsä, tulikin v. 1923 parikymmeneksi vuodeksi Pienviljelijäin keskusliiton kotitalouskonsultti koko maahan. Maiju Gebhard kertoo miten isä, joka oli kovin kiintynyt häneen, aina uteliaana seurasi hänen toimiaan ja kuunteli tilanneselostuksia eri puolilta maata hänen palattuaan matkoilta.<sup>16</sup>

Gebhard vaati neuvoilta erityisesti pienviljelyshenkeä. »Teillä ei ole pienviljelyshenkeä, teidän pitää päästä kesällä Tanskaan», hän saattoi kivahtaa uudelle neuvojalle. Mutta silti neuvojien kiistaton mielipide oli varmaan se, jonka eräs heistä — Väinö Sumiainen — puki sanoiksi: »Professori Hannes Gebhard on mielessäni säilynyt esimerkillisenä isänmaan palvelijana, hyvänä ihmisenä, alaistensa kunnioittamana esimiehenä, jolta riitti ystävällinen sana vähäisimmällekkin työntekijälle.»

Samoin kuin Pellervoon Gebhard halusi myös Pienviljelijäin keskusliiton johtoon hyviä miehiä ja onnistuikin tässä. Gebhardilla ja muilla pienviljelijätoiminnan keskushenkilöillä, W. W. Tuomiojalla, Å. Lönnbergillä, A. Vaskelalla, I. Mäkisellä, A. Laaksovirralla ja J. V. Ahteella ym. oli paljon vaikeuksia voitettavanaan, mutta kun järjestön johdossa oli oppineita, pienviljelijöiden asemalle lämmenneitä henkilöitä, Gebhard loi edellytykset pienviljelijäliikkeen ensimmäisille voitoille. Toisaalta hän totesi aikanaan pienviljelijäliikkeestä: »Millään minun aloitteellani ei ole ollut vastustajia niin paljon kuin tällä. — — Olen huomannut, että kun olen jostakin asiasta alotteen tehnyt, eikä sillä ole ollut vastustajia, se on ollut paras jättää, sillä se on ollut mitätön asia.» Gebhard jaksoi korkeasta iästään huolimatta erittäin pontevasti hoitaa aloitteensa toteuttamisen. Aittoniemi kertoo hänen työstään seuraavasti.

»Monella tapaa hän otti osaa sekä liikkeen yleisjohtoon että eräiden erikoisasioiden ajamiseen. Johtokunnassa, jonka puheenjohtajana hän toimi kuolemaansa asti, hän perusteellisesti perehtyi kaikkiin kysymyksiin. Asioihin pyrittiin aina saamaan lisävalaistustakin. Päätökset koetettiin tehdä sellaiset ja toiminta järjestää niin, että ne mahdollisimman paljon koituivat pienviljelijäväestölle menestykseksi ja siunaukseksi. Valtuuskunnan kokouksiinkin Gebhard tavallisesti osallistui ottaen osaa asioitten käsittelyyn yhtä kiinteästi kuin johtokunnassakin.»

Erittäin antoisia olivat pienviljelijäpäivät, joita Pellervon päivien tapaan ruvettiin järjestämään vuodesta 1925 lähtien. Hannes Gebhard avasi ensimmäiset pienviljelijäpäivät — lähes neljännesvuosisata ensimmäisten Pellervon päivien jälkeen — ikänsä ja kokemustensa seestämällä puheellaan, jossa hän mm. sanoi olevansa tietoinen siitä, että pienviljelijäliikkeen paikalliset johtohenkilöt saattoivat keskellä vaikeuksia uupua ja menettää harrastuksensa pyrkiä parempaan. Siksi

hän lausui: »Mutta uskokaa minua kun sanon, että elämä on meille kaikkein useimmille hyvin raskas. Työ on varma lohduttaja, kun elämä raskauttaa.»

Hän tahtoi rohkaista pienviljelijäliikkeen paikallisia johtajia työhön ja toimintaan, mutta hän korosti myös ihanteellisuutta, kauneuden etsintää: »Me tarvitsemme jonkun semmoisen kauniin hetken, jota voimme muistella läpi elämämme. Sillä tavalla olivat ensimmäiset Pellervon päivät vaikuttaneet osuustoimintaväen keskuudessa.» Samalla tavalla Gebhard toivoi Suomen yleisten pienviljelijäpäivien vaikuttavan niiden osanottajiin. Ilmeisesti ensimmäiset päivät vastasivatkin hänen toiveitaan — ja myös muiden toiveita. »Herättäviä, rohkaisevia ja kauniita muistoja jättäviä tilaisuuksia ovat olleet myöhemminkin pidetyt pienviljelijäpäivät. Kaikilla niillä Gebhard oli mukana ja piti niillä puheita, jotka olivat laaditut ja esitetyt siten, että ne innostivat ja rohkaisivat eteviä pienviljelijöitä harrastamaan omatoimisuutta kohti korkeampaa elämätasoa», Aittoniemi kirjoittaa.

Mutta myös pienviljelijät pitivät Hannes Gebhardista erityisesti siitä syystä, että hän kokouksissa osasi lähestyä heitä luonnollisella tavalla, oli yksi heistä. Tähän vaikutti paljon Gebhardin toisinaan hieman karkeahko huumorikin. Niinpä kerrotaan Tampereen pienviljelijäpäiviltä v. 1927, miten Hannes Gebhard istui etupenkissä ja kuunteli otsa rypyssä Toivo Ellenbergin esittämiä kaskuja, joita ilmeisesti piti liian karkeina. Esiintyjän lopetettua Gebhard nousi ja sanoi yleisölle: »Tiedättekö mitä ne äsken meille täällä esitetyt kaskut maksoivat? Viisisataa markkaa mokoma roska!» Juhlien kohokohta oli Jäämien kuoron esiintyminen Heikki Kuusniemen johdolla. Kuoro lauloi hyvin ja Gebhard oli tyytyväinen. Laulujen välillä Gebhard meni kuoron eteen ja sanoi: »Kun tämä kuoro laulaa noin hyvin, niin eiköhän me arvoisa yleisö kohoteta sille ja sen arvoisalle johtajalle, Suomen suurimmalle kanttorille [Kuusniemi oli kookas mies] kolminkertainen eläköön-huuto! Ja se tehtiin. Tämän jälkeen kuoro vielä lauloi yhden laulun, meni pois, eikä esittänyt mitään maksua. Tämän johdosta Gebhard meni uudelleen korokkeelle ja sanoi: 'Me tienattiin kun huudettiin sille kuorolle eläköötä. Se ei ottanut maksua ollenkaan'.»

Kuten Gebhard oli aikoinaan ajanut osuustoimintaopistoa, hän ryhtyi nyt toimimaan myös pienviljelysneuvontaopiston perustamiseksi. Valtioneuvosto asetti tätä varten v. 1923 komitean, jonka puheenjohtajaksi valittiin Gebhard. Hän toimi tapansa mukaan nopeasti, mutta herrojen kiireet olivat jälleen hitaita; vasta syksyllä 1926 hallitus antoi asiasta esityksen eduskunnalle ja 1929 opisto aloitti toimintansa. Erit-

täin tarmokkaasti Gebhard ajoi pienviljelijöille valtionapua sonninpitoyhdistysten perustamiseksi, rakennussuunnittelun edistämiseksi jne. Miten tarkasti hän seurasi tämän tapaista toimintaa keskusliitossa, sitä todistaa mm. pieni välähdyksellinen keskustelu, joka sijaitsi silloin Maalaisten talossa. Väinö Sumiainen kertoo, miten hän aloittelevana maatalousneuvojana oli piirtämässä viljelyskarttaa, kun Gebhard astui huoneeseen ja kysyi hänelle ominaiseen terävään tapaan:

»Mitä teette?» Sanottuani piirtäväni viljelyskarttaa, tuliedelleen terävästi: 'Tuleeko hyvä?' Koska minulle oli kerrottu, että professori ei pitänyt epämääräisistä vastauksista — vastasin: 'Kyllä tulee hyvä'. Hän istui pöytäni kulmalle, otti karttalaudan ja tutki työtäni ja sanoi: 'Näkyä tulevan hyvä. Meidän Koivuniemestä ei ole olemassa tällaista peltoviljelyskarttaa — teidän pitää tulla ensi kesänä meille ja piirtää meille tällainen kartta'. Tämä sisälsi parhaan tunnustuksen, minkä koskaan olen työstäni saanut ja lisäksi se oli mitä parhain rohkaisu tällaiselle aloittelevalle poikaselle.»

Gebhard osallistui itse myös pienviljelijäyhdistyksen toimihenkilöiden kuusipäiväisille opastus- eli esimieskurseille. Puheissaan näillä kursseilla hän teroitti osanottajille niitä velvollisuuksia, joita näillä oli itseään, yhdistystään ja isänmaataan kohtaan palatessaan kotiseudulleen. Innostus, siveellinen ryhti ja oman talouden esimerkillinen järjestäminen ovat pienviljelijäyhdistyksen johtohenkilöiden päähyveitä, hän muistutti. Viimeisen kerran hän tervehti esimieskurssilaisia tammikuussa 1933 seuraavasti: »Toivon teistä jokaisesta sitkeää taistelijaa saamattomuutta, tietämättömyyttä ja pahuutta vastaan kotiseudullanne, niin että oma ja naapurin kodit saadaan vauraksi ja kauniiksi ja siten koko isänmaamme onnelliseksi.»

Pienviljelijöiden kiintymystä Gebhardiin osoittaa se, että he laskivat Gebhardin hautakummulle katajista tehdyn seppelen, johon jokainen pienviljelijäyhdistys oli liittännyt oman oksansa. Tuskinpa muut muistavatkaan Gebhardia yhtä paljon kuin pienviljelijät, joiden päivillä kajahtelevat edelleenkin hänen ystävänsä Skjoldborgin »Pienviljelijän laulun» säkeet:

»Ja päivä kun vaihtuvi ruskohon yön  
En muistele raatajan vaivaa  
Selän oikaisen, voitto on tarmon ja työn  
Sädekullass' on kuokka, joll' isken ja lyön  
Joka maan tämän raataa ja raivaa.»<sup>17</sup>

# VIIMEISET VUODET

## *Pulavuosien probleemat*

»Professori Gebhard on vauhtipyörä maalaisväestön liikehtimisessä nyky-Suomessa; hän on luonut osuuskassat ja Pienviljelijäin keskusliiton. Hän on myös Euroopan ulkopuolella enemmän kuin kukaan muu oppinut perustellut tieteellisesti pienviljelyksen merkitystä», kirjoitti Skjoldborg Hannes Gebhardista v. 1928, jolloin tämän elämä oli kääntymässä ehtopuolelle, mutta mieli ja toimeliaisuus vielä entisellään.

Pienviljelijöiden asia oli vuosikymmeniä Gebhardille läheinen, mutta silti hän ei ollut suurviljelystäkään vastaan. Kuitenkin hän »vähät välitti itse suurviljelijöistä, koska oli sitä mieltä, että kyllä ne ilmankin tulevat toimeen», kuten A. Hiidenheimo on todennut. Tämän vuoksi maamme talouselämää vireästi seurannut Gebhard ei liioin erityisemmin ollut kiinnostunut metsätaloudesta, koska sekin hänen mielestään oli lähempänä suurviljelystaloutta.

Gebhard ei ollut itse saanut mitään ammattikoulutusta maatalousalalla. »Gebhard ei ollut kovinkaan selvillä pienviljelijäinkään käytännöllisestä järjestötoiminnasta, niinkuin ei liioin maatalouden tekniikasta», toteaa S. S. Aittoniemi, mutta huomauttaa myös, että Gebhard tajusi poliittiset realiteetit paremmin kuin monet muut aikalaisensa. Tämä tuli erityisesti näkyviin, kun Suomi joutui 1920-luvun lopulla kireään taloudelliseen tilanteeseen. Tapansa mukaan Hannes Gebhard katseli tätäkin ilmiötä selvänäköisesti ja otti samalla myös kannan muihinkin ajan kiistakysymyksiin.<sup>1</sup>

Gebhard piti Varsinais-Suomen osuustoiminnallisten ja maataloudellisten järjestöjen yhteistoimintakerhon järjestämällä päivillä Turussa marraskuun 18. päivänä 1929 kaksi huomattavaa luentoa, jotka kohahduttivat koko maata. Ensimmäisessä luennossaan Gebhard käsitteli vallitsevaa talouspulaa, joka ei suinkaan rajoittunut vain meidän maamme, vaan oli kansainvälinen pulma. Suomessa pula tuntui varsin-



kin maatalouden alalla, niin että alettiin puhua tämän elinkeinon kannattamattomuudesta. Siksi Gebhardin mielestä oli maanviljelijöiden yhteenliittyminen välttämätöntä, kehottipa hän maanviljelijöitä suosimaan muutakin osuustoimintaa kuin vain osuuskauppoja, nimittäin osuusmeijereitä, osuuskassoja jne. Gebhard saattoikin todeta, että nimenomaan osuuskassojen toiminta oli kasvanut niiden kahdeksan vuoden aikana, jolloin torpparit olivat itsenäisiä. Toisaalta pääoman puutteen takia olivat myös suurviljelijätkin ruvenneet liittymään osuuskassojen jäseniksi. »Hätä on pakottanut nyt, mutta nähtävästi ei tähän asti ole ollut hätää. Syynä kaiken osuustoiminnan kehittymiseen on itse asiassa aina ollut hätä. Toivottavasti ei nyt enää, kun eletään hätätilaa, tarvitse turhaan kehoittaa maanviljelijöitä järjestäytymään», Hannes Gebhard huomautti.

Toisessa esitelmässään Gebhard moitti maanviljelijöitä mm. nyrpeydestä teollisuutta kohtaan. »Kuka tahansa maanviljelijäin edustaja katsoo itsensä oikeutetuksi sanomaan mitä hyvänsä teollisuudesta. — — Ja tällaisten puheiden pitäjät ovat päässeet arvoon ja kunniaan ja joutuneet vaikutusvaltaisiin asemiin. — — Niinkauan kuin maatalousväestö harjoittaa nurjamielistä politiikkaa teollisuutta kohtaan, pysyy se itse köyhänä», Gebhard vakuutti ja korosti erityisesti teollisuustyöväestön merkitystä maataloustuotteiden ostajana.

Gebhardin mielipiteet olivat vuosikymmenien kuluessa paljon muuttuneet nimenomaan elinkeinon keskinäisestä tärkeydestä. Oltuaan vielä vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä melkein fysiokraatti hän oli vähitellen yhä enemmän oppinut arvostamaan myös muiden elinkeinon, nimenomaan teollisuuden, merkitystä kansantaloudellemme. Yhdessä asiassa hän oli kuitenkin pysynyt ennallaan: hän arvosteli edelleen yhtä ankarasti asiantuntematonta, usein pelkästään äänenkalastustarkoituksessa harjoitettua »maatalouspoliittista» tärkeilyä.

Eniten Gebhard oli muuttanut mieltään kielto lakiin nähden, kuten mm. hänen Turun esitelmästäan ilmeni. Oltuaan aikaisemmin kielto lain kannalla hänestä oli vuoteen 1929 mennessä tullut sen yhtä jyrkkä vastustaja. »Se on surkea raittiustilanne tai oikeastaan raittiudeton tilanne, jota maamme elää ja kuluttaa suunnattomia pääomia ja vie maalaisilta mahdollisuudet saada kaupaksi viljaansa, perunoitansa ja puutarhansa tuotteita. Ja kuitenkin voi sanoa, että juoppous on lisääntynyt, puhumattakaan siitä, että on menetetty verraton verotusobjekti.» Gebhard hyökkäsi kielto lain kimppuun täysin tietoisena siitä, että sohausi ampuaispesään; olivathan kielto lain kannattajat sitä kiihkeämpiä, mitä suuremmiksi epäkohdat ja lain vastustus kasvoivat.

lähäs Hannes Gebhard oli kuitenkin yhtä peloton kuin ennenkin. Hänen hyökkäyksensä maalitauluksi joutuivat myös kielikiihkoilijat jälleen kerran. »Kolmas yleinen maamme rahataloudelliseen pulaan vaikuttava ilmiö on n.s. aitosuomalaiset, joiden aiheuttama liike on rikkonut eduskunnassa suomalaisten puolueiden rintaman ja saanut aikaan, että sosialistit ja ruotsalaiset ovat äänestäneet yhdessä ja usein maataloudelle vahingoksi. Kieliriita-aiheiset kysymykset ovat olleet kantavuudeltaan siksi laajoja, että ne ovat ruvenneet vaikuttamaan lainain saantiin ulkomailta», Gebhard totesi. Gebhard myönsi kyllä, että »aitosuomalaisilla on oikea asia ajettavanaan ja että ruotsalaiset ovat aiheuttaneet tämän liikkeen, mutta joka tapauksessa on tapa, jolla sitä on ajettu, ollut mahdollisimman vahingollinen kansallemme ja maallemme. — — Ei sortopolitiikkaa kieliasiassa. Tästä kärsii meidän kulttuuriyhteytemme Ruotsin kanssa esimerkiksi maatalouden kannalta vallan korvaamattomasti. Maatalousväestön on syytä tarkistaa kantaansa aitosuomalaisuuteen nähden».

Lopuksi Hannes Gebhard kiinnitti huomiota myös kommunismiin, joka oli osaltaan syynä pulaan. Niinpä eräältä ulkomaiselta pankilta oli pyydetty lainaa, mutta sieltä oli vastattu, että maamme maantieteellinen asema ei ollut hyvä. »Jos tällöin olisi voitu vakuuttaa ja todistaa, että huolimatta asemastamme idän suhteen, ei meillä ainakaan kotona merkitse kommunismi mitään, olisi voitettu paljon sen lainan saantiin nähden. — — Aikaansaamalla vallattomuuteen perustuvia lakkoja aikaansaavat kommunistimme paljon haittaa.»

Näin Gebhard kosketteli kaikkia Suomen silloisia vaikeuksia. Esitelmänsä lopussa hän totesi: »Tilanne on vaikea ja vain jos maatalousväki valveutuu ajattelemaan ja rupeaa toimimaan täysin yksimielisesti, voi se voittaa ja saavuttaa parannuksen tilanteeseen.»<sup>2</sup>

Gebhardin lausunto aitosuomalaisista nostatti sotajalalle tämän ryhmän äänenkannattajan Aitosuomalaisen. Lehti väitti marraskuun 28. päivän numerossaan v. 1929, että Gebhard oli vielä 1907 ollut täysin aitosuomalainen mm. allekirjoittaessaan erään eduskunta-anomuksen, jossa selvästi sanottiin, että kaksikielisyys esti kansamme yhtenäisyyden. Mutta v. 1929 Gebhard oli tullut siihen tulokseen, että luopuminen aitosuomalaisuudesta, joka juuri ajoi virallisen kaksikielisyyden poistamista, »edistää oikeudenmukaisuutta ja kansamme eheyttämistä». Tosin Gebhard lehden mukaan myönsi aitosuomalaisuudelle osittaisen oikeutuksen, koska nämä eivät olleet yksin syyllisiä hajaannukseen, vaan siitä oli vastuussa myös ruotsinkielinen väestömme. »Mutta professori Gebhardin mielestä kansamme olisi uhrattava kansallinen elinkysymyksensä



*Hedvig Gebhard ja emännöitsijä Fanni Hallava.*

vain sen vuoksi, että Ruotsi tulisi jälleen armolliseksi. — — Prof. Gebhardin isku aitosuomalaisuutta vastaan on näin hotaisu ilmaan. Se on vain osoitus siitä, kuinka vähäisin argumentein paremman puutteessa katsotaan voitavan käydä laajaksi ja ylivoimaiseksi paisuvan suomalaisuusliikkeen kimppuun, jolla on puolellaan kaikki historian ja tulevaisuuden todistuskappaleet», lehti väitti. Mainittiinpa lopuksi, että Gebhardin samana vuonna julkaisema kirjoitus »Politiikkaa pienviljelijöille ja vähän muillekin» osoitti Gebhardin olevan »vain jonkinlainen politiikan konsulentti. — — Avarampaa näkemystä maamme ja kansamme kansallisista tarpeista ei prof. Gebhardin Turussakaan pitämä puhe ole osoittanut», lehti totesi lopuksi.

Yhtä kiivaasti hyökkäsivät pian kieltolakimiehet Gebhardin Turussa pitämää puhetta vastaan. Puhe oli heidän mielestään vain yhdessä kohdassa odottamaton. »Siinä nimittäin ettei se sisällä muuta kuin täyskiellottomien jo monesti kertaamia väitöksiä. — — Prof. Gebhard — — puhuu kuin gramofonilevystä, jota on kymmeniä kertoja jo käytetty muiden täyskiellottomien koneissa.» Erityisesti kiivaili lehti sitä vastaan, että Gebhard väitti kieltolain vievän valtiolta »mitä tärkeimmän verotusesineen. — — Näin puhuu Suomen osuustoiminnan isä ja pienviljelyksen esitaistelijana esiintyvä mies. Muistuu mieleen, mitä Gladstone Englannin pääministerinä sanoi maansa oluttehtailijoille, kun he tulivat esittämään elinkeinonsa valtiotaloudellista tärkeyttä: 'Älkää pitkö huolta valtion raha-asioista, kyllä raitis kansa jaksaa maksaa verot, mitä valtio menoihinsa tarvitsee'.»

Viitattuaan 1800-luvun talonpoikaissäädyn edustajien kieltolakia puoltaviin lausuntoihin Kieltolakilehti jatkoi: »Lahoa ja mätää, siveellisesti ala-arvoista valtiotaloudellista kantaa prof. Gebhard edustaa verotuspolitiikassaan. Aivan vieras on hänen kantansa Suomen talonpoikaisedustajiston parhaiden edustajien oikeudentunnolle. — — Surkeinta tässä ilmiössä on se, että hän yhä edelleen uskoo olevansa puhtaan siveellisyyden edustaja maatalousmiesten piirissä. Huonosti todella olisivat asiat, jos niin olisi laita.»

Jopa Gebhardin vanha ystävä Niilo Liakkakin tarttui kynään. »Prof. Gebhard meni aikanaan raitiusväen perässä, mutta näyttää ruvenneen katumaan ja on kääntynyt takaisin. Jos hän ulkomaalaisillekin esittää uutta viisauttansa 'laajennetun puutarhahoidon' taloudellisista näköaloista, niin saattaa sekin olla yhtenä syynä siihen, ettei tänne rahaa anneta. Sillä maailmassa ei liene paljon enää niitä, jotka uskovat kansan rikastuvan juovutusjuomateollisuudella.» Eräs kirjoittaja (J. V. V.) taas valitti, miten ikävää oli ruveta vastustamaan niin arvokasta ja an-

siokasta henkilöä kuin Gebhard. Mutta »valittukin on kerran erehtynyt, Homeroskin on kerran torkahtanut».<sup>3</sup>

Moitteiden ohella Gebhard sai kuitenkin kiitostakin, mm. Hufvudstadsbladetissa. Eemil Hynninen paheksui puolestaan Turunmaassa sitä tapaa, jolla Gebhardin vakaumuksellisiin kannanottoihin oli suhtauduttu.

»Olisi odottanut, että Turunmaa-lehti olisi kunnioittanut sellaisen miehen vakaumusta, joka on uhrannut ja uhraa edelleenkin parhaat voimansa Suomen maalaisväestön kohottamiseksi ja jonka työ tällä alalla on parhaat tulokset kantanut. Työn ja taistelun miehenä prof. Gebhardin tapa on sanoa vakaumuksensa peittelemättömästi ja ajaa hän oikeaksi katsomaansa asiaa välittämättä siitä, mitä ihmiset sanovat. — Millaiseksi tulisikaan elämä yhteiskunnassa ja kehityksen kulku, jos tällaisia prof. Gebhardin tapaisia miehiä kehoitettaisiin siirtymään vanhuuden lepoon tai vetäytymään muuten yleisiin asioihin osaa ottamasta. Ainakin allekirjoittanut on vakuuttettu siitä, että maamme osuustoimintaliike ei olisi läheskään sillä tasolla, millä se nyt on, jollei prof. Gebhard tämän työn alkuunpanijana ja osuustoimintaliikkeen henkisenä ja eräillä aloilla myös käytännöllisenä johtajana olisi hoitanut asioita järkähtämättä oman vakaumuksensa mukaan ja maataviljelevän väestön parasta silmällä pitäen siitäkin huolimatta, että tällainen menettely on nostanut monet ihmiset jyrkkään vastarintaan häntä vastaan.»

Varsinkin maalaisliiton lehdet olivat käyneet Gebhardin kimppuun, mistä mm. Sisä-Suomi moitti niitä marraskuun lopussa 1929. Myrkyllisintä mitä voitiin sanoa, oli se, että 'isä' Gebhard oli tullut vanhaksi eikä tiennyt mitä puhui. »Muut muka ovat saaneet hänet sanomaan ajatuksia, jotka eivät ole hänen omiaan. — — Tähän asti on Rämälän rantaa myöten tässä maassa tiedetty puhuja itsenäiseksi mieheksi, jonka vakaumusta eivät ole sivutuulet horjuttaneet.» Myös Uusi Aura käsiteli pääkirjoituksessaan Gebhardiin kohdistunutta solvausryöppyä. Osuustoiminnan isälle olivat nyt ehtineet »älähtää kaikki, joihin kalikka sattui», lehti sanoi ja antoi sen neuvon Gebhardin sättijöille, että »kun vastedes parjaatte ja häpäisette jotakin hyvin ansioitunutta ja yleistä arvonantoa nauttivaa henkilöä, joka on miehekkäästi ja kaikin puolin siivolla tavalla tuonut ajatuksensa ja vakaumuksensa jostakin tärkeästä asiasta yleisön edessä julki, niin älkää puhuko piilosta ja verhon takaa, vaan esiintykää nimellänne niinkuin sekin, jota tahdotte lyödä — —.» Lehti piti Gebhardin ajatuksia erityisesti teollisuuden kehittämisestä huomion arvoisina. Uuden Aurankin mielestä maatalouden edistymisen ensimmäinen ehto oli kotimaisten markkinoiden saaminen osto- eli kulutuskykyisiksi. Varsinkin Uuden Auran eräessä kirjoituksessa tähdennettiin sitä, että pulakokousten ponsissa ei yleensä ollut mainittu positiivisia ehdotuksia, vaan oli ainoastaan esitetty pelkkiä toivomuksia avustuksista.

»Ei ole joko tiedetty tai hennottu käydä itsetutkisteluun siltä kannalta kuin prof. Gebhard esitelmässään viittasi. Ei ole tahdottu itselleen eikä ammattitovereilleen paljastaa heikkoja puolia maataloudessa. Mutta Gebhard kehoitti edelleen kuten tähänkin asti yhteistoimintaan, tuotannon monipuolistamiseen, toimintaan tehokkaimmassa muodossaan eikä yksinomaan avunhuutoon, voimanosoitukseen eikä ruikuteluun. Ja hän on sitovasti todistanut, että syy maataloutemme heikkoon tasoon on todellisen taloudellisuuden puutteessa, toimetttömyydessä ja omahyväisyydessä. — — Miten maanviljelys kykenisi kehittymään suurempaan taloudellisuuteen? Sitä se voi professori Gebhardin viitoittamaa osuustoiminnallista tietä.»

Näin Hannes Gebhard ankarana pula-aikanakin, jolloin konkurssi seurasi toista ja mielet kiihtyivät helposti, kehotti kansaa lopettamaan valitusvirret ja ryhtymään rakentavaan yhteistyöhön, jolla ennenkin oli vastukset voitettu.<sup>4</sup>

### *Julkista tunnustusta*

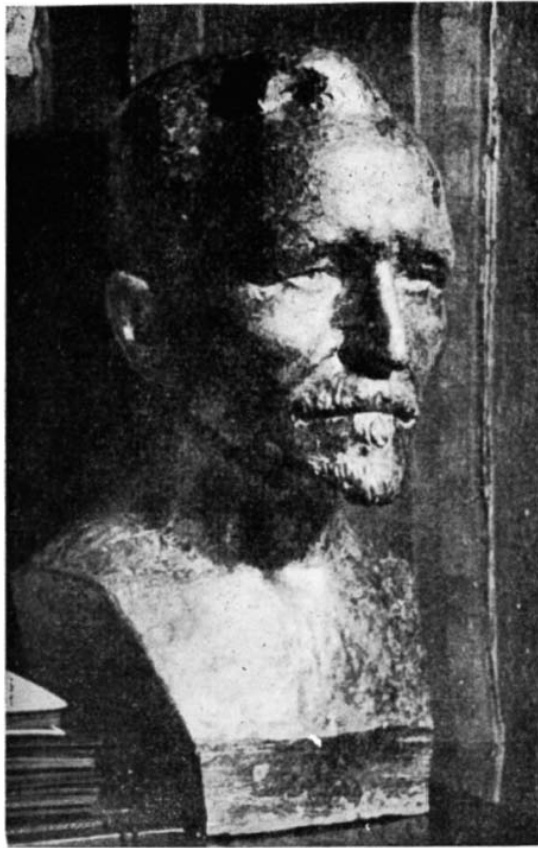
Suomen kansa ei kuitenkaan unohtanut Gebhardia. Tämä näkyi Pellervon täyttäessä 30 vuotta lokakuun 2. päivänä 1929. Tätä päivää ei vietetty erityisin juhlallisuuksin Helsingissä, mutta sen sijaan koko maassa järjestettiin lokakuussa osuustoimintajuhlia merkkipäivän tunnuksin. Kuitenkin Pellervo-Seura ja useat muutkin järjestöt muistivat tuona päivänä osuustoiminnan perustajaa ja johtomiestä Hannes Gebhardia. Jo aamupäivällä kävivät »isä Gebhardia» tervehtimässä seuran ja osuustoiminnallisten keskusliikkeiden lähetystöt. Onnittelijoiden joukossa oli myös maan hallitus, jota edustivat pääministeri Kyösti Kallio ja maatalousministeri K. J. Ellilä. Kallio lausui onnittelupuheessaan mm. seuraavaa:

»Kunnioitettu Herra Professori

Kun Pellervo-Seura, jonka ajamiin aatteiden merkitys maatalouden uudistajana ja koko talouselämän kansanvaltaistuttajana on suurempi kuin minkään muun liikkeen maassamme, täyttää nyt 30 vuotta, on meillä kunnia valtioneuvoston puolesta lausua onnittelumme Pellervo-Seuran syntysanojen lausujalle ja tarmokkaalle osuustoiminta-aatteen johtajalle siitä työstä, jota Te Herra Professori olette herkeämättä tehnyt niiden eri toimintamuotojen hyväksi, jotka Pellervo-Seura on ottanut ohjelmaansa. — — Osuustoiminta-aatteen menestys osoittaa, että siinä työssä on ollut harkittu suunnitelma, aivot mukana eikä vain sydän.

Pellervo-Seuran ja osuustoiminta-aatteen menestyksen salaisuushan on siinä, että sen toiminnalla on ollut tieteelliseen tutkimukseen ja ulkomaisten olojen tuntemukseen perustuva pohja ja suunta.

Me onnittelemme Teitä Herra Professori, että Te osasitte osuustoiminta-aatteen esittää tavalla ja ajalla, jolloin se levisi kuin kulovalkea kansaan. Muistan mukana



*Hannes Gebhard. Wäinö Aaltosen  
veistos.*

olleena sen innostuksen, mikä oli jo ensimmäisillä Pellervon päivillä. Nyt voimme viitata työn tuloksiin. Suomen kansalla on syytä 30 vuoden kuluttua onnitella Pellervo-Seuraa, että sen syntysanojen lausuja on väsymättä tätä työtä jatkaen syvimmit vaot tällä vainiolla kytänyt ja vienyt sen aatteita eri muodoissa voitosta voittoon.»

Myös presidentti Lauri Kr. Relander kiitti henkilökohtaisesti Hannes Gebhardia hänen ainutlaatuisesta työstään isänmaan hyväksi ja ojensi hänelle Suomen Valkoisen Ruusun suurristin, maamme korkeimman kunniamerkin.

Gebhard sai vuosikymmenien kuluessa tunnustusta osuustoimintaväeltäkin. Pellervo-Seura maalautti v. 1914 taiteilija Eero Järnefeltillä Gebhardin muotokuvan ja OKO:n toimesta Wäinö Aaltonen muovaili Keskuslainarahaston 20-vuotispäiväksi Gebhardin rintakuvan. Täyttäessään 60 vuotta Gebhard sai Pellervo-Seuralta vastaanottaa

kolmenkymmenen kansantalous- ja osuustoimintamiehen kirjoittaman teoksen Yhteisvoimin. Juhlajulkaisu Hannes Gebhardin 60-vuotispäiväksi. Wäinö Aaltonen muovaama hopeamitali, johon on kaiverrettu sanat »Suomen osuustoiminnan isä. Kiitollinen Suomen Osuuskassaväki» lyötettiin v. 1927 OKO:n 25-vuotispäivän kunniaksi. Vastaväinlainen pronssinen mitali, ns. Gebhard-mitali, myönnetään ansioitu-neille osuuskassatyöntekijöille. Ensimmäiset mitalit jaettiin v. 1928.

Mainittakoon vielä, että Hannes Gebhard jo vuosikymmentä ennen kuolemaansa neuvotteli taiteilija Felix Nylundin kanssa hautamuisto-merkistään. Tämän osuustoimintaväen pystyttämän monumentin lienee Gebhard itse varsin tarkkaan luonnostellut.

Hannes Gebhardin uutteran toiminnan ansiosta kirjallisella ja tie-teellisellä alalla hänet valittiin mm. Kansantaloudellisen yhdistyksen esimieheksi ja v. 1924 tämän yhdistyksen kunniajäseneksi. Niin ikään Gebhard jo v. 1908 kutsuttiin Suomalaisen Tiedeakatemia varsinaiseksi jäseneksi, v. 1909 Suomen Maantieteellisen seuran jäseneksi, kutsuttiinpa hänet v. 1931 perustajajäseneksi kansainväliseen osuustoiminnan tutkimusyhdistykseen (Internationale Vereinigung zum Studium des Genossenschaftswesens). Myös Pohjoismaissa annettiin Gebhardin työlle tunnustusta. Selskabet for Norges Vel myönsi 1909 Gebhardille suuren hopeamitalinsa, v. 1910 Ruotsin Maatalousakatemia kutsui hänet ulkomaiseksi jäsenekseen. Lontoossa sijaitseva osuustoiminnan tutkimussäätiö (The Horace Plunkett Foundation) kutsui samoin Gebhardin jäsenekseen. Vuosien varrella Gebhard oli lukuisia kertoja esitelmöimässä ulkomailla eri osuustoiminta- ja maatalousseurojen kokouksissa. Näistä matkoista olivat Gebhardin kannalta kiintoisimmat kaksi Italiaan tehtyä matkaa vuosina 1924 ja 1929, jolloin Gebhard oli Suomen hallituksen edustajana Kansainvälisen maatalousinstituutin kokouksissa. Ensimmäisen Italian matkan yhteyteen sattui Hannes Gebhardin 60-vuotispäivä, jota Suomessakin vietettiin juhlallisuuksin, mm. Nevanlinna luonnehti puheessaan Gebhardin elämäntyötä. Gebhard itse kertoo päivän vietosta Firenzessä äidilleen:

»Seuraava päivä oli minun syntymäpäiväni. Silloin tulivat työt [Maiju Gebhard ja Maija Tudeer] aamulla huoneeseemme ja toivat suuren kimpun persikankukkia, jotka oli ostettu Keskuslainarahaston ja Pellervon henkilökunnan rahoilla, kaikki olivat panneet mukaan visiittikorttinsa silkkinauhaan sidottuna ja kukkiin kiinnitettyinä. Heddi vuorostaan ojensi minulle paketin, jossa oli komea juhla-julkaisu ja Pellervon juhlavihko. — — Sitten katselimme kaupunkia ja palasimme pukeutuaksemme juhlavasti päivällisiä varten, jonka söimme klo 1/28 hausassa ravintolassa. Näillä joimme ehdotuksestani kolme maljaa — ensimmäinen *Mammalle* Hannes Gebhardin äidille.»



Toiselle Italian matkalle piti lähteä Berliinistä, missä Gebhard tyttäriin oli vierailut hyvän tuttavansa, lähettiläs Wainö Wuolijoen luona. Kun lähdön hetki tuli käsille, ei Gebhardin makuuvaunulippua löytynyt mistään, vaikka sitä etsittiin joka paikasta. Miten ollaakaan, rouva Sylvi Wuolijoki katsoi varmuuden vuoksi vielä rikkasankoonkin, ja siellähän Gebhardin lippu olikin palasiksi revittynä. Rouva Wuolijoki liimaili kärsivällisesti palaset paperille ja sillä lippulla professori sitten matkusti Italiaan. Vuotta myöhemmin Gebhard vieraili Bulgariassa, missä hän tšekkiläisen virkatoverinsa kanssa järjesti maan osuustoimintaa Kansainliiton pyynnöstä. Gebhard palasi erittäin virkeänä, mutta pian häntä alkoi huolestuttaa Suomen tilanne. Sanomalehdistä hän oli jo todennut, että kommunismi oli synnyttänyt vastaliikkeen, Lapuan liikkeen, joka uhkasi saada väkivaltaisia ja laittomia muotoja.<sup>5</sup>

### *Gebhard ja Lapuan liike*

Gebhard ymmärsi tämänkin reaktion, mutta nousi silti ennen pitkää vastustamaan sitä kuten aitosuomalaisuuttakin, koska Lapuan liike hänen mielestään vahingoitti Suomea varsinkin ulkomailla. Hän oli myös varma siitä, ettei väkivaltaisoin keinoin tässäkin asiassa päästäisi pitkälle. Niinpä hän yhdessä A. Freyn, E. Hynnisen, T. M. Kivimäen, E. v. Frenckellin, K. Haatajan, K. T. Jutilan, W. A. Lavoniuksen, A. Lydeckenin, R. Rytin, W. W. Tuomiojan, L. Ingmanin, A. Kukosen, S. Mattssonin ja A. Tolletin kanssa allekirjoitti painetun kierto-kirjeen, jota levitettiin laajoihin kansalaispiireihin jo vuoden 1930 aikana ja jossa todettiin seuraavaa:

»Allekirjoittaneita huolestuttaa se tilanne, johon maamme julkinen tilanne kansamme rikkinaisuuden vuoksi on viime aikoina vajoamistaan vajonnut. Olemme sen takia ryhtyneet koettamaan, eikö ole mahdollisuutta saada suurempaa yhteisymmärrystä ja siihen perustuvaa luottamuksellista yhteistoimintaa eri piirien kesken isänmaan hyväksi.

Tällä hetkellä kaivataan mielestämme erityisesti yhteistyötä maallemme vaarallisen kommunismin torjumiseksi valistustyön kautta. Voimakeinot kommunismin tukahduttamiseksi ovat kyllä välttämättömät, mikäli ne pysyvät lakiemme pohjalla, mutta ne eivät yksin riitä. Ne ovat omansa pahimmassa tapauksessa lopettamaan joksikin ajaksi kommunistien nykyisten johtohenkilöitten toiminnan, mutta suurten joukkojen uskoa kommunistisiin oppeihin ne eivät voi poistaa. Sitäpaitsi Moskova rahoineen kyllä pitää huolen siitä, että toisia johtohenkilöitä tulee tilalle ja että myyränteitä käyvä propaganda jatkuu.

— — Ajatuksemme on — jos riittävästi varoja saamme kokoon — ryhtyä kustantamaan suurissa painoksissa kirjasia ja lentolehtisiä, jotka luotettavalla tavalla valaisevat kommunistisen teorian mahdolltomuutta sekä elämää ja oloja Venäjällä, ja levittää niitä ympäri maata — osaksi eri järjestöjen paikallisten elimien, osaksi omien asiamiesten kautta.»

Todennäköisesti Hannes Gebhardista oli lähtöisin kiertokirjeestä heijastunut luottamus kirjasten ja lentolehtisten voimaan, josta jo Pellerovossa oli saatu hyviä kokemuksia. Vähitellen Gebhardin oli kuitenkin uskottava, että kovemmat otteet olivat tarpeen laittomuuden hillitsemiseksi. Ymmärtämystä saatettiin osoittaa määrättyyn rajaan saakka, »mutta kun sitten tuli suuren kaupungin pormestarin [Tampereen Hakkilan] ja entisen presidentin [Ståhlbergin] kyyditsemiset — — niin tämä kaikki on hyvin pahasti ulkomailla luottoamme järkyttänyt», Gebhard lausui »maataloustuottajain parlamentin» kokouksessa helmikuun 9. päivänä 1931. Pahoittelipa Gebhard sitäkin, ettei tällaisten tapausten jälkeen Suomea enää pidetty oikeusvaltiona.

Omaisten kertoman mukaan nämä tapahtumat järkyttivät Gebhardia syvästi, E. M. Tarkkanen taas sanoo, että Gebhard saattoi tuntikausia keskustella näistä asioista erittäin kiusaantuneena. Toinen huoli, joka Gebhardin viimeisiä aikoja painoi, oli OKO:n frangilaina, jota hän itse oli ollut järjestämässä Ranskassa. Kun Suomi luopui kultakannasta 1931, tuli laina erittäin epäedulliseksi, kuten jo on mainittu.

Gebhardin elämänehtoota raskautti tietenkin myös Valion juttu, jonka yhteydessä hänen suhteensa muihinkin osuustoimintapiireihin — OKO:a lukuun ottamatta — olivat viilenneet. Gebhardin mielestä juuri ne, joiden hyväksi hän oli eniten tehnyt työtä, osoittivat suurta kiittämättömyyttä. Syynä tähän nurjamielisyyteen saattoi olla myös Gebhardin itsepäinen luonne, joka toisaalta kuitenkin herätti hänen vastustajissaankin kunnioitusta. Suomenmaakin kehaisi kerran: »Olemme usein olleet professori Gebhardin kanssa asioissa eri mieltä, mutta sen olemme aina tunnustaneet, että siinä on sittenkin poika, joka uskalltaa sanoa sanottavansa satoi tai paistoi.»<sup>6</sup>

### *Hannes Gebhardin luonne*

Hannes Gebhardilla lienee koko elämänsä ajan ollut tunnuslauseena Rooman keisari Augustuksen vaalilause: »Vihatkoot, kunhan pitävät oikeamielisenä.» Gebhardin ystävä Ernst Nevanlinna kirjoitti v. 1924:



*Hannes Gebhardin muistopatsas Helsingissä.*

»Hannes Gebhardille on tykkänään yhdentekevää rakastetaanko häntä vai vihaataanko häntä, kun hän ajaa oikeaa asiaa. Niinpä hän ei ole ollenkaan taktillisten laskelmien mies, niin suuri realisti kuin onkin. Suoraan hän hyökkää päämääräänsä kohti ja aina hän pelaa kaikki kortit selällään auki — —.

Rohkeus, pelottomuus ja välinpitämättömyys omista ikävyyksistä on Hannes Gebhardilla täysimmässä määrässä. Niinpä hän ei karta taistelua. Voisi melkein sanoa, että hän sitä hakee, monen mielestä usein tarpeettomasti, mutta varmaan ei koskaan hänen omastaan. Siinä merkityksessä voisi kuitenkin sanoa, että hän suorastaan rakastaa taistelua, että hän silloin jos koskaan tuntee olevansa omassa elementissään — eikä meillä ihmisillä ole tässä maailmassa suurempaa nautintoa kuin saada toteuttaa oma sisin olemuksemme — kun hän saa säälimättä paljastaa ja ruoskia inhimillistä huonoutta, pienuutta ja itsekkyyttä, kun hän saa koreilematta antaa kaikelle sellaiselle sen oikeat nimet, kun hän saa oikein syvälle pistää kepin ampieispesään.

Hannes Gebhard on jos kukaan positiivisen työn ja toimen ihminen; ei mikään ole hänelle vieraampaa kuin pelkkä arvostelu ja moite, johon ei liity tarmokas työ paremman aikaansaamiseksi. — — Mutta hänen käsityksensä velvollisuudesta on se, että miehen täytyy myös juuri ankarasti ja pelvottomasti taistella vääryyttä, huonoutta ja itsekkyyttä vastaan, sitä säälimättä paljastaa, ruoskia ja vastustaa. — — Tuo juhmallisuuksissa usein esiintyvä kiitossana: 'yleisesti suosittu henkilö, jolla on paljon ystäviä eikä ainuttakaan vihamiestä', olisi mahdoton käyttää hänestä, ja varmaa on, että Hannes Gebhard pitäisikin sitä hyvin vähän mairittelevana arvolauseena. — — Gebhardilla on päinvastoin ja hänellä täytyy juuri parhaiden ominaisuuksiensa tähden olla koko joukko niin sanottuja vihamiehiä.

Hänellä on myös paljon ystäviä. Mutta hän asettaa muutamissa suhteissa hyvin suuret vaatimukset niille, joiden kanssa on ollakseen ystävä, jos kohta toisissa on heitä kohtaan hyvin suvaitsevainen. Hannes Gebhardin pitää olla vakuutettu, että hän on täysin ns. puhdas mies: ettei hän aja mitään itsekkäitä tai muuten pieniä pyyteitä, että oikea asia ja yleinen etu on hänelle yhtäläisesti kaikki kaikessa kuin Gebhardille itselleen.»

Nevanlinna myönsi, että Gebhard, jos katsoi asian niin vaativan, lausui ajatuksia, »jotka — — voivat kuulua kauhean itserakkailta. — — Mutta minä tahtoisin kysyä, kuka on se, joka käsi sydämellä voisi väittää kuulleensa Hannes Gebhardin turhamaisuudesta puhuvan kyvyistään tai ansioistaan tai vaatineen itselleen sellaisia ansioita, joita hänellä ei ole. Hannes Gebhard ei ehkä aina näe todellisuutta oikein. Mutta siinä mihin hän kykenee — — mitä hän ymmärtää, tuntee ja osaa paremmin kuin muut, siinä luulen hänen tuskin koskaan erehtyneen», Ernst Nevanlinna toteaa lopuksi.<sup>7</sup>

### *Taistelija kaatuu*

Tuntuu siltä, että Hannes Gebhard näennäisestä toimeliaisuudestaan huolimatta väsähti seitsemääkymmentä lähestyessään. Tavoistaan hän

ei silti luopunut, vaan kävi loppuun saakka säännöllisesti sekä Pienviljelijäin keskusliitossa että OKO:ssa. Hannes Gebhardin elämää hallitsi tietty rytmi sitä tarkemmin mitä vanhemmaksi hän tuli: työstä kotiin päivälliselle, sen jälkeen levolle ja lopuksi iltakävelyille ennen nukkumaan menoa. Iltakävelyllään Gebhard pistäytyi ainakin kerran viikossa jonkun ystäväperheen, nimenomaan Haatajan ja Nevanlinnan luona. Kyösti Haataja kertoo tästä: »Gebhard istui noin vuosikymmenen ajan joka torstai-ilta luonani, ja silloin parannettiin maailmaa kaikella tavalla. Mm. näiden keskustelujen tuloksena oli se alote, joka tehtiin, että osuuskassat saisivat käyttää asutustoimintaan myönnettyjä valtion varoja.» Ainakin yhtä ahkerasti kävi Gebhard myös Nevanlinnoilla, soitti ovikelloa ja poikkesi vähäksi aikaa juttelemaan. Ines Nevanlinnalla on monia miellyttäviä muistoja näistä vierailuista.

»Sattui usein iltapäivisin, että täsmällinen hilpeä miehenääni puhelimesta kysyi, sopsisiko tulla hetkeksi istumaan. Sopsisiko? Gebhardia varten oli ystävällä aina aikaa olipa työ miten kiireellinen tahansa. — Ei mikään saanut olla esteenä. Yksi sentään: sinfoniakonsertti. Jos milloin Gebhard ja se sattuivat samaksi illaksi, niin konsertti voitti. Saattoipa vielä niinkin käydä, että milloin jotakin aivan ylevän komeaa — Beethovenia tai Sibeliusta — oli tarjolla, saatiin Gebhard mukaan.

Ovikello soi ja sisään astui reippaasti pieni vilkas mies. Hymysuin hän tervehti tuttavallisesti ja suuntasi askelensa ystävänsä pieneen työhuoneeseen, jossa istahti tuttuun selkänojakorituoliin kotoiseen uuninurkkaan, kuten tapasi sanoa, missä matalalla pyöreällä pöydällä odotti vaatimaton tee.

Tulon aiheuttajana saattoi olla sanomalehdissä ajettava asia, josta oli neuvoteltava ja ystävän mielipidettä tiedusteltava. Gebhard oli pannut paperille sanottavansa, mutta armoitettu organisaattori kun oli, niin hänelle luonnollisesti itse asia oli kaikki kaikessa, muoto vain sivuseikka — eihän hänessä ollut rahtuakaan muotoihmistä. Muotupuolen sai hoitaa ystävä, jolle sanonnan ulkoasukin, sen täsmällisyys, lapidaarisuus oli ylen tärkeä.

Siinä sitä sitten loimuavan takkavalkean ääressä talvi-iltoina istuttiin: ystävykset — kaksi kohti korkeimpia, ihanteellisia elämänarvoja kurottuvaa etsijähenkeä, kaksi räiskyvää, leimuavaa tulisielua — syvällisiä kysymyksiä pohtien. Tavallisesti ensin Gebhard puhui, hänhän oli asialle tullut. Hänellä oli voittamaton ja niin luonnollinen tarve saada purkaa sydämensä myötämieliselle kuulijalle. Eikä myötämielisempää voi ajatella, olivathan asiat yleisiä: puutteiden kanssa kamppailevan, säällittävissä tilassa olevan kansanosan parantamista, sen palvelemista tarkoittavia.

— Uunissa valkea hiilloksena hehkui. Levollisena istui tuo pieni suurmies. Hopeana hohti päälaki, suun pingoitettu piirre ja leuan järeät voimakkaat ääri- viivat puhuivat vääjäämätöntä kieltään tarmosta ja toimen jätistä. Komea pää, tuo Gebhard-pää. Kaukana on siitä sileäksi sivelty keikailijatyypin, siinä isännän usein lausuma ajatus ystävästä tämän poistuttua.

Niinä hetkinä Gebhard, jonka useimmat tunsivat vain itsetietoisena miehenä, taistelijana, joka armotta iskee ja lyö, niinä kodikkaina hetkinä paljastui hänen rikkaan luonteensa toinen peruspiirre, rautaisen tahtoihmisen vastakohta, tuo tunteellisuus, joka lämpöä säteili ja lämpöä janoi.»

Gebhardilla oli näiden lähimpien ystävien ohella melko laaja tuttava-  
piiri, jonka kanssa seurusteltiin harvemmin. Tähän piiriin kuuluivat ne,  
jotka kokoontuivat jokakeväisille juhla-aamiaisille Nevanlinnojen luo  
Ruusulankadulle. Niinpä Hannes Gebhard sai sieltä toukokuun 23. päi-  
vänä 1920 tervehdysten mm. Greta ja Hugo Suolahdelta, Eino Suolah-  
delta, Alli ja J. K. Paasikiveltä, A. Osw. Kairamolta, K. A. Palohei-  
molta sekä Eva ja Arvi Paloheimolta. Myös P. J. Hynninen, Ester Weis-  
senberg ja Georg Poppius muistivat ystäväänsä.

Hannes Gebhardin tuttavat tiesivät hänen sairaalloisuutensa, jota hän  
ei halunnutkaan peitellä. Jos terveydentila niin vaati, saattoi Gebhard  
kursailematta heittäytyä leposohvalle sanoen: »Puhellaan näin, kunnes  
virkistyn.» Tuntiessaan kuitenkin vanhuuden lähestyvän Gebhard entistä  
enemmän ajatteli nimenomaan vanhusten turvaamista. Hän sanoi mm.  
Salo-Pyssylälle: »Minä olen usein ajatellut vanhusten turvaamista ja olen  
kovasti ajatellut, miten osuustoiminta voisi tässä auttaa. Se ei ole vielä  
minulle selvinyt, mutta ehkä osuustoiminta kasvattaa niin jaloja mie-  
hiä, että huolehtivat myös vanhuksista.» Gebhardin kaukonäköisyys  
ilmeni tämänkin probleeman oivaltamisessa. Ei edes iän karttuessa hän  
pysähtynyt ajattelemaan omaa tilaansa, vaan suhtautui vanhenemiseen-  
kin sosiaalisena problemana, jonka aavisti tuottavan yhteiskunnalle yhä  
enemmän vaikeuksia.<sup>9</sup>

Kyösti Haataja kuvaa Hannes Gebhardin viimeisiä elinvuosia seu-  
raavasti.

»Sille joka läheisesti seurasi Gebhardia hänen viimeisinä elinvuosinaan hän huo-  
mattavalla tavalla ikäänkuin pehmeni ja kohosi. Hänen kiihkeytensä silloin kun  
hänen oli hyökättävä, tuli hillitymmäksi, hänen esiintymisensä entistä rauhallisem-  
man asialliseksi. Hän alkoi myös ymmärtää paljon sellaistakin, johon hän aikaisem-  
min oli suhtautunut jyrkän kielteisesti. — — Hänen viimeisiä otteitaan — — oli  
se hieno, suurta tietomäärää, elämänviisautta ja olevien olojen ymmärtämystä kos-  
keva esitelmä, jonka hän syksyllä 1932 piti Ekonomiska Samfundetin kokouksessa  
aiheesta *Det finska jordbrukets skuldbörda och åtgärder för dess lättande* (Suomen  
maatalouden velkataakka ja sen helpottaminen).»

Hannes Gebhard aavisti kyllä jo Bulgarian matkalta palattuaan,  
ettei hän näennäisesti hyvästä terveydestään huolimatta eläisi enää kauan.  
Kun hän oli aina ollut sukurakas, halusi hän vielä nähdä omaisensa mah-  
dollisimman runsaslukuisina luonaan ennen kuolemaansa. Niinpä hän  
ryhtyi jo ajoissa valmistelemaan 40-vuotishääpäiväänsä, koska hän arveli,  
ettei voisi enää viettää kultahäitä. Gebhardit, Silénit ja muutkin sukulai-  
set sekä lähimmät ystävät kokoontuivat helmikuun 10. päivänä 1931  
viettämään Hanneksen ja Heddin 40-vuotishääpäivää juhlapäivällisin  
ja puhein.

Jo kesällä 1932 Gebhardissa alkoi näkyä sairauden merkkejä. Hän laihtui, mutta ei väsymys- ym. oireistaan huolimatta kuitenkaan mennyt lääkärille ennen kuin marraskuussa 1932. Kun Gebhard tiedusteli taudin syytä, ei lääkäri ollut halukas sitä ilmoittamaan hänelle. Mutta Gebhard halusi kuulla totuuden: »Sanokaa pois. Minä olen sellainen mies, että minulle saa sanoa. Onko minulla syöpä?» Lääkärin nyt vastattua myöntävästi Gebhard edelleen kysyi: »Kauanko kestää?» Tähän lääkäri jo vastasi hiukan tiukkasanaisesti: »Ei kaikkea sentään tarvitse eikä voikaan sanoa.» Hannes Gebhard tyytyi tähän. Hedvig Gebhardille lääkäri kuitenkin ilmoitti, että hänen miehellään olisi elinaikaa jäljellä enintään kolme kuukautta.

Gebhard ei ollut niitä miehiä, jotka masentuneina jäivät odottamaan loppuaan. Ei hän liioin omaksunut mitään »pommisuojakristillisyyttä». Jo vuosikymmeniä aikaisemmin hän oli ratkaissut kantansa tässäkin kysymyksessä. Hän oli omistautunut sosiaaliselle työlle tehdäkseen tämän maailman vähän paremmaksi ja jättänyt pappien ja kirkollisten piirien tehtäväksi tuonpuoleisesta huolehtimisen, kuten hän kerran J. Leppälälle ilmaisi kantansa.

Hannes Gebhard julkaisi helmikuussa 1933 osuustoimintaväelle viimeisen tervehdyksensä. Siinä hän kehotti aina vaalimaan osuustoimintamoraalia, rehellisyyttä, siveellisyyttä ja ahkeruutta osuuskunnissa, koska menestys ja ihanteiden toteutuminen perustuivat näihin ominaisuuksiin. »Onko meidän maalaisväestössämme moraalista ryhtiä, niin että se lähtee puhdistamaan osuustoiminnan kaikesta epämoraalisesta ja siten saamaan siihen oikean osuustoimintahengen vallitsemaan, sellaisen, jota Pellervo-Seuran ensi aikojen johtomiehet tarkoittivat? Silloin vasta osuustoimintaliikkeestämme tulee myöskin sisäisesti väkevä, niin että se todella kohottaa jäsenkuntansa», Hannes Gebhard kirjoitti helmikuun 15. päivänä 1933, viikkoa ennen kuolemaansa. Viimeiset viikkonsa hän käyttikin jäähyväiskirjeiden kirjoittamiseen aatetovereilleen ja ystävilleen.<sup>9</sup>

Hannes Gebhard nukkui pois aamuyöllä helmikuun 23. päivänä 1933.

### *Viimeinen matka — kansallinen surujuhla*

Maaliskuun 3. päivänä kello 13 siunasi piispa Jaakko Gummerus Helsingin Johanneksen kirkossa Hannes Gebhardin viimeiseen lepoon. Kirkon suruverhoisessa kuorissa valkoisten tulppaanein ja atsaleoin koristetun alttarin edessä lepäsi katafalkilla Suomen siniristilippuun



*Hannes Gebhardin muistopatsaan paljastustilaisuus Helsingin vanhalla hautausmaalla (1934).*

verhottu arkku. Pyhäkköön olivat kokoontuneet vainajan lähimmät omaiset ja ystävät, tasavallan presidentin, maan hallituksen ja monien järjestöjen ja laitosten edustajat osoittamaan kunnioitustaan poismenneelle.

Piispa Gummerus otti ruumiinsiunauspuheensa lähtökohdaksi Raamatun sanat: »Joka tahtoo keskuudessanne tulla suureksi, olkoon kaikkien palvelija.» Piispa osoitti vaikuttavasti, että nämä sanat sopivat erityisen hyvin Gebhardiin.

»Hänen sydämensä hehkui rakkautta kansaansa kohtaan, ennen kaikkea niitten jäseniä kohtaan, jotka elävät elämän varjopuolella ja tarvitsevat apua, nostamista ja kohottamista. Heidän hyväkseen hän lähti palveluksen työhön. — Hän työnsä oli rakentavaa työtä, vaikka rakentajan täytyi, samalla kun käytti muurauslapiota, toisella kädellä pidellä taisteluasetta, niinkuin muinoin pyhän kaupungin muurien rakentajat. Hän sai nähdä suuria saavutuksia, sai osakseen suurta tunnustusta ja paljon rakkautta. Mutta hän sai myös monessa elämänsä vaiheessa kokea raskasta yksinäisyyden tunnetta, vaikka hänellä olikin se onni, että hänellä lähimmässä ympäristössään oli niitä, jotka häntä ymmärsivät ja tukivat, ennen kaikkea elämänkumppani. Mutta hän rakasti sittenkin tätä yksinäisen taistelijan tietä, josta runoilija [Viktor Rydberg], jonka sanoja hän mielellään toisti, lausuu



tähän tapaan: 'Monta on tietä, jotka johtavat kuoloa kohti. Jos niistä valitset taistelijan tien, niin se vie sinut tuskien ja kärsimysten halki, epäilyksen sumun kautta'. Väsyneenä ja yksinäisenä taistelkoon veriin saakka se mies, joka kohottaa kilpensä tämän maailman pienten suojaksi; ja kuta lähempänä taivasta on hänen päämääränsä, sitä raskaammiksi käyvät hänen askeleensa.»

Gebhardin mittavan elämäntyön yhteydessä on kiinnitetty erityistä huomiota siihen ratkaisevan tärkeään ajankohtaan, jolloin hän työnsä suoritti. Ernst Nevanlinna piti Suomen kansalle suurena onnena sitä, että Gebhardilla oli tilaisuus vaikuttaa maansa kohtaloihin juuri kriittisenä aikana. Kyösti Haataja toteaa, ettei meillä Antti Chydeniuksen jälkeen ole ollut toista talousmiestä, joka olisi jättänyt maamme talouselämään syvempiä jälkiä kuin Hannes Gebhard. »Se aika, jona Gebhard joutui elämäntyönsä suorittamaan, oli maallemme ja kansallemme vaikeata murrosaikaa, jossa oli vakavasti kysymys siitä, mihin kansamme asiat kulkevat ja voidaanko niitä johtaa menestyksellistä tulevaisuutta kohti. Usein kuitenkin juuri vaikeat ajat ja suuret tehtävät luovat ne suurpiirteiset, lujat miehet, jotka pystyvät olojen suunnan kansan todellisten tarpeiden mukaan ohjaamaan. Eräs niistä, joiden vaikutus kuluneena ajanjaksona on ollut huomattavimpia, on ollut Hannes Gebhard.»

Onpa Juhani Leppälä lausunut niinkin rohkean ajatuksen, että Hannes Gebhard on tällä vuosisadalla kaikkein eniten vaikuttanut Suomen kansan elämään. Osuustoimintaväki on ainakin tätä mieltä.<sup>10</sup>

Marraskuun 10. päivänä 1934 paljastettiin Pellervon päivien päätyttyä Felix Nylundin veistämä Hannes Gebhardin muistomerkki. Eemil Hynninen lausui pitämässään patsaan paljastuspuheessa mm. seuraavaa:

»Kun monet muut johtavassa asemassa olevat miehet esittävät vuosisadan vaihteessa valtiolliselle sorrolle vastapainoksi laajoihin kansankerrokseen ulottuvaa vaalistus- ja sivistystyötä siinä mielessä, että yhteisen isänmaan käsite kirkastuisi, esitti tämä uuden opin tuoja voimakkaasti, että näille vähäväkisille väestökerroksille on valmistettava tilaisuus valloittaa itselleen isänmaa työnsä kautta, luoda se näin omakseen, että he olisivat — — sydänjuurineen siihen kiinnikasvettuneet. Siksi oli saatava tilattomille maata ja torpparit vapautettava. Siksi oli vähäisillä maatiluksillaan ja laihoilla peltosaroillaan työskentelevä talonpoikaisväestö ohjattava yhteisiin ponnistuksiin, järjestelmälliseen toimintaan. Oli kasvatettava tämä vähäväkinen kansanosuus uusissa osuuskuntajärjestöissä itse hoitamaan omia asioitaan kokonaisuuden etu kannattavana elämänohjeena.»

Hynnisen arviointi Hannes Gebhardin elämäntyöstä on satuttava. Gebhard käsittäessään kansamme henkisen nousun vaativan vankkaa taloudellista perustaa ei esittänyt mitään varsinaista uutta. Hän pitäytyi Suomen »sosiaalipolitiikan isään» Antti Chydeniukseseen ja ulkomaisiin vähäväkisten esitaistelijoihin, mutta aivan erityisesti Suomen kansalliseen

herättäjään J. V. Snellmaniin. Olihan vuosisadan vaihteessa kiivaasti puolustettaessa sisäistä itsehallintoamme merkillisesti unohdettu Snellmanin tunnus: ensin leipää, sitten valistusta. Gebhardilla nämä käsitteet kulkivat koko ajan käsi kädessä. Köyhällä kotiseudullaan hän oli jo nuorena nähnyt vähäväkisten aineellisen ja henkisen sivistystason alhaisuuden, minkä nostamisen hän otti elämäntehtäväkseen. Koko ikänsä hän sitten taisteli uskollisesti isänmaansa, kansansa ja vakauksensa puolesta.<sup>11</sup>



*Hedvig ja Hannes Gebhard -mitali.*

# LÄHTEET

## Käytetyt lyhennykset

- VA = valtionarkisto  
S.p.a. = Suomalaisen puolueen arkisto VA:ssa  
Kairamon kok. = senaattori A. Osw. Kairamon kokoelma VA:ssa  
Rantakarin kok. = maisteri K. N. Rantakarin kokoelma VA:ssa  
HYK = Helsingin yliopiston kirjaston käsikirjoituskokoelma  
P.a. = Pellervo-Seuran arkisto  
G.a. (I—IX) = Gebhard-arkisto Pellervo-Seurassa  
Aina Gebhardin kok. = Aina Gebhardin kirje- ym. kokoelma rouva Elisabet Lappi-Seppälän hallussa  
Collanin kok. = eversti K. J. M. Collanin kirje- ym. kokoelma Kiukaisissa  
KKO:n a. = Korkeimman oikeuden arkisto  
HO = hovioikeus  
RO = raastuvanoikeus  
HAik = Historiallinen aikakauskirja  
HArk = Historiallinen arkisto  
HGm = Hannes Gebhardin muisto  
KAik = Kansantaloudellinen aikakauskirja  
KE = Kansallinen elämäkerrasto  
mk. = mainittu kirjoitus  
mt. = mainittu teos  
pk = pöytäkirja  
VP = Valtiopäivät

## SUKUPERINTEET

- 1 Johann Christian Benjamin Gebhardtin »kisällikirja» päiv. Bernburg 8. 6. 1806. Rva Elisabet Lappi-Seppälän hallussa Helsingissä; *Hedvig Gebhard*, Gebhard-suku, HGm, 1—; G.a. IX Hedvig Gebhardin kirj. haast.; kertojat Hedvig Gebhard, Maiju Gebhard ja Elisabet Lappi-Seppälä ym.; *Axel Bergholm*, Sukukirja I—II, 213, 296, 327, 351, 720, 1018, 1169, 1363; vrt. esim. *Aulis J. Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, 17, 18 ja 456—.
- 2 *Hedvig Gebhard*, mk, HGm, 2—; vrt. mm. *O. Hannikainen*, Venäjä (Maailmanhistoria VI), 25, 26; *J. Pirenne*, Die grossen Strömungen in der Weltgeschichte III, 462—, 577—; vrt. *Anna-Leena Toivonen*, Etelä-Pohjanmaan valtamerentakainen siirtolaisuus (Hist. tutk., Suomen historiallinen seura, LXVI), 18—; *Eino Jutikkala*, Uuden ajan taloushistoria, 413—.
- 3 *Hedvig Gebhard*, mk, HGm, 3; G.a. IX, Hedvig Gebhardin haastattelu; kertonut kirjoittajalle sama.
- 4 *Hedvig Gebhard*, mk, HGm, 3, 4; *E. N[evanlinna]*, Gebhard Hannes, KE II, 197; *L. W[ennervirta]*, Gebhard Albert. KE II, 194. Vrt. *K. Kivialho*, Toimenpiteitä Kiskon pitäjässä Anjalan liiton aikana (HArk 1910), 199—220; Albert Fredrik Gebhardin muistikirja »Diverse anteckningar» [aloitettu Tharandissa 10. 6. 1861 ja päätetty Lestillä 15. 4. 1882]; Avskrift av Albert Fredrik Gebhards Anteckningar [elämänvaiheet 1841—98] Elisabet Lappi-Seppälän hallussa.

#### VANIHEMMAT

- 1 *Torsten Hartman*, Borgå stads historia, 337—; *A. Neovius*, Anteckningar rör. Borgå stads och sockens historia, 170—; *Lauri Viljanen*, Runeberg ja hänen runoutensa 1837—1877 II, 13—, 237—, 300—.
- 2 *L. Viljanen*, mt. II, 84, 85; *Hedvig Gebhard*, mk., HGm 3, 4; *A. Benj. Helander*, Suomen metsätalouden historia, 79—, 455—.
- 3 *Y. Vuorjoki*, Wegelius-suku. KE V, 578, 579; *H. I.*, Fellman-suku. KE II, 18, 19; Aina Gebhardin kok., Ferdinand Gebhardin kirje Kajaanista Aina ja Hannes Gebhardille Helsinkiin 14. 2. 1888 ja Laura Gebhardin päiväamättömiä kirjeitä vuosilta 1886—89; G.a. V: 3, Hannes Gebhardin kirje Tukholmasta 29. 2. 1924 Laura ja Aina Gebhardille Helsinkiin; G.a. IX, rouva Elin Melartin (o.s. Bergh) kirj. vastaus kiertokyselyyn; samoin lehtori Isidor Wuoren (Bergh) vastaus.

#### LAPSUUS JA KOTIPIIRI

- 1 *Bergholm*, Sukukirja I, 413—432; *Hedvig Gebhard*, Gebhard-suku, HGm, 5, 6.
- 2 *Agathon Meurman*, Poimintoja Jaakko Fellmanin muistiinpanoista Lapissa, 157; *Samuli Paulaharju*, Kuva sieltä, toinen täältä, 126; *Felix Ahonen*, Kajaanin kaupungin historia III, 5—.
- 3 *Hedvig Gebhard*, mk, HGm. 7; *B. Anneberg*, Muistelmia Hannes Gebhardin nuoruuden ajoilta, HGm, 11, 12; *Ahonen*, mt., 287; Aina Gebhardin kok., Ferdinand ja Laura Gebhardin kirjeet Aina ja Hannes Gebhardille; G.a. IX, Aina Gebhardin haastattelu (Maiju Gebhard); samoin Elin Melartin haast.
- 4 *Ahonen*, mt. 216, 229, 232, 233, 285, 287, 471, 492, 497, 505, 506; Aina Gebhardin kok., Ferd. ja Laura Gebhardin kirjeet; *Anneberg*, mk, HGm, 11, 12; G.a. IX, kertomat Elin Melart ja Isidor Wuori; G.a. II, Hannes Gebhard Volter Högmanille (Rihtniemi) Kajaanista 26. 4. 1885.
- 5 *Hedvig Gebhard*, mk., HGm. 7, 8; Aina Gebhardin kok., Ferd. ja Laura Gebhardin kirjeet; G.a. V: 3, Ferdinand Gebhard Hannes Gebhardille Kajaanista Helsinkiin 18. 10. ja 29. 11. 1888, 21. 2., 28. 2., 21. 3. 1889 ja eräitä päiväamättömiä kirjeitä Ähtäristä 1893—1900; Laura Gebhard Ähtäristä Hedvig ja Hannes Gebhardille Helsinkiin 17. 8. 1894 ja useita päiväamättömiä kirjeitä 1890-luvun alkupuolelta; Ferdinand Gebhard Ähtäristä Hedvig ja Hannes Gebhardille Helsinkiin ja Berliiniin 24. 12. 1893, 19. 1., 30. 1., 12. 2., 25. 3., 27. 4., 6. 5. 1894; Aina Gebhard Hannes ja Hedvig Gebhardille 1. II. 1900, 19. 7. 1901 ym.

#### KOULUAIKA

- 1 *Anneberg*, mk., HGm, 12; *J. V. S[nellman]*, En gammal skola (Joukahainen 7), 1—25; *Santa*, Samlade Arbeten IX (H-fors 1896), 359—378; *Z. Topelius*, Koulu (Pieniä kirjoitelmia, Kootut teokset XII), 409, 410; *Paavo Virkkunen*, Kahden sataluvun vaiheilta, 121—, 131—.
- 2 *Anneberg*, mk, HGm, 12—14; *K. Östberg*, Oulun realilyseo 1842—1911 (Oulun koulujen 300 vuoden muistoksi), 50, 51; *Volter Rihtniemi*, Hannes Gebhardin kouluajalta, HGm, 20—22.
- 3 *Anneberg*, mk, HGm, 13, 14; Aina Gebhardin kok., Ferd. Gebhard Kajaanista Hannes ja Aina Gebhardille Helsinkiin (1886?); *Aukusti Oravala*, Maunu Rosendal, 44—, *Olavi Kares*, Heränneen kansan vaellus I, 427, 428; *P. Virkkunen*, mt., 124; G.a. IX, Alli Haatajan haastattelu.
- 4 *Alexander Dahl*, Kort historik öfver Uleåborgs pedagogi och dess efterföljare Trivialskolan, Högre Elementarskolan, Elementarläroverket och Lyceet i Uleåborg (Tampere 1926), 24—; *Hannes Gebhard*, Historianopetuksesta kouluissamme (Valvoja 1888), 58, 59; *A. Helander*, Koulumiehen muistoja ja kokemuksia, 76; G.a. V: 4, Matti Heikel Kemijärveltä Hannes Gebhardille 16. 4. 1888; G.a. IX, kertomat Hedvig Gebhard, Alli Haataja ym.; *Hannes Gebhard*, Professori O. E. Tudeerin täyttäessä 70 vuotta (Valvoja 1920), 295, 296.

- 1 HYK, Hannes Gebhardin ansioluettelo 1908, sisältyy Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirjoihin 1908. 1278 liitettyyn painettuun julkaisuun »Frågan om fil. dr. H. Gebhards föreläande till e.o. professor i landtbrukets nationalekonomi och statistik. Protocoll förda vid Agricultur-ekonomiska Sektionens sammanträden under nämnda dagar», 13; *Anneberg*, mk., HGm. 13. 14; *Rihtniemi*, mk., HGm. 21, 22; Aina Gebhardin kok., Ferdinand Gebhard Kajaanista Hannes Gebhardille Helsinkiin —. 9. 1884; G.a. IX, kertoja Aina Gebhard.
- 2 G.a. IX, kertojat Hedvig ja Aina Gebhard sekä Elin Melart.
- 3 G.a. IX, kertojat Hedvig Gebhard, Aina Gebhard ja Elin Melart; *Aarne Anttila*, Elias Lönnrot, II, 344, 345.
- 4 *Pirkko Rommi*, Taistelu kansallisuuskäsityksistä. Vuosisadan alun poliittisten aatteiden murros. Uusi Suomi 330/1961; *Martti Ruutu*, Savo-Karjalaisen osakunnan historia II, 224—; *Mikko Juva*, Rajuilman alla, 171—; *P. Virkkunen*, mt., 124 ym., vrt. HYK, Pohjalaisen osakunnan Protokolla-kirja 1883—1890.
- 5 HYK, Pohjalaisen osakunnan pk:t 1877—1882, 458; Pohjalaisen osakunnan Protokolla-kirja 1883—1890, 203, 256, 301—303, 306, 346—349, 363, 373, 399, 401, 423, 477, 539, 599, 655; *K. J. Ståhlberg*, Hannes Gebhardin ylioppilasvuosilta, HGm, 24—26; G.a. V:4, Volter Rihtniemi Hannes Gebhardille Helsingistä 26. 2. 1885 ja päiväämättömiä kirjeitä; G.a. V:7, Niilo Liakka Hannes Gebhardille 9. 12. 1891.
- 6 HYK, Pohjalaisen osakunnan Protokolla-kirja 1883—1890, 301—303; G.a. V:4, Matti Heikel Kemijärveltä Hannes Gebhardille Helsinkiin 8. 11. 1882 sekä 28. 3. 1883; Fredrik Palmgren Upsalasta Hannes Gebhardille 10. 12. 1884, 20. 1., 24. 11. ja 20. 12. 1885; G.a. II, Hannes Gebhard Volter Rihtniemelle 18. 1., 31. 1., 18. 4. 12. 6. 1885 ja kaksi samanaikaista päiväämätöntä kirjettä; *Pontus Wikner*, Undersökning ang. den materialistiska verldsåskådningen (Tukhoma 1870), 5, 8, 9, 13, 17 ym.; Sama, Tankar och frågor inför människoneson (Tukholma 1883, 3. p.), 6, 7, 129, 241—243 ym.; *P. Virkkunen*, mt., 136, 137; vrt. *Mikko Juva*, Rajuilman alla, 64—.
- 7 *A. Meurman*, Yksinkertaiset mietteet (Valvoja 1901), 593—596; *Zachris Castrén*, Tieteellisen totuuden etsiminen ja uskonelämä (Valvoja 1901), 598—603; *Hannes Gebhard*, Historianopetuksesta kouluissamme (Valvoja 1888), 66, 67; G.a. II, Hannes Gebhard Volter Rihtniemelle 12. 3. 1896; G.a. V:4, Matti Heikel Hannes Gebhardille Kajaaniin 25. 10. ja 8. 11. 1884, 29. 5. ja 7. 7. 1899 Helsinkiin; Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard vanhemmilleen Ringebosta (Norja) 2. 8. 1902; vrt. *Auk. Oravala*, mt., 44—78; G.a. IX, kertoja Alli Haataja.
- 8 G.a. V:4, Matti Heikel Gebhardille Kemijärveltä 8. 4. 1883 ja 8. 4. 1884; G.a. V:7, Kasimir Lönnbohm (Lcino) Hannes Gebhardille 15. 6. 1887, 27. 11. 1888, 10. 2., 25. 3., 29. 3., 8. 4., 21. 5., 29. 9., 27. 10. ja 4. 12. 1889 ja 3. 4. 1890; Kasimir Leinon sähke Päivälehdelle 23. 5. 1890.
- 9 G.a. II, Hannes Gebhard Volter Rihtniemelle 1. 6. 1882, 31. 1., 18. 3. ja 26. 4. 1885 sekä päiväämätön kirje samalta ajalta; G.a. V:8; K. Nyman Kotkasta Hannes Gebhardille Kajaaniin 7. 11. 1884 ja 25. 11. 1885; G.a. V:9, Fredrik Palmgren Upsalasta Hannes Gebhardille 10. 12. 1884 ja 24. 11. 1885; G.a. V:4, Volter Rihtniemi Helsingistä Hannes Gebhardille Kajaaniin 22. 11. 1884.
- 10 G.a. V:4, Volter Rihtniemi Helsingistä Hannes Gebhardille Kajaaniin 8. 2. 1885, päiväämätön kirje 1885 ja 24. 7. 1887; Matti Heikel Kemijärveltä Hannes Gebhardille 5. 6., 12. 7. 1885; G.a. V:9, Fredrik Palmgren Upsalasta Hannes Gebhardille Helsinkiin 2. 12. 1887; G.a. V:7, Niilo Liakka Hannes Gebhardille 9. 12. ja 29. 12. 1891; vrt. *Mikko Juva*, Valvojan ryhmän syntyhistoria (Turun HArk XI), 219—; *Ståhlberg*, mk., HGm. 24.
- 11 G.a. II, Hannes Gebhard Kajaanista Volter Rihtniemelle Helsinkiin 11. 3. 1885; G.a. V:4, Matti Heikel Kemijärveltä Hannes Gebhardille 12. 2. ja 9. 12. 1887; HYK, Pohjalaisen osakunnan Protokolla-kirja 1883—1890, 203, 256, 303, 306, 363, 412 ym.
- 12 Pohjalaisen osakunnan Protokolla-kirja kevätlukuk. 1885; G.a. V:4 Volter Rihtniemi Hannes Gebhardille 8. 2. 1885; G.a. II, Hannes Gebhard Kajaanista Volter Rihtniemelle huhtik. 1885, päiväämättömiä kirjeitä (kev. 1885) ja 20. 8. 1885.

13 *Pentti Renvall*, Piirteitä suomalaisen maaseudun heräämisestä (Turun HArk XI), 482, 483, 486, 487; *Esko Aaltonen*, Muutoksia maaseudun oloissa suuren murroksen ajoilta (Turun HArk XI), 37.

14 *Anneberg*, mk., HGm, 15—18; Aina Gebhardin kok., Ferdinand Gebhard Hannes ja Aina Gebhardille Kajaanista 7, 10. ja 4. 11. 1886; *Hannes Gebhard*, Liikkeemme syntyajoilta (Suomen osuustoiminta ja Pellervo-Seura 1899—1909), 39; *Seppo Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 40; G.a. IX, Hedvig Gebhardin ja talousneuvos Juhani Kangasperkon lausunnot; kertojat Hedvig Gebhard ja sairaanhoitaja Aune Alanen.

#### HANNES GEBHARD HISTORIAN OPISKELIJANA JA TUTKIJANA

1 *Yrjö-Koskinen*, Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa, 354—; *Pirkko Rommi*, Johtavatko aatteet? (Suomalainen Suomi 1961), 91—; *Aulis J. Alanen*, Historiankin myllyt jauhavat hitaasti (Suomal. Suomi 1963), 549—; Historiankirjoitus. Kehityksen pääpiirteet (WSOY 1953), 9; vrt. myös *A. G. Dickens*, Historia ja luentosalit (Suomal. Suomi 1957), 260—.

2 Suolahti pitää ensimmäisenä »modernina» tutkimuksemme Yrjö-Koskisen Nuija-sotaa, joka ilmestyi vuosina 1857 ja 1859. *Gunnar Suolahti*, Yrjö-Koskinen, satavuotismuisto (HAik 1930), 268; *A. Mustelin*, Studier i Finlands historieforskning 1809—1865, 268; *Yrjö-Koskinen*, Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa, 340; *K. Blomstedt*, J. R. Danielson-Kalmari (Suom. Tiedeakat. esit. 1935), 37—42; *M. Juva*, Valvojan ryhmän syntyhistoria (Turun HArk XI), 190—227. Palménin sitaatti s. 206.; *K. R. Melander*, E. G. Palmén historiantutkijana (HArk XXX, 2), 5, 6, 18.

3 *Anneberg*, mk., HGm, 15, 17; *E. Nevanlinna*, Hannes Gebhardin luonteenkuvauksen koe, HGm, 235; G.a. V: 4, Matti Heikel Hannes Gebhardille 16. 3. 1888; G.a. V: 9, E. G. Palmén Hannes Gebhardille Tukholmasta 4. 10. 1886 ja 23. 3. 1894.

4 G.a. V:10, Oskar Relander Hannes Gebhardille 13. 2. 1888 ja 23. 4. 1914; G.a. V:4, Volter Rihtniemi Hannes Gebhardille kaksi päiväämätöntä kirjettä [loppuvuodesta 1884? ja alkuvuodesta 1885?]; G.a. V:7, Kasimir Leino Berliinistä Hannes Gebhardille 8. 4. ja 21. 5. 1889. Hannes Gebhardin historialliset julkaisut: Kuvaelmia Kajaanin kaupungista v. 1651—1700 ja 1723—1809. Hki 1885, 96 s.; Kajaanin linnasta. Hki 1887, 32 s. (erip. Suomen Muinaismuistoyhd. Aikauskirjasta X); Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571. Yliop. väitösk. Hki 1889, 114 s.; Savonlinnan läänin kartta v. 1571. Hki 1889, 8 s. (Eripainos Fenniasta 1); Katsaus Suomen Talousseuran toimintaan 1797—1856. Hki 1892, 45 s. (Eripainos Valvojasta 1892); Suomalaisen Kirjallisuuden Seura v. 1881—1892. Hki 1893, 23 s. (Eripainos Valvojasta 1893), lisäksi eräitä tiedonantoja HArk.

5 Gebhardin em. tutkimukset, erit. Miten Norjan valtiollinen ja henkinen voipumistila 14:llä—18:lla vuosisadalla on selitettävissä (Valvoja 1887), 241—251 ja Kuvaelmia Kajaanin kaupungista 1651—1700 ja 1723—1809, 26, 38, 41; Katsaus Suomen Talousseuran toimintaan 1797—1856 (erip. Valvojasta 1892), 255—278, 356—376; *Melander*, mk., (HArk XXX, 2), 1—22; G.a. IX, kertoja Maija Tudeer ym.; Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Roomasta Laura ja Aina Gebhardille Helsinkiin 12. 4. 1924; G.a. IX, Maija Tudeerin haastattelu; kertoja Maija Gebhard.

#### KYPSYTTÄVÄ VALVOJAN KAUSI

1 *Hannes Gebhard*, Professori O. E. Tudeerin täyttäessä 70 vuotta (Valvoja 1920), 290; *Dahl*, Kort historik öfver Uleåborgs pedagogi och dess efterföljare, 38; *Anneberg*, mk., HGm, 16, 17, 301; *Kustavi Grotenfelt*, Arvostelu Hannes Gebhardin julkaisemista historiallisista teoksista (Katsaus Suomen uusimpaan historialliseen kirjallisuuteen, Valvoja 1891), 394—396 ja 1894, 71—73; HYK, Hannes Gebhardin ansioluettelo 1908, 13—, sis. konsistorin pk:aan 1908, 1278—; G.a. VI: 1, Hannes Gebhardin lectio praecursoria »Suomalaisten pessimismistä ja optimismistä historian valossa» (päiväämätön) kev. 1889; *Kyösti Haataja*, Hannes Gebhard (muistopuhe), KAik 1934, 10; *Hannes Gebhard*, Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571 (akat. väitösk. 1889); G.a. IX; kertojat prof. Juho Jännes, prof. O. E. Tudeer, Hedvig Gebhard ym.

2 G.a. V:3; K. J. Gummerus Hannes Gebhardille Jyväskylästä 5. 2., 6. 3., 8. 5., 17. 5., 16. 10., 1. 11. ja 6. 12. 1888; 2. 2. ja 16. 3. 1889 sekä 11. 9. 1891; Gebhardin kirjoitukset: Kyläkirjaston Kuvalehti B-sarja 31. 3., 31. 5., 31. 7., 30. 9. ja 31. 12. 1888, 31. 1., 30. 4., 31. 5., 30. 6., 31. 7., 31. 8., 30. 9., 31. 10., 30. 11. ja 31. 12. 1889, 31. 1., 28. 2., 31. 3., 30. 4., 31. 5., 30. 11. ja 31. 12. 1890; A-sarja 15. 3., 15. 6 ja 15. 11. 1888 ja 15. 1. 1889; *K. N. Rauhala*, Hannes Gebhardin alkuaskeleita lehdistössä, HGm, 201, 202.

3 *M. Juva*, Valvojan ryhmän syntyhistoriaa (Turun HArk XI), 223—225; *Hedvig Gebhard*, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 29, 30; V[äinö] V[ojonmaa], E. G. Palmén. KE IV, 316, 317; *Hannes Gebhard*, Miten on Norjan valtiollinen ja henkinen voipumistila 14:llä—18:lla vuosisadalla selitettävä (Valvoja 1887), 241—251; Sama, Mitä vanhat asiakirjat kertovat Oulunjärven pitäjistä (Valvoja 1887), 345—355.

4 G. a. V:9, Fr. Palmgren Upsalasta 7. 12. 1886 Hannes Gebhardille; *Hannes Gebhard*, Historian opetus kouluissamme (Valvoja 1888), 57—72; *Hedvig Gebhard*, mk., HGm, 30; G.a. V:7, Niilo Liakka Hannes Gebhardille 26. 4. ja 23. 12. 1892, G.a. V:3, Augusta Domander Ristiinasta Hannes Gebhardille 18. 4. 1890; vrt. *Aimo Halila*, Suomen kansakoululaitoksen historia III, 19— ja *Mikael Johnsson*, Kansakoulu joka kylään eli kysymys koulu- ja opetusvelvollisuudesta. Yhteiskunnallisia kysymyksiä 3, Otava 1894.

5 *Hannes Gebhard*, Kansansivistämisen välikappaleita, Uusi Suometar 3/1893; G.a. V:7, Liakka Gebhardille 23. 12. 1892 ja 23. 1. 1893; G.a. V:12, Tudeer Gebhardille 18. 2.. 30. 3. ja 3. 4. 1894.

6 G.a. V:9, E. G. Palmén Hannes Gebhardille 23. 2. ja 25. 3. 1894; G.a. V:12, O.E. Tudeer Hannes Gebhardille 17. 4., 3. 8. ja 15. 8. 1888, 15. 8. 1889, 26. 8. 1891, 14. 7. 1892, 26. 4. 1893, 18. 2., 30. 3., 3. 4., 16. 7., 28. 7., 22. 8. ja 30. 8. 1894; *Hedvig Gebhard*, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 31—33; G.a. IX, kertoja Maija Tudeer, Hedvig Gebhard ym.

7 *Hannes Gebhard*, Palanen »nuoren Suomen» historiaa. Kirje Helsingistä (Valvoja 1892), 65—72; G.a. V:2, Minna Canth Kuopiosta Hannes Gebhardille 8. 9., 7. 11. ja 3. 12. 1892; *Hannes Gebhard*, Takatalven oireita suomalaisuuden kehityksessä. Helsingin kirje (Valvoja 1892), 586—590; *K. N. Rauhala*, Hannes Gebhardin alkuaskeleita lehdistössä, HGm, 207, 208; (Toimitus), »Vanhat» ja »nuoret» ensi valtiopäivillä (Valvoja 1893), 431—; *Hannes Gebhard*, Suomenmielinen puolue kansanvaltaisemmaksi (Valvoja 1893), 480—487; *Matin vastine*, Uusi Suometar 5. 11. 1893; Hannes Gebhardin »Vastaus U. S:n Matille». Uusi Suometar 14. 11. 1893 ja *Matin vastine* 19. 11. 1893; G.a. V:7, Liakka Gebhardille alkuvuodesta 1893 (päiväämätön) ja 16. 5. 1893,

8 G.a. V: 15, »Valvojan ystävä toimitukselle» 19. 11. 1893; G.a. V: 2, Z. Castrén Gebhardille 22. 12. 1893, 17. 1., 22. 1., 30. 1., 15. 2., 23. 2. ja 21. 3. 1894; Puoluemiesten Pikakuvia (Nuori Suomi 1893), 203, 204; G.a. V: 4, Aina Gebhard Hannes Gebhardille 24. 12. 1893; Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard kotiväelle Ähtäriin Berliinistä 3. 2. 1894; G.a. V: 12, O. E. Tudeer Gebhardille 3. 4., 16. 7., 25. 7., 22. ja 30. 8. 1894 ja 13. 8. 1895.; *Hedvig Gebhard*, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 32; kertojat Hedvig Gebhard, Maija Tudeer ja Lilli Almberg (o.s. Tudeer); *Hannes Gebhard*, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailta, 3—5; *K. N. Rauhala*, mk., HGm, 208.

9 *K. N. Rauhala*, mk., HGm, 209; *Hannes Gebhard*, Maanviljelysopetus meillä ja muualla I. Korkeampi maanviljelysopetus II. Alempi maanviljelysopetus (Valvoja 1894), 378—413; G.a. V: 7, Liakka Gebhardille 1894 (toukok. ?) ja 28. 11. 1894; vrt. *Aulis J. Alanen*, Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen, 202—.

10 *Hannes Gebhard*, Yliopistokysymyksiä I. Maisteriopimme II. Taloustieteen asema yliopistossamme (Valvoja 1894), 483—503; vastineita mm. *E. A. A[spelin]*, Uusi Suometar 8, 12. 1894; *E. N. Setälä* (Valvoja 1894), 561—590; *J. R. Danielson* (Valvoja 1894), 629—632; *W. Söderhjelm*, Päivälehti 7. 12. 1894; *F. [Gustafsson]* Päivälehti 9. 12. 1894; G.a. V: 7, Liakka Gebhardille 1894 (päiväämätön).

#### AVIOLIITTO

I G.a. II, Hannes Gebhard Kajaanista (Auralasta) Volter Rihtniemelle 18. 8. 1882, 3. 1., 18. 1., 31. 1., 11. 3. ja 12. 6. 1885 ja päiväämätön (huhtik. 1885); G.a. II, Hannes Geb-

hard Selma-rädilleen ja sisarilleen Ouluun 16. 10. 1882; G.a. V: 3. Ferdinand Gebhard Kajaanista Hannes Gebhardille Helsinkiin 8. 11. 1888; G.a. V: 4. Matti Heikel Kemijärveltä Hannes Gebhardille 25. 10. 1884; Volter Rihtniemi Hannes Gebhardille 28. 1. 1885; G.a. IX, kertojat Elin Melart ja lehtori Isidor Wuori.

2 G.a. II, Hannes Gebhard Kajaanista Volter Rihtniemelle Helsinkiin 12. 6. 1885; G.a. V: 3. Laura Gebhard Kajaanista Hannes Gebhardille Helsinkiin 18. 8. 1888; G.a. V: 4, Matti Heikel Hannes Gebhardille 12. 7. 1885; G.a. V: 8, Maila Mikkola (Talvio) Hannes Gebhardille mm. 30. 9. ja 30. 12. 1908; E. Nevanlinna Hannes Gebhardille 18. 5. 1919; G.a. IX; kertojat Alli Haataja, Ines Nevanlinna, Sylvi Wuolijoki, Maija Tudeer, Hedvig Gebhard ym.; *Anneberg*, mk., HGm, 18.

3 G.a. IX, kertojat Elin Melart, Hedvig Gebhard ym.; *Hedvig Gebhard*, Gebhard-suku, HGm, 8, 9; Sama, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 27—29.

4 G.a. V: 7. Kasimir Leino Pariisista 24. 1. ja 23. 5. 1890; G.a. V: 14, Irene »Kehästä» Hannes Gebhardille 22. 12. 1889; G.a. V: 11, K. J. Ståhlberg Kokkolasta Hannes Gebhardille 11. 5. ja 22. 11. 1890; G.a. V: 4, Matti Heikel Kemijärveltä Hannes Gebhardille 24. 5. 1890; G.a. V: 10, Oskar Relander Berliinistä Hannes Gebhardille 22. 5. 1890; G.a. V: 3, Hedvig Gebhard Laura Gebhardille Turusta 6. 1. 1891; Aina Gebhardin kok., Hedvig Gebhard Turusta Aina Gebhardille 20. 8. 1890; Hannes Gebhard kotiväelle Ähtäriin Helsingistä 23. 5. 1891.

5 *Hedvig Gebhard*, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 27, 34, 35; *J. J. Mikkola*, Hannes Gebhardin seurassa, HGm, 242; Aina Gebhardin kok., Hannes ja Hedvig Gebhard kotiväelle Ähtäriin 25. 10. 1891; G.a. V: 3, Aina Gebhard Ähtäristä Hannes ja Hedvig Gebhardille Berliiniin 24. 12. 1894; Ferdinand ja Laura Gebhard Ähtäristä Hannes ja Hedvig Gebhardille Berliiniin 30. 1., 6. 3. 1894; G.a. IX, Hedvig Gebhardin, Alli Haatajan ym. haastattelut.

6 Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Berliinistä kotiväelle Ähtäriin 3. 2. 1894; G.a. V: 3, Hedvig Gebhard Helsingistä Hannekselle Berliiniin 5. 4. ja 25. 5. 1894; G.a. V: 12, Ellen Tudeer Helsingistä Hedvig ja Hannes Gebhardille Berliiniin 25. 1. 1894; G.a. V: 12, O. E. Tudeer Hedvig ja Hannes Gebhardille 14. 7. 1892; G.a. V: 3, Hedvig Gebhard Hannes Gebhardille Heinolaan 16. 7. 1900 ym.; G.a. IX, Åke Lönnbergin, O. E. Tudeerin, Alli ja Kyösti Haatajan, Ines Nevanlinnan, Hedvig Gebhardin, Aino Kjerrmanin (o.s. Ståhlberg) ym. haastattelut; kertojat Hedvig ja Maiju Gebhard.

7 G.a. V: 3, Ferdinand Gebhard Ähtäristä Hannes ja Hedvig Gebhardille 19. 1., 30. 1., 18. 2. ja 6. 5. 1894; Laura Gebhard Ähtäristä samoille 17. 8. 1894; Aina Gebhard Hannes ja Hedvig Gebhardille 16. 1. ja 1. 11. 1900, 19. 7. 1902, 7. 8. 1917 ja 9. 3. 1919; Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Aina Gebhardille 17. 8. 1914 ja 10. 9. 1918; Sama vanhemmilleen 30. 7., 18. 8. ja 21. 10. sekä 6. 11. 1918; G.a. V: 12, Ellen Tudeer Gebhardille 27. 1. 1903; G.a. IX; kertojat mm. Hedvig Gebhard.

8 G.a. II, Hannes Gebhard Volter Rihtniemelle 22. 4. 1894 ja 25. 12. 1897; Sama St. Blasienista Oras ja Maiju Gebhardille 12. 6., 16. 6., 24. 6. ja 1. 7. 1904; G.a. V: 3, Hedvig Gebhard Lohjalta Hannes Gebhardille 5. 4. 1894, 25. 5. 1895, 11. 7., 16. 7. 1900, 10. 7. 1904, 20. 6. ja 28. 6. 1906 ja 20. 2. 1910; Maiju Gebhard Hannes Gebhardille 10. 7. 1904, 20. 6. ja 28. 6. 1906, 20. 2. 1910; Oras Gebhard Hannes Gebhardille 19. 6. 1906 ja 19. 4. 1918 ym.

9 G.a. II, Hannes Gebhard Elin Palmgrenille 20. 6. 1921; G.a. V: 12, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 11. 7. 1910, 25. 7. 1911, 2. 7. ja 21. 7. 1912; Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Aina Gebhardille 12. 6. 1914; G.a. IX; kertojat Lilli Almberg (o. s. Tudeer), Åke Lönnberg ja Maiju Gebhard.

10 Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Lopelta kotiväelleen Oulunkylään 12. 6. ja 27. 7. 1917; G.a. V: 7, Åke Lönnberg Hannes Gebhardille 23. 3. 1919; G.a. V: 10, Alina Rantanieniemi Gebhardille 11. 2. 1914 ja 26. 10. 1915; G.a. IX, Hedvig Gebhardin, Maija Tudeerin, Lilli Almbergin, Alli Haatajan, Ines Nevanlinnan ym. haastattelut; *Hedvig Gebhard*, Gebhard-suku, HGm, 9; *Maiju Gebhard*, Koivuniemen kesäköti, HGm, 276—281.



1 G.a. V:4, Matti Heikel Kemijärveltä Hannes Gebhardille Helsinkiin 24. 4. 1884 ja 12. 7. 1885; Uusi Suometar 15. 10. 1889; *Hannes Gebhard*, Suomenkielisen kirjallisuuden kustantaminen. Uusi Suometar 24. 10. 1889; Uusi Suometar 15. 10. 1889, (*E. Aspelin*); Uusi Suometar 8. 2. 1891; Hannes Gebhardin muistelmakirjoitus Otavan perustamisajoista (Otavan historia I 1890—1918), 16, 23; Rouva Hedvig Gebhardin muistelmakirjoitus (Otavan historia I), 27—; Sama, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 33—37; vrt. myös *Rafael Koskimies*, Otavan historia I, 41—44, 59—61; G.a. V:7, Kasimir Leino Berliinistä Hannes Gebhardille 3. 4. 1890.

2 Hannes Gebhardin muistelmakirjoitus (Otavan historia I), 25—27; Hedvig Gebhardin muistelmakirjoitus (Otavan historia I), 29—31; *Koskimies*, mt. 1. 74, 75, 92; *Hedvig Gebhard*, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 34—41; *K. N. Rauhala*, mk., HGm, 208; G.a. V:2, Minna Canth Kuopiosta Hannes Gebhardille Helsinkiin 8. 9., 7. 11. ja 3. 12. 1892; 7. 1., 14. 2. ja 12. 4. 1893; G.a. V:7, Niilo Liakka Ilmajoelta Hannes Gebhardille 26. 4. ja 13. 11. 1892 sekä 28. 11. 1894; G.a. V:10, Oskar Relander Berliinistä 5. 1. 1892; G.a. V:10, Alvar Renqvist Hannes Gebhardille Tukholmasta 21. 10., 12. 11. ja 19. 11. 1892; G.a. V:10, Oskar Relander Hannes Gebhardille 5. 1. 1892.

3 *Hedvig Gebhard*, Valvojan ja Otavan ajoilta, HGm, 40, 41; Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard vanhemmilleen Berliinistä 3. 2. 1894; G.a. V:3, Aina Gebhard Hannes ja Hedvig Gebhardille Ähtäristä 24. 12. 1893; Ferdinand ja Laura Gebhard Hannes Gebhardille Berliiniin 9. 4. 1894; Aina Gebhard Hannes Gebhardille Berliiniin 25. 3. 1894; *Max Sering*, Muistikirjan lehti, HGm, 238.

4 Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard vanhemmilleen Berliinistä 3. 2. 1894; G.a. IX, Kyösti Järvisen haastattelu.

5 *Leo Harmaja*, Hannes Gebhard yliopiston opettajana, HGm, 178, 179; G.a. V:12, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 13. 8. 1895 ym.; *Hannes Gebhard*, Maanviljelystilasto meillä ja muualla. Hki 1895, 1—; Sama, Agraarikysymyksestämme (Valvoja 1895), 398—409.

6 Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard vanhemmilleen Berliinistä 5. 10., 15. 10. ja 22. 10. 1898; G.a. IX, Hedvig Gebhardin haastattelu.

HANNES GEBHARD JA »SUURI MAAKYSYMYKS»

1 *Kyösti Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 82; G.a. IX, kertoja Hedvig Gebhard; *Hannes Gebhard*, Maan hankinta tilattomalle väestölle (Suuret maakysymyksemme), 3—5; *Hannes Gebhard*, Kyösti (Juhani Kokko) Kruunun metsissä (kirja-arvostelu); *John Hedberg*, Skogsstämning Friluftsbilder I (Valvoja 1892), 126—130; Ernfred Forsströmin vastine (Valvoja 1892), 390—398; *Hannes Gebhard*, Kruununmetsät ja asutus Pohjanmaalla (Valvoja 1892), 398—402; G.a. V:6, Juhani Kokko Hannes Gebhardille listä 30. 9. 1892; *K. N. Rauhala*, mk., HGm, 206, 207; *A. Benj. Helander*, mt., 289—.

2 *Hannes Gebhard*, Maakysymys Suomessa (Aika 1907), 573; G.a. V:3, Ferdinand Gebhard Ähtäristä Hannes Gebhardille Helsinkiin 19. 1., 30. 1., 18. 2. 1894; *Hannes Gebhard*, Maan hankinta tilattomalle väestölle (Suuret maakysymyksemme), 6, 7.

3 *Hannes Gebhard*, Muutamia mietteitä metsäpolitiikkimme alalta (Valvoja 1896), 179—188; Uusi Suometar 10. 4. 1896; Sama, Oma maata tilattomille, 46, 47; vrt. *Aulis J. Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV, 1, 308—310; Sama, Suomen historia vapaudenajalla, 146—; *Hannes Gebhard*, Puoluepolitiikki ja kruununmetsiemme asutus (Valvoja 1896), 249—262; Wettä wiikinkien myllyyn. Uusi Suometar 16. 4. 1896; Sama 1.—2. 5. ja 8. 5. 1896; *Hannes Gebhard*, Vastaukset Uudelle Suomettarelle [Kruununmaan asutusasiassa], Uusi Suometar 14. 5. 1896; Sama, Eräs unohdettu kansalaisryhmä (Valvoja 1896), 449; Pappilain torpparit, Uusi Suometar 8. 12. 1896; *Niilo Liakka*, Gebhardin valmistumisesta osuustoimintamieheksi, HGm, 46; *Hannes Gebhard*, Metsäpolitiikkimme pääkysymyksiä (Valvoja 1897), 177—205; P. W. Hannikaisen vastine (Valvoja 1897), 364—368; *Helander*, mt., 298—299; *Hannes Gebhard*, Uusimmat ehdotukset ja toimet kruununmetsien asuttamiseksi Pohjois-Ruotsissa. (Esitelmä, Kansantaloudellinen yhdistys 2, 1896), 333—352.

4 *Hannes Gebhard*, Metsäpolitiikkimme pääkysymyksiä (Valvoja 1897), 195—196; *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 84; *Helander*, mt., 302, 303; G.a. V: 6, A. O. Kairamo Gebhardille 18. 10. 1900.

5 *Hannes Gebhard*, Maan hankinta tilattomalle väestölle (Suuret maakysymyksemme), 8—9; G.a. III: I Hannes Gebhardin luennot syysl. 1899; Uusi Suometar 20. 3. 1897; vrt. Ilkka 17. 11. 1906; *Alanen*, Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen, 36—; vrt. *Viljo Rasila*, mt., 111—; Gebhard piti Yrjö-Koskista vain harrastelijana maakysymysten alalla, vrt. *Hannes Gebhard*, Suuret maakysymyksemme (Oma Maa V, 1910), 274.

6 Toisen työväen yhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja. 88—90; Valtiopäiväasiakirjat 1897, V: 2; Anomusmietintö n:o 68; Pappissäädyn pöytäkirjat v. 1897, 74, 75, 88, 222, 597; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1897, 1599; *Rasila* mt., 171—173; *Hannes Gebhard*, Maaseudun yhteiskuntaolojen parantamisesta muutamissa Euroopan maissa, erit. esipuhe; *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 85, 86; Hedvig Gebhard 50-vuotias (Pellervo 1917), 508; vrt. *Hannu Soikkanen*, Sosialismin tulo Suomeen, 54—.

7 *Hannes Gebhard*, Omaa maata tilattomille, 1—3, 4—11, 13—22, 23—30, 30—40, 41—43, 46, 47, 50—56, 56—59, 60—69; Sama, Maan hankinta tilattomalle väestölle (Suuret maakysymyksemme), 9; *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 86, 87; *Rasila*, mt., 170 alaviitta.

8 VA. Kairamon kok. kansio 3, Hannes Gebhard Heinolasta 2. 12. 1900 A. Osw. Kairamolalle Helsinkiin; *H. Paavilainen*, Professori Gebhard ja Tilattoman Väestön Alakomitea (Yhteisvoimin. Juhlajulkaisu Hannes Gebhardin 60-vuotispäiväksi, Pellervon kirjasto n:o 41), 221—226; *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 87—89; G.a. V: 1, W. I. Alhainen Gebhardille Kalvolasta 20. 3., 29. 4. ja 5. 6. 1901; G.a. IX, Herman Paavilaisen haastattelu; kertoja mm. Hedvig Gebhard; vrt. myös *Hannes Gebhard*, Suuret maakysymyksemme, 9. 10; *Rasila*, mt., 215, 216; ks. myös G.a. V: 9, H. Paavilainen Hannes Gebhardille 15. 2. 1905 ym.

9 Tilattoman väestön alakomitean mietintö n:o 1. Tilattoman väestön lainarahastosta (Hki 1901), 12—20, 37—40; *Paavilainen*, mk (Yhteisvoimin), 225; Tilattoman väestön alakomitean mietintö n:o 2. Kruununmetsien asuttamisesta (Hki 1904), erit. esipuhe ja 196, 197, 312—347; *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 88; *Hannes Gebhard*, Maan hankinta tilattomalle väestölle (Suuret maakysymyksemme), 9, 10; Sama, Ehdotuksia maalaisolojemme parantamiseksi (Hki 1907), 14, 15.

10 *Hannes Gebhard*, Yhteiskunnallinen reformityö ja yhteiskunnallinen tutkiminen, Uusi Suometar 31. 8. 1901; Gebhardin kirjoituksia samasta asiasta, Uusi Suometar 3. 9., 5. 9. ja 11. 12. 1901; *A. Osw. Kairamo*, Maan hankinta tilattomalle väestölle (Oma Maa VI. Porvoo 1911), 779, 780; G.a. IX, Kyösti Haatajan haastattelu; *Hannes Gebhard*, Todellako? Tilattoman väestön alakomitean lakkauttamishuhujen johdosta, Uusi Suometar 23. 4. 1906; Gebhardin kirjelmä senaatin kamaritoimituskunnalle, Uusi Suometar 27. 5. 1906; *Hannes Gebhard*, Niinkö pitkälle kevytmielisyydessä? Todellisten parannusten harrastajien silmät auki agraarikomitealle, Uusi Suometar 21. 9. 1906; lisäksi toimituksen kirjoituksia asiasta Uusi Suometar 5. 4., 24. 4. 1906.

11 *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 87, 88; Tilastollinen selvitys yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901 I—V (1908—1918), erit. III. Viljellyn maan jakautuminen (teksti), 55; *U. L. Lehtonen*, Huomattava merkkiteos kotimaisen taloustutkimuksen alalla, Aamulehti 8. 4. 1909; Uusi Suometar 6, 12. 1908; *Rasila*, mt., 217, 218 ja alaviitat.

#### HANNES GEBHARD JA TORPPARIKYSYMYS

1 *Rasila*, mt., 198, 199; Valtiopäiväasiakirjat 1900, Arm. esitys n:o 17; *Hannes Gebhard*, Tutkimuksia ja ehdotuksia torpparikysymyksessä, 21—33; *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 86; Ensimmäisen Suomen Työväen Puoluekokouksen pöytäkirjat. 96—107; *Taavi Tainio*, Puheita ja kirjoituksia, 25—27; *Y. K. Laine*, Suomen poliittisen työväenliikkeen historia III, III, 149; Työmies 16. 5. 1899.

2 G.a. V: 1, W. I. Alhainen Kalvolasta Hannes Gebhardille Helsinkiin 20. 8. 1899, 8. 2., 28. 2., 14. 7., 28. 8., 26. 9. ja 20. 11. 1900; Sama Kiteeltä Gebhardille 20. 3., 29. 4., 5. 6. ja 10. 7. 1901; G.a. IX, kertoja Hedvig Gebhard; *W. I. Alhainen*, Torpparikysymys torpparin silmillä katsottuna. Torpan pojan kirjeitä (Valvoja 1900), 181—206; *Rasila*, mt., 210—; *Eino Jutikkala*, Suomen talonpojan historia (2. p.), 374, 375.

3 *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 88, 89; *Rasila*, mt., 337—; *Gebhard*, Suuret maakysymyksemme, 28; Uusi Suometar 31. 12. 1905; VA, Kairamon kok. kansio 12, muistiinpanot »Irtti senaatista»; Uusi Suometar 28. 3. 1906; *J. K. Paasikivi*, Muistelmia sortovuosilta I, 217; Agraarikomitean mietintö I. Maanvuokralakiehdotus (Hki 1907), 3, 4, 6, 7, 61, 67.

4 *Hannes Gebhard*, Pienviljelijät kokoon 24—; *Santeri Alkio*, Kosketuksissa professori Hannes Gebhardin kanssa (Yhteisvoimin. Juhlajulkaisu Hannes Gebhardin 60-vuotispäiväksi), 96,97; Sulo Wuolijoen kirjoitukset: Työmies 11. 3. ja 12. 3. 1906; Uusi Suometar 4. 3. 1906 ym.; G.a. V: 7, Niilo Liakka Tornioista Gebhardille 5. 3. 1906; G.a. IX, Väinö Tannerin haastattelu.

5 G.a. V:13, torppari A. Kallionpää Vöyrieltä Gebhardille 29. 6. ja 6. 8. 1907; torppari J. Rajala torpparikokouksen puolesta Hannes Gebhardille 18. 2. 1908.

6 *Hannes Gebhard*, Kuinka torpparilakia laadittiin maatalousvaliokunnassa. Päivänkysymyksiä 13 (1908); Vaasa 13., 16. ja 20. 6. 1908; VP 1907. Pk IV, 3093, 3094, 3149, 3150 (Laukon asia); VP 1907. Pk IV, 2422, 2424, 2426, 2490, 2493, 2512—2514; II VP 1908. Pk I, 501—513, 529—531; Pk II, 1098, 1099, 1277—1279, 1342, 1343, 1345, 1346, 1366—1368, 1371, 1372, 1376, 1393, 1394, 1455; Pk III, 1818—1820. II VP 1908, Pk II, 1814—1826, 3094—3099 (torpparikysymys); *Gebhard*, Asutusksymyksemme (Oma Maa VI), 846; Sama, Suuret maakysymyksemme, 28—30; *Haataja*, Gebhard suurten maakysymyksiemme ajajana, HGm, 93, 94; *Rasila*, mt., 414—, II VP 1908. Pk III, 1818—1820; [Hannes Gebhard], 50 vuoden vuokra-aika, Uusi Suometar, 15. 9. 1908; [Hannes Gebhard], Uuden torpparilain valvojan toimi, Uusi Suometar I. 12. 1908; *Jutikkala*, mt., 377; G.a. IX., Kyösti Haatajan haastattelu.

7 VP 1907. Pk IV, 3000—3002; Kairamon ja Gebhardin anomusehdotus valtion asutustoinnin järjestämisestä 4. 6. 1907. VP 1907. Liitt. VIII, 5—10; Samojen anomusehdotus tilanhaltijan hallinto-oikeuden järjestämisestä niillä tiloilla, jotka valtion toimesta muodostettiin tilattomille luovutettaviksi 5. 6. 1907. VP 1907. Liitt. VIII, 32—36; Samojen anomusehdotus Tilattoman väestön lainarahaston uudestaan järjestämiseksi 25. 5. 1907. VP 1907. Liitt. VIII, 11—31; VP 1907. Pk IV, 3000—3002; G.a. V: 7, Liakka Gebhardille Tornioista 5. 3. 1906; *Hannes Gebhard*, Maakysymys Suomessa. Näkökohtia Suomen maatalous- ja erityisesti asutuspolitiikassa. Esitelmä III:ssa pohjoismaisessa maanviljelyskongressissa Oslossa 4. 7. 1907 (Aika 1907), 567—581; VP 1907. Pk II, 750, 751, 1040—45.

8 Mikkelin Sanomat 20. 3. 1908; II VP 1908. Liitt. VIII, 5, 6, 13, 14, 110—129; Gebhardin anomusehdotus »Suurtilojen viljelyskelpoiselle ja metsämaalle asetettavan maa-ala-veron tarkoituksenmukaisuutta koskevan tutkimuksen toimeenpanemisesta». Anomusehdotus n:o 38, 15. 2. 1908. VP 1908. Liitt. IV, 35, 36; Gebhardin anomusehdotus »Suurista maanomaisuuksista johtuvien epäkohtien ehkäisemisestä». Anomusehdotus n:o 32, 3. 8. 1908. II VP 1908. Liitt. IV, 5, 6; G.a. V: 13; J. Rajalan torpparikokouksen puolesta Gebhardille lähettämä kirjelmä 18. 2. 1908; *Rasila*, mt., 366—, 393, 400 ym.

9 Gebhardin »Ehdotus laiksi, joka sisältää erinäisiä määräyksiä rajoituksista yhtiöiden, osuuskuntien ja yksityisten henkilöiden oikeudesta hankkia itselleen kiinteää omaisuutta» 17. 2. 1908. VP 1908. Liitt. IV, 41—43; Sama (uudist. Gebhard ja Käpy). II VP 1908. Liitt. IV, 7—13; VP 1908. Pk I, 126, 127, 352—359, 380, 381; II VP 1908. Pk I, 359—363, 393—395; Pk II, 1126—1127, 1142—1145, 1156, 1157, 1176; Gebhardin »Ehdotus laiksi joka sisältää määräyksiä maan pakkolunastuksesta viljelystilojen aikaansaamiseksi» 8. 8. 1908. II VP 1908, Liitt. IV, 23—26; *Haataja*, mk., HGm, 92, 93, 97; G.a. V: 9, E. G. Palmén Hannes Gebhardille 26. 1., 5. 8. ja 9. 8. 1907 sekä 15. 6. 1908; *Hannes Gebhard*, Maakysymys Suomessa. Näkökohtia Suomen maatalous- ja erityisesti asutuspolitiikassa (Esitelmä III:ssa pohjoismaisessa maanviljelyskongressissa Oslossa 4. 7. 1907 (Aika 1907), 567—581.

1 *Hannes Gebhard*, Liikkeemme 10-vuotiset saavutukset, 4; *August Hjelt*, Maakaupasta ja krediittioista Itä-Suomessa. Esitelmä pidetty marraskuussa 1892 (Esitelmiä Kansantaloudellisessa yhdistyksessä I), 311—; Sama, Lisiä maakauppakysymyksestä. Esitelmä pidetty lokakuussa 1893. (Esitelmiä Kansantaloudellisessa yhdistyksessä II), 49—; *Hannes Gebhard*, Todellakinko kansan parasta (Valvoja 1893), 251—253; Sama, Maakauppa ja maaseudun taloudellinen tila (Valvoja 1894), 100—112; *Niilo Liakka*, Gebhardin valmistumisesta osuustoimintamieheksi, HGm, 45, 46; *K. N. Rauhala*, mk., HGm, 210; vrt. *Almen*, Suomen maakaupan historia, 420—; Sama, Suomen historia vapaudenajalla, 442—445; *Lauri Harmaja*, Suomen Kansantaloudellinen yhdistys 1884—1934, 27, 28.

2 *Hannes Gebhard*, Liikkeemme 10-vuotiset saavutukset (juhlaesitelmä I. 10. 1909), 4—; *Esko Aaltonen*, Kuluttajat yhteistyössä, 57, 58, 62; Sama, Osuustoiminnan kansanomaiset juuret (Historian aitta IX), 131—141; *Lauri Jäntti*, Maakauppa ja sen kehitys Suomessa, 14; *Puro*, Suomen kulutusosuustoiminnan vaiheet vuoteen 1917, 12—14; *Viki Vesanen*, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta. Viisikymmenvuotinen toiminta, 10—16; *Artur Granström—Gösta Grotenfelt*, Osuusmeijereistä (Suomen Talousseuran kirjasia kansalle. Turku 1893), erit. esipuhe.

3 *Finlands Jurister* 1898, 89; Kuka kukin on, 1909, 85; Collanin kok.; *Aksel Granström*, Redogörelse för studier och iakttagelser rörande ekonomiska föreningar under en med statsunderstöd företagen resa i Tyskland, Sverige och Danmark (päiväämätön); *Aksel Granström*, Om kooperativa sjelfhjelpsföreningar (Mariehamn 1898), erit. esipuhe, 1—, 201, 215—; *Hannes Gebhard*, Arvostelu mainitusta teoksesta. Taloudellista kirjallisuutta (Valvoja 1899), 301, 302; Päivälehti I. 11. 1898; Vårt Land —. 11. 1898; Åbo Underrettelser 19. 7. ja 20. 7. 1899; Rauman Lehti —. 11. 1898; Aftonbladet 4. 11. 1898; Collanin kok., C. R. v. Koch Tukholmasta Aksel Granströmille 12. 11. 1900; O. Dehli Oslosta A. Granströmille 29. 10. 1900; Brynjulf Thesaker Oslosta A. Granströmille 14. 11. 1900; Julius E. Eskilden Kööpenhaminasta Granströmille 1. 11. 1900; Lennart Gripenberg Helsingistä Granströmille 3. 10. 1898; *Onni Karhunen*, mk., HGm, 58.

4 *Hannes Gebhard*, Liikkeemme syntymäajoilta (Suomen Osuustoimintaliike ja Pellervo-Seura 1899—1909. Pellervo-Seuran juhlaulkaisu, Hki 1909), 41—; Hedvig Gebhard poissa. Pellervo 2/1961; *Hannes Gebhard*, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla (Hki 1899), erit. esipuhe; *Niilo Liakka*, Hannes Gebhard, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla, kirja-arvostelu (Valvoja 1899), 226—228; Sama, Gebhardin valmistumisesta osuustoimintamieheksi, HGm, 46—48; *Onni Karhunen*, mk., HGm, 53—55; Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla [Hannes Gebhardin kirjan johdosta] Uusi Suometar 1899 n:ot 215, 220, 225, 227 ja 248; vrt. *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 46, 47; G.a. III: 1, Gebhardin luennot 1896.

5 Ks. esim. *O. Seitkari*, Venäjän poliittiset tavoitteet Suomessa (Venäläinen sortokausi Suomessa), 27—29; *Uuno Tuominen*, Helmikuun manifesti ja yritykset sen kumoamiseksi jne. (Venäläinen sortokausi Suomessa), 50—; *Rafael Koskimies*, Sortokausien vaikutus kulttuurielämään (Venäläinen sortokausi Suomessa), 235—; G.a. V:7, Niilo Liakka Hannes Gebhardille Ilmajoelta 26. 1. 1895; *Niilo Liakka*, Ilmajoki osuustoimintapitäjänä (Osuustoimintalehti 1938), 21, 22; *Alanen*, Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen, 449, 450; *Waldemar Rantaja*, Nopankylän osuuskauppa, 13—; G.a. IX; kertojat agronomi K. M. Soininen ja rouva Elma Voipio (o.s. Soininen); G.a. V:11, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 19. 2. 1899; *Karhunen*, mk., HGm, 56, 57; vrt. *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 48—50; VA, S.p.a., kansio 3, pöytäkirja 13. 12. 1899.

6 VP 1891. Asiakirjat I. Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 2 (siihen liittyvä M. E. Niemelän kirjelmä 6. 2. 1891), 4, 8, 9, 66; Talonpoikaissäädyn pk:t II, 810—835; III, 1237, 1280, 1491; Asiakirjat I: Säätyjen vastaus K.M:n arm. esit. 21. 5. 1891, 38, 42.

7 VP 1894. Asiakirjat I. Laki- ja talousvaliokunnan mietintö 12. 5. 1894; G.a. V: 6, J. K. Gebhardille 5. 8. ja 17. 7. 1901; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 61—67; *Karhunen*, mk., HGm, 57, 58; *Vesanen*, mt., 23.

8 G.a. V: 12, Tudeer Gebhardille 20. 2., 18. 3., 1. 4., 4. 4. ja 7. 4. 1899; *Karhunen*, mk., HGm, 59—62; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 55—58; *Vesanen*, mt., 23—25.

9 G.a. V:6, Kairamo Gebhardille päiväamäton kirje kesällä 1899; VA, Kairamon kok. kansio 3, Hannes Gebhard Kairamolte 12. 6. ja 15. 10. 1899; *Vesanen*, mt., 23—25; *Annala*, Osuustoiminta maataloutemme kohottajana. Keskusosuusliike Hankkija 1905—1955, 37; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 52—; *Karhunen*, mk., HGm, 63—; G.a. IX, Elma Voipion haastattelu; HYK Pohjalaisen osakunnan Protokolla-kirja 1883—1890, 5, 203, 399 ym.; ks. myös Pohjalaisen osakunnan pöytäkirjat 1877—1882, 467. Viimeksi mainitussa nimi esiintyy muodossa Sampsa Pellervo, yleensä Sampsa Pellervoinen.

10 VA, Kairamon kok.kansio 3, Hannes Gebhard Kairamolte 6. ja 18. 2. 1899; G.a. V:6, Kairamo Gebhardille 25. 11. ja 7. 12. 1900; G.a. V:7, Liakka Gebhardille 6. 2. 1899; *Leo Harmaja*, Hannes Gebhard yliopiston opettajana, HGm, 185—190; G.a. III:1, luentoja 1901—02.

11 G.a. V:6, *A. Osw. Kairamo*, Yliopisto ja maanviljelijäin yhteisriennot (Ylipainos Uudessa Aurassa v. 1912 julkaistusta kirjoituksesta); HYK, Yliopiston konsistorin pk:t 1908, 1278, liite »Frågan om Fil.dr. H. Gebhards föreslände till e.o. professor i landtbrukets ekonomi och statistik. Utdrag ur protokoll förda vid Agricultureur-ekonomiska Sektionens sammanträden under nämnda dagar«, 1—6, 11; *Hannes Gebhard*, Mitä meidän maanviljelysprofessorimme opettavat osuustoiminnasta. (Maanviljelystaloudellisen tiedekunnan osaston ehdotuksen johdosta koskeva korkeimman maanviljelysopetuksen järjestämistä I—II), Maamies 1903, 179—183, 218—227; Sama, Sana sanasta meidän maanviljelysprofessoreillemme. Vastaukseksi »Maamiehen» lukijoille. Maamies 1903, 304, 305; Sama, Käytäntö ja teoria maataloudessa. Uusi Suometar 27. 6. 1903; Grotenfeltin ja Rindellin vastine, Maamies 1903, 271—274; Maamiehen lukija, Maamies 1903, 287, 288; G.a. 6, *A. Osw. Kairamo* Helsingistä Hannes Gebhardille 14. 6. 1903; G.a. V:7, Niilo Liakka Ilmajoelta Hannes Gebhardille 20. 1. 1904; *Leo Harmaja*, mk., HGm, 190—196; HYK, Yliopiston konsistorin pöytäkirjat 1909, 116, 151.

#### PELLERVON PÄÄNÄ

1 G.a. II, Hannes Gebhardin kirjelmäluonnos 1. 9. 1901; *Annala*, mt., 31; VA, G. Suolahden ark. VII:27:59, *Yrjö-Koskinen*, »Näköaloja», käsikirj. ke:äk. 1902; *Hannes Gebhard* ja *J. Torvelainen*, Pellervo ja maaseudun sivistyneet (Pellervon vuosikirja I), 47—57; *Hannes Gebhard*, Sivistynyt yleisö ja maanviljelijäin yhteistoiminta (Pellervon vuosikirja II), 35, 37, 38; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 70.

2 *Hannes Gebhard*, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla, 486—; *Hedvig Gebhard*, Papit ja maanviljelijäin yhteistoiminta (Pellervon kirj. 8.), 5—; *Hannes Gebhard*, Sivistynyt yleisö ja yhteistoiminta (Pellervon vuosikirja II), 27—; Yrjö Alanen, Aineita teologisessa tiedekunnassa 1884—85 (kirj. hallussa); G.a. V:1, Yrjö Alanen Korttesjärveltä Hannes Gebhardille 5. 5. 1900; G.a. V:6, *A. Osw. Kairamo* Hannes Gebhardille 7. 12. 1900; G.a. V:7, Niilo Liakka Hannes Gebhardille Ilmajoelta 20. 1. 1901; *Jaakko Numminen*, Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I, 63—65, 114—; *Annala*, mt. 31, 32; *Hannes Gebhard*, Sivistynyt yleisö ja maanviljelijäin yhteistoiminta (Pellervon vuosik. II), 34; Sama, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla, 486; VI<sup>o</sup> 1907. Pk IV 2124, 3121—; G.a. V:7, Liakka Gebhardille 5. 4. 1901; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 71, 72; *Annala*, mt., 32; *Aimo Halila*, Suomen vanhin kansakoulunopettajisto, 136—138; vrt. *Alanen-Ahtokari*, Yhtiä köyttä (Suomen Vähittäiskauppiasliitto 1912—1962), 65, 66.

3 *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 74—76; *Numminen*, mt., 258; *Hannes Gebhard*, Taloudellinen yhteistoiminta-aate ja Suomen nuorisoseura (Pyrkijä 1900), 65, 66; *Hedvig Gebhard*, Naiset ja osuustoiminta, 3—; G.a. V:9, Vihtori Peltonen (Johannes Linnankoski) Hannes Gebhardille 25. 8. 1909 ja 8. 3. 1911; G.a. V:12, Maila Talvio Hannes Gebhardille 30. 9. ja 31. 12. 1918; Pellervo 1934, 880.

4 G.a. II, Hannes Gebhardin kirjelmäluonnos 1. 9. 1901; *Hannes Gebhard*, Tervehdyspuhe I. Pellervon päivillä 29. 1. 1900 (Pellervo 1900), 66, 67; Sama, Pienviljelys ja osuustoiminta. Esitelmä Pellervon päivillä 29. 1. 1900 (Pellervon kirjasia 2. 1900), 1—28; *Hannes Gebhard*, Lopettajaispuhe ensimmäisillä Pellervon päivillä (Pellervo 1900), 75; *Omi Karhunen*, mk., HGm, 64—; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 75—.

5 G.a. V:2, Zachris Castrén Hannes Gebhardille 14. 11. 1900; G.a. V:3, Ferdinand Gebhard Ähtäristä Hannes Gebhardille 12. 6. 1900; *Hedvig Gebhard* Hannes Gebhardille

Heinolaan 6. 7. ja 16. 7. 1900; VA, Kairamon kok.kansio 3, Hannes Gebhard A. Osw. Kairamolle Heinolasta 6. 10., 28. 11., 2. 12., 3. 12. ja 10. 12. 1900; G.a. V:6; A. Osw. Kairamo Hannes Gebhardille 25. 11. ja 7. 12. 1900; G.a. V:12, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 25. 8., 14. 10., 27. 10. ja 25. 11. 1900.

6 G.a. IX, Viktor Fagerströmin, Einar Aspin, S. S. Aittoniemen, Hedvig Gebhardin ym. haastattelut; G.a. V:6, Kairamo Gebhardille 18. 10., 14. 11., 25. 11. ja 7. 12. 1900. 4. 5. ja 2. 6. 1904; G.a. V:12, O. E. Tudeer Gebhardille 27. 10. ja 25. 11. 1900, 7. 6. 1902, 27. 1. 1903, 12. ja 21. 4. sekä 9. 8. 1904; G.a. V:2, Uno Brander Hannes Gebhardille 29. 9. 1900; Akseli Brander Gebhardille 10. 4. 1900; G.a. V:12, J. Torvelainen Gebhardille 7. 7., 30. 7., 1. 8., 8. 9., 11. 10., 26. 10., 13. 11. ja 25. 11. 1900; ks. myös G.a. V:11, J. A. Sunila Gebhardille 8. 7. ja 17. 7. 1901; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 79—81; *Karhunen*, mk., HGm, 78—80.

7 G.a. V:12, Philip Suuronen Hannes Gebhardille 9. 4., 14. 4. ja 7. 8. 1906 ym.; Alma Suuronen Gebhardille 14. 6. 1907, 8. 6. 1909 ja 14. 11. 1911; *Karhunen*, mk., HGm, 75—; G.a. IX, V. Fagerströmin haastattelu; G.a. V:6, E. Kirvelä Hannes Gebhardille mm. 3. 3. ja 6. 12. 1908, 19. 1. 1909, 16. 5. 1911 ja 3. 6. sekä 23. 6. 1915; G.a. V:1, Ilmari Arvola H. Gebhardille 25. 3. 1916, 21. 11. 1918; G.a. IX; kertojat U. Suortti, Timo Korpimaa ym.; G.a. V:1, Oskari Ahti Hannes Gebhardille 10. 6., 18. 6., 19. 6., 7. 7. ja 10. 7. 1909; G.a. V:2, V. Fagerström Hannes Gebhardille 18. 2. 1902 ja 2. 4. 1904; G.a. V:3, Hannes Gebhard Ferd. ja Laura Gebhardille 15. 7. 1914; G.a. IX, kertojat V. Fagerström ja Ruben Bremer; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 208—214.

8 Pellervo 1899, näyttenumero, 1, 2; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 79—; *Karhunen*, mk., HGm, 71, 75—79 ym.; G.a. V:2, Fagerström Hannes Gebhardille 13. 6. 1901, 18. 2. 1902; G.a. V:6, E. Kirvelä Hannes Gebhardille 3. 7. 1905; G.a. V:1, Ilmari Arvola Hannes Gebhardille 18. 4. 1907 ja 12. 6. 1909 sekä 9. 8. 1910; Oskari Ahti Hannes Gebhardille 10. 6. 1909; G.a. IX; kertojat Juhani Leppälä, V. O. Seppälä, Aino Yli-Kojo, ym.; *Hannes Gebhard*, Professori O. E. Tudeerin täyttäessä 70 vuotta (Valvoja 1920), 299.

9 G.a. V:9, J. K. Paasikivi Hannes Gebhardille 7. 6., 10. 6. ja 22. 6. 1901, 5. 7., 17. 7., 5. 8. ja 31. 8. 1901; G.a. V:3, Hannes Gebhard Ferd. Gebhardille 15. 7. 1914; VA, Kairamon kok.kansio 3, Hannes Gebhard A. Osw. Kairamolle 1. 1. 1903; *Karhunen*, mk., HGm, 77—; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 221—; Hedvig Gebhard 50-vuotias (Pellervo 1917), 508—510, *Toini Jännes*, Hedvig Gebhard kertoo (Pellervo 1937), 877.

10 G.a. V:7, Niilo Liakka Hannes Gebhardille 30. 1., 22. 3. ja 29. 4. 1901; *Alanen*, Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen, 477—; Sama, Suomen maakaupan historia, 477—; *N. Liakka*, Ilmajoki osuustoimintapitäjänä (Osuustoimintalehti 1938), 4; *Hannes Gebhard*, Liikkeemme syntymäajoilta (Suomen Osuustoimintaliike ja Pellervo-Seura 1899—1909), 7—14; ks. myös Pellervon vuosikirja 1904, 105; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 108, 113—, 170—; kertoja mm. Bruno Envald.

11 *Hannes Gebhard*, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailta, 1—; *Alanen*, Suomen maakaupan historia, 467—.

12 G.a. V:12, Väinö Tanner Hannes Gebhardille 28. 2. 1902, 18. 10., 2. 11. ja 21. 11. 1904 sekä 16. 1. 1905; kirjeessä 21. 11. 1904 on viittaus Tannerin kirjeeseen Gebhardille 16. 7. 1903 ja tämän vastaukseen Tannerille 10. 8. 1903. Nämä kirjeet on Tanner julkaissut teoksessaan Nuorukainen etsii paikkaansa yhteiskunnassa, 129—131; *Tanner*, mt., 124—; *Hannes Gebhard*, Liikkeemme 10-vuotiset saavutukset (Pellervon pikkukirjasia 2), 35; Hannes Gebhardin, H. Kaufmannin ja Väinö Tannerin väittelyä osuuskauppojen keskusliikkeistä ja yhteisostoliitoista ym. (Pellervo 1904), 333, 334, 339, 340; (Pellervo 1905), 33, 37; *Hannes Gebhard*, Liikkeemme 10-vuotiset saavutukset (Pellervon pikkukirjasia 2), 335; *Alanen*, Suomen maakaupan historia, 477—; *Aaltonen*, mt., 145—; *Viki Vesanen*, mt., 27—, 41—; *Alanen*, Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen, 449, 450; *Liakka*, Ilmajoki osuustoimintapitäjänä (Osuustoimintalehti 1938), 21, 22; *Wald. Rantaoja*, Nopankylän osuuskauppa, 13—; Sama, Etelä-Pohjanmaan osuustoiminnan alkuvaiheita (Kytösavut III), 149—; *Karhunen*, Pellervo ja Suomen osuustoimintaliike 10-vuotias (Pellervo 1899—1909), 11—; *Puro*, Suomen kullutusosuustoiminnan vaiheita vuoteen 1917, 97; *V. J. Suksetainen*, Hankintaosuuskunta

yritysmuotona, 79, 105, 192, 221; Yhteishyvä 44/1910, 32/1911, 32/1912; G.a. IX, V, Fagerströmin, Juhani Kangasperkon ym. haastattelut.

13 G.a. V: 6, G. H. v. Koch Tukholmasta Hannes Gebhardille 14. 10. ja 13. 12. 1900; Carola Smith Tukholmasta Gebhardille 18. 12. 1903; *Hannes Gebhard*, Förderung des landwirtschaftlichen Genossenschaftwesens in Finnland (Deutsche Landwirtschaftliche Genossenschaftspresse 1900); G.a. V: II, J. E. Sunila Hannes Gebhardille 8. 7. 1901; *Johan E. Mellbye*, Hannes Gebhard ja Noria, HGm, 240; *Ejnar Skovrup*, Bondedigtern Johan Skjoldborg (Gads danske magasin 1922), 101—; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 462; *K. K. Nicolaisen*, Johan Skjoldborg, En lille biografi og karakteristik, 5, 6 ym.; G.a. VI: 1, »Skjoldborgiana».

14 *Hannes Gebhard*, Liikkeemme 10-vuotiset saavutukset. Juhlaesitelmä 1, 10. 1909 (Pellervon pikkukirjasia 2), 36—; G.a. V: 2, V. Fagerström Hannes Gebhardille 22. 7., 23. 7. ja 27. 7. 1909; G.a. V: 1, Oskari Ahti Hannes Gebhardille 7. 7. ja 10. 7. 1909; Selostus Hannes Gebhardin avauspuheesta 10-vuotisjuhllilla (Pellervo 1909), 523, 524; *Hannes Gebhard*, Puhe ulkomaalaisille kutsuvieraille Pellervon 10-vuotisjuhllilla (Pellervo 1909), 467; Sama. Tervehdyspuhe saksalaisille kutsuvieraille 10-vuotisjuhlapäivällisillä (Pellervo 1909), 473; Sama. Lopettajaispuhe 10-vuotisjuhllilla (Pellervo 1909), 523, 524; Uusi Suometar 1. 10. 1909; G.a. V: 6, Juho Jännes Hannes Gebhardille 14. 8. 1909.

15 *Julian Serlachius*, Hannes Gebhard 50-vuotias (Pellervo 1914), 229—; G.a. V: 10, Oskar Relander Hannes Gebhardille 23. 4. 1909; G.a. V: 3, Hannes Gebhard vanhemmilteen 17. 5. ja 22. 6. 1914; Professori Hannes Gebhardin 50-vuotispäivä. Selostus päivän vietosta Gebhardin kotona ja juhlapäivällisillä Seurahuoneella (Osuustoimintalehti 1914), 182—191, 229—239.

16 G.a. IX, kertoja Hedvig Gebhard; *Hannes Gebhard*, Mitä yhteisiä yrityksiä on osuuskassojen avulla maatalouden helpottamiseksi Suomessakin jo saatu aikaan (Pellervo 1911), 405—407; G.a. V: 7, Åke Lönnberg Hannes Gebhardille 7. 9. 1915; *Hannes Gebhard*, Osuustoimintaliikkeemme edistämisestä — ja sen edelleen kehittämisestä (Pellervo 1908), 157—160, 183—186; *Hannes Gebhard*, Suomen osuuskauppaliike kohtalokkaalla hetkellä, 16 ym.; G.a. V: 5, Juho Jännes Hannes Gebhardille 17. 7. 1916; G.a. V: 12, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 1. 8. 1916; G.a. V: 9, F. M. Pitkäniemi Hannes Gebhardille 8. 8. 1916; *Kyösti Haataja*, Hannes Gebhard. Muistopuhe Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa 2. 11. 1933 (KAik 1934), 5—; *Vesanen*, mt., 286—; G.a. II, Hannes Gebhard Pellervon johtokunnalle 5. 8. 1916; G.a. III: 1, Sama, Lausunto Pellervo-Seuran kokouksessa 20. 12. 1917; *Karhunen*, mk., HGm, 80, 81; vrt. *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 192, 205, 206, 242, 243.

17 G.a. V: 5, Juho Jännes Hannes Gebhardille 29. 3. 1918; G.a. V: 7, Åke Lönnberg Hannes Gebhardille 20. 3. 1919; Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Laura ja Ferd. Gebhardille 30. 7. 1918; *Karhunen*, mk., HGm, 80, 81.

18 *Hannes Gebhard*, Maatalouspolitiikka ja maamiesseurat (Pellervo 1906), 177; Professori Hannes Gebhardin 50-vuotispäivä (Suomen Osuustoimintalehti 1914), 190; *Onni Koskikallio*, Maaseudun tulevaisuus. Vuodet 1917—1954, 7—; G.a. V: 11, Ph. Suuronen Hannes Gebhardille 14. 4. 1906; G.a. IX; kertojat mm. Kyösti Haataja ja Juho Jännes.

19 Maataloustuottajain keskuskomitea asetettu (Pellervo 1917), 141—; Suomen maanviljelijäin yleinen kokous Helsingissä 28.—29. 5. 1917, Uusi Suometar 30. 5. 1917; Maalaisten Yhteistoimintatalo Oy:n perustavan kokouksen pk 28. 6. 1917; Senaatin talousosaston vahvistus yhtiöjärjestykselle 29. 8. 1916 (merkintä osakemerkinnästä 28. 10. 1916 mennessä liitteenä); Maalaisten talon tontin kauppakirja 6. 11. 1916; Maalaisten talon rakennuspiirustus, laatineet maaliskuussa 1920 Toivo ja Jussi Paatela. — Asiakirjoista käy myös ilmi, että talon rakennuttaja oli rakennusliike Rakentaja, kaikki ed. mainitut asiakirjat talon arkistossa; Helsinkiin rakennettavan maalaisten yhteistoimintatalon aatteellinen merkitys. Pääkohdat Gebhardin puheesta Maalaisten yhteistoimintatalon peruskiven laskeamisen johdosta pidetyillä päivällisillä Hankkijan salissa (Pellervo 1920), 422—424; *Valde Hyvönen*, Suomen osuuskassajärjestö 1903—1953, 174; kertojat Ilmari Neronen, Salomon Niinistö ja Leo E. Kalervo.

1 G.a. II, Hannes Gebhard Otto Wredelle 10. 11. 1900 (kirjekons.); G.a. IX, maanvilj.-neuvos V. Fagerströmin haastattelu; VA, Kairamon kok. kansio 3, Hannes Gebhard Heinolasta A. Osw. Kairamolle 6. 10. 1900; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 90—93; *Ilmari Rahola*, Hannes Gebhardin osuus Hankkijan syntyhistoriassa, HGm, 161—163; *Annala*, mt., 37—40; *Hannes Gebhard* Lopettajaispuhe ensimmäisillä Pellervon päivillä (Pellervo 1900), 75; Hannes Gebhardin kirjoituksia aiheesta Pellervo ja Labor, Uusi Suometar 26. 1., 3. 2., 19. 4., 27. 4., 5. 5. ja 12. 5. 1900; Sama, Pellervon vuosikirja I, 73—94; Sama, Päivälehti 28. 3. 1900; vrt. A. Rindellin kirjoituksia Päivälehti 24. 3. ja 30. 3. 1900; *Hannes Gebhard*, Kortt genmäle (Pellervon ja Laborin suhteista), Dagligt Allehanda 6. 2. 1901; vrt. sama 31. 1. ja 4. 2. 1901; vrt. Pellervo 1904.

2 *Hannes Gebhard*, Lopettajaispuhe ensimmäisillä Pellervon päivillä (Pellervo-lehti 1900), 75, 76; P.a., johtokunnan pöytäkirja 9. 9. 1904 liitteinen; *Annala*, mt., 40—45; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 119, 138.

3 G.a. V: 2, V. Fagerström Hannes Gebhardille 11. 6. ja 13. 6. 1901; *Annala*, mt., 60—; G.a. IX, kertojat Einar Asp, Vilho Auramo, O. E. Tudeer ym.; Gebhardin vastauskirjelmä Agrosin nostamassa kunnianloukkausjutussa, jät. Helsingin raastuvanoikeudelle 7. 4. 1910, (Pellervo 1911), 61—65; *Hannes Gebhard*, Maanviljelystarvikkeiden kauppa kokonaan maanviljelijäin osuuskuntien haltuun (Pellervo 1911), 80—83; Sama, Suuresta petosyriytyksestä, Uusi Suometar 17. 2. 1911; Sama, Paljastukset Agros-yhtiön siemenkaupassa, Uusi Suometar 21. 2. 1911; Sama, Maanviljelyshallitus ja siementarkastus ym., Uusi Suometar 11. 3., 18. 3. 1911; Sama, Vielä kerran maanviljelyshallitus ja siementarkastus 23. 3. 1911; Sama, Agros-yhtiön hurskas naama 11. 7. 1911.

4 G.a. V: 12, J. K. Tuomikoski Hannes Gebhardille 18. 10. 1900, 25. 8., 31. 8. ja 7. 9. 1905; Tuomikosken sähke 15. 8. 1905; *Hannes Gebhard*, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla, 16—; Sama, Oma voinvientiiliike Suomen osuusmeijereille (Pellervo 1901), 8—10; Sama, Keskusliikkeistä, Silmäyksiä yhteistoimintaliikkeeseemme X (Pellervo 1903), 8, 9; Sama, Vieläkin osuusmeijereistä, Silmäyksiä yhteistoimintaliikkeeseemme XII (Pellervo 1903), 128—130; Sama, Parin osuustoiminnan ystävän työ osuusmeijerien hyväksi, Silmäyksiä yhteistoimintaliikkeeseemme X (Pellervo 1903), 7; Meijerinomistajat yhteistoimintaan, Uusi Suometar 7. 11. 1900; *Simonen*, Valio 1905—1955, 32—.

5 G.a. V: 9, K. N. Rantakari Hannes Gebhardille 9. 6. 1909; G.a. V: 12, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 28. 8. 1909; G.a. V: 1, J. E. Antila Gebhardille 18. 12. 1909; G.a. V: 6, J. Keisala Gebhardille 29. 1. 1909; G.a. V: 4, Volter Rihtniemi Hannes Gebhardille 4. 9., 19. 8., 10. 10. 1910 ja 26. 1. 1911; G.a. V: 9, F. M. Pitkäniemi Hannes Gebhardille 16. 12. 1908, 19. 5., 23. 8. ja 8. 9. 1911; kertojat Akseli Brander, Timo Korpimaa ym.; *Simonen*, Valio 1905—1955, 66—.

6 G.a. V: 9, Pitkäniemi Gebhardille 18. 9. 1911, 25. 6., 25. 7., 10. 8. 1912, 31. 1., 28. 4., 29. 7. ja 9. 12. 1913; G.a. IX; kertoja Akseli Brander ym.; *Simonen*, Valio 1905—1955, 80—92.

7 G.a. V: 9, Pitkäniemi Gebhardille 6. 10. 1913; Savon Sanomat 16. 4., 21. 4. ja 28. 5. 1914 ja 9. 6. sekä 16. 6. 1915; Työmies 25. 11. 1916; Kansan Lehti 27. 11. 1916; *Hannes Gebhard*, Maalaisväestömme heikkous — mistä voima? (Pellervo 1915), 763—768; Sama, Suomen sosialistien hyökkäykset osuustoimintaliikettä vastaan (Pellervo 1915), 772—775, 811—816 ja (Pellervo 1916), 3—7, 55—58; vrt. *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 180, 181. Pitkäniemi kirjoitti jo 1924 mittatappioista, jotka oli jaettava ao. kesken. *F. M. Pitkäniemi*, Osuustoiminta ja oikeudenmukaisuus (Pellervo 1924), 391—.

8 *Hannes Gebhard*, Maataloutemme nykyistä kannattavammaksi (2. p. 1926), 63—65 alav., 68, 71; VA, KKO:n diario 298/1929. Tähän sisältyvät mm. Viipurin HO:n päätös 11. 1. 1929 (Kotkan RO:n päätös 13. 6. 1927), F. M. Pitkäniemen lausunto 19. 10. 1928, Hannes Gebhardin vastine 11. 3. 1929 ja lukuisia muita (valaechoisia) lausuntoja ja laskelmia, mm. Elannon maidon vastaanotosta v. 1929; KKO:n ark. Ratkaisu (S. Salomaa ja J. A. Lindgren vastaan H. Gebhard ja W. A. Saukkonen) 30. 10. 1930; Päätös 3595; *Simonen*, Valio 1905—1955, 309—; G.a. II, Hannes Gebhard Viktor Fagerströmille 8. 2. ja 7. 12. 1926 sekä 30. 1. 1927; G.a. V: 9, Pitkäniemi Gebhardille 8. 8. 1916, 10. 7. 1917, 6. 6., 20. 6., 6. 7., 23. 7., 5. 9., 23. 9. ja 28. 10. 1918, 22. 2. 1920, 27. 4. 1921 ja 8. 5. 1922; G.a.



IX; kertojat S. S. Aittoniemi, Akseli Brander, Viktor Fagerström, Kyösti Haataja ja Åke Lönnberg; *Hannes Gebhard*, Vielä Gebhardin kirjan johdosta (Yhteishyvä 29. 10. 1926); Lantbrukets räntabiliet. Vasa Posten 20. 11. 1926; Hämeen Maa 5. 10. 1926; Pellervo 7. 10. 1926.

#### OSUUSKASSOJEN ISÄ

1 *Hyvönen*, Suomen osuuskassajärjestö 1903—1953, 23—; Sama, Hannes Gebhard osuuskassaperiaatteiden käytäntöön sovittajana ja valvojana, HGm, 129—; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 110—; *Hannes Gebhard*, Isä Raiffeisen (Pellervon pikkukirjasia n:o 5), 27—30, 34; Sama, Me osuustoimintaväki toistemme palvelijoita (Pellervon lentolehtisiä n:o 4), 1—; *Hannes Gebhard*, Osuuskassojen Keskuslainarahaston synty (Pellervon vuosikirja I), 23—27; *J. W. Rangell*, Osuuskassojen Keskuslainarahasto-Osakeyhtiön syntyvaiheet, HGm, 109—, 123—.

2 *Alanen*, Suomen maakaupan historia, 661 ym.; *Hannes Gebhard*, Osuuskassojen Keskuslainarahasto O.-Y. (Pellervon vuosikirja II), 373—; vrt. Sama, Osuuskassojen Keskuslainarahasto, sen synty ja järjestys, 1—; Miten osuuskassat perustetaan ja hoidetaan, 1—; *Hannes Gebhard*, Suomen osuuskassaliike tätä nykyä (Pellervon kirjasto 47), 1—; *Hannes Gebhard*, Hätä ovella — mistä apu? (Kadon johdosta). Uusi Suometar 26. 8. 1902; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 126—128.

3 *Hannes Gebhard*, Osuuskassojen Keskuslainarahasto O.-Y. (Pellervon vuosikirja II), 390, 394 ym.; Sama ja *Philip Suuronen*, Valtio ja osuustoiminta (Pellervon vk II), 4—6; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 121—; *J. W. Rangell*, Osuuskassojen Keskuslainarahasto-Osakeyhtiön syntyvaiheet, HGm, 117—; vrt. *Hannes Gebhard*, Maallemme tärkeä taloudellinen yritys (Keskuslainarahaston osakkeiden merkintä), Uusi Suometar 18. 4. 1902; *Juho Torvelainen*, Sivistynyt yleisö ja osuustoiminta (Pellervon vk II), 31; *Rnmar Urbans*, Suomen säästöpankkilaitos 1822—1922, 282, 287.

4 *Hannes Gebhard*, Osuustoiminnasta rahaliikkeen alalla. Esitelmä Pellervon päivillä v. 1902 (Pellervo 1902), 190—192; *Hyvönen*, mk, HGm, 132—.

5 G.a. V: 1, J. E. Antila Koskenkorvalta Hannes Gebhardille 16. 1., 29. 1., 17. 4., 4. 6., 23. 9. ja 19. 11. 1905 sekä 21. 3., 12. 4., 15. 5., 13. 11. ja 18. 12. 1909; maanv. Juho Antila Koskenkorvalta kirjoittajalle 11. 7. 1959; *Alanen*, Suomen maakaupan historia, 475; *Walde-mar Rantojan* kirjoittama J. E. Antilan elämäkerran katkelma; kertojat Hedvig Gebhard ja S. S. Aittoniemi ym.

6 G.a. IX, Åke Lönnbergin, Juhani Leppälän, J. Mäkisen, A. Mäkelän ym. lausunnot; G.a. II, Hannes Gebhard Paavo Brummerille 7. 9. ja 8. 9. 1910; G.a. V: 1, P. Brummer Pyhäjärveltä V.l. Hannes Gebhardille 13. 9. ja 29. 11. 1911, 5. 3. 1912 ja 21. 6. 1913; *Hannes Gebhard*, Suomen sosialistien hyökkäykset osuustoimintaliikettä vastaan IV. (Pellervo 1916), 53; Suomen Osuustoimintalehti 1915, 352—360; Pellervo 1928, 966—969, 1007—1009; *Hyvönen*, mk, HGm, 137.

7 G.a. V: 12, Philip Suuronen Hannes Gebhardille 9. 4. 1906.

8 *Hannes Gebhard*, Landmannaorganisationer i Finland. Nationen 8. 3. 1919; *Hyvönen*, mk, HGm, 133—; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 322—.

9 G.a. V: II, J. F. Salo-Pyssylä Kärkölästä Hannes Gebhardille 4. 11. 1906, 14. 12. 1907 ja 30. 1. 1922; G.a. IX, Nestori Sivun muistelmia Hannes Gebhardista.

10 *Hannes Gebhard*, Suomen osuuskassaliike tätä nykyä (Pellervon kirjasto 47), 10—.

#### HANNES GEBHARD JA POLITIIKKA

1 VA, G. Suolahden arkisto, VII: 27: 59, *Yrjö-Koskinen* »Näköaloja», kesäk, 1902; Kagaalin arkistoa 1899—1905, 102, 103; *Pirkko Rommi*, Myöntyväisyyssuuntauksen ideologia (Venäläinen sortokausi Suomessa) 106, 107, 109, 111—; Sama, Taistelu kansallisuus-käsityksistä. Vuosisadan alun poliittisten aatteiden murros. Uusi Suomi 330/1961; *Lauri*

*Hyvämäki*, Perustuslaillinen ideologia (Venäläinen sortokausi Suomessa), 84, 85; *Hannes Gebhard*, O. E. Tudeerin täyttäessä 70 vuotta (Valvoja 1920), 298; G.a. IX, kertojat Einar Asp, V. Fagerström, S. S. Aittoniemi, Kyösti Haataja ym.

2 G.a. V: 2, Zachris Castrén Hannes Gebhardille 10. 7. 1900; G.a. V: 12, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 27. 10. 1900; G.a. V: 3, Ferd. Gebhard Hannes Gebhardille 9. 11. 1900; Hedvig Gebhard Hannes Gebhardille 11. 7. 1900; *B. Estlander*, Elva ärtionden, III, 85—; *Hyvämäki*, mt., 88, 89.

3 G.a. II, Hannes Gebhard Vald. Enebergille (kirjekonsepti); G.a. V: 2, Z. Castrén Hannes Gebhardille 27. 7. 1900; G.a. V: 2, J. R. Danielson-Kalmari Hannes Gebhardille 2. 8. 1900 ja 14. 1. 1902; *Aarni Voipio*, Mikael Soinin elämä, 255, 256, 305, 306, vrt. esim. *Estlander*, mt., 94—.

4 G.a. V: 6, A. Osw. Kairamo Hannes Gebhardille 8. 7. 1904; G.a. II, Hannes Gebhard Hedvig Gebhardille St. Blasienista 18. 7. 1904; *Pirkko Rommi*, Helmikuun manifestista Tarton rauhaan (J. K. Paasikivi. Itsenäisyys — rauha — valtiollinen sivistys), 42. *Einar V. Juva*, Suomen kansan aikakirjat IX, 227.

5 *K. R. Brotherus*, Katsaus Suomen valtiollisen järjestysmuodon historialliseen kehitykseen, 90; *Lauri Hyvämäki*, mt., Venäläinen sortokausi Suomessa, 90; *Jaakko Nousiainen*, Suomen poliittinen järjestelmä, 23—25; *J. K. Paasikivi*, Muistelmät sortovuosilta (Venäläinen sortokausi Suomessa), 151, 178, 185—189, 235; *Pirkko Rommi*, Helmikuun manifestista Tarton rauhaan, 49; Sama, Suurlakon jälkeisen puoluetaitelun tausta, 9—14; *O. Seiikari*, Edustuslaitoksen uudistus 1906 (Suomen kansanedustuslaitoksen historia V), 9—; *Hannu Soikkanen*, Suurlakko (Venäläinen sortokausi Suomessa), 188, 189; *Jussi Teljo*, Suomen valtioelämän murros 1905—1908; *Uuno Tuominen*, Helmikuun manifesti ja yritykset sen kumoamiseksi (Venäläinen sortokausi Suomessa), 171; *Rasila*, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909, 290—296; *Soikkanen*, Sosialismin tulo Suomeen, 285, 286, 317—320; *Santeri Alkio*, Maalaisliitto, Suuntaviivoja (Maalaisliiton Kirj. Yhdist. toimit. N:o 2); Sama, Kosketuksissa professori Hannes Gebhardin kanssa (Yhteisvoimin. Juhlajulkaisu Hannes Gebhardin 60-vuotispäiväksi), 6, 7; *Hannes Gebhard*, Pienviljelijät kokoon, 1—15; *Haataja*, Hannes Gebhard, Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa 2. 11. 1933 pidetty muistopuhe (KAik 1934), 28.

6 Pohjan Poika 29. 1. 1906; Vaasa 30. 1. 1906; *Urho Kittilä*, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 19—21; Pohjan Poika 29. 1. 1906; Uusi Suometar 28. 1. 1906; *Hannes Gebhard*, Pienviljelijät kokoon, 1—39. Maalaisliiton syntyä on käsitellyt YKK:ssa Eva Karlsson tutkielmassaan, jossa on huolellisesti käyty läpi vuoden 1906 sanomalehdistömme.

7 Helsingin Sanomat 10. 2. 1906; Uusi Suometar 9. 2. ja 10. 2. 1906; *Alkio*, Maalaisliitto. Suuntaviivoja; Hufvudstadsbladet 11. 2. 1906; Kansan Lehti 27. 2. 1906; *Kittilä*, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 19—21, 25, 26; Kokkola 14. 2. 1906; Pohjan Poika 9. 2. ja 17. 2. 1906; Aamulehti 15. 2. 1906; *Rasila*, mt., 358, 359; Vaasa 8. 2., 10. 2. ja 17. 2. 1906; *Kittilä*, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä Maaseutu III), 18, 19; Heräävä Maaseutu, Maalaisliiton 10-vuotisjuhla-julkaisu, 7; G.a. V: 7, N. Liakka Hannes Gebhardille Tornioista 14. 2. 1906; G.a. V: 5, Juho Jännes Hannes Gebhardille Hallesta 11. 3. 1906.

8 Hufvudstadsbladet 11. 2. 1906; Helsingin Sanomat 10. 2. 1906; Åbo Underrättelser 16. 2. 1906; Österbottniska Posten 17. 2. 1906; Uusi Suometar 10. 2. 1906; Vaasa 10. 2. ja 17. 2. 1906; Kokkola 14. 2. 1906; Pohjan Poika 16. 2. 1906; »Miksi vääristellään?» Aamulehti 15. 2. 1906; Mikkelin Sanomat 17. 2. 1906.

9 Aamulehti 21. 2. 1906; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan (Heräävä maaseutu III), 21, 22; Sama, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä Maaseutu VI), 27, 28; Maamies 1906, 108, 109; *Rasila*, mt., 359, 360; Uusi Suometar 20. 2. ja 24. 2. 1906; Helsingin Sanomat 23. 2. 1906; Kaikuja Kajaanista 1. 3. 1906. Gebhardin 23. 2. 1906 allekirjoittama vastine oli Helsingin Sanomien 25. 2. 1906 numerossa. Lehti vastasi Gebhardille kirjoituksella »Julkista valettako?» 1. 3. 1906.

10 Aamulehti 8. 3. 1906; Helsingin Sanomat 27. 2. ja 3. 3. 1906; Hämeen Sanomat 9. 3. 1906; Kajaanin Lehti 27. 2. 1906; Kansan Lehti 24. 2. ja 27. 2. 1906; Keski-Suomi 27. 2.

1906; *Kittilä*, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä Maaseutu VI), 28; Kokkola 24. 2. 1906; Maamies 1906, 109, 110; Nya Pressen 3. 3. 1906; Sosialistinen Aikakauskirja 1906, 138; Uusi Suometar 7. 3. 1906; Viipuri 16. 3. 1906; Gebhardin vastine Helsingin Sanomille 25. 2. 1906; Ilkka 20. 4. 1906 (näyttenumero); Talonpojan Lehti 17. 3. 1906 (näyttenumero); Heräävä Maaseutu. Maalaisliiton 10-vuotisjulkaisu, 19; Kaiku ja Kajaanista 13. 3., 17. 3. ja 24. 3. 1906; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan (Heräävä maaseutu III), 22, 28, 33—35; Perä-Pohjalainen 3. 3. 1906 ja Satakunta 5. 4. 1906; Tompan Tuomo (Urho Kittilä), Välähdyksiä Talonpojan Lehdessä ja sen päätoimittajasta (Heräävä maaseutu IV), 94; Koitar 6. 3. 1906; *Rasila*, mt., 362; Uusi Suometar 10. 3. 1906 (vastine Helsingin Sanomille 3. 3. 1906).

11 Gebhardia vastaan käydyistä Ichtihöykkäyksistä mainittakoon: »Tri G:n maalaispuoluepuuha». Helsingin Sanomat 3. 3. 1906 ja »Gebhardin verkko». Koitar 6. 3. 1906; *Sulo Vuolijoki*, Maamme työväestö ja tekeillä oleva maalaispuolue (Sosialistinen Aikakauskirja 15. 3. 1906), 130—140; Kansan Lehti 24. 2., 27. 2., 10. 3. 1906; Työmies 11. 3. ja 12. 3.; VA, S.p.a., Suomalaisen puolueen pöytäkirjoja 1905—1906, pöytäkirjat valtuuskunnan kokouksista 10. 2. ja 17. 2. 1906; Aamulehti 8. 3. 1906; Hämeen Sanomat 9. 3. 1906; Kokkola 24. 2. 1906; Länsi-Suomi 3. 3. 1906; Uusi Suometar 7. 3. ja 8. 3. 1906; Viipuri 13. 3. ja 16. 3. 1906; *Kustaa Hautamäki*, Santeri Alkio ja nuorsuomalainen maalaisliitto ym. (Heräävä maaseutu IV), 40; Helsingin Sanomat 11. 3. 1906; Heräävä maaseutu I, 8; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan, (Heräävä maaseutu III), 22, 28, 29; Sama, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 28, 34; *Rasila*, mt., 360; Kokkola 4. 4. 1906; *Väinö Kivilinna*, Tulevaisuuden puolue, Kokkola 21. 4. 1906; sama kirj. Kaiku 27. 4. 1906; G.a. V: 6, Väinö Kivilinna Hannes Gebhardille 3. 4. ja 23. 4. 1906; julkilausuma Pienviljelijäin puolueen perustamisesta julkaistiin mm. lehdissä: Kokkola 9. 5. 1906, Kaiku 14. 5. 1906, puolueen ohjelma mm. lehdissä: Kokkola 5. 5. 1906, Kaiku 14. 5. 1906, Raahen Sanomat 5. 5. 1906 ja Uusi Suometar 5. 5. 1906.

12 Aamulehti 20. 7. 1906; *Kittilä*, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 33; Kokkola 4. 7. 1906; Pellervo 1906, 175—178; *Rasila*, mt., 362; Uusi Suometar 8. 6. 1906; Vaasa 7. 6. ja 26. 6. 1906; julistus »Pohjanmaan kansalle» julkaistiin mm. lehdissä: Etelä-Pohjanmaa 6. 7. 1906, Kaiku ja Kajaanista 10. 7. 1906, Kokkola 30. 6. 1906, Pohjois-Suomi 16. 7. 1906; Raahen Sanomat 7. 7. 1906 ja Vaasa 30. 6. 1906. Erilaiset mielipiteet kuvastuvat lehdistössäkkin, esim. Kaiku 7. 9. 1906, Talonpojan Lehti 31. 7. 1906, Vapaa Sana 28. 6. ja 6. 7. 1906; Heräävä maaseutu I, 8, 9; Kansalainen 8. 7. 1906; *Kittilä*, Huomioita maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 29—34; Länsi-Suomi 7. 7. 1906; *Hautamäki*, mk (Heräävä maaseutu IV), 40, 41.

13 *Hautamäki*, mk (Heräävä maaseutu IV), 39—41; Heräävä maaseutu I, 9—11, 38, 57, 58; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan (Heräävä maaseutu III), 23—25; Sama, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä Maaseutu VI), 36—40; Ilkka 20. 4. 1906 (näyttenumero) ja 23. 10., 25. 10., 27. 10. sekä 30. 10. 1906; Helsingin Sanomat 24. 10. ja 25. 10. 1906; Kaleva 25. 10. 1906; Keski-Pohjalainen 6. 10., 10. 10., 13. 10., 24. 10. ja 27. 10. 1906; Keski-Suomi 11. 10. 1906; Louhi 25. 10. ja 27. 10. 1906; Pohjan Poika 10. 10. ja 26. 10. 1906; Turun Sanomat 26. 10. 1906.

14 Heräävä maaseutu I, 10—12; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan (Heräävä maaseutu III), 25, 26; Sama, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 37, 40, 42—47; Maalaisliitto ja sen toiminta. Nuorsuomalaisen puolueen lehtisiä n:o 68 (1908), 1—3; *Hannes Gebhard*, Maalaispolitiikka ja maamiesseurat (Pellervo 1906), 175, 176; *Rasila*, mt. 363, 364; Helsingin Sanomat 23. 9. 1906; Kaiku 19. 9., 21. 9. 1906; Kaleva 19. 9., 20. 9., 26. 9., 27. 9. 1906; Keski-Pohjalainen 22. 9. 1906; *Iv. Fr. Lantto*, Muistoja Maalaisliiton vaiheista, 7; Louhi 20. 9. 1906; Suomen Maalaisväestölle. Suomen Maalaisväestön Liiton kutsukirje 21. 9. 1906; Talonpojan Lehti 25. 9. 1906; Uusi Suometar 23. 9. 1906; Vaasa 25. 9. 1906; Viipuri 12. 12. 1906.

15 Kaiku 19. 9. ja 21. 9. 1906; Kaleva 24. 9. ja 8. 10. 1906; Uusi Suometar 23. 9. ja 16. 10. 1906; VA, S.p.a. 5. Suomalaisen puolueen valtuuskunnan pöytäkirjat 10. 10. ja 13. 10. 1906; S.p.a. 3. Gebhardin alustus suomalaisen puolueen kokouksessa 23. 10. 1906; puoluekokouksen pöytäkirjat 22—24. 10. 1906; Uusi Suometar 16. 10., 23. 10. ja 24. 10. 1906; Itä-Karjala 23. 10. 1906; Kaiku 22. 10. ja 24. 10. 1906; Karjala 25. 10. 1906; Mikkelin Sanomat 18. 10. 1906; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan (Heräävä maaseutu III), 26, 37;

Sama, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 49, 50; Louhi 25. 10. 1906; Raahen Lehti 27. 10. 1906; Talonpojan Lehti 25. 10. 1906; Turun Sanomat 25. 10. 1906; Helsingin Sanomat 10. 10. ja 26. 10. 1906; Keski-Savo 13. 10. ja 23. 10. 1906; Raahen Lehti 9. 10. ja 18. 10. 1906; Salmetar 20. 10. 1906; Ilkka 15. 1. 1907; Keski-Suomi 13. 10. 1906.

16 Etelä-Pohjanmaa 2. 11. 1906; Helsingin Sanomat 28. 10. 1906; Heräävä maaseutu I, 12; Kaleva 30. 10. 1906; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan (Heräävä maaseutu III), 38, 40; Sama, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 50—53; Talonpojan Lehti 29. 10. ja 30. 10. 1906; Louhi 27. 10. 1906; Uusi Suometar 4. 11. 1906; Vaasa 1. 11. 1906; Hufvudstadsbladet 28. 10. 1906; Ilkka 27. 10. 1906; Kaleva 27. 10., 29. 10. ja 8. 11. 1906.; Ilkka 27. 10. 1906; Kaiku 31. 10. 1906; Lahden Lehti 2. 11. 1906; Pohjan Poika 29. 10. 1906; Talonpojan Lehti 3. 11. 1906; Tompan Tuomo (Kittilä), Välähdyksiä Talonpojan Lehdestä (Heräävä maaseutu IV), 100; Vaasa 1. 11. 1906.

17 Helsingin Sanomat 27. 10. ja 28. 10. 1906; Heräävä maaseutu I, 12, 13; Hämeen Sanomat 5. 11. 1906; Kaikuja Kajaanista 8. 11. 1906; Kaleva 27. 10., 29. 10. ja 30. 10. 1906; Keski-Pohjanmaa 3. 11. 1906; Keski-Savo 3. 11. 1906; *Kittilä*, Pikapiirtoja Maalaisliiton syntyhistoriaan (Heräävä maaseutu III), 40—42; Sama, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta (Heräävä maaseutu VI), 30, 31, 53—55; Lahden Lehti 2. 11. 1906; Länsi-Suomi 8. 12. 1906; Mikkelin Sanomat 8. 11. 1906; Talonpojan Lehti 6. 11. 1906; Tompan Tuomo. mk (Heräävä maaseutu IV), 97, 100; Vaasa 1. 11. 1906; Viipuri 31. 10. 1906; G.a. V: 11, F. I. Salo-Pyssylä Kärkölästä Hannes Gebhardille 2. 10., 14. 11. ja 4. 12. 1906.

18 G.a. V: 6; A. Osw. Kairamo Hannes Gebhardille 16. 7., 2. 11. ja 7. 11. 1906, 4. 1. 1907 ja 19. 5. 1909; G.a. V: 9, E. G. Palmén Hannes Gebhardille 26. 1., 5. 8. ja 9. 8. 1907, 15. 6. ja 23. 6. 1908; G.a. V: 10, K. N. Rantakari Hannes Gebhardille 3. 6. 1908; G.a. V: 11, Juho Torppa Hannes Gebhardille 26. 12. 1906; *Uuno Tuominen*, Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta (Suomen kansanedustuslaitoksen historia V), 168—171—; vrt. *Alunen*, Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen, 724, 725.

19 *Hannes Gebhard*, Pellervon päiviä avattaessa, avajaispuhe 3. 4. 1907, (Pellervo 1907), 150, 151; Kansanvalistusseuran tietokalenteri 1909, 67; *Tuominen*, mt., 174—176, 182; VP 1907. Pk IV, 2326, 3000—3031, 3094—3099 ym.; *Jiva*, Suomen kansan aikakirjat IX, 452, 453; I VP 1908, 43; II VP 1908. Pk I, 43, 45; G.a. IX; kertojat Kyösti Haataja, S. S. Aittoniemi, Väinö Tanner ym.

20 I VP 1908. Liite II, 21; I VP 1908. Liite IV, 35; pk:t 355—, 368, 380.

21 G.a. V: 10, K. N. Rantakari Hannes Gebhardille 3. 6., 5. 6., 7. 6. ja 9. 6. 1908; G.a. V: 8, piirisihteeri H. Niinimäki Hannes Gebhardille 16. 4. ja 12. 5. 1908; G.a. V: 9, E. G. Palmén Hannes Gebhardille 23. 6. 1908; II VP 1908. Pk I, 43, 285, 359, 393, 501, 529, 581, 631, Pk II, 907, 1098, 1126, 1142, 1156, 1157, 1176, 1180, 1270, 1342, 1345, 1366, 1371, 1376, 1393, 1455, 1530, Pk III, 1580, 1600, 1773, 1818 ja 2070, erit. 359, 360, 362, 382, 583—588; G.a. IX, kertoja Väinö Tanner; Sama, Nuorukainen etsii paikkaansa yhteiskunnassa, 317, 318.

22 G.a. V:7, N. Liakka Hannes Gebhardille 24. 2. ja 6. 8. 1908 ja 3. 3. 1909.

23 G.a. II, Hannes Gebhard Aug. Hjeltille (kirjekonsepti) 13. 2. 1909; G.a. V: 7, N. Liakka Hannes Gebhardille 24. 2. 1909; *Hannes Gebhard*, Vakavia sanoja vakavana aikana, Uusi Suometar 12. 11. 1909; Sama, 16. 11. 1909; *Pirkko Rommi*, Tapahtumia sadan vuoden takaa, Uusi Suomi 12. 1. 1957; G.a. V: 6, A. Osw. Kairamo Hannes Gebhardille 3. 11. 1911; vrt. mm. *B. Estlander*, Elva årtionden III, 104, 311, 331, IV, 37; Kansanvalistusseuran tietokalenteri 1910, 13; G.a. IX, kertoja Hj. Kahanpää; G.a. V: I, J. E. Antila Hannes Gebhardille 13. 11. 1909; G.a. V: 10, K. N. Rantakari Hannes Gebhardille 16. 3. 1912; *Tuominen*, mt., 209—.

24 *Hannes Gebhard*, Vastaako maanviljelijäin yhteiskunnallinen sivistys uuden ajan vaatimuksia (Aika 1907), 251—258; *Simonen*, Pellervolaisen osuustoiminnan historia, 219—221; G.a. V: 2, Viktor Fagerström Hannes Gebhardille 11. 2., 2. 7., 23. 7. 1909; liitt. pk:n ote Osuustoiminta-opiston toimikunnan kokouksesta 7. 5. 1909.

25 *Hannes Gebhard*, Vastaako maanviljelijäin yhteiskunnallinen sivistys uuden ajan vaatimuksia (Aika 1907), 254—258; Sama, Yhteiskuntapolitiikka ja yhteiskunnalliset tiedot,

Uusi Suometar 2. 2. 1907; Sama, Mitä Suomen osuuskuntien toimihenkilöt tiesivät J. V. Snellmanista (Pellervo 1915), 390—395.

26 *Juho Jännes*, Hannes Gebhard ja Suomen maatalousopetuksen uudistus, HGm, 213—.

27 *Hannes Gebhard*, Kansallisuusaate ja osuustoiminta (Aika 1908), 144—; *Lauri A. Yrjö-Koskinen*, Kansallisuusaate ja osuustoiminta. Vastaus tri Hannes Gebhardille (Aika 1908), 150; *Hannes Gebhard*, Vieläkin kerran kansallisuusaate ja osuustoiminta (Aika 1908), 303; *Lauri A. Yrjö-Koskinen*, Loppusanat tri Gebhardille. (Aika 1908), 354; *Hannes Gebhard*, Vieläkin suomalaisen puolueen osuustoiminta-ohjelmasta (Aika 1908), 385—.

28 *Hannes Gebhard*, Finske forhold. Synpunkter som belyser begivenheter og forhold i Finland i dette aar. Nationen 11—12/12, 1918 (erit. 3. Det svensktalande minoritetets retslige stilling i Finland); *Hannes Gebhard*, Det svenske sprogets stilling i Finland, Lördagsavisen n:r 9, Tillägsblad til Tidens Tegn 1. 3. 1919; G.a. V:3, Aina Gebhard Hannes Gebhardille 25. 3. 1919; G.a. V:12, O. E. Tudeer Hannes Gebhardille 7. 4. 1919; G.a. IX; kertojat Kyösti Haataja, Hedvig Gebhard ym.

#### HANNES GEBHARD SUOMEN KOHTALONVUOSINA

1 Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard kotivälleen 18. 6. 1917 ja Aina Gebhardille 11. 8., 11. 9. 1917 ja 13. 5. 1918; Sama 28. 4. 1918; kertoja Maiju Gebhard,

2 G.a. V:5, Juho Jännes Hannes Gebhardille 29. 3., 9. 4. ja 22. 7. 1918; G.a. V:1, Ilmari Arvola Hannes Gebhardille 16. 2., 1. 4., 11. 4 ja 23. 5. 1918; G.a. IX, Kyösti Haatajan haastattelu.

3 Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Aina Gebhardille 18. 6. 1917 ja 28. 4. 1918; G.a. V:3, Oras Gebhard Hannes Gebhardille 27. 2., 6. 3., 20. 3., 22. 3. ja 2. 4. 1918.

4 G.a. V:5, Juho Jännes Hannes Gebhardille 23. 3. 1918; G.a. V:1, Juhani Arajärvi Hannes Gebhardille 11. 3. ja 25. 4. 1918; G.a. V:8, E. Nevanlinna Hannes Gebhardille 18. 6. 1918; *Hannes Gebhard*, Finske forhold. Synpunkter som belyser begivenheter og forhold i Finland i dette aar. Nationen 11—12. 12, 1918; *Hannes Gebhard* Den finska frågan. Socialdemokraten 16. 2. 1918; Sama, Finländska framtidslinjer. Ej reaktion men utveckling. Dagens Nyheter 13. 5. 1918; Sama, Demokratien, forntiden, nuet och framtiden. Aftonbladet 15. 5. 1918; Sama, Kan man hoppas på demokratins självbesinning. Nya Dagligt Allehanda 13. 5. 1918 ym.

5 *Yrjö Nummio*, Suomen ja Saksan suhteet itsenäisyysjulistuksesta vuoden 1918 loppuun (Itsenäisen Suomen ulkopolitiikan alkutaival. Hist. Aitta XV), 40, 43 ym.; *Mauno Jääskeläinen*, Itä-Karjalan kysymys, 76—; Sama, Suhteet Neuvostoliittoon itsenäisyysjulistuksesta Tarton rauhaan (Hist. Aitta XV), 14, 17 ym.; *Ragnar Numelin*, Ahvenanmaan kysymys (Hist. Aitta XV), 108, 109, 111 ym.; *Einar W. Juva*, P. E. Svinhufvud II, 237, 254, 270, 279 ym.

6 Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Aina Gebhardille 19. 8., 9. 9., 10. 9., 23. 9., 7. 10., 21. 10. 1919; VA, Rantakarinn kok. kansio 5, Hannes Gebhard Oslostä K. N. Rantakarille 14. 7. 1919.

7 *Edvard Hjelt*, Vaiherikkailta vuosilta II, 249; *Herman Gummerus*, Edvard Hjelt (KE II, 437—439); Aina Gebhardin kok., Hannes Gebhard Aina Gebhardille 7. 10. ja 21. 10. 1918; G.a. V: 5, Juho Jännes Hannes Gebhardille 7. 10. ja 21. 10. 1918, 8. 3., 20. 3., 23. 3., 3. 5. ja 6. 8. 1919; Toini Jännes Hannes Gebhardille 5. 5. 1920; G.a. V: 11, K. J. Ståhlberg Hannes Gebhardille 4. 7. 1920, 1. 7. 1923 ja 29. 1. 1925 (kiitoskortti); G.a. V: 1, H. Aejmelaeus Hannes Gebhardille 8. 11. 1922; G.a. II (kirjekonsepti), Hannes Gebhard H. Aejmelaeukselle 9. 11. 1922; kertoja mm. Maiju Gebhard.

#### PIENVILJELIJÄT

1 *Hannes Gebhard*, Asutusksymyksemme. Lähimmän tulevaisuuden tehtäviä (Oma Maa VI. 1911), 843; Sama, Maan hankinta tilattomalle väestölle. Suuret maakysymyksemme 8. 9; *Rasila*, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909, 171; *Haataja*, mk., HGm, 93, 96, vrt. G.a. IX, Åke Lönnbergin haastattelu.

- 2 G.a. V: 6, Kyösti Kallio Hannes Gebhardille 9, 3. 1919, 30, 7. 1921 ym.; G.a. IX, Juhani Leppälän, Kyösti Haatajan, V. Kalliokosken, E. M. Tarkkasen ym. haastattelu; *N. L[ia]kka*, Kallio, Kyösti, KE III, 118; *A. Leinonen*, Kyösti Kallio (Suomen talonpoikia), 637.
- 3 *Hannes Gebhard*, Pientilat elinkelpoisiksi, *Uusi Suomi* 28. 1. 1921; Sama, Oma maata tilattomalle väestölle. Periaatteellisia näkökohtia maatalouspolitiikan alalla, 46, 47; *Kaarlo Nuorvala*, Kaksikymmentä vuotta Suomen itsenäisyyttä. Katsaus eduskunnan toimintaan vuodesta 1917 vuoteen 1937, 388—390; VP 1921. Asiakirjat III, n:o 90; *Sulo Vuolijoki*, Torpparivapautus, 34—41; *Jutikkala*, Suomen talonpojan historia, 444. — Mainittakoon kuitenkin, että mm. Saarijärvellä muodostettiin Lcx Kallion perusteella toista sataa tilaa; *Hamele Rikkinen*, Saarijärven asutuksen kehityksestä maantieteelliseltä kannalta (Saarijärven kirja), 84.
- 4 *Hannes Gebhard*, Maan hankinta tilattomille. Suomen tärkein sisäpoliittinen asia. *Uusi Suomi* 15. 5. 1919; Sama, mk., *Uusi Suomi* 28. 1. 1921; *Rasila*, mt., 171.
- 5 *Haataja*, mk., HGm, 82—84, 88, 89; Komiteamietintö n:o 16, 1920; Valtion metsäkomitean mietintö n:o 1. 143; *Nuorvala*, mt., 390; *Uusi Suomi* 5. 5. 1921; VP 1921. Asiakirjat II. n:o 61.
- 6 *Hannes Gebhard*, Puutavarayhtiöiden maanhankintaoikeus. *Uusi Suomi* 8. 6. 1919; *Hannes Gebhard*, Ehdotuksia maalaisolojemme parantamiseksi, 29—57; *Haataja*, mk., HGm, 92, 93; G.a. IX. Åke Lönnbergin haastattelu; vrt. *Jutikkala*, mt., 426, 427.
- 7 G.a. IX, S. S. Aittoniemen haastattelu; Hedvig Gebhardin haastattelu; *S. S. Aittoniemi*, Pienviljelijäliike ja Hannes Gebhard, HGm, 100; Maatalous 1925, 505; *Hannes Gebhard*, Pienviljelijäin Keskusliiton esihistoriaa (Kylvöä ja satoa), II, 12, 16; *Hannes Gebhard*, Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla, 97—117; *Hannes Gebhard*, Suurviljelijät — osuustoiminta — pienviljelijät (Pellervo 1920), 187—189; Sosialistinen Aikakauskirja 1924, 897, 898; *Lönnberg*, Miksi professori Hannes Gebhard ryhtyi Pienviljelijäin Keskusliittoa perustamaan (Yhteisvoimin. Juhlaulkaisu Hannes Gebhardin 60-vuotispäiväksi), 248, 249; *Hannes Gebhard*, Santan maanviljelijäin ammattijärjestöistä. Maaseudun Tulevaisuus 1920, n:o 26; Arvo Santosen tutkielma YKK:ssa Pienviljelijäin keskusliiton perustamisesta.
- 8 *Hannes Gebhard*, Pienviljely Pohjoismaissa, 193, 194; Sama, Maataloutemme nykyinen kehitystaso. Arvioidaanko se liian korkeaksi? *Uusi Suomi* 18. 8. 1922; Sama, Numerot ne sittenkin arvioivat. Helsingin Sanomat 10. 8. 1922; vrt. myös Maaseudun Tulevaisuus 24. 3. 1920; *Uusi Suomi* 21. 2. 1922; *Å. Lönnberg*, main. art. (Yhteisvoimin), 248—250; Kylvöä ja satoa III, 26, 28; vrt. *Jutikkala*, mt., 424 ja *Heikki Waris*, Yleinen väestökehitys 1800-luvun puolivälin jälkeen (Suomen kulttuurihistoria IV), 41; G.a. IX, kertoja J. Leppälä
- 9 *Hannes Gebhard*, Suomen maanviljelijäin ammatillinen järjestäytyminen (Oma Maa VI. 1925), 41; Pienviljelijäin järjestäytyminen ja sen isänmaallinen merkitys (1923), 33; Maaseudun Tulevaisuus 24. 3. 1920 ja 20. 1. 1922; *Hannes Gebhard*, Pienviljelijäin Keskusliiton esihistoriaa (Kylvöä ja satoa I), 12; *Uusi Suomi* 19. 12. 1923; G.a. IX, A. Hiidenheimon ja Hedvig Gebhardin haastattelu.
- 10 *Hannes Gebhard*, Pienviljelijäin Keskusliiton esihistoriasta (Kylvöä ja satoa I), 11—18; *Sylvi Vuolijoki*, Lasten ystävä, HGm, 272, 273; G.a. IX, S. S. Aittoniemen, Åke Lönnbergin ja Sylvi Vuolijoen ym. haastattelu; G.a. V: 7, Åke Lönnberg Hannes Gebhardille 22. 12. 1922.
- 11 *Hannes Gebhard*, Pienviljelijäin Keskusliiton esihistoriasta (Kylvöä ja satoa I), 15; Kylvöä ja satoa III, 31; Sosialistinen Aikakauskirja 1926, 543, 544; Maaseudun Tulevaisuus 28. 6. 1922, G.a. VI: 1; op. Kalle Luukolan runoasuinen tervehdys Hannes Gebhardille Oriveden kansanopistolla 22. 6. 1922; Aina Gebhardin kok. Hannes Gebhard äidilleen Orivedeltä 19. 6. 1922; G.a. IX, Aittoniemen, Lönnbergin, Alvar Mäkelän ja Janne Mäkinen haastattelu.
- 12 *Walto M. Pajunen*, Pienviljelijäin Keskusliiton perustamisajoilta (Kylvöä ja satoa), 59—; Kylvöä ja satoa III, 82—85; G.a. IX, Walto M. Pajusen, J. V. Ahteen, Aittoniemen ja J. Wähä-Erkkilän haastattelu.
- 13 Maatalous 1922, 505—509, 538—542; Maaseudun Tulevaisuus 5. 9. ja 26. 9. 1922; *Uusi Suomi* 29. 8. 1922. Kun Jyske väitti, että 60 % pienviljelijöistä olisi osallistunut maa-

miessuurtyöhön, hän laski pienviljelijöiksi ne, jotka omistivat 2—25 ha:a viljeltyä maata. Gebhard, joka laski pienviljelijöiksi 0,5—10 ha:n viljelijät, sai 11 %. Maatalousseurajärjestökomitean mietintö, 1; Uusi Suomi 19. 12. 1923; G.a. IX, Aittoniemen haastattelu.

14 *Hannes Gebhard*, Pienviljelijäin Keskusliiton esihistoriaa (Kylvöä ja satoa I), 16, 17; *Pajunen*, Pienviljelijäin Keskusliiton perustamisajoilta (Kylvöä ja satoa I), 60; Kylvöä ja satoa III, 42, 43 (*Ahree*); Pienviljelijäin Keskusliiton kertomus ensimmäisestä toimintavuodestaan 1922—1923, 3—6; Pellervo 1922, 606, 607; Pienviljelijäin keskusliiton säännöt, 1, 2; G.a. IX, Pajusen ja Lönnbergin haastattelut.

15 Maaseudun Tulevaisuus 26. 9. 1922; Maatalous 1922, 505; Pienviljelijä 1923, 167, 168; *Jaakko Nousiainen*, Suomen poliittinen järjestelmä, 30, 31, 80; Maatalouden Tietosanakirja II, 848; Torpparista pienviljelijäksi II, Hki 1960, 79; Pellervon kalenteri 1932, 219; Sama 1937, 207; Sama 1940, 231; Kylvöä ja satoa III, 18; Kylvöä ja satoa I, 20; Aittoniemen, Hedvig ja Maiju Gebhardin ym. haastattelut.

16 Johan Skjoldborg 60, Aar. Politiken 27. 4. 1921; *Johan Skjoldborg*, Een ny mand. Politiken 28. 8. 1928; G.a. IX, kertojat Kössi Lahti, Bertta Korhonen, Matti Mäkelä, Aino Sumiainen, Aino Yli-Kojo ja Maiju Gebhard; *Aittoniemi*, Pienviljelijäliike ja Hannes Gebhard, HGm, 98—.

17 *Aittoniemi*, mk., HGm, 99, 102; G.a. IX, kertojat Aittoniemi, Pajunen, Martti Väinölä, Paavo Nikki, Erkki Kullaa, Lauri Laine, Nestori Sivu ym.; Pienviljelijäin laulun suomensi Otto Manninen 1922 ilmeisesti Hannes Gebhardin pyynnöstä, vrt. Pellervo 1922, 206.

#### VIIMEISET VUODET

1 *Johan Skjoldborg*, Det vaagende Finland. Politiken 20. 9. 1928; G.a. IX, A. Hiidenheimon ja Aittoniemen haastattelut.

2 *Hannes Gebhard*, Nykyinen taloudellinen tilanne maaseudulla (Esitelmä Varsinais-Suomen yhteistoimintakerhon kokouksessa 18. 11. 1929 Turussa). Uusi Suomi 20. ja 21. 11. 1929; Turun Sanomat 19. 11. 1929; Uusi Aura 19. 11. 1929; Turunmaa 19. 11. 1929; Osuustoimintalehti 1929, 577—589; vrt. myös *Hannes Gebhard*, Nykyinen maatalouspulamme, sen syitä ja ehdotuksia sen lieventämiseksi. Osuuskassakirj. 1. 1929, 1—69.

3 Professori Gebhard ja aitosuomalaisuus. Aitosuomalainen 23. 11. 1929; Professori Gebhard kieltoain kaataien rintamassa. Kieltolakilehti 28. 11. 1929; (*Liakka*), Prof. H. Gebhardin keino karkoittaa köyhyyttä maasta. Kieltolakilehti 28. 11. 1929, ks. myös Kieltolakilehti 21. 11. 1929; *J. V. V.*, Prof. Hannes Gebhard ja kieltolaki. Uusi Aura 2. 12. 1929; - *i - o*, Reunamuistutuksia prof. Gebhardin »huomattavaan esitelmään». Mikkelin Sanomat 3. 12. 1929. — Polemiikki jatkui vuoden 1930 puolelle; vrt. *Hannes Gebhard*, Millä tavalla kieltolakia puolustetaan. Uusi Suomi ja Helsingin Sanomat 15. 1. 1930; Kieltolakilehti 16. 1. 1930; [*Liakka*], Uusi Suomi 19. 1. 1930 ja Kieltolakilehti 23. 1. 1930; [*Matti Tarkkanen*], Uusi Suomi ja Kieltolakilehti 23. 1. 1930.

4 *Emil Hynninen*, Turunmaan toimitukselle. Turunmaa 23. 11. 1929; toimit. vastine s-nä p-nä; Maalaisliiton suhde teollisuuteen. Ilkka 22. 11. ja 23. 11. 1929 (*Iisakki*); Maatalous ja teollisuus. Sisä-Suomi 23. 11. 1929; Kun auktoriteetit puhuvat 28. 11. 1929. Suursavolainen 23. 11. ja 3. 12. 1929; Professori Gebhardin ennustuksetko toteutumassa. Uusi Aura 21. 11. 1929; Professori Gebhardin esitelmän ja siitä lausuttujen arvostelujen johdosta. Uusi Aura 27. 11. 1929; *J. A. Aalto*, Professori Gebhardin asia. Uusi Aura 30. 11. 1929; *J. P.* Maatalouspulamme. Hajapäärtöjä prof. Gebhardin esitelmän johdosta. Uusi Aura 28. 11. 1929; Professor Gebhard underkastat ett blodprov. Hufvudstadsbladet 28. 11. 1928.

5 HGm, 299—301; Pellervo-Seuran 50-vuotispäivä. Uusi Suomi 3. 10. 1929; Pellervo-Seuran 30-vuotispäivä (Pellervo 1929), 791; kunnianosoituksia professori Hannes Gebhardille Pellervo-Seuran 30-vuotispäivänä (Pellervo 1929), 814; Juhlanvietto kotimaassa prof. H. Gebhardin kunniaksi (Pellervo 1924), 211; *O. K[arlun]en*, Professori Hannes Gebhard 60-vuotias (Pellervo 1924), 142; Onnitteluja ja tervehdymiä Hannes Gebhardille 60-vuotispäivänään (Pellervo 1924), 209, 258; kertojat Maiju ja Hedvig Gebhard; G.a. IX, Maija Tudeerin ja Sylvi Wuolijoen haastattelut.

6 G.a. VI: 1, pain. kiertokirje 22. 2. 1930; Suomenmaa 11. 2. 1931; G.a. IX, Kyösti Haatajan haastattelu; kertojat Hedvig ja Maiju Gebhard, E. M. Tarkkanen ym.

7 *Ernst Nevanlinna*, Hannes Gebhardin luonteenkuvan koe, puhe Gebhardin 60-vuotispäivänä, HGm, 232—; HGm, 300, 301; *Hyvönen*, mt., 204—207; Uusimaa 22. 2. 1947; G.a. IX, Haatajan, Lönnbergin, V. Fagerströmin haastattelu; kertoja mm. Maiju Gebhard.

8 *Ines Nevanlinna*. Hannes Gebhard perheystävänämme, HGm, 235—; kertojat Hedvig ja Maiju Gebhard, Aittoniemi ym.; G.a. IX, Aittoniemen, Salo-Pyssylän ym. haastattelu; G.a. V:7, Ines ja E. Nevanlinnan ym. tervehdykset Hannes Gebhardille »Rosavillan» kevät-aamiaisilta 18. 5. 1919 ja 23. 5. 1920.

9 *Haataja*, Hannes Gebhard. Muistopuhe Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa marraskuun 2. päivänä 1933 (KAik 1934), 5—; *Ines Nevanlinna*, mk, HGm, 262, 263; Maaseudun Tulevaisuus 17. 12. 1932; *Hannes Gebhard*, Osuustoimintamoraali ja sen vaikutus osuustoiminnan menestykseen (Pellervo 1933), 50, 51; *Liakka*, Muistosanoja vainajalle. Hannes Gebhard (Kansanvalistusseuran kalenteri 1934), 138—; G.a. IX, Lönnbergin ja Leppälän haastattelu; kertoja Maiju Gebhard.

10 Hannes Gebhardin viimeinen matka (Pellervo 1933), 150—186; *Jaakko Gummerus*, Professori Hannes Gebhardin ruumiinsiunauspuhe (Pellervo 1933), 148, 149; Hannes Gebhard. Elämäkerrallinen yleiskatsaus (Pellervo 1933), 122—; *Ernst Nevanlinna*, mk., HGm, 237; *Haataja*, mk. (KAik 1934), 44, 45; G.a. IX, Elsa Bonsdorffin, Ines Nevanlinnan, Sivun ym. haastattelu; kertoja mm. Maiju Gebhard; vrt. myös Osuustoimintalehti 1933, 53—57; Maaseudun Tulevaisuus 23/1933; Lantmän och Andelsfolk. 1933, 63; vrt. myös *Aittoniemi*, Muistosanoja Gebhardista Pienviljelijäin keskusliiton 10-vuotisjuhlapuheessa 11. 6. 1933 (Pellervo 1933), 431; Sama, Hannes Gebhard, Suomen pienviljelijäväestön isä (Kylvöä ja satoa I), 5—10.

11 *Eemil Hymminen*, Hannes Gebhardin hautapatsaan paljastuessa (Pellervo 1934), 837; Hannes Gebhardin hautapatsaan paljastustilaisuus (Pellervo 1934), 855.

#### KERTOJAT JA HAASTATELLUT HENKILÖT

Luettelo henkilöistä, jotka 1952 ovat kirjoittaneet muistiinpanoja Gebhardista.

ALHAINEN, PAAVO, s. 1888, maanviljelijä, Kalvola.

AURAMO, ISAK, s. 1881, Hankkijan siemenpuhdistamon hoitaja. Pellervon palveluksessa, sen jälkeen Hankkijassa.

BRANDER, AKSELI, s. 1876, agronomi, maanviljelijä.

GEBHARD, AINA, s. 1868, Hannes Gebhardin sisar

INKINEN, EDVARD, s. 1880, maanviljelijä, Teuvan kanttori-urkuri ja osuuskassan hoitaja.

KJERRMAN, AINO, (o.s. Ståhlberg), s. 1894, K. J. Ståhlbergin tytär.

KORHONEN, BERTTA, s. 1887, Pienviljelijäin keskusliiton karjatalousneuvoja.

KORPIMAA, TIMO, (Helenius), fil.maist., asioitsija, Pellervon konsulentti.

KUKKONEN, MATTI, s. 1900, Keskuslainarahaston tarkastaja.

KULLAA, ERKKI, s. 1883, kansakoulunopettaja, Metsämaan osuuskassan kirjanpitäjä, Pienviljelijäin keskusliiton valtuuskunnan jäsen.

LAHTI, KÖSSI, s. 1882, kansakoulunopettaja, Noormarkun osuuskassan hallituksen puheenjohtaja, Pienviljelijäin keskusliiton valtuuskunnan jäsen.

LAINEN, LAURI, s. 1912, maatalousteknikko, Pienviljelijäin keskusliiton pienviljelysneuvoja.

PAAVILAINEN, HERMAN, s. 1879, fil.maist., vakuutusneuvos, Tilattoman väestön alakomitean tilastollisen toimiston apulaisjoht., vakuutusyhtiö Auran toim.joht., jälleenvakuutusyhtiö Vakavan toim.joht.

PESOLA, VILHO, s. 1892, maat. ja metsät. tri, professori, Pienviljelijäin keskusliiton johtokunnan varapuheenjohtaja.

SIVU, NESTOR, s. 1876, pienviljelijä, Pienviljelijäin keskusliiton valtuuskunnan jäsen.

SUMIAINEN, VÄINÖ, maanviljelijä, Pienviljelijäin keskusliiton maatalouskirjanpidonneuvoja.

SUORTTI, NESTORI, s. 1886, osuuskassojen tarkastaja.

YLIKOJO, HERMAN, Pienviljelijäin keskusliiton puutarha- ja kotitalousneuvoja.

VÄINÖLÄ, MARTTI, s. 1895, maatalousteknikko, Pienviljelijäin keskusliiton pienviljelysneuvoja, Pellervo-Seuran konsulentti.

WUORI, ISIDOR, s. 1870, fil.maist., Kajaani.



## HAASTATELLUT HENKILÖT (1952—64)

(Haastattelut suorittaneet maisteri Eva Wallén ja kirjoittaja)

- AITTONIEMI, S. S., s. 1892, agronomi, ent. kansanedustaja, Pienviljelijäin keskusliiton siht.  
 AHTEE, J. V., s. 1881, kansakoulunopettaja, ent. Pienviljelijäin keskusliiton valtuuskunnan pj.  
 ALMBERG (o.s. Tudeer), LILLI, rouva.  
 ASP, EINAR, s. 1891, konttoripäällikkö.  
 BONSDORFF, ELSA, s. 1883, ent. seminaarin johtaja.  
 BREMER, RUBEN, s. 1882, agronomi.  
 ENVALD, BRYNOLF, s. 1879, agronomi, maamieskoulun johtaja.  
 FAGERSTRÖM, VIKTOR, s. 1871, maanviljelysneuvos.  
 GEBHARD, HEDVIG (o.s. Silén), s. 1876, talousneuvos.  
 GRIPENBERG, ANNA, (o.s. Silén), s. 1877, rouva.  
 HAATAJA, ALLI, s. 1880, fil.maist.  
 HAATAJA, KYÖSTI, s. 1881, professori.  
 HALLAVA, FANNI, s. 1885, taloudenhoitaja.  
 HEINO, JUHO, s. 1883, pienviljelijä, Yläne.  
 HIIDENHEIMO, ARTTURI, s. 1877, kunnallisneuvos.  
 JÄNNES, JUHO, s. 1880, fil.tri, prof., maanviljelijä.  
 JÄRVINEN, KYÖSTI, s. 1869, professori.  
 KAHANPÄÄ, HJALMAR, s. 1868, hallintoneuvos.  
 KAIKKO, IIRO, s. 1902, kamreeri.  
 KALERVO, LEO E., s. 1906, isännöitsijä.  
 KANGASPERKO, JUHANI, s. 1887, talousneuvos.  
 KARIH, OTTO, s. 1876, ent. toimitusjohtaja.  
 KORVENOJA, AKU, s. 1891, maanviljelysneuvos.  
 KOSKENOJA, S. A., s. 1892, johtaja.  
 LAPPI-SEPPÄLÄ, ELISABET, s. 1919, rouva.  
 LAUKKANEN, PEKKA, s. 1870, ent. konsulentti.  
 LAUTTAJÄRVI, VILHO, kansakoulunopettaja.  
 LEPPÄLÄ, JUHANI, s. 1880  
 LÖNNBERG, ÅKE, s. 1881, agronomi.  
 LÖNNBERG, SIGNE, s. 1887, kirjailija.  
 MELART, ELIN (o.s. Bergh), s. 1867, rouva.  
 MÄKELÄ, ALVAR, s. 1888, kunnallisneuvos.  
 MÄKINEN, JANNE, s. 1881, maanviljelysneuvoja.  
 NERONEN, ILMARI, s. 1902, fil.maist., päätoimittaja.  
 NEVANLINNA, INES, s. 1870, fil.maist.  
 NIINISTÖ, SALOMON, s. 1901, hankintapäällikkö.  
 NIKKI, PAAVO, s. 1893, pienviljelijä.  
 PAJUNEN, WALTO M., s. 1889, fil.maist.  
 RAHOLA, ILMARI, s. 1899, opetusneuvos.  
 RAINIO, YRJÖ, s. 1903, agronomi, kotiteollisuusneuvos.  
 RANIASALO, ONNI, s. 1883, maanviljelysneuvos.  
 SALO-PYSSYLÄ, I. F., s. 1869, ent. maanviljelijä.  
 SEPPÄLÄ, VILJO L., s. 1896, opetusneuvos.  
 SOININEN, K. M., s. 1889, agronomi.  
 SILÉN, ERIK, s. 1900, agronomi.  
 TANNER, VÄINÖ, s. 1881, lakit.tri.  
 TARKKANEN, E. M., s. 1886, maanviljelysneuvos.  
 TUDEER, A. E., s. 1885, professori.  
 TUDEER, MAIJA, s. 1895, yliaktuaari.  
 UJAINEN, J. E., s. 1894, opettaja, toimittaja.  
 VOIPIO, ELMA (o.s. Soininen), s. 1886, fil.maist.  
 WUOLIJOKI, SYLVIA (o.s. Roschier), s. 1888, rouva.  
 WÄHÄ-ERKKILÄ, JUHO, s. 1880, ent. pankinjohtaja.  
 YLIKOJO-KUNNIO, AINO (o.s. Ylikojo), kotitalousneuvoja.

## KORJAUKSIA

- s. 24, rivi 19 ylh. on: J. F. Kivekäs — p.o.: K. F. Kivekäs
- s. 25, rivi 18 ylh.: alaviite 2 puuttuu rivin lopusta
- s. 27, rivi 18 ylh.: alaviite 3 puuttuu rivin lopusta
- s. 43, rivi 21 ylh.: alaviite 3 puuttuu rivin lopusta
- s. 57, rivi 18 ylh.: alaviite 8 pois rivin lopusta
- s. 81, rivi 22 ylh. on: ja — p.o.: jo
- s. 208, rivi 21 ylh. on: Eskilden — p.o.: Eskildsen
- s. 280, rivi 1 alh. on: 1905 — p.o.: 1903
- s. 294, rivi 16 alh. on: N. Rantakari — p.o. K. N. Rantakari